

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

ТЕТЯНА ДОБКО

**ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ:
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
(XX ст. – перше десятиліття XXI ст.)**

Київ 2013

УДК 027.081.(477)«19/20»
ББК 78.5:63.3(4 УКР)6
Д55

Добко Т.

Д55 Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Тетяна Добко ; від. ред. О. С. Онищенко ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 376 с.

ISBN 978–966–02–6837–1

У монографії висвітлено становлення та розвиток довідково-бібліографічної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника та інших наукових бібліотек України; розглянуто методичні засади, види, форми та напрями довідково-бібліографічного обслуговування, формування його як складника науково-інформаційної діяльності в системі бібліотечних комунікацій; визначено спадкоємність традицій та засоби впровадження інновацій у діяльність бібліотек у період трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань.

Автором розглянуто традиційний та сучасний понятійний апарат цієї сфери бібліотекознавства, запропоновано концептуальні підходи до організації довідково-бібліографічної діяльності наукових бібліотек відповідно до змін інформаційного середовища та інформаційно-технологічних комунікацій, потреб користувачів і суспільних пріоритетів. Проаналізовано зарубіжний досвід довідково-інформаційної діяльності в електронному середовищі, накреслено перспективу розвитку довідково-бібліографічної діяльності в умовах невинного зростання обсягів інформаційних ресурсів.

Для фахівців у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, інформаційної діяльності, працівників культури.

УДК 027.081.(477)«19/20»
ББК 78.5:63.3(4 УКР)6

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 9 від 22.06.2012 р.)

В і д п о в і д а л ь н и й р е д а к т о р
акад. НАН України О. С. Онищенко

Р е ц е н з е н т и
д-р іст. наук, проф. В. М. Горовий
д-р іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України Л. А. Дубровіна
д-р іст. наук В. С. Пашкова

© Тетяна Добко, 2013
© Національна Академія наук України, 2013
© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2013

ISBN 978–966–02–6837–1

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
 РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА І СТАН ВИВЧЕННЯ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Джерела вивчення довідково-бібліографічної діяльності наукових бібліотек.	11
1.2. Нормативна база і стан наукового розроблення проблеми історичного розвитку та оптимізації довідково-бібліографічної діяльності як інформаційної функції наукових бібліотек	17
1.3. Теоретичні аспекти, терміносистема і понятійний апарат довідково-бібліографічної діяльності та довідково-бібліографічного обслуговування	50
1.4. Інформаційні потреби і типи бібліографічних довідок: сучасні підходи та визначення.	61
1.5. Довідково-бібліографічний апарат як база ефективного довідково-бібліографічного обслуговування.	66
 РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ ТА НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ (1918–1948)	
2.1. Заснування Національної бібліотеки України. Організація довідково-бібліографічної служби (1918–1923)	72
2.2. Довідково-бібліографічна діяльність ВБУ: формування методичних засад та видів і форм діяльності (1924–1948)	83
2.3. Організація та координація бібліографічної діяльності у наукових бібліотеках	114
 РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ (1949–1990)	
3.1. Управління і координація наукової та довідково-бібліографічної діяльності в УРСР та СРСР, розвиток інформаційних функцій	130
3.2. Довідково-бібліографічне обслуговування у Державній публічній бібліотеці УРСР – Центральній науковій бібліотеці АН УРСР.	146

3.3. Довідково-бібліографічна діяльність у Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаника та бібліотеках НДУ АН УРСР	165
3.4. Розвиток довідково-пошукового апарату наукових бібліотек	176
3.5. Формування довідково-бібліографічних фондів наукових бібліотек.	185
3.6. Організація і використання фондів неопублікованих бібліографічних посібників	193

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ В НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ (1991–2010)

4.1. Створення та використання науковими бібліотеками України довідково-бібліографічних ресурсів	202
4.2. Довідково-бібліографічне обслуговування електронними інформаційними ресурсами	211
4.3. Довідково-бібліографічне забезпечення владних структур	227
4.4. Правові засади надання платних довідково-бібліографічних послуг у бібліотеках України	233
4.5. Розвиток платних довідково-бібліографічних послуг у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського	239

РОЗДІЛ 5. ТРАНСФОРМАЦІЯ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

5.1. Вплив Інтернету на довідково-бібліографічну діяльність бібліотек.	249
5.2. Онлайнове довідково-бібліографічне обслуговування	264
5.3. Розвиток довідково-бібліографічної діяльності у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського	278
5.4. Бібліограф довідково-бібліографічної служби в сучасній бібліотеці: зміни змісту діяльності та професійна підготовка	286
5.5. Довідково-бібліографічна діяльність – пріоритетний напрям розвитку наукових бібліотек інформаційного суспільства.	293

ПІСЛЯСЛОВО	304
-----------------------------	-----

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	309
-----------------------------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	312
---	-----

ДОДАТОК. БІБЛІОТЕКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ПІДРОЗДІЛИ НАУКОВИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ.	362
---	-----

ПЕРЕДМОВА

Довідково-бібліографічна діяльність є важливою інформаційно-комунікаційною функцією бібліотек, тісно пов'язаною з обслуговуванням користувачів, створенням довідково-інформаційних ресурсів та довідково-пошукового апарату як засобу організації доступу до них. Довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) є головним напрямом цієї діяльності і сьогодні в умовах інформатизації суспільства та стрімкого прискорення наукового обігу інформації набуло значної ваги.

У теорії бібліографознавства довідково-бібліографічне обслуговування посідає важливе місце. ДБО належить до індивідуальних форм роботи, воно здійснюється фахівцями бібліотек і підпорядковане завданням задоволення інформаційних потреб користувачів. ДБО в науковій бібліотеці здійснюють практично усі відділи як спеціалізованого, галузевого обслуговування користувачів, так і, насамперед, довідково-бібліографічного (довідково-інформаційного). Цей вид обслуговування базується на використанні довідково-бібліографічного апарату (ДБА) універсального змісту, який має відповідати рівневі розвитку науки на сучасному етапі і допомагати користувачам у вирішенні спеціальних, міжгалузевих і комплексних проблем, у задоволенні їхніх особистих наукових, виробничих, освітніх чи пізнавальних потреб. Від організації ДБА та вміння його використовувати залежать оперативність, повнота та точність відповідей на запити користувачів.

ДБО в наукових бібліотеках останнім часом приділяється значна увага. В Україні вже майже століття функціонує мережа академічних бібліотек, в яку сьогодні входять Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника (ЛННБ) і 103 бібліотеки науково-дослідних установ НАН України з сукупним фондом понад 30 млн примірників. Наукові бібліотеки системи НАН України мають визначальне значення для розвитку науки та різних сфер суспільної діяльності, прогресу держави. Бібліотеки завжди сприймалися як джерельна база для розвитку економіки, освіти, науки, культури, і тому значна увага приділялася організації науково-пошукового апарату, довідково-бібліографічній діяльності, ефективному обслуговуванню органів державної влади, наукових установ, вчених, освітян, фахівців бібліографічною інформацією про зміст бібліотечних фондів, підготовці різного роду довідок, списків літератури, реферативно-аналітичної інформації за їхніми запитами.

Розвиток ДБО в наукових бібліотеках України пройшов складний шлях. Історія бібліотек та бібліотечної справи в ХХ ст. – початку ХХІ ст. в Україні тісно пов'язана з особливостями суспільно-політичного та економічного розвитку нашої держави. Хоча освітні, публічні та народні бібліотеки на теренах України існували з найдавніших

часів, перша власне національна бібліотека була створена лише в 1918 р., тоді ж бере початок і формування національної школи бібліотекознавства та бібліографії, відбувалося формування основних принципів та напрямів бібліотечної діяльності, серед яких значне місце належало довідково-бібліографічному обслуговуванню.

Відтоді сформувалася цілісна система оперативного наукового бібліографічного пошуку змістовної інформації у бібліотечних фондах, замовленої користувачами, що давало змогу підвищувати ефективність і якість роботи фахівців у різних сферах діяльності, вчених, освітян, державних діячів. Особливого значення набув цей напрям у системі допомоги розвитку науки, від стану якої залежить інноваційний розвиток науково-технічної сфери та виробництва, темпи впровадження наукових досягнень і прогресивних технологій, а опосередковано – загальний економічний, політичний та духовний розвиток суспільства.

Характерною особливістю нинішнього етапу розвитку інформаційного суспільства є його глобалізація, інтеграція світового інтелектуального потенціалу, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які акумулюють наукові, економічні, технічні, культурні й духовні надбання. Разом з тим, інноваційний розвиток усіх сфер науки і виробництва дедалі більше залежить від інформаційних технологій, інформаційного забезпечення, доступності інформації.

Отже, стан суспільства сьогодні визначається рівнем організації інформаційного простору. Щороку зростають обсяги наукової інформації, змінюються умови її використання, соціокультурне і технологічне середовище. Проблема інформаційного забезпечення суспільства сьогодні розглядається як соціально-економічна. Інформаційні ресурси (ІР) та інформаційні технології відіграють вирішальну роль у розвитку сучасної світової економіки.

За умов ринкової економіки виникають внутрішні та зовнішні міжнародні ринки інформаційної продукції, розвиваються ресурси для її виробництва, удосконалюються технології розповсюдження та доставляння документів. Відбувається процес злиття найбільших інформаційних компаній світу у великі об'єднання, які контролюють ринок створення, поширення та використання інформації. Створена могутня індустрія виробників інформаційних ресурсів, надання інформаційних послуг. Це зрозуміло, оскільки інформація, яка доносить до споживачів необхідні знання перетворюється в сучасних умовах на глобальний стратегічний ресурс, і тому вона виконує одну з основних ролей в управлінні виробництвом. Становлення і розвиток інформаційного суспільства, заснованого на об'єднанні в мережу інтелектуальних ресурсів людства, зумовлює не тільки зміни економічних і соціальних умов життєдіяльності, але й створює нову філософію життя і шляхи розвитку світової цивілізації. Розвиток глобальної інформаційної інфраструктури передбачає зовсім інший технологічний рівень оброблення, збереження, передавання і пошуку даних.

В умовах невпинного зростання обсягів інформації відбувається процес створення найбільш ефективних пошукових систем, які б полегшили знаходження потрібної інформації як у локальних базах даних та мережах, так і в ресурсах Інтернету. Сформувалася нова роль національних і наукових бібліотек, які володіють засобами організації знань завдяки своїм класифікаційним системам, впровадженим у науково-пошуковому апараті, котрі в умовах інформаційних трансформацій є уніфікованими та гнучкими, зручними та відкритими для розвитку. Провідні зарубіжні бібліотеки вже закріпили свої позиції у галузі інформаційного обслуговування політичних,

економічних, соціокультурних потреб держави та бізнесу – як у національному, так і у світовому масштабі – завдяки організації знань, впровадженню ефективних програм і пошукових систем у національних і світових інформаційних мережах.

Україна поки ще не завоювала лідерські позиції у цих питаннях. Не дуже міцним є й український сегмент у мережі Інтернет, хоча, за різними соціологічними даними, 15–17 мільйонів українців щодня користуються Інтернетом [50, 748]. Тому необхідна консолідація зусиль держави, бізнесу і громадськості (як професійної, так і академічної) задля створення адекватних умов розвитку українського інтернет-простору в інтересах суспільства, формування ринку інформаційної продукції і задоволення освітніх потреб громадян.

Україна сьогодні долає критичний поріг у розвитку інформаційно-технологічного сектору, після якого, на думку експертів, починаються екстенсивні процеси щодо інформаційних ресурсів, і якщо не знайти ефективних рішень у сфері керування ними, ми можемо зазнати інформаційної кризи. Ці питання мають вирішуватися системно. Одним з перспективних шляхів подолання проблеми неефективного використання ресурсів є підвищення інформаційно-аналітичної функції потужних наукових бібліотек.

Ці бібліотеки, що є основними накопичувачами, зберігачами та розповсюджувачами знань, зафіксованих у друкованих джерелах, рукописних та електронних фондах, вже охоплені процесом інформатизації, стрімко трансформуються в потужні інформаційні центри, інформаційну ресурсну базу. Саме їм, на нашу думку, належить значна роль у процесах інформаційної підтримки та подальшого суспільного прогресу як держави, так і людства, що спричинено глобалізацією розвитку інформаційної сфери.

Відомо, що одним з вагомих чинників наукового поступу, розвитку науково-технічної сфери є відповідне бібліотечно-інформаційне забезпечення фахівців науково-виробничої сфери, які є генераторами та реалізаторами ідей, інновацій. В Україні нині функціонує майже 38 тисяч бібліотек різних типів і форм власності. Це та основна інфраструктура, інтелектуальна база, на якій забезпечується невинний розвиток науки, техніки, освіти і культури, формується науково-інформаційний простір країни, реалізуються права громадян на вільний доступ до інформації. Не менш важливим є й значення сучасної бібліотеки у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення державного, економічного та політичного розвитку суспільства. Базову роль у цих процесах відіграють наукові бібліотеки.

Масштабні обсяги інформації, що дедалі більше накопичуються у фондах бібліотек, стихійне створення колосальних за обсягом електронних ресурсів, прискорення розвитку економічних, політичних та духовних процесів, бурхливе зростання інформаційних потреб в усіх сферах суспільства спричинило загострення питання про можливість ефективного управління та оперативного пошуку необхідної інформації у бібліотеках та мережевих ресурсах, а також актуалізувало питання інтеграції та кооперації діяльності у сфері накопичення та використання інформації.

Принципово змінене інформаційне середовище, з одного боку, дає можливість будь-якому окремому користувачеві завдяки підключенню до мережі Інтернет вести інтерактивний пошук, задовольняти свої особисті інформаційні потреби, з іншого – інтенсивний розвиток традиційних друкованих видань та електронних інформаційних ресурсів призводить до інформаційного перевантаження, ускладнення знаходження

необхідної інформації. На запити користувачів пошукові системи мережі Інтернет видають часом тисячі посилань, які тільки формально відповідають сформульованому пошуковому припису, а не реальній інформаційній потребі користувача.

Ця проблема турбує професіоналів інформаційної галузі, користувачів і широку громадськість. Фахівці стали більше уваги звертати на етичні чинники застосування комп'ютерних технологій, вплив інформатизації на гуманітарну сферу. Так, на думку академіка НАН України Івана Дзюби, проблемою є тотальність інформації, яка фактично робить людину безправною і безсилою перед нею: «Вона не вибирає інформації, не формує її, на людину це все просто звалюється, і вона мусить сприймати те, що діється. Тут уже момент вибору, оцінки, орієнтації дуже послаблений. Це – величезна інтелектуальна і моральна загроза» [174, с. 30].

Одним із інструментів ефективного пошуку потрібної інформації є організація довідково-бібліографічної діяльності (ДБД) наукових бібліотек, що організує перший, найбільш важливий, верхній рівень пошуку в системі організації інформації у бібліотеках. Вузловим елементом системи вдосконалення інформаційного доступу, цілеспрямованого забезпечення користувачів адресною інформацією є довідково-бібліографічне обслуговування, яке сьогодні є найбільш складною та перспективною сферою бібліографічної діяльності, від якої значною мірою залежить ефективність використання інформаційно-бібліографічного ресурсу, повноцінне забезпечення інформаційних запитів користувачів.

За змістом довідково-бібліографічне обслуговування є сукупністю процесів прийняття разових запитів, зумовленого ними системного пошуку інформації у традиційних і електронних ресурсах, передавання користувачам інформації про рукописні, друковані та електронні документи, а також виявлені у джерелах інформації різноманітні факти.

ДБО як вид бібліографічної діяльності передбачає взаємодію двох суб'єктів: користувача (фізична чи юридична особа), який має інформаційну потребу, і бібліографа (особа, яка здійснює довідково-бібліографічне обслуговування відповідно до разового інформаційного запиту користувача). Ця взаємодія ґрунтується на основі розвинутої системи бібліотечно-бібліографічної та науково-інформаційної діяльності, що передбачає залучення фондів, ресурсів, традиційних та сучасних пошукових систем, широкого бібліографічного знання. Виконання бібліографічних і фактографічних довідок, надання різноманітних бібліографічних та методичних консультацій щодо пошуку документів у фондах бібліотек, установах науково-технічної інформації та глобальних комп'ютерних мережах – усе це спрямовано на задоволення не лише поточних запитів, а й орієнтовано на потенційних користувачів, індивідуальних і колективних, які безпосередньо чи віддалено (каналами зв'язку) звертаються до послуг бібліотеки.

Сьогодні змінюються й умови пошуку інформації для бібліографа. Сучасна бібліотека створює власні бази даних (БД), організує роботу з документами на будь-яких носіях інформації, динамічно здійснює вдосконалення довідково-пошукового апарату, де інтегруються традиційні каталоги і картотеки та науково-довідкові системи електронних ресурсів, впроваджує нові інформаційні технології, автоматизовані форми інформаційного забезпечення користувачів тощо.

В умовах змінюваного інформаційного середовища, широкого впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій, перевиробництва інформації

і дефіциту необхідної межі бібліографічного пошуку стираються і ускладнюється його процес. Розвиваються й функції бібліографа, який перетворюється на широкого спеціаліста, котрий має володіти глибокою системою загальних та інформаційних знань, сучасними інформаційними технологіями, виступати у ролі експерта та консультанта, навігатора в океані знань.

Сучасні завдання інформатизації суспільства, стрімке розширення обсягу та змісту інформаційних ресурсів, поява широких можливостей для різноманітних засобів їх організації, збереження та передавання висувають питання про необхідність перегляду методів роботи в галузі ДБО наукової бібліотеки, вироблення наукових засад сучасної діяльності довідково-бібліографічних служб в інформаційному забезпеченні користувачів, заснованих на системному підході до формування, організації та використання довідково-інформаційних ресурсів.

Водночас, стан сучасних перетворень у довідково-бібліографічній діяльності наукових бібліотек не може бути осмисленим коректно без реконструкції та аналізу її історичного розвитку, без усвідомлення шляхів розвитку українського та світового бібліотекознавства. Розуміння історичного процесу, спадкоємності у питаннях формування бібліотечних фондів та організації ДБО вимагає ретроспективного дослідження розвитку ДБД в академічних наукових бібліотеках у ХХ ст., зокрема НБУВ та ЛННБ, які впродовж ХХ ст. були науковими центрами в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, здійснювали довідково-бібліографічне обслуговування в різних історичних умовах. Це спонукало до вивчення становлення та еволюції системи довідково-бібліографічного обслуговування у мережі бібліотек НАН України починаючи з 1918 р., адже ДБД бібліотек була тісно пов'язана з розвитком державного устрою, змінами суспільно-політичних пріоритетів і, відповідно, змінами характеру інформаційних потреб користувачів.

Важливим є аналіз розвитку досліджень та формування терміносистеми бібліографознавства, зокрема в контексті довідково-бібліографічної діяльності; розгляд етапів становлення та розвитку системи ДБО в наукових бібліотеках України, її організаційно-функціональної структури; змісту, форм, видів та особливостей розвитку ДБД в сучасних умовах; вивчення структури довідково-бібліографічних інформаційних ресурсів; дослідження організації та тенденцій формування довідково-бібліографічного апарату.

Це дасть змогу не лише пояснити специфіку та традиції ДБО, а й розглянути детальніше розвиток системи довідково-бібліографічної діяльності сучасних наукових бібліотек мережі НАН України, державних наукових бібліотек України та провідних зарубіжних бібліотек, охарактеризувати реальні перспективи оновлення системи ДБО та впровадження нових засад ДБД.

На особливу увагу заслуговує досвід НБУВ – головної бібліотеки країни, якій упродовж усього її існування було відведено роль провідного науково-методичного центру в галузі бібліотекознавства та бібліографознавства і яка визначала основні напрями бібліотечно-бібліографічного обслуговування науки, розвивала наукові дослідження та технології ДБД. Осмислення досвіду та перспектив ДБО академічних бібліотек сьогодні дасть змогу не лише заповнити лакуни в аналізі історичного досвіду, а й виробити оптимальні шляхи формування нового комунікаційного простору в системі розвитку науки, створення нових теоретичних і практичних засад сучасного бібліотекознавства та бібліографознавства, вдосконалення професійної

терміносистеми, запровадження нових видів та форм бібліотечно-бібліографічної діяльності тощо.

У цій праці зроблена спроба осмислити розвиток ДБД у наукових бібліотеках, накреслити перспективи розвитку системи ДБО в електронному середовищі з урахуванням досвіду провідних бібліотек зарубіжних країн, світових тенденцій міжнародної взаємодії у галузі інформаційного забезпечення суспільства.

Завершуючи цю працю, хочу висловити вдячність своїм батькам – Євдокії і Василю Бабичам, які спрямували моє професійне життя до бібліотечної справи і завжди були прикладом служіння Книзі.

З теплотою згадую бібліографів-наставників НБУВ, які вводили мене у бібліографічну діяльність і допомагали опанувати секрети майстерності бібліографа: Н. М. Ісаєву, А. Л. Панову, Н. М. Погребецьку, І. Б. Вишневецьку. Хочу згадати добрим словом шани і вдячності завідувачів відділу ДБО НБУВ – людину великого серця З. О. Врублевську і Г. О. Ритову, під керівництвом яких я працювала.

Особлива вдячність академіку НАН України О. С. Онищенко, який скеровував мене на реалізацію високих завдань. Я дуже вдячна рецензентам – доктору історичних наук, професору, члену-кореспонденту НАН України Л. А. Дубровиній, доктору історичних наук, професору В. М. Горовому, доктору історичних наук В. С. Пашковій за цінні зауваження і поради, які сприяли покращенню даної праці.

Важливими для мене були мудрі поради відомих бібліотекознавців, досвідчених бібліографів, наукових співробітників НБУВ Л. В. Беляєвої і Н. І. Малолетової. Корисними були консультації щодо мережі бібліотек НАН України кандидата історичних наук Г. І. Солоїденко, наукових співробітників НБУВ А. А. Свободи і Н. І. Смаглової. Щиро вдячна за інформаційну і моральну підтримку завідувачці відділу ДБО РДБ кандидату педагогічних наук М. Ю. Нещерет і завідувачці відділу наукової бібліографії ЛННБ України ім. В. Стефаника Л. І. Ільницькій. Доречними були консультації доктора історичних наук Г. І. Ковальчук, кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника В. Л. Пирогова і кандидата філологічних наук С. І. Ткаченка.

Особлива подяка працівникам відділу бібліотекознавства, відділу наукової організації основного фонду та Інституту рукопису НБУВ за оперативне інформаційне забезпечення. Велика подяка за підтримку і допомогу усім співробітникам відділу довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ, з якими я маю честь працювати нині.

Дякую моїй родині за терпіння і розуміння.

РОЗДІЛ 1
**ДЖЕРЕЛА І СТАН ВИВЧЕННЯ
ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

**1.1. Джерела вивчення довідково-бібліографічної
діяльності наукових бібліотек**

Об'єктивне дослідження проблеми передбачає залучення найширшого кола джерел, що регламентують та розкривають різні напрями науково-інформаційної та довідково-бібліографічної діяльності наукових бібліотек, висвітлюють шляхи історичного розвитку ДБД і ДБО та становлення їх теоретичних засад і практичних напрямів.

Великою групою джерел є законодавчі і нормативні документи органів державної влади і управління УРСР, СРСР, незалежної України, постанови і розпорядження Президії НАН України щодо розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності, інструктивно-методичні документи НБУВ, бібліотек мережі НАН України, колегіальних органів. Вони надають загальне уявлення про основні тенденції розвитку бібліотечно-бібліографічної та науково-інформаційної діяльності.

Історичний аспект становлення нормативної бази бібліографії та бібліотечного обслуговування в наукових бібліотеках представляють статuti та нормативні документи наукових бібліотек університетів та інших наукових установ. Значну підгрупу складають світові та національні стандарти в галузі бібліотечно-бібліографічної та науково-інформаційної діяльності.

Окреме значення мають законодавчі та нормативно-правові документи з питань розвитку науки, культури, бібліотечної справи, офіційні документи про започаткування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, її статус на різних етапах існування, розвиток бібліотечно-інформаційної, довідково-бібліографічної діяльності тощо. Зокрема, «Закон про утворення фонду Національної бібліотеки Української держави» (1918), закони України «Про інформацію» (від 2 жовтня 1992 р.), «Про науково-технічну інформацію» (від 25 червня 1993 р.), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (від 27 січня 1995 р.), «Про національну програму інформатизації» (від 4 лютого 1998 р.), Положення про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського (1996), постанова Президії Національної академії наук України № 186 від 9 липня 2003 р. «Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи»,

постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки» № 1085 від 25 серпня 2004 р. та ін. Ця група джерел окреслює як загальні, такі спеціальні завдання головної національної наукової бібліотеки, загальноукраїнського методичного центру наукових бібліотек і бібліотек мережі НАН України.

Наступна група джерел характеризує розвиток бібліографічного напрямку в системі НАН України. Вона складається з архівних матеріалів Президії НАН України, НБУВ, що відображають формування та розвиток наукових бібліотек та їх довідково-бібліографічних служб (ДБС). Необхідним було залучення документів, що регламентують діяльність ДБС, положень, інструкцій, планів і звітів, книг обліку виконаних бібліографічних довідок, листування персоналу зі споживачами, відгуків читачів про надану їм допомогу з пошуку інформації тощо.

Вагомий фактичний матеріал щодо інформаційного забезпечення української науки містять збірники документів і довідники: «Історія Академії наук Української РСР : у 2 кн.» (К., 1967), «Історія Академії наук України. 1918–1993» (К., 1994), «Історія Академії наук України. 1918–1923: документи і матеріали» (К., 1993), «Історія Національної академії наук України. 1918–1933: науково-довідковий апарат» (К., 2002), «Історія Національної академії наук України. 1924–1928: документи і матеріали» (К., 1998), «Історія Національної Академії наук України. 1929–1933: документи і матеріали» (К., 1998), «Історія Національної академії наук України (1934–1937): документи і матеріали» (К., 2003), «Історія Національної академії наук України (1938–1941): документи і матеріали» (К., 2003), «Історія Національної академії наук України (1941–1945)» (ч.1, 2. – К., 2007), «Історія Національної академії наук України. 1946–1950» (ч.1, 2. – К., 2008).

Джерельною базою нашого дослідження також слугували збірники документів та матеріалів, що висвітлюють діяльність бібліотек, зокрема, «Бібліотечний збірник» (К., 1926), «Книга и книжное дело в Украинской ССР» (К., 1985), «Довідник бібліотекаря: збірник керівних матеріалів з питань бібліотечної роботи» (Х., 1967), «Довідник бібліотекаря: керівні матеріали з питань бібліотечної роботи» (2-ге переробл., і доп. вид. – Х., 1971), «Довідник бібліотекаря: керівні матеріали з питань бібліотечної роботи» (Х., 1977), довідково-енциклопедичні видання.

Значний матеріал про розвиток бібліографознавчих досліджень в Україні, висвітлення досвіду довідково-бібліографічної діяльності надали державні бібліографічні покажчики України «Літопис книг» (Х.; К., 1924–), «Літопис журнальних статей» (Х.; К., 1936–), поточні бібліографічні покажчики Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ) «Бібліотекознавство і бібліографія України» (Вип. 1–83. – К., 1972–2012), науково-допоміжні бібліографічні покажчики «Бібліографознавство України (1981–1990)» (К., 1995), «Бібліографознавство України (1991–1995)» (К., 1999), «Бібліографознавство України (1996–2000)» (К., 2005), «Бібліографознавство України (2001–2005)» (К., 2010), «Метабібліографія України (2007–2008)» (К., 2010), «Метабібліографія України (2009)» (К., 2010), «Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та інститутів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 1991–

1995 рр.» (К., 1998), база даних «Україніка наукова» (НБУВ; ІПРІ), електронні інформаційні ресурси національних та спеціалізованих наукових бібліотек України.

Матеріали про зарубіжний досвід довідково-бібліографічної діяльності відображені у поточних державних бібліографічних покажчиках Росії та інших зарубіжних країн, виданнях інформаційних центрів. Це, зокрема, реферативні журнали «Информатика» (ВІНІТІ РАН), «Библиография и библиотековедение за рубежом» (Інформкультура, РДБ), «Науковедение» (ІНІСН РАН), БД SCOPUS, EBSCO, ScienceDirect та ін.

Важливою групою джерел, що висвітлюють організацію ДБО в наукових бібліотеках України, досвід їхньої роботи і праці науковців є бібліографічні покажчики провідних наукових бібліотек України: «Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР : бібліогр. покажч., 1919–1969 рр.» (К., 1970), «Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського Академії наук України : бібліогр. покажч., 1918–1993 рр.» (К., 1993), «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 1918–1998 : бібліогр. покажч. л-ри за 1993–1998 рр.» (К., 1998), «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (1993–2003 рр.) : наук.-бібліогр. покажч. вид. б-ки та л-ри про її діяльність» (К., 2005), «Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР (1940–1980 рр.) : покажч. вид. б-ки та л-ри про її діяльність» (Л., 1982), «Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України : покажч. вид. б-ки та л-ри про її діяльність (1981–2001 рр.)» (Л., 2004), «Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України : покажч. вид. б-ки та л-ри про її діяльність (2001–2005)» (Л., 2007), «Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка : бібліогр. покажч. вид. б-ки та л-ри про її діяльність (до 120-річчя від дня заснування)» (Х., 2006), інші посібники, що розкривають діяльність бібліотек, розвиток бібліографознавства та інформаційної діяльності.

Повноті вивчення теми сприяли ретроспективні бібліографічні покажчики з загальних проблем теорії книгознавства, бібліографознавства та бібліографічної діяльності, зокрема: Мезьєр А. В. «Словарный указатель по книговедению» (Л., 1924; Ч. 1–3; М.; Л., 1931–1934); Куфаєв М. Н. «Теория библиографии: указатель литературы за 10 лет, 1917–1927» (М., 1928); Бухіна Р. А. «Бібліотекознавство» (К., 1941); Масанов Ю. І. «Теория и практика библиографии: указатель литературы. 1917–1958» (М., 1960); «Современные методы справочно-информационного обслуживания специалистов: указ. лит. за 1968–1974 гг.» (2-е изд., доп. – М., 1975); «Библиотечное дело. Библиотековедение. Библиография. Библиографоведение: аннотир. указатель библиогр. пособий, изданных в СССР (1917–1987)» (М., 1988); «Библиография. Библиотековедение: указатель лит., изданной в СССР на рус. яз. в 1959–1984 гг.» (Ч. 1–4. – М., 1993.); «Советская библиография»: системат. указатель содержания, 1933–1970» (М., 1972); «Советская библиография: указатель содержания, 1971–91» (СПб., 1994); «Библиотековедение и библиография за рубежом: системат. указатель содержания» (Вып. 1–50. – М., 1975) та ін.

Цінний фактичний матеріал щодо українського книжкового руху, організації та розвитку бібліотек, бібліографічної діяльності відшукано нами на сторінках фахових періодичних видань, що видавалися в Україні в першій половині ХХ ст. Бібліографічна Комісія у Києві видавала упродовж 1928–30-х рр. журнал

«Українська бібліографія», Український науковий інститут книгознавства – журнал «Бібліологічні вісті» (К., 1923–1930), Всенародна бібліотека України (нині НБУВ) – «Книжний вісник» (К., 1919), «Бібліотечний журнал» (1925–1926), «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (1927–1929), «Бібліотечний збірник» (1926–1927) і «Журнал Бібліотеки Академії наук УРСР» (1946). У Львові видавався журнал «Бібліотечний поради́ник» (1925–1926), у Харкові – «Книга: журнал літератури, критики і бібліографії» (1923–1924), «Нова книга» (1924–1925), в Одесі – «Известия Одесского библиографического общества» (1911–1916), «Бюлетень Одеського бібліотечного об'єднання» (1925–1926), «Праці Одеської центральної наукової бібліотеки» (1927), «Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі» (1928–1930). У цих виданнях знаходили висвітлення основні проблеми розвитку бібліотечно-інформаційної сфери, порушувалися питання розвитку бібліографії, організації обслуговування читачів.

У дослідженні залучено й проаналізовано також значний документальний матеріал, вміщений на сторінках таких періодичних видань: «Радянська бібліотека» (К., 1931–1938, 1931–1932 – назва «Бібліотекар у соціалістичному будівництві», 1933–1936 – назва «Бібліотека у соціалістичному будівництві», з 1937 – назва «Радянська бібліотека»), «Бібліотекознавство і бібліографія» (Х., 1964–1992), «Бібліотечна планета» (К., 1998–), «Бібліотечний вісник» (К., 1993–), «Бібліотечний форум України» (2003–), «Вісник Книжкової палати» (К., 1996–), «Вісник Харківської державної академії культури» (Х., 1999–), «Мир библиографии» (М., 1998–), «Научные и технические библиотеки» (М., 1961–), «Библиография» (М., 1933– ; 1933–1992: «Советская библиография»); «Библиотекведение» (М., 1952– ; 1952–1966 – «Библиотеки СССР. Опыт работы»; 1967–1972 – «Библиотеки СССР»; 1973–1992 – «Советское библиотекведение») та ін.

Цей комплекс джерел дав змогу виявити широке коло документальних та спеціальних документів, що складають ґрунтовну джерельну базу і дають можливість об'єктивного дослідження історії довідково-бібліографічної діяльності наукових бібліотек у їх історичному та сучасному розвитку.

Інший напрям джерельної бази – історіографічні джерела, зокрема праці, що дають змогу дослідити практичні засади розвитку ДБД та ДБО, розглянути формування теоретико-методологічних положень, термінології. Серед них – історичні праці, де можна знайти окремі узагальнення, згадки, факти щодо цього виду діяльності, усвідомити конкретику організації бібліотечної справи та бібліографії у світі та Україні, розвиток понятійного апарату.

Праці присвячуються окремим аспектам становлення бібліографознавства (початок ХІХ ст.) як практичної стадії бібліографії. Ця група джерел важлива для уявлення про шляхи розвитку бібліографії та бібліографознавства, в тому числі і довідково-бібліографічної діяльності впродовж ХІХ–ХХІ ст., розвиток інформаційно-комунікаційних процесів у суспільстві і зміни традиційних технологій, зокрема у зв'язку з розвитком комп'ютерних технологій. Важливість цієї групи джерел впливає з того, що тривалий час бібліографія мала статус універсальної енциклопедичної науки, результатами якої є бібліографічні видання, які, своєю чергою, й були об'єктами досліджень.

Теоретичні засади бібліографознавства як окремої науки остаточно формулюються в 60-х роках ХХ ст., коли і термін «бібліографознавство» ввійшов у науко-

вий обіг та наукову термінологію. До цього часу інтеграційні функції цього поняття виконував термін «бібліографія», який використовувався для позначення як видів бібліографічної діяльності, так і бібліографічних посібників, що спричиняло певні незручності у бібліотечній діяльності і дебати у професійному середовищі.

Так, ще у праці професора Новоросійського університету (Одеса) історика І. А. Лінниченка (1857–1926) «Задачи библиографии» (1913) містяться міркування про терміни «бібліографія», «бібліологія», «вчення про книгу» як про досить невизначені в понятійному змісті. Для одних бібліографія – це тільки каталог, більш-менш систематизований книжковий матеріал і зовнішній опис книги. Для інших бібліографією є не тільки зовнішня, але й внутрішня історія книги, і тоді в поняття бібліографії увійдуть і біографії авторів, і історико-літературна критика, крім палеографії, історії друку й бібліотекознавства, тобто техніки найбільш раціонального та зручного розподілу й зберігання друкованого матеріалу в приватних і громадських книгозбірнях [367, с. 11]. Автор зазначав, що з огляду на такі міркування поняття «бібліографія» і «бібліографічні праці» мають різний зміст, але приєднувався до широкого визначення бібліографії, надавав їй великого значення в інформаційному забезпеченні науки, яка потерпає від поганої постановки справи реєстраційної бібліографії книжкової продукції. Адже перш ніж розпочати будь-яке дослідження вчений повинен ознайомитися з усією літературою з даного питання, бо, не зробивши цієї попередньої роботи, він «може знову відкрити Америку, повторювати висновки вже раніше зроблені, оприлюднити матеріали (як нові) давно оприлюднені» [367, с. 13–14].

Нині термін «бібліографія» є багатозначним, охоплюючи близькі сфери наукової і практичної діяльності: бібліографічну теорію і практику, окремі покажчики літератури і бібліографічні посібники, їхню сукупність – бібліографічну продукцію. Бібліографія є ефективним засобом соціально-культурної комунікації, сприяючи поширенню інформації та її суспільному використанню.

Історико-бібліографічні праці також є важливою групою джерел. Так, звід важливих текстів-джерел з вивчення історіографії бібліографічної науки подано в «Хрестоматии по русской библиографии с XI века по 1917 г.» С. А. Рейсера (М., 1956) [518].

В Україні перші науково-теоретичні праці з бібліографічної діяльності з'явилися в 10–20-х роках XIX ст. Її основні положення визначені в працях викладача бібліографії Волинського ліцею у м. Кременці П. О. Ярквського (1781–1845), де 1809 р. розпочалося викладання бібліографії. Теоретичне осмислення бібліографічної діяльності належить ректору Харківського університету В. Я. Джунковському (1767–1826), який у 1823 р. прочитав у Харківському товаристві наук доповідь на тему «Про бібліографічні системи», де узагальнювались результати його роботи над друкованим каталогом Харківської університетської бібліотеки [81].

У другій половині XIX ст. – на початку XX ст. відбувається формування та розвиток української бібліографії, публікуються бібліографічні праці, бібліографічні словники, персональні та пристатейні бібліографії В. С. Іконникова, М. Ф. Комарова, Я. Ф. Головацького, І. О. Левицького, Й. В. Левицького, М. І. Павлика, О. М. Лазаревського, М. І. Костомарова, І. Ф. Павловського, І. Я. Франка, Б. Д. Грінченка, М. С. Грушевського, В. М. Доманицького, М. О. Максимовича та ін. Значну роль у розвитку української бібліографії відіграв І. Я. Франко, який

був упорядником низки праць з бібліографії, сприяв роботі інших бібліографів, рецензував їхні праці і активно використовував для пропаганди української книги часопис «Літературно-науковий вістник», став родоначальником критичної бібліографії. Розвиток практичної бібліографії спонукав до осмислення сутності бібліографічної діяльності та її комунікаційного значення.

Саме у цей період були закладені основи методики бібліографічного опису, створення каталогів і бібліографічних посібників різних типів, які використовувалися персоналом бібліотек і надавалися до послуг читачам, формувалися система, видова структура, класифікація бібліографічної продукції. Удосконалюється методика бібліографування, у бібліографічних покажчиках починає застосовуватися систематичне розташування літератури, з'являються анотації, допоміжні покажчики, що сприяє пошуку документів і професійній допомозі читачам.

Теоретичною основою нашого дослідження слугувала велика група історіографічних джерел, пов'язана з вивченням об'єкта, предмета і методу бібліографії, які й сьогодні визнаються основоположними: це загальні праці українських та зарубіжних бібліографознавців. У Російській імперії теоретичні основи бібліографії розробляли В. С. Сопіков, Г. М. Геннаді, М. О. Рубакін, А. Д. Торопов, Б. С. Боднарський, М. М. Лісовський, В. І. Межов, П. П. Пекарський та ін. У багатьох їхніх працях подано відомості і про українські книги. На початку 20–30-х рр. ХХ ст. значний внесок у розвиток бібліографознавства зробили Л. Н. Троповський, І. Б. Симановський, Я. П. Гребенщиков, І. В. Владиславлев, М. В. Здобнов, Є. І. Шамурін та ін.

Великий внесок у розвиток бібліографознавства зробили також українські вчені, які розвивали засади української бібліографії у її специфіці.

Перший етап – це праці 1920–30-х років, зокрема, В. Г. Анастасевича, Л. Ю. Биковського, Д. А. Балики, М. А. Годкевича, Д. І. Дорошенка, Б. І. Зданевича, І. Т. Калиновича, Ю. Г. Ковалевського, С. І. Маслова, Ю. О. Меженка, Ф. П. Максименка, М. І. Павлика, М. А. Плевако, Є. Ю. Пеленського, С. П. Постернака, М. І. Сагарди, С. О. Сірополка, М. І. Ясинського та ін.

Після значної перерви, лише наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст., відбувається відродження інтересу до історії української бібліографії і бібліографознавства, передусім у історико-бібліографічних дослідженнях І. І. Корнейчика та М. М. Гуменюка. Так, у посібнику І. І. Корнейчика «Історія української бібліографії: Дожовтневий період» (Х., 1971) на основі залучення широкої джерельної бази узагальнено історичний досвід бібліографічної діяльності, визначено основні етапи розвитку окремих видів бібліографії, висвітлено українську бібліографію як явище національної культури [337]. Окремим бібліографічним явищем стала праця М. Гуменюка «Українські бібліографи 19 – поч. 20 ст.» (Х., 1969), де вперше було персоніфіковано розвиток бібліографії в Україні та розглянуто практичний та теоретичний здобуток вчених, які зробили значний внесок у розвиток бібліографії та її наукове оформлення [163].

Його праця була продовжена лише після здобуття Україною незалежності у книзі Н. Ф. Королевич «Українські бібліографи ХХ ст.» (К., 1998) [338] та ін. Історичне значення бібліографії у суспільстві розглянула Г. Л. Гордієнко [153]. Останнім часом вийшов бібліографічний довідник «Українські бібліографи: Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія» (Вип.1–3, К.,

2008–2011), виданий НПБУ. У ньому подано цінні біобібліографічні відомості про 455 відомих бібліографів України і діаспори, які стояли біля витоків вітчизняної бібліографії, і тих, котрі працюють сьогодні.

Діяльність науково-бібліографічних товариств та об'єднань також мала важливе значення для розвитку теорії та практики бібліографічної роботи. Перша у світі професійна організація бібліотекарів була створена у США 1876 р. відомим бібліотекознавцем Мелвілом Дьюї, у Великій Британії – 1877 р., у Японії – 1892 р., у Німеччині – 1900 р., у Данії – 1905 р., у Франції – 1906 р. Російське бібліологічне товариство було засновано у 1899 р. у Петербурзі. Секція бібліотекознавства, що функціонувала у його структурі, у 1908 р. розвинулася в самостійну організацію – Товариство бібліотекознавства. Історії громадських бібліотечних організацій присвячена монографія і дисертаційне дослідження В. С. Пашкової [469].

Діяльність Бібліографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка – першої бібліографічної організації в Україні – досліджено в працях Т. Ківшар, Н. Черниш та ін. [308, 671]. У них розкрито історію Бібліографічної комісії від 1909 р. на чолі з відомим українським бібліографом І. Левицьким (з 1913 р. головою став В. Дорошенко).

Комісія розгорнула активну бібліографічну діяльність, порушила питання про створення повної національної бібліографії, належного науково-методичного опрацювання проблем української бібліографії. У планах Комісії було: видання старої української бібліографії (до кінця XVIII ст.), української бібліографії Росії XIX ст., загальної української бібліографії XX ст. і покажчиків «Україніса в чужих мовах і літературах».

В Одесі функціонувало Одеське бібліографічне товариство (1911–1919) при Новоросійському університеті, завданнями якого були: розроблення теоретичних і практичних проблем бібліографії краю, питань історії, літературознавства. Основні видання становили праці історико-літературного і критико-бібліографічного характеру.

Хоча праці товариств були сконцентровані переважно на практичних аспектах бібліографічної діяльності, вони стали певним етапом у формуванні науково-методичних засад бібліографії. У них сформовано теоретико-методологічні засади історичних студій, досліджено історіографію і стан наукового розроблення питань розвитку української бібліографії, відпрацьовано методу подання фактичного матеріалу, створено галерею портретів українських бібліографів.

1.2. Нормативна база і стан наукового розроблення проблеми історичного розвитку та оптимізації довідково-бібліографічної діяльності як інформаційної функції наукових бібліотек

Зрозуміло, що будь-яке бібліотечне обслуговування, де має місце звернення читача до бібліотекаря, включає елементи довідкової роботи, і «кожний бібліотекар бібліограф». Тому очевидно, що елементи довідкового обслуговування (щодо наявності конкретних книг у фондах бібліотеки або рекомендації книг з теми тощо)

мали місце і в ранні часи існування бібліотек, однак нормативне виокремлення та офіційне оформлення довідково-бібліографічної діяльності починається лише на початку XIX ст.

Відомості про елементи і процеси довідково-бібліографічної роботи знаходимо в документах багатьох наукових бібліотек. Так, у § 76 Статуту імператорського Харківського університету від 5 листопада 1804 р. зазначалося, що бібліотекар про всі книги, що надходять, подає Раді відомості: під яким номером і в якому класі кожна внесена до каталогу [646, с. 250].

Довідково-бібліографічна допомога отримала офіційне визнання у важливих статутних документах Публічної бібліотеки в Петербурзі (нині Російська національна бібліотека – РНБ) ще на початку XIX ст. «Положение» 1810 р. зобов'язувало бібліотекарів крім книговидачі і збереження книг надавати читачам «усі необхідні відомості», а «Правила» 1812 р. підкреслювали, що одним з головних обов'язків бібліотекарів є надання усіх можливих послуг у розшуку творів, потрібних для занять [278, с. 42]. Сприяли організації довідкового обслуговування систематичні і алфавітно-предметні каталоги, а також й те, що у бібліотеці довідкові видання, усі праці про книгу чи бібліографію, життєписи вчених, книги про наукові товариства і навчальні заклади були виділені в окремі розстановочні ряди.

Співробітники бібліотеки за замовленнями відвідувачів уточнювали бібліографічні дані про видання, знаходили фактичні відомості. Крім усних, виконувалися і письмові довідки. В архіві бібліотеки збереглося біля 30 письмових запитів, що належать до періоду до 1850 р. [278, с. 43].

Про довідково-бібліографічну роботу, що здійснювалася при обслуговуванні читачів на початку XIX ст. у бібліотеці Петербурзької Академії наук, згадується в академічному виданні, присвяченому її історії [276]. Вже у 1844 р. при бібліотеці було організовано особливе «рекомендаційне бюро» для допомоги вченим орієнтуватися у літературі [276, с. 223]. Насамперед бібліотекарі мали дати читачам уявлення про систематичні каталоги, величезні томи яких були надані в користування читачам, по-друге – рекомендувати вченим бібліографічну літературу.

Російський бібліограф, дослідник рукописної і стародрукованої книги В. М. Ундольський (1816–1864) опублікував працю «Библиографические разыскания: Очерк библиографических трудов в России» (1846), що містила огляд бібліографічних праць у Росії, вперше винісши поняття «бібліографічного вишукування» у заголовок своєї праці [644].

У другій половині XIX ст. у великих бібліотеках Російської імперії створювалися довідкові столи для задоволення читацьких запитів.

Славіст, етнограф, фольклорист і бібліофіл О. О. Котляревський (1837–1881), професор Університету Св. Володимира, висловлюючи свої думки щодо завдань розвитку бібліографії, у статті «На память будущим библиографам» (1862) критикував дилетантський підхід до укладання бібліографічних праць, звертав увагу на необхідність забезпечення в покажчиках літератури об'єктивності, правдивості, бібліографічної повноти і точності [348]. На конкретних прикладах бібліографічного забезпечення історичної науки він доводив, що вченому потрібні тільки чіткі методичні бібліографічні вказівки, аби знати куди звернутися і за чим, порушував питання про необхідність розвитку наукової галузевої

бібліографії («ученой библиографии предмета») [348, с. 84]. Він закликав бібліографів слугувати науці. А для цього потрібні «строгий предварительный труд, строгий систематический метод», тому предмет і методи бібліографічної діяльності мають визначатися колективно досвідченими людьми, які мають любов до цієї справи [348, с. 86].

У США інформаційно-довідкова служба як окрема функція бібліотеки почала своє існування наприкінці XIX сторіччя переважно у відповідь на збільшене державне фінансування бібліотек (як державних, так і академічних), з метою навчання порівняно недосвідчених та некваліфікованих читачів.

Закон Моррілла про гранти федеральних земель від 1862 року забезпечив федеральну підтримку та фінансування вищої освіти у галузі сільського господарства, технологій та технічної кваліфікації, заохочуючи ще більш значні досягнення в науково-дослідних роботах та розширюючи тематику навчальних програм коледжів і університетів. Пориваючи з узвичаєними традиціями минулого, згідно з якими бібліотека була просто сховищем книг, розвинулася інформаційно-довідкова служба (хоча зазвичай лише як допоміжна, спеціальна діяльність) насамперед для допомоги читачам у використанні каталогів та рекомендацій видань для читання [735].

Ранні концепції довідкової роботи в американській історіографії містяться в праці С. Гріна (S. Green) «Personal relations between librarians and readers» («Особисті взаємини між бібліотекарями і читачами») (1876 р.), в якій він вказував на важливість особистого обслуговування, керівництва, вперше запропонував програму індивідуальної допомоги читачам [739, с. 79].

Як зазначає І. М. Хюрик, у США розвитку довідково-бібліографічної служби надавалося великого значення. Перші фахівці у цій галузі з'явилися в Колумбійському університеті в 1884 р., а вже у 1893 р. американськими бібліотекарями були розроблені основи довідково-бібліографічного обслуговування [667]. Ефективна його організація передбачала наявність персоналу, зайнятого даним видом роботи, окремих приміщень і довідково-пошукового апарату до бібліотечних фондів.

Через зростання залежності читачів від бібліотек за інформаційно-довідковою службою було визнано її важливу функціональну роль. Термін «довідково-бібліографічна робота» (англ. «reference work») був вперше запропонований у 1891 р. американським бібліотекарем В. Чайлдом (W. Child), завідувачем довідкового відділу в Бібліотеці Колумбійського університету. Він визначав довідкове обслуговування як «виконання будь-яких і всіх можливих дій, що сприяють забезпеченню доступу до бібліотечних фондів» [718, с. 298]. У своєму зверненні до Бібліотечного клубу Нью-Йорка В. Чайлд зазначав: «Під довідковою роботою слід розуміти звичайну допомогу, що надається бібліотекарем читачам в плані ознайомлення їх з особливостями каталогів, відповідями на запитання та, врешті-решт, у здійсненні всього, що в його силах, в плані полегшення доступу до ресурсів бібліотеки, які знаходяться в його віданні» [773, с. 3].

Дана практика набула широкого визнання та популярності, внаслідок чого окремі спеціалізовані довідкові служби або відділення наприкінці 1890-х рр. стали звичайним явищем [773].

Вже 1902 р. Американською бібліотечною асоціацією (АБА) було видано перше видання путівника для вивчення та використання довідкових книг, укладачем якого була А. Крегер – викладач курсу довідкової роботи в бібліотечній школі при Університеті Дрекселя. Виданий нею конспект лекцій був прийнятий в якості навчального посібника з довідкової роботи у всіх бібліотечних школах США. Щорічні доповнення до нього друкувалися в американському журналі «Library Journal» до 1907 р., а 1908 р. вийшло друге доповнене видання довідника [607, с. 285].

У наукових колах Російської імперії початку ХХ ст. усвідомлювалось значення бібліотек і бібліографії для наукової роботи, необхідність пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань, підкреслювалась складність роботи бібліографа при укладанні бібліографічних посібників і виконанні довідок.

Слід зазначити, що бібліотеки в Україні, бібліографічна діяльність, українське бібліографознавство розвивалися у несприятливих умовах царизму, тиску з боку імперської влади, в умовах заборони української мови. Аналізуючи становлення, розвиток і діяльність Харківської міської публічної бібліотеки, визначний український історик, академік Д. І. Багалій (1857–1932), який багато зробив для розвитку бібліотечної справи і бібліографії, розвитку бібліотеки Харківського університету, зазначав: «Поспіх кожного культурного діла залежить від загального культурного розвитку суспільства, самосвідомости і самодіяльності громадянства і сприятливого чи несприятливого відношення влади» [56, с. 42].

Значний внесок у розвиток бібліотекознавства, усвідомлення його як науки, а бібліотечної справи як справи державного значення належить директору бібліотеки Харківського університету К. І. Рубинському (1860–1930). Він докладав багато зусиль до упорядкування фондів університетської бібліотеки, організації каталогів. Вже на початку ХХ ст. К. І. Рубинський працював над створенням оптимальної структури фонду і довідкового апарату, усвідомлював необхідність функціонування у бібліотеці спеціалізованого довідкового відділу. У 1902 р. він виділив з книжкового фонду всю довідкову літературу, поклавши початок диференційованому формуванню і використанню фондів [147]. К. І. Рубинський неодноразово виступав за професійну підготовку бібліотекарів академічних бібліотек, доводив необхідність запровадження курсу бібліографії в університетську програму.

У публічній лекції в Харківському університеті 22 листопада 1909 р., висвітлюючи «нову еру» бібліотечної справи в Західній Європі і Америці, насамперед, зміну поглядів на бібліотеку як на першорядну потребу суспільства, чинник культури і прогресу людства, він з захопленням розповідав про довідковий зал в Единбурзькій громадській бібліотеці, призначений для надання різноманітних довідок [545, с. 16].

У російській історіографії описано довідково-бібліографічну діяльність відомих вчених, письменників, які працювали у бібліотеках і надавали бібліографічну допомогу, зокрема: І. А. Крилова, В. І. Соболевичова, В. В. Стасова, М. Ф. Федорова та ін. Вони ретельно і сумлінно допомагали читачам у пошуках бібліографічних відомостей, укладали за їхніми запитами рекомендаційні бібліографічні списки, консультували, виявляли справжню майстерність, енциклопедичність знань і ентузіазм [146, 278, 414, 617].

У Публічній бібліотеці в Петербурзі Довідковий відділ з відкритим доступом до фонду було засновано в 1903 р. [665]. Відомий бібліотекознавець Л. Б. Хавкіна

видала у 1904 р. практичний посібник «Библиотеки: их организация и техника» [659], що надавав суттєву допомогу в організації роботи бібліотек.

Довідкова робота бібліотек обговорювалась на засіданнях бібліологічних товариств. Так, на 62-му зібранні Російського бібліологічного товариства 5 травня 1911 р. у приміщенні слов'янського відділення Бібліотеки імператорської АН у доповіді філолога, книгознавця О. І. Малєїна (1869–1938) «Про бібліографічну точність у цитатах» йшлося про складність роботи бібліотекаря у тих випадках, коли йому доводиться розшукувати книгу, заголовок якої передано неповно чи неточно, або зовсім невірно. Особливо частими бувають випадки марних пошуків книг за замовленнями осіб, які тільки почали займатися науковою роботою, не знайомих з бібліографічними посібниками. Пропонувалося звернути увагу на бібліографічну просвіту молоді, вказувалося на необхідність ознайомлення студентів з керівництвами з бібліографії, існуючими бібліографічними довідниками, навчання їх практичній бібліографії [225, с. 98].

Перше професійне узагальнення стану довідково-бібліографічного обслуговування як окремої ланки бібліотечної діяльності відбулося в 1911 р., на першому Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи (Санкт-Петербург, 1–7 червня 1911 р.), де розглядалися роль і значення каталогів, було порушено питання про стан довідкової роботи у бібліотеках, необхідність створення у громадських бібліотеках довідкових відділів [639, с. 37, 97, 100, 139, 140, 154, 197, 198, 206].

Серед 346 делегатів з'їзду брали участь 29 делегатів з України, серед яких: бібліотекар Київської духовної академії А. С. Криловський, бібліотекар Харківського імператорського університету К. І. Рубинський і його помічник Д. П. Міллер, бібліотекар Київського політехнічного інституту М. С. Сафронєєв, бібліотекар Харківського технологічного інституту М. Л. Семенчиков, помічник бібліотекаря Імператорського університету Св. Володимира К. Н. Щєбров, завідувачка Київської «Дитячої бібліотеки» Д. Ю. Добра, завідувачка бібліотеки Полтавського губернського земства М. М. Яхонтова та ін. [639, с. 20–34].

На з'їзді критикувалися довідкові відділи в академічних бібліотеках, відсутність бібліографічних посібників, порушувалися питання про необхідність належного комплектування довідково-бібліографічних фондів, організації зведених каталогів. У доповіді К. І. Рубинського, якою відкривався з'їзд, було окреслено два головних напрями: бібліотечна справа має стати турботою держави і визнання бібліотечної справи професією. Він вважав, що бібліотекар не лише сприяє вченому, полегшуючи йому знайомство з тим, що вже зроблено в науці його попередниками, але й продовжує роботу педагога, допомагаючи людям, що прагнуть освіти, здобувати необхідні знання [639, ч. 2, с. 2]. Зокрема, К. І. Рубинський запропонував за прикладом німецьких бібліотекарів, які склали загальний каталог академічних бібліотек країни, скласти загальний каталог бібліографічних видань, що є в бібліотеках країни, забезпечити бібліотекарів знанням наявних бібліографічних ресурсів [639, с. 97, 197–198]. Він констатував, що в багатьох академічних бібліотеках довідкові відділи перебувають у «жалюгідному становищі», а бібліотекарі, не маючи бібліографічних покажчиків, не знають, з чого розпочати створення довідкового відділу. Пропозиція К. І. Рубинського щодо укладання об'єднаними зусиллями академічних бібліотек каталогу російських бібліографічних покажчиків, поклавши в його основу картковий каталог цих видань,

запропонований помічником бібліотекаря Московського Публічного і Рум'янцевського музеїв Я. Г. Квасковим, була підтримана окремою резолюцією [639, с. 197–198].

У резолюціях на доповіді бібліотекаря Імператорського Московського університету А. І. Калішевського і бібліотекаря Імператорської Миколаївської військової академії С. Д. Масловського визнано за необхідність для бібліотекаря максимально широке знайомство з бібліографією і особливо ретельну організацію відділового бібліографічного відділу [639, с. 197].

На сторінках «Известий Одесского библиографического общества...» історик С. Аваліані (1881–1922) привернув увагу до книги хранителя Імператорської і Королівської бібліотеки в Граці (нині Австрія) Ф. Ейхлера «Бібліотековедєніє вищого порядку в єго отношеніи к методам научного изследованія и преподаванія» (пер. з нім., Санкт-Петербург, 1913), його дослідження предмета бібліотекознавства, з огляду на який у кожній бібліотеці мають бути ґрунтовні каталоги, бібліографічні посібники, вміння користуватися якими є одним з найголовніших завдань бібліотекаря [41]. Він погоджувався з Ф. Ейхлером, котрий вважав, що бібліотека має стати не тільки сховищем для книг, а завдяки різнобічним знанням своїх працівників повинна давати авторитетні вказівки з питань літератури. Це, своєю чергою, потребує підготовки відповідних кадрів, перетворення бібліотекознавства на науку, для якої в університетах виникне необхідність організувати відповідні кафедри [41, с. 366].

Голова Одеського бібліографічного товариства, відомий історик І. А. Лінниченко зробив порівняльний аналіз стану бібліографічної роботи та професійних видань у Росії та на Заході. Хоча на початку ХХ ст. у Російській імперії вже виходила низка періодичних бібліографічних видань («Библиотекарь» (Санкт-Петербург), «Бюллетени литературы и жизни» (Москва), «Книжная летопись Главного управления по делам печати» (Санкт-Петербург), «Книжные новости» (Київ), «Книжные новости» (Одеса), «Русский библиофил» (Санкт-Петербург), «Библиографический ежегодник» (Москва) та ін.), він ставив за приклад прекрасно організовану бібліографічну роботу на Заході, де було налагоджено систематичну книжкову реєстрацію з усіх галузей знання, наявність бібліографічних посібників, які регулярно висвітлюють досягнення у різних галузях науки, подають звіти і висновки, прекрасно орієнтують вчених у розвитку наукової думки [367, с. 14]. Вчений звертав увагу на те, що приватній особі дуже важко слідкувати за літературою навіть з окремого спеціального питання, а вести бібліографію науки чи її розділу майже неможливо, вказував на недостатню кількість довідкових видань і покажчиків [367, с. 15].

Він наголошував на необхідності створення спеціальних бібліографічних журналів з різних галузей науки, підкреслював значення якості бібліографічних праць [367, с. 14]. На його думку, перше завдання бібліографії – реєстрація усього науково-літературного матеріалу, як рукописного, так і друкованого. Місцеві бібліографічні товариства повинні взяти на себе перш за все місцеву бібліографію, систематичні огляди перш за все не лише друкованого, а й по можливості і рукописного матеріалу з історії краю [367, с. 16].

У статті «Задачи библиографии» (1913) І. А. Лінниченко писав, що «библиограф не только многолетний сиделец книжной лавки, умеющий с закрытыми глазами найти любую книгу на полке, а лицо хорошо знакомое с содержанием

книги» [367, с. 16]. Він з повагою згадував помічника бібліотекаря Рум'янцевського музею І. Ф. Федорова, який був «человек необыкновенно начитанный и оригинальный, обладавший поистине изумительным библиографическим чутьем...» [367, с. 15].

У 1913 р. «Известия Одесского библиографического общества при имп. Новороссийском университете» висвітлювали інший аспект зарубіжного бібліотечного досвіду, зокрема наявність у бібліотеці «гідів» («осіб з освітою»), які проводять екскурсії бібліотекою, знайомлять читачів з системою каталогів, структурою бібліотеки. Зокрема повідомлялося, що адміністрація Британського музею приділяє значну увагу питанням полегшення знайомства відвідувачів з численними колекціями мистецтва і книгами. Автор статті також доводив до відома вітчизняних науковців факт організації Музеєм серій безкоштовних лекцій для бібліотекарів і читачів про довідкові видання і бібліографічні покажчики [275, с. 144]. Тематика цих лекцій охоплювала різноманітні види довідкових і бібліографічних видань: універсальні бібліографічні праці, каталоги найбільших бібліотек світу, бібліографії бібліографій, «національні каталоги», спеціальну бібліографію тощо. Окремі лекції були спеціально присвячені довідковим та енциклопедичним виданням (переважно німецьким, англійським, французьким), колекції довідкових видань, що містяться безпосередньо в читальному залі Музею [275, с. 147]. Повідомлялося також про систематичні огляди у бібліотеці і вузькоспеціальних довідкових видань, біографічних щорічників і словників, хронологічних покажчиків [275].

Фахівцями усвідомлювалося величезне значення інформаційного забезпечення користувачів для розвитку науки. Так, у статті «В ожидании давно назревшей реформы», вміщеній в «Известиях Одесского библиографического общества при императорском Новороссийском университете» (1914 р.), порушувалося питання про важливість розвитку університетських бібліотек, вказувалося на необхідність комплектування періодичними виданнями, адже «отсутствие того или иного журнала, в особенности, его отдельного выпуска ставит научного работника в положение совершенно безвыходное и отчаянное» [233, с. 67]. Зазначалося, що для держави набагато вигідніше раз і назавжди придбати у власність навіть досить дороге і цінне видання, ніж десятки разів посилати за кордон людей (для роботи у зарубіжних бібліотеках), яким потрібно цим виданням скористатися [233, с. 68]. З метою подолання незадовільного комплектування фондів університетських бібліотек автор пропонував видати загальний каталог вітчизняних університетських бібліотек, звертав увагу на раціональну організацію бібліотечної справи [233, с. 68].

Про необхідність організації центральних довідкових бюро з питань народної освіти йшлося в збірнику матеріалів «Народное образование в земствах» (М., 1914), де було детально викладено їх завдання: інформування про нову літературу, надання довідок, створення систематичних каталогів для бібліотек, видання довідників з навчальної і популярної літератури тощо [444]. Висвітлюючи цілі, завдання і організацію роботи народних, вчительських бібліотек, С. Сірополко сформував три каталоги, в яких представив ядро вчительських бібліотек різних типів: «Пришкольная библиотека», «Районная библиотека», «Уездная библиотека» [582, с. 259–271]. У статті «Справочная библиотека отдела народного

образования» він висвітлював питання формування довідкової бібліотеки з питань освіти, яка має бути у розпорядженні завідувача відділу народної освіти, навів типовий «Каталог справочной библиотеки отдела народного образования» [581].

Бібліотекар (директор бібліотеки) Імператорського Новоросійського університету П. С. Шестериков у книзі «Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России» (1915) описував спеціальну довідкову кімнату (читальний зал), спеціально організований довідковий фонд у бібліотеці Новоросійського (нині Одеського) університету [686, с. 174–176].

Про давні традиції довідково-бібліографічної роботи у Німеччині згадував історик, бібліограф М. І. Сагарда (1870–1943). У доповіді «Зведені каталоги в Німеччині», висвітлюючи підготовку зведеного каталогу німецьких бібліотек у Державній бібліотеці в Берліні, він зазначав, що приблизно в 1903 р. засновано Довідкове Бюро німецьких бібліотек, «зв'язане навіть проводом із Зводним каталогом» [804, арк. 8].

Це свідчить про те, що вже на початку ХХ ст. передові кола української і російської інтелігенції, науковці ставили питання про необхідність розвитку бібліотечної справи на кращих світових зразках, говорили про необхідність виховання бібліографічної культури, навчання читачів користуватися фондами і каталогами бібліотек, ознайомлення їх з довідково-бібліографічними ресурсами, вказували на потребу організації довідково-бібліографічної діяльності, кваліфікованої допомоги читачам.

Не випадково Л. Б. Хавкіна (1871–1949) у книзі «Книга и библиотека» (М., 1918, перевид. – СПб, 2011) ретельно висвітлила досвід американських бібліотек у галузі формування фондів, обслуговування читачів, звернула пильну увагу на надання допомоги читачам у пошуку книг та інформації. Її привабили демократичні засади організації бібліотек, безплатність користування, доступність для читачів, прогресивні організаційно-технологічні методи роботи, консультативна робота в читальних залах, обслуговування по телефону, участь бібліотекаря в рекомендації книг, діалог з читачем, активна позиція бібліотеки у залученні читачів.

Л. Б. Хавкіна вважала, що головна особливість бібліотеки полягає у тому, що вона може допомогти у пошуку відповіді на будь-яке питання, що цікавить читача. Для цього бібліотеці слід бути енциклопедичною, охоплювати повне коло знань, а враховуючи необхідність задоволення потреб читачів різної освітньої підготовки, це коло знань має складатися з декількох послідовних шаблів [658, с. 54].

Вона відзначала зацікавлення персоналу, бібліотекарів у пошуку книг читачам, надання їм дієвої допомоги довідками, наголошувала на необхідності виховання культури читання, організації вільного доступу до інформації, свободи вибору при пошуку істини, залучення широкої джерельної бази [658, с. 58].

Активну допомогу читачеві вона визначала як одну з найхарактерніших рис сучасної бібліотеки: створюючи попит на читання й залучаючи читача, бібліотека не кидає його напризволяще, не дає йому безпорадно блукати в книжковому лабіринті, а надає йому активне сприяння довідками, порадами, рекомендацією книг, навчає його користуватися книгами й орієнтуватися в них [658, с. 54].

Аналізуючи досвід зарубіжних бібліотек, Л. Б. Хавкіна звертала увагу на організацію каталогів, дуже детальних, «не стільки для читача, скільки для бібліо-

текаря, котрий користується ними для усіляких довідок» [658, с. 77]. Дослідниця детально описала досвід бібліографічної роботи Піттсбурзької публічної бібліотеки, де у читальному залі допомогу читачам надають досвідчені фахівці, з вищою освітою і високою бібліотечно-бібліографічною підготовкою, які заздалегідь підбирають літературу для рефератів, написання статей на актуальні теми. Вона позитивно оцінила зібраний за роки бібліографічний матеріал з окремих тем, який класифікується і зберігається у спеціальних шухлядах, що дає змогу його неодноразово використовувати, якщо теми повторюються, лише доповнивши новою літературою [658, с. 90]. Великого значення в задоволенні потреб читачів Л. Б. Хавкіна надавала бібліотечній політиці, умовам користування послугами бібліотек, організації бібліотечних мереж, співпраці бібліотек різних типів. Вона вважала, що вивчення читача, психологічне і статистичне, має лягти в основу бібліотечної роботи, сенс якої – «усе для читача» [658, с. 130].

Розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності бібліотек в Україні на початку ХХ ст. відбувався разом з усвідомленням українськими науковцями та органами державного управління різних урядів необхідності реєстрації творів друку та інформування про них читачів. Журнал «Книгарь», що став виходити з 1917 р. у «Видавничому Товаристві «Час» у Києві, став першим бібліографічним друкованим органом. Разом з цим усвідомлювалася потреба заснування спеціального архіву друкованої продукції.

На сторінках книгознавчих періодичних видань, що постали в період Української революції 1917–1921 рр., подавалися бібліографічні списки та огляди, рецензувалися нові книги, порушувались теоретичні питання організації бібліографії, зокрема національної і спеціальної, видової структури, методики укладання посібників, проблеми книговидання і поширення книг серед народу (Єфремов С. «Про пошану до книги»; Кондра С. «Завдання української журнальної бібліографії»; Бем А. «З теоретичних питань бібліографії» (Книгарь, 1918–1919) та ін.) [78, 79, 239, 333].

Аналізуючи систему обслуговування у провідних бібліотеках світу на початку ХХ ст., історик, бібліограф, педагог Я. М. Колубовський (1863–1929) звертав увагу на оперативність обслуговування в Бібліотеці Конгресу (США), вдало організований довідковий фонд, представлений у відкритому доступі в читальному залі, ввічливість персоналу, кваліфіковану допомогу за запитам читачів щодо пошуку необхідних книг: «Клерки книгозбірні ввічливі, уважні і запобігливі. В них немає нахилу бачити в читачах удливіх мух, од яких треба одмахуватись» [329, с. 45].

Видатний український педагог і бібліотекознавець С. О. Сірополко (1872–1959) багато уваги приділяв питанням розвитку бібліотек та організації каталогів. Свій досвід з укладання взірцевих каталогів для учительських та учнівських бібліотек він втілював при створенні «Взірцевого каталогу шкільної та народної бібліотеки» (1918), який поширював інформацію про нові видання та надавав допомогу при комплектуванні книгозбірень, виборі книг для читання, а також сприяв розвитку вітчизняної бібліографії періоду української революції [577]. Він вважав, що бібліотекар повинен «прислухатись до запитів читачів та не залишати їх без відповіді», допомагати їм у самоосвітній роботі і підвищенні наукового і культурного рівня, впливати на розвиток їхніх потреб [579, с. 6],

а бібліотека має відповідати ступеневі духовного розвитку тих, чії потреби вона обслуговує [578, с. 46]. Його праця «Короткий курс бібліотекознавства. Історія. Теорія і практика бібліотечної справи» (Львів, 1924) містить найважливіші відомості з історії бібліотечної справи світу та України, організації й техніки, висвітлює особливості бібліотечної професії і вимоги до бібліотекарів [578].

Отже, довідкові функції активно впроваджуються в діяльність українських бібліотек. Оголошений новою владою курс на культурний і соціально-економічний розвиток потребував використання книжкових багатств, що спонукало утворювати в бібліотеках спеціальні бібліографічні служби.

Харківська науково-педагогічна бібліотека (заснована 1891 р.) з 1918 р. являла собою інформаційно-консультаційне бюро, інтенсивно виконувала консультаційні функції, даючи відповіді на запити переважно педагогічної тематики. Реорганізована 1919 р. у Центральну бібліотеку народної освіти, стає опорним пунктом для НКО освіти, розгортає бібліографічну працю з актуальних педагогічних питань, організовує інформаційно-консультаційну скриньку, надсилає відповіді у віддалені куточки країни [368, с. 111].

Спроби організації бібліографічної роботи та започаткування державної реєстрації української друкованої продукції належать Українській Центральній Раді (Бібліотечно-архівний відділ), Гетьманату (Управління в справах друку при Міністерстві внутрішніх справ), Директорії УНР (Архівно-бібліотечний відділ).

Так, Бібліотечно-архівний відділ, утворений при Міністерстві Народної Освіти УНР на чолі з О. С. Грушевським, ставив завдання у бібліографічній сфері: вести реєстрацію нових українських видань і часописів; складати до них хронологічні і систематичні покажчики; вести спеціальний реєстраційний «Літопис»; складати наукову бібліографію і випускати спеціальні бібліографічні видання.

Історик літератури, літературний критик, громадський діяч, бібліограф А. Л. Бем (1886–1945) у статті «З теоретичних питань бібліографії» (1919) наголошував, що бібліографія «повинна допомагати досліднику вказівками на літературу предмета, повинна служити дороговказом в лабіринті людського знання» [79, ст. 1816]. Вчений підкреслював, що бібліограф повинен бути активним, не лише формально використовувати існуючі системи класифікації при укладанні покажчиків, створенні бібліографії, а й, насамперед, застосовувати свої знання і своє бачення проблеми.

Бібліотекознавець Ю. І. Меженко (1892–1969) акцентував увагу на необхідності економити час і працю читача, оперативно його обслуговуючи. «Швидко знайти потрібну книгу, швидко зорієнтуватись у каталозі. Швидко дістати потрібні справки та одержати книжку – це вимога, що ставить читач бібліотеці», – писав дослідник. Задоволенню цих вимог і повинен сприяти «правильно поставлений бібліотечний апарат» [392, с. 6]. У своїх наукових працях вчений послідовно висвітлював основи організації каталогів, відстоював впровадження децимальної (десятькової) міжнародної класифікації, бібліотечної статистики тощо, що мало значний вплив на організацію науково-пошукового апарату бібліотек.

У своїй праці «Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи», розмірковуючи про значення і сутність терміна «бібліографія», його багатозначність, він писав, що «ми можемо поставити перед бібліографією певні завдання їй властиві й невідбірні від неї: максимально полегшити процеси розшу-

кування й підбору книжки її споживачеві, незалежно від тої мети, що він (споживач) перед собою ставить» [399, с. 285].

Він підкреслював, що бібліографічна робота наукових бібліотек має спиратися на об'єктивні теоретичні праці узагальнювального характеру, використовувати досвід і практику якнайширшого кола різнорідних установ. Вчений відзначав, що серед усіх наукових процесів бібліотечної роботи є два бібліографічні моменти: дезидерата і каталог, які «потребують від бібліотекаря великої праці, наукова кваліфікація якої безсумнівно дуже висока...» і вимагає значної теоретичної підготовки. «Бібліотека наукова мусить оперувати з даним конкретним матеріалом, використовуючи для своєї довідкової праці різні бібліографічні роботи. Бібліотека, навіть така, що найвищої міри наукової повноти в своїй галузі досягла, вона завжди повинна орієнтуватися на свій реальний фонд і з нього має виходити в своїй роботі і всю свою увагу скеровувати на максимально повне використання своїх багатств», – підкреслював він [399, с. 28–29].

Розглядаючи актуальні питання української бібліографії, Ю. Меженко наголошував, що і масовий читач, і кваліфікований науковий співробітник залишаються «без найменшої бібліографічної допомоги» через складну ситуацію з бібліографічною продукцією в Україні, відсутність спеціальної бібліографії, що негативно впливає на інформаційне забезпечення читачів, адже «кожен читач мусить без найменших полегшень пройти шлях індивідуального обізнання з друкованими матеріалами, бо крім книготорговельних каталогів, він жодного навіть сурогата бібліографії не має», підкреслював необхідність розвитку загальної і тематичної бібліографії, яка вимагає «математично точної роботи, яка завжди пов'язана з працею розшукування і виявлення матеріалів» [391, с. 284].

Про необхідність розгортання довідкової роботи згадувалося на Першому з'їзді бібліотечних працівників Київського військового округу 22–28 січня 1921 р. [470, с. 14].

У 1920-х роках сформувалися три великі бібліографічні центри – Всенародна бібліотека України (ВБУ, нині НБУВ), Українська книжкова палата (УКП) та Український науковий інститут книгознавства (УНІК), які, співпрацюючи, взяли на себе розроблення науково-бібліографічного напрямку. Фундатори ВБУ вже в першому Статуті визначали як одну з важливих її функцій науково-дослідне розроблення питань бібліотекознавства та бібліографії. Вже наприкінці першого десятиріччя свого існування ВБУ сформувалася в своєрідний тип науково-практичної установи, велику бібліотеку з науково-дослідними функціями в галузі книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії.

Відомі українські вчені Ю. О. Меженко, Ф. П. Максименко, Ю. Г. Ковалевський, В. О. Козловський, С. П. Постернак, М. І. Сагарда, М. І. Ясинський, Ю. П. Дияківський, М. Ф. Окснюк, С. Л. Рубінштейн та інші у 20-х рр. ХХ ст. порушували теоретичні проблеми українського бібліографічного репертуару (УБР), поточної державної бібліографії, вважали за необхідність складання зведених каталогів бібліотек України [175, 317, 322, 391, 445, 499–501, 548, 549, 562, 698]. Незважаючи на певні розбіжності щодо вирішення першорядних питань розвитку національної бібліографії вони підкреслювали значущість цієї роботи, необхідність серйозного ставлення до відбору, опрацювання та систематизації документів, самовіддано працювали в складних умовах

української революції і становлення державності, створили теоретико-методологічну та науково-методичну бази для формування системи державних бібліографічних показників, розвитку засад національної бібліографії та українського бібліографічного репертуару.

Велике значення для розвитку наукових бібліотек, осмислення важливих проблем і завдань, які стояли перед ними, мала Перша конференція наукових бібліотек УСРР (Київ, грудень 1925 р.), на якій порушувалися питання каталогізації літератури, координації науково-бібліографічної роботи, розвитку довідково-бібліографічної роботи, обслуговування читачів, кадрового забезпечення. Складання УБР було визнано основним завданням у галузі бібліографічної діяльності, планувалося створити спеціальну комісію з представників Укрнауки, ВБУ, УНІКу, УКП, яка б координувала цю роботу, були визначені основні форми бібліографічної роботи.

У резолюції конференції на доповідь Д. Балики основними методами активізації бібліотечної роботи в наукових бібліотеках були визначені: організація постійної довідково-бібліографічної роботи, розроблення рекомендаційних списків, тематичних і предметних каталогів, показників; допомога читачеві консультацією як при каталогах, так і в окремому при бібліотеці Консультаційному бюро; друкування рекомендаційних списків у місцевій пресі; допомога читачам при користуванні чужомовною літературою [105, с. 101–103].

М. І. Сагарда вважав, що в роботі бібліотек дуже важливе значення мають правильно поставлений опис книг і каталоги як база для всієї подальшої роботи – і «з читачем, і спеціально наукової» [564, с. 127]. Він наполягав на науковому підході до впорядкування фондів, організації обслуговування читачів, розробленні наукових засад зведеного каталогу наукових бібліотек. М. І. Сагарда обстоював інформаційну сутність наукової бібліотеки, об'єктивність відображення літератури в бібліографічних виданнях усупереч поширенню «критичної» і «рекомендаційної» бібліографії.

Велике значення для розвитку науково-дослідного напрямку мав Перший всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників (Харків, 1–6 червня 1926 р.), де розглядалися основоположні питання української бібліографії, організаційні і методичні завдання бібліотечного будівництва в умовах нового адміністративно-територіального поділу, проблеми вивчення масового читача і роботи з ним тощо [311, с. 146–158]. У резолюції з'їзду надавалася значна увага розвитку у державних бібліотеках різноманітних форм бібліографічної роботи: систематична підготовка бібліографічних списків та показників, «словесна й писана консультація окремих читачів», яка допомагає читачеві, «підводить його до книг, наводить на матеріал, але сама не робить безпосередніх вишукувань, не працює науково за свого читача...», регулярне інформування про нові книги, їх анотування, реклама тощо [311, с. 156].

Визначалося, що для здійснення своїх завдань державні бібліотеки обслуговують окремого читача бібліографічним матеріалом; обслуговують державні, партійні, професійні й інші організації підбором бібліографічного матеріалу; працюють як консультаційно-довідкові центри для округових бібліотек і установ; всіляко допомагають установам і особам у справі самоосвіти [311, с. 156].

У ВБУ упродовж 1925–1933 рр. діяла Науково-дослідна комісія бібліотекознавства і бібліографії (НДКБ), яка розгорнула активну діяльність у галузі бібліотекознавства і бібліографознавства.

При Всеукраїнській академії наук (ВУАН) діяла Бібліографічна комісія, яка розглядалася її організаторами як регіональний центр бібліографічної роботи. На першому пленумі Комісії у квітні 1927 р. були визначені основні проблеми та завдання бібліографії в Україні. Українські бібліографи наблизились до розроблення основних засад ретроспективної національної бібліографії, бібліографічного репертуару та бібліографічної україніки.

С. Л. Рубінштейн пропонував з метою систематизації довідкових відомостей про наукову літературу видавати щорічні покажчики літератури, що виходить в СРСР з усіх галузей знання; видати покажчик літератури, що вийшла за період 1914–1928 рр. у колишній Російській імперії і радянських соціалістичних республіках, утворених на її території, з реферуванням найважливіших праць [553].

Саме у 1920-х – на початку 1930-х років ХХ ст. небувалого розмаху набув український книжковий рух, активно розвивалася українська наука, яка його вивчала, ставила нові завдання в контексті світової книгознавчої і бібліотекознавчої галузей. Відбувалося становлення державної бібліографії, активно досліджувалися і розроблялися її класифікація, формувалися основні види бібліографічних посібників. У зазначений період українські бібліотечні фахові видання спеціально наголошували на необхідності навчання читачів користуватися послугами бібліотеки.

Проблеми організації та змісту довідково-бібліографічної діяльності бібліотек порушувалися у працях таких відомих українських вчених, як Д. А. Балака, С. Г. Кондра, І. І. Кревецький, М. І. Ясинський. Український бібліограф Михайло Ілліч Ясинський (1889–1967), завідувач відділу «Україніка» ВБУ, висвітлюючи питання краснавчої роботи бібліотек, зазначав, що «необхідно виставками, бібліографічними списками звертати увагу читача на відповідну літературу. Тому повинна прислужитися консультаційна робота бібліотекарів, як головних чинників культурного впливу бібліотек на суспільство» [701, с. 21]. Він наголошував на необхідності вчити масового читача «розшукувати по каталогу потрібну йому книжку» [700, с. 25].

Він надавав великого значення розгортанню у бібліотеках усіх типів українознавчої, краснавчої роботи, висвітлював досвід бібліографічного опрацювання україніки, створення у ВБУ бібліографічних праць, роботу над картотекою українських псевдонімів, підкреслював необхідність в першу чергу академічних бібліотек взятися за підготовку зведеного «краєзнавчого, а разом і українознавчого» каталогу, організації загальної, згуртованої праці [700, с. 24–25].

Український бібліотекознавець, бібліограф Д. А. Балака (1894–1971), автор численних наукових праць з питань організації каталогів, бібліографічної роботи, розглядав обслуговування читачів як цілісну систему наближення книги до користувача. Це, на його думку, вимагало проведення консультаційної роботи і підготовки рекомендаційної та критичної бібліографії. Він вважав також, що без розроблення бібліопсихології і бібліосоціології, бібліотечної педагогіки неможлива й диференційована консультаційна та виставкова робота, рекомендаційна та критична бібліографія як елементи політики керування читанням

[387, с. 44]. У статті «Як вести бібліографічну роботу у зв'язку з українізацією бібліотек», дискутуючи зі П. Стебницьким, С. Кондрою, І. Кревецьким, М. І. Ясинським щодо критеріїв визначення «україніки», звертав увагу на необхідність її найважливішої пропаганди засобами практичної бібліографії, бібліографічної діяльності, зокрема й при наданні довідок читачам [70, с. 71].

Д. А. Балака, осмислюючи проблеми бібліотекознавства у контексті розвитку світової наукової думки, здійснив історіографічний аналіз еволюції уявлень про бібліотечну професію, бібліографію, її значення в задоволенні інформаційних запитів читачів [63]. Він запропонував нову на той час класифікацію методів вивчення читачів: психологічних, бібліопсихологічних, педагогічних, публіцистичних. Він відстоював організацію бібліотечного обслуговування, яка б ґрунтувалася на методах наукової організації праці, вивченні психології читачів.

У більшості бібліотек в Україні та й загалом в СРСР з середини 1920-х років довідкова робота розвивалася і визнавалася як один з видів політосвітньої роботи бібліотеки. Цю особливість ДБО стимулювали рішення партійних та керівних директивних органів, вона висвітлювалася у звітах про роботу бібліотек [311, с. 129].

У затвердженому «Положенні Главполитпросвета о центральных, губернских и уездных библиотеках» (1924) серед їх основних завдань вказувалося на організацію довідкової роботи через спеціально створювані довідкові бюро для задоволення запитів «читающих масс» [277, с. 79]. На необхідність організації довідкових відділів і спеціалізованих читальних залів для надання оперативних і вичерпних довідок з різних запитів науково-бібліографічного характеру підкреслювалося в резолюції 2-го Всеросійського бібліографічного з'їзду (1924), у якому брали активну участь українські вчені (Д. А. Балака, М. А. Годкевич, С. П. Постернак, Б. О. Борович, І. С. Вугман, В. Н. Дубровський, В. О. Козловський, С. Л. Рубінштейн та ін.) [640, с. 343].

Водночас фахівці в той період не випускали з поля зору й інші соціальні цілі, звертали увагу на загальнокультурне значення ДБО, сприяння формуванню позитивного образу бібліотеки. Д. А. Балака акцентував увагу на необхідності координації бібліографічної діяльності і реєстрації усіх бібліографічних праць – каталогів, картотек, покажчиків [69, с. 23].

За типовою революційною риторикою того часу про «соціалістичну бібліотеку», яка «буде дбати про те, щоб зберегти сили й час читальників», а її головним завданням буде «не тільки вироблення світогляду, але й організаційна участь читальників у громадському житті держави», про бібліотеку як «найважливіше знаряддя трудящих мас» [64, с. 115–116], стояли відважний пошук кращих шляхів розбудови бібліотечно-бібліографічної діяльності, напружена наукова думка і самовіддана праця українських інтелектуальних сил, «шукання найбільш доцільних методів, найбільш відповідних форм» [700, с. 24].

Д. А. Балака підтримував прогресивні думки інших вчених про необхідність організації бібліографічних відділів у наукових бібліотеках, алфавітного та систематичного каталогів, розгортання довідкової роботи для постійної допомоги відвідувачам в їхньому пошуку літератури з того чи іншого предмета, наближення книжкових фондів до читача, розкриття їхнього змісту. Він підкреслював необхідність організації постійної, правильно поставленої довідково-бібліографічної роботи,

розроблення рекомендаційних списків, тематичних, предметних і зведених каталогів.

У статті «Активізація роботи в наукових бібліотеках» (1926) Д. А. Балака звертає увагу на «занадто велику непевність у питанні допомоги читачам, що працюють у бібліотеці, в питанні співробітництва бібліотекаря та читачів» [63, с. 90]. Він визнавав значення бібліографії при комплектуванні, поповненні бібліотек книгами, з метою правильної каталогізації і надання дійсної бібліографічної допомоги читачеві. У праці «До питання про облік праці Консультативно-виставочного відділу» (1926) він запропонував формулу коефіцієнта ефективності довідкової роботи [65].

Про необхідність розгортання в бібліотеках бібліографічної та консультативно-довідкової роботи підкреслювалося у матеріалах державного наукового методичного кабінету Наркомосу УСРР «Про завдання бібліотечного будівництва в республіці» від 3 серпня 1927 р. [311, с.193].

У зв'язку з цим український вчений В. Ф. Іваницький, акцентуючи увагу на питаннях обслуговування читачів, надавав великого значення обслуговуванню читачів спеціалізованими фондами. Він зазначав, що завершенням усієї бібліографічної роботи є просування книги до читача, що здійснюється в різних формах і наголошував, що така активна бібліографічна робота стає складнішою з підвищенням культурного рівня читача, і бібліографічна діяльність, довідково-консультативна робота у наукових бібліотеках набуватимуть і наукового бібліографічного і книгознавчого характеру [280, с. 33].

Важливість розвитку довідкової функції у наукових бібліотеках обстоював К. І. Рубинський. У статті «Чи варто об'єднувати» (1927) він писав, що наукова бібліотека має своїм завданням допомагати розвиткові науки, йти назустріч вченому, розшукуючи для нього потрібну літературу, особливо зарубіжну, з того питання, що його цікавить, має допомогти знайомитися з досягненнями науки, вивчати потреби читача, намагаючись задовольнити їх придбанням потрібної наукової літератури. Через діяльність свого довідкового бюро бібліотека має давати вказівки науковому працівникові, яка література потрібна йому з того чи іншого наукового питання чи в якій саме науковій бібліотеці її можна знайти [546].

Отже, незважаючи на складні соціально-політичні умови належній постановці довідково-бібліографічної роботи, організації довідково-пошукового апарату надавалося великого значення вже в 20-ті рр. ХХ ст.

Пошукові операції, що позначали діяльність при обслуговуванні читачів, називали «бібліографічним вишукуванням» (рос. «библиографическим разысканием») або «виявленням літератури», «допомога читачам порадами», в українській науковій лексиці вживали терміни «справки», «довідки», «вказівки» тощо.

З науково-теоретичної точки зору для нас цікава стаття В. Лукін-Ервіца «Методы справочной работы», підготовлена на основі доповіді, прочитаної в Одеській міській бібліотечній раді 15 січня 1924 р. [374], де автор докладно висвітлив методику і форми довідкової роботи, що можуть бути застосовані в будь-якій бібліотеці, принципи засади яких щодо організації довідкових фондів, підготовлених питань – відповідей, випереджувального інформування про актуальні для життя події і факти, вимоги дотримуватись термінів підготовки довідок, акуратності і добросовісності бібліографа не втратили актуальності й нині.

На початку 1930-х років формується організація ДБО за територіальним принципом, центрами якого стають універсальні наукові бібліотеки і великі бібліотеки ВНЗ. У цей час у теорії бібліографознавства починає визначатися класифікація довідок, форми її надання («словесна й писана консультація», «усна і заочна») [311, с. 156, 368]. Але зміст ДБО звужується, політизується в душі керівної партійної догматики.

Л. Старинкевич у розділі «Організація бібліографічної довідки» (1932) зауважує, що виявленню необхідної книги передують «попередня і досить складна розвідка в галузі знання». А організувати раціонально «цю розвідку так, щоб в наслідок її постала потрібна довідка – ось перший один з найважливіших етапів у раціоналізації розумової праці» [606, с. 411]. Він докладно описав соціальні і матеріальні засоби, техніку і методи для складання довідок, класифікував запити читачів та види бібліографічної інформації за запитом, розглянув ресурси довідково-бібліографічного пошуку, охарактеризував основні бібліографічні довідники, спеціальну бібліографію, розвиток довідково-консультаційної справи у галузі техніки в зарубіжних країнах тощо [606].

За його класифікацією, бібліографія, що надається за запитом читача, є: вичерпна (повна), орієнтовна (для першого ознайомлення), рекомендована з того чи іншого погляду (найновіша основні праці; праці, що висвітлюють питання теоретично; праці, що висвітлюють питання практично; праці, що висвітлюють питання ідеологічно тощо). Л. Старинкевич підкреслював, що важливо з'ясувати у читачів, якими мовами бажано мати бібліографію, види документів [606, с. 412].

Поступово фахівці починають усвідомлювати бібліографічний характер довідкової роботи. З другої половини 20-х років ХХ ст. для позначення цього виду діяльності замість «довідкова робота» починають частіше використовувати терміни «довідково-бібліографічна робота», «консультаційно-бібліографічна», підкреслюючи бібліографічний характер праці.

У 1920–30-х роках ХХ ст. великий внесок у розроблення методики бібліографічного пошуку внесли російські вчені М. Ю. Ульяновський, О. Г. Фомін, М. В. Здобнов [260, 642, 656].

М. Ю. Ульяновський трактував бібліографічне розшукування як «мистецтво» бібліографа, що залежить від його навичок, а не логічний процес [642]. Пізніше П. Н. Берков виступив з критикою розуміння бібліографічного розшукування у працях М. Ю. Ульяновського, О. Г. Фоміна, Є. І. Шамуріна. Він визначив два види бібліографічного розшукування: максимально повне виявлення літератури з будь-якої теми і уточнення чи встановлення бібліографічних елементів [85].

На середину 1930-х рр. у публікаціях та звітах бібліотеки переважно класифікували довідки, як: 1) бібліографічні (підбір літератури на певну тему, складання різноманітних бібліографічних списків, підбір цитат, рецензій, ілюстрацій, портретів тощо); 2) бібліотечні довідки (встановлення місцезнаходження книги або періодичного видання у фондах інших бібліотек); 3) [уточнювальні] (встановлення точної назви книги, автора, вихідних даних, елементів бібліографічного опису; уточнення тексту цитат, постанов, резолюцій, художніх творів тощо) [310, с. 55].

На Всесоюзній нараді 1936 р. було запропоновано поділяти довідки на бібліографічні, бібліотечні і фактичні [414, с. 73].

Разом з тим, проблеми бібліографії розроблялися на основі діалектичного матеріалізму: підкреслювалися її суспільні функції, роль у соціалістичному будівництві. Відповідно, відбувалася заїделогізованість довідково-бібліографічної діяльності, визначалися її соціально-педагогічна спрямованість, підпорядкування партійним інтересам, активно розвивалася політико-просвітницька діяльність, рекомендаційна бібліографія.

Від середини 1930-х рр. у діяльності бібліотек пріоритетним стає обслуговування читачів. Бібліографічна і консультаційна діяльність здійснюються під жорстким партійним контролем у напрямках політосвіти і політпропаганди, задоволення важливих потреб науки і культури, соціалістичного виробництва.

У цьому ракурсі подається трактування терміну «обслуговування» як виду діяльності у праці Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенка. Вони вважають, що в «ідеологічному розрізі поняття «обслуговування» поєднувалося, поперше, з поняттям «виховання» як керівництва читацькими запитамми широким прошарків населення, по-друге – з допомогою розвитку радянської науки на базі марксистсько-ленінської методології» [229]. Погоджуємося з цими вченими, що таке трактування поняття «обслуговування» поширилося на всю бібліотечно-бібліографічну діяльність, зокрема, на нашу думку, сприяло перетворенню консультаційної, довідково-бібліографічної роботи на знаряддя обслуговування інтересів партійно-державного апарату. З іншого боку, підкреслювало значення і складність консультаційної, бібліографічно-пошукової роботи, а також професіоналізм кадрів, які необхідно спеціально готувати для цієї сфери.

У російському бібліографознавстві розвивається методика довідково-бібліографічної роботи, орієнтована на масового, малопідготовленого читача. Описується методика виконання довідок, відпрацьовується їх облік, ставляться завдання переходу від фактичних довідок (по суті питання) до бібліографічних, необхідності підвищення інформаційної грамотності читачів, виховання бібліографічної культури, через довідкову роботу навчання читача користуватися книгою [296–299, 589]. Виконання бібліографічних довідок розглядається як рекомендація читачеві необхідних і важливих книг. Разом з тим, підкреслювався партійний, класовий підхід до рекомендації читачеві літератури у вигляді бібліографічної довідки чи підготовки загального рекомендаційного списку. Довідково-бібліографічна робота мала носити яскраво виражений рекомендаційний характер, базуватися на марксистсько-ленінській ідеології [296].

Н. І. Каркліна вважала, що списки літератури, які надаються за запитом читача у вигляді довідок, варто анотувати, бібліографічний опис супроводжувати критичними анотаціями і фактичними відомостями [297]. Залежно від ступеня підготовки читача для нього складається бібліографічна довідка, організовується консультація зі спеціалістом з питання або рекомендуються лише бібліографічні джерела, каталоги бібліотеки, за якими читач зможе самостійно знайти необхідну літературу [297, с. 89]. Бібліотекар повинен вміти швидко визначити, чи спроможний він дати відповідь на те чи інше питання, до кого звернутися при складнощах і куди спрямувати читача для отримання правильної відповіді [297, с. 93].

І. Маранц в огляді «Довідково-бібліографічна робота в бібліотеці» (К., 1939) [384] зауважувала, що удосконалюючи організацію довідкової роботи, бібліотека повинна враховувати досвід великих бібліотек СРСР, а також все краще, що можна

використати з практики зарубіжних бібліотек. Вона аналізувала досвід організації довідково-бібліографічної роботи (ДБР) у бібліотеках США, зокрема, використання засобів зв'язку, види довідок, строки виконання, облік, засоби популяризації довідкової роботи. Описуючи досвід ДБР телефоном в американських бібліотеках, І. Маранц зазначала, що на цю роботу призначаються найкваліфікованіші і найдосвідченіші бібліотекарі, від яких крім знання довідкового апарату, вміння швидко орієнтуватися, обізнаності з фондами бібліотеки вимагається наявність такту і ввічливості, приємний голос, хороша дикція, слух та пам'ять [384, с. 8.]. При обліку довідок в американських бібліотеках їх класифікували за такими групами: 1) запити про певних осіб та місця; про користування каталогом; 2) запити, що потребують відшукування певних фактів; 3) запити, що потребують довгих розшуків [складні довідки]; 4) запити-консультації щодо читання [384, с. 4].

Описуючи тяжку гнітючу духовну атмосферу 30-х рр. ХХ ст., І. Г. Моргенштерн звертав увагу на штучне звуження змісту ДБО догматичними концепціями і вченнями, зростання страху у читачів і бібліографів: «Жахливим породженням тих років стало поняття «провокаційне питання», за яке у кращому разі можна було втратити роботу, а в гіршому – згинуть у сталінських таборах. Змінюючи одна одну, кампанії у засобах масової інформації штучно породжували багато в чому удавані інформаційні потреби й запити, відводили від дійсного суперечливого життя» [414, с. 73–74].

Постанови ЦК ВКП(б) «Об обслуживании книгой массового читателя» (грудень 1928 р.), «Об улучшении библиотечной работы» (жовтень 1929 р.), «Об улучшении самообразования» (жовтень 1933 р.), «О литературной критике и библиографии» (1940 р.), інші офіційні документи відобразили і директивно закріпили офіційні уявлення про сутність, соціальну роль, функції, організаційну структуру бібліографії, що вплинуло на бібліографічну теорію і бібліографічну практику, організацію обслуговування читачів у бібліотеках, визначивши пріоритети культурно-масової роботи, політико-просвітницький характер довідково-бібліографічної діяльності [311].

Репресії проти вчених УРСР у 1930-х роках, ідеологічний тиск з боку комуністичної партії і державних органів негативно позначилися на розвитку бібліографознавства та українського друкованого слова, методологія бібліографії стала розвиватися у світлі теорії марксизму-ленінізму, зазнала істотних змін наукова проблематика. У теорії і практиці бібліографії стали утверджуватися принципи марксистської методології, що вимагала партійного, класового підходу до оцінки явищ, бібліографія підпорядковувалася завданням соціалістичного будівництва, вихованню трудящих у дусі комуністичних ідей тощо. Це зумовило розвиток принципу партійності бібліографії, спричинило відмову від засад повного і об'єктивного бібліографічного інформування. Бібліотечні каталоги стали розглядатися як одне із знарядь марксистсько-ленінського виховання і пропаганди.

Після реорганізації, а насправді фактичного розгрому УНКУ, рятуєчись від звинувачень і переслідувань, Юрій Меженко був змушений виїхати до Харкова, а згодом до Ленінграда. У 1934–1945 рр. працював у Державній публічній бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (нині РНБ) на посадах головного бібліографа, заступника завідувача консультаційно-бібліографічного відділу. У цей період в умовах вимушеної еміграції поточну довідкову роботу вчений

вдало поєднував з науковою, методично обґрунтовував глибокі історико-бібліографічні дослідження, працював над репертуаром періодичних видань, керував складними науковими темами, складав проект бібліотечно-бібліографічної енциклопедії, збирав Шевченкіану, був головою комісії довідково-бібліографічної роботи при Асоціації наукових бібліотек [592]. Розроблення Положення про консультативно-бібліографічний відділ цієї бібліотеки належить саме Ю. О. Меженкові [592, с. 95].

У праці «Государственная Ордена Трудового Красного Знамени публичная библиотека имени М. Е. Салтыкова-Щедрина» (1940) Ю. О. Меженко розкривав систему бібліографічної діяльності у бібліотеці саме з довідково-бібліографічної роботи, надання читачам бібліографічної допомоги, що реалізується переважно в трьох основних формах: 1) усна бібліографічна довідка, яка не зосереджена в якому-небудь одному відділі, але організована так, щоб бути максимально наближеною до читача; 2) коротка письмова довідка, 3) повна письмова довідка. Вчений також торкнувся принципів їх виконання, підкреслив значення допоміжного апарату, складність письмових бібліографічних праць, що виконувалися за окремими запитами, висвітлив надання платних послуг, характеризував ґрунтовні бібліографічні проекти, що розгорталися в бібліотеці і, зокрема, в Консультативно-бібліографічному відділі [394, с. 181].

Сформовані на кінець 30-х рр. XX ст. уявлення про методіку і організацію довідково-бібліографічної роботи знайшли відбиття в дисертаційному дослідженні Н. І. Каркліної «Справочно-библиографическая работа крупной универсальной библиотеки» (захищена в 1942 р.) [299].

Від початку XX ст. до початку 50-х рр. XX ст. вивченню довідково-бібліографічної діяльності притаманний здебільшого емпіричний характер. У цей час була накопичена значна кількість спостережень різноманітних ситуацій ДБО в бібліотеках різних типів; узагальнені основні варіанти бібліографічного пошуку; поступово сформулювалася класифікація основних елементів, перш за все – типів довідок. Авторами публікацій з ДБО були керівники довідкових служб провідних наукових бібліотек.

У післявоєнні роки розвиток ДБО в УРСР йшов переважно еволюційним шляхом, воно здійснювалося в наукових, спеціальних, великих масових бібліотеках, в яких працювали штатні бібліографи, бібліотеках ВНЗ. У цей період великого значення надавалося науково-методичній роботі, висвітленню досвіду організації ДБО у бібліотеках різних рівнів, популяризації різноманітних форм довідково-бібліографічної діяльності, зверталася увага на рекомендаційний характер бібліографічної роботи. Довідково-бібліографічне обслуговування розглядалося як одна з форм пропаганди літератури.

З метою надання практичної допомоги районним бібліотекам в організації ДБР Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка видала методичний посібник «Довідково-бібліографічна робота районної бібліотеки» (Х., 1955) [221], у якому коротко висвітлювалися завдання, зміст, форми і методи ДБР, питання організації і складники ДБА, рекомендувалися видання для формування довідково-бібліографічного фонду (ДФФ). У посібнику розглядалися основні види бібліографічних довідок (фактичні, або предметні, і тематичні), характеризувалася методика їх виконання.

Методичні питання довідково-бібліографічної роботи масової бібліотеки розглядала О. Ганопольська, вважаючи основними її формами: видача довідок читачам та установам, складання бібліографічних списків, проведення бібліографічних оглядів літератури, інформування про нові надходження та кращі книги, які є в бібліотеці [143]. Досвід ДБР Ново-Васильківської районної бібліотеки Запорізької області висвітлив А. Бальцер [71].

Наприкінці 40-х – 50-х рр. ХХ ст. у наукових працях відомого літературознавця, бібліографа П. Н. Беркова (1896–1969) обґрунтовано бібліографічну евристику (від гр. – відшукую, відкриваю) як особливий розділ науки бібліографії, що вивчає теорію і методику бібліографічного пошуку [83–85]. Автор стверджував, що сутність і методи бібліографічних вишукувань однакові (ідентичні) при складанні бібліографічних посібників, у довідково-бібліографічній та науково-дослідницькій роботі. Вчений розкрив принципи і методи бібліографічного пошуку як логічно обґрунтованої процедури. Його праця «Библиографическая эвристика» (М., 1960) [83] викликала жваву дискусію у професійній пресі, активно обговорювалась на засіданні бібліографічної комісії Ради з питань бібліографічної роботи. І нині вона зберігає своє науково-теоретичне і практичне значення.

У середині ХХ ст. виокремлюються і активно розвиваються основні складники бібліографії: бібліографічна інформація і бібліографічна діяльність, здійснюються уніфікація і стандартизація бібліографічної термінології, відбувається розмежування бібліографії як галузі практичної діяльності і галузі науки, виокремлюється довідково-бібліографічне обслуговування як окремий і важливий вид бібліографічної діяльності бібліотеки.

У 60-ті рр. ХХ ст. у межах СРСР відбувається становлення і розвиток державної системи науково-технічної інформації (ДСНТІ), здійснюються реальні заходи щодо координації довідково-бібліографічної діяльності на різних рівнях, налагоджується міжвідомча взаємодія та кооперація. Видання інформаційними центрами реферативних, бібліографічних, аналітичних, оглядових праць систематично забезпечувало вчених і фахівців відомостями про вітчизняні і зарубіжні публікації, слугувало основою формування довідково-бібліографічних фондів.

Відповідно, у фаховій літературі того часу широко висвітлювалися питання активного інформаційного обслуговування вчених і спеціалістів, диференційованого інформаційного забезпечення, складання ретроспективної, поточної і оглядової інформації, ефективності бібліографічних праць, ДБО.

Порушувалися питання необхідності навчання науковців і спеціалістів методам самостійного пошуку інформації тощо. Необхідність пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань серед аспірантів і спеціалістів доводив Г. М. Плеський [475–477], форми, методи і особливості довідково-бібліографічної роботи в Державній республіканській бібліотеці висвітлила Г. Александрова [45].

В історії ДБО цього періоду важливе значення мала Всесоюзна нарада з довідково-бібліографічної роботи (Москва, 1961 р.), яка сприяла розвитку ДБД, координації та кооперації діяльності бібліотек за територіальними і галузевими принципами [591].

З питань довідково-бібліографічної діяльності видавалися різноманітні науково-практичні керівництва і посібники, які сприяли розвитку цього напрямку роботи у бібліотеках.

Е. В. Куделько і С. Й. Мінц у «Довіднику з бібліотекознавства і бібліографії» (Х., 1969) подають терміни «*довідково-бібліографічна робота*» і «*довідково-бібліографічне обслуговування*». Вони розглядають «довідково-бібліографічну роботу» як роботу бібліотек, пов'язану з виконанням усних і письмових бібліотечно-бібліографічних довідок, інформацією про літературу [352, с. 61], а довідково-бібліографічне обслуговування – як роботу зі здійснення бібліографічної допомоги місцевим організаціям, установам, підприємствам, спеціалістам різних галузей народного господарства та ін. [352, с. 61]. Автори подали й дефініції низки термінів, що відображають довідково-бібліографічну діяльність бібліотек: *бібліографічна довідка*; *бібліографічна евристика*; *бібліографічний розшук*; *бібліотечна довідка*; *тематична довідка*; *довідка на уточнення бібліографічних даних*; *фактографічна довідка* (синонім: фактична довідка) [352, с. 17, 21, 24, 60, 216, 229].

Слід зазначити, що на різних етапах становлення і розвитку досвід довідково-бібліографічної діяльності в НБУВ та мережі бібліотек НАН України висвітлювали у 1920–30-ті рр. Г. Б. Біла, М. М. Іванченко, О. Є. Карпінська, С. М. Мотовилова [106, 281, 282, 300, 421], у 1940–60-ті рр. – В. Лутковський, Г. М. Плеський, О. С. Ровнер, М. П. Рудь, С. В. Сороковська, А. Д. Ульянова та ін. [375, 478, 540, 554, 555, 596, 643], у 1970-ті рр. – С. К. Гутянський, Л. А. Зюба, О. П. Дараган, З. І. Руда, І. К. Коновалова [164, 167, 168, 265].

Історія ДБО висвітлювалася в збірниках наукових праць, статтях, присвячених окремим вітчизняним та зарубіжним бібліотекам та бібліотечним мережам. Практика організації ДБД побіжно описана в книзі («История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР» (К., 1979) [279].

У 1970-ті рр. офіційну підтримку отримали пріоритетне розроблення організаційно-методичних проблем бібліографічної діяльності, розвиток технології бібліографічного обслуговування.

Глибокий аналіз вивчення теорії ДБО, сутності методики, організації та управління бібліографічною діяльністю зробив відомий російський вчений, педагог І. Г. Моргенштерн (1932–2008), системно розробляючи ці питання з 1960-х рр. [404–419]. Він дійшов висновку, що у «бібліографознавчій літературі, з одного боку, склалося стійке бачення сутності довідково-бібліографічної роботи (ДБР), її основних елементів (типів довідок), глибоко проаналізовані й розкриті на численних, узятих з досвіду, типові основні варіанти приймання запитів і виконання довідок. З іншого боку, це бачення не підкріплене глибокими теоретичними дослідженнями, зазнає «ерозії», розмивається нечіткими, вузькими або широкими, визначеннями ДБР» [404, с. 99]. У цій статті і наступних своїх роботах І. Г. Моргенштерн порушував питання про розширення досліджень у галузі ДБО, у поєднанні їх з теоретичним осмисленням проблем.

Фундаментальні історико-бібліографічні дослідження, концептуальні праці з розвитку бібліографознавства та бібліографічного джерелознавства також припадають на 70-ті роки ХХ ст. У цей період відбувається активне розроблення організаційно-методичних питань бібліографічної діяльності, розвиток методики

і технології бібліографування і бібліографічного обслуговування, багатоаспектне вивчення ДБО. Водночас у професійній літературі став використовуватися термін «бібліографічний пошук», який став одним з визначальних в теорії бібліографічного обслуговування.

Окремі питання теорії, історії, методики і організації ДБО знайшли відображення в монографіях, присвячених бібліографічній діяльності, в підручниках із загальних курсів бібліографії для вищих навчальних закладів, у збірниках наукових праць, численних статтях.

Було проведено низку комплексних досліджень стану ДБО в наукових бібліотеках ВНЗ і ЦБС. Застосування методу тестування дало змогу отримати реальну уяву про стан ДБО і обговорити його результати на сторінках фахової періодики. Були захищені дисертації за різними аспектами довідково-бібліографічної діяльності, розроблено методику макро- і мікроаналізу якостей ДБО.

Завдяки роботам російських вчених О. В. Ієніш, І. Г. Моргенштерна, інших дослідників ДБО стало об'єктом комплексного наукового дослідження, що охоплює його теорію, методику, організацію і практику [268, 269, 404, 406, 407, 409–413, 416, 418, 419].

У результаті проведених досліджень І. Г. Моргенштерн дійшов висновку, що ДБР – це сукупність процесів приймання разових запитів і зумовленого ними пошуку і передавання споживачам інформації про твори друку й інші документи, а також про вилучені з цих джерел факти [407, с. 26].

Вже в підручнику «Библиография. Общий курс» (за редакцією О. Коршунова) йшлося, що сутність ДБО полягає у прийманні запиту споживача на інформацію і видачі йому відповіді на запит [91, с. 79]. Основним змістом ДБО визначалися довідки і методичні консультації. Залежно від характеру запиту визначено, що довідки поділяються на «бібліографічні» і «фактографічні», своєю чергою, бібліографічні поділяються на тематичні, адресно-бібліографічні та уточнювальні [91, с. 432].

Протягом 1980-х років з'явилось чимало монографічних праць, синтезованих творів, підручників, посібників та науково-довідкових видань, на сторінках яких розглядалися питання теорії та практики ДБО, сутності тих або інших термінів та понять, змісту роботи бібліографа тощо.

У визначенні, даному в енциклопедичному словнику «Книговедение» (М., 1982), підкреслювалися об'єкт пошуку і його разовий характер: «довідково-бібліографічне обслуговування – процес доведення інформації про твори друку та ін. документи до користувачів відповідно до їх запитів разового характеру», а також зазначалося, що ДБО є органічною функцією бібліотек і органів інформації [313, с. 514].

У статті «справка библиографическая» цієї ж енциклопедії, дається визначення, що бібліографічна довідка – відповідь на конкретний бібліографічний запит читача чи організації, що потребує використання довідково-бібліографічного апарату бібліотеки, і подано визначення п'яти типів довідок: тематичних, фактографічних, бібліотечних, уточнювальних і методичних [313, с. 514].

Питання про віднесення до ДБО фактографічних довідок тривалий час було дискусійним. Одні бібліографознавці вважали, що при виконанні фактографічних довідок необхідні добре укомплектований ДБА і використання при

їх виконанні методики бібліографічного пошуку [407, с. 25], інші сприймали їх «несуттєвими елементами» ДБО [72, с. 66], а Т. А. Васильєва вважала, що фактографічні довідки не є результатами бібліографічного пошуку і тому зараховуватися до ДБО не можуть [121, с. 21]. У підручнику «Библиография естественнаучной литературы» за редакцією М. П. Гастфера, Г. К. Бистрової (М., 1983) виконання фактографічної довідки розглядалося як один з результатів ДБО [92, с. 194].

М. В. Екстерм, аналізуючи класифікацію довідок у вітчизняній і зарубіжній літературі від 20-х рр. ХХ ст., пропонувала структуру фасетної класифікації [694, с. 134]. На її думку, фасет «зміст довідки» включає три групи довідок: документографічні (які, своєю чергою, поділяються на уточнювальні і тематичні), фактографічні, спрямовувальні.

М. В. Екстерм пропонувала враховувати спрямовувальні («направляющие») довідки (їх називають ще бібліотечними), а також відмовитися від поділу довідок за формою відповіді [694, с. 133]. Варто зазначити, що це пропонувалося фахівцями РДБ ще в середині 1960-х рр. – з огляду на те, що такий поділ довідок не характеризує обсягів довідково-бібліографічної роботи [431, с. 5].

Т. А. Васильєва розглядала ДБО як результат інтеграції двох видів обслуговування – довідкового і бібліографічного – і дійшла висновку, що ДБО – бібліографічне обслуговування за запитом, що ґрунтується на бібліографічному пошуку [122, с. 20].

Низка тогочасних наукових статей була присвячена питанням обліку і підведення підсумків ДБО, зокрема Є. В. Ієніш, І. Г. Моргенштерна [268, 269, 409–413]. Разом з тим, вчені відзначали необхідність науково обґрунтованої і практичної методики комплексного аналізу й оцінки результативності і ефективності ДБО, недостатню відповідність рівня організації ДБД і якості довідково-бібліографічних послуг підвищеним потребам і запитам споживачів науково-технічної інформації [616]. Методика аналізу й оцінки результатів ДБО шляхом експертних оцінок для великих УНБ розглядалася в працях Н. М. Барської [75].

У 80-х рр. ХХ ст. в СРСР на сторінках фахової преси відбулася дискусія з проблем бібліографічної інформації і теоретичних питань бібліографії.

Перспективи розвитку ДБО у 80-х роках ХХ ст. були окреслені в статті Н. П. Ігумнової і Т. Я. Кузнецової [266]. Вони відзначали, що спостерігається зростання інформаційних послуг у випереджувальному режимі, ефективнішому, ніж обслуговування в традиційному режимі «запит – відповідь», що зумовлює зміни внутрішньої структури ДБО, наголошували на необхідності автоматизації ДБД [266, с. 11].

У навчальному посібнику О. А. Гречихіна «Библиографическая эвристика: история, теория и методы информационного поиска» (М., 1984) висвітлювалися загальнотеоретичні питання бібліографічного пошуку, здійснено короткий огляд історії формування бібліографічної евристики як одного з напрямів бібліографознавства [159].

У підручнику відомого російського бібліотекознавця, бібліографознавця О. П. Коршунова «Библиографоведение», теоретичні положення якого справили значний вплив й на розвиток бібліографічної науки в Україні, особливу увагу

було приділено тлумаченню поняття «бібліографічний пошук», який визначався як знаходження бібліографічної інформації [341, с. 88].

Специфіка галузевого бібліографічного пошуку розглядалася в посібнику Н. А. Слядневої «Библиографическая эвристика художественной литературы и литературоведения» (М., 1987) [588].

Таким чином, проблеми розвитку ДБО, удосконалення його технологій, аналіз якості й ефективності привертали увагу широкого кола бібліографознавців, переважно російських. Незважаючи на те що українське бібліографознавство перебувало в тіні радянського, низка теоретичних питань, порушених на сторінках всесоюзної спеціальної преси, успішно реалізувалася в Центральній науковій бібліотеці Академії наук УРСР (ЦНБ).

У ЦНБ з метою уніфікації обліку довідок, впровадження єдиних організаційно-технологічних засад довідково-бібліографічної діяльності було підготовлено низку методичних посібників, які сприяли організації ДБО на єдиних науково-методичних засадах, вплинули на якість виконання довідково-бібліографічної роботи [140, 377, 457, 512, 597].

Серед науково-методичних видань відзначимо: «Методические рекомендации по оформлению библиографического аппарата диссертации» (Л. Б. Кокарев, Г. М. Плеський; відп. ред. Ю. В. Альберт. – К., 1981; 2-ге вид., випр. – К., 1982).

У 1980-х рр. досвід науково-бібліографічної, інформаційної діяльності ЦНБ, питання централізації мережі бібліотек АН УРСР висвітлювався у статтях З. О. Врублевської, Б. П. Ковалевського, В. С. Петрової (Пашкової), М. К. Погребняк, Н. О. Шеμεць, Ф. З. Шимченка та ін. [315, 599, 687]. Діяльність ЦНБ з підготовки ретроспективного зведеного каталогу зарубіжних видань висвітлила Н. І. Малолетова [381]. Досвід ДБО науковців і фахівців у формі письмової довідки Одеської наукової бібліотеки ім. М. Горького висвітлила Н. П. Білявська, звернувши увагу на координацію цієї роботи з бібліотеками Міністерства культури, технічними бібліотеками і службами НТІ [107, 108]. Довідково-бібліографічне та інформаційне обслуговування в бібліотеках педагогічних ВНЗ України розглядали В. С. Бабич і Л. В. Чепур [55].

Науково-теоретичне осмислення бібліографічної діяльності і організація науково-інформаційного забезпечення української науки, безперечно, позитивно впливали на організацію довідково-бібліографічних фондів і, в кінцевому підсумку, сприяло повноті ДБО читачів.

У другій половині ХХ ст. у бібліотечній й справі став широко застосовуватися досвід і знання, накопичені в психології. Визначалися особисті якості бібліографа, необхідні для здійснення успішної професійної діяльності. Питання підготовки бібліографів, а також вимоги до фахівців, що здійснюють ДБО, найбільш повно і всебічно розглянула відомий український бібліотекознавець А. С. Чачко (1933–2011) [668]. У своїй монографії «Библиотечный специалист: особенности труда и профессионализации» (К., 1984) вона визначила три основні напрями діяльності великої бібліотеки: бібліографування (створення бібліографічних посібників); бібліографічне обслуговування (доведення бібліографічної інформації до читачів); бібліотечно-бібліографічна орієнтація читачів, – які неможливі без постійного підвищення кваліфікації персоналу. На думку вченої, фахівці довід-

кових служб повинні брати участь у виконанні усіх видів роботи і бути організаторами бібліографічної діяльності бібліотеки в цілому [668].

А. С. Чачко дослідила вплив психофізіологічних чинників на якість задоволення запитів читачів, розробила професіограму бібліографа довідкової служби, визначила найважливіші риси і якості, необхідні особистості бібліографа для ефективної роботи.

Слід зазначити, що зміст інформаційних запитів, що надходили до ДБС, змінювався відповідно до змін панівної ідеології і суспільних інтересів. Зросли обсяги довідково-бібліографічної діяльності дедалі більше осмислювалися у науково-теоретичних розробках. Чітко визначилась переважна роль універсальних наукових бібліотек у розробленні організаційних форм ДБО, наданні науково-методичної допомоги бібліотекам.

Набуття Україною незалежності, вихід українських вчених у світовий інформаційний простір істотним чином вплинули на розвиток соціогуманітарних наук, зокрема бібліотекознавства і бібліографознавства. З розпадом СРСР природним чином припинив існувати єдиний науково-інформаційний простір, була зруйнована єдина система ДСНТІ. Це поставило перед Україною кардинальні питання пошуку своїх власних шляхів науково-інформаційного забезпечення української науки, осмислення процесів бібліографування на новій технологічній основі, визначення шляхів управління цими процесами.

Соціально-політичні, соціально-економічні чинники, перехід до ринкової економіки зумовили значні зміни в організації бібліографічної діяльності, мали якісний вплив на стан та розвиток бібліотечно-інформаційної сфери. Були переглянуті напрями і проблематика наукових досліджень, переосмислені завдання бібліографічної науки і практики, методологічні основи бібліографознавства позбавлено ідеологічних догм, партійного диктату.

Розпочався новий етап розвитку історико-бібліографічних досліджень, відродження національної бібліографії, дослідження науково-бібліографічної діяльності бібліотек. Відкрились можливості всебічного, поглибленого та об'єктивного вивчення історії українського бібліотекознавства і бібліографознавства, окремих персоналій бібліографів. Прикметно, що цей період духовного розкріпачення суспільства співпав з інтенсивним впровадженням комп'ютерних технологій в усі сфери суспільного життя, зокрема у бібліотечну галузь. Теоретико-методологічні засоби бібліографознавства стали різноманітнішими, а бібліографознавство як наука більш наукомісткою, технологічною. За визначенням російського бібліографознавця В. О. Фокеева, специфікою цього періоду є певна переоцінка ієрархії актуального бібліографічного знання, рішучий перехід від пояснювальної та описової функцій до конструктивно-технологічного перетворення бібліографічної діяльності [655, с. 5].

У 1990-х роках в Україні визначаються наукові центри, відбувається значна активізація наукових досліджень у галузі бібліографознавства, випуск наукової продукції та заснування нових фахових періодичних видань і збірників наукових праць («Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Вісник Книжкової палати», «Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника» та ін.).

Упродовж кінця 1980-х – початку 1990-х років значний внесок у розвиток загальних проблем, окремих організаційних та історичних питань розвитку бібліографознавства, бібліографічної діяльності зробили провідні вчені В. С. Бабич, В. А. Буран, М. А. Вальо, І. О. Вовченко, М. В. Герашенко, Л. А. Дубровіна, Н. Б. Захарова, Л. І. Ільницька, Т. І. Ківшар, Г. І. Ковальчук, Н. Ф. Королевич, Н. Н. Кушнарєнко, Т. В. Новальська, О. С. Онищенко, В. В. Патока, В. С. Пашкова, Ф. П. Погребенник, М. С. Слободяник, Н. В. Стрішенець, О. О. Федотова, Г. М. Швецова-Водка та ін.

Історії діяльності окремих бібліотек НДУ НАН України присвячено праці О. А. Акімової, В. А. Колесникової, В. А. Кучмарєнко, І. І. Панських, Т. В. Посудневської, Р. С. Риженко, А. Г. Сивцової, С. В. Старовойт, І. С. Хибник та ін. Історії академічних бібліотек спеціально присвячений науковий збірник «Бібліотеки Національної академії наук України: історія і сучасність» (Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 15. – К., 2006) [43, 324, 358, 466, 502, 529, 574, 661].

Науковий співробітник НБУВ Т. Л. Кулаковська справедливо вважала, що для бібліотек науково-дослідних установ НАН України домінуючою функцією є інформаційне та інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку науки [354].

Питання науково-інформаційної, довідково-бібліографічної діяльності у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника АН України висвітлювали З. В. Бродик М. А. Вальо, М. П. Гуменюк, М. В. Кострова, В. В. Полудень, Н. А. Рибчинська О. В. Харгелія, Н. Чернюк та ін. [112, 115, 162, 347, 493, 660].

Низка робіт присвячена трансформації ролі наукових бібліотек в інформаційному суспільстві, переосмисленню їх сутності, розробленню концепцій розвитку бібліотечної справи, визначенню нових підходів до розуміння бібліотек у суспільному житті, їх соціальних функцій.

Питання автоматизації бібліографічних процесів, формування бібліографічних баз даних, організація доступу до електронних інформаційних ресурсів (ЕІР) розроблялися у працях І. О. Давидової, Л. А. Дубровіної, Л. Й. Костенка, Т. П. Павлуши, М. І. Сенченка, М. С. Слободяника, М. Б. Сороки, Л. Я. Філіпової, А. О. Чекарьова та ін. [165, 166, 345, 346, 467, 586, 652, 669].

М. С. Слободяник розглянув бібліотеку як складник системи наукових комунікацій, яка трансформується в процесі інформатизації суспільства багатогранно, проаналізував систему бібліотечних технологій [586]. У праці В. О. Ільганаєвої зроблено висновок про пріоритетність розповсюдження інформаційних продуктів і послуг в епоху електронної інформації, відзначено зміни, що відбуваються у структурі бібліотеки, у складі і засобах надання інформаційних послуг [283].

Всебічно розвиток бібліотечної справи в Україні у ХХ ст., історія НБУВ ґрунтовно досліджені в монографіях та наукових статтях відомих бібліотекознавців Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенка [228–231, 447–453]. У їхній монографії «Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст.» висвітлено основні тенденції розвитку й долі бібліотек і бібліотечної справи в Україні в ХХ ст.: функціонування в різних суспільно-політичних умовах, фундаментальні зміни в організації книгозбірень і їх роль у суспільстві, традиції та інновації у діяльності бібліотек, формування бібліотечної мережі, бібліотечні фонди, інформаційні ресурси, науково-довідко-

вий апарат, питання довідково-бібліографічної, культурно-інформаційної та видавничої діяльності [228]. Значну увагу приділено розвитку бібліографознавства, теорії та практики бібліотечної справи, формуванню довідково-бібліографічних ресурсів, трансформації функцій бібліотек, відзначено їхню роль у розвитку української державності, національної освіти, науки, культури. Вчені приділили велику увагу визначенню соціального статусу бібліотек у суспільстві та взаємостосунків з іншими науками в Україні наприкінці XIX та упродовж XX ст. [447].

Висвітлюючи багатогранну діяльність НБУВ, Л. А. Дубровіна і О. С. Онищенко у монографіях «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941» (К., 1998), «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964» (К., 2003), «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991» (К., 2008) в контексті загальної бібліографічної діяльності Бібліотеки розглядали й питання ДБО [229–231].

У 90-ті рр. XX ст. – на початку XXI ст. різні аспекти бібліотечного, довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ розкривали І. М. Архіпова, О. М. Василенко, Н. С. Дацькова, Т. В. Добко, В. А. Зотова, Н. Ю. Каліберда, О. В. Карплюк, Т. М. Коваль, Н. І. Моїсеєнко, С. А. Третяк та ін. [54, 119, 120, 169, 179–185, 187–219, 261–264, 292, 293, 301, 403, 634–637].

У монографії П. І. Рогової «Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX–20-ті роки XX ст.)» (К., 2009) висвітлено історію розвитку педагогічних бібліотек в Україні, досліджено діяльність Довідково-педагогічного бюро, яке на початку XX ст. виконувало значну ДБР, описано діяльність довідково-педагогічної бібліотеки [541].

Теоретичні дослідження сучасного бібліографознавства та інформатики останніх років та їх практичне втілення стосуються переважно проблем використання нових технологій, інформаційних ресурсів, забезпечення доступу до ЕІР, окремих БД, впровадження Інтернет/інтранет технологій, дистанційного ДБО, удосконалення формування і використання довідково-бібліографічних інформаційних ресурсів.

Наприкінці 1990-х років – першому десятилітті 2000-х рр. в Україні була захищена низка дисертаційних досліджень з різних аспектів бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів, бібліографічного обслуговування, впровадження інноваційних технологій тощо. Бібліографічну діяльність досліджували Л. Ф. Ткачук, Д. В. Устиновський та ін. [631–633, 647]. Г. В. Шемаєва розглядала питання про створення корпоративних електронних каталогів, шляхи удосконалення їх довідково-пошукового апарату, формування електронних бібліотек на основі повнотекстового розширення електронних каталогів [684].

О. О. Ісаєнко розглянув напрями розвитку інноваційних технологій у системі бібліотечного інформаційного обслуговування, дослідив технології дистанційного ДБО, корпоративного обслуговування в об'єднаному бібліотечно-інформаційному просторі [289], історію та формування довідкових ІР української бібліографістики досліджував В. І. Попик [494].

У перше десятиліття XXI ст. активізувалися дослідження розвитку довідково-інформаційного, довідково-бібліографічного обслуговування в електронному середовищі. Питання використання традиційних та електронних форм довідково-інформаційного обслуговування користувачів, використання нових інформацій-

них технологій, технологію виконання запитів дистанційною довідковою службою порушували І. Баранчук, Л. Варюхіна, О. Канюка, Т. Петруня, І. Сівцова, І. Торлін, Л. Ткачук, Н. Хорошилова та ін. [73, 118, 294, 473, 575, 627, 628, 631–633, 663, 664].

Довідково-інформаційну роботу в архітектурно-будівельній галузі висвітлювала Г. А. Войцехівська, довідково-бібліографічне обслуговування користувачів науково-технічних бібліотек – Н. Ф. Гриценко, В. В. Гудзеватий, Державної історичної бібліотеки України (ДІБ) – Г. В. Єфіменко, питання трансформації системи довідково-бібліографічного та інформаційного обслуговування наукової бібліотеки університету (на прикладі наукової бібліотеки Київського національного університету імені Тараса Шевченка) – І. О. Скорик, технологію та організацію довідково-бібліографічної роботи у ВНЗ – В. Г. Дригайло, нові можливості довідково-бібліографічного обслуговування користувачів у Вінницькій ОУНБ – Г. М. Слотюк, у ЦНБ Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – О. А. Яковенко, у Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка – І. М. Рибак [131, 161, 227, 240, 527, 583, 587, 696].

Особливості бібліографічного пошуку у зарубіжних БД для організації наукових досліджень висвітлював О. В. Васильєв [124]. Питання налагодження взаємодії з інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування бібліотек-учасниць створених в Україні обласних територіальних об'єднань вітчизняних сільськогосподарських бібліотек порушила Ю. І. Лазоренко [361].

Великий внесок у дослідження і практичну реалізацію ДБО в електронному середовищі належить відомій російській вченій О. Д. Жабко. Низка її статей, докторська дисертація і монографія «Справочно-библиографическое обслуживание в электронной среде: теория и практика» (СПб., 2006) всебічно розкривають процеси трансформації ДБО в електронному середовищі. Докладний аналіз цього виду обслуговування дозволив їй розглянути ДБО як комплексний вид діяльності, що включає крім традиційного обслуговування в режимі «запит – відповідь» такі напрями, як онлайнний доступ до БД, формування онлайнного ДБФ, обслуговування віддалених користувачів за допомогою ІКТ [245]. Вона зазначала, що сучасний етап розвитку ДБО став логічним продовженням експериментального періоду переоцінки професійних цінностей бібліографів, а на еkleктичному етапі ДБО, продовжуючи трансформуватися, є гібридом класичних довідкових архетипів і експериментальних послуг [245, с. 13].

Російська дослідниця і відомий бібліограф-практик (зав. відділу ДБО РДБ) М. Ю. Нешерет у монографії «Библиографический поиск: эволюция и современность» (СПб., 2010) всебічно дослідила еволюцію теоретичних і методологічних уявлень про бібліографічний пошук. Нею систематизовано і детально проаналізовано основні методологічні підходи до вивчення бібліографічного пошуку науковцями Росії упродовж ХХ – початку ХХІ ст. На основі порівняльного аналізу формалізованих алгоритмів бібліографічного пошуку вона розробила єдину схему процесу, визначила константи бібліографічного пошуку, що лишаються незмінними в будь-якому інформаційному середовищі, зокрема і в електронному [426].

Окремі статті в енциклопедичному словнику «Информатика» (М., 2006 Ф. С. Воройського присвячено довідково-інформаційному обслуговуванню

в Інтернеті, що здійснюється різноманітними службами в реальному часі і через електронну пошту як безкоштовно, так і на комерційній основі [133, с. 508].

У зарубіжних бібліотеках Європи, США, Канади, Австралії впровадження засобів комп'ютеризації відбувалося набагато раніше і швидшими темпами.

У 70–80-ті рр. ХХ ст. в зарубіжних бібліотеках особливого значення надавалося питанням, пов'язаним з дослідженням, оцінкою та стандартами в галузі ДБО. Бібліографи довідкових служб стали розглядатися як викладачі, посередники та рівноправні з користувачами партнери в інформаційному пошуку [667].

Були переглянуті завдання обслуговування на традиційній кафедрі для обслуговування користувачів, досліджувалися питання як загального довідкового обслуговування, так і галузевого, спеціалізованого, функції спеціаліста широкого профілю порівняно зі спеціалістом у певній галузі.

Зарубіжні вчені, такі як П. Дьюдней (P. Dewdney), К. Росс (C. Ross), М. Е. Дальтон Гвенда (M. E. Dulton Gwenda), Д. Шарна (D. Scharna) та ін., вивчали можливості впровадження комп'ютерних технологій у довідково-інформаційну діяльність, питання еволюції довідкового обслуговування ще від 1970–1980 років [725, 727–730, 774].

Різко розширивши можливості отримання інформації, електронні інформаційні ресурси віддаленого доступу, які характеризуються мінливою природою і нестійкістю, створили нові проблеми, пов'язані з їх виявленням, збиранням, бібліографічним описуванням. Відповідно, у зарубіжній літературі активно стали обговорюватися особливості каталогізації електронних документів, еволюції національних і міжнародних стандартів бібліографічного опису, відбору електронних ресурсів для бібліографічного обліку, шляхи об'єднання зусиль бібліотек зі створення і використання електронних ресурсів.

Аналізуючи зарубіжну історіографію, присвячену ДБО, варто звернути увагу на окремі питання та проблеми, які порушувалися дослідниками. Зокрема, А. Брістоу (A. Bristow) висвітлював питання використання електронної пошти в роботі довідкових служб бібліотек ВНЗ (1992) [706], Дж. Браун (J. Brown) – питання доступу до ресурсів на компакт-дисках і підвищення якості довідково-інформаційного обслуговування в бібліотеках [707, 708]. К. Бунге (C. A. Bunge) досліджував професійні стреси бібліотекарів, спричинені невдачею у роботі з довідковими масивами на CD-ROM (1991) [711].

Провідний американський вчений з питань довідкової роботи, професор В. Кац (W. Katz) у навчальному посібнику «Introduction to reference work» («Вступ до довідкової роботи»), що витримав багато перевидань, у монографіях та статтях всебічно висвітлював інформаційну і довідково-бібліографічну діяльність бібліотек, описував методику інтерв'ю з користувачем, організацію та засоби інформаційного пошуку, роль баз даних, автоматизованих інформаційно-пошукових систем у процесах інформаційного обслуговування тощо [753–755, 768, 784].

У монографіях та посібниках Р. Е. Боппа і Л. К. Сміта (R. E. Bopp, L. C. Smith), Г. Е. Еванса (G. E. Evans), Д. К. Грогена (D. K. Grogen), К. А. Кассела (K. A. Cassel), У. Хайєрмата (U. Hiremath), С. Ротштейна (S. Rothstein), Б. Слоун (B. Sloan) та інших розглядалися питання організації довідково-інформаційного обслуговування користувачів, ресурси і процеси інформаційного пошуку [717, 731, 740,

769, 773, 777]. У книзі «The Virtual Reference Experience: Integrating Theory into Practice» (Нью-Йорк, 2004) аналізувалася політика і практика віртуальної довідкової служби, онлайнві довідки в ширшому контексті суспільства і права [785].

Проблеми впровадження довідкових електронних послуг у практику роботи бібліотек у різних країнах розглядали Л. Берк (L. Burke), К. Тенорір (C. Tenopir), Л. Хан (L. Han), А. Гоулдінг (A. Goulding), Д. Фріч (J. Fritch), С. Б. Манденак (S. B. Mandernack), К. Шоу (K. Shaw), А. Спінк (A. H. Spink) та ін. [713, 735, 745, 776, 781–783].

Науковці узагальнювали досвід роботи бібліотек з довідкового обслуговування в електронному середовищі, розробляли регламентуючі документи, стандарти, розглядали методіку статистичного обліку, оцінку її якості. Залежно від технології взаємодії з віддаленим користувачем фахівці пропонували поділяти ДБО в електронному середовищі на 2 основні види: синхронне (служби, які виконують запити в режимі реального часу – чат-обслуговування, відео- і телеконференції, VoIP) і асинхронне (обслуговування, при якому користувач отримує відповідь на запит через якийсь відрізок часу засобами електронної пошти або використовуючи веб-форми запитів).

Серед багатьох наукових проблем, які останнім часом досліджували зарубіжні вчені, був і поточний стан цифрової довідки, проаналізований Д. Померанцем (J. Pomerantz) з колегами. Вони здійснили перевірку загальної цифрової еталонної моделі асинхронної довідки шляхом опитування цифрових довідкових служб [767]. Автори працювали над дослідженням, намагаючись з'ясувати, на які питання можна відповісти автоматично, а які вимагають посередництва людини, адже коли запитання достатньо відрізняється від будь-якого раніше поставленого, воно не може бути вирішене за допомогою архіву відповідей.

Відповідність дотримання інструкцій і керівних принципів RUSA та IFLA цифровими довідковими службами досліджували П. Шачаф (P. Shachaf), С. Горовіц (S. M. Horowitz) та ін. [775].

Навчальні стратегії цифрової довідки для покращення навчання студентів дослідили американські вчені М. Оаклеф (M. Oakleaf) та А. ВанСкой (A. VanScoy) [761]. Висновок дослідників полягає у тому, що використання бібліотекарями моделей соціального конструктивізму в процесі обслуговування сприятиме становленню користувачів як членів спільноти інформаційно грамотних людей [761, с. 380–381].

Цікавий аспект у діяльності довідкових служб – управління знаннями (менеджмент знань, систематизація знань) – дослідив і представив С. Ганді (S. Gandhi) [736]. На його думку, щоб організувати менеджмент знань, важливо зрозуміти різницю між даними, інформацією, знаннями і мудрістю – цими чотирма етапами інформаційного середовища. Важливо розрізнити інформацію і знання. У той час як більшість організацій та працівників страждають від інформаційного перевантаження, вони не страждають від перевантаження знаннями. Навпаки, є брак знань. Одна з найбільших проблем систематизації знань полягає у можливості зрозуміти гори інформації, відбираючи цінну інформацію, і ділитися своїм досвідом.

Розглянувши процес управління явними знаннями будь-якої організації, дослідник підкреслив переваги менеджменту знань для довідкових служб бібліотеки. На його думку, такі системи можуть допомогти бібліотекарям: систе-

матично збирати, систематизувати записи явних і неявних знань бібліотекарів; швидко і ефективно знаходити відповіді на типові запитання або питання, які потребують копії роботи з пошуку інформації; прийняти рішення про кращі довідкові матеріали, необхідні для відповіді на конкретне питання; удосконалити обмін знаннями; отримати глибокі знання для бібліотеки; зрозуміти, які питання задаються найчастіше, і визначити інформаційні ресурси, що потенційно містять відповіді на ці питання; удосконалити збирання інформації для визначення, яких ресурсів недостатньо для відповіді на питання; поліпшити доступ користувачів до інформації [736, с. 375–376]. У загальному підсумку, ініціативи в галузі менеджменту знань мають потенціал, здатний допомогти бібліотекам в отриманні, збиранні, організації і поширенні колективних знань, а також допомогти бібліотекарям стати продуктивнішими, ефективнішими в обслуговуванні користувачів [736, с. 379].

Для нашого дослідження певний інтерес становлять праці Б. Бозанчича (B. Bosančić), М. Букленд (M. K. Buckland) та К. Джонсон (C. A. Johnson) [705, 710, 751]. М. Букленд, проаналізувавши послуги довідкових бібліотек у цифровому середовищі, визначаючи об'єктом дослідження послуги, які традиційно надаються довідковими бібліотеками і досі не втратили свого значення, втім з якихось причин все ще не мали ефективного перенесення у сферу цифрових бібліотек, розмірковує над питанням, як необхідно перепроєктувати довідкові служби бібліотек [710].

К. Джонсон розглянула питання створення бібліотеками соціального капіталу та проаналізувала взаємодію між співробітниками бібліотеки і читачами. Адже взаємодії, які відбуваються щодня між персоналом і користувачами бібліотеки, забезпечують зв'язок людини, що призводить не тільки до створення механізму надання доступу до корисних інформаційних ресурсів, а й емоційної допомоги, що сприяє формуванню почуття індивідуального добробуту. Ці взаємодії можуть бути важливим джерелом соціального капіталу, що чинить позитивний вплив як на окремих осіб, так і на суспільство загалом [751].

Оскільки онлайн довідка, особливо в режимі живого спілкування (чату), переважає всі інші види довідок, бібліотеки приділяють велику увагу її вивченню і пошуку шляхів удосконалення. На перевагах чату та зручності його використання наголошують М. Меттесон (M. L. Matteson), Д. Саламон (J. Salamon), Л. Брюстер (L. Brewster), які рекомендують запровадження такої послуги у бібліотеках інших країн світу [758].

Розмірковуючи про майбутнє бібліотек, польський вчений А. Новак (A. Nowak) бачить перспективи їх розвитку у зміні підходів до традиційного сприйняття бібліотек, коли на перше місце виходить не просто накопичення документів і надання до них доступу, а інтерактивна співпраця з користувачами. Автор розповідає про практичний досвід кількох провідних бібліотек Польщі для використання з цією метою соціальних мереж, зокрема Facebook [760]. Функціональні можливості інструментів соціальних мереж (Facebook, MySpace, Twitter і Ning) з точки зору їх використання для довідкової роботи бібліотек розглядала Х. Стайнер (H. Steiner) [778]. Отже, вітчизняні і зарубіжні вчені стверджують, що фактично нові технології розширили можливості надання бібліотечних послуг. І хоча матеріальний формат документів революційно змінюється, головні цілі бібліотеки –

формування, організація фондів та надання допомоги у пошуку інформації – залишаються актуальними, як і раніше.

Важливими для нашого дослідження є праці зарубіжних вчених, адже в царині впровадження комп'ютерних технологій вони просунулися набагато вперед. На думку американських фахівців, розвиток довідкових служб з впровадженням комп'ютерних технологій має перспективи, адже бібліотекарі знають, як організована інформація, володіють методикою проведення інформаційного пошуку. Вони прогнозують, що в подальшому навчання користувачів буде включати вибір баз даних та інтерпретацію результатів. Вірогідно, що в практиці ДБО знайде поширення організація роботи з читачем на основі попередньої домовленості, і взаємовідносини набудуть характеру професіонала і клієнта.

Отже, проаналізувавши стан наукового дослідження історії розвитку та трансформації обсягу і змісту поняття довідково-бібліографічної діяльності, її видів і форм на різних історичних етапах як складника бібліотекознавства та бібліографознавства у вітчизняній та зарубіжній історіографії, можна виділити п'ять її основних етапів, що визначаються історичними умовами розвитку українського суспільства та актуалізацією певних аспектів змісту довідково-бібліографічної діяльності:

– *перший* (від кінця XIX ст. – до кінця 1930-х років) – етап становлення українського бібліотекознавства, коли довідково-бібліографічна діяльність була частиною загального обслуговування, а дослідженням у цій сфері був притаманний здебільшого емпіричний характер. Великого значення надавалося й запозиченню кращого зарубіжного досвіду, де необхідність виділення довідкової діяльності як спеціальної функції бібліотеки було усвідомлено вже наприкінці XIX ст. У цей час дослідниками були сформовані чіткі уявлення про зміст, форми та види довідково-бібліографічної діяльності, визначено необхідність організації у бібліотеках спеціальних підрозділів, накопичено значний досвід щодо принципів, засобів та методів ДБО в бібліотеках різних типів, узагальнено основні джерела бібліографічного пошуку, вироблено класифікацію основних елементів системи ДБО, типів довідок тощо;

– *другий* (1940–1960-ті роки XX ст.), що характеризується становленням системи науково-технічної інформації в СРСР, системністю бібліографічної роботи як її частини, організацією в цьому аспекті ДБО як окремого виду бібліотечної діяльності, якій притаманні свої методи і форми, налагодженням координації у цій діяльності між бібліотеками, виробленням уніфікації типів бібліографічних довідок.

– *третій* (кінець 1970-х – 1980-ті роки XX ст.), коли починається системне вивчення змісту та форм ДБО, розвиток методології та теорії ДБО, яке розглядалося як частина бібліографічної діяльності, в тісному зв'язку з ДБА. Активно здійснюється координація довідково-бібліографічної діяльності, розвивається міжвідомча взаємодія, системно формуються довідково-бібліографічні ресурси; Саме протягом цього періоду з'явилася низка посібників та численних статей з історії ДБО провідних наукових бібліотек, з методики бібліографічного пошуку. Методика ДБО висвітлювалась в навчальних посібниках та підручниках для фахівців середньої та вищої кваліфікації;

– *четвертий* (кінець 1980-х рр. – початок XXI ст.) пов'язаний з дослідженням методів і результатів запровадження у практику ДБО комп'ютерних техноло-

гій, електронних технологій створення, пошуку та зберігання документів, питань розширення сфери обслуговування користувачів, впровадженням платних довідково-бібліографічних послуг, трансформацією традиційних функцій бібліотеки;

– *н'ятій* (від початку ХХІ ст. – донині), який характеризується вивченням питань, пов'язаних з новими умовами діяльності бібліотек як інформаційних центрів у загальнонаціональному та світовому інформаційному просторі, змінами технологічних умов обслуговування – активним поширенням мережевих технологій, організацією онлайн-доступу до ЕР, розширенням репертуару довідково-бібліографічних послуг, розвитком навігаційної функції та довідково-бібліографічної діяльності у випереджувальному режимі, вивченням, запозиченням зарубіжного досвіду та запровадженням нових ІКТ у довідково-бібліографічну діяльність.

Таким чином, аналіз стану дослідження історії і змісту довідково-бібліографічної діяльності на різних етапах наукового розвитку свідчить про глибоке вивчення цього питання вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Були опрацьовані теоретико-методологічні питання, засоби, види і форми ДБО на різних історичних етапах розвитку бібліотекознавства та бібліографознавства, розглянуті у процесі розвитку різні аспекти організації та координації ДБО.

І хоча ДБД у бібліотечній діяльності присвячено багато статей, монографій та збірників наукових праць, досі немає спеціального комплексного дослідження, присвяченого розвитку та трансформації довідково-бібліографічної діяльності як складника бібліографознавства упродовж ХХ – початку ХХІ ст., в аспектах спадкоємності та інноваційних технологій, еволюції традиційних методів і засобів довідково-бібліографічної діяльності в електронну епоху розвитку суспільства, зокрема у наукових бібліотеках України, в тому числі з'ясуванню понятійного апарату та шляхів подальшої оптимізації цієї діяльності у період формування суспільства знань.

Російський бібліографознавець І. Г. Моргенштерн вважав процес ДБО складним для історичного дослідження через суб'єктивні чинники перешкод, що полягають у зовнішній простоті більшості процесів. Адже найпрекрасніші прояви таланту бібліографа у вирішенні бібліографічних загадок не є приводом вважати їх подіями в історії бібліографії (порівняно з виходом у світ значних бібліографічних показників). Якісні перетворення у цій сфері відбуваються поступово, зовнішньо малопомітно [414, с. 65].

Проте, є очевидним той факт, що з впровадженням комп'ютерних технологій в усі сфери бібліографічної діяльності в ДБО відбуваються стрімкі якісні зміни, що потребує глибокого комплексного дослідження і осмислення процесів перетворення цього простого на перший погляд виду діяльності на дієвий інструмент розвитку інформаційного суспільства і наукового прогресу.

1.3. Теоретичні аспекти, терміносистема і понятійний апарат довідково-бібліографічної діяльності та довідково-бібліографічного обслуговування

Відомий термінознавець, засновник термінологічної школи Д. С. Лотте (1898–1950) зазначав, що термінологія є такою сукупністю термінів, яка відповідає системі понять даної галузі науки або техніки. «Наукова термінологія, – писав він, – має являти собою не просту сукупність слів, а систему слів або словосполучень, певним чином між собою зв'язаних, і в цьому, мабуть, полягає одна з основних відмінностей між «просто» термінологією й науковою термінологією». Він вважав, що термін не можна розглядати і оцінювати ізольовано, попри те, що окремо він відповідає вимогам індивідуальної точності, далеко не завжди буде придатним, тому що ці якості терміна мають оцінюватися у світлі точності *всієї системи* термінів і їх систематизуючих властивостей [373, с. 72–73]. Системна зумовленість глибоко обґрунтована і яскраво підкреслена у наукових дослідженнях Д. С. Лотте, принципи положення яких зберігають свою актуальність і дотепер, слугують науковому обґрунтуванню термінології.

Термінологія визначається як система термінів даної науки, співвіднесена із системою понять. Термінологія кожної галузі знання є терміносистемою відповідно до усталених системних зв'язків понять науки, яку вона обслуговує. У лексикологічних дослідженнях терміни прийнято розглядати як слова й словосполучення спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, конкретній галузі знань чи людської діяльності. Головними вимогами до терміну є системність, наявність класифікаційної дефініції, прагнення до моносемічності і конкретизації в межах терміносистеми й до прозорості внутрішньої форми, стилістична нейтральність, залучення до системи понять певної галузі, відповідність нормам мови, що запобігає появі професійних жаргонізмів, точність, інваріантність, висока інформативність [570, с. 617].

Термін (від латин. *terminus* – межа, кінець) – це слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знання чи людської діяльності і відрізняється точністю семантичних меж. Сукупність термінів, що висловлюють специфічні поняття з конкретної галузі науки, техніки чи культури складають термінологічну систему спеціальних назв, організовану на логічному й мовному рівнях і слугують для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації.

Термінологія, що входить до складу спеціальної лексики, є найбільш динамічною, рухливою частиною лексико-семантичної системи мови, у якій яскравіше за все проявляється специфіка словникового запасу людей, що належать до однієї професійної групи. Терміносистема належить до природно-штучних, відкритих, динамічних систем, що розвиваються з поступом науки. Це означає, що система термінів та понятійний апарат бібліографії та ДБО постійно розвивається як невід'ємний складник бібліографічної роботи бібліотек.

Стандартизація термінів у бібліотекознавстві СРСР розпочалася з 1969 р. Важливо, що термінологічні стандарти не просто фіксують терміни і поняття, а й встановлюють норми їх використання, виконують важливу регламентуючу функцію. ГОСТ 16448-70 «Библиография. Термины и определения»

(М., 1970), який викликав широку дискусію у професійній періодиці, насамперед щодо самого терміна «бібліографія», зміст якого обмежувався, містив терміни «*справочно-библиографическая работа*» (довідково-бібліографічна робота) – бібліографічне обслуговування читачів відповідно до запитів, що надійшли; «*библиографическое разыскание*» (бібліографічне розшукування) – встановлення відомостей про твори друку або уточнення цих відомостей у разі, коли дані про нього неповні або викривлені; «*библиографическая справка*» (бібліографічна довідка) – відомості про твори друку [27, с. 3].

Вже наприкінці 1970-х років у вітчизняній спеціальній літературі закріпився термін «довідково-бібліографічне обслуговування». Він був уведений до ГОСТу 7.0-77 «Библиография. Термины и определения» (М., 1977), який замінив стандарт 16448-70. Визначалося, що довідково-бібліографічне обслуговування – бібліографічне обслуговування відповідно до запитів, що надійшли [28, с. 5].

Пізніше основні елементи ДБО були визначені і стандартизовані в державному стандарті ГОСТ 7.0–84 «Библиографическая деятельность. Термины и определения» (прийнятий взамін ГОСТ 7.0–77 і введений у дію з 1 січня 1986 р.), який відображав усі складники системи бібліографічної діяльності: об'єкти, процеси, результати і засоби.

У цьому стандарті поновлено термін «*бібліографічна діяльність*» (галузь інформаційної діяльності щодо задоволення потреб у бібліографічній інформації) [30, с. 8], що був замінений у попередньому ГОСТі на «*бібліографічну роботу*» (сукупність процесів з бібліографування і бібліографічного обслуговування) [28, с. 2].

За цим стандартом, «бібліографічний пошук» – це «пошук документів, що здійснюється за джерелами бібліографічної інформації» [30, с. 8]. «Бібліографічний пошук» визначений через рід і видову відмінність як «пошук бібліографічної інформації», що вказує на його приналежність до широкого поняття «пошук». Бібліографічний пошук є різновидом інформаційного пошуку, відмінність якого полягає у результаті – наданні бібліографічної інформації. Визначено, що за змістом бібліографічний пошук може бути тематичним, адресним або уточнювальним, термінологічно уточнені його характеристики і результати за повнотою і точністю: «*повнота бібліографічного пошуку*» і «*точність бібліографічного пошуку*».

Стандарт упорядкував низку термінів і понять, що належать до комплексу процесів бібліографічного обслуговування, визначивши серед них *довідково-бібліографічне обслуговування* (ДБО) як бібліографічне обслуговування відповідно до разових запитів споживачів інформації і закріпивши скорочену форму (рос. СБО – «справочно-библиографическое обслуживание») як нормативну [30, 604, с. 17]. За своїм характером ДБО відрізняється від інших видів бібліографічного обслуговування. Його специфічною особливістю є функціонування в режимі «запит–відповідь» і спрямованість на задоволення разових запитів читачів (споживачів інформації) шляхом надання різноманітних довідок і методичних консультацій, як в усній, так і письмовій формах. Стандарт упорядковував використання термінів: «*бібліографічний запит*», «*бібліографічна довідка*» (відповідь на разовий запит, що містить бібліографічну інформацію) і подавав визначення: «*тематична бібліографічна довідка*», «*адресна бібліографічна довідка*», «*уточнювальна*

бібліографічна довідка», «*бібліографічна консультація*» [30, 604, с. 18]. Термін «*фактографічна довідка*» у даному стандарті не відображений.

У методичних рекомендаціях, підготовлених з метою ефективного впровадження ГОСТу, підкреслювалося, що фактографічна довідка містить не бібліографічну інформацію, а фактографічну (відомості про конкретні дати, факти, явища), не є бібліографічною, а результатом довідкового обслуговування, що здійснюється бібліотечно-бібліографічними закладами [504, с. 28]. Проте, в мовній практиці допускалося вживання скорочених словосполучень «*тематична довідка*», «*адресна довідка*» тощо [504, с. 29], що практично врівноважувало ситуацію з об'єктами статистичного обліку і звітності основних показників ДБО, офіційно закріпивши фактично чотири основні типи довідок, що використовуються у науковій лексиці, облікових документах бібліотеки й дотепер надаються довідково-бібліографічними службами: *тематична, адресна, уточнювальна і фактографічна*.

Отже, ДБО передбачає наявність конкретних (разових) запитів, з якими в бібліотеку звертаються окремі користувачі або колективні абоненти. Бібліотека зобов'язана задовольнити запит, переадресувати його або відмовити в пошуку відповіді. Тому ДБО часто називають бібліографічним обслуговуванням в режимі «запит – відповідь».

Термін «*довідково-бібліографічне обслуговування*» має синоніми «*довідково-інформаційне обслуговування*», «*довідкове обслуговування*», що пов'язано з їх використанням у різноманітних сферах, різних інформаційних установах. Термін «*довідково-інформаційне (інформаційно-довідкове) обслуговування*» застосовується в зарубіжних бібліотеках, а також у практиці діяльності органів НТІ, технічних бібліотек, патентних відомств, бібліотек ВНЗ тощо і включає видачу за запитом як вторинних документів, так і первинних.

З 90-х рр. ХХ ст. в Україні розпочалася активна робота з розроблення бібліотечного законодавства, власних національних стандартів, гармонізації їх з міжнародними.

Разом з тим, поява на інформаційному ринку ресурсів на різноманітних носіях інформації, змінене інформаційне середовище надали нову якість інформаційним продуктам і послугам. Однією з вимог до кадрів довідково-бібліографічної сфери стало вміння ефективно застосовувати для пошуку інформації сучасні електронні технології.

У державному стандарті ДСТУ 2392-94 «Інформація і документація. Базові поняття. Терміни і визначення» (Чинний від 01.01.1995. – К., 1994) стандартизовані такі визначення базових понять щодо інформації, документації, довідково-бібліографічного пошуку:

«інформаційна діяльність – постійне та систематичне збирання та оброблення записаної інформації з метою її зберігання, пошуку, використання чи пересилання, що виконується якою-небудь особою чи організацією» [35, с. 11].

У стандарті знайшли визначення такі терміни, як «*інформаційний пошук*», «*документальний пошук*», «*довідковий пошук*» (дії, методи та процедури для пошуку в інформаційній системі всіх видів посилань, що відповідають інформаційному запиту) [35, с. 12].

Бібліографічний пошук визначено як документальний пошук, який здійснюється з метою знаходження бібліографічних описів документів, що відповідають інформаційному запиту, без видачі самих документів [35, с. 14]. Відображено у стандарті *фактографічний та ретроспективний* пошуки [35, с. 15].

У теорії інформаційного пошуку використовують терміни *«релевантна інформація»* – відповідність знайденого документа запиту і *«пертинентна інформація»* – відповідність знайденого документа інформаційним потребам, які виражаються в оцінці документів користувачем.

Знайшли відбиття у стандарті й терміни, що характеризують інформаційні потреби і запити, питання відповідності інформації, що є одними з найважливіших критеріїв оцінки якості інформаційних послуг, повноти і точності їх надання: *релевантність; пертинентність; коефіцієнт повноти; коефіцієнт точності; критерій видачі* тощо [35, с. 16–17].

У ГОСТі 7.73-96 «Поиск и распространение информации. Термины и определения» зазначено, що *«довідково-інформаційне обслуговування – сукупність процесів забезпечення інформаційних запитів споживачів інформації»* [33, с. 308].

До професійної лексики фахівців бібліотек стали входити терміни, що відображають автоматизований пошук інформації: *«електронний спосіб пошуку інформації»* (процес пошуку шляхом вірного вибору і удосконалення виконуваних процедур на основі визначених пошукових тактик та інтелектуальних стратегій).

Інформаційна послуга стала розглядатися як здійснення певного технологічного процесу науково-інформаційної діяльності й доведення отриманого кінцевого результату до споживачів з метою задоволення їхніх інформаційних потреб. Комплексне визначення «бібліотечної послуги» подає міждержавний стандарт 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения» (замість ГОСТ 7.0-84 і ГОСТ 7.26-80, затверджено 1999 р.) (п. п. 3.2.2.14): «конкретний результат бібліотечного обслуговування, що задовольняє певну потребу користувача бібліотеки (видачу й абонування документів, надання інформації про нові надходження, довідки, виставки, консультації і т. ін.)» [31].

Цей стандарт ширше подає визначення термінів бібліографічної діяльності. У ньому бібліографічний пошук визначається як «інформаційний пошук, що здійснюється на основі бібліографічних даних» [31], що певним чином звужує репертуар ресурсів інформаційного пошуку, який набагато ширший. ДБО визначається як бібліографічне обслуговування відповідно до запитів користувачів, що полягає у наданні довідок та інших бібліографічних послуг [31].

На визначення стандарту спирається й Г. М. Швецова-Водка, вважаючи, що результатами довідково-бібліографічної діяльності є довідки та інші бібліографічні послуги, тобто довідково-бібліографічне обслуговування – це «бібліографічне обслуговування відповідно до разових інформаційних запитів споживачів інформації, пов'язане з наданням довідок та інших бібліографічних послуг» [679, с. 14].

Перший національний стандарт ДСТУ 5034:2008 «Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність» (К., 2009), чинний від 01-01-2009 [37], установлює українські терміни та визначення понять, використовуваних у різних сферах науки, техніки, освіти, в процесі збирання, обробляння, шукання,

зберігання та розповсюдження науково-технічної інформації. Стандарт містить терміни, що стосуються інформації як об'єкта науково-інформаційної діяльності, інформаційно-аналітичної діяльності, формування інформаційних ресурсів, пошуку в інформаційних ресурсах, лінгвістичних засобів пошуку, комп'ютерних мережеских засобів шукання та розповсюдження інформації, інформаційного обслуговування користувачів. Зокрема, вжито такі терміни, як *інформаційний запит*, *інформаційна потреба*, *інформаційне обслуговування*, *довідково-інформаційний фонд*. Вказано, що *довідково-інформаційний фонд* призначений задовольняти інформаційні потреби користувачів певної(-го) організації (установи, підприємства). При цьому у стандарті не визначається його склад. Лише додатково подано визначення терміну *галузевий довідково-інформаційний фонд* [37, с. 11].

Як синоніми вживаються терміни *діалогова (інтерактивна, онлайн) інформаційно-пошукова система* – інформаційно-пошукова система, призначена для пошуку інформації в діалоговому режимі [37, с. 14]. *Діалоговий (інтерактивний) пошук* – інформаційний пошук, у якому користувач формує інформаційні запити в діалоговому режимі [37, с. 15]. Стандартизовано також визначення видів пошуку: *ретроспективний*, *координатний*, *булевий*, *одноаспектний*, *багатоаспектний*, *повнотекстовий*, *фактографічний*, *бібліографічний* та ін. [37, с. 14–15]. Відображено такі терміни, як *стратегія пошуку*, *критерій семантичної відповідності (релевантності)*, *критерій видачі*, *коефіцієнт повноти*, *коефіцієнт точності*, *коефіцієнт хибної видачі*, *нерелевантний документ*, *коефіцієнт шуму*, *коефіцієнт мовчання*, *семантична відповідність*, *релевантність* тощо [37, с. 15–16]. Позитивно, що у стандартах не лише подається перелік й розкривається значення усталених українських термінів, а й наведено абеткові покажчики їхніх іншомовних термінів-відповідників (англійською та російською мовами).

Національний стандарт України «Інформація та документація. Словник термінів», чинний від 2009-10-01, є тотожним перекладом міжнародного стандарту ISO 5127:2001 «Information and documentation – Vocabulary» (К., 2010) [38]. У ньому наведено словник термінів, що стосуються діяльності бібліотек, документаційних та інформаційних центрів, служб індексування й реферування, архівів, інформаційної науки тощо. У стандарті подано визначення понад 1000 понять з галузі науково-технічної інформації й бібліотечної справи. Відображено базові й загальні терміни щодо інформації та документування, використання інформації і документів, процесів комплектування фондів, інформаційного обслуговування, зберігання, пошуку і добирання інформації (включаючи каталоги й покажчики) тощо.

Міжнародний стандарт введений в дію 2001 р. і, звичайно, в ньому не відображені нові терміни і поняття, які з'явилися за цей час і широко використовуються у фаховій літературі, науково-виробничій сфері. Трактують низку термінів не збігається з усталеними поняттями в українському бібліографознавстві, книгознавстві і документознавстві. До прикладу: «*бібліографія* – система бібліографічного пошуку, що забезпечує доступ до даних, які описують і ототожнюють документи» [328, с. 66]; «*документування* – постійне й систематичне збирання та оброблення записаної інформації задля зберігання, класифікування, шукання, використання та передавання» [38, с. 9], близьке до нашого визначення терміна *бібліографування*, який в даному стандарті не відображений.

Серед термінів сфери довідково-інформаційної діяльності – *довідковий стіл* (місце, телефон або електронна пошта, де персонал може надавати інформаційні послуги, щоб забезпечити інформацією чи надати допомогу в певній системі чи базі даних, доступних для користувачів інформації), *довідкове обслуговування* – забезпечення інформацією та надання допомоги у відповідь на запити, які видає орган з питань інформації та документування, *консультаційна послуга* – усна чи письмова допомога користувачам інформації, яку надає службовий персонал з питань інформації [38, с. 74–78] та ін. Висвітлено у стандарті види, особливості, стратегії та оцінювання інформаційного пошуку.

Крім представлених в українських стандартах вже звичних термінів: *релевантність, пертинентність, повнота, точність* та ін. – докладно подано такі характеристики опосередкованої системи пошуку, як *нормований показник повноти, нормована точність, утраченість, невизначеність, коефіцієнт прозорості, надмірність* (збіг другорядної релевантності уже відомої користувачеві інформації) тощо [38, с. 70–71]. Представлено низку термінів, що визначають якість обслуговування, його показники та критерії, питання задоволеності запитів і користувачів, зворотного зв'язку з користувачем тощо [38, с. 79].

Введення в дію цього стандарту, безперечно, слугує гармонізації української наукової термінології зі світовою інформаційною системою, сприяє міжнародній комунікації і взаємодії науково-інформаційних установ.

Отже, на сьогодні усталилися як загальні дефініції системи ДБД, так і окремі її основні елементи і види діяльності.

Інформаційне обслуговування є галуззю професійної інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення різноманітних інформаційних потреб користувачів, – як разових, так і в режимі бібліографічного інформування.

Інформаційне обслуговування в режимі «запит – відповідь» – спосіб організації довідково-інформаційної роботи, при якому на кожний інформаційний запит оперативно готується й видається релевантна відповідь.

Довідково-бібліографічне обслуговування є діяльністю, що спрямована на пряме задоволення інформаційних запитів користувачів, які виражають їхні інформаційні потреби. З огляду на те, що ефективному процесу обслуговування передують формування та використання довідково-бібліографічних інформаційних ресурсів (ІР), доцільніше все-таки вживати термін «*довідково-бібліографічна діяльність*», що відбиває в комплексі підготовку довідково-інформаційної бази, створення ресурсу, надання доступу і обслуговування ним.

Отже, довідково-бібліографічна діяльність – це галузь науково-інформаційної діяльності, спрямована на створення довідково-бібліографічних інформаційних продуктів і надання бібліографічних послуг внутрішнім і зовнішнім користувачам бібліотеки відповідно до їхніх ексклюзивних запитів або у випереджувальному режимі шляхом формування науково-пошукового апарату, здійснення навігації, організації доступу до інформаційних ресурсів.

Бібліотечно-бібліографічні послуги, що ґрунтуються на електронних технологіях, стали невід'ємною частиною інформаційної діяльності сучасної бібліотеки. Інтегральний характер бібліотекознавства і бібліографознавства полягає у взаємодії з такими науками, як інформатика, документознавство, архівознавство, книгознавство,

евристика, семіотика, лінгвістика. Це, своєю чергою, накладає відбиток на формування термінології бібліотекознавства, вживання термінів із суміжних галузей.

Особливістю й головною тенденцією утворення термінів у сфері інформатики є дуже швидкий прогрес у галузі високих технологій: у складі, репертуарі й характеристиках програмних і технічних засобів, що створюються, оновлюються і використовуються. Активне впровадження у бібліотечно-інформаційну сферу, довідково-бібліографічне обслуговування нових інформаційних технологій і послуг призводить до розширення терміносистем бібліотекознавства і суміжних галузей, зміни обсягів та змісту понять.

Українська наукова термінологія постійно поповнюється за рахунок запозичень з інших мов. Слід зауважити, що запозичення мають велике значення у формуванні науково-технічних терміносистем. Якщо раніше це були слова переважно латинського, грецького, французького походження, як, до прикладу, *документ* (від латин. *documentum* – взірць, посвідчення, доказ); *інформація* (від франц. *informatio* – роз'яснення, повідомлення, латин. – *informo* – надаю форму, сприяю створенню уявлення про щось, зображую); *екземпляр* (від латин. *exemplar* – список, копія); *архів* (від гр. *archeion* – адміністративна установа, відомство, латин. *archivum*), то нині – переважно англійського. Це зумовлено перевагою англійської мови наукової літератури, її домінуванням у сфері високих технологій.

Відкритість сучасного світу, глобалізація, спрощення міжнародних контактів, розвиток телекомунікацій спричиняють масове проникнення іншомовних запозичень в українську мову. На словниковий склад мови впливає й неконтрольована демократизація, розширення жаргонної лексики і її експансія в літературну мову. Слід зауважити, що часто це відбувається за посередництва російської мови: спочатку термін іншомовного походження вливається в російську мову, а згодом вже в перекладі з російської стрімко запозичується в українську лексику. Водночас зростає й лексична взаємодія і взаємопроникнення мов.

Вивчення наукової термінології українськими вченими ведеться в декількох напрямках: теоретичному, прагматичному й практичному, які передбачають вивчення природи терміна і поняття, їх місця в системі наукової та літературної мови, співвідношення національних і міжнародних компонентів у сучасних терміносистемах.

У підготовленому колективом українських вчених «Короткому термінологічному словнику із бібліографознавства та соціальної інформатики» (К., 1999), за редакцією Г. М. Швецової-Водки, приведено в систему найбільш поширені основні терміни бібліографознавства, показано їх зв'язок та співвідношення з термінами з галузі соціальної інформатики, подано термінологію науково-інформаційної діяльності, яка частково інтегрується з бібліографічною [339]. У новому словнику-довіднику термінів і понять «Документознавство» (К., 2012) Г. М. Швецової-Водки відображено понад тисячу термінів [680].

Становлення та основні етапи розвитку української бібліотечної термінології досліджувала Г. І. Солоіденко. Вона здійснила комплексне історико-бібліотекознавче дослідження розвитку української бібліотечної термінології у другій половині ХХ ст., визначила основні етапи її формування та провідні тенденції термінотворення, зокрема й довідково-бібліографічної діяльності, відзначила активізацію процесів термінотворення у суміжних галузях, що зумовило необхідність систематизації бібліотечної термінології, укладання

тлумачного словника фахової термінології. Можна погодитися з Г. І. Солоїденко, що дослідження термінології бібліотечної справи базуються на визначенні методологічних засад розвитку терміносистеми галузі, потребують уніфікації та стандартизації основні процеси бібліотечної діяльності, що передбачає гармонізацію та узгодженість національної та міжнародної фахової термінології [595].

Отже, основним завданням українського термінознавства нині є уніфікація, стандартизація і систематизація наукової термінології, створення тлумачних і перекладних галузевих словників, довідників, підручників і навчальних посібників, державних стандартів.

Завдяки впровадженню інформаційних технологій професійний словник бібліотечарів поповнився низкою термінів та понять, що пов'язані з аналітико-синтетичною переробкою інформації, створенням веб-сайтів, дистанційним обслуговуванням, електронними ресурсами і технологіями.

Важливою особливістю запозичених термінів є здатність до так званого «вторинного» утворення нових одиниць, але вже на українській основі. Так, на основі запозичень у досліджуваній терміносистемі формуються гнізда похідних слів, а також терміни-словосполучення: **віртуальність** – *віртуальний, віртуальний читач, віртуальне відвідування, віртуальна реальність, віртуальна база даних; навігація* – *навігатор – навігаційний, динамічний навігатор* тощо.

Наприклад, для позначення сучасної науково-інформаційної діяльності довідково-бібліографічних служб бібліотек від початку XXI ст. на сторінках фахових видань дедалі частіше стали вживатися терміни: «віртуальна довідкова служба», «віртуальна довідка» тощо. Проте, досі це питання є дискусійним.

Англо-український словник подає такі тлумачення: «virtual 1) фактичний; дійсний; 2) можливий, віртуальний; гаданий, передбачуваний; 3) уявний; 4) ефективний» [51, с. 639].

Словник «Нові слова та значення» (К., 2008), укладений Інститутом української мови НАН України, який містить нові слова кінця XX – початку XXI ст., вживані в українських засобах масової інформації, визначає, що «*віртуальний інф.* – умовний, створений засобами комп'ютерних технологій» [434, с. 49].

У фаховій літературі зустрічаємо такі синоніми терміна «віртуальна довідка»: «електронна довідка», «автоматизована довідка», «цифрова довідка», «онлайнова довідка» тощо, які позначають довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів, що здійснюється в електронному середовищі. Ці синоніми відрізняються стилістично і конотативно. Однак на бібліотечних сайтах України цей вид інформаційних послуг переважно називають «віртуальні довідкові служби» або «віртуальні довідки», що є професійним вульгаризмом, транскрибуванням англомовного слова.

Л. Мойо (США) вважає, що не слід застосовувати терміни «цифрове» і «віртуальне» (довідково-інформаційне обслуговування) (ДІО) як синоніми, тому що «віртуальне» ДІО означає просто довідкове обслуговування, не зв'язане відстанню або фізичним простором, а «цифрове» – широкий термін, що охоплює всі форми ДІО, яке надається за допомогою електронних засобів [58].

У середині 1990-х років у російській фаховій літературі також відбулася дискусія з правомірності вживання термінів «віртуальний ДБА», «віртуальна бібліотека». На невідповідність визначення «*віртуальний*» змісту, що вкладається в такі

поняття, як «віртуальна бібліотека», свого часу звернув увагу Ю. М. Столяров. Він зазначав, що «віртуальний» у перекладі з латини означає «гаданий, уявний, можливий, передбачуваний, неіснуючий, ілюзорний» [618, с. 17]. Отже, «віртуальна реальність» в принципі неможлива: як тільки вона стає реальною, вона перестає бути віртуальною. На його думку, бібліотекознавці повинні перехворіти словом «віртуальний», пропонує замість нього використовувати «автоматизована, електронна, комп'ютерна, онлайнова» [618, с. 21].

В. О. Фокєєв у термінологічному словнику «Библиографическая наука и практика» (СПб., 2008) представляє поняттєвий апарат бібліографознавства у широкому розумінні цієї сфери діяльності, розглядає понад півтори тисячі термінів, частина яких належить до суміжних галузей книгознавства, бібліотекознавства, інформатики, і звертає увагу на складнощі, пов'язані з відсутністю зводу термінів, необхідних для позначення функціонування бібліографії в електронному середовищі. Він подає визначення низки термінів з прикметником «віртуальний», зокрема: «*Віртуальний довідково-бібліографічний апарат* – сукупність довідкових і електронно-бібліографічних джерел, що знаходяться за межами бібліотеки й використовуються у режимі дистанційного доступу. Усі бібліографічні ресурси on-line (у прямому інтерактивному доступі), глобальні мережі, що містять необхідні довідкові відомості» [653, с. 62].

В. О. Фокєєв розрізняє віртуальну і електронну бібліографію: «*віртуальна бібліографія* – електронна (цифрова) бібліографія в глобальній та/або локальній електронній мережі, що виконує завдання інформації про документи незалежно від їхнього місцезнаходження», «*електронна бібліографія* – бібліографія, що функціонує в електронному середовищі, що спирається на електронно-інформаційні технології і сучасні засоби зв'язку» [653, с. 263].

Низка термінів з прикметниками *віртуальна(-ий)*, *електронна(ий)*, *цифрова(-ий)* подається і в інших тлумачних словниках з інформатики [625, с. 291–295, 325–327, 585–587], висвітлюються онлайнові технології, під якими розуміється двосторонній обмін даними між користувачем і відповідним інтернет-сервісом, інтерактивний, діалоговий режим роботи з системою в мережі [625, с. 453].

Р. С. Гіляревський вважав, що «віртуальна бібліотека» – комп'ютерна метафора, що означає уяву абонента обчислювальної системи про те, що він нібито користується послугами конкретної бібліотеки, хоча реально він одержує інформацію з багатьох бібліотек і банків даних [145, с. 6].

Відомий бібліографознавець, директор Бібліотеки Академії наук Росії В. П. Леонов визначає «віртуальну бібліотеку» як бібліотеку реальних можливостей для читача, як бібліотеку, де фізично має бути зібрано, але не в одному місті, усе, що колись було написано [365, с. 75].

Російська «Библиотечная энциклопедия» (М., 2007) містить суперечливі тлумачення: віртуальна бібліотека (від англ. virtual, у даному випадку – передбачуваний, уявний) – якась протилежність реальній (дійсній) бібліотеці, явище, що виникає при користуванні бібліотечною комп'ютерною мережею або в цілому Інтернетом, коли на екран дисплея користувача надходить інформація з баз даних декількох, як правило, значно віддалених від нього бібліотек або інших інформаційних служб, і користувач може переглядати бібліографічні записи й (або) тексти документів, читати, вибирати з них потрібні відомості, копіювати

фрагменти текстів на свій комп'ютер або робити паперові копії, якщо це не заборонено власником інформаційних ресурсів [144, с. 264].

Далі автори зазначають, що більшість електронних бібліотек має *віртуальний характер*: «у користувача створюється ілюзія пошуку документів в одній базі даних, хоча документи, що зберігаються в зовнішніх автоматизованих базах даних або електронних бібліотеках, відшуковуються за його запитом завдяки наявності в електронному каталозі даної електронної бібліотеки їх електронних адрес» [144, с. 264]. Вони звертають увагу також на те, що термін «віртуальна бібліотека» неправомірно використовують для назви будь-яких комп'ютерних форм подання інформації, а «В.б. [віртуальна бібліотека] являє собою якусь потенційну єдність бібліотечно-інформаційних ресурсів, що відкриває перспективу скорочення строків і підвищення якості інтелектуальної діяльності» [144, с. 264].

У статті «Електронна бібліотека» цього видання зазначено, що «[Електронні бібліотеки] часто формуються як віртуальні бібліотеки, об'єднуючи як власні (внутрішні), так і зовнішні інформаційні ресурси, до яких технічними і програмними засобами, у т.ч. мережевими протоколами, забезпечений єдиний інтерфейс доступу» [360, с. 1186]. Звертаємо на це увагу, адже банки знань (зібрання питань – відповідей за різними темами) можна розглядати як своєрідну електронну бібліографічно-фактографічну бібліотеку. Крім цього, енциклопедія подає визначення і розлогі статті з прикметником «електронна» – *бібліографія, доставляння документів, книга, пошта, видання, документ, каталог, фонд* тощо.

Ендрю Пейс (А. Ресе), подаючи критичний огляд неологізмів, розглядає термін «віртуальна довідка». Дослідник вважає, що нічого віртуального у такій довідці немає: реальна робота, зроблена реальними людьми, – чому ж тоді віртуальна? Лише тому, що надана за допомогою електронної пошти чи інших засобів? [764, с. 88].

Бібліотекарі стали активно впроваджувати «віртуальний сервіс», не дуже замислюючись над суттю слів і значенням термінів. Хоча міжнародні стандарти бібліотечної статистики, документи ІФЛА, насамперед, використовують термін «електронне (цифрове) довідкове обслуговування» [557, 749, 750].

У практику ввійшли також терміни «електронні інформаційні продукти», «електронні інформаційні ресурси», «електронні інформаційні послуги» [270, с. 184].

Низку дефініцій термінів з прикметником «онлайнний» наводять Е. М. Пройдаков і Л. А. Теплицький в «Англо-українському тлумачному словнику з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» (К., 2007):

«online service – онлайнна служба, [мережна] оперативна інформаційна служба # компанії, що обслуговують приватні мережі й надають такі послуги, як електронна пошта, форуми, розповсюдження ПЗ, доступ до БД, новин тощо» [510, с. 370].

У передмові до другого українського видання «Англо-українського тлумачного словника з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування» (К., 2007) академік НАН України В. Г. Кремень влучно зазначив, що в умовах переходу України до суспільства знань мовно-термінологічний базис сфери інформаційно-комунікаційних технологій набуває особливого значення, багато понять, а отже

й мовних одиниць, якими раніше оперували тільки фахівці, тепер належать до категорії загальнозживаних. І не зважаючи на те, що традиційно лексика сфери високих технологій має інтернаціональний характер, Україні слід мати термінологічний базис у цій сфері рідною, державною мовою. Погоджуємося з його переконанням, що ми повинні не лише зберігати наші мовні традиції, а й розвивати їх, привносячи до рідної мови ті мовні одиниці й поняття, вживання і застосування яких продиктовано вимогами сучасності [510, с. 3].

Міжнародні стандарти ISO 2789:2006 «Information and documentation – International library statistics» («Інформація і документація – Міжнародна бібліотечна статистика») (Женева, 2006), ISO/TR 28118:2009 «Information and documentation International Standard = Information et documentation» [Інформація і документація. Показники ефективності національних бібліотек] (Женева, 2009) подають стандартизовану термінологію і визначення для даних, які використовуються в статистиці та показниках бібліотечної діяльності при визначенні ефективності національних бібліотек [749, 750].

Серед термінів, стандартизованих на міжнародному рівні, – *доступність, активний користувач, база даних, цифровий документ, ефективність, результативність, електронні ресурси, віртуальне відвідування* та ін. [749, 750].

Друге видання ISO 11620 встановлює список показників ефективності для бібліотек, включає показники й для електронних бібліотечних послуг. Цей стандарт включає показники ефективності для усіх видів бібліотек, але не охоплює усі завдання і послуги кожного виду бібліотеки. Технічний звіт ISO/TR 28118:2009 подає перелік показників ефективності, які відповідають особливим завданням і послугам національних бібліотек [750]. Він включає показники ефективності з ISO 11620, які відповідають завданням національних бібліотек або можуть бути адаптовані до таких завдань. Також у ньому представлені нові показники ефективності, які застосовувалися чи випробовувалися національними бібліотеками, і охоплюють питання, що не розглядаються в ISO 11620 [750].

«Електронне обслуговування» визначається як електронне бібліотечне обслуговування, яке надається місцевими серверами або доступне через мережу.

Електронні бібліотечні послуги включають онлайнвий каталог, бібліотечний веб-сайт, електронну колекцію, електронне доставляння документів (опосередковане), електронну довідку, навчання користувачів користуванню електронними послугами і доступу до Інтернету, які забезпечуються через бібліотеку [749, с. 11; 750, с. 4].

Інформаційний запит визначається як інформаційний контакт, який передбачає знання або використання персоналом бібліотеки одного або більше інформаційних джерел (таких, як друковані і недруковані матеріали, автоматизовані бази даних, власні каталоги бібліотеки, каталоги інших установ) [749, с. 11].

У стандарті обумовлено, що інформаційний запит може стосуватися надання рекомендації, пояснень або інструкцій з використання таких джерел; один запит може містити декілька запитань. Запит може бути зроблений особисто або за допомогою телефону, звичайної пошти, факсу або електронних засобів (через електронну пошту, бібліотечний веб-сайт чи інші мережеві комунікації). Слід зазначити, що бібліотеки не враховують запити директивного або адміністративного характеру, наприклад, про розміщення персоналу або обладнання, стосовно

часу роботи або користування обладнанням, наприклад, принтерами або комп'ютерними терміналами. Запити також не враховуються, коли в них розглядається питання про місце зберігання примірників фонду, які вже були ідентифіковані бібліографічно.

Віртуальне відвідування у стандарті тлумачиться як запит користувача на бібліотечному веб-сайті, що надійшов з-поза меж бібліотеки, незалежно від числа переглянутих сторінок або елементів [749, с. 11].

Як справедливо вважає Г. І. Солоїденко, «...еволюція бібліотечної термінології у другій половині ХХ ст., яка відбулася під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, продемонструвала суттєві розбіжності між науковим знанням, що постійно змінюється, і його поняттєвим забезпеченням, яке відстає від розвитку змісту; між змістовим наповненням понять та інерційнішими до змін термінами» [595, с. 118].

Очевидно, що з боку держави потрібне чітке регулювання і рішучіші дії щодо правомірності впровадження нових слів і термінів в українську мову, насамперед у наукову термінологію. В Україні відповідно до спільного наказу Держстандарту та Міносвіти України у 1992 році «з метою забезпечення виконання закону «Про мови в Українській РСР» і втілення в усі державні й громадські сфери України української науково-технічної термінології та україномовного науково-технічного стилю» на базі Інституту української мови НАН України, Київського політехнічного інституту, Львівського політехнічного інституту та Українського НДІ стандартизації, сертифікації та інформатики Держстандарту України створено Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології. На Комітет покладені обов'язки розроблення концептуальних засад і практичних рекомендацій щодо унормування української науково-технічної термінології; організації та координації розроблення, експертизи, затвердження та впровадження україномовних термінологічних стандартів; створення комп'ютерного забезпечення та формування банку стандартів української науково-технічної термінології; забезпечення міжнародної співпраці й обміну досвідом у царині стандартизації науково-технічної термінології, участі в діяльності відповідних комісій ISO й ІЕС; організацію обміну досвідом та підвищення кваліфікації фахівців у царині стандартизації науково-технічної термінології; діяльність у сфері міжнародної стандартизації та гармонізації термінології [624].

Отже, термінологія ДБД пройшла складний еволюційний шлях, протягом якого були вироблені наукові методи упорядкування бібліографічної науки і практики. Закономірно також, що процес з уніфікації бібліографічної термінології, як і розвиток самої науки, безперервний.

1.4. Інформаційні потреби і типи бібліографічних довідок: сучасні підходи та визначення

Інформаційні потреби, з якими користувачі звертаються до бібліотек, різноманітні. Інформаційні запити виникають не лише через виявлення інформаційної потреби, необхідності задоволення користувачем своїх пізнавальних, освітніх чи професійних інтересів, але й в результаті використання інших

документів, розширення власних знань, виникнення нових ідей та обміну ідеями і досвідом.

Отже, вихідною умовою виникнення інформаційної потреби є ідея. Потім виникає потреба дослідити джерельну базу, виявити конкретні документи, що відповідають темі запиту, висвітлюють певний напрям у науці, документи суміжних наук.

Неповнота відомостей про документ викликає необхідність в уточненні бібліографічних даних, без яких неможливо знайти конкретну книгу, журнал чи газету. Складання основного бібліографічного опису використаних документів згідно з державними стандартами є однією з вимог ДАК Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України при підготовці дисертаційного дослідження, тому тематичні довідки та довідки на уточнення елементів бібліографічного опису є одними з домінуючих у сфері довідково-бібліографічних послуг наукових бібліотек.

Звісно, не всі інформаційні потреби втілюються в запити і надходять до довідкових служб. Більшість задовольняються методами бібліографічного самообслуговування, інші поступово згасають, змінюючись новими. Для того, щоб інформаційна потреба перевтілилась у реальний разовий бібліографічний запит, необхідно, щоб користувач не тільки усвідомив її, але й мав чітке уявлення про діючі і доступні йому довідково-бібліографічні служби бібліотеки, куди він особисто може звернутися (особисто чи дистанційно – каналами зв'язку: телефоном, звичайною чи електронною поштою).

Структуру ДБО насамперед формує система його елементів у типовій одиниці його змісту – в циклі виконання окремої довідки. Разовий бібліографічний запит зумовлює дії суб'єкта бібліографічних процесів – бібліографа (бібліотекаря, оператора інформаційно-пошукової системи (ІПС) – посередника між користувачем і джерелом пошукової інформації). Суб'єкт визначає предмет пошуку (конкретний бібліографічний опис необхідної інформації, факт або бібліометричні дані), формує пошуковий образ запиту, складає пошуковий припис, визначає стратегію, а потім здійснює пошук бібліографічної або фактографічної інформації. І в результаті видає відповідь, яка і є бібліографічною довідкою.

Розглянемо систему понять, об'єднаних у термін «бібліографічна довідка».

Бібліографічна довідка – відповідь на разовий запит, що містить бібліографічну або фактографічну інформацію, релевантну запиту, із зазначенням бібліографічних відомостей [179].

У ДБО довідка – це результат діяльності, відповідь на разове звернення користувача з інформаційною потребою, отримана відповідно до його індивідуального запиту. Тому, залежно від інформаційної потреби користувача, його запиту, результатом може бути бібліографічний опис документа(ів), тематичний список літератури, уточнення місцезнаходження документа, фактографічна інформація. Ініціатива (інформаційний запит) надходить від користувача.

Відмова від надання послуги, як правило, дається на етапі приймання запиту відповідно до визначених принципів ДБО і системи координації. Перенаправлення (переадресація) запиту непрофільного або вузькоспеціального в іншу бібліотеку, орган НТІ тощо, звісно, не враховується як виконана довідка, але фіксується в облікових документах. Від відмови відрізняється негативна від-

повідь (негативний результат), яка свідчить, що вторинні або первинні документи не містять релевантної запиту інформації чи відомостей, які розшукували.

Як уже згадувалося, у сучасному бібліографознавстві визначено такі основні типи довідок, що застосовуються в бібліотечній статистиці.

Адресна довідка – інформація про наявність або місцезнаходження документа(ів) у фондах конкретної бібліотеки, науково-інформаційного закладу.

Адресний бібліографічний пошук – пошук даних щодо наявності або місцезнаходження документа в певному фонді. Адресна довідка містить інформацію про місцезнаходження одного або декількох, об'єднаних у визначену єдність, документів.

Тематична довідка – бібліографічна довідка, яка містить перелік документів, релевантних тематичному запиту. Тематичною довідкою може бути будь-яка множина бібліографічних записів з предмета пошуку.

Тематичний бібліографічний пошук – пошук бібліографічної інформації згідно з визначеною користувачем темою.

Уточнювальна довідка – встановлює або уточнює елементи бібліографічного опису, які відсутні або неточно наведені в запиті користувача. Уточнювальна довідка містить адекватну запиту інформацію щодо елементів бібліографічного опису, наводить точний бібліографічний опис документа (повний або скорочений).

Уточнювальний бібліографічний пошук – пошук відсутніх та/або неточно наведених елементів бібліографічного опису документів.

Фактографічна довідка – відповідь на разовий запит користувача, що містить фактографічні відомості (хронологічні, біографічні, топографічні, адресні, статистичні), конкретну інформацію про події, процеси, явища тощо з зазначенням джерела інформації [179].

Фактографічний пошук – інформаційний пошук, метою якого є встановлення фактичних відомостей будь-якого характеру.

У загальному визначенні бібліографічний пошук – це процес ідентифікації документів за їх формальними або змістовими ознаками, що здійснюється на основі використання бібліографічних ресурсів і засобів [426, с. 31].

До статистичних показників у бібліотеках включаються й інші типи довідок.

Орієнтуюча довідка – містить інформацію щодо репертуару послуг, режиму, засобів і умов бібліотечно-інформаційного обслуговування, напрямів діяльності і функцій структурних підрозділів, заходів, що проходять у бібліотеці, тощо.

У НБУВ орієнтуючі довідки фіксують як *бібліотечно-інформаційні*. У Російській державній бібліотеці орієнтуючі довідки в системі ДБО умовно враховують як консультації [648, с. 2]. Це свідчить про певну термінологічну розмитість, нечіткість у визначенні довідок, які мають інформативний характер, переважно щодо бібліотечно-інформаційних послуг.

Бібліометрична довідка. Зі створенням показників цитування наукової літератури на початку 60-х рр. минулого століття, першими серед яких були розробки відомого американського вченого Ю. Гарфілда (низка політематичних бібліографічних видань «Science Citation Index», «Social Citaion Index» та ін.), їх активне використання провідними науковими бібліотеками при тематичному, уточнювальному пошуках, у наукометричних дослідженнях дозволяє запропонувати

до використання ще один основний вид бібліографічних довідок – *бібліометрична довідка*.

На нашу думку, *бібліометрична довідка* – це результат аналізу статистичних даних публікацій, який містить відомості про кількість цитувань (бібліографічних посилань) на документ, праці окремого автора (авторів, колективів), відображає публікаторську активність вчених, установ (у межах окремої країни або в світовому вимірі); містить відомості про рейтинги наукових журналів тощо.

На користь запровадження цього типу довідки свідчить багаторічний практичний досвід НБУВ та бібліотек зарубіжних країн з пошуку бібліометричних відомостей щодо окремих публікацій українських та зарубіжних вчених (кількість цитувань авторів, окремі наукові праці, показники (індекси) впливу журналів тощо) відповідно до разових запитів користувачів, який здійснюється як за друкованими бібліографічними джерелами, так і за бібліографічно-реферативними БД [201, 524]. Слід зазначити, що власні індекси цитування запровадили Росія, Китай, Іран, Казахстан та інші країни. Науково-теоретичне підґрунтя, методологічна база і практична робота з організації українського індексу цитування розгортається в НБУВ.

Нині з можливостями дистанційного (онлайнного) доступу до світових БД (Web of Science, SCOPUS, Google Scholar та ін.) ця діяльність довідково-бібліографічних і аналітичних служб бібліотек розширюється, що потребує термінологічного визначення. Адже нині бібліотеки фіксують такі довідки як уточнювальні, або фактографічні, що не дає чіткого уявлення про зміст виконаної роботи, реальної картини надання інформаційних послуг користувачам.

Бібліометрична довідка, безумовно, є окремим видом науково-дослідної продукції, а бібліографічно-інформаційна діяльність є видом евристичної діяльності у галузі бібліографії та ґрунтується на методах наукового аналізу та синтезу інформації. При виконанні бібліометричних довідок бібліограф застосовує методи не лише статистичного, а й хронологічного, системного, структурного аналізу для визначення статистичних відомостей щодо обігу наукових публікацій за відповідний проміжок часу (півроку, рік, 5–10, 20 років тощо), у наперед визначеному інформаційному колі системного знання за видами продукції (монографії, збірники, періодичні видання, що входять до певної БД). Неабиякі аналітичні здібності потрібні і для виключення самоцитування, неточних відомостей (однофамільців), і для формування пошукового припису (визначення варіантів транслітерації українських прізвищ) тощо, що, безперечно, й підкреслює складність такої роботи, і потребує визнання *бібліометричної довідки* як окремого типу.

Традиційний поділ довідок і консультацій на *усні* та *письмові* відображає форму відповіді. Найважливішою і найбільш поширеною формою ДБО є усна довідка, здійснювана шляхом безпосереднього спілкування читача і бібліографа (особисто або по телефону), у процесі якого читач уводить співробітника у свою проблематику, більш чітко визначає мету, завдання, хронологічні межі запиту, види необхідних документів тощо. Бібліограф рекомендує читачеві відповідні джерела інформації, знайомить з методикою роботи над ними.

Застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій додає до них *електронні* довідки, які по суті є письмовими (або документально фіксованими), записаними на електронний носій інформації (гнучкий магнітний диск, компакт-

диск, вінчестер або переданий користувачеві можливими каналами зв'язку (електронна пошта, сайт бібліотеки, SMS-повідомлення, спілкування в чаті тощо) [188].

У зв'язку з широким застосуванням нових ІКТ стираються межі інформаційного пошуку та відмінність усних і письмових довідок. Нині для оцінки рівня ДБО в конкретній бібліотеці М. Ю. Нещерет пропонує поділяти довідки не за формою відповіді, а на внутрішні (надані читачам у стінах бібліотеки) і зовнішні (надані віддаленим користувачам) [431]. Внутрішні виконуються для читачів при безпосередньому контакті з ними, при їхньому особистому відвідуванні бібліотеки. Зовнішні довідки виконуються за запитами, які надходять за різними каналами зв'язку.

Науковці виділяють два основні режими, в яких здійснюється ДБО – *оперативний і продовжений*. Оперативне ДБО виконується відразу після отримання запиту, звичайно при безпосередньому контакті з користувачем, синхронно [245, 417].

Виконання усної довідки здійснюється оперативно в прямому контакті з читачем телефоном, в електронному форматі (чат, відеоспілкування тощо), а письмові (документально фіксовані), як правило більш трудомісткі, виконуються найчастіше за запитами директивних органів, колективів, а також поза-міських кореспондентів чи надаються як платні послуги. Нині довідки, що надаються бібліографом у чаті, деякі бібліографи також вважають усними [431, с. 6]. Консультування під час чат-сесії передбачає інтерактивну, живу допомогу бібліографа. У режимі реального часу іде обмін текстовими повідомленнями. Проте, написання тексту відповіді в онлайн-режимі потребує більшого часу, аніж підтримка усного діалогу. До того ж, хоч у цей час іде обмін невеликими повідомленнями, їх також необхідно писати, редагувати і перевіряти на правильність. Крім того, сучасні програмні засоби дозволяють зберігати протоколи чат-сесій, що автоматично переводить діалог *користувач – бібліограф* у документально фіксовану форму. Очевидно, це мішана форма.

Онлайніві (асинхронні) довідки є документально фіксованими, представленими в електронній формі.

Надання довідки у письмовій формі (або збереження результатів онлайн-пошуку, що здійснювався разом з користувачем) підкреслює не лише необхідність збереження створеного за запитом інформаційного продукту, а й потребує високої якості послуги, що відповідає таким критеріям, як точність, релевантність, достовірність, оперативність.

Як зазначає німецький вчений Г. Реш, відповідь на запитання про те, який спосіб одержання довідки (звичайний або цифровий) є більш ефективним, залежить від типу бібліотеки, типів домінуючих питань і від інформаційних звичок відвідувачів бібліотек [526].

Усі типи довідок – і усних, і цифрових – мають свої переваги і недоліки, і доповнюють один одного. Однак ДБО не можна зводити до механічної сукупності окремих довідок, а слід розглядати в неспинному русі як динамічну систему, складниками якої є: контингент користувачів, поточні запити, довідково-бібліографічна служба, довідково-бібліографічні ресурси, технологія і управління.

1.5. Довідково-бібліографічний апарат як база ефективного довідково-бібліографічного обслуговування

Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек сприяє ефективному пошуку необхідної інформації для користувачів. Особливе значення в системі довідково-бібліографічного пошуку має довідково-бібліографічний апарат – сукупність довідкових та бібліографічних видань, каталогів та картотек бібліотек (традиційних і електронних, локальних і віддалених), призначених для структурування, пошуку та надання доступу до інформації. Діяльність з формування та створення умов ефективного використання системи ІР стає для бібліотек пріоритетною.

Основними чинниками, що зумовлюють високий рівень ДБО, фахівці вважають стан довідково-бібліографічного апарату, який включає довідково-бібліографічний фонд, систему каталогів і картотек, фонд виконаних довідок, бази даних, електронні інформаційні ресурси – як локальні, так і віддаленого доступу.

ДБА створюється в кожній бібліотеці, йому присвячені розділи в підручниках, методичних посібниках, існує багато його визначень. Разом з тим, термін «довідково-бібліографічний апарат» як в українському, так і в російському бібліографознавстві має багато дефініцій.

На думку сучасної української дослідниці В. А. Шкаріної, термін «ДБА» має не менше десяти синонімів: науково-довідковий, довідково-орієнтувальний, довідково-інформаційний, інформаційно-бібліографічний, інформаційно-пошуковий, науково-пошуковий, довідковий, пошуковий апарат та ін., що пов'язано як з їх використанням у різноманітних сферах, різних інформаційних та бібліотечних установах, так і легковажним ставленням до термінів, несвоєчасним відображенням їх у стандартах та словниках [691, с. 198].

Вперше визначення ДБА намагався зробити Є. І. Шамурін у виданні «Словарь книговедческих терминов» (М., 1958), де він подав такі визначення ДБА: 1) «назва, яка інколи дається у великих бібліотеках довідково-бібліографічним відділам, у яких наявний фонд довідкової літератури, самостійний читальний зал, каталоги, картотеки і т. д.» і 2) «щодо книги – синонім терміна: апарат книги» [678, с. 280].

Е. В. Куделько і С. Й. Мінц у «Довіднику з бібліотекознавства і бібліографії» (Х., 1969) визначали ДБА як сукупність каталогів і картотек бібліотеки, довідково-бібліографічного фонду, фонду виконаних бібліографічних довідок тощо» [352, с. 61].

У визначенні, даному в енциклопедичному словнику «Книговедение» (М., 1982) підкреслюється довідково-пошукова функція ДБА: «ДБА – сукупність довідково-пошукових засобів, що розкривають фонди окремих бібліотек і забезпечують ведення довідково-інформаційної роботи» [313, с. 514].

У теорії і практиці бібліографічної діяльності застосування терміна «довідково-бібліографічний апарат» підкреслювало важливість використання усієї сукупності фонду бібліографічних і довідкових видань, каталогів і картотек, які створюють інформаційну базу довідково-бібліографічної роботи.

Тільки у стандарті ГОСТ 7.26-80 «Библиотечное дело. Основные термины и определения» (введений з 1 січня 1982 р.) з'явився термін «довідково-бібліографічний апарат» – сукупність довідкових і бібліографічних видань, бібліотечних катало-

гів і картотек, призначених для пропаганди творів друку та інших документів і цілеспрямованого керівництва читанням [29, с. 127].

Головна його функція – слугувати ключем до фонду первинних документів бібліотеки, розкривати його зміст в різних аспектах: авторському, персональному, видовому, за змістом (галузевий, предметний, тематичний) тощо.

У першому українському навчальному посібнику «Бібліографія. Загальний курс» (1984) за редакцією В. Я. Бурана подано визначення ДБА дещо спрощено: «це система каталогів і картотек, доповнена фондом довідкових та бібліографічних видань», не відображено його функції і спрямування [113, с. 89].

І. Г. Моргенштерн вважав, що ДБА «являє собою організовану сукупність (фонд) переважно вторинних документів, звичайно у вигляді творів друку та (або) каталожних (бібліографічних) картотек. Допустимо застосування й інших матеріальних носіїв – мікрофіш, магнітних стрічок і т. д.» [416, с. 23]. Вчений визначив принципи і вимоги, необхідні для надійного функціонування ДБА як системи, і запропонував таке визначення ДБА: «Довідково-бібліографічний апарат – документальна інформаційно-пошукова система, метою якої є оптимізація пропаганди, пошуку і видачі бібліографічної, бібліотечної і фактографічної інформації» [416, с. 24]. Пізніше І. Г. Моргенштерн акцентував увагу на основних функціях ДБА, якими є забезпечення ефективного пошуку бібліографічної і фактографічної інформації, розкриття складу і змісту бібліотечних фондів [415].

В. А. Шкаріна визначала ДБА як «систему згорнутої інформації про документи і знання, яка є сукупністю інформаційно-пошукових масивів, призначених для пошуку документів, знань та інформації про них» [691, с. 202].

Ю. А. Остапчук проаналізувала погляди бібліотекознавців і бібліографознавців на визначення змісту термінів «довідково-бібліографічний апарат», «довідково-пошуковий апарат», «пошуковий апарат» і дійшла висновку, що зміст поняття «ДБА бібліотеки» найбільш придатний для визначення головного інструмента бібліографічної діяльності бібліотеки [464]. У дисертаційному дослідженні вона зробила висновки, що ДБА в сучасних умовах є інформаційно-бібліографічною системою, що призначена для забезпечення бібліографічної діяльності бібліотеки, спрямованої на задоволення інформаційних потреб користувачів, і складається з інформаційних ресурсів, організованих для оперативного і ефективного отримання достовірної бібліографічної та фактографічної інформації [463, с. 13].

Цінність ДБА визначається повнотою відбиття в ньому бібліотечного фонду і прямо залежить від змістового наповнення фонду. Склад і обсяг ДБА характеризують ступінь розвинутості інформаційних ресурсів бібліотеки, її можливості здійснювати довідково-бібліографічне і бібліотечно-інформаційне обслуговування. Важливим завданням теоретичного аналізу ДБА є пояснення сутності та змісту його функцій, основними з яких є: інформаційні, пошукові, комунікативні, просвітницькі, орієнтувальні.

Виходячи з вищевикладеного, можна запропонувати таке визначення ДБА: довідково-бібліографічний апарат – документальна інформаційно-пошукова система, яка надає можливість багатоаспектно розкривати бібліотечно-інформаційні фонди, використовувати локальні та віддалені електронні інформаційні ресурси, слугує оптимальній організації, ефективному пошуку і видачі бібліографічної

і фактографічної інформації. Історичний та сучасний ДБА складається з системи рукописних, друкованих, карткових, електронних каталогів і картотек, довідково-бібліографічного фонду, фонду неопублікованих бібліографічних посібників, баз даних (бібліографічних, реферативних, фактографічних і повнотекстових, що включають бібліографічні елементи) – локальних і доступних засобами ІКТ.

Склад і обсяг ДБА характеризують ступінь розвитку інформаційних ресурсів бібліотеки, її можливість здійснювати довідково-бібліографічне обслуговування. Як показує досвід, інформаційна повнота і актуалізація ДБА забезпечує задоволення не тільки поширених запитів, що повторюються, але й порівняно рідкісних і складних, з нових питань розвитку науки і виробництва. Відомості про склад і обсяг ДБА закономірно посідають центральне місце в довідниках про бібліотеки та на веб-сайтах бібліотек.

Отже, підсумовуючи розгляд питання про джерельну базу, розвиток досліджень у галузі довідково-бібліографічного обслуговування, формування терміно-системи та понятійного апарату ДБО, можна зробити декілька висновків.

Джерельна база дослідження є комплексною і складається з декількох груп джерел, як безпосередньо двох великих масивів. Перший представлений групами офіційних документів, що регламентують науково-інформаційну та довідково-бібліографічну діяльність наукових бібліотек; науково-методичними матеріалами в галузі бібліографії та бібліографознавства; міжнародними, державними та національними стандартами, архівними документами, каталогами бібліотек, фаховими періодичними виданнями тощо. Другий складається з джерел історіографічного характеру – наукових досліджень та бібліографічних праць у цій галузі, що розкривають шляхи історичного розвитку ДБД і ДБО та становлення їх теоретичних засад і практичних напрямів. Численні опубліковані праці розкривають різні аспекти проблеми історичного шляху та трансформації довідково-бібліографічної діяльності та довідково-бібліографічного обслуговування в наукових бібліотеках України.

Розроблення питань ДБД та ДБО починається у період формування практичної стадії розвитку бібліографії як науки. Вона супроводжувалася осмисленням ролі бібліографії, накопиченням досвіду бібліотечної діяльності та опрацюванням методів підготовки бібліографічних покажчиків та історико-бібліографічних праць, що відбувалося в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. ДБО як окрема ланка бібліотечної діяльності була вперше відзначена на Першому всеросійському з'їзді з бібліотечної справи, що відбувся в 1911 р. Її вивчення продовжувалося впродовж усього ХХ ст. Сьогодні встановлена роль бібліографії та ДБД як інформаційно-комунікаційної діяльності, що ґрунтується на науково-організаційних засадах (створення спеціальних відділів, служб, інформаційних центрів) та власних методах обслуговування користувачів, а також науково-бібліографічній продукції (консультації, бібліографічні довідки, бібліографічні покажчики, науково-інформаційні, інформаційно-аналітичні видання).

Особливе значення для історії українського бібліографознавства має період, що починається з часу Української революції в 1917 р. і продовжується до кінця 20-х років ХХ ст. У цей період починається розвиток національної бібліотечної

справи та бібліографії, засновано Національну бібліотеку України, формувалася структура наукових бібліотек, залучалися кваліфіковані наукові кадри та формувалися колективи вчених, які опрацьовували теоретичні засади та практичні аспекти ДБД. Він був надзвичайно плідним на пошук нових методичних засад бібліотекознавства, на обмін думками щодо класифікації фондів та видів друкованої продукції, організації каталогів, підготовки кадрів, розвитку наукової бази у бібліотекознавстві. Усе це відбувалося в умовах швидкого нагромадження значного практичного досвіду та перших оригінальних наукових узагальнень у бібліотекознавстві та бібліографії.

Для ДБО важливим стала підготовка спеціальних праць у галузі бібліографічної класифікації, зокрема, видання Ю. Меженка «Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація. Скорочені таблиці з абетковим покажчиком і пояснюючий текст» (К., 1919), Ю. Ковалевського «Теоретичні підстави бібліографічної класифікації» (Х., 1921) і «Правила картографії» (Х., 1923) [316, 317, 396] та ін. Бібліотекознавча література 1918–1921 рр. мала практичний характер, відбивала потреби організації бібліотек для широких читацьких мас.

Проблеми організації та змісту довідково-бібліографічної діяльності бібліотек порушувалися у працях таких відомих українських вчених, як: Д. А. Балака, В. Ф. Іваницький, С. Г. Кондра, І. І. Кревецький, Ю. І. Меженко, К. І. Рубинський, С. О. Сірополко, Л. Б. Хавкіна, М. І. Ясинський та ін.

Від середини 1920-х рр. бібліографічна справа, в тому числі і розвиток наукових бібліотек, була повністю підпорядкована панівній ідеології. У 1920-ті рр. довідково-консультаційна робота розвивалася у напрямках керівництва читанням як допомога в самоосвітній роботі масового читача, надання довідок бібліографічного характеру з методики і техніки читання і самоосвіти. Довідково-бібліографічний апарат, насамперед каталоги, які перш за все мали сприяти розкриттю фондів, стали розглядатися як засоби пропаганди марксистсько-ленінської літератури, партійних рішень, переваг соціалістичного ладу.

У 1920–30-х роках ХХ ст. великий внесок у розроблення методики бібліографічного пошуку зробили російські вчені М. В. Здобнов, Н. І. Каркліна, М. Ю. Ульяновський, О. Г. Фомін, Є. І. Шамурін та ін.

Окремі аспекти ДБО у 1920–30-ті рр. досліджували Г. Д. Біла, В. Лукін-Ервіц, І. Маранц, М. М. Іванченко, О. Є. Карпінська, С. М. Мотовилова, Л. Старинкевич; у 1940–60-ті рр. – М. П. Гуменюк, О. П. Дараган, В. Лутковський, Г. М. Плеський, О. С. Ровнер, М. П. Рудь, С. В. Сороковська, А. Д. Ульянова та ін.

У період 60–80-х років ХХ ст. основні питання розроблення теорії та практики бібліографії і бібліографознавства, а також ДБО і ДБД перебирають на себе російські бібліографознавці. Серед них слід назвати таких дослідників, як Н. М. Барська, Т. А. Васильєва, І. В. Воронцова, М. В. Екстерм, О. В. Ієніш, О. П. Коршунов, І. Г. Моргенштерн та ін. Теорію бібліографічного пошуку досліджували П. Н. Берков, О. А. Гречихін, Н. А. Сляднева та ін.

Низка методичних посібників та статей з різних аспектів ДБД була підготовлена фахівцями НБУВ у 1980-ті рр., серед них: З. О. Врублевська, Н. М. Ісаєва, М. А. Маєва, Н. І. Малолетова, А. Л. Панова, Н. М. Погребецька та ін. Значний внесок у розробку професіограми бібліографа довідкової служби належить А. С. Чачко.

Набуття Україною незалежності, вихід українських вчених у світовий інформаційний простір істотним чином вплинули на розвиток національного бібліотекознавства і бібліографознавства, дослідження історичних шляхів розвитку бібліографії та бібліотечно-інформаційної діяльності на новій джерельній базі. Тут варто відзначити ґрунтовні монографічні дослідження історії бібліотечної справи в Україні та зокрема розвиток ДБД у НБУВ Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенко. Значний внесок у розвиток загальних проблем, окремих організаційних та історичних питань розвитку бібліографознавства, бібліографічної, науково-інформаційної діяльності зробили провідні вчені В. С. Бабич, М. А. Вальо, М. В. Геращенко, В. М. Горовий, В. Г. Дригайло, В. О. Ільганаєва, Л. І. Ільницька, Т. І. Ківшар, Г. І. Ковальчук, Н. Ф. Королевич, Л. Й. Костенко, Т. Л. Кулаковська, Н. Н. Кушнарєнко, Т. В. Новальська, В. Ю. Омельчук, В. В. Патока, В. С. Пашкова, Л. Г. Петрова, В. І. Попик, П. І. Рогова, М. І. Сенченко, М. С. Слободяник, М. Б. Сорока, Н. В. Стрішенець, О. О. Федотова, Л. Я. Філіпова, Г. М. Швецова-Водка, Г. В. Шемасва, Т. О. Ярошенко та ін.

У 90-ті рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. різні аспекти довідково-бібліографічного обслуговування, досвід НБУВ, наукових бібліотек розкривали І. М. Архіпова, О. М. Василенко, О. В. Васильєв, Н. С. Дацькова, Т. В. Добко, В. А. Зотова, О. О. Ісаєнко, О. В. Карплюк, К. В. Лобузїна, Н. І. Моїсеєнко, С. А. Третяк та ін.

Великий внесок у дослідження і практичну реалізацію ДБО в електронному середовищі належить відомим російським вченим О. Д. Жабко, М. Ю. Нещерет, В. К. Степанову та ін.

У зарубіжній історіографії варто виділити праці В. Армза, Р. Боппа, В. Каца, С. Ротштейна, Л. Сміта, Л. Берк, А. Брістоу, Дж. Брауна, К. Бунге, А. Гоулдінг, Г. Е. Еванса, Д. К. Грогена, К. Кассела, С. Б. Манденака, К. Росса, Б. Слоун, А. Спінк, К. Тенопір, Д. Фріча, У. Хайєрмата, К. Шоу та ін.

Основною особливістю сучасного стану суспільства та бібліотечно-бібліографічної діяльності є тотальне панування інформаційних, в тому числі мережових технологій, що ставлять перед ДБО нові завдання та зумовлюють нові форми обслуговування, необхідність упорядкування термінологічної системи та понятійного апарату. Кардинальні зміни інформаційних технологій, способів і засобів створення, використання і поширення інформації не змінюють сутності ДБД, а дають змогу організувати технологічні процеси на новій апаратній основі і ресурсній базі, поєднанні традиційних і електронних технологій, що потребує як впровадження цих процесів, так і професійного оволодіння ними і осмислення еволюції і взаємозв'язків розвитку ДБО. ДБД розглядається нами як один із засобів, що дає змогу ефективно оперувати інформацією, успішно орієнтуватися в інформаційному просторі, задовольняти інформаційні потреби користувачів бібліотек.

Понятійний апарат бібліографії активно вивчається українськими вченими у декількох напрямках: теоретичному, прагматичному й практичному, які передбачають вивчення природи терміна і поняття, його місця в системі наукової та літературної мови, співвідношення національних і міжнародних компонентів у сучасних терміносистемах.

Розгляд термінологічних питань та понятійного апарату в системі сучасного ДБО свідчить про певний термінологічний хаос, використання синонімічних

термінів, неузгодженість в змісті понять і термінах. Динамічний характер міжнародної взаємодії знаходить своє відбиття в лексиці, нових термінах-неологізмах, що з'являються в спеціальній періодиці, реферативних виданнях та наукових працях. Завдяки впровадженню інформаційних технологій професійний словник бібліотекарів поповнився низкою термінів та понять, що пов'язані з аналітико-синтетичною переробкою інформації, створенням веб-сайтів, дистанційним обслуговуванням, електронними ресурсами і технологіями.

Хоча на даний час й створено низку галузевих і тлумачних словників, довідників у галузі інформатики, існує необхідність їх постійного оновлення, актуалізації й перевидання. Тому основним завданням дослідження українського бібліографічного термінознавства нині є уніфікація, стандартизація і систематизація наукової термінології, створення тлумачних і перекладних галузевих словників, довідників, підручників і навчальних посібників, державних стандартів.

Інформаційне обслуговування в режимі «запит – відповідь» – спосіб організації довідково-інформаційної роботи, при якому на кожний інформаційний запит оперативно готується й видається релевантна відповідь. ДБО є сукупністю процесів прийняття запитів користувачів, здійснення інформаційного пошуку і видачі релевантних результатів у вигляді бібліографічних, фактографічних, бібліометричних, бібліотечно-інформаційних довідок чи консультацій. Довідково-бібліографічне обслуговування є діяльністю, яка спрямована на пряме задоволення специфічних інформаційних запитів користувачів, які виражають їхні інформаційні потреби.

Сучасні уявлення про сутнісні межі бібліографії, осмислення історіографічної спадщини спонукають взяти за основу дослідження категорію «довідково-бібліографічна діяльність».

Зважаючи на те що ефективному процесу обслуговування передують формування й використання довідково-бібліографічних інформаційних ресурсів, доцільніше вживати термін «довідково-бібліографічна діяльність», що виражає в комплексі створення довідково-інформаційної ресурсної бази, надання доступу й обслуговування.

Отже, довідково-бібліографічна діяльність як галузь науково-інформаційної діяльності спрямована на створення інформаційних продуктів і надання довідково-бібліографічних послуг внутрішнім і зовнішнім користувачам бібліотеки відповідно до їхніх запитів або у випереджувальному режимі шляхом формування ДБА, здійснення навігації, організації доступу до інформаційних ресурсів. Довідково-бібліографічна діяльність складає систему, що об'єднує суб'єкти і об'єкти, технологічні процеси, засоби і результати.

Такий підхід дає змогу дослідити не лише процес задоволення конкретних специфічних інформаційних потреб користувачів і розповсюдження бібліографічної інформації, а й процес створення і використання довідково-бібліографічних інформаційних ресурсів, що в сукупності складає довідково-пошуковий апарат як інструмент бібліографічного інформування, пошуку, довідково-інформаційного обслуговування і самообслуговування користувачів.

РОЗДІЛ 2
СТАНОВЛЕННЯ
ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ
ТА НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ
(1918–1948)

**2.1. Заснування Національної бібліотеки України.
Організація довідково-бібліографічної служби
(1918–1923)**

Заснування в Києві Національної бібліотеки України (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) колективом видатних вчених ХХ ст. на чолі з академіком В. І. Вернадським стало однією з визначних наукових і культурних подій початку ХХ ст.

Національна бібліотека Української Держави була заснована 2(15) серпня 1918 р. при Уряді гетьмана П. Скоропадського. Закон про утворення фонду «Національної Бібліотеки Української Держави», розроблений М. П. Василенком, В. І. Вернадським, В. О. Кордтом, ухвалений Радою Міністрів, підписаний гетьманом Павлом Скоропадським 2(15) серпня 1918 р., набув чинності після опублікування у «Державному віснику» 8(21) серпня 1918 р. Цей закон затвердив створення національної книгозбірні, заклав основні концепції її діяльності [252].

Бібліотека неодноразово змінювала свою назву, функції та напрями роботи: Національна бібліотека України в місті Києві при Українській академії наук (1919), Всенародна (Національна) Бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві (з травня 1919 р.); Всенародна бібліотека України в Києві (28 грудня 1920–1932); Всенародна бібліотека України (1932–1933); Бібліотека Академії наук УРСР (з 13 лютого 1934–1948); Державна публічна бібліотека УРСР (з 7 серпня 1948–1964); Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР (з 22 березня 1965–1988); Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР ім. В. І. Вернадського (1988–1996), від 5 квітня 1996 р. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Різні аспекти і хронологічні періоди діяльності НБУВ висвітлені в наукових працях А. Г. Бровкіна, Л. А. Дубровіної, Н. Б. Захарової, Н. Ю. Каліберди, Т. В. Коваль, Г. І. Ковальчук, Т. Л. Кулаковської, Н. І. Малолетової, В. В. Матусевич,

Л. В. Мухи, О. С. Онищенко, Н. Г. Солонської, О. П. Степченко, Н. В. Стрішенець, Д. В. Устиновського та ін.

Найбільш повно на новій джерельній базі історію заснування, становлення, функціонування та розвитку НБУВ висвітлено у монографіях, наукових статтях відомих вчених Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенко [229–231, 447–450].

У монографії «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941» (К., 1998), наукових статтях Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенко у контексті процесу державотворення, духовного відродження та формування національної свідомості висвітлюються історія заснування та функціонування Національної бібліотеки України у перші два десятиліття, найбільш складний та малознаний період її історії. Цей час був пов'язаний з розробленням актуальної за сучасних умов концепції та стратегії Національної бібліотеки та її функцій, формування поняття національного бібліотечного фонду України, що розроблялися видатними ученими і діячами культури, фахівцями бібліотечної та книжкової справи.

Національна Бібліотека Української Держави створювалася паралельно з Академією наук у 1918 р. Тому вже на першому засіданні Комісії по створенню Академії, що відбулося 9(22) липня, в якому брали участь М. П. Василенко, В. І. Вернадський, В. О. Кордт та ін., обговорювалися проблеми створення Національної бібліотеки [229, с. 13].

Відомий історик, картограф та бібліотекознавець, завідувач бібліотеки Київського університету св. Володимира В. О. Кордт (1860–1935) на засіданні Комісії по створенню Академії оголосив доповідь «Про Національну бібліотеку» [787].

23 серпня (5 вересня) 1918 р. було утворено Тимчасовий Комітет для заснування Національної Бібліотеки Української Держави в м. Києві. Перший склад Тимчасового Комітету (ТК): голова – академік В. І. Вернадський (перший президент Української Академії наук) і його члени – С. О. Єфремов, Г. П. Житецький, В. О. Кордт, професор А. Ю. Кримський, секретар комітету Е. Ю. Перфецький. Цей день фактично вважається початком діяльності Бібліотеки.

Комітет працював дуже інтенсивно. Від 23 серпня 1918 р. по 15 квітня 1919 р. було проведено 54 засідання. 18(5) жовтня було затверджено першу інструкцію діяльності Комітету, а в листопаді складено план організації Всенародної Бібліотеки, затверджено її штати [247, с. 8].

У підготовленій в жовтні 1918 р. записці В. О. Кордт виклав своє бачення організації Бібліотеки, її структури, підпорядкування, формування фондів тощо [254]. Вбачаючи першочерговим збирання повної колекції книг і брошур, надрукованих будь-коли українською мовою, створення повної бібліографії українського друку, він надавав великого значення науково-організаційним засадам формування фондів, комплектуванню бібліографічними виданнями, питанням систематизації документів, упорядкуванню, створенню систематичного і алфавітного каталогів, об'єданого каталогу всіх наукових бібліотек України [335, 788].

В. О. Кордт вважав, що при читальному залі обов'язково треба мати довідкову бібліотеку, укомплектовану всіма довідниками зі всесвітньої літератури, бібліографічними покажчиками, філологічними, енциклопедичними – як загальними,

так і спеціальними. Доступ до такої довідкової бібліотеки має бути вільним для всіх відвідувачів [335, с. 11; 791, арк. 5 зв].

У рубриці «Літературне життя» журналу «Книгарь» були вміщені звернення до українських видавництв від Бібліотечно-архівного відділу, що поновив свою роботу при Міністерстві Народної освіти, надсилати свої видання до українських бібліотек, інформувалося про формування ним книжкового фонду Національної бібліотеки (1918, № 8, с. 481; 1918, № 10, с. 609).

На засіданні 2 вересня 1918 р. ТК Національної бібліотеки Української держави в м. Києві під головуванням академіка В. І. Вернадського поставив першочерговим завданням поряд зі створенням відділів україніки, рукописів і довідкового відділу. Так, у прийнятому ТК документі зазначалося: «При ній [бібліотеці] має одчинитися систематично дібраний Справочний Відділ, складений з декількох десятків тисяч томів на зразок того, що існує в добре зорганізованих бібліотеках цього типу: в Британському Музеєві, в Берлінській або Вашингтонській бібліотеках. В тім відділі мають бути згуртовані книжки по мовам, наукам, педагогічному життю, техніці, закони й постанови правительства та громадських установ. Тут мають зосередитися найкращі, найновіші й найважливіші книжки для всіх наук і для всякого прикладання їх до життя, писані всіма мовами, і систематично дібраний відділ *Ucrainica*. Цьому справочному відділові треба постановитися в особливо зручну форму користування для всіх тих осіб, які забажають працювати в бібліотеці» [129, с. 3].

Про необхідність першорядної організації довідкового відділу йшлося і в документі «З діяльності Тимчасового Комітету для заснування Всенародної (Національної) Бібліотеки» [247, с. 9].

3 травня 1919 р. на Спільному зібранні Академії наук було ухвалено змінити назву Бібліотеки на «Всенародна Бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві» (ВБУ). Як зазначав С. П. Постернак, «В травні 1919 року з огляду на непорозуміння, які викликало слово «національна», Спільне Зібрання Академії Наук ухвалило замінити термін «національна» терміном «всенародня», і звати бібліотеку «Всенародня Бібліотека України при Всеукраїнській Академії Наук у м. Київі». Всенародня Бібліотека України знаходиться в м. Київі при Всеукраїнській Академії Наук, в зв'язку з Спільним Зібранням Академії, але існує цілком самостійно, має свій окремий бюджет і свій окремий уряд» [498, с. 4].

Тимчасовим Комітетом було видруковано заклик «Від Тимчасового Комітету для заснування Національної Бібліотеки Української Держави в м. Києві» [129], у якому проголошувалися основні завдання заснованої бібліотеки, окреслювалася її структура, принципи і засади формування фондів, та «Статут Національної Бібліотеки Української Народної Республіки в м. Києві при Українській Академії Наук» [608].

У вересні 1919 р. відбуваються структурні зміни в організації ВБУ – створюється Рада бібліотекарів для керування внутрішньою політикою бібліотеки, до якої увійшли старші бібліотекарі і наукові співробітники. Посада бібліотекаря ототожнювалася з посадою завідувача відділу. Відповідно до кваліфікації, професійного досвіду і наукової підготовки працівники на бібліотечні посади обиралися за рекомендаціями членів Тимчасового Комітету ВБУ (необхідні були 2 рекомендації) таємним голосуванням. Претенденти на бібліотечну по-

саду повинні були мати відповідну освіту, знання не менше ніж двох іноземних мов, враховувався стаж професійної роботи [229, с. 29–30]. Як підкреслюють Л. А. Дубровіна і О. С. Онищенко, «кадровий склад Бібліотеки того часу характеризувався високою професійністю: переважна більшість співробітників мала вищу освіту та ґрунтовний науковий і бібліотечний досвід, а серед керівників підрозділів працювали викладачі та професура старої школи» [229, с. 42].

ТК призначив виборчим шляхом 6 бібліотекарів – завідувачів відповідних відділів у ВБУ і поклав на них відповідальність за організацію фондів [229, с. 29]. На засіданні Комітету 30 серпня (12 вересня) 1919 р. керування довідковим і каталожним відділом було доручено М. М. Марковському [790, арк. 175].

Згідно з проектом Статуту, затвердженим ТК 30 вересня 1919 р., бібліотека складалася з 7 відділів: 1. Загальний 2. Україніка. 3. Газетно-графічний. 4. Рукописів, 5. Східний. 6. Довідковий з читальною залюю. 7. Каталогів [790, арк. 187].

Фундатори не лише декларували принципи формування універсального книжкового і рукописного фондів, збирання творів національного друку, стародруків, музичної, картографічної спадщини про Україну та український народ, а й бачили бібліотеку загальнодоступною науковою установою, науковим центром бібліотекознавства, бібліографознавства, бібліографічної роботи в Україні, «поза політичними і суспільними настроями, що постійно змінювалися» [608].

У Статуті зазначалося, що усі зібрані книжки і рукописи мають бути доступними для користування всім безплатно, згідно з установленими правилами, для забезпечення чого організуються читальні зали і підручний фонд [608, с. 2–3].

Одне зі статутних завдань бібліотеки – дати змогу кожному читачеві «бути освідченому про всі великі книгозбірні, які де є на Україні. А для того в Національній Бібліотеці має організуватися спільний каталог, куди занесено буде книжки всіх книгозбірень України, які мають при вищих школах та громадських інституціях» [608, с. 3]. Отже, з перших днів існування бібліотеки ставилася мета – організація зведеного каталогу найбільших бібліотек України, раціональне використання сукупного бібліотечного фонду для задоволення універсальних запитів читачів.

Крім того, Бібліотека мала бути «тісно сполучена з життям, чуло прислухатися до всіх його потреб і питань, уміти відгукуватися та задовольняти всі питання, з якими звернуться до неї і найвидатніші вчені по найспеціальніших питаннях, і робітники заводів, фабрик або шкільний молодик, студент; державний, громадський чи партійний діяч або інженер, техник, взагалі будь-яка людина» [498, с. 4]. Такими були одні з найголовніших завдань Всенародної Бібліотеки України.

Великого значення у перші роки адміністрація надавала організації та упорядкуванню книжкового фонду. Найголовнішим завданням було формування фонду, визначення шляхів збирання, упорядкування і використання.

На сторінках науково-практичного видання «Книжний вісник» (К., 1919, ч. 1, 2), заснованого під редакцією Г. П. Житецького (1866–1929), друкувалися відозви, заяви Тимчасового комітету, закони та розпорядження, статті з теоретичних питань бібліотекознавства і бібліографії, подавалася інформація про придбані для бібліотеки і подаровані книги, рукописи, цінні і важливі видання. Фундатори бібліотеки великого значення надавали довідковим та бібліографічним

виданням. У документі «З діяльності т. Комітету для заснування Всенародної (Національної) Бібліотеки» йшлося про те, що на початку травня 1919 р. представнику Петроградської Академії наук А. Л. Бему, як і представнику Національної бібліотеки крім купівлі, усіх наукових видань та україніки належало підбирати книги з бібліографії, словники [248, с. 16].

Багато довідково-бібліографічних видань надійшло до ВБУ в колекціях видатних діячів науки і культури. Так, зверталася увага на важливі бібліографічні видання, словники, біобібліографічні словники, журнали «Библиограф», «Библиографические записки», що надійшли до Бібліотеки в колекції академіка В. С. Іконнікова (нараховувала близько 23 тис. примірників книг і брошур, зокрема: Сопікова, Губерта, Неустроєва, Геннаді, Венгерова, Бантиш-Каменського, Срезневського та ін.) [503, с. 22].

З архіву Київського губернського правління надійшли «Свод законов...» (176 книг видань 1840–1880-х рр.), юридичні довідники, календарі, довідники про діяльність Російського міністерства освіти, Київського навчального округу, статистичні збірники Міністерства сполучення за 1899–1913 рр., бібліографічні видання «Книжная летопись» (1910–1913) тощо [503, с. 31].

До фонду книгозбірні інтенсивно надходили різноманітні документи: книги, періодичні видання, стародруки, інкунабули, графічні твори, альбоми, мапи, ноти, листівки, гравюри, рукописи більше ніж 40 мовами світу. Це, своєю чергою, потребувало створення спеціальних підрозділів, укомплектування установи кваліфікованими кадрами.

Велике значення надавалося каталогізації фондів, планувалося до роботи з упорядкування та організації фондів залучити старшого бібліотекаря, його помічника, молодшого бібліотекаря, діловодів та інших співробітників, загальною кількістю до 15 осіб, з перспективою розширення штатів, адже «набуття і каталогізація книжок вимагає все більшої і напруженої праці, яка ведеться зараз з безупинною енергією» [247, с. 10].

Наполеглива праця української інтелігенції, спрямована на заснування Головної Книжної Палати, завершилась затвердженням 24 і 26 січня 1919 р. Директорією УНР двох документів: «Законопроекту про утворення Головної Книжної Палати в м. Києві» та «Законопроекту про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами всіх видань». Розпочався новий етап у розвитку української бібліографії, організація її на державному рівні. Однак у листопаді 1919 р. Головна Книжкова Палата була ліквідована денікінцями, розвиток української державної бібліографії було загальмовано.

Бібліотека не припиняла своєї роботи навіть за часів денікінської окупації Києва. Незважаючи на розруху, відсутність приміщення і коштів, невеличким колективом здійснювалася дійсно велика і масштабна робота.

Планувалося організувати бібліографічний відділ і скласти «спільний каталог усіх громадських бібліотек у Києві» [247, с. 14]. ТК запросив відомих українських вчених до складання каталогу *Desiderata* – основних книжок, які мусять бути у національній бібліотеці. Такі каталоги до кінця 1919 р. склали з питань української писемності під редакцією С. О. Єфремова, з історії – під редакцією Д. І. Багалія, зі слов'янознавства – під редакцією О. М. Лук'яненка, з філософії – Я. М. Колубовського. Було доручено скласти каталоги з природознавства П. А. Тутковсько-

му, з математичних наук, мінералогії, кристалографії та хімії – В. І. Вернадському. Педагогічний каталог взяв на себе Я. М. Колубовський, картографію і історичну географію – В. О. Кордт, Старий Заповіт і Гебраїку – Я. І. Ізраельсон, Богословіє, Новий Завіт та історію церкви – М. І. Сагарда [247, с. 14].

Завдячуючи зусиллям членів ТК, зокрема видатних вчених, діячів науки Г. П. Житецького, В. О. Кордта, які особисто організували комплектування Бібліотеки, вели перемовини з власниками книжкових колекцій та архівів, представниками уряду, фонди бібліотеки стрімко зростали.

На початок 1920 р. фонд ВБУ був укомплектований документами універсального змісту, багатьма мовами світу. Тоді ж була проведена підготовча робота для складання систематичного каталогу, пропонувалося формувати каталоги спеціальних фондів. Так, П. Я. Стебницький вважав, що у відділі україніки мають бути досконалі каталоги, підручна бібліотека з довідниковим бібліографічним матеріалом [229, с. 87].

Однак деякі відділи існували формально, низка відділів не оформилася організаційно. Лише після отримання бібліотекою приміщення на бульварі Шевченка, 36, вона дістала змогу належно здійснювати бібліотечну роботу.

Перший читальний зал у ВБУ, де було організовано видачу книг з усіх відділів бібліотеки, крім рукописів, розпочав роботу 23 серпня 1920 р., у цей рік бібліотеку відвідало 345 читачів, було видано 536 книг [229, с. 106; 497, с. 19–22]. Незадовго до цього бібліотека переїхала в колишнє приміщення Першої гімназії (бульвар Шевченка, 14).

Також у читальному залі були розміщені шафи довідкового відділу з різноманітними довідниками і виставка нових надходжень [229, с. 36]. Довідковий відділ мав свою лабораторію для оброблення літератури і створення довідкового апарату.

Ураховуючи рішення з'їзду академічних бібліотек (Москва, вересень 1919 р.), Рада бібліотекарів доклала багато зусиль для поліпшення діяльності читального залу ВБУ та обслуговування читачів. Матеріали з'їзду були надіслані до НКО і розповсюджені серед академічних і найбільших бібліотек України [229, с. 35].

Від 1920 р. почалося систематичне оброблення фондів, запроваджувалися новітні міжнародні бібліотечно-бібліографічні вимоги. Каталогні картки було переведено на міжнародний формат, запроваджувалася міжнародна десяткова класифікація.

У вересні 1920 р. ТК обрав головою Ради бібліотекарів відомого літературознавця, літературного і театрального критика, книгознавця і бібліофіла Ю. О. Меженка, який на той час був завідувачем Бібліотечної секції НКО. Він ініціював запровадження в Україні децимальної (десятькової) класифікації, виголосивши щодо цього спеціальну доповідь на засіданні ТК і Ради бібліотекарів. Його пропозиція здійснювати систематизацію за децимальною системою класифікації літератури, розробленою Міжнародним бібліографічним інститутом, і складати картки на основі міжнародних правил опису були прийняті схвально [229, с. 34–35].

У статті «Всенародня бібліотека України» (1921) Ю. Меженко дворічну працю ТК розглядав як організаційну, що полягала у підборі співробітників, організації внутрішнього життя бібліотеки, виробленні бібліотечних технологій, інструкцій та планів першочергової ваги, опрацюванні фондів, організації

каталогів тощо [393]. Незважаючи на складну тогочасну суспільно-політичну ситуацію, несприятливі умови, Ю. Меженко підкреслював переваги творення нової бібліотеки: «Ми творимо цілковито нову бібліотеку, що не має жодних старих традицій, що не прийняла жодної застарілої системи і тому ми маємо повну можливість робити якнайкраще...» [393].

Великого значення надавав Ю. Меженко налагодженню довідкової роботи, організації при читальному залі ВБУ Інформаційно-дорадчого бюро, де даватимуться поради, рекомендуватиметься література з різних галузей знання. Особливе значення у довідковій роботі належить каталогам: «ми мусимо дати читачеві точний, повний каталог на всі наші багатства, каталог настільки детально розроблений і настільки простий, що і невідготовлений читач мав би можливість не тільки розшукати потрібну йому книжку, а й знайти в каталогів правильно й докладно систематизованим все, що цікавить його з будь-якого питання» [393].

У 1921 р. у ВБУ було створено першу пам'ятку читачеві «Провідник по книгозбірні». У читальному залі розміщувалися карткові каталоги: алфавітний та систематичний за децимальною системою, старий каталог (створений до застосування децимальної системи) і систематичний каталог бібліотеки Колегії Павла Галагана, а також картотека газет та алфавітний каталог періодичних видань.

Довідковий відділ (шифр Відділу – I) було організовано ще в 1921 році, коли було відібрано до 2 тисяч різноманітних довідкових видань, енциклопедій, словників, каталогів тощо. До цього відділу надходив весь аналогічний матеріал із сортувальні, і таким чином в ньому мав збиратися весь довідковий матеріал без огляду на те, чи має він хоч якусь довідкову цінність і чи придатний і потрібний для довідок, чи ні. Довідковий відділ функціонував при читальному залі, мав окремий картковий каталог, доступний читачам [498, с. 18, 793 арк. 2].

Якщо у 1921 р. ВБУ вже відвідало 3387 читачів, книговидача склала 3981 примірник, то у 1922 р. – 12 639 читачів, книговидача – 14 937 [229, с. 106; 497, с. 19–22]. Варто відзначити ентузіазм персоналу, прагнення у максимально короткі строки упорядкувати фонди, організувати каталоги і бібліотечно-бібліографічне обслуговування читачів, незважаючи на тяжкі умови праці, холод у приміщеннях в зимовий період, такий, «що замерзало чорнило» [793, арк. 5].

На засіданні Наукового комітету Головнопрофосвіти України від 14 червня 1922 р. було затверджено кошторис для 39 штатних співробітників. Довідковий відділ окремої штатної одиниці не мав [229, с. 49].

Насамперед величезна увага надавалася формуванню фондів, забезпеченню науковців необхідною поточною інформацією з усіх галузей науки і виробництва. У документі «Положение о Научном Комитете Укрглавпрофобра», підписаному заступником Наркомпросу Я. Ряппо і головою Наукового комітету С. Семковським, йшлося про те, що обов'язками секції наукової інформації і консультації є облік усіх наукових закладів і робіт, реєстрація наукових співробітників, турбота про належне постачання цих закладів і працівників необхідними ресурсами, встановлення зв'язків з науковими установами інших держав, систематичне збирання відомостей про найбільш видатні досягнення науково-творчої роботи в Україні, в Радянській Федерації та іноземних державах, сприяння виданню і розповсюдженню науково-дослідних праць, створення необхідної для Комітету бібліотеки і наукове консультування усіх главків Наркомпросу та їх відділів, науково-

дослідних закладів і співробітників [487, с. 111]. Великого значення надавав Комітет інформаційному забезпеченню розвитку науки, всіляко сприяв налагодженню випускання наукової літератури з-за кордону, у тім числі приватними особами за свій кошт [513, с. 131–132].

Попри складну соціально-економічну ситуацію, політичну нестабільність бібліографічному забезпеченню української науки, організації поточної реєстрації друкованої продукції у межах держави надавалося величезного значення.

З 1923 р. першим офіційним директором Бібліотеки став Степан Пилипович Постернак (1885–1938), відомий бібліотекознавець, філолог, історик [229, с. 48]. У брошурі «Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській академії наук у м. Києві» (К., 1923) він писав: «За перші 4 місяці свого існування, з IX–1918 до I–1919 року, вона [бібліотека] встигла набути всього кілька сот томів книжок, але вже в 1919 році вона встигла розвинути колосальну діяльність по збиранню книжкового фонду. 1919 рік дав В. Б-ці до 300.000 томів; 1920 рік – до 150.000 томів; 1921 рік – поверх 150.000 томів; 1922 рік – поверх 100.000 томів, отже разом поверх 700.000 томів» [498, с. 4].

Як зазначав С. П. Постернак, для упорядкування такого різноманітного й колосального за розмірами книжкового фонду згідно з вимогами і досягненнями сучасної бібліотечної науки і техніки треба відповідно диференціювати роботу, запровадити принцип максимальної спеціалізації праці. Неминучими були поділ такого типу бібліотеки, якою є Всенародна Бібліотека України, на цілу низку відділів, зі спеціально підготовленими до роботи у відділах співробітниками, а також збільшення числа відділів. Було утворено нові відділи [498, с. 17]. Таким чином, у бібліотеці було організовано 11 відділів: «I – Відділ Загальний. 2 – В. Україніка. 3. – В. Рукописів. 4 – В. Стародруків. 5. – В. Періодика. 6. – В. Газетний. 7. – В. Орієнталія. 8 – В. Справочний. 9 – В. Бібліотекознавства. 10 – Дублетний фонд. 11. – Обмінний фонд. Окрім того має В. Б-ка ще 4 відділи, а саме: Графічний, Волянція, Нотно-Музичний, і В. Марксизму, які ще не з'організовано, хоч відповідний матеріал для них уже виділено при попередніх роботах і далі виділяється при сортуванні» [498, с. 17–18].

Паралельно проводилася інвентаризація «по окремих відділах, але в порядку одної нумерації таким чином, що перший мільйон чисел поділено між відділами пропорційно до їх приблизного майбутнього розміру, а саме: на Загальний Відділ – 500.000 інвентарних чисел, на Періодику – 250.000, на Стародруки – 100.000, на Рукописи – 100.000, на Орієнталія – 50.000, на Волянція – 60.000, на Графіка – 25.000, на Справочний Відділ – 15.000» [498, с. 33].

З перших років роботи ВБУ здійснювалася організація довідково-пошукового апарату, що давало змогу активно використовувати фонди.

Наприкінці 1922 року принцип організації Довідкового відділу було переглянуто, в основу його формування було покладено принцип «життєвості». Значалося, що до його складу мають входити не всі довідкові книги, що їх має Всенародна бібліотека, а тільки ті, що мають живий, сучасний інтерес, а не тільки історичне значення. Сама реорганізація відділу на підставі нового принципу лишалася завданням 1923 року [498, с. 30–31].

На засіданні Ради Всенародної бібліотеки України при ВУАН 17 квітня 1923 р. (протокол, ч. 2) було обговорено і затверджено «Інструкцію Справочного відділу», проект якої був складений В. Ф. Іваницьким і розглянутий Комісією Ради Бібліотеки [794, арк. 7–8]. В Інструкції сформульовано завдання Довідкового відділу – «дати можливість особам, що працюють у бібліотеці, навести ті або інші справи, яких вимагає хід їхньої праці», викладено принципи і структуру формування довідкового фонду, вказано на необхідність його постійного оновлення новими, сучасними виданнями. Зазначалося, що відділ має на меті задовольняти довідками масового читача, тому: а) в склад його входять лише такі книги, які мають живий, сучасний інтерес, а не історичне значення; б) довідкові книги вузькоспеціального характеру, запит на які може бути тільки в деяких випадках з боку окремих читачів, до його складу не включаються [794, арк. 7]. До складу довідкового фонду мали включатися:

- 1) загальні та спеціальні енциклопедії;
- 2) календарі, альманахи, щорічники (історичні, генеалогічні, церковні, адресні, статистичні, біографічні, наукові тощо) за останній рік видання, якщо вони мають довідковий характер, а не літературно-науковий;
- 3) словники філологічні (орфографічні, етимологічні, історичні, порівняльні, синонімічні, чужих мов, термінологічні, чужоземних слів і т. і.);
- 4) таблиці хронологічні, метрологічні, математичні, технічні.., якщо вони не мають вузькоспеціалізованого характеру;
- 5) географічні атласи;
- 6) повні збірки законів, які мають силу на території УСРР, а також окремі закони, постанови та розпорядження, не тільки СРСР і УСРР, але і місцевої Київської влади, а також коментарі законів. З законодавства іноземних держав – тільки загальні збірники, або твори з таких питань законодавства, які мають широкий сучасний інтерес (торгівля, патентне, авторське право тощо);
- 7) статuti окремих організацій (громадських, релігійних, наукових, професійних тощо), державних і приватних установ;
- 8) звіти, протоколи з'їздів, журнали засідань організацій установ та підприємств, які мають загальнофедеративне, загальноукраїнське та місцеве Київське значення;
- 9) правила та програми різних шкіл, установ тощо;
- 10) путівники по різних країнах, містах, музеях, виставках тощо;
- 11) періодичні видання: а) які містять виключно офіційні закони, розпорядження, оголошення тощо; б) які мають довідково-статистичний, довідково-комерційний характер (за останній рік);
- 12) повні граматики різних мов, а також окремо морфологія, фонетика, синтаксис.

У структурі Довідкового відділу були лабораторія та підручна бібліотека загального відділу. Встановлювався поділ фондів на сім топографічних одиниць, шифр відділу – I (інформація). Інструкцією заборонялася видача книг Довідкового відділу на абонемент [794, арк. 7, 7 зв, 8].

Отже, Інструкція досить детально і чітко розкривала напрями формування довідкового фонду, принципи відбору документів, окреслювала універсальний характер фондів, відзначала науковий підхід до відбору видань.

Хоча в Інструкції не зазначені бібліографічні видання, з перших днів формування Бібліотеки вони надходили до її фондів і використовувалися у бібліографічній роботі і забезпеченні інформаційних запитів читачів.

Довідковий відділ мав завдання виділити різні довідники з усіх галузей наук, що їх читач може потребувати для довідок [798, арк. 13]. Однак, Довідковий відділ за браком персоналу більшу частину року тільки збирав матеріали, лише в останні місяці 1923 р. мав одного спеціального співробітника.

У загальному і науковому читальних залах влаштувалися книжкові виставки, склалися рекомендаційні списки, здійснювалася бібліографічна робота [796, арк. 15]. Невпинно зростала кількість відвідувачів бібліотеки, незважаючи на складні умови праці, особливо взимку.

Отже, у ВБУ з перших днів обслуговування була орієнтація на первинну допомогу читачам у пошуку книг, надання необхідних довідок. Постійно зростали статистичні показники. Якщо в квітні 1923 р. було зафіксовано 1934 відвідування, а книговидача становила 2540 примірників, то у вересні вже – 6073 відвідування, книговидача – 9477. Найбільшим попитом користувалися періодика і довідкові видання (35 %) [103, с. 52].

Спочатку книги і каталоги стояли в одному залі, тут же здійснювалося обслуговування читачів, що створювало великий гамір, черги і викликало невдоволення відвідувачів. З метою покращання обслуговування читачів було звільнено сусідню кімнату і туди перенесено каталоги. Це збільшило площу читального залу і разом з тим дало можливість організувати обслуговування читачів бібліографічними довідками та вказівками через спеціального чергового в каталожній кімнаті [798, арк. 21].

Активне зростання кількості читачів розпочалося з жовтня 1923 р., коли було організовано обслуговування читачів у дві зміни, по 8, а згодом 9 годин щодня. У часописі ВБУ повідомлялося, що «Читальня Всенародньої (Національної) Бібліотеки України при ВУАН з 1 жовтня ц. р. [1923] одчинена щодня, крім свят, з 11 до 9 [21] год без перерви» [103, с. 51].

У жовтні 1923 р. «утворено окрему каталожню і при ній приставлено вартових бібліотекарів, по одному на зміну». Їхніми обов'язками були: 1) допомога читачам орієнтуватися в численних каталогах бібліотеки; 2) давати усілякі поради читачам бібліографічними вказівками щодо літератури; 3) проводити реєстрацію читачів, видавати нові та дублетні квитки до читальні, брати квитанції за утримання штрафу за дублетні білети та загублені марки [796, арк. 14–15]. Як зазначалося у звіті, «...на каталожню була покладена справочна робота і малося на увазі таким чином покласти початок консультаційного бюро» [796, арк. 17].

Але при колосальному напливі відвідувачів, виконанні співробітниками одночасно інших функцій найважливіша консультаційна робота відходила на другий план і виконувалася «уриwkами» [796, арк. 17]. Співробітники залу каталогів були перевантажені одночасною роботою з реєстрації читачів, що негативно впливало на організацію консультаційної діяльності, яка проводилася нашвидкуруч, «прихапцем» [796, арк. 17].

Одночасно з розбором книг Загальний відділ проводив приймання, звірення, реєстрацію і розподіл між відділами усіх нових надходжень до бібліотеки, здійснював каталогізацію, індексацію. На кінець 1923 р. у ВБУ було введено точну

реєстрацію книг. За 1923 р. зареєстровано 104 139 кн. од. книг періодичних видань, нот, рукописів, стародруків [795, арк. 3]. Складанням каталогів займалися також відділи Українкі, періодики, бібліотекознавства [795, арк. 3, 4].

Було розсортовано 700 тис. книжкових одиниць, закаталогізовано 42 тис., складено систематичний і топографічний каталоги з 53 123 карток і злито 2 карткові каталоги з 40–50 тис. карток [795, арк. 14–15]. Вечірня зміна лабораторії загального відділу працювала як над каталогізацією основного фонду, так і довідкового, до якого надійшло 2625 книг [795, арк. 3 зв.; 796, арк. 8]. Довідковий відділ нараховував вже біля 3000 томів енциклопедій, словників, юридичних довідників, збірок законів, декретів та інших документів [497, с. 17].

Довідкова робота здійснювалася як за первинними документами, так і за вторинними. Сприяли довідково-консультаційній роботі й організація каталогів періодичних видань. Як повідомлялося у звіті ВБУ, на 1.1. 1924 р. журнальний підвідділ має закаталогізованими 4133 назви, 38 787 примірників періодичних видань (з них українською мовою – 245 назв, 1478 примірників; російською мовою – 3483 назв, 30 860 примірників, іншими мовами, відповідно, 405 і 6449) [795, арк. 3].

Слід зауважити, що довідкова і консультаційна робота розгорталася за усіма напрямками діяльності бібліотеки. Так, у звіті за 1923 р. зав. відділу українкі М. І. Ясинський наголошував, що існує гостра потреба створити бібліографію України, як для науки, так і для масового читача, а також і «для консультацій, яка повинна буде в широкому масштабі обслуговувати читачів» [796, арк. 13]. У фондах спеціалізованих відділів збиралися бібліографічні посібники для детальнішої допомоги читачам зі спеціальних питань.

Належно розвинути довідкову роботу не було можливості за браком персоналу. У звіті про роботу ВБУ йшлося, що незважаючи на зростання кількості читачів, «колосальний темп росту читальні, а з другого боку – рост книжкової продукції й мільйонний книжковий фонд, що його не треба закаталогізовувати...», штат ВБУ залишався тим самим, і бібліотеці «проти своєї волі доводилося стримувати розвиток довідкової роботи...» [798, арк. 27 зв., 28]. Керівництво бібліотеки вважало, що консультаційна діяльність має відійти до спеціального – «консультаційно-довідкового відділу» [796, арк. 17].

У тому ж 1923 р. була визначена й основна структура ВБУ, сформовано фонди, налагоджено комплектування, опрацювання, обслуговування читачів, інформаційно-виставкову роботу. За цей рік кількість відвідувань склала 66 172, книговидача – 111 974 [229, с. 106]. Співробітники працювали самовіддано і напружено, не рахуючись з вільним часом і власним здоров'ям. Значну частину роботи «персонал проробляв в позачергові години й до того ж з доброї волі й безплатно» [798, арк. 34]. Адже «без такої самопожертви співробітників не змогла би зовсім існувати читальня, не змогла би видержати отих сотень % свого росту, не змогла би організувати постійні виставки, проробляти бібліографічну роботу...» [798, арк. 34]. При цьому співробітники розуміли необхідність підвищення своєї кваліфікації, займалися постійною самоосвітою, відвідували самокурси-семінари, що мали теоретичну й практичну спрямованість, шукали нові форми обслуговування читачів, шляхи підвищення продуктивності праці.

Як зазначав С. П. Постернак, «за 5 років свого існування Всенародна бібліотека України не тільки наздогнала всі бібліотеки УСРР, а й встигла своїми розмірами зайняти перше місце в усій УСРР, встигла пройти шлях, який не проходила жодна бібліотека всесвіту» [497, с. 22].

Таким чином, за цей порівняно невеликий історичний період відбулося становлення ВБУ як національної установи світового рівня, визначення наукових засад формування та опрацювання фондів, обслуговування читачів, становлення довідково-бібліографічної діяльності, розвиток бібліографознавства, бібліотекознавства, книгознавчих наукових досліджень.

Цілком погоджуємося з Л. А. Дубровіною і О. С. Онищенком, котрі, встановлюючи історичну справедливість, повертаючи нашій країні правдиву історію заснування та діяльності Бібліотеки, віддаючи належне вченим, культурним діячам і бібліотекарям, які створили і розвивали бібліотеку, стверджують, що тісна співпраця з Академією наук України дала змогу зберегти Бібліотеку як національну не за назвою, а за змістом її фондів, функціями та роллю у суспільному і культурному житті України, зберегти і примножити гордість нашої держави – НБУВ. «Бібліотека нагромаджувала, зберігала, опрацьовувала величезну книжкову та рукописну спадщину України, розвивала ідеї національного книжкового фонду та національної бібліографії. Це дало змогу підтримувати ідейну традицію фундаторів Бібліотеки, пронести її упродовж десятиліть та відродити вже за сприятливих умов сучасного життя, коли Україна стала незалежною державою» [229, с. 7].

Одним з пріоритетних напрямів діяльності Бібліотеки була довідково-бібліографічна діяльність, що здійснювалася шляхом організації каталогів, формування довідково-бібліографічних фондів. Провідні вчені усвідомлювали необхідність організації зведеного каталогу ВБУ і в перспективі – наукових бібліотек України, створення окремого спеціалізованого функціонального підрозділу – довідкового відділу на зразок кращих зарубіжних бібліотек.

2.2. Довідково-бібліографічна діяльність ВБУ: формування методичних засад та видів і форм діяльності (1924–1948)

Бібліотека з перших років свого існування створювала систему бібліотечно-інформаційного, довідково-бібліографічного обслуговування, що забезпечувало задоволення запитів вчених, фахівців, викладачів, студентів, широкого кола інших груп читачів. Діяльність у цьому напрямі систематично вдосконалювалась шляхом впровадження нових форм і методів: диференційованого обслуговування читачів, відкриття читальних залів, спеціалізованих відділів і кабінетів, організації абонементів, розгортання масової роботи з читачами та удосконалення індивідуальних форм роботи.

Всенародна бібліотека України набула значення головного науково-бібліотечного осередку УСРР. Діяльність Бібліотеки визначалася Статутом, затвердженим Президією ВУАН у 1923 р. та НКО у 1924 р. При книжковому фонді в 1 млн 224 тис. книжкових одиниць (з яких близько 100 тис. у Вінницькій філії та 150 тис. –

у Київській) і 57 штатних працівників стала зразком надзвичайно швидкого темпу роботи і зростання [311, с. 129].

Влітку 1924 р. після довгих міркувань, вивчення досвіду інших бібліотек з метою удосконалення обслуговування було відкрито для користування підручну бібліотеку, до якої топографічно належав й Довідковий відділ. Окремо були створені каталоги підручної бібліотеки, невеличкі «приступніші читачам, аніж величезні каталоги цілої бібліотеки».

Такі організаційні заходи позитивно вплинули на обслуговування читачів. Книги видавалися читачам відразу, зникли черги без збільшення персоналу, зріс й книжковий обіг. Тоді ж і була відпрацьована технологія бібліотечно-інформаційного обслуговування, закладені основи ДБО читачів, розроблено схему комплексного задоволення читацьких запитів: від бібліографічного пошуку до отримання користувачем книжкових видань за вказаною темою і рекомендацією додаткових джерел.

Коли читач не знаходив потрібної йому книги у каталозі підручної бібліотеки, він писав вимогу, зазначаючи автора і назву, і кидав її до встановленої скриньки. Вже наступного дня він одержував або книгу, або відповідь, позначену сигналами: Н – нема (означає, що книги зовсім немає в бібліотеці); НР – не розшукано (означає, що книга в каталогах є, але її чомусь не розшукано); К – кандидат (означає, що книга є, але на руках в іншого читача, і читача записано кандидатом на цю книгу) [798, арк. 22]. Коли книгу буде повернуто, її буде механічно видано кандидатові, й про це вивішено повідомлення в читальні. Отже, кожен читач мав повну гарантію, що він одержить книгу з основної бібліотеки, як тільки її поверне попередній читач [798, арк. 23].

За півтора місяці обліку довідкової роботи, що проводився влітку у залі каталогів, було зафіксовано виконання 3047 довідок. З них найбільше із соціальних наук – 361 довідка, прикладних наук – 304, медицини – 304 [796, 14 зв.; 17 зв.; 798, арк. 27].

У зв'язку з браком персоналу (у довідковому відділі працювала одна людина), Бібліотеці доводилося стримувати розвиток довідкової роботи, обмежуватися лише мінімальними формами. Організація справжнього «консультаційно-довідкового бібліографічного бюро» лишалося завданням майбутнього [798, арк. 28].

Як зазначалося у звіті Управління науковими закладами Наркомосу УСРР про роботу бібліотек, з основного фонду за 1924 р. було видано 312 494 книги при 127 732 відвідуваннях читального залу, порівняно з 1923 р. кількість відвідувань збільшилася на 191% [311, с. 129].

Вже 1924 р. ВБУ щодня відвідувало в середньому 600 осіб. До їх послуг надавався фонд, що нараховував 270 тис. книг і журналів, 80 тис. газет, більшість його було закаталогізовано упродовж 1921–1923 рр. [497, с. 19], що давало змогу надавати читачам систематичну інформацію з окремих галузей, здійснювати тематичний пошук. Для Довідкового відділу і відділу бібліотекознавства було прийнято систематичний спосіб розміщення видань.

Реалізації ідеї організації самостійного довідкового відділу сприяло й становлення від 1922 р. Української книжкової палати (УКП) в Харкові – єдиного центру державної бібліографії України. З випуском у 1924 р. УКП «Літопису українського друку» починається новий етап в історії розвитку державної бібліографії в Україні, що характеризується регулярним виданням літописів друку,

розвитком державної бібліографічної реєстрації книг, пізніше – періодичних, образотворчих, нотних видань та ін. Бібліографічні покажчики УКП стали складати основу формування довідково-бібліографічних фондів бібліотек.

Консультаційна робота розгорнулася в 1924 р. у формі планової роботи виставочного консультаційного підвідділу Читальні [300, с. 44–45].

У звітах ВБУ за 1924/1925 бюджетно-операційний рік стверджувалося, що у бібліотеці було 14 відділів, з них функціонувало повним ходом – 9: 1. Реєстратура, 2) Загальний, 3) Марксизму-Ленінізму, 4) Україніка, 5) Періодика, 6) Відділ Рукописів, 7) Відділ бібліотекознавства, 8) Науково-дослідчий інститут бібліотекознавства, 9) Читальня з підручною бібліотекою та Консультаційно-виставочним підвідділом [799, арк. 11].

Однак, вже в цей період у Бібліотеці, як й в усій країні, на перший план почали висувати політосвітню роботу. Адже «надто велику потенціальну силу становлять академічні і наукові бібліотеки в загальних освітніх ресурсах УСРР, щоб не поставити цієї проблеми» [799, арк. 34]. «Політосвітня робота ВБУ 1924 р. була вже цілком налагоджена шляхом організації виставки книжок (15), складання бібліографічних списків книжок, справочної та краєзнавчої роботи» [311, с. 129].

На засіданнях Ради бібліотеки, у доповідях співробітників на курсах ВБУ і конференціях порушувалися проблеми сучасного освітнього життя. Проте, було визнано, що ця політосвітня робота має вестися в академічних бібліотеках значно глибше, ніж у публічних та профспілкових тощо [798, арк. 24]. Основними формами політосвітньої роботи були виставки книг, рекомендаційні бібліографічні списки, організація предметного каталогу, консультаційно-довідкова робота, краєзнавча робота [798, арк. 24].

Організуючи книжкові виставки, складаючи рекомендаційні списки, розпочинаючи складання предметного каталогу і організуючи виставкове й довідково-консультаційне бюро, Бібліотека «мала на увазі інтереси того вже в значній мірі кваліфікованого читача, що становить основні кадри читача ВБУ» [798, арк. 25]. Для кожної виставки велася велика бібліографічна робота, вивчався широкий бібліографічний репертуар. Співробітники намагалися дати вичерпну бібліографію з теми питання, що, безперечно, позначалося на збільшенні книговидачі літератури з виставок.

Як зазначалося у звіті ВБУ, «напряму своєї роботи Всенародна бібліотека взяла правдивий» [798, арк. 25], що досить яскраво виявилось на Першому Всеросійському бібліотечному з'їзді (1924) в Секції академічних бібліотек, де розглядалася ідея виставок, бібліографічних списків довідкової роботи як цілком нова для академічних бібліотек РСФРР. «Всенародна Бібліотека України, бібліотека Української Академії Наук, могла з повним правом сказати, що не тільки все те, а значно більше вона вже давно ввела у себе» [798, арк. 25].

Хоча, безперечно, слід відзначити значну політичну, політико-просвітницьку спрямованість виставкової роботи: виставки організовувалися переважно до різних революційних свят і роковин, до партійних з'їздів та з різних напрямів розвитку науки. Заслуговує на увагу відпрацьована в той час методика подання матеріалів: якщо за браком місця не було можливості виставити всю підібрану

з теми літературу, виставлялися також бібліографічні списки або складені карто- теки [798, арк. 25].

Другою важливою формою політосвітньої роботи вважали довідкову, кон- сультативну діяльність, роботу спеціальних чергових співробітників, що давали читачам «усякі вказівки, справки, поради, допомагали роздобувати різні бібліо- графічні вказівки» [798, арк. 27].

Третьою формою політосвітньої роботи у ВБУ вважали краєзнавчу роботу – «в широкій пропаганді краєзнавчого фронту як боротьбі за відбудову народного господарства, за розвиток продукційних сил України, за справжню українізацію, за могутній розвиток української пролетарської культури» [798, арк. 28].

Ускладнювало довідково-бібліографічне обслуговування читачів роз- порошеність інформації про книги і періодичні видання в різних каталогах, адже на 1925 р. діючі фонди ВБУ складали п'ять бібліотек (ВБУ, бібліотека колиш- ньої Духовної академії, бібліотека 1-ї гімназії, бібліотека Колегії Павла Гала- гана, бібліотека Секції наукових робітників), кожний з яких мав свою систему класифікації (без Вінницької філії і бібліотеки Київського університету). Як пи- сав Ю. П. Дияківський, розшукування книжок по 12 каталогах – «недоцільна витрата часу і шкідливе псування нервів, хоч і з великим напруженням енер- гії». Через різноманітність і складність каталогів до 50% буває не розшуканих книжок, хоча вони і є в бібліотеці [175, с. 30]. Він пропонував створити зведе- ний каталог усіх бібліотек, що ввійшли до складу ВБУ, який утворив би міцну підвалину для майбутнього зведеного каталогу академічних бібліотек м. Києва, а далі – і всієї України.

Систематичне консультування читача спеціальним підрозділом почало- ся лише в квітні 1925 р., хоча довідково-бібліографічна робота ще не мог- ла належним чином розвинути за браком помешкання та через малий штат. Її здійснював переважно консультативно-виставочний підрозділ Читальні, кон- сультатію для наукового читача запровадили також інші відділи ВБУ: Загальний, Україніка, Періодика та Рукописів. Консультативно-виставочний надавав «бібліографічні та бібліотечно-методичні» довідки [799, арк. 38].

Завідуючою загального читального залу була О. Є. Карпінська. На початку 1925 р. вже було введено точний облік консультативної роботи. Так, у період з 11 квітня – 1 жовтня 1925 р. (не рахуючи липня, коли консультативно-виставочний підрозділ не працював) було надано 82 консультації. З них до загальної читальні було дано 56 бібліографічних довідок, до наукової – 8, для установ – 6, бібліотекарям м. Києва – 10 бібліотечно-методичних порад. Крім того складено і передано до лабораторії експериментальної психології і рефлексології ІНО спи- сок літератури з рефлексології (110 назв) [799, арк. 38].

Для оперативної організації виставок і консультативної роботи було організо- вано тематичний та предметний каталоги, що склалися з карток для виставок, за бібліографічними консультаціями читачів і для бібліографічного відділу жур- налу «Життя й революція» [799, арк. 39].

На 1 жовтня 1925 р. тематичний каталог мав 17 тис. карток, в тому числі картотеку про продукційні сили та народне господарство УСРР (5500 карток, 233 рубрики, деталізовано підрубриками), включав каталог бібліографічних покажчиків і бібліографічних рецензій на літературу [300, с. 46; 799, арк. 38].

Консультаційно-виставочний підрозділ працював над виробленням українознавчих рубрик до предметного каталогу. Предметний українознавчий каталог містив такі рубрики: Україна, Українознавство, Дніпро, Донбас, Катеринославщина, Поділля, Полтавщина, Харківщина, Аграрне питання, Агрономія, Антропологія, Геологія тощо [799, арк. 51].

Слід схвалити комплексний підхід до організації бібліографічно-виставкової роботи. Так, значну бібліографічну роботу було проведено до організації книжкової виставки «Продукційні сили та народне господарство України», приурочену до Всеукраїнського з'їзду з вивчення продукційних сил та народного господарства, що проходив у Києві. На виставці було представлено 4000 експонатів з фондів ВБУ, крім того до неї складено картотеку з понад 5000 карток, яка широко використовувалася в подальшому [799, арк. 54].

Отже, ДБО у ВБУ консультаційно-виставочний відділ почав систематично здійснювати з 1925 р., основним завданням якого була бібліографічна, освітня і виставкова робота. До функцій консультаційно-виставочного відділу належало: організація виставок, складання рекомендаційних списків літератури і тематичних каталогів, консультування читачів, вироблення разом з відділом України краєзнавчих предметних рубрик. На запити читачів давалася «негайна словесна відповідь» [300, с. 45]. О. Є. Карпінська у статті «Виставочно-консультативний відділ ВБУ» (1925) описує види та методику довідкової роботи (бібліографічні списки або методичні поради), наводить приклади питань читачів для загальної і наукової читальні, від інших установ і бібліотек, редакцій газет тощо [300].

Як зазначала О. Є. Карпінська, у разі дуже складних спеціальних запитань бібліотека мала можливість використати консультативну допомогу вчених, з якими був налагоджений систематичний зв'язок [300, с. 45]. Різними формами довідкової роботи бібліотека «наближає хорошу, корисну книжку до читачів, показує, як можна її відшукати та найкраще використати» [300, с. 44]. У зв'язку зі збільшенням обсягів роботи було розширено штат відділу. На кінець року у відділі працювало вже три співробітники.

У квітні 1925 р. у складі Бібліотеки було утворено науково-дослідний осередок, який відповідно до постанови Президії Укрнауки від 17 липня 1926 р. отримав назву «Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії (НДКБ)», завданнями якого були науково-дослідна праця в галузі бібліотекознавства, науково-педагогічна праця, науково-організаційна – об'єднання, керування й стимулювання науково-дослідної роботи відділів ВБУ [799, арк. 45; 311, с. 187]. На НДКБ покладалася робота в галузі бібліотекознавства та бібліографії, а також споріднених та допоміжних дисциплін. Основними завданнями було визначено: обслуговування наукових потреб ВБУ і сприяння розвитку бібліотечної та бібліографічної справи на теренах УСРР [807, арк. 6]. Члени НДКБ працювали над проблемою уніфікації каталографії – розробленням каталографічної інструкції, упорядкуванням і встановленням правил формування алфавітного, систематичного, предметного і зведених каталогів, поглибленого вивчення книги і читача, створенням рекомендаційної та критичної бібліографії, УБР, розробленням бібліотечної та бібліографічної термінології тощо [311, с. 186–191]. Серед важливих питань, накреслених на одному з його перших засідань для наукового опрацювання,

поміж іншими було порушено питання про методику консультаційно-довідкової роботи бібліотек [799, арк. 46].

У 1926–1928 рр. завідувачем консультаційно-виставочного відділу ВБУ був відомий бібліотекознавець і бібліограф Дмитро Андрійович Балака, енергійний, цілеспрямований, а з 1928 р. – Л. О. Бондаренко [229, с. 106, 803, арк. 1]. З його призначенням на цю посаду активізувалася робота з довідково-бібліографічного обслуговування читачів, розроблялися наукові засади роботи з читачами. Здійснювалася виставкова робота, проводились наради, семінари, зустрічі з читачами. На відкритому засіданні Інституту бібліотекознавства у 1926 р. він прочитав доповідь «Методика роботи в справі вивчення книги і читача» [801, арк. 39], виступав на конференціях з питань організації каталогів, роботи з читачами. Д. А. Балака неодноразово відстоював необхідність диференційованого обслуговування різних категорій читачів, створення спеціалізованих читальних залів, наукового підходу до форм запровадження масової роботи з читачами [63, 70]. Він натхненно вказував на необхідність допомоги читачеві, закликав розкривати зміст книг, давати їм оцінку зважаючи на освітній рівень читача та на нагальні завдання економічного, господарського, політичного життя країни.

Безперечно, його особиста роль як керівника відділу сприяла тому, що обсяги і якість цієї роботи постійно зростали. За 1925/1926 операційний рік до консультаційно-виставочного відділу було подано 1040 запитів: від відвідувачів загальної читальні 815 запитань (78%), від наукової – 225 (22%) [801, арк. 36]. Як йшлося у звіті заввідділу Д. Балаки, кількість запитів постійно збільшувалася, незважаючи на те, що відділ не оголошував про розгортання широкої консультаційної діяльності, надавав її 3 рази на тиждень, через день, адже мав ще виконувати бібліографічну і виставкову роботу: «Запитань було би значно більш, як би оддатися цій справі цілком та постановити як слід рекламу відділу, установити телефон, зв'язок з інституціями, особами...» [801, арк. 36–37]. У звіті зроблено детальний тематичний аналіз запитів за децимальною системою. Незадоволених запитів було 10,7 %, найбільше запитань було з прикладних знань – 24 %, з економічної географії, статистики – 15,9 %, соціальних знань – 11,4 %, історії – 10,3 %, історії літератури, критики – 6,5 %, педагогіки – 6,3 %, класичні науки – 5,2 %, бібліотекознавства – 4,7%, мистецтва – 4,2%, української мови – 3,8 %, загальної географії, картографії – 3,8 %, філософії – 2,1%, релігії – 0,3%, іконографії – 0,3 %, не з'ясовано – 1,1 % [801, арк. 36–37].

Більшість запитань була пов'язана з задоволенням освітніх потреб, написанням дипломної роботи. До прикладу, надходили запити з таких тем: «Електрифікація міста Василькова», «Статистика промисловості Волинської області», «Виразка шлунку», «Статистика залізничних доріг», «Все, що є про глюкозу» («складна довідка»), «Матеріал про Жовтневу революцію» («легка довідка») [801, арк. 39].

Було відпрацьовано методику та технологію виконання довідок, що ґрунтувалася на комплексному забезпеченні запитів читачів. У відповідь на запит читачеві до читального залу надсилалися конкретні книги (до 10) або подавався список книг, якщо з теми запиту було багато літератури. У багатьох випадках читачеві надавали як список книг, так і самі книги. Відділ повідомляв читача про строк своєї відповіді й надсилав більшість матеріалів на другий чи третій день після

замовлення. У разі відмови читач отримував через читальню відповідну записку [801, арк. 39–40].

Слід відзначити розумний підхід до організації консультаційної роботи, раціоналізацію праці: найбільш цікаві й актуальні відповіді (добірки, тематичні довідки у картковій формі) давали змогу поповнити тематичний каталог, що його вів консультативно-виставочний відділ, і слугували в подальшому для бібліографічної роботи і задоволення читацьких запитів.

Тематичний каталог поєднував у собі результати усіх видів робіт відділу. Він складався з бібліографічних карток, підготовлених до виставок, консультацій читачів і бібліографічних покажчиків. На 1 жовтня 1926 р. каталог мав 541 рубрику, не рахуючи підрубрик, нараховував 35 тис. карток [801, арк. 41]. На переконання завідувача відділу Д. Балики, і завдяки, насамперед, його зусиллям робота відділу зростала й поглиблювалася.

Замовлення на довідки приймалися на особливих бланках відділу «вимога читача», які нумерувалися за черговістю надходжень і під таким самим номером записувалися в реєстраційній книзі. У картотеці вимог фіксувалися запит читача і надана відповідь, предметне слово, тема вимоги. Була ще заведена в читальні квитанційна книжка – на талоні зазначалася кількість надісланих книжок, на корінці – розписка читача, що одержав надіслані книжки. У середньому на довідку витрачалося 1,3 години [801, арк. 39–40].

Директор ВБУ С. П. Постернак визначив основні функції наукових бібліотек: виробничу, науково-навчальну, наукову, науково-консультаційну, наголошував на необхідності активізації їхньої діяльності [501, с. 21]. Він вважав, що наукова бібліотека «не може й не повинна бути тільки апаратом до видачі книг, не повинна обмежуватися тільки відповіддю на запитання; вона повинна поставити собі завдання – активно утворювати попит, активно збирати відповідного читача, активно висувувати ті чи інші проблеми, питання, теми, книги» [501, с. 21–22].

Основні принципи консультаційно-виставочної роботи пов'язувалися зі здійсненням науково-популяризаторської та просвітницької роботи. З середини 1920-х рр. бібліотечно-бібліографічне обслуговування поступово стало розвиватися під партійними агітаційними гаслами, пріоритетними були політико-просвітницька та культурно-масова робота. І-й Всеукраїнський з'їзд у Харкові (1926) засвідчив перехід бібліотечної справи на проблематику того часу.

У цих умовах ВБУ намагалася організувати довідково-бібліографічну діяльність на наукових засадах, з вивченням і залученням кращого світового і вітчизняного досвіду. У статті М. Сагарди «Робота Президії Науково-дослідчого інституту Бібліотекознавства» (1926) повідомлялося, що для доповідей на засіданнях Пленуму НДКБ затверджено тему «Методика консультативної праці академічних бібліотек» [565, с. 17]. Питання удосконалення довідково-консультаційної роботи неодноразово була предметом розгляду на засіданнях Ради ВБУ.

Так, на засіданні Ради ВБУ 4 березня 1926 р. затверджено нову номенклатуру й штат співробітників, зокрема: директор ВБУ – С. П. Постернак, помічник директора – В. Ф. Іваницький, завідувач загального відділу В. О. Козловський, зав. відділу Україніка – М. І. Ясинський, зав. відділу періодика – М. І. Сагарда, зав. відділу рукописів – Г. П. Житецький, завідувачка читальні – О. Є. Карпінська,

консультаційно-виставочного відділу читальні – Д. А. Балака та ін. [800, арк. 13–14].

На засіданні Ради ВБУ 27 квітня 1926 р. були затверджені «Правила про наукову читальню», які визначали склад читачів, режим, час та умови їх обслуговування. Визнавалася необхідність поповнення Довідкової бібліотеки наукової читальні довідниками, енциклопедіями, бібліографічними покажчиками та каталогами іноземної наукової періодики [800, арк. 21–23]. На необхідності комплектування довідкової бібліотеки новими актуальними довідковими виданнями, створення найсприятливіших умов для праці науковців акцентувала увагу Г. Д. Біла [106].

Серед запропонованих нових форм роботи, була організація бібліографічних вечорів та вечорів-рецензій за участю академіків та видатних вчених, що давали б критичні огляди літератури [300, с. 47]. У 1926 р. було організовано довідкове обслуговування і приймання замовлень телефоном.

У статті «Про роботу в консультаційному відділі за червень 1926 р.» С. М. Мотовилова наводить дані, що найчастіше за довідками зверталися студенти віком 20–30 років; найзапитуванішою була література з промисловості і статистики, літературознавства та історії [421]. Вже тоді співробітники ВБУ розмірковували, як покращити ДБО, удосконалити технологію надання читачам довідок, адже «кожна справка консультаційного бюро коштує бібліотеці надто дорого», і є необхідним «інтенсифікувати продуктивність праці консультаційного відділу і здешевити ціну кожної справки» [421, с. 68].

У звіті консультаційно-виставочного відділу за 1927/28 бюджетно-операційний рік за підписом Д. Балаки наведено такі цифри щодо кількості довідок: 1926/27 р. – 1721; 1927/28 р. – 2459. Найбільше читачів зверталися до послуг бібліотеки в листопаді, лютому, березні. Тоді кількість довідок доходила до 300 на місяць. Лише 5,2 % (130) довідок було не задоволено [279, с. 77; 806, арк. 20–21].

У звіті зроблено тематичний аналіз надання бібліографічних довідок, які розподіляються так: соціальні та прикладні знання – 26,6 %, література – 13,1 %, точні науки – 7,3 %, історія і географія – 7,1 %, мистецтво – 5,2 %, мова – 3,6 %, філософія і психологія – 2,1 %, релігія – 0,3 %, загальні питання – 6 % [806, арк. 20].

Аналогічні дані наводить бібліограф М. М. Іванченко у статті «Всенародна бібліотека України при ВУАН за 1927/28 р.», звертаючи увагу, що консультаційна робота відділу полягала виключно в бібліографічній інформації. Це підкреслює усвідомлення саме бібліографічного характеру роботи, що виконувалася за запитами читачів і поступову диференціацію задоволення читачьких запитів. Всього було надано 2459 довідок, з них 204 (8 %) – науковим працівникам, решта – читачам загальної читальні ВБУ Відвідування упродовж року склало 130231, читачів – 7680. Упродовж 1928/29 року консультаційно-виставочний відділ надав 2403 довідки бібліографічного характеру, серед яких 25% становили соціальні знання, 31,3 % – прикладні; 28,8 % усіх довідок надано студентам вишів, 10,9% – робітникам, 7 % – науковим співробітникам [281, с. 102–109]. Наукового читача обслуговували консультаціями також інші відділи бібліотеки: рукописний, бібліотекознавства, стародруків, періодики, україніки.

Бібліографічна діяльність у ВБУ тісно поєднувалася з виставковою. У цей період у відділі постійно працювали 4 співробітники, які паралельно займалися

ще виставковою роботою, працювали над бібліографією М. Грушевського, іншими покажчиками, виконували письмові довідки для установ та організацій [806, арк. 21]. Так, до ювілею Івана Франка було організовано у читальному залі виставку літератури «Іван Франко», де експонувалося 270 книг, у журналі «Життя і революція» надруковано бібліографічний покажчик «Іван Франко», а також підготовлено бібліографічний матеріал про І. Франка для журналу «Україна» [666, с. 36].

У бібліографічній роботі консультативно-виставочного відділу крім співробітників відділу Д. А. Балики та Л. О. Бондаренко брали участь О. Є. Карпінська, Ф. П. Максименко, Б. І. Зданевич [801, арк. 39–40]. Щоб задовольняти інформаційні потреби різних верств населення, вони здійснювали значну науково-інформаційну роботу, вели бібліографічний відділ «Що читати» в журналі «Життя і революція», де друкували тематичні покажчики з «необхідними практичними анотаціями» [300, с. 47]. Зокрема, були надруковані списки нових надходжень та бібліографічні покажчики: «1905 рік на Україні», «Декабристи», «Нова література про Т. Шевченка», «Лютнева революція», «Краєзнавство» «Нові підручники та учбова література», «Драгоманів», «Списки нової літератури з красного письменства» та ін. Було складено 18 бібліографічних покажчиків на різні теми, обсягом понад 5000 назв, зокрема, для Інституту марксизму (Харків) складено ґрунтовний покажчик зарубіжної україніки [801, арк. 3].

При відділі був також бібліографічний гурток, де співробітники інших відділів могли удосконалювати свої знання і навчатися бібліографуванню. Так Н. Г. Козель брав участь у складанні бібліографій «Жовтень на Україні», «Нові українські письменники, 1927 р.», «Українські футуристи, 1913–1928».

Курс партії на нову економічну політику не оминув і бібліотечну справу. Питання введення госпрозрахунку у бібліотеках, зокрема у ВБУ, порушувалося заступником директора бібліотеки В. Ф. Іваницьким у доповіді «Шість указівок Сталіна в бібліотечній роботі» [804, арк. 10–39]. Він наголошував на вдумливому впровадженні госпрозрахунку в бібліотеках. На його думку, такі роботи, як бібліографічна консультація, складання бібліографічних списків, каталогів, влаштування виставок, які здійснюють бібліотеки на замовлення відповідних організацій або осіб, «припускають застосування госпрозрахунку в його чистій формі» [804, арк. 39]. В. Ф. Іваницький вважав, що таку роботу треба розвивати, поглиблювати і розглядати як систематичний складник діяльності бібліотеки. На його переконання, платні послуги наблизять бібліотеку до споживачів, зроблять виробничу діяльність і виробничі плани бібліотеки життєвішими, зміцнять фінансову базу бібліотеки. Разом з тим, В. Ф. Іваницький застерігав, що ці роботи, по-перше, не можна вести самопливом, пасивно чекаючи на замовників; по-друге, не ставати на шлях «чого изволите», а активізувати замовлення певних робіт на певну тематику [804, арк. 39].

В. Ф. Іваницький вважав за необхідне точно визначити ті форми обслуговування, котрі бібліотека здійснює на окремі замовлення й за окрему плату, «не припускаючи тут «лівих» заскоків у напрямі неправильного поширення в бібліотеці принципу платності» або самоокупності. Особливу увагу слід звертати на калькуляцію цих робіт, на встановлення їх категорій, типової тематики, норм виробництва тощо. Важливо також правильно складати плани, точно їх виконувати та належно контролювати роботу [804, арк. 39].

З метою вдосконалення структури Бібліотеки, оптимізації системи обслуговування, організації всієї роботи на наукових засадах розгорнула свою роботу НДКБ, яка об'єднувала найдосвідченіших фахівців бібліотечної справи і науки. У її Статуті чільне місце посідали проблеми вивчення читачів та організації обслуговування. У 1928 р. було утворено секцію книгокористування на чолі з Д. А. Баликою. Секція розгортає науково-дослідну діяльність, активно вивчає потреби і запити читачів ВБУ й наукових бібліотек України, методи роботи з ними [807, арк. 6–11].

Перелік форм довідкової роботи, що здійснювалася у бібліотеці, знаходимо в анкеті «Робота з читачами в наукових бібліотеках», заповненій на прохання Інституту бібліотекознавства Всесоюзної бібліотеки ім. Леніна у вересні 1929 р. На запитання «*Чи проводиться довідкова робота і в якій формі?*» дана ствердна відповідь: 1) усна довідка, 2) підбір книг за запитом читача, 3) підготовка бібліографічних списків на запити читачів (списки вивішуються у вітрині відділу). Це свідчило про комплексний підхід до задоволення запитів читачів, спрямування на максимальне задоволення їхніх потреб, економію їхнього часу [808, арк. 6 зв].

Отже, можна констатувати, що за десять років свого існування Бібліотека перетворилася на національну бібліотеку нового типу, наукову і науково-дослідну установу в галузі бібліотекознавства та бібліографії, де здійснювалося обслуговування різних категорій читачів універсальним фондом, готувалися бібліографічні покажчики, надавалися читачам тисячі довідок і консультацій.

Однак, на діяльності бібліотек, зокрема й наукових, відбиваються зміни соціально-економічної і культурної політики країни. Взятий курс на швидку індустріалізацію, примусову колективізацію потребували схвалення цих ідей серед широких народних мас. У цьому зв'язку усіма засобами активізується масова політико-просвітницька і агітаційно-пропагандистська робота, на яку спрямовували численні партійні постанови та розпорядження, зокрема, постанова ЦК КВП(б) «Об обслуживании книгой массового читателя» (28 грудня 1928 р.), лист Голови Раднаркому УСРР Управлінню Політосвіти Наркомосу УСРР «Про комплектування бібліотек науково-популярною літературою і про підвищення кваліфікації бібліотекарів» (27 грудня 1928 р.), рішення Раднаркому УСРР «Про розгортання роботи по виданню технічної книги» (30 липня 1929 р.) та ін. [311, с. 227–230, 256–257].

У постанові ЦК ВКП(б) «Об улучшении библиотечной работы» (1930) критикувалися недоліки в ідеологічній та агітаційно-масовій роботі бібліотек, стан бібліотечної роботи визнавався незадовільним, відзначалося відставання від темпів зростання культурних потреб робітників і селян. Вимагалось відкрити для загального користування бібліотеки усіх відомств, перебудувати бібліотечну роботу відповідно до підвищення «її політичного значення, перетворити бібліотеки в культурні центри, що активно сприяють мобілізації мас на виконання п'ятирічного плану соціалістичного будівництва» [311, с. 257–258].

Бібліотеки мали розвивати масові форми бібліотечної роботи, обслуговувати найважливіші політичні, господарські і культурні завдання, організовувати активну допомогу масовому читачеві, особливо у справі самоосвіти.

Постановою рекомендувалося упродовж 1929/30 р. провести перегляд книжкового фонду усіх бібліотек і очистити їх від «ідеологічно шкідливої,

застарілої літератури», протягом півроку перевірити бібліотечні кадри на їх відповідність політичним вимогам, розпочати планомірну підготовку нових бібліотечних кадрів, збільшуючи серед них питому вагу представників робітничого класу і селянства [311, с. 257].

Настали часи тоталітаризму, волюнтаризму в управлінні економікою, свідомого ідеологічного тиску в галузі національної культури. Розпочалися масштабні «чистки» співробітників Академії наук. Восени 1929 р. фінансово-господарську діяльність ВБУ перевіряв Київський держфінконтроль, внаслідок чого у жовтні 1929 р. було звільнено з роботи директора Бібліотеки С. П. Постернака. Крім цього, діяльність ВБУ перевіряла Урядова комісія (створена на пропозицію НКО УСРР від 15 вересня 1929 р.), розпочалися переслідування керівництва та співробітників ВБУ [229, с. 120–147].

Висновки цієї комісії мали політичний характер і були нищівними для Бібліотеки. ВБУ звинувачували у відсутності самокритики і «задушливій атмосфері серед колективу», інкримінувалися відірваність від практики соціалістичного будівництва, антирадянська кадрова політика, антимарксистська методологія в науковій діяльності; засуджувалися принципи каталогізації, вказувалося на необхідність популяризувати серед читачів генеральну лінію компартії і радянської влади на реконструкцію господарства і культури, максимально удосконалювати обслуговування науки відповідно до завдань господарського і культурного будівництва.

Внаслідок діяльності Комісії НКО надіслав до ВБУ проект нового Статуту, за яким Бібліотека повністю підпорядковувалася Наркомосу [229, с. 129–132; 387, с. 96].

З 1930 р. ВБУ перейшла на систему функціональних відділів. Було реорганізовано відділи комплектування та опрацювання, довідково-консультаційний, україніки і бібліотекознавства, організовано міжбібліотечний абонемент для наукових бібліотек Києва.

Бібліотека опрацьовувала питання про взаємини з іншими бібліотеками ВУАН, було складено проект раціоналізації бібліотечної справи ВУАН. Створено консультативно-бібліографічний відділ з трьома співробітниками.

Висновки Комісії призвели до кадрових переміщень і звільнень. Завідувачка відділу книгокористування О. Є. Карпінська була переведена на певний термін з керівної посади [229, с. 125].

Науково-дослідна робота бібліотеки була спрямована на вирішення завдань загальнодержавного значення: визначення науково-теоретичних засад бібліографії (національної, рекомендаційної, критичної), опрацювання бібліотечно-бібліографічної термінології, розроблення каталографічної інструкції, створення каталогів (зведеного, алфавітного, систематичного, предметного), проблеми обслуговування читачів тощо.

Питання удосконалення науково-пошукового апарату були постійно у полі зору НДКБ. Зокрема, розроблялася каталографічна інструкція для бібліотек УСРР і української бібліографії, проблеми предметного і систематичних каталогів у наукових бібліотеках, особливо у зв'язку з новими таблицями десяткової системи; проблеми українського каталогу ВБУ; проблема зведених каталогів усіх фондів ВБУ, усіх бібліотек УАН та ін. [810, арк. 2].

План налагодження роботи консультантів розглядався й при підготовці до переїзду в нове приміщення бібліотеки. Відділом книгокористування на 1930/31 рік планувалося організувати чергування бібліографів-консультантів у каталогах та біля довідкової бібліотеки для допомоги читачам орієнтуватися у каталогах та в довідковій бібліотеці; закінчити організацію довідкової бібліотеки для науковців; здійснювати подальше систематичне комплектування довідкової бібліотеки; провести анкетування серед читачів з метою кращої постановки наукової читальні [813, арк. 12].

У вересні 1930 р. було створено Комісію НКО (під головуванням уповноваженого Укрнауки у Києві Л. М. Левитського), яка працювала три місяці і фронтально перевіряла діяльність Бібліотеки. Як констатують Л. А. Дубровіна і О. С. Онищенко, «її висновки, переважно ідеологічного змісту... були фатальними для багатьох співробітників» [229, с. 124]. Бібліотеку звинувачували у відсутності радянської методології у дослідженнях, зв'язку із практикою соціалістичного будівництва, свідомому ухиленні від сучасних бібліографічних розробок тем соціалістичної економіки та культури, випадковості у виборі тем та орієнтацію на практику Заходу, відсутності класового підходу до соціальної ролі книги. Засуджувалися розробки в галузі історії та теорії книги [229, с. 124–125].

Комісія пропонувала реформувати відділ книгокористування та об'єднати з консультаційним, організувати відділ бібліографії, зосередити основну увагу на роботі з читачем. Наполягалося на необхідності розробити нову каталожну схему з класифікацією суспільних дисциплін радянської маркситсько-ленінської науки, прискорити складання зведеного каталогу, підсилити довідкову та підручну бібліотеку радянською масовою книгою, укомплектуватися сучасною періодикою. Водночас різко критикувалася за усіма напрямками й бібліотечна робота ВУАН [229, с. 125].

Призначений у квітні 1930 р. новий директор Бібліотеки Ничипор Миронович Миколенко, активний член ВКП(б) та КП(б)У, критично оцінив попередню роботу колективу і почав перебудову установи у душі керівних настанов.

Тим часом закінчилося будівництво нового приміщення Бібліотеки, і влітку 1930 р. основні відділи були переведені до будівлі по вул. Володимирській, 62. Тут розмістилися основні фонди, відкрилися нові загальний та науковий читальні зали, організовано зведений каталог чужомовної періодики бібліотек Києва за 1900–1930 рр. Було збільшено кількість читачьких місць, години обслуговування читачів (бібліотека працювала щодня), відповідно, збільшено й кількість обслуговуючого персоналу для активізації масової роботи з читачем.

Довідкова бібліотека наукового залу поповнювалася новою літературою (у 1930 р. бібліотека нараховувала 1635 примірників, тоді як у 1927 р. – 680) [812, арк. 17]. До усіх каталогів, довідкової бібліотеки та іноземних журналів за поточний рік читачі мали вільний доступ. Орієнтуватися у довідкових ресурсах допомагав черговий бібліотекар.

У зв'язку з переїздом кількість довідок, виконаних консультаційно-виставочним відділом у 1929/30 операційний рік, зменшилася – 1991. За віком серед відвідувачів ВКВ, як загалом по бібліотеці, переважала молодь: 18–20 років – 26,6 %, 21–30 років – 51,2 %, 31–40 років – 13,8 %; 41–50 років – 4,4 %. Студенти склали 29,5 %; наукові співробітники – 8,4 %; робітники – 6,9 %; інші (вчителі,

лікарі, інженери, журналісти, письменники) – 53 %. Запити від установ Києва склали 1,4 % (27). Негативна відповідь через відсутність належного матеріалу або брак часу була надана на 137 запитів (6,8 %) [812, арк. 17].

Разом з тим, співробітники консультаційно-виставочного відділу вивчали питання раціоналізації праці, розглядали можливість пришвидчення оброблення довідкової літератури, прискорення вписування до каталогів нової періодики, уточнювали функції і обсяги роботи консультантів [813, арк. 25].

6–9 червня 1931 р. в Києві відбулася Перша бібліографічна нарада, організована бібліографічною Комісією і Наркомосом, на якій розглядалися питання методології і практики бібліографічної роботи, підготовки бібліотечно-бібліографічних кадрів [311, с. 307–313]. На ній різко критикувалися бібліографічна діяльність Української книжкової палати, УНІКу, ВБУ, Бібліографічної Комісії ВУАН, провідні українські вчені, оголошувався курс на бібліотечно-бібліографічне обслуговування на засадах марксистсько-ленінської діалектики. Пропонувалося, застосовуючи єдиний план бібліографічної роботи, поширити вплив на масового читача, перебудувати консультаційну роботу з читачем, налагодити тісний зв'язок масової бібліографії з усією системою бібліографічної роботи, з практикою соціалістичного будівництва, перетворити бібліографію на «активний чинник боротьби пролетаріату в справі будування соціалізму» [311, с. 313; 816, арк. 37–38].

Нарада фактично завершилася розгромом українського бібліографознавства, почалися репресії, які повністю змінили кадрову політику, перевели розвиток бібліотекознавства та бібліографії на нові радянські ідеологічні засади. Хоча форми ДБО не змінилися, однак суттєво змінився зміст роботи. Частина наукових співробітників ВБУ було переведено в читальні зали для підсилення консультаційно-масової роботи з читачем [812, арк. 2].

Були переглянуті форми і методи бібліотечно-інформаційної, консультаційної, бібліографічної роботи. У новому будинку ВБУ було організовано єдину читальню. Бібліотека відмовлялася від поділу читачів на «наукових і ненаукових» [817, арк. 6, 19].

У березні 1931 р. було змінено структуру ВБУ, ліквідовано відділ україніки (його фонди і функції розподілені між консультаційно-бібліографічним відділом і книгосховищем). Було також ліквідовано як окремі відділи: реєстратуру, каталожний, загальний, періодики, університетський, лаврський, михайлівський, софійський та ін. НДКБ мусила згорнути науково-дослідну українознавчу роботу, УБР, переорієнтуватися на новий зміст і частково передати свої функції консультаційно-бібліографічному відділу (КБВ) та музею-лабораторії бібліотекознавства [817, арк. 25].

Завідувачем консультаційно-бібліографічного відділу був призначений М. І. Ясинський. Штат відділу був затверджений у складі 16 осіб [816, арк. 10, 19 зв].

Реорганізація кардинально змінила напрями діяльності та функції структурних підрозділів бібліотеки. Довідково-бібліографічна діяльність орієнтувалася на політичні потреби радянської влади, соціалістичне будівництво, галузеві і науково-технічні напрями, пов'язані з економічним розвитком України, колективізацією, індустріалізацією.

Як керівник М. І. Ясинський вбачав шляхи поглиблення і зміцнення консультативної роботи в посиленні кадрового складу підрозділу, уточненні обсягу і завдань, удосконаленні техніки, активізації бібліографічної роботи. Він вважав, що для поглибленої консультації потрібно запросити на перший час галузевців – фахівців з техніки, економіки, фізики, хімії, оплачуючи їх допомогу [825, арк. 83]. М. І. Ясинському належить розробка статуту (положення) відділу [816, арк. 43, 53–54]. Планувалося розгорнути силами наукових співробітників відділу практичну бібліографічну роботу і консультативну у двох основних формах: «технічно-бібліографічна консультація і фахова, наукова, поглиблена» [816, арк. 10 зв–11].

У службовій записці від 4 квітня 1931 р. вчений писав, що розгортання консультацій потребує таких співробітників: поточна – 5; наукова читальня – 2; загальна – 1; щодо каталогів – 2; поглиблена консультація – 2 наукові співробітники ВБУ, 3 наукові співробітники з поза ВБУ (платні), а також необхідно залучити ще більше безплатних консультантів з поза ВБУ [825, арк. 83]. Він вважав, що осередком практичної бібліографії у наукових бібліотеках мають бути спеціалізовані відділи, які систематично ведуть бібліографічну роботу. Функції цього відділу потрібно якнайшвидше відмежувати від наукової консультації у довідковому бюро [819, арк. 8].

Консультаційно-бібліографічному відділу відводилася пріоритетна роль. У його структурі були виділені три сектори: бібліографічний, консультаційний, виставочний, а також підвідділ обов'язкового примірника і спеціальна довідкова бібліотека. Відділ був підсилений кадрами. До штату відділу було введено посади наукових консультантів з питань філософії, марксизму, ленінізму, економіки, літературознавства, техніки, етнографії, мистецтва, літературознавства, природознавства та оборонної роботи в країні. Вони також обслуговували науководослідні інститути, партійні і радянські органи, складали для них списки рекомендованої літератури, проводили бібліографічні огляди на заводах і фабриках, знайомили трудящих з творами радянських письменників тощо.

Крім того, М. І. Ясинський керував бібліографічною секцією НДКБ. Роботою секції бібліотекознавства керував В. Ф. Іваницький (з 15 лютого 1931 р. – В. О. Козловський) [387, с. 106]. На Пленумах НДКБ упродовж 1931 р. були заслухані доповіді з питань каталогізації літератури і організації каталогів, бібліографії і бібліографічної діяльності, зокрема: «Форма українського каталогу і його відношення до інших каталогів ВБУ» (О. І. Кисіль, Н. В. Кравченко), «Організація консультаційно-бібліографічного відділу ВБУ», «Форми інформаційно-довідкової роботи Української книжкової палати» (М. І. Ясинський), «Офіційно-відомчі видання, їх збирання, каталогізування і бібліографування» (В. О. Козловський), «Проблема національного відділу та відділ Rossika в Державній публічній бібліотеці в Ленінграді» (Г. Д. Біла), «Інструкція як складати предметний покажчик до систематичного каталогу» (О. І. Полулях) та ін. [387, с. 106; 817, арк. 56], що свідчить про велику увагу провідних вчених ВБУ до організації довідково-бібліографічної, консультаційної роботи, створення науково-пошукового апарату на наукових засадах, вивчення зарубіжного досвіду і співпрацю зі всесоюзними бібліотеками та бібліотеками республіки.

У 1931 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «О постановке производственно-технической пропаганды», згідно з якою на підприємствах, заводах у масовому порядку створювалися технічні бібліотеки, бюро технічної інформації, кабінети технічної пропаганди [311, с. 301–303]. Головним їхнім завданням було інформаційне забезпечення промислового виробництва, пропаганда технічної літератури, поширення передового досвіду.

Численні постанови і циркуляри скеровували на активізацію видання технічної літератури, її пропаганду у бібліотеках (постанова Комісії виконання при Раднаркомі УСРР «Про виконання директив партії і уряду у справі розповсюдження технічної літератури» (27 травня 1931 р.), циркулярний лист Наркомосу УСРР «Про роботу з виробничо-технічною книгою у бібліотеках» (3 червня 1931 р.) тощо) [311, с. 301–307]. В останньому наголошувалося, що бібліотеки повинні перебудувати свою роботу, усіма засобами просувати технічну й агротехнічну книгу до широких трудящих мас. Підкреслювалося, що «жива бібліографія, консультаційно-довідкова робота» є важливими формами у пропаганді технічної книги [311, с. 305–307].

Про серйозні хиби в бібліотечній роботі, невідповідність завданням соціалістичного будівництва, відсутність «класової лінії» в комплектуванні літературою, в роботі з читачем, організації масових форм обслуговування йшлося й у Постанові Колегії Наркомосу УСРР «Про стан бібліотечної роботи в УСРР» 30 червня 1931 р. [311, с. 314–319]. На засіданні Президії ВБУ 28 жовтня 1931 р. були затверджені «Правила, як опрацьовувати, переховувати й видавати ідеологічно-шкідливу літературу» [816, арк. 45–47].

З уведенням бібліографічного сектору до складу КБВ кардинально змінилася тематика бібліографічної роботи, українознавча проблематика була практично згорнута. Заплановані картотеки «Українознавство», «Київ» створені не були. Українознавчі дослідження були обмежені обов'язковим примірником державного друку, який розглядався «як база для його консультативної роботи...». Сектор «Україніка» складав дезидерату з тем «Техніка на Україні», «Наука в СРСР», комплектувався літературою з марксизму-ленінізму українською мовою [229, с. 133].

Силами наукових консультантів було організовано спеціальний «Бібліографічний бюлетень» ВБУ (1931, № 1–5), у якому подавалися рецензії, анотувалася найактуальніша з погляду потреб соцбудівництва література [817, арк. 5].

Консультаційний сектор ВБУ був забезпечений спеціалістами – науковими співробітниками, що давало змогу надавати читачам фахові консультації та довідки. Упродовж 1931 р. кількість відвідувань ВБУ склала 57 275, книговидача – 251 483 [817, арк. 19 зв]. Консультаційним сектором КБВ було надано 834 письмові довідки (794 читачам ВБУ, 27 – київським установам, 13 – за межі Києва) [817, арк. 25–26].

У 1932 р. кількість відвідувань склала 84 023, книговидача – 386 202 (у тім числі з відділу книгокористування – 326 163) [820, арк. 3].

У консультаційному секторі працювало 6 спеціальних наукових консультантів, які надавали поглиблені бібліографічні консультації, і 5 старших бібліотекарів, які надавали поточні консультації і виконували бібліографічні довідки,

чергуючи біля каталогів. Крім того, наукову консультацію зі свого фаху надавали наукові співробітники – завідувачі спеціальних відділів ВБУ.

У 1932 р. усіма обслуговуючими відділами вже було надано 4258 консультацій. У КБВ, зокрема, наукові консультанти надали 456 письмових наукових поглиблених консультацій, наукових поглиблених писаних – 478, усних наукових поглиблених – 427, усних поточних – 879. Іншими відділами було надано: газетним – 52, нотно-музичним – 554, музеєм-лабораторією бібліотекознавства – 840, відділом рукописів – 463, відділом стародруків – 109 довідок [820, арк. 3 зв].

Старші бібліотекарі надали 5273 усні довідки, довідок біля каталогів – 80 700 (з них проставлення шифрів на вимогах читачів – 48 000, виправлення шифрів на вимогах читачів – 4700, вказівки, як користуватися каталогом – 28 000) [820, арк. 26–26 зв].

Найчастіше по бібліографічну допомогу і за консультаціями звертали-ся освітяни і студенти – 37 %. Переважали запити з економіки (25 %) і техніки (16 %), художньої літератури – 6,5 % [821, арк. 25–26].

Отже, консультаційна робота здійснювалася диференційовано, усіма функціональними обслуговуючими відділами. Крім того, здійснювався поділ довідок за складністю.

У п'ятирічному плані секції бібліотекознавства НДКБ, що формувався в квітні 1932 р., бібліографічно-консультаційній роботі відводилося важливе місце [387, с. 110]. Ідеологізація суспільно-політичного життя вимагала розроблення власної, радянської системи класифікації та каталогізації літератури. На засіданні Пленуму НДКБ у 1932 р. було заслухано доповіді щодо спрощення в опрацюванні і бібліографуванні книг у світлі завдань реконструкції доби, питання діалектично-марксистського висвітлення бібліографічних процесів, складання бібліографії з марксисту, стану бібліографічної роботи вишівських бібліотек Києва тощо [387, с. 109]. На секції бібліотекознавства НДКБ було виголошено доповіді: «Американські бібліотеки та світова криза капіталізму» (Г. Д. Біла), «Основні моменти бібліотечного педпроцесу» (Д. Ю. Серветник), «Читач ВБУ й методи його обслуговування» (О. Є. Карпінська), «Організація каталожної справи ВБУ» (О. Г. Кисіль) та ін. На бібліографічній секції було заслухано доповідь М. І. Ясинського «Принципи й методи консультаційно-бібліографічної роботи ВБУ» [387, с. 110]. Консультаційно-бібліографічна діяльність зосереджувалася на складанні бібліографічних покажчиків та картотек, необхідних сучасній добі. У діяльність Бібліотеки активно впроваджувався бригадний метод, соціалістичне змагання.

Рекомендаційні покажчики і списки склалися переважно з політичної та економічної тематики, актуальні для соціалістичного будівництва. Пропагувалася й творчість українських і російських письменників-класиків: Т. Г. Шевченка, Лесі Українки, І. Я. Франка, О. С. Пушкіна, Максима Горького. Бібліографічна і виставкова робота була спрямована насамперед на пропаганду рішень партії та уряду, радянського способу життя. Списки за тематикою виставок тиражувалися і надсилалися різноманітним організаціям і установам.

Важливою допомогою при ДБО читачів слугували галузеві і тематичні картотеки, які велися у багатьох відділах бібліотеки. Картотеки відображали широке коло питань внутрішньополітичного життя, питання науки, культури. Актуальними у той час були картотеки матеріалів партійних з'їздів, праць кла-

сиків марксизму-ленінізму, з питань економіки, літератури, мистецтва. Відділ газетних фондів вів картотеку «Основна газетна література СРСР 1918–1932 рр. про К. Маркса», відділ бібліотекознавства – картотеку бібліотекознавчої іноземної літератури.

Склалися картотеки за такими темами: «Оборона СРСР», «Колективізація», «Профрух СРСР», «Дарвін», «Твори В. І. Леніна», «Полісся», «Сталінщина», «Марксизм в українському книгознавстві, бібліографії, педагогіці», «Ідеологічна боротьба на книгознавчому фронті», «Криза капіталізму, 1929–1932 рр.», «Планове господарство, 1921–1932 рр.», «Імперіалізм (1900–1932)», «Класова боротьба (1928–1932 рр.)», «Філософія XIX–XX ст.», «Діалектичний матеріалізм (XIX–XX ст.)», «Молдавіка» (складена на замовлення Молдавського наукового комітету) [820, арк. 25 зв, 76].

Велике значення надавалося розвитку сільського господарства на нових засадах господарювання. На допомогу колгоспам були підготовлені картотеки з виробництва молока, вирощування зернових культур, буряка, тютюну тощо. Загалом у бібліотеці нараховувалося 82 тематичні картотеки, які були важливою частиною ДБА і широко використовувалися читачами і співробітниками [279, с. 79].

У бібліотечних планах на 1933 р. йшлося й про необхідність «пильнувати, щоб не видавати читачам ідеологічно не витриманої літератури, провадячи на видачі, в особі старших бібліотекарів обов'язковий контрольний перегляд всіх вимог до книгосховища» [825, арк. 20], потребу продовження роботи над довідковою бібліотекою читальні, організацію якнайактуальнішого довідкового апарату «із потрібних для читачів матеріалів, зокрема з основних творів марксизму-ленінізму, активізувати комплектування новою літературою...» [825, арк. 20]. Відповідно, у дусі партійних вимог редагувалися каталоги і картотеки, вилучалися книги, склалися списки рекомендованої літератури. Консультаційно-бібліографічний відділ розглядався як найважливіша ланка практично-теоретичної роботи ВБУ, «що своєю організацією процесу консультаційно-бібліографічної роботи активізує, допомагає і сприяє праці інших відділів ВБУ, а також організовує увагу найширших кіл радянського суспільства, особливо науковців, студентства, робітників від верстату та колгоспників до найдощільнішого використання книжкових скарбів ВБУ в творчому процесі соціалістичного будівництва...» [824, арк. 8]. Наголошувалося на необхідності всебічно інтенсифікувати цю роботу.

З огляду на це було заплановано підготувати до друку доповіді, які висвітлювали ДБД в різних аспектах: «Марксистсько-ленінські принципи консультації ВБУ», «Реалізовані фонди поточної консультації ВБУ та їх варіації, поширені за межами Києва» (М. Ясинський); «Методологічний огляд консультації ВБУ 1932 р. з циклу економічних наук» (І. Й. Давідзон), «Методика консультації циклу літературознавства й мистецтвознавства ВБУ» (К. О. Копержинський), «Методологічний досвід консультації природознавчих великих бібліотек СРСР» (В. І. Троїцька), «Завдання консультації циклу техніки й технології ВБУ на другу п'ятирічку» (Й. Герасименко), «До питання про методологію консультації циклу марксизму-ленінізму ВБУ» (А. М. Яременко), «Завдання та роль бібліотечно-бібліографічної консультації ВБУ на другу п'ятирічку» (Т. П. Алексєєв), «Бібліографічна робота консультаційно-бібліографічного відділу ВБУ та її завдання

на другу п'ятирічку» (В. Г. Рот), «Бібліографічні покажчики та картотеки консультативно-бібліографічного відділу ВБУ на допомогу читачам ВБУ» (О. І. Якимович) та ін. [824, арк. 8–9].

У планах щодо робочих процесів Консультативно-бібліографічного відділу ВБУ на 1933 р. детально розписані види бібліографічної діяльності і типи довідок (фахова бібліографічна консультація читачам, складання бібліографічних списків рекомендованої літератури, бібліографічні довідки на підставі бібліографічних джерел, консультативна допомога різним установам й підприємствам (телефоном, листування), загальне орієнтування читачів серед каталогів, ведення підручної бібліотеки відділу, вливання консультативних карток до картотеки, ведення картотеки «бібліографія бібліографії» тощо) з визначенням розрахунку бюджету робочого часу для співробітників різної кваліфікації [825, арк. 62–63].

Завдання ж Консультативно-бібліографічного відділу вбачалися у тому, аби «...максимальною енергією, планово, постійно раціоналізувати свої методи й форми», більше активізувати роботу ВБУ з книгою для науково-практичних потреб, в першу чергу з радянською книгою, всебічно полегшуючи консультаціями, бібліографічними й виставковими засобами використання книг широкими колами трудящих [825, арк. 73]. Підкреслювалася ідеологічна, рекомендаційна робота, спрямована на «пропаганду корисної для соціалістичного будівництва книжки» і необхідність застереження читачів щодо «книжки шкідливої» [825, арк. 73], необхідність співпраці з бібліотекою ВКП(б), посилення зв'язків з виробничими планами ВУАН, інших наукових і виробничих закладів, що впливатиме на визначення тематики бібліографічної роботи [825, арк. 73].

Згідно зі звітами, на 1 січня 1933 р. фонд Бібліотеки нараховував 5 264 980 примірників (з них 2 795 622 – книги, журнали, 2 469 358 – рукописи, листівки, газети, карти, ноти), з них опрацьовано було 1 723 029, частково опрацьовано – 1 317 470 примірників [820, арк. 4].

У квітні 1933 р. робота КБВ розглядалася на засіданні дирекції, де зверталася увага на організаційні недоліки, недостатню консультативно-бібліографічну роботу, слабе використання читачами картотек через брак інформації про них. Зверталася увага на їх змістове наповнення (непропорційне наповнення матеріалами – мистецтво, література, красне письменство – 85 %, техніка – 5 %, економіка – 10 %) [830, арк. 40–49].

З метою уникнення надання довідок на тисячі одноманітних елементарних запитань читачів пропонувалося протягом двох місяців розробити систему заходів щодо ознайомлення читачів із системою каталогів ВБУ, звернути належну увагу на вміння користуватися цими каталогами та загальне бібліографічне орієнтування читачів. Рекомендувалося широко розписувати видання Інституту Маркса – Енгельса – Леніна та провідні журнали; вжити заходи до популяризації всіх ділянок роботи відділу; організувати консультацію з виставковою та консультативно-бібліографічної справи для бібліотек та підприємств УСРР; доручити КБВ налагодити безперебійне постачання бібліографічних матеріалів для бібліографічного бюлетеню тощо [830, арк. 49–51].

Разом з тим, Консультативно-бібліографічний відділ ВБУ вводив у свою практику платні довідково-бібліографічні послуги, які надавалися на замовлення установ, організацій, приватних осіб [809, арк. 32; 826, арк. 3; 831, арк. 2, 39]. Зокрема,

вважалося, що бібліографічна консультація на підставі не лише бібліографічних джерел, і не лише за матеріалами ВБУ, й обсягом понад 15 назв має виконуватися за відповідну платню [825, арк. 74; 809, арк. 32]. Бібліографічні довідки супроводжувалися за бажанням текстами документів (за додаткову оплату). До прикладу, у листі до Зінов'євської міськради щодо списку літератури про кормові трави повідомлялося, що матеріал складений на підставі джерел, які можна використати в порядку поточної роботи, але список можна було б значно розширити приблизно до 300 назв. «Однак складання поширеного списку пов'язане з роботою поза службовим часом, в порядку спеціального завдання», а скласти бібліографію на 300 назв можливо, якщо замовник заплатить 150 крб., «виходячи з мінімальних норм оплати» [827, арк. 3].

Керівництво Бібліотеки звертало увагу на недостатню популяризацію консультаційно-бібліографічної роботи, що позначалася на її ефективності. Пропонувалося вжити заходи для того, щоб зацікавлені установи давали свої замовлення на створення бібліографічних картотек, інших бібліографічних робіт [822, арк. 6].

У 1930-х рр. у Бібліотеці ВУАН працювало бюро госпрозрахункового обслуговування. Питання його функціонування неодноразово слухали на засіданні Президії ВБУ. Так, на засіданні 14 березня 1933 р. йшлося, що Бюро організувалося з метою «координувати та унормовувати всю роботу диференційованого обслуговування читачів ВБУ, що її виконує бібліотека на різні замовлення, а також надати цій роботі ширших форм та належної активності і стимулювати її» [828, арк. 18], а також «щоб створити найсприятливіші умови для наукової роботи в усіх центрах УСРР та СРСР» [823, арк. 3]. Очолював Бюро обслуговування учений секретар ВБУ, який керував його роботою та відповідав за неї. Бюро обслуговувало як установи і заклади, так і окремих осіб, приймало замовлення на виготовлення копій, витягів, рефератів з книг і статей, перекладів, фотознімків, бібліографічних робіт тощо. До складу Бюро обслуговування входили: машинописне бюро, кабінет перекладів, витягів, рефератів і фотолабораторія. Бюро виконувало замовлення як силами співробітників ВБУ у позаробочі години, так і спеціально запрошеними особами. Залучати до цієї роботи в робочий час дозволялося лише за згодою дирекції. Передбачалося, що співробітники ВБУ, які виконують замовні роботи у робочий час, можуть позбавлятися на цей час штатної платні, але їм виплачується гонорар за встановленим тарифом [828, арк. 19]. З усіма співробітниками, що виконували замовлення, Бюро обслуговування підписувало індивідуальні угоди [828, арк. 19].

Про велику увагу до розгортання цих робіт свідчить засідання Президії ВБУ 27 квітня 1933 р., на якому слухали план і звіт консультаційно-бібліографічного відділу. Було, зокрема, відзначено як позитивний той факт, що бібліографічний відділ виконав низку робіт на замовлення різних наукових установ. Водночас вказувалося на певні «хиби» в організації його роботи, як-от: недостатнє фінансове забезпечення робіт, помилки у кошторисах на бібліографічні замовлення. Тому, визнаючи необхідність продовжувати і поширювати бібліографічні роботи за окрему платню на спеціальні замовлення різних установ та осіб, керівництво ВБУ пропонувало запровадити чітку плановість цих робіт, точний

облік, готувати детальні кошториси, правильну звітність, визначати розміри фінансування з боку ВБУ, єдиноначальність, належне використання створеної продукції.

Через бюро госпрозрахункового обслуговування виконувалися найрізноманітніші бібліографічні замовлення різних установ та осіб на платній основі [830, арк. 15–16; 834, арк. 18–22]. Склалися бібліографічні списки, довідники і картотеки з тем: «Генеральний план і комбінування», «Організація і раціоналізація виробництва», «Автоматизація контролю і обліку виробництва», «Диспетчеризація виробництва», «Спалювання фрезерного торфу» (160 назв), «Трансформація пару» (20 назв), «Застосування залізобетонних резервуарів для цукромістких соків і ізоляція стін» (120 назв) та ін. [834, арк. 17, 20, 21]. Спеціально для Інституту водного господарства України було підготовлено детальну бібліографію з питань осушування боліт та зрошування земель, а також боротьби з посухами, повеннями тощо [827, арк. 1, 33].

Для організації платних послуг було розроблено низку документів: Положення про бюро обслуговування ВБУ, Проспект і прейскурант на послуги [823, арк. 1–4].

Бланк замовлення на платні послуги був доволі деталізований і включав такі поля: установа; прізвище і посада особи, котра виконує замовлення; адреса; № телефону. 1. Точна назва теми чи питання бібліографічної довідки; характер довідки (складання довідки на підставі монографій і журналів радянських і зарубіжних, починаючи з ... року; а) тільки з поданням назви спеціальної літератури (автор, рік, місце видання, назва монографії, статті, рецензії) або з доданням робіт загального характеру, в яких міститься виклад даного питання чи теми – без анотації; б) те саме, але з анотацією; в) характер анотації (короткий виклад змісту роботи, її висновки, характер одержаних результатів лабораторного порядку, попередній, перевірений у процесі виробництва і т. п.); г) перелік найважливіших, за вказівкою замовника, журналів, які слід переглянути в першу чергу. 2. Поточна інформація про літературу з даного питання, яка виходить з ... року – монографічну, журнальну, радянську і зарубіжну, у формі переліку робіт: а) без анотацій; б) те саме, але з анотаціями. 3. Переклад статті (точна її назва, автор, місце, рік видання) повністю чи певні сторінки чи резюме статті. 4. Передрук на машинці статті (точна її назва, автор, місце, рік видання (повністю чи певні сторінки)). 5. Фотографічні знімки з тексту, креслень, малюнків, схем. 6. Довідка з питання, разом з складанням рефератів, виписок з відповідних літературних джерел. Довідки, складені на основі каталогів зарубіжних фірм: а) про специфікацію (перелічити вироби, на які потрібна специфікація), б) ціну, в) умови придбання. 8. Адреса закордонних наукових установ, торговельних фірм і промислових закладів (вказати точну назву наукових установ, торговельних фірм або тільки їх спеціальність [галузь]...). 9. Інші доручення. 10. Кількість замовлених примірників (довідок, фотокопій, перекладів тощо), формат. Остаточний термін для виконання доручення. 11. Після одержання калькуляції підписання договору. Рахунок виписати на ім'я... Дата, підпис замовника. Рахунок № ... у Відділі Держбанку, адреса Відділу Держбанку. Замовлення в Бюро прийняв... [834, арк. 18–19]. Фіксувалися також дати одержання замовлення, передавання його в роботу, виконавці замовлення, затвердження роботи завідувачем відділу, час закінчення роботи, відправлення замовнику.

Споживачам пропонувався широкий спектр бібліографічної продукції (з анотаціями, рефератами, перекладами зарубіжних джерел тощо), обумовлювалися хронологія і коло джерел пошуку інформації, складність роботи.

Залежно від складності та виду роботи встановлювалися диференційовані розцінки на бібліографічні послуги: систематична інформація на основі огляду певних журналів (залежно від мов – українська, російська – 15 коп. за картку; німецькою, французькою, англійською, польською, чеською, болгарською, сербською, італійською, польською – 20 коп., іншими мовами – 25 коп.). Вартість послуги залежала від того чи широко висвітлена дана тема у літературі, чи потрібно робити систематизацію і рубрикацію, анотувати тощо.

Всі бібліографічні довідки зі спеціальних і мало розроблених питань оцінювалися на 50 коп. дорожче за кожну назву. Довідки, що потребують особливо тривалих і складних розшуків – оцінювалися за згодою, виходячи з кількості витраченого часу і переглянутого матеріалу. Одночасно з замовленням замовник мав сплатити 40 % орієнтовної ціни замовлення [823, арк. 4–4 зв].

Отже, надання платних довідково-бібліографічних послуг розгорталось на відповідних науково-методичних засадах, розвитку цієї діяльності надавалося великого значення.

Прикметно, що пізніше практики надання платних бібліографічних послуг у Російській публічній бібліотеці торкався й Ю. О. Меженко, який за складних життєвих обставин, після звільнення з ВБУ, у 1930-ті рр. працював там заступником завідувача Консультаційно-бібліографічного відділу. У праці «Государственная Ордена Трудового Красного Знамени публичная библиотека имени М. Е. Салтыкова-Щедрина» (1940) [394] він писав, що для правильнішого й плановішого використання можливостей Консультаційно-бібліографічного відділу встановлено: довідки, котрі виконуються більше ніж 5–6 робочих днів, приймаються до виконання з умовою їх оплати. Такий підхід дає бібліотеці можливість залучати до бібліографічної роботи більшу кількість людей. Як приклад письмової довідки він згадує й таку фундаментальну роботу, як бібліографія до історії XIX ст., що нараховувала в рукописі більше 16 000 назв і виконувалася в платному порядку [394, с. 181]. Російський досвід організації платних послуг він висвітлював і в доповіді на виробничій нараді у БАН УРСР 4 січня 1944 р. [842, арк. 19–24].

Разом з упровадженням платних бібліографічних послуг відбувався пошук нових і найдоцільніших форм роботи за участю читачів, ставилося завдання сприяти уніфікації радянської бібліографічної методології обслуговування і форм бібліографування в наукових бібліотеках республіки [825, арк. 74]. Були визначені такі види довідково-бібліографічних послуг: фахова (наукова) консультація, фахова довідка, поточна бібліографічна довідка, бібліотечні довідки біля каталогів, що підкреслювало насамперед рівні складності роботи [825]. Так, наукових консультацій у 1933 р. було надано 1050, поточних консультацій і довідок – до 2 000. Із наукових консультацій (письмово): бібліотекам – 13, установам – 28, читачам – 930, абонентам – 21. За професіями: науковим співробітникам – 197, аспірантам – 58, робітникам – 18, освітянам – 112, інженерам – 123, медпрацівникам – 56, літераторам – 44, студентам – 343. Серед підприємств та установ активними замовниками послуг були заводи «Більшовик», «Ленінська кузня», Авіаційний інститут [826, арк. 30].

Базою ДБР слугували картотеки, систематичні і предметні каталоги, які формувалися також силами консультантів, та довідково-бібліографічний фонд. З метою забезпечення читацьких запитів та інформаційно-бібліографічної діяльності укладалися картотеки поточної, газетної, журнальної, монографічної літератури з таких галузей: марксизм-ленінізм, політекономія, практична економіка, економіка України, економіка соціалістичного будівництва (колективізація, МТС, підвищення врожайності), природознавство, літературознавство, хімія, техніка, медичні науки, бібліографія консультативна, виставково-екскурсійна література тощо [824, арк. 10].

Організація консультаційно-бібліографічного відділу дала можливість помітно поліпшити довідково-бібліографічне обслуговування читачів відповідно до забезпечення поточних завдань внутрішнього життя країни. Робота КБВ спрямовувалася на роботу з основним читацьким контингентом, організацію читацьких конференцій, тематичних виставок. У 1933 р. КБВ було виконано вже 3500 консультацій і довідок.

Було визнано, що Консультаційно-бібліографічний відділ є основним осередком бібліографічної роботи, але крім нього бібліографічну роботу проводять й інші відділи ВБУ. На КБВ покладено обов'язок правити за «інформаційний центр бібліографічної роботи ВБУ в цілому», узагальнювати відомості про бібліографічну діяльність при плануванні і звітності щодо бібліографічної роботи. З цією метою необхідно, насамперед, створити тематичну картотеку усіх бібліографічних робіт ВБУ, що проводилися або проводяться усіма відділами Бібліотеки [822, арк. 16].

Попри тяжку моральну атмосферу масовий терор, суворий партійний диктат і контроль, заідеологізованість бібліотечно-бібліографічної діяльності, варто відмітити певні позитивні зміни в довідково-бібліографічній діяльності того часу саме у науково-методичному плані – це раціоналізація праці, багаторазове використання результатів бібліографічної діяльності в різних формах, активне впровадження сучасних досягнень бібліотечної техніки і технології. Вивчалися питання інтенсифікації та підвищення продуктивності праці, запроваджувалося її нормування.

Однак, масові репресії у 1933 р., кадрові чистки української інтелігенції, пошуки «винних», класово ворожих сил не минули і ВБУ. За результатами роботи Урядової комісії, що перевіряла діяльність Бібліотеки, «націонал-фашистськими шкідниками» визнано 40 осіб, переважно наукових співробітників, серед них – директор Н. М. Миколенко, заступник директора В. Ф. Іваницький, учений секретар Є. М. Марковський, заступник керівника консультаційного відділу Т. П. Алексеев, завідувач відділу книгокористування О. Є. Карпінська та ін. У жовтні 1933 р. дирекцію Бібліотеки та її керівний склад було змінено, віддані справі кадрові працівники були звільнені. Директора Бібліотеки Н. М. Миколенка згодом заарештовано за наклепницькими звинуваченнями в буржуазному націоналізмі, 14 лютого 1934 р. засуджено на 5 років виправно-трудового табору [229, с. 139].

Несправедливі звинувачення робилися й на адресу М. І. Ясинського. Навіть «самокритичні» виступи не врятували його. Після ідеологічної критики, якій були піддані співробітники ВБУ, УНІКу та інших установ, він на довгі роки «був змушений відійти від бібліографічної діяльності, працюючи то електромонтером

у Київській АТС, то економістом на плодокомбінаті» [338, с. 49]. Тільки у 1946 р. він повернувся до своєї улюбленої справи, влаштувавшись на роботу до Наукової бібліотеки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Упродовж 1930–1934 рр. у ВУАН обговорювалися варіанти нового Статуту ВБУ, де поміж змін ідеологічних акцентів підкреслювалися науково-інформаційні завдання і функції Бібліотеки: збирання, систематизація, каталогізація, збереження і надання читачам усіх друкованих і рукописних матеріалів усіма мовами з усіх царин науки, мистецтва і літератури, незалежно від часу їх видання чи написання; «обслуговувати потреби у використанні літературних джерел науковою консультацією, експертизами, виконанням потрібних для цього дослідів, розробкою окремих справ...» [229, с. 130, 816, арк. 22], забезпечувати якнайширше, найповніше та кваліфікованіше обслуговування державних й наукових установ, партійних і професійних організацій та окремих громадян книжковими фондами [229, с. 141] тощо. Це безпосередньо стосувалося й КБВ, який «в лінії науковій ... має розробити крім інструкцій такі питання як масовізація фахової бібліографії, зібрати й вивчити постанови партії про бібліографічну роботу з книжкою» [822, арк. 6].

Консультаційно-бібліографічний відділ було реорганізовано у Сектор наукової бібліографії і систематичного каталогу, у складі: відділу консультації, кабінету наукової бібліографії, групи активного комплектування і дезидерати, групи зведеного каталогу. Бюро поточної консультації та бібліотечної довідки функціонувало у складі Сектору обслуговування читачів та читальних залів [511, с. 147].

Статут затверджував й Бюро «інструкторського» обслуговування читачів, що працює на засадах госпрозрахунку і має «виконувати доручення читачів щодо спеціальних консультацій, довідок, складання бібліографічних покажчиків, копіювання тексту, малюнків, креслень тощо» [511, с. 150].

Ідеологічний тиск змусив керівництво ВБУ запровадити нову систему каталогізації літератури, співробітників – здійснювати редагування каталогів з урахуванням марксистсько-ленінського вчення та нової системи знань.

У цей період відбувається активне посилення ідеологічних функцій бібліотек усіх типів, зокрема й наукових. У постанові ЦК ВКП(б) від 8 жовтня 1933 р. «Про покращення справи самоосвіти» критикувався стан консультаційної роботи в бібліотеках, рекомендувалося залучати до неї фахівців різних професій, організувати їх роботу на засадах марксистсько-ленінського світогляду, втілювати в життя лінію партії [349, с. 91–93]. У Постанові ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» від 27 травня 1934 р. зазначалося, що всі бібліотеки масового обслуговування, незалежно від організаційної підпорядкованості, не можуть відмовляти читачам в абонементі, а також довідках [435, с. 253].

В інструкції «Про облік і зберігання бібліотечного майна і обов'язковий мінімум бібліотечної техніки», затвердженій Наркомом освіти УРСР 15 квітня 1934 р., було вказано на обов'язковість ведення в усіх бібліотеках алфавітних і систематичних каталогів. Побудова каталогів розглядалася на марксистсько-ленінських засадах, наголошувалося на необхідності розроблення єдиних схем і основних методів роботи з каталогами в УСРР, РСФРР, інших республіках [220].

У 1934 р. ВБУ переходить у підпорядкування ВУАН, змінюється її назва – Бібліотека Академії наук УСРР (БАН) з фундаментальною бібліотекою і бібліоте-

ками академічних установ. Змінюється структура Бібліотеки, основними структурними одиницями визначаються сектори. Найголовнішими підрозділами у БАН стали, створені в грудні 1934 р., сектори наукової бібліографії та систематичного каталогу (створений на базі консультативного відділу, завідувач О. І. Майнблум, згодом – О. І. Ганопольська), групи зведених каталогів, сектор масової роботи [229, с. 249, 258; 830, арк. 15–16]. Було відкрито довідково-бібліографічний кабінет (О. С. Ровнер), у якому зосереджувалася уся бібліографічна література, надавалися фахові консультації з бібліографії, здійснювалася популяризація бібліографічних видань [229, с. 250–251].

Було розроблено низку інструктивних матеріалів для бібліографів-консультантів [823]. Серед затверджених завдань довідково-бібліографічного бюро були: оперативне обслуговування читачів різними довідками за фондами і каталогами; інформування про наявність книжок у фондах інших бібліотек системи АН УСРР за зведеним каталогом; надання бібліографічних консультацій, що допомагали б читачеві знайти необхідну книгу у фондах з усіх галузей знань; орієнтування в існуючих бібліографічних покажчиках та літописах друку про нові надходження; надання фактографічних довідок тощо [834, арк. 47–51].

Отже, вже на середину 30-х рр. ХХ ст. ми бачимо чітке розмежування типів довідок, що надаються читачам відповідно до запитів і джерел пошуку: бібліографічні (тематичний, адресний пошуки), фактографічні і бібліотечні довідки. Розвивалися у БАН консультативна діяльність за запитами читачів і орієнтуючі функції щодо ресурсів пошуку, використання фондів, бібліографічних покажчиків.

Було сформовано потужне довідково-бібліографічне бюро, у якому працювали 43 співробітники, з них 31 консультант, за такими напрямками: діалектичний матеріалізм; марксизм-ленінізм; історія ВКП(б) та КПБ(У); всесвітня історія; історія народів СРСР; історія України і допоміжні історичні науки; історія КІМу і ВЛКСМ; теоретична економіка; економіка промисловості та конкретні галузеві економіки; економічна та фізична географія; економіка сільського господарства; всесвітня художня література; художня література народів СРСР; українська художня література; мистецтво; медицина; органічна хімія та технології; неорганічна хімія та технологія; гірнична справа, гірнична механіка та геологія; транспорт і зв'язок; військова справа і військова техніка; загальна механіка та машинобудування; будівельна справа та архітектура; фізика і математика; право та радянське будівництво; праця та профспілки; педагогіка та мовознавство; іноземна соціально-економічна література; іноземна література з природничих наук; іноземна література з техніки; бібліографія бібліографії.

До функцій консультантів належало: керівництво активним комплектуванням літературою і опрацювання розділу систематичного каталогу за своїм фахом; обслуговування читачів фаховими бібліографічними довідками; складання систематичної схеми і підбір літератури за фахом [830, арк. 15–16].

З погляду сьогодення можна схвалити таке галузеве кадрове забезпечення, поєднання професійних обов'язків в одній особі – створювати довідковий ресурс, ним обслуговувати, вивчати читацькі інтереси, безпосередньо впливати на політику інформаційного забезпечення читачів. Важливо також, що з метою підвищення кваліфікації, перепідготовки бібліографів-консультантів коштами державного бюджету через НКО були відкриті дев'ятимісячні курси для 30 осіб

[835, арк. 1 зв.]. Також НКО регулярно проводив бібліотечні семінари і лекції провідних фахівців з актуальних питань бібліотечного будівництва.

Завданням групи зведеного каталогу зарубіжної літератури (склад – 3 особи, керівник К. Дзюбенко) було складання каталогу зарубіжної монографічної і періодичної літератури, що знаходиться в бібліотеках Києва, та розроблення методики складання зведених каталогів бібліотеками УСРР. Група інтенсивно працювала над зведеним каталогом чужомовної періодики бібліотек Києва за 1900–1934 рр. [830, арк. 17; 833, арк. 12].

У 1934 р. фонд довідкової бібліотеки загальної читальні становив 2013 книжкових одиниць, фонд довідкової бібліотеки наукової читальні – 1700, фонд підручної бібліотеки – 1241 од. [829, арк. 7].

У першу чергу виконувалися вимоги наукових співробітників та абонентів, потім інших категорій читачів. На старших бібліотекарів було покладено обов'язок перевіряти всі книги, що їх виписують читачі, здійснюючи при цьому індивідуальний підхід до кожного [829, арк. 7].

Консультанти також переглядали каталоги на предмет виявлення «шкідливої», релігійної, морально застарілої літератури. У 1935 р. у БАН організовується обслуговування спеціальними видами технічної літератури [279, с. 75].

Питання необхідності підвищення бібліографічної культури спеціалістів різних галузей народного господарства та студентів порушувалося у ВБУ ще в 1920–30-ті рр. З метою підвищення бібліографічної обізнаності та підвищення інформаційної культури пропонувалося включити до навчальних планів вишів курс основ бібліографії та методики роботи з книгою, для аспірантів – цикли семінарів з бібліографії, для спеціалістів – організувати курси з загальної методологічної частини і фахової бібліографії [830, арк. 51].

У бібліотеці активізувалася бібліографічна робота, вивчення досвіду роботи різних підрозділів бібліотеки та бібліотек АН, готувалися доповіді про науково-методичні засади підготовки покажчиків та каталогів, здійснювався систематичний аналіз цієї роботи. Проте, вся ця робота здійснювалася під жорстким контролем партійних і радянських органів.

До всіх директорів державних наукових та обласних бібліотек було надіслано листи НКО щодо підготовки книжкових виставок та довідково-бібліографічної роботи, про принципи підбору бібліотечних консультантів та керівництво їх роботою [831, арк. 8–10]. Так, у листі бібліотечної управи НКО від 21 березня 1935 р., надісланому на адресу всіх завідувачів секторів обласних відділів народної освіти, директорів державних наукових та обласних бібліотек, йшлося про те, що в деяких бібліотеках були випадки, коли на книжкові виставки, у рекомендаційні списки і бібліографічні довідки потрапляли «політично шкідливі і застарілі книги», твори «авторів-контрреволюціонерів», уривки з них і бібліографічні посилання на їхні твори. «Довідково-бібліографічна робота і виставки книжок мають велике значення в роботі бібліотек. Кожна бібліотечна довідка і весь характер довідково-бібліографічної роботи, кожна книжкова виставка – повинні бути партійно-загостреними, повинні широко пропагувати революційні теорії Маркса – Енгельса – Леніна, Сталіна, генеральну лінію партії, повинні бути спрямовані на боротьбу з ухилами від генеральної лінії партії і всілякими ворожими теоріями» [831, арк. 8]. Від бібліо-

течних працівників вимагали «більшовицької» пильності і особливо ретельного підбору літератури в усіх роботах з книгою. Вимагалось через бібліографічну довідку підносити ідейну якість роботи [831, арк. 8]. Бібліотека мала підтримувати тісний зв'язок з партійними органами. Відповідальність за ідейну спрямованість, якість рекомендаційних списків, книжкових виставок і бібліографічних довідок покладалася на директора бібліотеки.

Рекомендувалося розширити кількість та склад консультантів, підбирати кадри насамперед за ідейним спрямуванням, освітою, соціальним походженням, скеровувати їхню діяльність на ідеологічне виховання читачів і допомогу їх самоосвіті, проведення «генеральної лінії партії» [831, арк. 10].

Контроль за персональним складом консультантів запроваджувався через систематичний облік в Бібліотечній управі НКО, куди бібліотеки періодично подавали списки осіб, що здійснювали консультативну роботу, та графіки роботи. Архівні документи свідчать про систематичну перевірку якості роботи консультантів, прізвищ авторів і зміст документів, які вони рекомендували читачам. Перевірялися бібліографічні списки і робилися конкретні критичні висновки щодо довідково-бібліографічної роботи бібліографів [834, арк. 45–46]. Вводився жорсткий контроль за пізнавальними інтересами громадян.

Тенденції переорієнтування на масову роботу та на бібліотечно-бібліографічне обслуговування читачів, сприяння їхній освіті, самоосвіті та розвиток політпропаганди стали домінуючими і в діяльності БАН. У 1935 р. для організації обслуговування читачів спеціальними видами літератури було створено кабінет технічної інформації. Його читачами стали наукові співробітники, інженери, технічна інтелігенція, студенти. Кабінет обслуговував читачів довідковими виданнями з техніки, галузевими бібліографічними посібниками та інформаційними виданнями, промисловими каталогами тощо, організовував виставки та огляди нових надходжень.

У 1935–1936 роках на різноманітних зборах та засіданнях науково-бібліографічного сектору розглядалися питання організації довідкової бібліотеки, принципи і методи складання дезидерати в наукових бібліотеках і зведених каталогів іншомовної літератури, перевірялася та аналізувалася робота консультантів, вивчалися нові інструктивні матеріали.

Нарада з питань бібліотекознавства та бібліографознавства (Москва, грудень 1936) визначила основним науковим завданням бібліотек дослідження організації обслуговування читачів, вивчення їхніх запитів, керівництво читанням [39, с. 247–249]. На нараді, у якій взяли участь співробітники бібліотек України, зокрема й БАН, значну увагу було надано принципам довідково-бібліографічної та бібліотечно-інформаційної роботи, рекомендаційній бібліографії, організації каталогів, наголошено на принципі партійності бібліографії, що, безперечно, ще більше посилювало ідеологічне спрямування функцій бібліотек.

Постановами Уряду СРСР про бібліотечну справу в СРСР і уряду УСРР про роботу масових бібліотек (1934), нарадами директорів наукових бібліотек у Москві (1934, 1936), Києві (1938) було введено повний державний контроль з боку НКО за бібліотеками всіх типів, запроваджено централізацію та уніфікацію їх діяльності [229, с. 247]. Пріоритетним визначався напрям бібліотечно-бібліографічного обслуговування читачів.

Новий Статут Бібліотеки, затверджений у 1936 р., відобразив новий етап її розвитку, місце в бібліотечній системі УРСР та СРСР, її роль як фундаментальної бібліотеки мережі бібліотек Академії наук республіки. Бібліотеки науково-дослідних установ АН становили собою філії фундаментальної бібліотеки [832].

Згідно зі Статутом обслуговування читачів здійснювалося через читальні зали фундаментальної бібліотеки і філій Бібліотеки, міський абонемент фундаментальної бібліотеки, міжміський бібліотечний абонемент, Бюро госпрозрахункового обслуговування [832, арк. 4].

Структура БАН постійно змінювалася і реорганізовувалася в плані подальшого удосконалення бібліотечного обслуговування, що дало «певні позитивні результати, пов'язані із спеціалізацією обслуговування літературою та основними напрямками соціального замовлення радянського суспільства» [229, с. 265].

Бібліотека швидко реагувала на усі зміни внутрішньополітичного життя країни. Політизувався увесь суспільний лад, розгорталися репресії і гоніння на діячів культури, науки, інтелігенцію. Наказ Наркомосу «Про покращання роботи бібліотек і керівництво ними» від 15 жовтня 1937 р. зобов'язував органи управління посилити контроль за підбором кадрів бібліотечних працівників, частіше скликати наради бібліотечних працівників, частіше перевіряти бібліотеки, книжковий фонд бібліотек, вилучаючи «ворожу і застарілу літературу» [311, с. 391–393]. Абонемент і читальні оголошувалися найважливішими ділянками у бібліотеці. Для покращення в бібліотеках масово-виховної роботи вимагалось для роботи з читачами добирати «кваліфікованих і перевірених» бібліотечних працівників, звернути увагу на керівництво читанням читачів, їх марксистсько-ленінське виховання, запроваджувати різноманітні форми масової роботи, консультації про книги тощо.

Створення нових спеціалізованих підрозділів, удосконалення системи каталогів, збільшення читачьких місць у розгалуженій системі читальних залів і кабінетів (загальному і двох наукових, періодики, газетного, соціально-економічної літератури, рукописів, стародруків, іншомовної літератури, літератури народів СРСР та Сходу, технічної інформації, революційної преси, воєнної літератури, марксизму-ленінізму, бібліотекознавства, нотно-музичний, образотворчого мистецтва та ін.), підготовка і розширення складу персоналу консультантів зумовили різке збільшення показників відвідування Бібліотеки, книговидачі і, відповідно, надання бібліографічних довідок [837, арк. 6].

У 1937 р. загальна кількість читачів становила 15,7 тис. осіб. За рік було здійснено 975,9 тис. книговидач [836, арк. 40] надано 52 500 бібліотечних довідок, 18 206 бібліографічних довідок і 1490 консультацій. З них Сектор наукової бібліографії надав 1050 консультацій і 11 636 бібліографічних довідок заводам, театрам, науково-дослідним установам. Найбільше консультаційними послугами користувалися студенти – 39,2 %, наукові співробітники – 19,9 %, аспіранти – 5,6 %, інженери – 5,2 % [837, арк. 10]. За бібліографічною допомогою зверталися професори і академіки, журналісти, режисери, музиканти, лікарі, робітники, агрономи, військові, службовці, письменники, референти [837, арк. 2].

У 1938 р. знову дещо змінилася структура бібліотеки, завідувачем відділу наукової бібліографії була призначена Є. М. Жезмер-Петриченко [229, с. 268].

Крім цього у підрозділі було створено декілька груп: дезидерати та активного комплектування, зведеного каталогу зарубіжної літератури у фондах бібліотек Києва. Допоміжна група сектору виконувала своєрідну диспетчеризацію і координацію бібліографічної діяльності в межах бібліотеки: приймала та аналізувала вимоги читачів, контролювала їх своєчасне виконання, обслуговування у каталогах, облік роботи в секторі тощо. Сектор здійснював і бібліографічну роботу зі складання рекомендаційних покажчиків літератури, які замовлялися партійними і державними органами, науковими установами, закладами культури, окремими особами, а також виконувалися найрізноманітніші бібліографічні замовлення на платній основі. З актуальних, найбільш запитуваних питань суспільного і народногосподарського життя укладалися картотеки. Кабінет революційної преси підготував «Бібліографію преси доби громадянської війни на Україні». Опрацьовувалася бібліографія літератури з питань техніки: «Бібліографія літератури з електрохімії і електрохімії промисловості», «Бібліографія літератури по електрифікації промислових підприємств», «Бібліографія літератури з історії залізничного транспорту» тощо [311, с. 397–398]. Велике значення надавалося книжковим виставкам, які були підпорядковані потребам часу.

З метою інформування читачів про зарубіжні періодичні видання Бібліотека з 1939 р. стала видавати бібліографічні списки (згодом каталоги) зарубіжних журналів, які отримують бібліотеки системи АН України («Список іноземних періодичних видань, які одержані бібліотекою та інститутами Академії наук УРСР в 1939 р.» (К., 1940).

Відділ наукової бібліографії вже в 1940 р. надав читачам 4803 консультації і довідки [279, с. 78]. Читацькі запити охоплювали універсальну тематику, але більшість з них стосувалася суспільно-політичної літератури. Так, із 1135 консультацій, наданих у той час, 433 були з соціально-економічних наук, з художньої літератури – 263, з точних наук – 68. Всього по бібліотеці було надано 12 тис. бібліографічних довідок, кількість читачів складала 18 452, відвідувань – 333 211, книговидача – 1 258 182 [265, с. 41].

Робота бібліотеки була спрямована не лише на задоволення інформаційних потреб академічної науки, а й на всебічне сприяння розвитку народного господарства, техніки, виробництва, підвищення культурного рівня трудящих, політичне виховання населення.

Жорстокою сторінкою в історію країни ввійшла Друга світова війна. Детально, ґрунтовно, на широкому джерельному матеріалі досліджено історію НБУВ у період Другої світової війни і повоєнні роки у монографії Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенко «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964» (К., 2003).

З початком війни змінилася система функціонування Бібліотеки. 29 червня 1941 р. уряд ухвалив рішення про евакуацію Академії наук і бібліотеки. На перший план вийшли питання збереження фондів, хоча БАН не припиняла й обслуговування читачів. Зазнав змін зміст обслуговування, основна увага надавалася антифашистській пропаганді, боротьбі проти німецьких загарбників, оборонній, воєнній тематиці, забезпеченню розвитку галузей важкої промисловості.

У період німецької окупації Києва БАН тричі змінювала свою назву. Спочатку бібліотека належала міській управі, згодом з утворенням нацистами бібліотечного

комбінату, стала називатися Центральною бібліотекою, і вже в грудні 1941 р. була перепорядкована Рейхкомісаріатові України. Бібліотеку було оголошено головною Крайовою бібліотекою. До неї приєднали фонди бібліотек Київського університету, політехнічного і педагогічного інститутів, Історичної і Медичної республіканських бібліотек, а також фонди інших бібліотек ВНЗ і НДУ АН [230, с. 42]. Співробітники, які залишилися працювати в Бібліотеці, зберігати і опрацьовувати її фонди, були змушені в умовах жорстокого морального терору і насильства обслуговувати запити німецького командування, військових частин, міське населення.

Під час війни частина найцінніших фондів, у тому числі і відділу бібліографії, була вивезена в евакуацію, до Уфи. Перебуваючи в евакуації, БАН розгорнула активну інформаційну і довідково-бібліографічну роботу. Інститути АН УРСР були також евакуйовані до Уфи. Вчені Академії наук, перебуваючи в евакуації, напружено працювали, намагаючись своїми знаннями, силами і досвідом допомагати перемозі над ворогом.

Через обставини військового часу ДБО стало важливим напрямом бібліографічної роботи БАН. Читальний зал був організований у великій аудиторії Уфимського державного педагогічного інституту вже наприкінці листопада 1941 р., де був розміщений фонд відкритого доступу, міжбібліотечний та персональний абонементи [230, с. 20]. Тематика запитів була пов'язана з конкретними потребами оборони, завданнями мобілізації природних і соціальних ресурсів, організації трудового воєнного побуту.

Для задоволення запитів читачів необхідно було мати довідково-бібліографічний фонд. Комплектування його не припинялося навіть в умовах окупації. Восени 1942 р. було оформлено передплату на періодичні видання, у тому числі поточні державні бібліографічні покажчики «Книжная летопись», «Летопись журнальных статей», «Летопись газетных статей» тощо [230, с. 23].

Під час війни фонди бібліотеки були по-варварському пограбовані. Крім рукописів, стародруків, рідкісних і цінних видань велике значення нацистськими експертами при відборі літератури надавалося найважливішим книгам універсального змісту, спеціальним виданням, «книжкові фонди розглядалися ними як загально інформаційні джерела, тому велике значення надавалося будь-яким енциклопедичним та довідковим виданням, науково-технічній літературі з усіх галузей знань» [230, с. 33]. До Німеччини було вивезено велику кількість атласів, енциклопедій, статистичних матеріалів, топографічних словників [230, с. 59]. Тільки з довідково-бібліографічного кабінету було вивезено 1500 книг [838, арк. 24 зв.]. Загальна втрата книжкових багатств БАН становила близько 700 тис. примірників [230, с. 66].

Багато книжок, каталогів і картотек були просто знищені (у 1941 р. каталоги бібліотеки склалися з 3 000 000 карток), вони використовувалися німецькими солдатами для опалення приміщення. Був знищений унікальний каталог псевдонімів, криптонімів і антонімів, (налічував понад 18 тис. карток), частково знищено робочі картотеки періодичних і серійних видань (5000 карток) [838, арк. 1–15]. Комісією було встановлено, що жоден каталог БАН не відповідає наявним фондам, зруйнована й сама цілісність каталогів. Це не давало можливості у багатьох випадках належно обслуговувати читачів. Необхідно було зробити велику копітку роботу – здійснити звірку всіх каталогів з фондами.

Після звільнення Києва від фашистських загарбників вже в листопаді 1943 р. у Бібліотеці почалися відновлювальні роботи. Багато сил, наполегливості, напруженої праці співробітників Бібліотеки було віддано на налагодження роботи в умовах війни, відновлення пограбованих нацистами фондів. Вже через місяць після звільнення Києва, у грудні 1943 р., відкрито читальний зал на 300 місць.

Ще до повернення фондів з евакуації відбулася інвентаризація майна, здійснено попередній кількісний облік фондів. На 1 січня 1944 р. у фондах БАН нараховувалося 4 852 974 од. книг та журналів, 5280 тис. примірників газет, 10 тис. плакатів, 350 волянсій – усього 10 492 974 од. зб. З них у довідково-бібліографічному бюро нараховувалося 28 648 примірників, довідковій бібліотеці читальні – 3619 [230, с. 66–67; 838, арк. 25; 839, арк. 21].

Вже в 1944 р. відновлюється внутрішня структура бібліотеки, здійснюється комплектування, перерозподіл і відновлення фондів, відбувається повернення сконцентрованих під час війни у приміщеннях БАН фондів інших бібліотек і приватних осіб їх законним власникам. Здійснюється напружена робота малочисельного колективу бібліотеки з відновлення і упорядкування каталогів, організуються алфавітний і систематичний каталоги нових надходжень. Вже з травня 1944 р. ведеться бібліографічне опрацювання періодичних видань і збірників, складаються бібліографічні картотеки. Бібліотека сприяє діяльності наукових установ АН УРСР, обслуговуючи їх і готуючи за їхніми запитами списки літератури і бібліографічні довідки. Вона також обслуговує працівників керівних органів республіки, сприяє відновленню зруйнованого господарства, забезпечуючи інженерно-технічних працівників літературою з відповідних галузей і консультативно-бібліографічною допомогою. За перше півріччя 1944 р. зафіксовано 20 006 відвідувань, було надано 41 бібліографічну довідку і 97 консультацій, упродовж липня – серпня – 11 874 відвідувань, надано 62 довідки і 150 консультацій [839, арк. 17].

У квітні 1944 р. директором БАН затвердили Ю. О. Меженка, який повернувся з Ленінграда. На нього покладалися великі надії, зокрема щодо розвитку наукової бібліографії, відродження бібліографічної діяльності БАН, адже він був прекрасним фахівцем, науковим організатором бібліографічної діяльності [230, с. 71, 81; 840, арк. 1–4].

У другому півріччі 1944 р. організовано роботу бібліографічного відділу, який здійснював поточну щоденну консультативну роботу, організовував книжкові виставки, склав бібліографічну картотеку для упорядкування підручної бібліотеки [839, арк. 21–24]. У 1945 р. завідувачем відділу наукової бібліографії була Т. Г. Волобуєва, зав. бібліографічного сектору – О. С. Ровнер. Бібліографічну роботу здійснював і відділ обслуговування, співробітники якого розписували для картотек збірники, наукові праці, матеріали літературних журналів [630].

У перші повоєнні роки Бібліотека відіграла значну роль в бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні науки, економіки, культури і освіти. В умовах відбудови народного господарства, відновлення бібліотечної мережі, коли інші бібліотеки тільки починали розгортати свою діяльність, БАН УРСР була єдиною великою бібліотекою з мільйонними фондами, що забезпечувала бібліотечно-бібліографічною інформацією читачів, насамперед вчених і фахівців. Посилювалася роль Бібліотеки як інформаційної установи.

Бібліотека надавала значну допомогу Раді виробничих сил і проблемним науковим радам при Президії АН УРСР, здійснюючи за їх завданням бібліографічне забезпечення життєво важливих для республіки і країни проблем, таких як: використання водних ресурсів УРСР, боротьба з засухою, розвиток сільського господарства в зоні зрошення, розроблення корисних копалин, розвиток виробничих сил тощо. Значна науково-інформаційна і довідково-бібліографічна допомога надавалася київським заводам «Арсенал», «Ленінська кузня», «Більшовик», «Червоний екскаватор», «Точелектроприлад», для яких готувалися списки нових надходжень і тематичні списки науково-технічної літератури, проходилися виїзні книжкові огляди.

Фонди бібліографічного відділу БАН на початок 1946 р. вже нараховували 30 тис. примірників довідково-бібліографічних видань [540, с. 15]. Як стверджує О. С. Ровнер, вже у першому кварталі 1946 р. кількісні показники відвідувань, книговидачі і надання усних бібліографічних довідок наближалися до довоєнних. Якщо у 1940 р. було надано бібліотекою 24 858 бібліотечних довідок, то в першому півріччі 1945 р. – 8069, другому – 11 424, першому кварталі 1946 р. – 19 242. Письмових бібліографічних довідок упродовж 1940 р. було надано 1135, а в I кварталі 1946 р. – 129 [540, с. 16]. За тематикою переважали запити краєзнавчого характеру та з актуальних питань економічного, політичного, громадського і культурного життя країни.

Відділ бібліографії обслуговував партійні, державні і радянські організації і установи, інститути АН УРСР, інші наукові заклади, видавництва, підприємства, окремих читачів. За бібліографічною допомогою переважно зверталися наукові працівники – як системи АН УРСР, так й інших наукових установ – літератори, педагоги, журналісти, лікарі, бібліотекарі тощо. Одним з методів роботи була рекомендація читачеві бібліографічних джерел, що полегшувало пошук потрібних матеріалів і привчало їх самостійно користуватися бібліографічними покажчиками, систематично слідкувати за новою літературою.

Крім відділу бібліографії довідково-бібліографічне обслуговування читачів здійснювали спеціалізовані відділи та кабінети: Кабінет марксизму-ленінізму, Музичний відділ, Кабінет образотворчих мистецтв, Газетний відділ, Кабінет революційної преси, Кабінет технічної інформації і Кабінет бібліотекознавства, у яких до послуг користувачів надавався спеціалізований ДБА [540, с. 16].

Розгорталася й планова наукова бібліографічна робота, бібліографічне розроблення краєзнавчих тем, підготовка бібліографічних покажчиків, розпочатих ще перед війною («Київ. Матеріали до бібліографії. Ч. 1. Київ з найдавніших часів до 1917 р.», «Фізична географія УРСР за роки 1840–1941», «П. Г. Тичина»). На 1946–1950 рр. бібліографічний відділ та кабінети запланували роботу над темами: «Бібліографія нової української книги» (книжкова продукція, що вийшла українською мовою від 1798 р.), «Бібліографія періодики України за роки 1776–1916» (газетний відділ), «Київ за роки Великої вітчизняної війни», «Україна в мемуарній літературі» та інші [540, с. 16].

Значною допомогою в обслуговуванні користувачів були бібліографічні картотеки з різних питань. Основна картотека журнальних і газетних матеріалів, до якої щороку розписувалося до 200 назв журналів і понад 20 назв газет (налічувала 40 тис. карток за період 1939–1946 рр.), була важливим джерелом довід-

кової роботи. Крім цього, велися тематичні картотеки: «Персоналія», «Велика Вітчизняна війна» та ін. Зберігали своє інформаційне призначення і активно використовувалися й картотеки книжкових виставок, які організовувались у бібліотеці у 1938–1941, 1944–1946 рр. [540, с. 15].

На виконання постанови Президії АН УРСР (червень 1946 р.) «Про стан бібліотечної справи в системі АН УРСР» БАН УРСР ввела в дію усю систему обслуговування читачів, до послуг яких надавалося 15 читальних залів на 297 місць (загальні – для наукових співробітників, фахівців і студентів, спеціалізовані – марксизму-ленінізму, революційної преси, бібліографії, газетних фондів, музичного, стародруків, рукописів, образотворчих мистецтв, картографії, бібліотекознавства).

Для кращого обслуговування читачів у 1947 р. було створено пункт прийому читачьких вимог, де співробітники бібліографічного відділу контролювали правильність їх заповнення читачами, здійснювали їх шифрування, допомагали читачам у пошуку документів, уточненні вихідних відомостей, підборі літератури за систематичним каталогом, що значно покращило довідково-бібліографічне обслуговування і заощаджувало час читачів.

Отже, за перші два десятиліття роботи Бібліотеки її довідково-бібліографічна служба пройшла складний шлях від початкової стадії становлення у межах бібліотечної діяльності відділу книгокористування до визнання як важливого напрямку в системі довідково-бібліографічного забезпечення наукового і масового читача, що зумовило створення самостійного підрозділу. З метою пошуку оптимальної структури ДБО читачів та під впливом зовнішніх суспільно-політичних чинників його діяльність, функції і назва неодноразово змінювалися. Але за цей час було відпрацьовано методика і технологію ДБО, визначено основний зміст довідкової і консультаційної роботи, налагоджено облік цієї діяльності, відпрацьовувалися інструктивні документи, провідними науковцями осмислювався і висвітлювався набутий досвід у фахових виданнях.

2.3. Організація та координація бібліографічної діяльності у наукових бібліотеках

З часу створення ВБУ у її діяльності співпраця з іншими бібліотеками розглядалася як один з основних напрямів. Питання координації бібліотечної, бібліографічної діяльності наукових бібліотек порушувалося вже в перші роки діяльності ВБУ, неодноразово розглядалося на наукових конференціях, семінарах.

Слід згадати, що колективно розробляти методика і техніку бібліотечної роботи, сприяти координації діяльності бібліографічної роботи бібліотек намагалися ще бібліотечні асоціації та об'єднання, які існували в Києві, Одесі, Харкові на початку 20-х рр. ХХ ст.

На Першій Всеукраїнській нараді робітників книги, що відбулася в Харкові в листопаді 1923 р., вперше було розглянуто низку важливих питань організації наукових досліджень у галузі книгознавства і бібліотекознавства, об'єднання діяльності академічних і державних публічних бібліотек, їх ідеологічних завдань, об'єднання науково-бібліографічної роботи в УСРР, видання бібліологіч-

ної літератури, кадрового забезпечення [471]. Вже у 1923 р. ВБУ висунула ідею об'єднання всіх співробітників академічних і наукових бібліотек Києва, яке й було утворено у формі Секції академічних бібліотекарів загальноміського бібліотечного об'єднання влітку 1924 р. Його осередком стала ВБУ [798, арк. 46; 321, с. 8]. Об'єднання, яке гуртувало співробітників державних, спеціальних бібліотек і бібліотек ВНЗ Києва, вбачало своїм завданням налагодити організоване співробітництво наукових бібліотек УСРР з обміну досвідом, спільного розроблення бібліотечних питань, поліпшення бібліотечної справи й накреслення нових перспектив роботи. На 1 січня 1924 р. в Україні нараховувалося 2134 бібліотеки [311, с. 144].

Від 1924 р. почалася робота ВБУ зі встановлення зв'язків з бібліотеками Києва, УСРР, СРСР та зарубіжжям. Як повідомлялося у звіті Управління науковими закладами УСРР «Про роботу бібліотек за 1924/25 р.», ВБУ брала участь у багатьох з'їздах і конференціях у Москві, Харкові, надсилала свої повідомлення та програми краєзнавчої роботи до сотень бібліотек, широко інформувала про свою діяльність на сторінках періодичних видань [311, с. 129].

Неодноразово порушувалося питання про координацію бібліотечної і бібліографічної роботи на Першій конференції наукових бібліотек (1924), I і II Всеросійських бібліографічних з'їздах (1924, 1926).

На I Всеросійському бібліографічному з'їзді (Москва, 1924), 2-й Всеросійській конференції наукових бібліотек (Ленінград, 1926), у якій брав участь і директор ВБУ С. П. Постернак, висловлювалися ідеї про необхідність кооперації діяльності наукових бібліотек, створення регіональних наукових центрів, що мали координувати науково-дослідну і науково-методичну роботу. С. П. Постернак відстоював думку про особливості української науки, української бібліографії. Він наголошував, що насамперед, необхідно створити наукові установи, бібліотеки, забезпечити їхню належну матеріальну базу і комплектування фондів іноземною літературою; розвинути бібліотечну мережу і культурно-наукове життя. Важливо розвивати координацію перш за все всередині республіки, а потім можливе кооперування з бібліотеками інших союзних республік [500, 638, 640].

Серед основних завдань бібліотечного Об'єднання харківських наукових бібліотек, утвореного на 2-й Конференції робітників наукових бібліотек 1 лютого 1925 р., було: обмін досвідом між харківськими науковими бібліотеками, спільне визначення методів роботи в наукових бібліотеках, а також розроблення різних практичних питань, підтримка професійних потреб профспілковими органами, а також співпраця і зв'язок з бібліотеками Політосвіти [516].

У 1925 р. Укрнаука за допомогою ВБУ здійснювала перевірку роботи підвідомчих бібліотек, яка показала відсутність координації у діяльності наукових бібліотек з комплектування та опрацювання фондів, створення каталогів, підготовки кадрів [229, с. 208].

З метою координації діяльності було вирішено підвищити значення ВБУ як науково-організаційного бібліотечного центру України, організувати відповідні наукові дослідження, здійснювати підготовку наукових кадрів. Це дало змогу Бібліотеці розпочати роботу з координації цих досліджень. Одним з перших заходів стало анкетування усіх бібліотек з метою встановлення реального стану бібліографічної роботи в Україні.

Питання про завдання наукових бібліотек порушувалися й раніше окремими науковими бібліотеками (ВБУ, Одеською публічною та Одеською центральною науковою бібліотеками й іншими бібліотечними установами), але через розпорошеність наукових бібліотек «не тільки поміж кількома гавками НКО – Укрпрофосвітою, Укрполітосвітою й Укрнаукою, – але й поміж різними Наркоматами та через відсутність єдиного центру» їхні заходи не могли набути всеукраїнського характеру). Найбільше наукових бібліотек (бібліотеки ВНЗ) належали до Укрпрофосвіти. Це не давало змоги приділяти їм безпосередню увагу, адже більшість у структурі Укрпрофосвіти складала політосвітні бібліотеки. Укрнаука як спеціальний орган управління науковими установами УСРР мала окремих орган – Музейно-Бібліотечну Секцію, що здійснювала керівництво науковими бібліотеками й музеями. Однак, у віданні Укрнауки перебувало лише 5 наукових бібліотек УСРР. Як зазначалося цим відомством, «розпорошеність наукових бібліотек і відсутність єдиного керуючого центру утрудняла саму постановку питання про наукові бібліотеки УСРР» [472, с. 3].

Велике значення для розвитку наукових бібліотек, налагодження координації бібліотечно-бібліографічної діяльності, визначення принципів роботи мала Перша конференція наукових бібліотек УСРР, яка відбулася 28–31 грудня 1925 року в Києві.

У роботі конференції взяли участь представники Укрнауки, Укрполітосвіти, Української книжкової палати, Харківської центральної наукової бібліотеки, Харківської педагогічної бібліотеки, Харківської державної бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Бібліотеки Держплану, Бібліотеки Інституту праці та ін. (Харків), ВБУ, УНІКу, бібліотек ВНЗ, Бюро Секції Академбібліотекарів, Одеської центральної наукової бібліотеки, Катеринославської публічної бібліотеки та ін. Брала участь представники Головнауки РСФРР, Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна (ДБЛ, нині Російська державна бібліотека) та Білоруської державної бібліотеки (Мінськ).

На конференції обговорювалися основні організаційні й методологічні питання з діяльності наукових бібліотек УСРР, а саме: про мережу наукових бібліотек, їх завдання і проблеми (доповіді В. В. Дубровського й С. П. Постернака); науководослідну роботу наукових бібліотек і підготовку наукових бібліотекарів (доповідь В. Ф. Іваницького); про бібліографію як одну з основ роботи наукових бібліотек (доповіді М. А. Годкевича, М. І. Сагарди, С. Л. Рубінштейна, М. І. Ясинського, В. Д. Отамановського); питання комплектування фондів наукових бібліотек (доповіді С. Л. Рубінштейна, М. В. Рожка та А. І. Козаченка) тощо.

Питання уніфікації каталогізації у наукових бібліотеках порушив В. О. Козловський, уніфікації статистики – О. Є. Карпінська, НОП у бібліотеках – Ф. С. Лісник. Проблеми обслуговування читачів, активізацію роботи бібліотек знайшли відбиття у доповіді Д. А. Балики. Питання організації каталогів порушили Б. О. Борович та В. О. Козловський [472].

Великого значення надавалося формуванню та організації фондів наукових бібліотек. Аналізуючи мережу наукових бібліотек, представник Укрнауки В. В. Дубровський у доповіді «Організація мережі наукових бібліотек УСРР та найближчі завдання в їхній роботі» визначив три основних завдання для наукової бібліотеки: 1) бути книгосховищем державного значення; 2) провадити науково-бібліографічну і науково-дослідну роботу в галузі бібліотекознавства та книгознавства; 3) здійс-

нювати підготовку висококваліфікованих кадрів для бібліотек через аспірантуру, готувати не «видавальщика» книжок, а «наукового теоретика-організатора в галузях книго-й бібліотекознавства» [232, с. 13].

Він навів кількісну характеристику фондів наукових бібліотек, охарактеризував їх відомчу підпорядкованість, окреслив основні проблеми і завдання. В. В. Дубровський зазначав, що «в УСРР у віданні Укрнауки є Всенародня Бібліотека України з філією у Вінниці, фонд якої складав 1 200 000 т., Харківська Центральна Наукова Бібліотека (350 000 т.) з науково-педагогічною бібліотекою (26 000 т.), Одеська Центральна Наукова Бібліотека (350 000 т.). Друга частина основних бібліотек – у віданні Укрполітосвіти, а саме: Харківська Прилюдна Бібліотека ім. Короленка (300 000 т.), Одеська Прилюдна Бібліотека (600 000 т., з яких закаталогізовано 300 тис. т.), Київська Прилюдна Бібліотека (105 000 т.), Полтавська Центральна Біб-ка (130 000 т.), Катеринославська Центр. Б-ка (100 000 т.), Одеська Українська Бібліотека (22 000 т.). Крім того, мають свої спеціальні бібліотеки всі установи, що в своїй роботі потребують цього: УРНГ (Центр. Наук. Технічна Б-ка 25 тис. т.), С.-Господ. Наук. К-т (Центр. Б-ка 100 тис. т.), Інститут Праці, Держплан, Істпарт і т. инш. Спеціальні-ж Б-ки є в кожній науковій установі: у інститутів, ботан. садів, обсерваторій (треба згадати бібліотеки: Волинського музею – 47 тис. т., Одеського 20 тис. т., Катеринославського – 11 тис. т., Чернігівського – 17 тис. т.). Вуз'и теж мають свої науково-навчальні б-ки, що часто складаються з величезних книжкових збірок, як, напр.: Центральна Біб-ка Київського ІНО (700 000 т.), Київського Політехн. Інституту (140 000 т.), Ніжинського ІНО (112 000 т.), Комун. Університету ім. Артема (70 000 т.), Інституту Марксизму (60 000 т.), Київського Кооперат. Технікуму (70 000 т.), Київського Ін-ту Нар. Госп. (62 000 т.), Кам'янецького ІНО (67 000 т.), Харківського технолог. Ін-ту (36 000 т.), Київської військ. політичн. школи (31 000 т.) й багато інших» [232, с. 10–11].

У доповіді перед науковими бібліотеками були поставлені завдання централізації і координації їхньої діяльності, наукового формування фондів, тісного зв'язку їх роботи з «загальними перспективами господарчого й культурного будівництва», розширення взаємодії спеціальних і універсальних бібліотек [232, с. 12].

Пропонувалося реорганізувати управління науковими бібліотеками, забезпечити 4 основні бібліотечні установи в головних індустриально-культурних центрах УСРР – Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі – обов'язковим примірним ком, створити єдиний центр наукових бібліотек. Необхідним було визнано налагодження координації діяльності з бібліотеками ВНЗ, спеціальними бібліотеками в галузі бібліографії, обміну інформацією. Обов'язком для наукових бібліотек в Україні «повинна бути бібліографія «Україніка», в широкому розумінні цього терміна, та бібліографія того окремого економічно-культурного району, який обслуговує бібліотека» [232, с. 14].

Питання організації та розбудови наукових бібліотек як одне з першочергових в контексті реорганізації Української Академії Наук висвітлив С. П. Постернак у доповіді «Проблема наукових бібліотек УСРР» [501].

Результати анкетування установ, організацій, ВНЗ, проведеного у 1925 році ВБУ і Секцією Академії бібліотекарів м. Києва, дало змогу визначити приблизну кількість діючих наукових бібліотек, зокрема: при установах, наукових товариствах – 44, при інститутах – 32, при технікумах – 97, при наукових музеях – 15,

при Українській Академії Наук – 14, «окремих бібліотек, які треба зарахувати до наукових – 12» [501, с. 18]. Порівнюючи дані анкет і офіційні статистичні відомості, С. П. Постернак дійшов висновку, що наукові бібліотеки становлять значний відсоток загального числа бібліотек УСРР (11 %), а розмірами свого книжкового фонду в кілька разів перевищують всі інші бібліотеки, становлячи 71 % книжкового фонду всіх бібліотек УСРР (6 726 000 книг із 9 474 541), однак відзначаються низьким використанням фондів (наукові бібліотеки видали лише 22 % книг) [501, с. 18].

Він окреслив коло основних завдань розвитку наукових бібліотек: координація комплектування фондів, науково-дослідної і методичної роботи та визначив основні функції наукових бібліотек і напрями їхнього розвитку. Це насамперед: популяризація наукових бібліотек і бібліотекознавчих наук; координація роботи всіх наукових бібліотек УСРР; підготовка висококваліфікованих наукових кадрів для наукових бібліотек; наукова робота в галузі бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства [501, с. 23].

Д. А. Балака наголошував на зміні функцій наукових бібліотек, активізації їхньої роботи, необхідності зробити бібліотеку відкритою широким читацьким масам: «революційний обов'язок бібліотек зробити приступними широким масам сховані від них до того часу книжкові скарби... Саме розуміння «бібліотечна активність» можна вважати за узаконене лише з цього часу» [63, с. 92].

Він визначив три головні завдання, що постали перед українською науковою бібліотекою: 1) служіння інтересам науки, бути вогнищем української культури й науки; 2) активна участь у політичному, економічному і культурному житті країни, обслуговування науковою книжкою широких мас; 3) «українознавча» та краєзнавча робота [63, с. 93].

Д. А. Балака наголошував на необхідності керівництва читанням, тісного зв'язку бібліотеки з економічним, політичним, господарчим, науковим, національним життям країни, їх виховній ролі, підкреслював необхідність розвитку рекомендаційної та критичної бібліографії.

У резолюції конференції було порушено важливе і складне питання про зведений каталог наукових бібліотек УСРР, накреслено перспективу бібліографічної роботи в Україні, визначено основне завдання бібліографії УСРР, бібліографічні завдання наукових бібліотек і конкретні заходи до реалізації цих завдань. На конференції були розглянуті також проблеми координації науково-методичної роботи бібліотек, питання єдиних науково-методичних основ каталогізації, створення взаємопов'язаної системи каталогів.

У 1920-ті рр. відбувається організація бібліотек наукових установ УАН. У цей період організовано бібліотеки трьох Відділів УАН: Історично-філологічного (1919), Соціальних наук (1921), Фізично-математичного (1926), та спеціальні бібліотеки в структурі установ. Першочерговим завданням бібліотек, які створювалися у структурі НДУ, було формування інформаційної бази наукових досліджень, виконання функцій інформаційних служб. У формуванні бібліотечних фондів, організації ДБА, підготовці галузевих бібліографічних видань активну участь брали видатні вітчизняні вчені. Основу фондів книгозбірень склали особисті бібліотеки і колекції В. Б. Антоновича, П. Я. Стебницького, Ф. К. Вовка, А. Ю. Кримського, Б. Д. та М. М. Грінченків, М. А. Плевако, Г. Л. Берло, П. А. Тутковського, М. Ф. Кашенка, В. І. Липського, О. І. Левицького [355, с. 6–7].

На розвиток бібліотек значний вплив мала загальнодержавна реформа бібліотечної справи, спрямована на формування, шляхом централізації, єдиної мережі бібліотек країни як інформаційної бази розвитку виробництва, науки, культури, освіти.

Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників (1–6 червня 1926 р., м. Харків), у якому брали участь й представники бібліотек ВУАН, затвердив основні принципи організації бібліотек в Україні, що полягають у єдності й централізації бібліотечної мережі [311, с. 146–158].

На з'їзді відзначалося, що найважливіші загальні завдання бібліотечної справи за сучасних умов радянського будівництва визначаються загальним курсом політосвіти. Було визнане за необхідне організувати при Управлінні політосвіти бібліотечну раду в складі представників бібліотек усіх центральних відомств і організацій [302, с. 165].

У галузі бібліографічної діяльності відзначалося, що державні бібліотеки універсального типу здійснюють бібліографію всіх наук, максимально залучаючи спеціальні бібліотеки (технічні, медичні, педагогічні тощо), не тільки збирають книжкові багатства, але й розкривають їх для найбільшої популяризації знання. З цією метою у державних бібліотеках створювалися консультаційно-бібліографічні відділи з відповідними каталогами, покажчиками і списками, довідкові і підручні бібліотеки [387, с. 26]. Розроблені на цьому з'їзді принципи організації бібліотечної мережі лягли в основу бібліотечного будівництва в Україні наприкінці 1920-х – 1930-х рр. [311, с. 445–446].

Широке обговорення нагальних питань бібліотечно-бібліографічної діяльності дало змогу ВБУ у наступні роки ефективніше здійснювати координаційну роботу з бібліотеками ВУАН. Питання організації та упорядкування бібліотечної мережі і співробітництва бібліотек неодноразово порушувалося на Пленумах НДКБ [387].

Паралельно з ВБУ координаційну роботу проводила Бібліографічна комісія ВУАН, створена 15 листопада 1925 р. і затверджена рішенням Президії Укрнауки від 28 серпня 1926 р. за ініціативою і за безпосередньої участі вчених ВБУ з метою організації, координації та планування бібліографічної діяльності в Україні.

Основними завданнями Комісії було спрямування бібліографічної роботи всіх наукових установ УСРР на обслуговування науково-дослідної діяльності для розвитку державного будівництва; координація шляхом вироблення методологічної єдності та єдиного плану бібліографічної роботи УСРР; створення спільними зусиллями всіх наукових та спеціальних бібліографічних установ УСРР вичерпного бібліографічного репертуару як бібліографічної основи для дослідження розвитку й сучасного стану української культури і вивчення продуктивних сил України [311, с. 170–171; 489].

Відповідно до затвердженого 20 листопада 1926 р. «Положення про Бібліографічну Комісію при ВУАН», Пленум Бібліографічної Комісії, розглядає плани бібліографічної роботи всіх установ, що здійснюють бібліографічну роботу в Україні, теоретичні та практичні питання української бібліографії [311, с. 170–171; 489]. Зазначалося, що у своїй роботі Бібліографічна Комісія спирається на ВБУ, до якої надходять всі бібліографічні матеріали Комісії й зокрема зведена картотека УБР.

Перший Пленум Бібліографічної Комісії ВУАН, що відбувся 11–14 квітня 1927 р. у ВБУ, організаційно об'єднав центр з головними містами, підвів певні підсумки розвитку бібліографії в Україні, визначив її обсяг і значення, основні її проблеми, накреслив перспективи та основні завдання, шляхи розвитку та розглянув організаційні питання координації діяльності у межах АН. З метою з'ясування реального стану справ з бібліографування було визнано доцільним провести анкетування установ, що здійснюють бібліографічну роботу [805, арк. 77].

У зверненні Бібліографічної Комісії ВУАН від 29 листопада 1927 р. до всіх установ, що ведуть бібліографічну роботу, за підписами голови Комісії академіка М. Птухи, вченого секретаря М. Сагарди, що надсилалося разом з затвердженою анкетною-опитуванням, йшлося про те, що темп сучасного життя ставить особливі вимоги до бібліографії «як могутнього чинника, що повинен підвести під усі будівничі заходи солідну наукову базу шляхом належної й незабарної бібліографічної інформації та консультації» [311, с. 198–201; 805, арк. 77].

Констатовалося, що різні наукові установи, організації й окремі дослідники здійснюють велику наукову і бібліографічну роботу, однак у ній немає погодженості, плановості, організованості, що великою мірою знецінює значення цієї роботи, гальмує нормальний розвиток самої бібліографії. Наголошувалося, що незорганізована, неспланована й некоординована бібліографія не дасть, «принаймні вчасно, тієї допомоги, що від неї ждуть» [805, арк. 77]. У листі містилося прохання зафіксувати стан бібліографічної роботи на 1 жовтня 1927 р. і надіслати відомості до 1 грудня 1927 р. на адресу Комісії [805, арк. 77 зв]. Метою опитування було встановлення стану практичної бібліографічної роботи, що здійснювалася в УСРР, отримання точних відомостей про те, які саме установи, товариства провадять бібліографічну роботу, визначення її обсягів, напрямів бібліографування, кадрового складу бібліографів, які фахово займаються бібліографією. Були опитані директори установ, наукові співробітники, бібліографи [811, арк. 99].

Планувалося, що за результатами анкетування Комісія створить картотеку бібліографічних робіт «на Україні та про Україну», подаватиме огляди і звіти про бібліографічну роботу, надаватиме інформацію і довідки усім зацікавленим, складе основний проект координації та єдиного плану бібліографічної роботи в Україні [811, арк. 99].

Містилися в анкеті й питання про довідково-бібліографічну діяльність. Переважна більшість бібліотек щодо організації спеціального бібліографічного бюро давала негативну відповідь. Лише деякі бібліотеки подавали відомості про бібліографічні відділи, які паралельно з бібліографічною роботою здійснювали обслуговування читачів, надавали довідки і консультації (Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Харківська науково-педагогічна бібліотека, Методично-консультаційне бюро при Київському ІНО, Консультаційне бюро ДВУ та ін.) [699, с. 37; 811; 815, арк. 3].

Належно була організована довідково-бібліографічна робота у Всеукраїнському інституті праці (м. Харків). В анкеті повідомлялося, що відповідь на запит дається у вигляді друкованого на машинці покажчика, а копія залишається в архіві бібліотеки. Бланк замовлення на бібліографічну довідку містив такі

поля: №; тема запита (точне формулювання); форма відповіді (1) список літератури, 2) картотека, 3) витяги, таблиці, цифрові дані, 4) мови); рівень опрацювання питання (матеріал повний, вибірковий чи орієнтуючий); термін; замовник; мета [811, арк. 14].

Бібліотеки повідомляли про бібліографічні покажчики, які склалися за напрямами наукової діяльності інститутів, картотеки, журнали, які розписуються для картотек та реферуються тощо. Анкетування дало змогу виявити реальний стан бібліографічної роботи, відсутність інструкцій, методичних документів, чітких планів. Найдетальніші відповіді містилися в анкеті ВБУ [811, арк. 85–86].

У матеріалах державного наукового методичного кабінету Наркомосу УСРР «Про завдання бібліотечного будівництва в республіці» (3 серпня 1927 р.) була накреслена система бібліотечного будівництва і поділ бібліотек за типами (масові, шкільні, державні, спеціальні) [311, с. 192–196].

Основною серед державних бібліотек визнавалася Всенародна бібліотека при ВУАН, що крім загальних функцій державних бібліотек «має зібрати найповніший комплект книжок «Україніка» та скласти всеукраїнський картковий каталог» [311, с. 194]. На мережу державних бібліотек покладалося виконання таких функцій: обслуговування науковою літературою діячів науки і практики високої кваліфікації з усіх галузей знання; науково-бібліографічна робота для ефективнішого використання своїх книжкових фондів; діяльність у галузі бібліотекознавства і книгознавства; бібліографічне інформування державних установ і громадських організацій; поширення наукових знань серед широких кіл робітників і селян, шкільної молоді і радянської інтелігенції; методична і бібліографічна допомога іншим бібліотекам республіки; сприяння освітнім заходам державних установ та громадських організацій [311, с. 194].

Заслухавши 15 листопада 1929 р. на засіданні Президії ВУАН звітну доповідь М. І. Сагарди та плани Бібліографічної Комісії, Президія ВУАН схвалила діяльність Комісії, скеровану на широке організаційне охоплення бібліографічної роботи у всеукраїнському масштабі; конкретні заходи, спрямовані на методологічну витриманість і належне методологічне усталення; бібліографічне оформлення результатів бібліографічної роботи (картотек і бібліографічних видань), що їх проводять окремі бібліографічні установи, науководослідні заклади та фахівці-бібліографи [311, с. 259–264; 559].

Отже, провівши генеральний облік бібліографічної роботи в УСРР, Бібліографічна Комісія ВУАН і далі здійснювала поточний облік бібліографічної діяльності з метою координації роботи наукових установ, встановлення методологічної єдності, розроблення єдиного плану бібліографічної роботи в УСРР.

Питання організації бібліотечної роботи завжди перебували в полізорі керівних органів республіки. Так, у грудні 1930 р. сектор науки Держплану УСРР розглядав питання про реорганізацію мережі наукових бібліотек. У червні 1930 р. Держпланом була підготовлена велика довідка про стан бібліографічної роботи в Україні з детально розробленими статистичними таблицями [311, с. 450].

На початку 1930-х рр. загальна бібліотечна політика змінювалася в масштабах країни. Пріоритетним став принцип централізації управління бібліотечним фондом, уніфікація організації бібліотечної справи, організація бібліотечних мереж

з відповідним підпорядкуванням, впровадження єдиних принципів комплектування, каталогізації і бібліографування, зберігання і використання літератури.

10 березня 1931 р. відбулася Перша конференція бібліотекарів наукових бібліотек. Всю підготовчу і організаційну роботу взяла на себе ВБУ. На конференції були заслухані такі доповіді співробітників ВБУ: «Проблема бібліотечних кадрів у наукових бібліотеках» (О. І. Полулях), «Галузеві асоціації наукових бібліотек» (Г. Д. Біла), «Центральні державні і спеціальні бібліотеки та їх місце в єдиній бібліотечній мережі» і «Спеціальні завдання наукових бібліотек за доби соцбудівництва» (В. О. Козловський) та ін.) [387, с. 106; 818, арк. 7]. Ця конференція дала змогу вирішити науково-організаційні та методичні засади кооперативної діяльності наукових бібліотек, у тому числі в галузі довідково-бібліографічної діяльності, поширити досвід ВБУ, обговорити принципи питання обслуговування науки, намітити подальші форми бібліографічної роботи. Конференція визнала за необхідне скликати в 1931 р. Український бібліографічний з'їзд. Ця ідея була висунута бібліографічною секцією НДКБ за підписом М. І. Ясинського [811, арк. 16]. Однак у цей період почалося планомірне згортання національних засад розвитку науки та культури з боку радянських органів влади. Розгром українського бібліотекознавства та бібліографознавства, який почався в 1931 р., не дав змоги його провести.

Наукові бібліотеки перетворювалися на загальнодоступні культурно-просвітницькі центри, де активно впроваджувалися масові форми роботи з читачем, розвивалася пропагандистська робота засобами книги. Реорганізація довідково-бібліографічної діяльності і довідкових фондів спрямовувалася на підпорядкування консультаційної роботи завданням освіти і самоосвіти, що стимулювало розвиток рекомендаційної бібліографії, тематичних списків літератури до знаменних і пам'ятних дат, зумовлювало створення необхідного довідково-пошукового апарату, розроблення предметних і систематичних каталогів.

У Постанові Колегії Наркомосу УСРР від 30 червня 1931 р. «Про стан бібліотечної роботи в УСРР» вказувалося на нескоординованість бібліотечної роботи, відсутність єдиного плану, наявність бібліотечних мереж різних організацій (Наросвіти, профспілок, кооперації тощо), не пов'язаних між собою, зазначалися серйозні хиби в бібліотечній роботі, невідповідність завданням соціалістичного будівництва, розпорошеність і паралелізм у комплектуванні фондів, недоліки у доборі кадрів, використанні коштів. Постанова вимагала негайної перебудови бібліотечної роботи в напрямі створення єдиної мережі з метою забезпечення плановості, єдиного ідеологічного керівництва [311, с. 314–319].

Колегією НКО були ухвалені завдання для всієї бібліотечної мережі: пропаганда політики Компартії і радянської влади – на усіх ділянках соцбудівництва; мобілізація мас на виконання директив партії, виконання планових завдань; озброєння трудящих технічними знаннями, виховання пролетарської інтелігенції; широка пропаганда теоретично-військових знань та обороноспроможності країни; активна участь у боротьбі з великодержавним і національним шовінізмом та участь в інтернаціональному вихованні мас; виконання завдань культурної революції тощо [311, с. 317].

Постанова ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» (1934) передбачала створення при наркомсах союзних республік рад з бібліотечної спра-

ви, до яких мають входити представники різних організацій «для встановлення спільних засад і координування роботи бібліотек, що входять до мережі різних відомств і громадських організацій» [435, с. 252].

Після реорганізації ВУАН у лютому 1936 р. був прийнятий новий Статут Академії наук УСРР, розроблено й оновлено Статут Бібліотеки АН УСРР. Бібліотека оголошувалася основним державним книгосховищем і водночас центральною науковою бібліотекою, яка разом з філіями при НДУ АН УСРР мала обслуговувати установи і окремих наукових працівників і фахівців, що перебували в системі Академії наук [229, с. 261].

У новому Статуті ВБУ 1934 р. на сектор наукової бібліографії було покладено організацію всієї бібліографічної роботи науково-дослідних установ ВУАН. У Статуті зазначалося, що наукове керівництво й фахова редакція бібліографічної роботи здійснюється відповідною науково-дослідною установою ВУАН через спеціально призначених фахівців, а сам процес бібліографічної роботи та бібліографічна редакція зосереджуються в секторі наукової бібліографії Бібліотеки [511, с. 151].

Питання координації і кооперації з науковими бібліотеками, технічними і вишівськими бібліотеками порушувалося у наукових працях і доповідях співробітників БАН (1936) [833, арк. 10–14]. У лютому 1936 р. на адреси бібліотек дирекцією Бібліотеки був розісланий інформаційний лист про започаткування тематичного бюлетеня, який висвітлюватиме конкретні питання теорії і практики бібліотечної справи, міститиме інформацію про роботу бібліотек УСРР, інших республік і зарубіжних бібліотек, і прохання надсилати матеріали, що висвітлюють стан технічної інформації у бібліотеці [834, арк. 24].

З кінця 1936 р. БАН почала цілеспрямовану діяльність з організації бібліотечної мережі АН УРСР, зміцнення зв'язків з інститутами Академії наук. Як стверджує Т. Л. Кулаковська, наприкінці 30-х років ХХ ст. було введено поняття «бібліотечна мережа АН УРСР», яка складалася з головної бібліотеки (БАН УРСР) та бібліотек наукових установ [353, с. 7]. Саме в цей період закладено основи розвитку бібліотек АН УРСР як відомчої мережі з єдиним фондом, уніфікованою бібліотечною технологією, зведеними каталогами іноземних наукових видань, координацією комплектування та книгокористування, підвищення кваліфікації бібліотечних працівників. БАН як координаційний центр здійснювала методичне забезпечення діяльності бібліотек. З метою здійснення керівництва мережею академічних бібліотек у структурі БАН у 1937 р. створено сектор методичної роботи і бібліотечної мережі [229, с. 262].

Упродовж 1938 р. розроблялися методичні засади співпраці та взаємозв'язків фундаментальної бібліотеки та мережі. Було створено проект Положення про спеціальну бібліотеку при науково-дослідній установі АН УРСР, яке заклало основи практичних взаємовідносин БАН та спеціальних наукових бібліотек [229, с. 267–268].

У 1940 р. після приєднання західних областей до УРСР як філія БАН мережу бібліотек системи АН УРСР поповнила Львівська наукова бібліотека (ЛНБ)¹.

Бібліотека була заснована як Львівський філіал Бібліотеки Академії наук УРСР на базі понад 80 відомчих та приватних бібліотек, які функціонували у Львові та на території Львівської області ще з ХІХ сторіччя. Серед них найбільшими були бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка (заснована 1893 р.); «Народного дому» (1849), Національного інституту ім. Оссолінських (1817), Львівського Ставропігійського братства (ХVІ ст., найстаріша) та ін. [544].

Значну роль в її організації відіграли відомі вчені М. Возняк, В. Дорошенко, Ю. Полянський, К. Студинський, В. Щураг, І. Крип'якевич. Перед війною фонди Львівського філіалу Бібліотеки АН УРСР нараховували близько 2 млн одиниць зберігання.

У початковий період її діяльності БАН допомагала ЛНБ науково-методичною літературою, документами з питань організації фондів та каталогів, забезпечувала новими схемами класифікації літератури [229, с. 269]. Діяльність бібліотеки розгорталася за радянським зразком. У 1940 р. у бібліотеці функціонувало 8 читальних залів, розрахованих на 56 осіб, які обслуговували відвідувачів відповідно до свого профілю: кабінети марксизму-ленінізму, мистецтвознавчої літератури, картографічний, відділи української мови і літератури, стародруків, рукописів, періодики, бібліографічний [660, с. 362].

Одним з першочергових завдань відділу бібліографії, створеного у серпні 1940 р., стало формування власного довідково-бібліографічного фонду, на базі якого розпочалося консультаційно-довідкове обслуговування читачів.

Цей період діяльності ЛНБ докладно висвітлила Н. А. Рибчинська [528]. За її дослідженням, вже у ІV кварталі 1940 р. відділом було надано 152 консультації і 45 довідок, у І кварталі 1941 р. – 234 консультації та 208 довідок. Укладалися й ґрунтовні списки літератури за темами: «Бібліографія фізичної географії Польщі» (1556 назв), «Географічне положення великих міст світу» (734 назви), «Монографії про великі міста світу» (510 назв). Підготовка складних довідок і тематичних списків великого обсягу виконувались на госпрозрахункових засадах [528, с. 159].

Головне місце у планах відділу посідала науково-бібліографічна робота. Працівники відділу підготували чимало рекомендаційних списків літератури до знаменних і пам'ятних дат, надавали також допомогу в організації книжково-ілюстративних виставок у бібліотеці.

На початку 1941 р. відділ бібліографії ЛНБ спільно з відділом мистецтва започаткував формування краєзнавчої картотеки, в якій передбачалось з максимальною повнотою зібрати літературу про Західну Україну.

¹ Назва і відомче підпорядкування бібліотеки змінювалися: з 1940 р. – Львівська філія БАН УРСР, з 1944 р. – Львівська бібліотека АН УРСР, з 1963 р. – Львівська державна наукова бібліотека Міністерства культури УРСР, з 1969 р. – Львівська державна наукова бібліотека АН УРСР, з 1971 р. – Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР, з 1994 р. – Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, з 2008 р. – Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника.

На кінець 1940 р. бібліотечна мережа АН УРСР складалася з 28 бібліотек (крім БАН та Львівської філії БАН). В Академії наук УРСР засновуються нові наукові бібліотеки інститутів електродинаміки (1944), технічної теплофізики (1947), проблем лиття (1945). У Львові було створено низку відділів і секторів НДУ, але організація бібліотек у їхній структурі відбувалася переважно у повоєнний час [354, с. 50].

Під час війни у 1941–1945 рр. у діяльності бібліотек на першому плані було забезпечення збереження фондів, евакуйованих разом з установами, і тих, що залишилися на окупованій території.

По закінченні Другої світової війни було відновлено діяльність АН УРСР, водночас відновлювалися, упорядковувалися і формувалися фонди наукових бібліотек, які під час війни зазнали великих втрат.

У перші повоєнні роки основні зусилля колективу бібліографів ЛНБ були спрямовані, насамперед, на виконання головної теми – «Бібліографія української книги 1798–1914 рр.», запроєктованої спільно з БАН УРСР під загальним керівництвом директора БАН Ю. О. Меженка. Працівники відділу бібліографії займалися переважно науково-бібліографічною роботою, опрацьовуючи репертуар української книги, бібліографію української дитячої книги, матеріали до краєзнавчої бібліографії та інші теми. Попри завантаженість науково-бібліографічною діяльністю, працівники відділу паралельно займалися і консультативною роботою. Так, упродовж 1946 р. відділом бібліографії читачам було надано 289 бібліографічних довідок (з них 22 письмові), іншими відділами – 1746; у 1948 р. – 1173 усні і 196 письмових довідок [528, с. 166; 660, с. 368].

Бібліотеки наукових установ здійснювали величезну роботу щодо відновлення й формування бібліотечних фондів. Етапним для розвитку мережі став 1946 р., коли постановою Президії АН УРСР «Про стан бібліотечної справи в системі Академії наук УРСР» при БАН було створено методичний центр для бібліотек наукових установ. Головним завданням центру визначено всебічне вивчення стану діяльності книгозбірень – від комплектування фондів до підготовки кадрів і надання необхідної інструктивної та консультаційної допомоги. Упродовж 1948–1957 рр. здійснювалася робота з організації загального обліку бібліотек НДУ та виявлення кількісного складу фондів [353, с. 7].

Згідно з Постановою Президії АН УРСР від 1 березня 1946 р. про утворення при БАН керівного центру мережі бібліотек було проведено обстеження 37 бібліотек у Києві, Львові і Харкові. За результатами перевірки 21 червня 1946 р. Ю. О. Меженко на засіданні Президії АН УРСР виголосив доповідь «Про стан мережі бібліотек наукових установ Академії наук УРСР», підкресливши основні досягнення та недоліки, окресливши шляхи вирішення нагальних завдань зі створення функціонуючої мережі бібліотек системи АН УРСР [398].

На той час фонд бібліотек мережі АН УРСР нараховував 236 400 примірників. Найбільші фонди мали бібліотека Інституту історії – 27 тис. кн. одиниць, Природничого музею – 20 000, Інституту геологічних наук – 19 400 [398, с. 4].

У доповіді Ю. О. Меженка критикувався склад книжкових фондів, незадовільне і несистематичне поповнення бібліотек новою літературою. Бібліотеки майже не передплачували основні інформаційно-бібліографічні видан-

ня книжкових палат, без яких неможливо слідкувати за виходом нової фахової літератури.

Серед причин незадовільного стану організації книжкових фондів і каталогів – недостатня кваліфікація і забезпечення бібліотечним персоналом. Всього в 37 академічних бібліотеках працювали 54 працівники, з яких 28 не мали бібліотечної освіти [398, с. 11].

Основною хвилюючою 75 % бібліотек, – підкреслював Ю. О. Меженко, – є те, що бібліотечні працівники не знають плану науково-дослідних робіт свого інституту, що негативно відбивається на всій роботі бібліотеки, як комплектуванні, так і обслуговуванні читачів і особливо бібліографічній роботі. Індивідуальна бібліографічна інформація проводилася недостатньо енергійно, поточні фахові видання й збірники розписувала тільки частина бібліотек [398, с. 10].

Довідково-бібліографічна робота велася окремими бібліотеками, але не документувалася, відзначалась відсутність зошитів реєстрації і картотек складених довідок, лише 4 бібліотеки працювали над бібліографічними темами [398, с. 10].

Доповідь Ю. О. Меженка викликала жваві дебати. На думку присутніх на нараді, організація керівництва бібліотеками є першочерговим завданням. До того ж, на керівництво мережею слід було би покласти: збирання та зведення основних відомостей про бібліотеки інститутів АН, їхні фонди; методичне керівництво бібліотеками інститутів, організацію обміну досвідом між бібліотеками; організацію підвищення кваліфікації працівників бібліотек інститутів; впровадження єдиних форм обліку, звітності, організації фондів і каталогів; організацію допомоги в постачанні бібліотек бібліотечною технікою; допомога бібліотекам інститутів в організації комплектування, зокрема, в одержанні платного обов'язкового примірника видань СРСР, проведення централізованої передплати іноземної літератури та налагодження обміну виданнями з радянськими та зарубіжними установами; координування та кооперування роботи бібліотек інститутів у галузі комплектування, міжбібліотечного абонементу, бібліографічної роботи, складанні зведених каталогів [478].

У червні 1946 р. Президія АН УРСР прийняла постанову «Про стан бібліотечної справи в системі АН УРСР», спрямовану на подальший розвиток академічних бібліотек [279, с. 152].

Президією АН УРСР було ухвалено низку заходів, спрямованих на кардинальне покращення роботи бібліотек наукових установ Академії. Зокрема, вирішено звернутися з клопотанням до Ради Міністрів СРСР про виділення одного платного примірника друкованої продукції СРСР, розподіливши його між бібліотеками інститутів; міжнародний обмін науковими виданнями і передплату на іноземну монографічну та періодичну літературу проводити через БАН; звернути особливу увагу на розвиток бібліографічної роботи бібліотек відповідно до наукових планів інститутів.

З метою зміцнення ДБА було ухвалено передплатити видання «Книжная летопись», «Журнальная летопись», «Советская книга», друковані картки Всесоюзної книжкової палати за профілем інституту, розробити проект типового положення про бібліотеку науково-дослідного інституту АН та проект типових правил користування бібліотекою НДУ, забезпечити бібліотеки належними приміщеннями, бібліотечною технікою, сприяти підвищенню кваліфікації кадрів тощо [398, с. 14–16].

Значну роботу з відновлення і організації фондів і каталогів розгорнула бібліотека Інституту геологічних наук АН УРСР, варварськи пограбована під час війни. З 100 600 книг, що мала бібліотека перед війною, на початок 1946 р. було опрацьовано 20 500 книжок і 1000 рукописів [590]. Бібліотека здійснювала роботу з аналітичного розпису геологічної періодики, що максимально розкривало фонди і допомагало науковцям у пошуку необхідної літератури.

Поступово бібліотеки відновлювали довоєнні наукові зв'язки, налагоджували книгообмін з вітчизняними науковими установами і зарубіжними інститутами, що мало значний якісний вплив на склад фондів і, відповідно, забезпечення інформаційних потреб читачів академічних бібліотек.

Таким чином, дослідивши процес становлення довідково-бібліографічної діяльності у наукових бібліотеках України протягом 1918–1948 років, можна зробити декілька важливих висновків.

Попри складність та неоднозначність цього періоду в історії бібліотечної справи України, пов'язаного із революційними подіями, руїною, перебудовою суспільства на радянський лад, війною та іншими соціальними катаклізмами, саме тоді було опрацьовано основні принципи довідково-бібліографічної діяльності та довідково-бібліографічного обслуговування державної наукової бібліотеки.

Визначення цих принципів було пов'язано із заснуванням Національної бібліотеки України в Києві в 1918 р., яка у цей період декілька разів змінювала назву, однак не змінювала національно-державних функцій головної наукової бібліотеки і методичного центру, її діяльністю, спрямованою на дослідження та координацію розвитку засад бібліотечної справи та бібліографії серед наукових бібліотек в усі історично різні для нашої країни часи.

Заснування Національної бібліотеки стало важливою подією в житті України. Вперше в історії держави була створена інституція, покликана формувати національний та світовий фонд літератури, організувати джерельну базу фундаментальної та прикладної науки, культури та освіти, тим самим забезпечуючи економічний та соціокультурний розвиток країни. Почалося теоретичне осмислення та практичне впровадження передових бібліотекознавчих ідей. Біля витоків організації бібліотечної справи в Україні стояли такі видатні вчені, як В. І. Вернадський, Д. І. Багалій, П. Я. Стебницький, П. А. Тутковський, В. Д. Данилевич, В. О. Кордт, Є. О. Ківлицький, Ю. О. Меженко, В. В. Міяковський, С. П. Постернак, Г. П. Житецький та ін.

Довідково-бібліографічна діяльність НБУ (Всенародна бібліотека України у 1919–1934 рр., Бібліотека АН УРСР у 1934–1948 рр.), яка розгорнулася вже в організаційний період 1918–1923 рр., відіграла важливу роль у бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні науки. Фундатори НБУ – досвідчені фахівці та академічні вчені – вважали цю діяльність однією з основних функцій наукової бібліотеки. Однак економічна та політична ситуація в країні не дала змоги налагодити і розгорнути систематично цю діяльність упродовж організаційного періоду (до 1923 р.). Проте, цей період був плідним для осмислення науково-організаційних і методичних засад цієї діяльності, відпрацювання технологій та визначення напрямів роботи.

Систематично ДБО було розпочато лише в 1925 р. консультативно-виставочним відділом, що здійснював бібліографічну діяльність і надавав довідково-бібліографічну допомогу читачам. Пошуки оптимальної організації ДБД зумовлювали неодноразову зміну назв і функцій підрозділу (консультативно-виставочний, консультативно-бібліографічний, сектор наукової бібліографії та систематичного каталогу, відділ наукової бібліографії), перехід від суто обслуговуючих функцій до наукових. Розвивалося комплексне бібліографічне обслуговування установ і організацій, здійснювалася систематична довідково-бібліографічна, консультативна робота як за читацькими запитами безпосередньо, так і для задоволення інформаційних потреб академічних інститутів, органів державної влади; на наукових засадах розвивалися бібліографічні послуги (пошук джерел інформації, виконання усних довідок, складання списків літератури, картотек тощо). Були визначені основні типи довідок, відпрацьована технологія ДБО, розроблені обліково-реєстраційні документи, введено диференціацію бібліографічного обслуговування. Досвід ДБД висвітлювався у статтях, доповідях на конференціях.

Значний внесок у розвиток ДБД належить таким вченим та бібліотечним фахівцям, як Д. А. Балика, В. О. Козловський, Ю. О. Меженко, М. І. Сагарда, С. О. Сірополко, М. І. Ясинський, а також Л. О. Бондаренко, О. Є. Карпінська, Ф. П. Максименко, Б. І. Зданевич та ін.

Активний розвиток засад української бібліографії та бібліографознавства припадає на період 20-х – початок 30-х років ХХ ст. 1920-ті роки були присвячені розробленню фундаментальних засад діяльності наукових бібліотек, до якого долучилися видатні українські вчені, наукові бібліотеки, інші культурно-освітні установи, які будували бібліотечну справу на поєднанні національного та кращого світового досвіду, спрямовували її на вирішення завдань фундаментальної науки. Важливу роль відіграла Бібліографічна Комісія ВУАН, створена 15 листопада 1925 р, до складу котрої увійшли провідні вчені ВБУ, що мала на меті здійснення координації та планування бібліографічної діяльності всіх наукових установ УСРР, організацію Українського бібліографічного репертуару як бібліографічної основи, а також колективне розроблення методологічних та методичних засад бібліографічної діяльності всіх наукових та спеціальних бібліографічних установ УСРР, обслуговування науково-дослідної діяльності Академії. Велике значення мали бібліографічні наради, з'їзди, пленуми Бібліографічної Комісії ВУАН, які демонстрували розвиток колективної думки українських бібліотекознавців та бібліографознавців. Довідково-бібліографічна діяльність була визнана однією з провідних функцій наукових бібліотек.

Українська бібліографічна думка в цей період перебуває на високому рівні в контексті європейського розвитку бібліографічної діяльності. Фундаментальні успіхи бібліотекознавства та бібліографії методичного і практичного характеру є значним внеском українських вчених у розвиток цих наук.

З початком 1930-х рр. ситуація докорінно змінюється, суспільно-політичні реформи спричинили зміни у діяльності наукових бібліотек, питома вага якої була спрямована на сприяння масовій освіті і самоосвіті трудящих, формуванню соціалістичної свідомості. Внаслідок репресій змінився кадровий склад бібліотек. Бібліотечно-бібліографічна допомога вченим і фахівцям різних галузей здій-

снювалася під гаслами соціалістичного будівництва, політпросвіти і партійної пропаганди. Бібліотека розглядалася як ідеологічна установа, у цьому зв'язку велика увага надавалася підбору кадрів, політико-виховній роботі з ними. Радянська влада поставила бібліотеки на службу розвитку радянського суспільства та була зацікавлена в активній діяльності бібліотек щодо обслуговування науки та культури, формування соціалістичної свідомості мас, впливу на культурну та освітню сфери. Тому розвиток бібліотечної сфери перебував під пильною увагою з боку керівних органів, у бібліотеках відпрацьовувалися технологічні аспекти, форми та методи обслуговування, в тому числі і ДБО.

Хоча період війни був дуже складним для бібліотеки, в умовах воєнного часу БАН УРСР продовжувала свою діяльність в евакуації, а після повернення до Києва проводила величезну роботу зі збереження, відновлення фондів, налагодила бібліотечно-бібліографічне обслуговування читачів і абонентів, активно сприяла відбудові народного господарства та розвитку науки.

РОЗДІЛ 3
РОЗВИТОК СИСТЕМИ
ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УРСР
(1949–1990)

**3.1. Управління і координація наукової
та довідково-бібліографічної діяльності в УРСР та СРСР,
розвиток інформаційних функцій**

Період 1950-х років в СРСР характеризується процесами загальносоюзної централізації управління наукою і культурою та посиленням ідеологічного контролю за їх станом та розвитком, що послідовно здійснювалося радянською владою. Разом з тим, перед наукою та виробництвом були поставлені завдання досягнення вагомих результатів у розвитку та зміцненні народного господарства та обороноспроможності країни, створюється і розвивається загальносоюзна та республіканські системи науково-технічної інформації, до котрої увійшли й бібліотеки.

Процеси централізації у бібліотечній справі виявилися у чітко означеному курсі на поступове передання функцій головних наукових інформаційних та методичних центрів у галузі бібліотекознавства і бібліографії, організацію фахових видань та підготовку кадрів вищої кваліфікації до всесоюзних центрів, що зосереджувалися в Москві і Ленінграді. Тут формувалися напрями бібліотекознавчих, книгознавчих та бібліографознавчих досліджень, видавалися майже всі бібліотечні журнали. Спеціальні наукові відділи було створено у Державній бібліотеці СРСР ім. В. І. Леніна (ДБЛ, нині Російська державна бібліотека) і в Державній публічній бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (нині Російська національна бібліотека), які стали методологічними центрами і взяли на себе підготовку загальнобібліотечних методичних документів у галузі бібліотечної справи та координували роботу у межах СРСР.

Пріоритетними було визнано такі напрями: забезпечення бібліотечно-бібліографічних запитів спеціалістів народного господарства, створення радянської системи бібліотечно-бібліографічної класифікації, єдиних правил бібліографічного опису творів друку. Разом з тим, республіканські бібліотеки розгорнули значну діяльність і розвивали власний науково-практичний досвід у здійсненні довідково-бібліографічної функції.

У середині 50-х рр. XX ст. державне і партійне керівництво бере курс на прискорення науково-технічного прогресу в країні, що орієнтувало бібліотеки на посилення бібліотечно-бібліографічного обслуговування спеціалістів народного госпо-

дарства, вчених з природничих і технічних наук, розвиток пропаганди досягнень вітчизняної і зарубіжної науки, сприяння запровадженню їх в народне господарство. Це стимулювало вдосконалення бібліотечно-бібліографічної системи наукових бібліотек, розвиток науково-інформаційного забезпечення інтересів держави та вдосконалення її методів управління. Були прийняті спеціальні урядові постанови, проведені всесоюзні фахові наради, присвячені вдосконаленню бібліотечної діяльності. Так, значну роль у кардинальному поліпшенні видання, комплектування та використання науково-технічної літератури в бібліотеках зіграла Постанова Ради Міністрів СРСР та ЦК КПРС від 25 червня 1955 р. «Про заходи щодо поліпшення використання нової і технічної літератури, патентів і каталогів», яка орієнтувала на необхідність докорінного поліпшення інформування науковців, інженерно-технічних працівників, аспірантів та студентів [842, арк. 35–36].

У наступній постанові ЦК КПРС від 22 вересня 1959 р. «Про стан та заходи поліпшення бібліотечної справи в країні» вказувалося на недоліки в бібліографічній роботі: украй слабку пропаганду бібліографічних знань, видання незначної кількості покажчиків та відірваність їх від завдань комуністичного будівництва, зайвий паралелізм у їхньому випуску [440]. Постановою було визначено систему заходів для поліпшення діяльності бібліотек, серед яких: забезпечення користування послугами бібліотек усіх працюючих незалежно від їхньої відомчої приналежності; покладання на Міністерство культури СРСР і міністерства культури союзних республік методичного керівництва бібліотечною справою в країні і координацію діяльності бібліотек усіх відомств [440, с. 482].

Водночас підкреслювалося значення діяльності бібліотек у загальному комплексі ідеологічної роботи, в пропаганді і розповсюдженні ідей марксизму-ленінізму, досягнень вітчизняної і зарубіжної науки та запровадження їх у народне господарство. У цьому зв'язку Державна публічна бібліотека УРСР (ДПБ) розширює відкритий доступ до підручних фондів загальних і спеціалізованих читальних залів, посилює бібліотечно-інформаційну і довідково-бібліографічну роботу, пропаганду наукових видань з природничих і технічних наук.

У цей період керівними органами звертається увага на необхідність серйозної постановки НТІ в країні, підвищується значення і рівень довідково-бібліографічної діяльності. Було засновано союзні та республіканські органи НТІ. У 1958 р. було засновано Український науково-дослідний інститут науково-технічної інформації і техніко-економічних досліджень (УкрНДІТЕД) Держплану УРСР (нині – Український інститут науково-технічної і економічної інформації – УкрІНТЕІ), створювалися територіальні і галузеві науково-інформаційні центри, завданнями яких стало інформаційне забезпечення потреб певної галузі народного господарства, учених та фахівців, опрацьовувалися питання включення бібліотек у систему НТІ.

На Держплан УРСР покладається відповідальність за стан науково-технічної інформації і пропаганди в республіці. Ставиться завдання розвитку міжгалузевих територіальних центрів інформації, створення довідково-інформаційних фондів з урахуванням особливостей економічного розвитку республіки, розширення довідково-інформаційного та бібліотечного обслуговування підприємств і установ, видання інформаційних матеріалів про досягнення науки, техніки і передового досвіду в народному господарстві республіки.

Це спричинило активізацію бібліографічних досліджень та практичної роботи з ДБФ, розвиток методології галузевої бібліографії. Визначається система поточних та ретроспективних бібліографічних посібників, що мали б слугувати оперативному обслуговуванню науки. Розширюється репертуар і асортимент інформаційних продуктів, поглиблюється аналітико-синтетичне оброблення документів. Створюються і поширюються нові форми бібліографічних документів: реферативні журнали, експрес-інформації, сигнальна інформація, інформаційні дайджести; урізноманітнюються форми і методи інформування науковців і фахівців про нові надходження літератури, світові наукові досягнення і науково-технічні розробки. Крім того, довідково-бібліографічна робота спрямовувалася на активну пропаганду книги, допомогу читачам у їх виробничій, навчальній і самоосвітній діяльності.

Поставлені перед бібліотеками завдання зумовили необхідність налагодження координації наукових бібліотек у галузі довідково-бібліографічної діяльності, яка здійснювалася за територіальним та галузевим принципами. У питаннях організації та функціонування наукових бібліотек координація діяльності бібліотек виходить на перший план.

Почалися масштабні заходи щодо упорядкування функцій між науковими та масовими бібліотеками, перерозподілу функцій бібліотечно-бібліографічного обслуговування між загальнодержавними, обласними науковими, спеціалізованими бібліотеками, уточнення спеціалізації фондів та налагодження координації між бібліотеками.

Важливим першим кроком стало створення Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС (ДРБ), організованої на базі Київської обласної бібліотеки у 1957 р., яка і взяла на себе методичне керівництво бібліотечною справою в республіці та координацію діяльності бібліотек усіх відомств (крім науково-технічних). Тим самим ДРБ була значно розвантажена у питаннях обслуговування масового читача і змогла зосередитися на функції обслуговування науки, налагодити видання низки поточних покажчиків науково-технічного змісту, тематичних покажчиків науково-допоміжного характеру, організувати координацію у цій діяльності між бібліотеками системи АН УРСР.

ДРБ починає розвивати інформаційні функції також шляхом розповсюдження відомостей щодо наявності науково-довідкових видань, покажчиків і списків передплачуваної літератури. З метою координації передплати та інформування про зарубіжні періодичні видання, що надходили до Бібліотеки, ДРБ видавала «Список іноземних бібліографічних і патентних журналів, які одержує в 1957 році Державна публічна бібліотека Академії наук УРСР» (К., 1957), «Список іноземних довідників і бібліографічних покажчиків, які одержали в 1950–1956 роках Державна публічна бібліотека і наукові установи Академії наук УРСР» (К., 1957) та ін. Зведений каталог наукових зарубіжних журналів, що надходять до бібліотек Одеси, видавала Одеська наукова бібліотека ім. М. Горького.

Завдання розвитку науки вимагали зростання рівня наукових досліджень, розвитку виробничих технологій і культури, що відразу відбилося на різкому зростанні кількості та обсягів довідково-бібліографічної роботи, виконання бібліографічних довідок в республіці в цілому. Так, упродовж 1959 р. обласними бібліотеками для дорослих і обласними медичними бібліотеками виконано понад

40 тис. бібліографічних довідок, у тому числі біля 5 тис. письмових, підготовлено і видано понад 120 бібліографічних покажчиків [675, с. 46]. Довідки, виконані масовими бібліотеками в 1959 р., за тематикою розподілялися так: суспільно-політичні науки – 45–50 %; природничі науки – 4–6 %; технічні науки – 4–6 %; сільськогосподарські науки – 6–10%; література і мистецтво – 20–25 %. Кращі довідки склали 20–25 % [675, с. 46]. Вплив на зростання кількості довідок суспільно-політичної тематики мали політичні події, що відбувалися у державі, розвиток політосвіти, посилення партійної пропаганди, поширення форм заочного навчання тощо. Значна кількість довідок з питань літератури і мистецтва (зростання майже в два рази порівняно з попередніми роками) пояснюється розгортанням культурно-просвітницької роботи. На той час в Україні працювало понад 1000 народних університетів культури, біля 600 театрів народної творчості, понад 90 тисяч гуртків художньої самодіяльності, 259 музейних кімнат, сотні меморіальних куточків, присвячених видатним діячам мистецтва, театру, літератури тощо [675, с. 47].

Виконання бібліографічних довідок технічної і сільськогосподарської тематики свідчило про зростання інтересу з боку спеціалістів до технічної і сільськогосподарської літератури, необхідність оволодіння новими знаннями, істотну допомогу бібліотек при організації нових виробничих процесів, запровадженні винаходів і здійсненні наукових відкриттів.

Однак, повільні темпи координації довідково-бібліографічної діяльності з республіканськими, обласними науковими, спеціалізованими бібліотеками в галузі науково-довідкового забезпечення розвитку науки і техніки, паралелізм у роботі різних бібліотек викликали всебічне обговорення на всесоюзному рівні.

Так, аналізу стану довідково-бібліографічної роботи в СРСР, визначенню шляхів її подальшого розвитку і найбільш раціональної організації була спеціально присвячена Всесоюзна нарада з довідково-бібліографічної роботи, що відбулася 23–25 січня 1961 р. в Москві. Нарада була організована Міністерством культури СРСР, Міністерством культури РРФСР і ДБЛ. У ній взяли участь близько 600 представників республіканських, крайових, обласних, найбільших галузевих бібліотек, бібліотек системи АН СРСР і АН союзних республік, книжкових палат, ВІНІТІ, бібліотек ВНЗ тощо.

Активну участь у нараді взяли вчені з України. З доповіддю «Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек Української РСР» виступив завідувач науково-методичного і бібліографічного відділу ДРБ І. В. Шажко [591, 675], в якій він всебічно проаналізував стан ДБД в Україні. Він відзначив значне поширення цієї діяльності: якщо раніше ДБР здійснювали лише великі бібліотеки, то нині також і обласні, міські, районні, профспілкові. Основними базами ДБР в Україні визнані ДПБ АН УРСР, ДРБ, Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького (ОДНБ), Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (ХДНБ), Республіканська науково-медична, Республіканська історична бібліотека, Наукова бібліотека Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, Республіканська науково-технічна бібліотека тощо. Ці бібліотеки здійснюють ДБО органів державної влади і управління, НДІ, промислових підприємств, навчальних закладів, культурно-просвітницьких установ, фахівців з усіх галузей знання [675, с. 40].

Відомий бібліограф М. М. Максименко (Наукова бібліотека Львівського університету) повідомив, що у Львові при обласній бібліотеці організована загальноміська бібліотечна комісія, де діють секції бібліотекознавства, підсекція бібліографів Львова, на якій регулярно обговорюються плани бібліографічної роботи, нові бібліографічні посібники [591, с. 187].

Л. П. Котова (Одеська державна наукова бібліотека) запропонувала видавати покажчики виконаних довідок у межах кожної республіки, а великим бібліотекам – готувати інформаційні списки про виконані довідки, наголосила на необхідності упорядкування професійної термінології, розроблення усталених понять, що вважати письмовою довідкою, списком літератури, покажчиком літератури, адже неуніфікованість визначень цих понять унеможливило точний облік ДБР [591, с. 195].

На нараді була схвально відзначена довідково-бібліографічна діяльність ДПБ, республіканської медичної та історичної бібліотек. Було визнано, що найбільша універсальна бібліотека в Україні – ДПБ – має кращий у країні ДБА, висококваліфікований персонал бібліографів, що дає змогу обслуговувати співробітників АН України, фахівців різних галузей науки, інших читачів літературою та бібліографічними довідками, складати списки літератури і покажчики з найважливіших наукових проблем.

Були схвалені і координаційні заходи українських бібліотек у галузі ДБД, передусім щодо узгодження діяльності публічних бібліотек різного рівня з великими універсальними і галузевими бібліотеками, які можуть краще задовольнити запити з цих напрямів, зокрема, з республіканською історичною і медичною бібліотеками, бібліотекою Академії будівництва і архітектури УРСР тощо. Запити, що стосуються західного регіону, пересилаються до Львівської наукової бібліотеки АН УРСР, здійснюється координація з багатьма бібліотеками НДІ АН.

Було організовано оперативний обмін інформацією та пересилання запитів, які неможливо виконати на базі ДБА тієї чи іншої бібліотеки до інших бібліотек; взаємообмін копіями найбільш змістовних та актуальних бібліографічних довідок, поширювався досвід співпраці і спільного виконання складних довідок і створення бібліографічних покажчиків. Найбільш ефективною виявилася спільна діяльність у галузі підготовки покажчиків. Серед них, наприклад, фундаментальний бібліографічний покажчик з історії України, який готувався Республіканською історичною бібліотекою спільно з бібліотекою Інституту історії АН УРСР. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка виконувала складні бібліографічні довідки спільно з Харківською науковою медичною бібліотекою, бібліотекою Харківського державного університету, обласними медичними бібліотеками і бібліотеками науково-дослідних інститутів тощо [675, с. 42, 43].

Інформація про виконані бібліографічні довідки Республіканською науковою медичною бібліотекою подавалася у щорічному зведеному покажчику «Библиографические справки и указатели, выполненные Республиканской научной медицинской библиотекой в ... году». Аналогічні покажчики довідок складалися і Харківською державною науковою медичною бібліотекою, яка систематично обмінювалася довідками з РНМБ, що заощаджувало час бібліографів і поліпшувало якість ДБО читачів [328, с. 55].

Здійснювалася координація у сфері ДБД між галузевими республіканськими і всесоюзними бібліотеками. З метою якіснішого інформаційного забезпечення запити, що стосувалися України, української історії, літератури тощо пересилалися з ДБЛ до ДПБ або ДРБ. Широке коло науковців, фахівців, студентів обслуговували великі бібліотеки системи Міністерства культури УРСР – ДРБ, ХДНБ, ОДНБ та ін. Кожна з цих бібліотек упродовж року виконувала в середньому 400–450 письмових і від 10 до 15 тисяч усних довідок [675, с. 41].

Публікація відомостей про виконані бібліографічні довідки в «Информационном указателе библиографических списков и картотек, составленных библиотеками Советского Союза» мала значний економічний ефект. До прикладу, зі 104 тематичних довідок, виконаних ХДНБ, інформація про які була розміщена в «Указателе...», були запитані 77 копій за 49 темами, що були адресовані в Москву, Тбілісі, Єреван, Челябінськ, Новосибірськ, Курськ тощо [675, с. 41].

На нараді були заслухані доповіді про довідково-бібліографічну роботу в галузі суспільних наук, техніки, сільськогосподарських наук, бібліотек ВНЗ, у яких характеризувався стан довідково-бібліографічної роботи в окремих бібліотеках, регіонах, вказувалося на необхідність удосконалення ДБА, поліпшення якості надання довідок і розширення пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань. Вказувалося на паралелізм у роботі при виконанні фундаментальних бібліографічних довідок з різних актуальних питань науки.

З огляду на конкретний характер запитів читачів і безпосередній зв'язок цих запитів з виробничим, науковим і суспільним життям було визнано доцільним застосовувати диференційований підхід до кожного запиту, врахування його цільового призначення і рівня підготовки читачів [40, с. 8]. Було запропоновано здійснювати координацію за двома напрямками: розмежування і кооперація в роботі бібліотек одного типу, центральних і місцевих, зокрема, в системі бібліотек міністерства культури – між бібліотеками республіканськими, крайовими, обласними, районними; в системі технічних бібліотек – між ДПНТБ і центральними галузевими НТБ тощо [40, с. 13]; розмежування і кооперація в роботі універсальних та галузевих бібліотек в межах однієї території. Відзначалося, що при виконанні запитів необхідно, насамперед, використовувати можливості місцевих бібліотек (універсальних і галузевих), а вичерпавши власні можливості, з метою надання повнішої інформації з теми, спрямовувати їх до центральної бібліотеки. Галузеві бібліотеки мають більш розгалужений і деталізований довідковий апарат, що дає їм змогу оперативніше і повніше задовольняти вузькоспеціальні запити.

На нараді порушувалися й інші практичні питання ДБР: у зв'язку з інтеграцією окремих галузей науки і техніки, виконання довідок зі спеціальних питань потребує залучення літератури із суміжних галузей знання, а тому зростає роль універсальних бібліотек у підготовці довідок; галузевим бібліотекам і бібліотекам НДІ, які здійснюють поглиблене бібліографічне розроблення відомчих тем, слід налагодити співпрацю та ширше використовувати підготовлені ними бібліографічні списки; бібліографічні запити з важливих наукових і народногосподарських тем слід приймати до виконання тією бібліотекою, яка має необхідний довідковий апарат, незалежно від її відомчого підпорядкування [40, с. 16–18].

Обговорювалися питання про зміст довідково-бібліографічної роботи. Утвердилася думка, що вона має мати суто науково-допоміжний характер і бути

спрямована на бібліографічну підтримку діяльності вчених, а не підміняти її [675, с. 45]. Основним завданням бібліотечних працівників мають стати кваліфіковані консультації з використання ДБА та напрямів пошуку, здійснення добору необхідної літератури за темою, орієнтування читача на можливості самостійного пошуку наукових видань.

У резолюції наради констатовалося, що довідково-бібліографічна робота бібліотек за останні роки досягла значного розвитку [591, с. 208], однак однією з найважливіших причин недоліків у довідково-бібліографічному обслуговуванні споживачів є відсутність необхідної узгодженості в роботі бібліотек, книжкових палат й інших бібліографічних установ. Була підтримана пропозиція фахівців ДБЛ щодо координації та організації ДБР за територіальним та галузевим принципами [591, с. 209]. З метою покращення ДБР було запропоновано посилити пропаганду «Информационного указателя библиографических списков и картотек, составленных библиотеками Советского Союза», передплачувати його бібліотекам, науково-дослідним організаціям; підготувати основний перелік довідково-бібліографічних видань, необхідних для міських і районних бібліотек; здійснювати видання в достатній кількості довідників, енциклопедій, галузевих словників для забезпечення комплектування ДБФ; видати довідники «Бібліотеки України» (загального та галузевого характеру); покращити підготовку та перепідготовку кадрів бібліографів для належної організації ДБР [675, с. 52].

У прийнятій резолюції також було намічено низку організаційних заходів з подальшого розвитку в країні довідково-бібліографічної роботи, визначено рекомендовану систему координації цієї роботи на союзному рівні, в республіках та функції галузевих центрів.

Було визнано доцільним створення такої системи координації ДБР, при якій всі бібліотеки, що працюють в одній галузі знання, об'єднувалися б галузевими центральними бібліотеками.

Центрами ДБР з окремих галузей мають бути:

- а) у галузі суспільно-політичних наук, літературознавства, мистецтвознавства і мовознавства – ДБЛ;
- б) у галузі техніки – ДПНТБ СРСР;
- в) у галузі сільськогосподарських наук – ЦНСГБ ;
- г) у галузі медичних наук – ДЦНМБ;
- д) у галузі природничих і точних наук – БАН СРСР [591, с. 210].

Основне завдання координаційних центрів – раціональний розподіл ДБР між бібліотеками країни, широка інформація про бібліографічні можливості бібліотек і надання методичної допомоги бібліотекам. З цією метою галузеві центри мають збирати відомості про ДБА бібліотек, складати зведену картотеку основних бібліографічних покажчиків, що є в галузевих бібліотеках країни, зведену картотеку картотек з даної галузі знання; організовувати інформацію про наявні в бібліотеках дублетні примірники галузевих довідково-бібліографічних видань, створювати фонд мікрофільмів і надсилати їх до бібліотек; готувати списки літератури на актуальні теми і забезпечувати їх оперативне розсилання по своїй мережі, а також в обласні і республіканські бібліотеки; тримати постійний зв'язок з установами та закладами, що здійснюють бібліографічну роботу (ВІНІТІ, Книжкові палати), тощо [591, с. 211].

Йшлося також про необхідність поліпшення оперативної інформації про бібліографічні можливості бібліотек, здійснення заходів щодо розширення пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань, створення і введення єдиної системи обліку бібліографічних довідок для бібліотек усіх відомств [591, с. 210].

З метою координації ДБР у республіці, краї, області постановлялося обов'язки координуючих центрів покласти на республіканські, обласні бібліотеки в межах певної території. Головне їхнє завдання – визначення головного напрямку ДБР усіх бібліотек даної території відповідно до економічного профілю району. Республіканські, обласні, крайові бібліотеки мають збирати відомості про бібліографічні можливості бібліотек республіки, краю, області і на цій основі домовлятися з бібліотеками про розподіл між ними довідок, визначити систему необхідних карток і єдині принципи їх побудови, функції по їх веденню, інформуючи про це всі інші бібліотеки [591, с. 211].

Республіканські, обласні, крайові бібліотеки мають опиратися у своїй роботі на міжвідомчу раду з питань бібліотечної роботи. ДБЛ зобов'язали розробити типові Положення про координацію ДБР бібліотек певної території; галузевим центральним, республіканським бібліотекам – рекомендувалося скласти і видати упродовж 1961–1965 рр. довідники про бібліотеки республіки, включивши до них найповніші відомості про довідково-бібліографічні можливості бібліотек, галузевим центральним бібліотекам – довідники про галузеві спеціалізовані бібліотеки. Передбачалося розробити і розглянути відповідними органами пропозиції про єдині і доступні умови складання списків бібліотеками, що ведуть цю роботу на госпрозрахункових засадах, забезпечити всі бібліотеки можливостями тиражування бібліографічних матеріалів, впровадження нової техніки в ДБР бібліотек [591, с. 212].

У резолюції вказувалося також на необхідність з метою розширення пропаганди бібліографічних знань науково-методичним центрам підготувати навчальні програми, пам'ятки, навчальні посібники для різних категорій читачів: школярів, студентів, широкого кола читачів, наукових співробітників, бібліотекарів тощо. Для пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань великого значення надавалося розвитку співпраці з засобами масової інформації: редакціями газет, журналів, радіо, телебачення.

Важливим було те, що нарада ухвалила упродовж 1961 р. розробити типову документацію, єдину методику оформлення бібліографічних списків, спільну для всіх бібліотек систему обліку ДБР. Наголошувалося на необхідності розширення співробітництва Всесоюзної і республіканських книжкових палат щодо ДБР.

Отже, Всесоюзна нарада з довідково-бібліографічної роботи окреслила якісний рівень подальшої бібліографічної діяльності бібліотек: затвердила систему координації ДБР і ДБО, визначила функції галузевих центрів, шляхи раціональнішої організації довідково-бібліографічної роботи, що позначилося на організації бібліографічних відділів. Нарада стала етапною у налагодженні та розвитку ДБД, у стандартизації форм, методів роботи, спрямованої на задоволення індивідуальних науково-інформаційних, освітніх потреб, зокрема і покращення інформаційного забезпечення суспільства загалом.

Згодом у розроблених ДБЛ проектах документів «Примерное положение о деятельности отраслевого общесоюзного центра библиотек в области

научно-информационной библиографии и справочно-библиографической работы», «Примерное положение о координации библиотек ... республики, (края, области, города) в области научно-информационной библиографии и справочно-библиографической работы» вказувалося, що координації підлягають такі види робіт: виконання бібліографічних довідок, організація довідкового апарату, пропаганда бібліографічних знань, складання бібліографічних покажчиків науково-інформаційного характеру і розроблення методики їх укладання [59, с. 13].

За підсумками вивчення стану ДБР у бібліотеках України, зустрічей та домовленостей представників найбільших бібліотек було визначено і узгоджено розподіл функцій щодо довідково-бібліографічного обслуговування. Ця попередня домовленість була затверджена рішенням IV Пленуму Міжвідомчої ради з питань бібліотечної роботи при Міністерстві культури УРСР «Про координацію довідково-бібліографічної роботи в УРСР» 31 травня 1961 р., який визначив систему координації ДБР в Україні [506]. Організаційним центром координації з ДБР в Українській РСР було визначено Державну республіканську бібліотеку УРСР ім. КПРС. Функції галузевих центрів координації ДБР виконують: з питань техніки – Державна республіканська науково-технічна бібліотека УРСР (ДРНТБ), з питань сільського господарства – Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького (згодом ще ДРБ і ЦНСГБ у м. Харкові), з питань медицини – Державна республіканська науково-медична бібліотека УРСР. Крім галузевих центрів з координації ДБР було визначено низку великих бібліотек, які повинні виконувати складні бібліографічні довідки і до яких можуть безпосередньо звертатися бібліотеки, установи, організації і окремі читачі:

у галузі суспільно-політичних наук – Державна публічна бібліотека АН УРСР і Державна республіканська бібліотека УРСР ім. КПРС;

у галузі історії і краєзнавства – Державна історична бібліотека УРСР; Львівська бібліотека АН УРСР – питання краєзнавства західних областей УРСР; Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького – питання краєзнавства південних областей – Одеської, Херсонської, Миколаївської; Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка – Харкова і Харківщини; Обласні бібліотеки – питання краєзнавства по своїй області;

– у галузі права – Наукова бібліотека Київського державного університету;

– у галузі мовознавства, мистецтва і літературознавства – Державна публічна бібліотека АН УРСР;

– у галузі техніки – Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Державна республіканська науково-технічна бібліотека;

– у галузі сільськогосподарських наук – Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького;

– у галузі медичних наук – Республіканська науково-медична бібліотека УРСР (м. Київ), Харківська науково-медична бібліотека;

– у галузі біологічних наук – Наукова бібліотека Харківського державного університету;

– у галузі фізико-математичних наук – Наукова бібліотека Київського державного університету;

– у галузі геолого-географічних наук – Наукова бібліотека Одеського державного університету; Наукова бібліотека Львівського державного університету (про західні області УРСР);

– з питань хімії і хімічної технології – Державна публічна бібліотека АН УРСР;

– з питань статистики друку, про видання творів окремих авторів – Книжкова палата УРСР.

Центром координації науково-бібліографічної роботи в області є державна обласна бібліотека; в Харкові – Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Одеській обл. – Одеська наукова бібліотека ім. М. Горького [222, с. 120–124].

Отже, на ДПБ було покладено роботу з виконання бібліографічних довідок із суспільних наук, мовознавства, мистецтва, літературознавства, хімії і хімічної технології. За розподілом питань між науковими бібліотеками ЛНБ виконувала також бібліографічні довідки в галузі літературознавства і мистецтва [222, с. 120–124; 847, арк. 42].

Таким чином, було намічено і реалізовано низку координуючих, науково-організаційних, науково-методичних і практичних заходів, спрямованих на гармонійний розвиток ДБР у республіці, з урахуванням чітко визначеного місця універсальних, галузевих і спеціальних наукових бібліотек в єдиній системі довідково-бібліографічного забезпечення користувачів.

Такі рішення мали позитивний вплив на оперативність обслуговування, скоротився паралелізм і дублювання у роботі. Найповніше і ефективніше стали використовуватися фонди, багато бібліотек об'єднали свої зусилля щодо ведення довідкового апарату, активізувався обмін бібліографічними матеріалами. Прийняті заходи в наступні роки значним чином упорядкували систему ДБО в СРСР загалом і в Україні зокрема.

Бібліографічний відділ було визнано головною, обов'язковою організаційною формою бібліографічної служби обласної наукової бібліотеки. Бібліографічні відділи стали створюватися й у міських бібліотеках, бібліотеках ЦБС. Завершився емпіричний період розвитку бібліографічних служб обласних бібліотек, протягом якого був забезпечений їхній поступальний рух до системи розподіленої бібліографічної діяльності, до взаємодії на регіональному рівні.

Питання координації наукової і довідково-бібліографічної роботи бібліотек країни в галузі природничих і фізико-математичних наук порушувалося на Сьомій нараді директорів бібліотек АН СРСР і АН союзних республік (Рига, 14–17 серпня 1962 р.) [46].

За даними БАН СРСР, на початку 1960-х рр. у бібліотеках країни велося більше 400 тематичних картотек з природничих і фізико-математичних наук; наприкінці 1950-х рр. опубліковано понад 200 бібліографічних покажчиків з цих наук [651, с. 71]. З метою інформування про бібліографічні роботи, усунення паралелізму БАН СРСР розпочала випуск інформаційного щорічника, що містив відомості про стан бібліографії природничої літератури.

У межах кооперування і координації інформаційно-бібліографічної роботи ДПБ брала участь у всесоюзних зведених каталогах і бюлетенях нових іноземних книг, республіканському зведеному каталозі журналів, систематично надсилала

для включення у зведені каталоги бібліографічні картки на зарубіжну періодику і книги. До прикладу, у 1962 р. відділ іноземного комплектування ДПБ для включення відомостей до всесоюзних зведених каталогів та інформаційних бюлетенів нових надходжень надіслав 11 744 картки, з них: ДБЛ – 5819 карток, ВДБЛ – 5349 карток, Інституту наукової інформації з суспільних наук – 576 [848, с. 33]. У 1964 р. було надіслано 6433 картки, у тому числі ДБЛ – 3324, ВДБЛ – 3109 [849, арк. 51], у 1967 р., відповідно, було надіслано 2241 картку на зарубіжну періодичну літературу і 12 994 картки на зарубіжні книги [852, арк. 22], що засвідчувало чітку координацію і надавало можливість створювати зведені каталоги іноземних періодичних видань у межах республіки та СРСР, інформувати читачів про отриману літературу і сприяти ефективному використанню сукупних бібліотечних фондів.

Належному комплектуванню ДБФ бібліотек, координованому надходженню іноземної літератури сприяла поглиблена і цілеспрямована робота з вдосконалення внутрішньовідомчої координації на республіканському рівні, у системі АН УРСР, а також міжвідомча координація ДПБ з найбільшими бібліотеками Києва: Державною республіканською бібліотекою УРСР ім. КПРС, Державною науково-технічною бібліотекою, Науковою бібліотекою Київського державного університету, Державною науковою медичною бібліотекою УРСР, Державною науковою сільськогосподарською бібліотекою. Регулярно складалися зведені поточні і перспективні плани науково-методичної і бібліографічної роботи великих бібліотек республіки, здійснювався контроль за їх виконанням [847, арк. 6–10].

Розвитку координації сприяла й Республіканська нарада з питань довідково-бібліографічної роботи, що проходила в Києві 26–29 травня 1964 р. У ній взяли участь 176 представників обласних, науково-технічних, медичних, університетських та інших бібліотек. З доповіддю «Організація і координація довідково-бібліографічної роботи в бібліотеках Української РСР» виступила завідувач довідково-бібліографічного сектору ДРБ Г. М. Александрова. Були заслухані співдоповіді: про ДБР українських бібліотек в галузі сільського господарства (ОДНБ), в галузі суспільних наук (ДПБ АН УРСР), техніки (ДРНТБ), а також 22 виступи з різноманітних питань організації і методики ДБО. Завідувач відділу бібліографії ЛНБ М. П. Гуменюк висвітлив красназничу бібліографічну діяльність бібліотек західних областей України [525].

Відзначалися успіхи в координації ДБР між бібліотеками різних відомств. У Харкові і Донецьку були складені єдині плани бібліографічної діяльності бібліотек, велися зведені каталоги періодици і виконаних довідок, розвивалася співпраця бібліотек з історичного красназництва.

У рекомендаціях, прийнятих на нараді, підкреслювалося, що координація і кооперація в роботі бібліотек різних систем і відомств має відіграти головну роль в поліпшенні ДБО. Республіканська бібліотека УРСР ім. КПРС і обласні бібліотеки мають стати центрами методичної допомоги організації довідково-бібліографічної роботи в бібліотеці [525, с. 115].

Прикладом співпраці наукових бібліотек (Державна історична бібліотека УРСР, ДПБ, республіканські, обласні, районні бібліотеки) було створення спільними зусиллями унікальної красназничої «Зведеної картотеки матеріалів з історії

міст і сіл Української РСР» на допомогу авторському колективу, що працював над 26-томною «Історією міст і сіл Української РСР» (К., 1968–1974). ДІБ розпочала створювати картотеку в другому півріччі 1962 р. З 1963 р. на ДІБ покладено обов'язки з координації цієї роботи. Для уникнення паралелізму і дублювання заплановані до перегляду і розпису друковані джерела були розподілені між бібліотеками згідно з координаційним планом, складеним науково-бібліографічним відділом ДІБ. ДІБ розписувала матеріали з економіки, статистики, історичної географії і географії; ДРБ – з сільського господарства і колгоспного будівництва; ДРНМБ – з охорони здоров'я і медицини; Книжкова палата УРСР і бібліотеки університетів – з питань науки, освіти, літератури і мистецтва; обласні і районні бібліотеки – місцевий друк. Картки на виявлені матеріали надходили до ДІБ, де систематизувалися у зведеній бібліографічній картотеці «Історія міст і сіл Української СРСР» [378]. Далі ДІБ продовжувала роботу над цією картотекою, її удосконалювала.

У картотеці зосереджена інформація про тисячі населених пунктів України – як великі міста, так і маленькі села або хутори, які існують понині або вже стали історією. На сьогодні ця картотека включає понад 450 тис. описів і охоплює матеріали, опубліковані з кінця XVIII ст. українською, російською, польською, німецькою мовами [102, с. 119]. Нині ця картотека відцифрована і представлена у вільному доступі на сайті Національної історичної бібліотеки України.

Відповідно до «Положення про організацію науково-методичної і бібліографічної роботи наукових бібліотек на допомогу бібліотекам республіки» у 1964 р. за ХДНБ ім. В. Г. Короленка було закріплено бібліотеки Ворошиловградської, Дніпропетровської, Донецької, Полтавської, Сумської і Харківської областей і доручено методичне забезпечення комплексу питань з пропаганди технічної літератури для бібліотек республіки [128, с. 12].

Водночас у СРСР плідно розвивалася система науково-технічної інформації, яка вже на середину 60-х рр. XX ст. становила величезну галузь.

Постановою Ради Міністрів СРСР № 755 від 10 вересня 1964 р., «Про поліпшення науково-технічної інформації в країні» було поставлено завдання своєчасного доведення інформації про науково-технічні досягнення і передовий досвід до наукових працівників та виробничників [443, с. 369].

У 1966 р. в СРСР працювало 6 всесоюзних, 13 центральних галузевих, 14 республіканських інститутів НТІ, 24 центральних бюро технічної інформації в економічних регіонах і декілька сотень місцевих інформаційних служб на підприємствах і в НДІ [594, с. 6].

Постанова Ради Міністрів СРСР № 916 від 29 листопада 1966 р., «Об общегосударственной системе научно-технической информации» відзначала необхідність докорінного поліпшення загальнодержавної системи НТІ і координації діяльності всесоюзних, галузевих і територіальних органів інформації як важливої умови прискорення темпів наукового і суспільного прогресу [441, с. 551–552].

На АН СРСР спільно з Державним комітетом Ради Міністрів СРСР з науки і техніки було покладено відповідальність за підготовку і видання бібліографічної, реферативної, оглядової інформації зі світової науково-технічної літератури в галузі природничих і технічних наук.

Відповідно до цієї постанови стала створюватися система інформаційного, у тому числі бібліографічного, обслуговування науки і виробництва. На Міністерство культури СРСР було покладено обов'язок з удосконалення науково-інформаційної роботи УНБ, підпорядкованих Міністерству культури СРСР та міністерствам культури союзних республік, маючи на увазі забезпечення широкого використання фондів цих бібліотек у загальнодержавній системі довідково-інформаційної служби, координацію їх роботи з діяльністю органів НТІ та спеціалізованих бібліотек [441, с. 554].

Відповідно до цієї постанови мережа інформаційних органів країни об'єднувалася в єдину Державну систему науково-технічної інформації, керівництво якої покладалося на Державний комітет СРСР з науки і техніки. Основні організаційні принципи зводилися до централізації опрацювання світового документного потоку, доведення НТІ до кінцевих користувачів. Методологія ДСНТІ включала математичну лінгвістику, семіотику, кібернетику, системний підхід і математичне моделювання, орієнтувала на практичне впровадження обчислювальної техніки та інформаційного обслуговування з використанням зарубіжного досвіду [594, с. 7–10].

Незважаючи на певне протиставлення бібліотек і органів НТІ організація ДСНТІ мала позитивний вплив на розвиток науки і техніки в країні, бібліотечно-бібліографічної галузі, раціоналізацію довідково-інформаційної діяльності, пошук і впровадження нових форм бібліографічного інформування. До того ж універсальні і галузеві наукові бібліотеки, бібліотеки ВНЗ широко використовували при формуванні фондів і обслуговуванні користувачів інформаційні продукти інститутів НТІ та інформцентрів.

Наприкінці 60-х рр. – початку 70-х рр. ХХ ст. розпочалася взаємодія бібліотек та інформаційних органів, зумовлена ускладненням структури науки і виробництва, значними кількісними зрушеннями в інформаційних потоках та інформаційних потребах користувачів.

В «Основных мероприятиях по развитию универсальных научных библиотек как части общегосударственной системы научно-технической информации» (додаток до постанови колегії Міністерства культури СРСР від 8 вересня 1967 р.) були визначені основні напрями інформаційної діяльності УНБ в системі НТІ країни [458].

Цією постановою на УНБ покладено створення системи загальносоюзних та регіональних зведених каталогів. Визначені типи каталогів, періодичність їх видання, бібліотеки, відповідальні за їх випуск, заплановано створення єдиної довідково-бібліографічної служби. ДБЛ та державним бібліотекам союзних республік доручалося створення довідково-координаційних центрів про основні джерела інформації з усіх галузей знання [458, с. 61–62].

Зазначалося, що УНБ мають готувати інформаційні видання універсального змісту, з міжгалузевих та комплексних проблем, а також з питань бібліотекознавства, бібліографії та історії книги, визначалися види видань, їх періодичність, бібліотеки, відповідальні за їх випуск. Підготовка та видання бібліографічних матеріалів здійснюється за єдиним координаційним планом. На ДБЛ покладалася функція міжгалузєвого координаційного центру. Було розглянуто систему інформаційних видань універсальних бібліотек, методи інформаційної роботи.

Методичне керівництво роботою з видання путівників та бібліографій бібліографії доручалося здійснювати ДПБ ім. М. Є. Салтикова-Щедріна [458, с. 64–66].

Основною метою механізації та автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів визначено прискорення, здешевлення, забезпечення повноти бібліографічної інформації на допомогу науці і виробництву, удосконалення системи бібліографічних матеріалів. Важливе значення надавалося розвитку взаємозв'язків бібліотек з органами НТІ і спеціальними бібліотеками. УНБ розглядалися як організатори скоординованої та кооперативної роботи наукових і спеціальних бібліотек з обслуговування науки і виробництва. УНБ для територіальних органів НТІ забезпечують бібліографічну основу для розвитку фактографічної інформації, пропагують інформаційні матеріали, що видаються органами інформації, та допомагають читачам у їх використанні [458, с. 67–70].

На актуальність проблем поліпшення НТІ в країні для прискорення науково-технічного прогресу, розвитку інформаційного забезпечення галузей народного господарства і виробництва, необхідність удосконалення бібліотечної справи в країні неодноразово вказувалося й у постановах, матеріалах партійних з'їздів і конференцій.

У 1973 р. при Міністерстві культури УРСР як дорадчий орган створюється Рада з координації науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства і бібліографії, затверджується Міністерством культури УРСР «Положення про Раду по координації науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства і бібліографії» від 30 січня 1973 р. [224, с. 267]. Визначено головні установи, які відповідали за розроблення основних проблем бібліотекознавства і бібліографії, створено ради з розроблення основних проблем бібліографії у світлі вимог того часу. Розвивається координація та кооперація діяльності бібліотек різних типів, удосконалюються форми їх співробітництва.

Значний вплив на роботу бібліотек мала постанова ЦК КПРС «Про підвищення ролі бібліотек в комуністичному вихованні трудящих і науково-технічному прогресі» від 8 травня 1974 р. Відзначаючи насамперед її ідеологічне спрямування, визнання бібліотек ідеологічними та науково-інформаційними закладами, опорними базами партійних організацій «у комуністичному вихованні радянських людей, підвищенні їх культурного і науково-технічного рівня», підкреслюючи досягнення бібліотечного будівництва (функціонування в СРСР 360 тис. бібліотек з книжковим фондом 3,3 млрд примірників, які обслуговують понад 180 млн читачів), позитивні результати централізації бібліотечної мережі, зміцнення зв'язків бібліотек з органами НТІ, наголошувалося на необхідності активізації діяльності наукових, технічних і масових бібліотек у поширенні досягнень науки, техніки і передового досвіду, з оперативного забезпечення науково-технічною інформацією спеціалістів народного господарства, вказувалося на потребу надавати диференційовану допомогу читачам з урахуванням їхнього освітнього рівня, професійних інтересів і вікових особливостей [507, с. 377–379].

Водночас вказувалося на низьку обертаність книжкових фондів у науково-технічних і спеціальних бібліотеках, недостатню оперативність і цілеспрямованість інформування про появу нової літератури, недостатній випуск бібліографічних посібників з питань філософії, економіки, науково-технічного прогресу тощо.

Наголошувалося на відомчій роз'єднаності бібліотек, відсутності кооперування в комплектуванні фондів [507, с. 378].

У зв'язку з цим передбачалося створення як галузевих, так і міжвідомчих централізованих систем, забезпечення їх чіткої взаємодії, підвищення ролі всесоюзних, галузевих, республіканських та територіальних органів інформації та їх бібліотек у координації роботи зі створення єдиних довідково-інформаційних фондів [507, с. 380]. Вказувалося на необхідність забезпечення подальшого розвитку і координації науково-дослідної роботи у галузі бібліотекознавства і бібліографії, посилення ролі ДБЛ, ДПНТБ як загальносоюзних науково-методичних центрів.

У постанові «Про заходи для виконання постанови ЦК КПРС «Про підвищення ролі бібліотек у комуністичному вихованні трудящих і науково-технічному прогресі», прийнятій Колегією Міністерства культури СРСР 7 червня 1974 р., відзначалася необхідність розширення роботи бібліотек з інформаційно-бібліографічного обслуговування науки і виробництва, зміцнення зв'язку бібліотек з органами НТІ. Було вказано на низку недоліків в інформаційній роботі бібліотек: недостатню оперативність і цілеспрямованість інформації про нову літературу, незначний випуск рекомендаційних посібників з ряду актуальних проблем, відомче розмежування бібліотек [438, с. 19–20]. Підкреслювалася необхідність посилення ролі бібліографії у пропаганді досягнень науки і техніки. Намічено, починаючи з 1975 р., складати єдині міжвідомчі річні і п'ятирічні плани бібліографічної роботи бібліотек різних відомств [438, с. 25].

В основних напрямках розвитку народного господарства СРСР на 1976–1980 роки було відзначено необхідність удосконалення роботи в галузі наукової і патентної інформації, підвищення рівня роботи культурно-просвітницьких установ.

Отже, попри чітко визначений ідеологічний характер вищенаведених документів, їх прийняття сприяло створенню в країні загальнодержавної системи НТІ, удосконаленню та розвитку державної бібліографії і бібліографій союзних республік, подальшому розвитку довідково-бібліографічної діяльності.

Відповідно до цих документів ЦНБ спрямувала роботу на подальше посилення інформаційного забезпечення науково-дослідної діяльності АН УРСР, координацію і кооперування діяльності бібліотек системи та міжвідомчу взаємодію, уточнювала плани комплектування літератури, розширювала випуск поточних бібліографічних показників з комплексних проблем.

В Україні міжвідомча рада була створена «Положенням про Міжвідомчу раду з питань бібліотечної роботи при Міністерстві культури УРСР», затвердженим Міністерством культури УРСР 30 жовтня 1976 р. З метою залучення широких кіл бібліотечної громадськості до вирішення проблем з бібліотечної справи було створено низку комісій, зокрема, з координації комплектування бібліотечних фондів, бібліографічної роботи [224, с. 258, 259].

В «Основних напрямках розвитку бібліотечної справи в Українській РСР на 1976–1980 рр.», схвалених Міжвідомчою радою з питань бібліотечної роботи при Міністерстві культури УРСР 7 грудня 1976 р., вказувалося на необхідність посилення взаємодії бібліотек та інформаційних органів щодо забезпечення повноти і оперативності інформації. Підкреслювалася потреба всебічного розвитку поточної і ретроспективної науково-допоміжної бібліографії з найважливіших народногосподарських проблем, необхідність координації комп-

лектування довідково-інформаційних фондів, створення протягом 1976–1980 рр. республіканського довідково-інформаційного фонду [224, с. 68–70].

Питання взаємодії бібліотек розглядалося на всесоюзному рівні. У Рекомендаціях Всесоюзної науково-практичної конференції «Проблеми координації і кооперації роботи бібліотек різних відомств на сучасному етапі» (29–30 травня 1978 р.) вказувалося на недоліки у формуванні єдиних довідково-інформаційних фондів регіонів, виданні рекомендаційних бібліографічних посібників та забезпеченні ними працівників промисловості, сільського господарства, підкреслювалася необхідність постійного удосконалення форм і методів інформаційної діяльності [522, с. 139].

Найбільшим бібліотечно-бібліографічним закладам країни було запропоновано підготувати проекти координаційних планів підготовки бібліографічних видань, проекти положень про систему зведених каталогів, координації довідково-бібліографічного обслуговування; забезпечити потреби науки, виробництва та різних категорій читачів в інформаційному обслуговуванні, створити систему рекомендаційних бібліографічних посібників для працівників промисловості, сільського господарства [522, с. 140–141].

У «Положенні про взаємодію універсальних і науково-допоміжних бібліотек» (затверджене заступником Міністра культури СРСР 4 жовтня 1978 р., заступником голови Державного комітету СРСР з науки і техніки – 5 жовтня 1978 р.) йшлося, що взаємодія УНБ і НТБ має забезпечити повне охоплення інформаційно-бібліографічним обслуговуванням партійних і радянських органів, колективи підприємств і установ, кадри керівників, наукових та інженерно-технічних працівників, новаторів виробництва, колгоспників, службовців, студентів вищих та середніх навчальних закладів та підкреслено необхідність створення та видання в кожному регіоні зведених каталогів на фонди УНБ та НТБ. Було зазначено, що довідково-бібліографічне обслуговування здійснюється бібліотеками на основі взаємного використання фондів при розмежуванні тематичної спрямованості цієї діяльності. УНБ здійснюють довідково-бібліографічне обслуговування з усіх галузей знання, переважно з комплексних та міжгалузевих проблем, НТБ – за галузевою тематикою, забезпечуючи інформаційні потреби, головним чином, за вузькогалузевими проблемами [482, с. 121–122].

Досить добре була налагоджена координація бібліографічної роботи, інформування про бібліографічні ресурси на Харківщині та Одещині. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка з 1971 року видавала «Сводный каталог библиографических работ, выполненных научными библиотеками г. Харькова» (за 1969–1984 рр.); з 1991 р. – «Зведений каталог бібліографічних списків та покажчиків літератури, підготовлених науковими бібліотеками Харкова за ... р.»), у якому у систематичному порядку подаються відомості про опубліковані та неопубліковані бібліографічні матеріали українською й російською мовами.

Одеська наукова бібліотека ім. М. Горького випускала «Информационный указатель библиографических работ, выполненных библиотеками Одессы» (1957–1979), «Указатель библиографических пособий, составленных библиотеками Одессы» (Одеса, 1980–1990 рр.) тощо.

Уточненню комплектування наукових бібліотек і відповідному забезпеченню інформаційних запитів науковців і фахівців сприяло «Положення про координацію

комплектування іноземною літературою великих наукових універсальних і галузевих бібліотек м. Києва», затверджене Міжвідомчою радою з питань бібліотечної роботи при Міністерстві культури УРСР у березні 1980 р. [379, с. 63–64].

Розвиток державного управління та науково-технічного прогресу зумовив і необхідність запровадження автоматизованих технологій в усіх сферах науково-технічної інформації у 1980-х роках. Це безпосередньо відобразилося на діяльності бібліотек різних видів і типів, зумовило інтенсифікацію науково-інформаційної та довідково-бібліографічної діяльності та обслуговування читачів, спричинило втілення низки науково-організаційних заходів з метою уникнення дублювання у роботі та уніфікації бібліотечних технологій.

Ураховуючи необхідність прискорення перебудови економіки, забезпечення соціального прогресу, вимагалось кардинальним чином переглянути організаційні, економічні і соціальні основи науково-інформаційної діяльності НДУ АН СРСР і АН союзних республік.

Розроблене ДБЛ «Положение о библиографической работе библиотек в СССР» (1984) визначило принципи організації, зміст діяльності і функції бібліотек у системі ДБО, у тому числі й для бібліотек України [480].

Не все, звісно, вдалося реалізувати з наміченого на конференціях, нарадах, насамперед щодо узгодженості і впровадження єдиної для всіх систем і відомств термінології з визначення типів довідок і єдиної системи обліку довідково-бібліографічної діяльності, єдиних довідково-інформаційних фондів. Упродовж років структура системи координації змінювалася, проте основні її засади і елементи збереглися й донині, незважаючи на кардинальні соціально-політичні зміни, відомчу розмежованість, зміни на бібліотечній мапі України, особливо на національному і обласному рівнях.

3.2. Довідково-бібліографічне обслуговування у Державній публічній бібліотеці УРСР – Центральній науковій бібліотеці АН УРСР

У перші післявоєнні роки БАН відіграла важливу роль у бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні науки, народного господарства і культури республіки. Вона була єдиною великою бібліотекою з мільйонними фондами, яка забезпечувала потреби в бібліотечно-бібліографічній інформації, насамперед вчених і спеціалістів, зайнятих відновленням народного господарства і важливих фундаментальних і прикладних досліджень.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 7 серпня 1948 р. Бібліотеку АН УРСР було реорганізовано в Державну публічну бібліотеку УРСР (ДПБ) з метою наближення її діяльності до народногосподарських завдань, практики соціалістичного будівництва [496, с. 252]. Бібліотека розширює обслуговування широких верств населення, керівних органів республіки, партійних комітетів і державних організацій, галузевих науково-дослідних інститутів, ВНЗ і спеціальних середніх навчальних закладів, завод, фабрик, сільськогосподарських підприємств.

На ДПБ поклалися функції культурно-просвітницької установи, державного книгосховища, науково-дослідної діяльності з питань бібліотекознавства, бібліо-

графії, книгознавства, обслуговування літературою і бібліографічними довідками наукових установ, партійних і радянських організацій, широких кіл трудящих шляхом відкритого й заочного абонементу, міжбібліотечного абонементу, книгообміну науковою літературою з зарубіжжям [496, с. 252]. Вона стає республіканським координаційним центром рекомендаційної бібліографії (1948–1957). Водночас, залишаючись центральною бібліотекою АН України, виконує функції фундаментальної бібліотеки Академії наук, задовольняє потреби академічних НДУ.

Бібліотека обслуговує науковців, інженерно-технічних працівників, вчителів, письменників, композиторів, художників, працівників редакцій газет, журналів, музеїв, архівів, культурно-освітніх установ тощо. У структурі ДПБ створюються нові відділи: масової роботи, зовнішнього обслуговування – і нові кабінети: математичної, природничонаукової і сільськогосподарської літератури. Посилюється ідеологічна функція Бібліотеки. Оновлюються фонди підручної і довідкової бібліотеки в читальних залах, посилюється комплектування ДБФ вітчизняними та іноземними довідковими і бібліографічними виданнями. Відділи і кабінети, які обслуговують читачів, працюють до 24 години [279, с. 153].

У новому Статуті ДПБ, затвердженому Постановою Ради Міністрів УРСР від 17 червня 1949 р., головна увага надавалася бібліотечно-бібліографічному обслуговуванню читачів усіх категорій [841, арк. 1].

Широко розгорнулася довідково-бібліографічна робота. На допомогу читачам ДПБ випустила посібник «Бібліотека і книга: як користуватись бібліотекою» (К., 1949), який містив загальні правила користування бібліотекою, а також спеціальний розділ з рекомендаціями щодо добору літератури з певного питання, подавалися відомості про основні читацькі каталоги і бібліографічні посібники.

У 1951 р. для різних організацій і читачів було складено 1088 письмових бібліографічних довідок і 188 рекомендаційних списків літератури, у 1952 р., відповідно, – 601 і 104, у 1953 р. – 530 і 94 [230, с. 335; 842, арк. 17].

У січні 1953 р. Постановою Президії АН УРСР з метою поліпшення роботи ДПБ щодо ширшого впровадження науки в практику соціалістичного господарства та пропаганди передового досвіду роботи було реорганізовано відділ бібліографії (19 осіб), на його базі було створено відділ рекомендаційної бібліографії із штатом 8 осіб і відділ довідково-консультаційний (11 осіб) [842, арк. 8].

Велике значення в роботі стало надаватися бібліографічному обслуговуванню організацій і установ Києва та інших міст України. Для них у 1953 р. було виконано близько 300 письмових довідок і списків літератури [555, с. 15].

Для інформування працівників найбільших промислових підприємств республіки Бібліотека двічі на місяць складала і надсилала їм списки нових надходжень науково-технічної літератури. Крім цього, задовольняючи запити інженерно-технічних працівників промислових підприємств Києва, Бібліотека проводила на підприємствах бібліографічні огляди технічної літератури на актуальні виробничі теми, до прикладу: «Швидкісне різання металів», «Передовики і новатори у машинобудуванні» тощо. Загалом у 1953 р. було проведено близько 60 таких оглядів [555, с. 16].

Значна робота здійснювалася з інформування та організації бібліографічних ресурсів у бібліотеках мережі АН УРСР, з довідково-бібліографічного обслу-

говування вчених НДУ. Так, для Інституту економіки було складено картотеку літератури «Історія народного господарства УРСР», для Сектору права АН УРСР – «Робота місцевих органів влади», для Інституту історії – «Боротьба Радянського Союзу проти перетворення ООН на засіб американської агресії» та ін. [555, с. 15].

У середині 1950-х рр. держава бере курс на прискорення науково-технічного прогресу. Керуючись постановою ЦК КПРС «Про поліпшення справи вивчення і впровадження в народне господарство досвіду передової вітчизняної зарубіжної науки і техніки» (28 травня 1955 р.) [508], Бібліотека посилює зв'язки з науковими закладами і промисловими підприємствами, втілює низку конкретних заходів, спрямованих на покращання обслуговування вчених і спеціалістів науково-технічною літературою. Розширюється фонд кабінету технічної інформації за рахунок спецвидів технічної літератури й інформаційних картотек. Створюється зал фонду групового оброблення з відкритим доступом, у якому представлено матеріали передового виробничого досвіду, оглядова й аналітична інформація. Реорганізовується система обслуговування читачів, розширюється підручна бібліотека загальних читальних залів, подовжується термін користування літературою тощо. Група використання каталогів підпорядковується відділу обслуговування [279, с. 154].

Враховуючи значний досвід науково-бібліографічної роботи, уряд республіки та Президія АН УРСР доручили Бібліотеці бібліографічне розроблення важливих народногосподарських і наукових проблем.

Було видано низку ґрунтовних бібліографічних покажчиків з важливих проблем науки, суспільно-політичного життя, до ювілейних дат і визначних подій: «Видання Академії наук УРСР (1919–1966). Суспільні науки» (К., 1969), «Розвиток фізичних наук на Україні, 1917–1966. Ч. 1, 2» (К., 1969), «Історія економічної думки на Україні (IX – початок XX ст.)» (К., 1968), «Розвиток радянської археології на Україні. 1917–1966» (К., 1969), «Мінеральні добрива Української РСР, 1918–1965. Ч. 1, 2» (К., 1968), «Зрошення та обводнення на Півдні Української РСР. 1952–1965 рр.» (К., 1968), «Т. Г. Шевченко» (К., 1964), готувалися біобібліографії видатних українських вчених.

У 1962 р. в ДПБ відділом бібліографії було надано читачам 10 377 усних бібліографічних довідок, з них – 331 консультацію [844, арк. 9]. Розширення фонду відкритого доступу у відділі бібліографії та заходи з пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань вплинули на зменшення кількості усних бібліографічних довідок, яких у 1963 р. відділом було надано 8403 [848, арк. 32].

Надані усні бібліографічні довідки розподіляються за галузями знань так: суспільно-політичні науки – 2170 (25,82 %), природничі науки – 1188 (14,14 %), технічні науки – 1244 (14,8 %), медичні науки – 147 (1,75 %), сільське господарство – 174 (2,07 %), мистецтво – 324 (3,86 %), мовознавство – 206 (2,45 %), художня література, літературознавство, фольклористика – 2554 (30,4 %), універсальне знання – 396 (4,71 %) [848, арк. 32].

Довідково-бібліографічна робота була спрямована на обслуговування бібліографічними довідками партійних і державних організацій, підприємств, редакцій газет і журналів, бібліотек, окремих читачів.

Так, у 1963 р. за запитами партійних і комсомольських організацій Києва виконано 32 усні і 7 письмових довідок, для Ради Міністрів УРСР, окремих міністерств – 37 усних і 4 письмові довідки, АН УРСР і її інститутів – 516 усних і 13 письмових довідок (з них 289 довідок – Головній редакції Української радянської енциклопедії), науково-дослідницьким інститутам та навчальним закладам – 198 усних і 32 письмові довідки, бібліотекам – 203 усні і 21 письмову довідку тощо [848, арк. 32].

У зв'язку з координацією довідково-бібліографічної роботи між найбільшими бібліотеками України у ДПБ зменшилася кількість довідок з техніки, історії, медицини. Письмові довідки з цих наук переважно виконувалися спеціальними бібліотеками. Серед письмових довідок (всього 158) переважала суспільно-політична тематика 66 (41,77 %); художня література, літературознавство, фольклористика, відповідно, 42 (26,58 %), універсальне знання – 16 (10,13 %), природничі науки – 12 (7,6 %), технічні науки – 11 (6,96 %), мовознавство – 7 (4,43 %), мистецтво – 3 (1,9 %), медичні науки – 1 (0,63 %) [848, арк. 32].

Підбиралася література з індустріалізації на Україні (1926–1941) (409 назв), про раднагоспи України (1918–1921) (50 назв), перебудову школи (1959–1963) (98 назв), трудове виховання (189 назв). З літературознавчої тематики надавалися довідки про кобзарів (936 назв), болгарську літературу в українській критиці (136 назв), М. Островського (136 назв) та ін. У зв'язку з підготовкою до ювілею Т. Г. Шевченка багато довідок було виконано за творчістю видатного українського поета і художника. Загалом у різні регіони СРСР було відправлено 102 довідки, з них – 68 для установ, 34 за листами окремих громадян [848, арк. 32].

Активну довідково-бібліографічну діяльність здійснювали й інші підрозділи бібліотеки. Так, у 1963 р. відділ марксистсько-ленінської літератури виконав 4 письмові бібліографічні довідки, 427 усних, надав 66 консультацій; відділ рідкісних і цінних книг – 5 консультацій і 3 письмові довідки; газетний відділ – 1214 усних довідок; кабінет образотворчих мистецтв – 1786 усних довідок; кабінет музичної літератури – 1162 довідки, 24 письмові і 48 консультацій; кабінет бібліотекознавства – 798 усних довідок і консультацій [848, арк. 33].

Великого значення надавалося пропаганді бібліографічних знань серед аспірантів академічних інститутів, яка систематично здійснювалася на базі ДПБ досвідченими фахівцями. На допомогу аспірантам, науковим працівникам, спеціалістам, бібліотекарям готувалися методичні вказівки, проводилися лекції, семінари, практичні заняття, надавалися індивідуальні консультації, висвітлювався досвід цієї роботи [475, 476].

Головний бібліотекар ДПБ Г. М. Плеський звернув увагу, що дисертанти складають дуже активну групу читачів бібліотеки. З метою оволодіння аспірантами АН УРСР комплексом бібліографічних знань і навичок, необхідних для успішної наукової роботи, він підготував лекцію на тему «Складання та оформлення бібліографічного апарату дисертації», у якій висвітлювалися питання бібліографічних посилань, укладання бібліографічного списку до дисертації, групування матеріалів в бібліографічному списку, методики бібліографічного опису тощо.

У 1964 р. у ДПБ вже було надано 12 861 бібліографічну довідку і 403 консультації, 142 письмові бібліографічні довідки [850, арк. 6]. З технічних, природничих наук виконано письмові довідки на теми: «Автоматичне регулювання

швидкості електроприводів змінного току», «Радіотехнічні вимірювальні прилади та пристрої», «Хімія та її розвиток і значення в народному господарстві», які було надіслано організаціям і заводам СРСР [850, арк. 5].

Найбільше бібліографічних послуг надавав відділ бібліографії: 5558 усних довідок і 153 консультації, 71 письмова довідка і 16 списків літератури [849, арк. 23, 47–49]. Тематика складених списків за запитами стосувалася переважно суспільно-політичних питань, історії, літератури: «Роль жіночої праці в соціалістичному господарстві (1956–1963 рр.)» (33 назви), «Історія Дніпропетровського трубного заводу» (60 назв), «Підвищення культурно-освітнього рівня трудящих» (78 назв), «Трудове політехнічне і виробниче навчання в середній школі» (54 назви), «Економіка і організація автомобільного транспорту» (76 назв), «Творчість Сулеймена Стальського в українській критиці» (119 назв), «Вук Стефанович Караджич» (30 назв). 59 письмових довідок і списків літератури виконано і надіслано в 41 місто Радянського Союзу і деяких зарубіжних країн (28 закладам і 31 окремій особі) [849, арк. 47]. Найбільше було виконано усних довідок з питань літературознавства, художньої літератури, фольклору (28,5%), суспільних наук (25,9%), медицини (16,6%), природничих наук (11,3%), преси, книгознавства, бібліотечної справи (6,6%); письмових довідок найбільше з суспільних наук (44,8%), літературознавства, художньої літератури, фольклору (31%), книгознавства, бібліотечної справи (10,3%) [849, арк. 47].

Більшість замовників письмових довідок і списків становили партійні, радянські і комсомольські організації (16,1%), неакадемічні НДІ, навчальні заклади (18,4%), усних – академічні інститути, бібліотеки, неакадемічні НДІ, навчальні заклади, видавництва, редакції газет, журналів, музеї, архіви, будинки культури [849, арк. 47].

Газетний відділ надавав довідки, переважно пов'язані з бібліографічними уточненнями, історією газет України (назви газет, що виходили у Львові в 1921 р.; назви газет, що виходили на Волині, в Полтаві у 1897–1903 рр.). Склалися й тематичні списки: «Бібліографія газетних статей академіка В. Глушкова (про кібернетику)», «Матеріали про нагляд поліції за В. Г. Короленком (за газетою «Вольная жизнь», 1918, м. Москва), «Лауреати державних премій – українські вчені» (1942–1964) [849, арк. 49–50].

Кабінет музичної літератури виконував бібліографічні довідки про музичні інструменти, інструментальні ансамблі, пісні і романси на вірші українських поетів, про українських і зарубіжних композиторів і виконавців, наприклад: «Інтернаціонал» на мовах народів світу», «Пісні радянських композиторів про космонавтів», «Музичні твори на слова М. Некрасова», «Опера Моцарта «Такі вони всі» («Так чинять усі») (для радіо, Спілки композиторів України), «Пісні і романси на вірші Лесі Українки» [848, арк. 33; 849, арк. 50]. Кабінет образотворчих мистецтв надавав довідки з різних питань культури і мистецтва, про творчість окремих художників, скульпторів, народних майстрів [848, арк. 33].

Темами письмових довідок відділу рукописів були: місце зберігання малих зібрань особового походження; творчість українських і російських письменників, питання палеографії, історії окремих зібрань, сфрагістики.

Кабінет спецвидів технічної літератури надавав консультації за такими темами: «Спецвиди технічної літератури як джерело науково-технічної інформації»,

«Використання патентної літератури», ділився досвідом роботи з бібліотечно-бібліографічного обслуговування читачів спецвидів технічної літератури з колегами з інших бібліотек [849, арк. 50].

Досвід ДБД Бібліотеки широко висвітлювався у доповідях на конференціях і семінарах. Так, на республіканські наукові конференції були підготовлені доповіді «Робота бібліотек науково-дослідних установ на допомогу вченим», «Інформаційна робота бібліотек науково-дослідних установ АН УРСР» [849, арк. 52]

У 1964 році на республіканській нараді бібліотечних працівників С. В. Сороковська виступила з доповіддю «Довідково-бібліографічна робота в галузі суспільних наук в бібліотеці АН УРСР і бібліотеках мережі», де висвітлила досягнення і проблеми довідково-бібліографічного забезпечення української науки. Для співробітників бібліотеки В. І. Коваль провела семінар з підвищення кваліфікації «Довідково-бібліографічна робота відділу бібліографії ДПБ АН УРСР» [850, арк. 6].

У 1950–60-ті рр. у відділі бібліографії (консультаційно-бібліографічному) працювали високі професіонали, віддані справі бібліографи: І. З. Бойко, Л. В. Беляєва, Г. М. Бубновська, М. В. Булавицька, З. М. Ващенко, П. Ю. Висоцька, Г. М. Гімelfарб, Л. І. Гольденберг, Є. Л. Кара, В. І. Коваль, К. О. Коваленко, Л. Б. Кокарев, М. Ф. Котляр, Н. Ф. Королевич, О. М. Матвієнко, К. І. Скокан, О. С. Ровнер, Ф. К. Сарана, С. В. Сороковська, А. Д. Ульянова, В. І. Шелудченко, Н. О. Шеμεць та ін.

Відомі вже на той час бібліографи працювали не лише над укладанням рекомендаційних та науково-допоміжних покажчиків, а й чергували у читальному залі, надавали консультаційну допомогу читачам і працівникам інших бібліотек, виконували усні й письмові бібліографічні довідки, вели тематичні картотеки, брали участь у підборі літератури до книжкових виставок. Фаховості укладання бібліографічних праць і організації ДБА сприяла і налагоджена у відділі галузева спеціалізація бібліографів: консультували і виконували запити з української мови і літератури І. З. Бойко, Л. І. Гольденберг, Н. Ф. Королевич, з російської – Г. М. Гімelfарб, з зарубіжної літератури – М. В. Булавицька, з економіки – О. С. Ровнер, з техніки – А. Д. Ульянова, з географії – К. О. Коваленко, з історії – М. Ф. Котляр, з астрономії – Н. О. Шеμεць. У 1950-ті рр. завідувачкою відділу бібліографії була О. М. Матвієнко, у 1960-ті – В. І. Шелудченко, А. Д. Ульянова.

Отже, на початку 60-х років ХХ ст. довідково-бібліографічна діяльність охоплювала усі підрозділи ДПБ, розвивалася у чіткій взаємодії і координації з республіканськими спеціалізованими бібліотеками.

Згідно з постановами Президії АН УРСР № 165 від 22 червня 1965 р. та № 322 від 25 вересня 1965 р. ДПБ було перейменовано в Центральну наукову бібліотеку АН УРСР (ЦНБ), затверджено її новий Статут та структуру [851]. За Статутом, Бібліотека визначалася науковою установою на правах науково-дослідного інституту АН УРСР і одночасно виконувала функції державного книгосховища всіх видів друку республіки. У Статуті визначалися основні напрями діяльності ЦНБ в галузі обслуговування науково-технічних досліджень установ та спеціалістів АН УРСР, їх інформаційного забезпечення.

Колектив бібліотеки приступив до перебудови всієї своєї діяльності, підпорядковуючи її завданням і науковій проблематиці АН, зміцнюючи зв'язки з науковими

зкладами, розвиваючи науково-дослідну і науково-методичну роботу. Завдання ЦНБ полягали в бібліотечному і довідково-бібліографічному обслуговуванні органів влади і управління, наукових установ АН УРСР і республіки, громадських організацій, підприємств, вчених і спеціалістів; проведенні науково-дослідної і науково-методичної роботи в галузі бібліотекознавства і книгознавства, бібліографії, здійсненні кооперації бібліотечно-бібліографічної роботи та її координації у системі бібліотек АН УРСР. Підвищувалася роль Бібліотеки в прискоренні впровадження новітніх досягнень науки і техніки, розгорталася науково-інформаційна діяльність.

Роботи з автоматизації і механізації бібліотечних процесів у ЦНБ розпочалися у 1966 р. [231, с. 38]. У жовтні 1967 р. була проведена ювілейна конференція, присвячена питанням удосконалення роботи Бібліотеки.

У бібліотеці посилювалося оперативне інформування наукових співробітників про нову вітчизняну і зарубіжну літературу, удосконалювалося спеціалізоване обслуговування читачів. Перехід до територіальної системи керівництва народним господарством, створення Рад народного господарства вплинуло на збільшення числа фахівців, що працюють на місцях, а у зв'язку із цим і розширення попиту на спеціальну виробничу літературу.

До послуг читачів надавалося 6 читальних залів відділу обслуговування та відділів: бібліографії, науково-методичного, рідкісних книг, рукописів, газет, нот, картографії, естампів і репродукцій.

Попри те, що кількість місць у читальних залах в середині 1960-х рр. лишалася такою ж (586), відвідування і книговидача загалом по Бібліотеці зростали. У 1967 р. було зареєстровано 320 992 відвідування (у 1966 – 286 546), що свідчить про інтенсивність використання кожного робочого місця. Збільшився до 92 300 од. обсяг фонду відкритого доступу (проти 66 400 у 1966 р.) [852, арк. 6]. Книговидача також збільшилася: у 1967 р. – 2 154 452 од. (в 1966 – 1 933 598). Кількість відвідувань відділу бібліографії у 1966 р. склала 12 545, у 1967-му – 14 976, у 1968 – 17 613 відвідувань; книговидача у 1966 р. – 82 228 од., у 1967 р. – 77 118 од., у 1968 р. – 76 205 прим. (трохи зменшилася у зв'язку з розширенням фонду відкритого доступу) [852, арк. 7; 854, арк. 9].

Основну категорію читачів Бібліотеки від загальної кількості відвідувань становили аспіранти – 31,6 %, спеціалісти – 26,4 %, студенти – 23 %, наукові співробітники – 18,2 %, інші – 0,8 % [852, арк. 8].

Первинну бібліографічну допомогу читачам надавали працівники відділу обслуговування. Так, ними у 1967 р. було зашифровано 65 377 і доопрацьовано 2738 читацьких вимог (по суті адресних і уточнювальних довідок), надано 3929 усних бібліографічних довідок [852, арк. 8].

Читальний зал марксистсько-ленінської літератури за цей же рік читачам надав 760 усних бібліографічних довідок і 217 консультацій, читальний зал спецвидів технічної літератури – 2598 усних бібліографічних довідок і консультацій, читальний зал рідкісної книги – 13 консультацій, читальний зал відділу рукописів – 26 консультацій і 22 письмові довідки, читальний зал відділу естампів і репродукцій – 343 усні довідки і 38 консультацій, читальний зал відділу нот – 2099 бібліографічних довідок, з них 33 – письмові, читальний зал відділу картографії – 471 усну і 5 письмових довідок, читальний зал газетного фонду – 777

усних і 67 письмових бібліографічних довідок, філія відділу фондів – 146 усних довідок, читальний зал науково-методичного відділу бібліотекознавства – 355 усних бібліографічних довідок і 102 консультації [852, арк. 10–15].

Найбільше бібліографічних довідок було надано у читальному залі відділу бібліографії – 10 067 усних і 114 письмових, а також 264 консультації. Найчастіше за бібліографічними виданнями і допомогою зверталися: спеціалісти – 6213, аспіранти – 2312, наукові співробітники з вченим ступенем – 1620 [852, арк. 15]. Усього упродовж 1967 р. читачам було надано 18 960 усних бібліографічних довідок, 2227 консультацій, складено 21 список і 228 письмових довідок [852, арк. 20].

Як і в попередні роки, бібліографічні довідки виконувалися для партійних і державних органів влади, Президії АН УРСР і наукових установ, наукових закладів інших відомств і окремих підприємств, редакцій журналів і газет, видавництв, музеїв, бібліотек. Зокрема, були виконані письмові довідки: «Соціально-психологічні і етичні аспекти управління», «Українська кінодраматургія за 50 років Радянської влади», «Сітьове планування і управління наукою, використання обчислювальної техніки для управління наукою», «Соціально-психологічні і етичні аспекти управління наукою», «Методи оцінки ефективності науково-дослідних робіт в СРСР і за рубежом», «Методи прогнозування і планування наукових досліджень за рубежом», «Методи організації наукових досліджень в США та Англії» тощо.

Виконувалися бібліографічні довідки і для зарубіжних країн. Так, Бухарестському університету направлено бібліографічну довідку «Михайло Емінеску, Іон Крянго і Лівіу Ребряну в українських перекладах». Для бібліотеки Тиранського університету виконана довідка про національного героя Албанії Скандерберга. За домовленістю з інститутом літературних досліджень у Варшаві про обмін бібліографією перекладів польської літератури на українську мову і української літератури на польську, було надіслано список «Польська література в перекладах на українську мову за 1966 рік». Цей взаємообмін продовжувався до початку 1980-х рр. [852, арк. 21].

З метою підвищення бібліографічної грамотності читачів здійснювалася активна робота з пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань, навчання самостійному розшуку необхідної літератури. Для аспірантів Київської державної сільськогосподарської академії було проведено семінар на тему «Правила бібліографічного опису і оформлення списку літератури до дисертації».

Важливо, що відомості про виконані бібліотекою бібліографічні списки і довідки направлялися редакції «Информационного указателя библиографических списков и картотек, составленных библиотеками Советского Союза». За період 1962–1963 рр. ДПБ АН УРСР надіслала до нього відомості про 76 найважливіших бібліографічних списків [643, с. 67], у 1964-му – 12, у 1967-му – 46 виконаних письмових довідок з різних питань науки і техніки, на які неодноразово надходили запити з багатьох міст країни [849, арк. 51, 852; арк. 22]. Відповідно, збільшувалося надходження запитів до бібліотеки на довідки з різних установ СРСР, відбувався активний взаємообмін інформацією, що сприяло раціональному використанню кадрових ресурсів і повноцінному інформаційному забезпеченню читачів. Так, за замовленнями установ та організацій у 1960-ті рр. були вислані копії письмових

довідок і списків: «Радіотехнічні вимірювання» (у Саратов), «Електровимірювальні прилади» (у Казань), «Обчислювальні машини» (у Свердловськ, Ростов-на-Дону, Каспійськ), «Автоматизація водопровідних установок і насосних станцій» (у Пензу, Саратов), «Список літератури про Е. Багрицького» (у Саратов), «Твори Самеда Вургуна в українських перекладах» (у Баку), «Зовнішні політичні, економічні і культурні зв'язки УРСР з зарубіжними країнами» (у Алма-Ату) та ін., що підтверджувало важливість і затребуваність виконаної роботи [849, арк. 51].

Тільки у 1964 р. 59 письмових довідок і списків літератури надіслано в 41 місто Радянського Союзу і деяких зарубіжних країн (28 – закладам і 31 – окремим особам) [849, арк. 47].

Досвід координації ДБР в ДПБ АН УРСР та інших великих бібліотеках республіки показав, що значно зменшився паралелізм у виконанні складних бібліографічних довідок і списків літератури, помітно удосконалилось обслуговування читачів у зв'язку з кращою організацією і спрямованістю формування ДБА бібліотек України, скоротилося використання державних коштів на виконання вже складених іншими бібліотеками бібліографічних списків. У наступні роки відбувалося зростання основних показників бібліотечно-інформаційної, довідково-бібліографічної роботи.

14 серпня 1967 р. ЦК КПРС прийняв постанову «Про заходи щодо подальшого розвитку суспільних наук і підвищення їхньої ролі в комуністичному будівництві», у якій вказувалося на необхідність докорінного поліпшення системи наукової інформації в галузі суспільних наук.

На виконання цієї постанови у ЦНБ створюють галузевий читальний зал суспільно-економічної літератури, з підручним фондом відкритого доступу в 20 тис. примірників найновіших і найважливіших видань, розгортається робота з науково-інформаційного і довідково-бібліографічного забезпечення суспільних наук [855, арк. 22].

У листопаді 1968 р. ЦК КПРС прийняв постанову «Про заходи з підвищення ефективності роботи наукових організацій і прискорення використання у народному господарстві досягнень науки і техніки» [439], яка визначала напрями розвитку технічного прогресу, завдання покращання роботи наукових організацій, вимагала впровадження використання в народному господарстві досягнень науки і техніки.

ЦНБ АН УРСР відкриває філію № 2 в Академмістечку Києва з профільним підручним фондом відкритого доступу в 10 тис. примірників, призначену для обслуговування співробітників НДІ АН УРСР, розміщених у цьому районі, розгортає бібліотечно-інформаційне і довідково-бібліографічне обслуговування. Поглиблювалася система диференційованого обслуговування, створювалися галузеві читальні зали з відкритим доступом до фондів. Читальний зал марксистсько-ленінської літератури було перетворено на читальний зал суспільних наук, відкрито зали хіміко-технологічних та біологічних наук, зарубіжної історіографії, у яких здійснювалося спеціалізоване ДБО [854].

У 1968 р. послугами ЦНБ користувався 29 921 читач, зареєстровано 457 447 відвідувань, книговидача становила 2 451 564 од. Основна кількість відвідувань (409 779, або 89,5 %) та книговидача (2 150 817, або 87,7 %) припадала на відділ обслуговування. Середнє відвідування одного читача на рік становило

15,2 %, середня читаність – 82, а на одне відвідування припадало 5,4 прим. [854, арк. 10].

Склад читачів за галузями розподілявся так (28 348 читачів, без абонементів): техніка, технічні науки – 9225 (32,5 %), природничі науки – 7019 (24,7 %), суспільні науки – 9582 (34,0 %), сільське господарство, сільськогосподарські науки – 993 (3,5 %), медицина – 1529 (5,3 %) [854, арк. 9].

За категоріями склад читачів був таким: наукові співробітники – 7645 (25,5 %), спеціалісти – 13 910 (46,6 %), у тому числі інженерно-технічні працівники – 4285 (14,2 %), аспіранти – 2969 (9,9 %), інші – 5397 (18,2%) [854, арк. 9].

Широке впровадження нових форм бібліотечно-інформаційної роботи, пропаганда бібліотечно-бібліографічних знань вплинули на зростання обертаності книжкових фондів. У бібліотеці вона становила 0,38 % (проти 0,36 % у 1967 р.).

Довідково-бібліографічне обслуговування посідало помітне місце в діяльності бібліотеки. Упродовж 1968 р. працівниками відділу обслуговування зашифровано 45 390 і доопрацьована 4161 читацька вимога, надано 3771 усну бібліографічну довідку [854, арк. 11].

У 1968 р. окремим читачам, установам та організаціям протягом зазначеного року було надано 11 666 усних і 80 письмових бібліографічних довідок, 258 консультацій [854, арк. 9].

Читальний зал суспільних наук упродовж 1968 р. надав 893 бібліографічні довідки і 294 консультації, читальний зал спецвидів технічної літератури надав 1796 усних довідок; читальний зал рідкісної книги – 41, естампів і репродукцій – 375 довідок, картографії – 515 усних довідок, відділ нот – 1020 усних і 17 письмових довідок, газетний відділ – 808 усних і 42 письмових довідок, бібліотекознавства – 217 усних бібліографічних довідок і 142 консультації. Читальний зал філії надав 64 бібліографічні довідки, сектор масової роботи – 190 консультацій [854, арк. 18–21].

Найбільша кількість усних довідок надавалася з суспільних наук – 3040 (25,5 %), з техніки – 2352 (19,7 %), літературознавства – 2226 (18,6 %), що загалом тематично відповідало функціям, покладеним на бібліотеку координацією ДБД. Використанню бібліотечних ресурсів сприяла й інформаційна робота, яка у ЦНБ велася систематично за різними напрямками. Про нову іноземну літературу, яка надійшла до бібліотек системи АН УРСР, інформував систематичний покажчик «Нові іноземні книги, що надійшли до ЦНБ та бібліотек наукових установ» (1966–1968), який видавався щомісяця. Важливо, що кожний бібліографічний опис супроводжувався шифром книги, під яким вона знаходиться у фондах бібліотеки, що сприяло ефективному використанню видань читачами [854, арк. 23].

У 1969 р. було засновано Інститут наукової інформації з суспільних наук (ІНІСН) АН СРСР [436, с. 353].

Згідно з постановою Державного комітету з науки і техніки Ради Міністрів СРСР від 4 травня 1971 р. ЦНБ була віднесена до категорії науково-дослідних установ. Вдосконалення її структури і управління позитивно вплинуло на виробничу і наукову діяльність Бібліотеки, яка стала важливим інформаційно-бібліографічним центром республіки і провідною науково-дослідною установою в галузі бібліотечних досліджень.

З листопада 1970 р. по червень 1971 р. відділ бібліографії очолювала С. В. Со-роковська, з липня 1971 по лютий 1972 р. – Є. О. Ігнат'єв, з березня 1972 р. – Л. А. Зюба

У цей період здійснюється робота з редагування каталогів і приведення їх у відповідність до фондів. Видано путівник по Бібліотеці, буклети, у теле-і радіопередачах, періодичній пресі розкривалася і популяризувалася діяльність ЦНБ АН УРСР.

На розвиток бібліотечно-інформаційної роботи, впровадження нових науково-організаційних заходів справляло вплив й постійне зростання кількості науково-технічної літератури, яка подвоювалася кожні 10–15 років [433, с. 19]. На кінець 1960-х рр. у світі нараховувалося близько 100 млн назв різноманітних наукових праць, у тому числі приблизно близько 30 млн книг [343, с. 220]. Темпи розвитку засобів масових і наукових комунікацій впливали на те, що виникла суперечність між виробництвом інформації і можливістю її опрацювання, споживання і використання. Як підтверджували статистичні дослідження, більшість вчених витрачала приблизно 1/3 свого робочого часу на збирання і оброблення наукової інформації [343, с. 43]. Допомогти дослідникам у пошуку необхідної інформації і покликані бібліотеки і органи НТІ.

Безпосередній якісний вплив на розвиток ДБО у бібліотеках НДУ АН УРСР мала створена в державі система науково-технічної інформації, підготовка широкого спектра реферативних, інформаційно-бібліографічних, аналітичних, оглядових видань практично з усього комплексу наук.

Керівні органи, визначаючи активну пропаганду політики КППС і Радянської держави як один з пріоритетних напрямів діяльності бібліотек, вимагали повнішого використання їхніх величезних книжкових багатств для освіти і виховання, розширення їх сфери з розповсюдження досягнень науки, техніки і передового виробничого досвіду, оперативного забезпечення науково-технічною інформацією спеціалістів народного господарства.

У 1973 р. Бібліотека за зразкове довідково-бібліографічне забезпечення та активну участь у підготовці багатотомного видання «Історія міст і сіл Української СРСР» була нагороджена Почесною грамотою Ради Міністрів УРСР [231, с. 92].

Бібліотека розширює роботу з найповнішого задоволення запитів читачів на поточну бібліографічну інформацію. У грудні 1973 р. було затверджено нову структуру і Статут ЦНБ АН УРСР [857]. Бібліотека одержала статус універсальної бібліотеки першої категорії, державного книгосховища творів друку УРСР, науково-дослідної установи АН УРСР у галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства. Бібліотека підпорядковувалась Президії АН УРСР, стала складовою частиною загальносоюзної та республіканської системи НТІ, координаційно-методичним центром для бібліотек НДУ АН УРСР.

У ЦНБ відбулися структурні зміни. На базі існуючих підрозділів було створено наукові відділи: відділ теорії і методології культури, історії книги та бібліотечної справи (згодом перетворений у відділ книгознавства), відділи наукової бібліографії, наукової інформації та довідково-бібліографічного обслуговування, рукописів та науково-методичний відділ.

Науково-бібліографічну роботу покладено на науково-бібліографічний відділ (завідувач – кандидат історичних наук В. В. Шлейов) та науково-інфор-

маційний (спочатку очолювала Л. А. Зюба, з 1977 р. – кандидат філософських наук Н. М. Гончаренко).

Функціями науково-бібліографічного відділу були дослідження теорії, історії, методики бібліографії, підготовка ретроспективних і поточних бібліографічних показників в галузі суспільних, фізико-технічних, математичних, хіміко-технологічних і хімічних наук.

Науково-інформаційний відділ (наукової інформації та ДБО) досліджував проблеми інформатики, координації наукової та інформаційно-бібліографічної роботи, організації і ведення бібліографічних картотек, здійснював довідково-бібліографічне обслуговування. До його складу входили групи: координації наукової та інформаційно-бібліографічної роботи; проблем інформатики; довідково-бібліографічного обслуговування, організації бібліографічних картотек [231, с. 125].

У цей період ЦНБ регулярно видає поточні щоквартальні бібліографічні показники «Украинская ССР в братской семье советских народов», де висвітлюються досягнення республіки в усіх галузях економіки, науки, культури. Спільно з науковцями АН УРСР видаються реферативні і бібліографічні показники з природничих і точних наук. ЦНБ бере участь у створенні зведених каталогів (УРСР та СРСР), готує та видає поточні, ретроспективні науково-допоміжні показники літератури з комплексних та міжгалузевих проблем згідно з напрямками наукових досліджень АН УРСР, каталоги найцінніших фондів та колекцій рукописних матеріалів.

Поглиблювалася робота з пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань. Для цього у Бібліотеці організовувалися різноманітні заходи: огляди джерел бібліографічної інформації, індивідуальні і групові консультації про ДБФ, навчальні семінари, екскурсії Бібліотекою, знайомство з системою каталогів і картотек. У цій роботі брали участь практично усі відділи, які обслуговували читачів. Відділ обслуговування і фондів щорічно проводив «Дні аспіранта», зал картографії – заняття для аспірантів відповідних академічних інститутів і студентів географічного і історичного факультетів університету – заняття і практикуми з опису картографічних видань.

У 1973–1974 рр. у ЦНБ збільшилася кількість довідок для партійних і радянських установ. Так, за запитами ЦК КПУ, Верховної Ради УРСР було підготовлено бібліографічні списки, які відбивали проблематику того часу: «Економіка розвинутого соціалізму», «Посилення впливу економічної науки на ефективність суспільного виробництва», «Культурні зв'язки УРСР із зарубіжними країнами», «Радянський державний апарат», «Національне питання в СРСР», «Формування кадрів інтелігенції в УРСР» та ін.

У 70-ті рр. ХХ ст. цілеспрямовано вдосконалюючи бібліотечно-бібліографічне обслуговування вчених і спеціалістів, науково-дослідних установ, орієнтуючись на їхні інформаційні потреби, ЦНБ розширює систему поточних інформаційних видань, тісно пов'язуючи загальнотеоретичні і специфічні регіональні аспекти в бібліографічному висвітленні комплексу проблем, органічно вписуючись у загальнодержавну систему поточної бібліографічної інформації, а також ретроспективних біобібліографічних показників, списків літератури, бібліографічних оглядів, друкованих каталогів.

Безперечно, у цей період уся бібліотечно-бібліографічна робота здійснювалася під впливом партійних рішень і спрямовувалася на пропаганду політики партії і радянського уряду. Бібліографічні довідки, які виконувалися за запитамі установ та організацій, окремих читачів, були віддзеркаленням інформаційних потреб, зумовлених суспільно-політичного, культурного життя країни.

У 1970-ті роки у відділі науково-бібліографічної інформації працювали: П. Ю. Висоцька, І. Б. Вишневецька, Н. М. Гончаренко, Л. С. Новосолова, М. К. Звіглянич, Є. А. Кара, Н. М. Деркач, О. А. Євдокименко, Л. А. Зюба, Н. М. Ісаєва, І. К. Коновалова, М. А. Маєва, Г. М. Мартиненко, А. Л. Панова, М. С. Печоріна, Н. М. Погребецька, З. М. Силаєва, І. Г. Шовкопляс та ін.

У квітні 1979 р. зі структури відділу науково-бібліографічної інформації ЦНБ АН УРСР було виділено два самостійних підрозділи: відділ науково-бібліографічної інформації (з 1982 р. – науково-бібліографічний відділ, з 1991 р. – відділ національної бібліографії) та відділ довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО, функціонує дотепер).

Це дало змогу уточнити їхні функції в інформаційному процесі, ефективніше вирішувати два взаємопов'язаних завдання: удосконалення організації оперативного ДБО і підготовка науково-допоміжних бібліографічних показників з актуальних комплексних проблем, що розробляються в АН УРСР. Відділ науково-бібліографічної інформації очолила Н. М. Гончаренко, ВДБО – Д. А. Тордія (з грудня 1979 р. – З. О. Врублевська).

Головною метою відділу довідково-бібліографічного обслуговування стало: комплектування та упорядкування фонду, удосконалення організації оперативного ДБО зростаючих запитів читачів бібліотеки на бібліографічну інформацію; сприяння ефективному використанню фонду бібліотеки шляхом надання допомоги в пошуку джерел інформації; уточнення бібліографічного опису творів друку; бібліографічна рекомендація документів з теми, орієнтування читачів у системі бібліотечно-бібліографічних ресурсів країни.

Отже, на початок 80-х рр. ХХ ст. в ЦНБ була створена чітка система ДБО. Первинну допомогу читачам надавали чергові бібліографи біля каталогів, працівники пункту прийому вимог. Бібліотекарі читальних залів виконували довідки за фондами залу, здійснювали бібліографічний пошук відповідно до свого профілю, надавали консультації щодо використання бібліографічних джерел, що містяться в підсобних фондах, а також допомагали читачам зорієнтуватися в бібліотечних ресурсах. Таким чином, ДБО входило до функцій усіх відділів Бібліотеки, які обслуговували читачів.

Перелік структурних підрозділів ЦНБ, що брали участь у виконанні усної довідки, зафіксовано у «Положенні о справочно-библиографическом обслуживании в ЦНБ АН УССР» (1980). За цим Положенням виділялося дві групи відділів бібліотеки, які беруть участь у ДБО. Першу групу утворювали структурні підрозділи бібліотеки, що обслуговують читачів: ВДБО, відділ обслуговування (читальні зали соціально-економічної літератури, картографії, № 1 і № 2 з Центральною довідковою бібліотекою і фондом групового оброблення літератури, зал публікацій ООН, нових надходжень, сектор довідково-консультаційного обслуговування читачів і абонентів по каталогах, сектор масової роботи, відділи абонементів, газетних фондів, бібліотекознавства, книгознавства, репродукцій, рукописів, філія

№ 1 із залом нотних видань і філія № 2. Другу групу складали структурні підрозділи Бібліотеки, які сприяють виконанню функцій ДБО або здійснюють ДБО відповідно до своїх можливостей: відділи наукової бібліографії, систематизації літератури й організації систематичних каталогів, комплектування вітчизняної літератури, комплектування іноземної літератури і міжнародного книгообміну, обмінно-резервних фондів. Відділ довідково-бібліографічного обслуговування як центральний орган у цій системі виконував усі види довідок для читачів і абонентів і усі найбільш складні довідки. На відділ покладено функцію координації ДБО в Бібліотеці, а також мережі бібліотек АН УРСР, надання їм консультаційної і методичної допомоги щодо методики виконання довідок, ведення ДБА.

З кінця 1979 р. по квітень 1986 р. відділ довідково-бібліографічного обслуговування ЦНБ очолювала відомий бібліограф Зоя Олександрівна Врублевська (1929–2006). Вона розробляла проблеми довідково-бібліографічного обслуговування читачів, розвитку ретроспективної бібліографії, підготовки бібліографічних тематичних покажчиків. Під її керівництвом здійснювалася значна робота з формування ДБА Бібліотеки, популяризації та поширення бібліотечно-бібліографічних знань серед читачів.

У 1980-ті рр. бібліографічна та науково-інформаційна діяльність ЦНБ та бібліотек системи АН України була спрямована на надання допомоги керівним кадрам, вченим, дослідникам, спеціалістам різних галузей народного господарства. Складовою частиною інформаційного обслуговування було забезпечення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, цільових комплексних програм і програм, спрямованих на розвиток науково-технічного прогресу.

Упродовж 1981–1985 рр. читальний зал ВДБО відвідало понад 94 тис. читачів, яким було видано 653,5 тис. прим. видань [231, с. 231]. Якщо у 1981 р. усіма підрозділами було надано 29 169 довідок, то у 1985 р. – 38 480; у 1986 р. – 38 764, у тому числі ВДБО – 8083, відділом обслуговування – 19 239, відділом абонементу – 4103, відділом бібліотекознавства – 1781, відділом газетних фондів – 918, іншими відділами – 3140 довідок [190, с. 76].

Аналіз виконаних довідок ВДБО показав, що 40 % з них становлять тематичні, 30 % – уточнювальні, 19 % – адресні і 11 % – фактографічні [190, с. 77].

У відділах ДБО, газетних фондів, книгознавства, залах картографії і соціально-економічної літератури велися журнали обліку усних довідок, де чітко фіксувалися тема запиту, джерела пошуку тощо.

ВДБО розвивав свою діяльність як координаційний центр довідково-бібліографічної роботи у ЦНБ, надавав науково-методичну і консультаційну допомогу бібліотекам НДУ АН України. У 1980-ті рр. досвідченими фахівцями ВДБО підготовлено низку методичних рекомендацій: «Составление письменной библиографической справки в библиотеке научного учреждения АН УССР: рекомендации» (укладачі: А. Л. Панова, Н. М. Погребецька. – К., 1983), «Выполнение устной библиографической справки в ЦНБ АН УССР: рекомендации» (укладачі: М. А. Маєва, А. Л. Панова. – К., 1985), спрямованих на впровадження уніфікованої системи класифікації наданих бібліографічних довідок, обліку, звітності, принципів формування довідково-бібліографічного апарату тощо [140, 597].

Усім структурним підрозділам було рекомендовано в книзі обліку усних довідок фіксувати дату, номер читацького квитка, зміст запиту, галузь знання, вико-

ристані джерела, тип довідки, незадоволений запит, виконавця. Враховувалися тематичні, уточнювальні, адресні бібліографічні довідки, а також фактографічні довідки і бібліографічні консультації [140].

Аналіз статистичних даних використовувався для виявлення напрямів розвитку ДБО, визначення методів його удосконалення, порівняння його результатів (облік усних довідок здійснювався згідно з державним стандартом ГОСТ 7.41–82. «Единицы учета обслуживания читателей и абонентов библиотек и органов научно-технической информации» (М., 1983).

Як показав аналіз, запити на письмові довідки переважно надходили за тематикою суспільних і гуманітарних наук, інформаційні потреби природничих і технічних наук задовольнялися на базі бібліотек НДУ, а при наданні усної бібліографічної довідки здійснювалася орієнтація користувача на самостійний пошук документів, надавалася консультативна допомога з вибору джерел інформації.

Письмові запити, що надходили з РРФСР та інших союзних республік, переважно стосувалися питань, пов'язаних з культурою, літературою, суспільною думкою, історією і сучасним життям України. Отже, надходження їх до ЦНБ АН УРСР було виправдане, протягом року усього кілька запитів згідно з координацією переадресовувалися до інших бібліотек. Це свідчить про чітку координацію довідково-бібліографічної діяльності, втілену на виконання рішень міжвідомчих нарад і комісій.

У середині 1980-х рр. усе частіше надходили запити з комплексної тематики, великого хронологічного охоплення, що вимагало перегляду джерел інформації з суміжних наук і ретроспективних показників на велику глибину. Однак ускладнення характеру запитів, що надходили, не приводило до зниження їхньої якості. Усі запити виконувалися якісно у визначені терміни, адже підрозділ мав висококваліфікований персонал, хоч і не численний. Довідково-бібліографічне обслуговування читачів здійснювали Н. М. Ісаєва, А. Л. Панова, Н. М. Погребецька, В. С. Бородавко, І. Б. Вишневецька, І. К. Коновалова, М. А. Маєва, М. С. Печоріна та ін.

Дослідження ефективності використання письмових довідок за картою зворотного зв'язку, що направлялася споживачеві разом з письмовою довідкою, показало, що 42 % письмових довідок використовувалися в науково-дослідній роботі; 21 % – у практичній діяльності; 22 % – у викладацькій, лекторській, пропагандистській роботі, 15 % – з метою самоосвіти [190, с. 72].

Щокварталу копії найбільш значних тематичних довідок, що представляли широкий інтерес, направлялися у відповідні всесоюзні і галузеві центри інформації. Інформація про виконані в АН УРСР письмові довідки публікувалася в «Інформаційному покажчику бібліографічних робіт, виконаних бібліотеками і науковими установами АН УРСР в ... році», який у 1970–80-ті рр. видавався ЦНБ АН УРСР щорічно.

Тематика виконаних бібліографічних довідок мала універсальний, багатоаспектний характер; запити надходили з усіх гуманітарних і природничих наук, а також з багатьох галузей техніки. Складнощі викликали виконання запитів з комплексної тематики, що вимагало певної підготовки в галузі конкретної науки і вичерпних знань найрізноманітніших джерел. Бібліографічне інформування

з міжгалузевих проблем також було недостатнім. Існували труднощі з використанням бібліографічних показників, що часто не мали науково-пошукового апарату, не завжди були зрозумілі принципи і критерії добору документів укладачами. До того ж кількість бібліографічних видань постійно зростала. Як відзначав Г. П. Фонотов, щорічно публікувалося 6–7 тисяч окремих бібліографічних показників, списків і оглядів у книгах і на сторінках періодичних видань [657, с. 4]. Це вимагало від персоналу постійного вивчення і удосконалення ДБА, підвищення кваліфікації бібліографів, безперервної самоосвіти.

Як зазначала А. С. Чачко, бібліографічний пошук «вимагає витримки, цілеспрямованості, інтуїції, заснованої на знаннях, досвіді і гнучкості мислення» [668, с. 102].

У зв'язку зі зміною у 80-х рр. ХХ ст. майже на 50 % кадрового складу ВДБО адміністрація стала більше приділяти уваги підвищенню професійної кваліфікації співробітників, адже для підготовки висококваліфікованого бібліографа, який вмів прекрасно орієнтуватися в бібліотечно-бібліографічних ресурсах і ДБА, потрібні роки. До кожного нового співробітника прикріплювався наставник, який цілеспрямовано допомагав йому увійти в бібліографічну роботу, оволодіти методами бібліографічного пошуку. Регулярно проводилися тематичні огляди літератури, нових надходжень довідково-бібліографічних видань, практичні заняття з методики виконання письмових довідок, роботи з зарубіжними інформаційними виданнями.

У бібліотеці стали активніше проводити заходи з пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань серед читачів та співробітників. Було визнано необхідним в умовах великої бібліотеки проводити стажування молодих фахівців поетапно у всіх основних відділах Бібліотеки протягом року. Сприяли цьому функціонування Ради молодих спеціалістів і Ради наставників.

Важливу роль в орієнтуванні читачів, збільшенні обертаності фонду відіграє пропаганда бібліотечно-бібліографічних знань, що є складовою частиною бібліотечно-інформаційної роботи бібліотеки. Вона здійснювалася у формі проведення семінарів, практичних занять, оглядів бібліографічних джерел, «днів бібліографії», «днів інформації», «днів спеціаліста», індивідуальних консультацій, екскурсій, виставок.

Слід зазначити, що у 80-ті рр. ХХ ст. значно зріс рівень цієї роботи. Складені ВДБО рекомендації «Организация устного библиографического обзора в библиотеке научного учреждения АН УССР: рекомендации» (укладачі: З. О. Врублевська, Н. М. Ісаєва. – К., 1985), «Пропаганда библиотечно-библиографических знаний в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации» (укладачі: Н. М. Ісаєва, А. Л. Панова, З. М. Силаєва; ред. З. О. Врублевська. – К., 1985) розкривали завдання, зміст і основні форми пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань і вимоги, що висувуються до їх організації [457, 512].

Широко ввійшли в практику заняття, які проводив відділ ДБО, щодо здійснення бібліографічного пошуку з використанням фундаментальних інформаційних видань «Science Citation Index», «Сurrent Contents» та ін. Інституту наукової інформації (США). При цьому вони проводилися не тільки в стінах ЦНБ, але і безпосередньо в наукових установах АН УРСР. Ефективність проведення таких заходів

очевидна: на 20 % збільшився попит на ці видання, а книговидача зарубіжних видань у 1985 р. збільшилася більш ніж удвічі порівняно з 1984 роком.

Те, що покажчики наукового цитування «Science Citation Index», «Current Contents», «Compumath Citation Index», «Social Science. Art & Humanities Index», «Journal Citation Reports» користуються незмінним читацьким попитом і є унікальним інформаційним ресурсом, засвідчило й дослідження використання іноземних журналів, які надходили шляхом міжнародного книгообміну та передплати, проведене ЦНБ у 1985 р.

І самі ці покажчики цитувань були інструментом наукометричного і бібліометричного аналізу документного потоку фондів ЦНБ. Так, з 1609 журналів, що досліджувалися, у покажчиках цитувалося близько 700. За оцінками дослідників, порівняння представленості журналів у бібліографічних джерелах та їх використання у ЦНБ показало, що не завжди простежується залежність між частотою цитування видання у міжнародних джерелах та його використанням. Деякі журнали науково-технічного профілю, не відображені у покажчиках цитування, мали високу обертаність, що свідчило про їх відповідність запитам читачів [379, с. 71].

Дослідження тривало три роки. Як було встановлено, у 1980-ті рр. у ЦНБ найбільшим попитом користувалися журнали природничо-технічного профілю (у тім числі реферативні і бібліографічні), які становили 42,3 % загальних надходжень журналів, а використання – 63,6 % усієї видачі. Друге місце посідали журнали з технічних наук (22,8 %), з суспільних наук – 9,6 % [379, с. 71].

Багато зробила для популяризації зарубіжних довідково-бібліографічних видань серед читачів ЦНБ та науковців АН УРСР головний бібліограф Н. М. Ісаєва (1923–2001), людина енциклопедичних знань, великої ерудиції, віддана своїй справі. Вона докладала багато зусиль до пропаганди і розкриття змісту ДБФ, навчала читачів та молодих співробітників оволодівати методами пошуку в зарубіжних бібліографічних і реферативних виданнях, цікаво проводила практичні заняття і семінари.

Після аварії на Чорнобильській АЕС Н. М. Ісаєва і М. А. Маєва оперативно підготували анотований список бібліографічних посібників «Методы защиты окружающей среды от радиоактивных загрязнений» (К., 1986). У ньому було відображено поточні і ретроспективні бібліографічні посібники, реферативні журнали, депоновані наукові роботи, видання інформаційних центрів, прикнижкові бібліографічні списки, неопубліковані матеріали (92 назви), що надавало значну допомогу вченим у пошуку інформації з подолання наслідків аварії і захисту населення.

У травні 1986 р. ВДБО очолила Г. О. Ритова, яка спрямувала зусилля на оптимізацію роботи підрозділу відповідно до вимог часу. За її керівництва упорядковувалася ДБА, було підготовлено концепцію впровадження у відділі автоматизованих засобів інформації, розроблялися організаційні засади надання платних бібліографічних послуг.

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу висував й нові вимоги до рівня ДБО. Пошук інформації засобами перегляду безлічі каталогів, картотек, вторинних документів гальмував обслуговування та вимагав пошуку раціональніших шляхів оптимізації довідково-бібліографічних процесів. Тому все ширше в практику роботи бібліотек і органів НТІ країни стали впроваджуватися

автоматизовані інформаційно-пошукові системи, що, своєю чергою, висувало нові завдання перед ДБД.

Одним з найважливіших напрямів розвитку ДБО вбачалося створення автоматизованих ІПС, створення баз даних, а також розроблення їх формування і використання.

15 листопада 1988 р. вченою радою ЦНБ було затверджено документ «Система справочно-бібліографічного обслуговування читателів в новому зданні ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР», у якому були викладені основні завдання, система та організаційна структура ДБО у бібліотеці, питання управління та науково-методичного забезпечення ДБО у ЦНБ [863, арк. 31–42]. Довідково-бібліографічне обслуговування визначалося як один з основних напрямів інформаційної діяльності ЦНБ АН УРСР, спрямованої на ефективне використання фонду бібліотеки, усього сукупного бібліотечного фонду країни, оперативне і повне задоволення бібліографічних запитів керівних органів республіки, Президії НАН України, наукових співробітників академічних і галузевих НДУ, працівників культури, народного господарства. Визначалася пріоритетність задоволення запитів спеціалістів, які беруть участь у розробленні і реалізації цільових комплексних програм з вирішення найважливіших науково-технічних проблем [863, арк. 31].

Підкреслювалася диференційованість галузевого обслуговування у ВДБО, в галузевих залах, а також спеціалізованих, за видами документів: рукописів, книгознавства, газетному, картографічних видань, естампів і репродукцій, нотно-музичному, інформаційних матеріалів групового оброблення, нових надходжень, періодичних видань. Для виконання бібліографічних довідок передбачалося використовувати як власний ДБА, так і доступ до автоматизованих БД ДПНТБ і ІНІСН АН СРСР.

Провідні науковці бібліотеки (директор ЦНБ М. І. Сенченко, Л. А. Дубровіна, Л. Й. Костенко, М. С. Слободяник) розробили концепцію розвитку Бібліотеки [459]. Колективом вчених була опрацьована програма впровадження автоматизації у новій будівлі ЦНБ АН УРСР (відкриття якої за адресою проспект 40-річчя Жовтня, 3 відбулося у жовтні 1989 р.). Проект «Автоматизована система науково-технічної інформації» (АСНТІ) розроблювався в СКТБ Інституту кібернетики АН УРСР ім. В. Глушкова. Інформаційний масив системи універсального характеру давав змогу обслуговувати колективних і індивідуальних абонентів у режимі вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ), а також складати за разовими запитами бібліографічні списки і тематичні добірки за заявками споживачів інформації. З впровадженням автоматизованої бібліотечної інформаційної системи (АБІС) відкривалася перспектива реального дистанційного доступу до банків даних республіканських, всесоюзних, а також зарубіжних автоматизованих інформаційних систем.

Порушувалося питання забезпечення ЦНБ оперативним автоматичним зв'язком з галузевими і регіональними банками інформації державної автоматизованої системи науково-тематичної інформації (ДАСНТІ). Передбачалося одержання інформації на магнітних стрічках каналами зв'язку з ВІНТІ і ІНІСН.

З огляду на це дедалі актуальніше поставало питання про підготовку бібліографів – технологів автоматизованих систем. У методичних рекомендаціях українських вчених Л. З. Амлінського і В. С. Бабича «Совершенствование

підготовки бібліотечних кадрів в умовах автоматизованої бібліотечної технології» (К., 1989) розглядалися перспективи розвитку бібліотек у системі масових комунікацій, комп'ютеризації бібліотечних процесів, показано зв'язок змісту вищої бібліотечної освіти з розвитком функцій бібліотечної діяльності [48].

Вчені прогнозували, що з розвитком автоматизації, з застосуванням нових носіїв інформації, банків і баз даних, кількість читацьких запитів зростатиме, а той факт, що бібліотеки не зможуть забезпечити читачів первинними документами, стане важливим чинником в активізації мережевого обміну документами [48, с. 27].

Разом з тим, бібліографи-практики вважали, що розвиток автоматизованих інформаційних систем, які забезпечують пошук інформації за допомогою ЕОМ, не зніме питання про пошук інформації за допомогою традиційних друкованих показників, тому що саме застосування ЕОМ зумовлює значне збільшення їх кількості. Більшість даних, доступних при автоматизованому пошуку, належить до сучасного періоду, тому для повного охоплення інформації при ретроспективному пошуку фахівцям, як і раніше, необхідно буде звертатися до традиційних засобів пошуку інформації, що у майбутньому збережуть свої функції у системі наукових комунікацій.

У концепції автоматизації ДБО (Н. М. Ісаєва, М. Ю. Сорока, Г. О. Ритова) порушувалося питання застосування нових технологій і засобів обчислювальної техніки, автоматизації обслуговування читачів з метою подолання суперечності між завданнями бібліографічної діяльності і традиційними засобами їх вирішення, які не відповідали сучасним вимогам до якості бібліографічного обслуговування [863, арк. 73–79].

Подальшому розвитку Бібліотеки як наукової установи республіки в системі інформаційного забезпечення сприяло рішення про доцільність надання їй статусу науково-дослідного інституту, прийняте постановою Бюро Президії АН УРСР № 169-Б від 8 травня 1987 р. Згодом, постановою Президії АН УРСР № 367 від 22 листопада 1989 р. «Про перспективи розвитку Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН УРСР» прийнято рішення про перетворення Бібліотеки на інформаційно-бібліотечний комплекс у зв'язку з наданням їй статусу науково-дослідного інституту і затверджено такі головні напрями наукової діяльності Бібліотеки:

- дослідження теоретичних основ розвитку бібліотек в інформаційній інфраструктурі суспільства та інформаційних технологій у бібліотечних мережах;
- розроблення прикладних проблем бібліотечного супроводження наукових досліджень та ретроспективної національної бібліографії УРСР;
- системні дослідження історії писемності та книжкової культури в Україні;
- розроблення теоретико-методичних основ документування діяльності установ і організацій АН УРСР, критеріїв і оцінок формування, вивчення та використання архівного фонду АН УРСР [111, с. 114–115].

Ефективній діяльності ЦНБ сприяли потужний інформаційний та кадровий потенціал науковців і спеціалістів Бібліотеки, творче використання ними досягнень вітчизняної та зарубіжної бібліотечної справи, пошук і наукове обґрунтування шляхів вдосконалення форм і методів бібліотечно-бібліографічної діяльності, прагнення якомога якісніше і оперативніше задовольняти інформа-

ційні потреби вчених і спеціалістів, державних органів і установ, відповідальність за виконання державних завдань, довідково-бібліографічне забезпечення інформаційних запитів читачів.

3.3. Довідково-бібліографічна діяльність у Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаника та бібліотеках НДУ АН УРСР

У 1948 р. було змінено статус БАН і упродовж 1948–1949 рр. вона виконувала функції Державної публічної бібліотеки УРСР, тобто була методичним центром і для масових бібліотек, але продовжувала надавати допомогу бібліотекам академічних установ [354, с. 72].

З метою посилення впливу вчених на подальше розгортання бібліотечної справи в АН УРСР, координації зусиль з інформаційного забезпечення науки у 1949 р. при Президії АН УРСР було створено Бібліотечну комісію [353, с. 7].

Бібліотечна мережа АН УРСР у 1950 р. складалася з 50 бібліотек НДУ. У 1955 р. було 52 бібліотеки, у т. ч. 38 розташовувались у Києві, 6 – у Львові, 3 – у Харкові, 3 – в інших містах України [354, с. 76–79].

Упродовж 1950-х років було відновлено бібліотеки у структурі НДУ АН УРСР і налагоджено роботу бібліотечної мережі. Діяльність бібліотек НДУ була зорієнтована на удосконалення інформаційного забезпечення завдань реконструкції народного господарства та розвитку науки, культури, освіти.

У 40–60-ті рр. XX ст. в СРСР інтенсивно розвивається важка промисловість, енергетика, машинобудування, приладобудування, з'являються нові наукові напрями. В Академії наук УРСР засновуються нові наукові бібліотеки інститутів машинознавства та автоматики (1951), чорної металургії (1953), проблем матеріалознавства (1953), хімії високомолекулярних сполук (1959) та ін.

Президія АН УРСР 31 серпня 1962 р. прийняла постанову «Про виконання постанови Ради Міністрів СРСР № 445 від 11 травня 1962 р. «Про заходи щодо поліпшення організації науково-технічної інформації в країні» і постанови ЦК Компартії України та Ради Міністрів УРСР № 896 від 7 серпня 1962 р. «Про заходи по поліпшенню організації науково-технічної інформації в Українській РСР». Постанова визначала, що органи науково-технічної інформації та науково-технічні бібліотеки установ АН УРСР працюють в організаційній єдності, в рамках служби науково-технічної інформації. Наукові установи АН УРСР зобов'язували створити за рахунок фондів науково-технічних бібліотек і нових надходжень довідково-інформаційні фонди (ДІФ). Їх класифікація і комплектування здійснювати згідно з «Положенням про довідково-інформаційні фонди органів науково-технічної інформації СРСР», затвердженим 25 травня 1962 р. колегією Державного комітету Ради Міністрів СРСР з координації науково-дослідних робіт [846, арк. 1–7].

Розпорядженням Президії АН УРСР № 492 від 26 червня 1962 р. «Про підготовку пропозицій по поліпшенню організації науково-технічної інформації та пропаганди в установах АН УРСР» передбачалося створення в наукових

установах науково-інформаційних відділів, діяльність бібліотек спрямовувалася на підготовку і поширення науково-технічної інформації [231, с. 28].

У бібліотеках НДУ значна увага зверталася на пропаганду досягнень народного господарства, удосконалення формування фондів. При складанні валютного замовлення для ДПБ і бібліотек НДУ основна увага була зосереджена на комплектуванні фондів зарубіжної літератури цінними довідниками, енциклопедіями, бібліографічними посібниками, а також найважливішими працями з різних галузей науки і техніки. Зокрема, упродовж 1962 р. до бібліотек НДУ АН УРСР було передано 1617 книжкових проспектів і каталогів [843, арк. 42].

Водночас процес розвитку науки супроводжувався проведенням реформ у системі Академії наук, визначеними відповідними партійними та урядовими постановами і рішеннями. У 1963 р. зі структури АН УРСР за постановою ЦК КПУ було вилучено Львівську наукову бібліотеку і передано у підпорядкування бібліотечного управління Міністерства культури (до її повернення у підпорядкування Академії наук у 1969 р. вона називалася «Львівська наукова бібліотека Міністерства культури УРСР») [115, с.181–182].

Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо поліпшення діяльності Академії наук СРСР і академій наук союзних республік» від 11 квітня 1963 р. визначала необхідність проведення досліджень з провідних напрямів суспільних і природничих наук, а також з основних галузей виробництва [290].

У червні 1963 р. було прийнято новий Статут Академії наук УРСР, згідно з яким вона підпорядковувалася Раді Міністрів УРСР та Президії АН СРСР. Розпочинається технологізація Академії й одночасно посилення зв'язків з виробництвом, перетворення АН на одну з основних виконавців завдань відомств, насамперед військово-промислового комплексу.

Це зумовило розвиток науково-інформаційного напрямку в ДПБ, бібліотеках мережі АН УРСР, активізацію діяльності бібліотек НДУ з інформаційного забезпечення української науки.

Здійснюючи організаційно-методичне керівництво роботою бібліотек мережі, ЦНБ АН УРСР надавала їм велику методичну допомогу, особливо з підготовки до Всесоюзного громадського огляду роботи бібліотек, присвяченої ювілейним датам в житті країни.

Багато уваги бібліотеки надавали пропаганді бібліотечно-бібліографічних знань серед читачів, особливо серед аспірантів та молодших наукових співробітників, головною метою якої було прагнення навчити читачів користуватися науково-пошуковим апаратом, успішно здійснювати самостійний пошук джерел інформації, правильно описувати ці джерела, робити замовлення на документи. Бібліотечні працівники знайомили читачів з системою каталогів та картотек, найважливішими бібліографічними довідниками та посібниками.

У листопаді 1963 р. головний бібліотекар ДПБ Г. М. Плеський прочитав працівникам бібліотек НДУ АН УРСР, що знаходяться в Києві, лекцію про надання методичної допомоги аспірантам, зробив огляд джерел за темою [475, 476]. Далі було організовано читання лекцій для аспірантів і молодших наукових співробітників, що працюють над дисертаціями в інститутах мовознавства, мікробіології, філософії, електродинаміки, фізіології та ін.

На 1967 р. Академія наук УРСР вже мала розгалужену мережу бібліотек науково-дослідних установ, яка складалася з 65 бібліотек, розміщених у багатьох містах України (Київ, Харків, Львів, Одеса, Донецьк, Дніпропетровськ, Севастополь та ін.). З них – 11 бібліотек суспільного профілю, 23 – хіміко-технологічного і біологічного, 31 фізико-технічного і математичного.

Більшість бібліотек мала фонди до 75 тис. друк. од., 12 – понад 75 тис. і 30 – понад 100 тис. Закупівлю книг і передплату періодичних видань для бібліотек мережі АН УРСР, забезпечення зарубіжною науковою літературою за профілем їх діяльності здійснювала централізовано ЦНБ через ЗО «Міжнародна книга» і книгообмін з зарубіжними науковими установами і бібліотеками, що давало змогу комплектувати їх фонди цінними зарубіжними джерелами [852, арк. 42–43].

У центрі уваги бібліотек НДУ АН УРСР були пошуки кращих методів організації роботи, покращання якості обслуговування, розкриття перед читачами книжкових фондів, підвищення якості інформаційно-бібліографічної роботи. Бібліотеки обслуговували не тільки наукових співробітників і спеціалістів Академії наук УРСР, але й наукових співробітників інших відомств. У 1967 р. році вони обслужили 26 976 читачів, з них 2916 – співробітники неакадемічних установ. Серед читачів були: 8760 наукових співробітників і викладачів вищих навчальних закладів, 11 160 інженерно-технічних працівників, 2267 аспірантів, 4789 інших. Бібліотеки НДУ зареєстрували 1 083 485 відвідувань і видали читачам 2 236 630 друк. од. (з книгосховищ – 1 014 061, з фондів відкритого доступу та виставок нових надходжень – 1 222 569), у тому числі іноземної літератури – 532 511 друк. од. [852, арк. 43].

Довідково-бібліографічне обслуговування в бібліотеках здійснювалося шляхом надання усних і письмових довідок, списків за тематикою роботи наукових закладів. За запитами співробітників академічних установ та інших організацій у тому ж році було видано 51 898 усних і 267 письмових бібліографічних довідок, серед яких: уточнення даних про назви, авторів і вихідні дані окремих книг, журналів і статей; підбір літератури за конкретними темами, тематикою наукової роботи [852, арк. 43]. Зокрема, бібліотека Фізико-технічного інституту склала список літератури на тему «Отримання рідкого гелію та його використання»; бібліотека Морського гідрофізичного інституту – «Організація обчислювальних центрів в СРСР та за кордоном» тощо. Слід зауважити, що у зв'язку з відсутністю у штаті відповідного персоналу бібліографів більшість бібліотек виконувала тільки усні довідки [852, арк. 50].

Інформаційно-бібліографічна робота бібліотек мережі відбувалася шляхом індивідуальної та колективної інформації на основі надходжень нової літератури і поточних бібліографічних видань. У системі пропаганди популярними були книжкові виставки, інформаційні списки і бюлетені про нові надходження, Дні інформації. Їх відвідували крім наукових співробітників також інформатори, які переглядали нові надходження до бібліотеки, забезпечували тісний зв'язок бібліотеки з науковими співробітниками відділів та лабораторій [852, арк. 47].

Поряд з груповою інформацією здійснювалося індивідуальне інформування. Усього бібліотеки лише у 1967 р. інформували 2243 провідних наукових співробітників. Бібліотека Інституту електрозварювання ім. С. О. Патона надала

індивідуальне інформування 40 абонентам за 100 темами, Інституту електродинаміки – 48 абонентам, Харківського філіалу Інституту механіки – 51 абоненту тощо [852, арк. 47].

Крім цього, пропаганда бібліотечно-бібліографічних знань серед читачів здійснювалася шляхом проведення бібліографічних оглядів, лекцій, семінарів, бесід. Так, бібліотека Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського провела семінар на тему «Основні бібліографічні джерела з хімії»; бібліотека Інституту радіофізики і електроніки – лекцію «Як вести індивідуальну картотеку» та ін. Усього було організовано 153 заняття з пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань. З цією ж метою бібліотека Морського гідрофізичного інституту провела заочну конференцію «Як вам допомагає бібліографія» [852, арк. 50].

Науково-методичний відділ бібліотекознавства ЦНБ надавав велику методичну допомогу бібліотекам мережі шляхом їх відвідування, вивчення роботи на місцях, внесення конкретних пропозицій щодо усунення недоліків і підвищення рівня всієї діяльності. Так, упродовж 1967 р. усього було обстежено 25 бібліотек. Фронтальні перевірки усієї роботи були здійснені в бібліотеках інститутів гідромеханіки, математики, органічної хімії, проблем матеріалознавства, кібернетики, високомолекулярних сполук тощо. Вибіркові перевірки були проведені в бібліотеках інститутів ботаніки, мікробіології і вірусології (з питань організації і ведення каталогів і картотек, систематизації літератури). Перевірялося питання ведення наукової інформації в бібліотеках інститутів електрозварювання, електродинаміки, зоології, філософії та ін. [852, арк. 42]. З метою впровадження єдиних методичних засад було розпочато обстеження ДБА бібліотек мережі. Проведено тарифікацію окремих бібліотечних працівників.

Важливою ланкою в наданні методичної допомоги був постійно діючий у ЦНБ семінар з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників системи АН УРСР. Так, в 1967 р. було проведено 12 семінарських занять на теми: «Особливості опису іноземної літератури», «Методика складання тематичних бібліографічних покажчиків», «Галузева поточна бібліографія в зарубіжних країнах» тощо. Заняття проводили кращі фахівці ЦНБ та викладачі Київської філії Харківського державного інституту культури [852, арк. 42].

Постійно діючий семінар, як правило, відвідували працівники бібліотек Києва (40 бібліотек). Фахівці бібліотек з інших міст (25) такої можливості не мали. Їм щорічно надсилався план семінарських занять на навчальний рік і список літератури до теми, щоб вони мали можливість самостійно опанувати вказані питання.

Слід зауважити, що робота з пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань значно активізувалася. Якщо в 1963 р. ДПБ було проведено 63 семінари, то в 1973 – 115 [117, с. 40]. Набагато зросла й кількість бібліографічних оглядів: (4 у 1963 р. і 192 у 1973 р.) та екскурсій, якими намагалися охопити як спеціалістів АН УРСР, так і працівників органів галузевої науково-технічної інформації [117, с. 43]. Робота ЦНБ з організації бібліографічних семінарів для аспірантів набула систематичного характеру.

У 1969 р. ЛНБ було повернуто з відомства Міністерства культури в структуру АН УРСР. Того року працівники відділу бібліографії ЛНБ обслужили понад 7 000 читачів, надали їм до 2 000 усних і 163 письмові довідки, уклали 12

бюлетенів нових надходжень літератури. Для включення у зведені каталоги неопублікованих бібліографічних посібників до Москви було надіслано 118 бібліографічних списків з питань техніки [115, с. 183].

У 1970 р. у Львові створено Західний науковий центр (ЗНЦ). На ЛНБ покладено важливе завдання забезпечення науково-бібліографічною інформацією багатoproфільної наукової проблематики інститутів ЗНЦ і координація роботи бібліотек академічних наукових установ [115].

ЛНБ розгортає довідково-бібліографічне та інформаційне забезпечення тем і проблем, над якими працювали інститути та установи ЗНЦ АН УРСР. З допомогою численних книжкових виставок поширювалась інформація про нові видання, якими поповнювались фонди Бібліотеки [112, с. 294].

На початок 1973 р. мережа бібліотек ЗНЦ АН УРСР нараховувала 14 бібліотек, з яких вісім знаходилися у Львові: Фізико-механічного інституту, Інституту геології і геохімії горючих копалин, Філіалу Інституту математичної фізики, Інституту математики, Відділення Інституту економіки, Інституту суспільних наук, Природознавчого музею, Музею етнографії і художнього промислу. Організовувалися бібліотеки при новостворених відділах інститутів: відділі фотоядерних процесів Інституту ядерних досліджень (м. Ужгород), відділі теорії адронів Інституту теоретичної фізики (м. Ужгород), відділі історії європейських соціалістичних країн Інституту історії (м. Ужгород), відділі наукового атеїзму Інституту філософії (м. Івано-Франківськ), відділенні фізики і технології вузькозонних напівпровідників Інституту напівпровідників (м. Чернівці), відділі історії Північної Буковини Інституту історії (м. Чернівці) [493, с. 52].

Постанови Президії АН УРСР «Про підвищення рівня бібліотечно-бібліографічної роботи в бібліотеках АН УРСР» № 41 від 24 січня 1973 р. та «Про стан та заходи щодо упорядкування науково-бібліографічної роботи в установах Академії наук УРСР» № 238 від 15 червня 1973 р. визначали завдання з посилення централізації мережі бібліотек АН УРСР, створення єдиного перспективного плану бібліотечно-бібліографічної роботи, зміцнення установ кадрами і технікою тощо [231, с. 115; 856, арк. 10–14, 19–23].

Робочою комісією Бібліотечної ради Президії АН УРСР у 1973 р. було проведено дослідження довідково-бібліографічної і науково-інформаційної роботи в 32 бібліотеках Києва, Львова, Севастополя і Донецька, метою якого було вивчення стану координації бібліографічної роботи в системі АН УРСР. На нараді бібліотечних працівників системи АН УРСР з питань інформаційного забезпечення вчених і спеціалістів були заслухані доповіді про координацію інформаційно-бібліографічної роботи в бібліотеках мережі АН УРСР, удосконалення традиційних інформаційно-пошукових систем, забезпечення науково-дослідних робіт бібліографічною інформацією, використання ретроспективної бібліографічної інформації для наукових досліджень [856, арк. 271–272].

Комісія рекомендувала зобов'язати керівників бібліотек посилити вимогливість до добору, виховання і розстановки кадрів бібліографів, забезпечити належне керівництво відповідальними ділянками бібліографічної та інформаційної роботи.

Для вдосконалення інформаційно-бібліографічного, довідково-бібліографічного обслуговування у 1975 р. Президією АН УРСР було затверджено «Положення

про організацію та координацію інформаційно-бібліографічної роботи в Академії наук УРСР», де констатувалося, що система наукової інформації АН УРСР є складовою частиною загальнодержавної системи науково-технічної інформації в СРСР. До складу системи наукової інформації АН УРСР входили: Сектор наукової інформації АН УРСР; Центральна наукова бібліотека АН УРСР, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР; інформаційні підрозділи установ АН УРСР (відділи, сектори, групи, бюро); бібліотеки установ АН УРСР [490, с. 1].

У «Положенні...» зазначалося, що Сектор наукової інформації АН УРСР і ЦНБ АН УРСР як головний центр інформаційно-бібліографічного обслуговування в системі АН УРСР забезпечують єдність і координацію діяльності системи наукової інформації Академії наук УРСР, встановлюють зв'язки зі всесоюзними, центральними галузевими та республіканськими органами інформації і бібліотеками, іншими організаціями у сфері НТІ [490, с. 1]. На Сектор наукової інформації АН УРСР і ЦНБ АН УРСР покладалося забезпечення виконання тематичних запитів керівництва Президії АН УРСР з усіх галузей науки і техніки та з питань організації управління наукою шляхом підготовки бібліографічних довідок та добірок літератури [490, с. 2].

Порушувалося питання про необхідність налагодження взаємодії інформаційних служб академічних інститутів і бібліотек з метою якіснішого розвитку комплексного і системного інформаційного обслуговування, централізованої каталогізації, організації зведеного каталогу всіх фондів мережі Західного наукового центру. Координація усіх форм бібліографічної роботи в системі АН визнавалася однією з важливих умов успішного здійснення інформаційно-бібліографічного обслуговування вчених. Вона здійснювалася шляхом складання зведених планів бібліографічних робіт бібліотек мережі, підготовки бібліографічних показників, формування ДБА, виконання довідок на базі тематичних картотек і ДБФів інститутів.

«Положення...» визначало, що ЦНБ АН УРСР і Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника на замовлення установ, підприємств, організацій і читачів складають письмові бібліографічні довідки згідно з положенням про координацію ДБР в УРСР, а для установ АН УРСР – з усіх галузей знання; організовують і ведуть Головну інформаційно-довідкову картотеку, яка включає дані про бібліографічні картотеки відділів і залів Бібліотеки, бібліографічні картотеки бібліотек і служб інформації установ АН УРСР, відомості про виконані письмові довідки [490, с. 3].

На існуючі в наукових установах АН УРСР відділи (бюро, сектори, групи) покладалася обов'язки інформаційно-бібліографічного обслуговування наукової тематики в різних режимах: «запит – відповідь», систематичне інформування, вибіркове і поетапне розповсюдження інформації [490, с. 4].

Відділи наукової інформації та бібліотеки установ АН УРСР організовують єдиний інформаційний фонд опублікованих та неопублікованих матеріалів згідно з науковою тематикою установи, ведуть Головну довідково-бібліографічну картотеку з основних та суміжних проблем наукової діяльності установи [490, с. 5].

ЦНБ і Львівська наукова бібліотека АН УРСР видавали ретроспективні і поточні рекомендаційні і науково-допоміжні показники міжгалузевого, регіонального і комплексного характеру, які широко використовувалися при задово-

ленні запитів читачів [115, 528]. ЛНБ в кооперації з бібліотеками НДУ ЗНЦ щомісяця готувала списки нових надходжень до бібліотек мережі [493, с. 53].

У 1970-ті рр. інформаційна діяльність бібліотек НДУ АН УРСР розвивалася за галузевим принципом, що передбачало відповідне формування фондів і ДБА, довідково-бібліографічну роботу відповідно до профілю діяльності установи. Бібліотеки зосереджували увагу на поширенні досягнень науки і техніки, на всебічній забезпеченні інформаційних потреб науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва. Особлива увага приділялася поглибленню змісту довідково-бібліографічного обслуговування, урізноманітнювалися форми і види інформації, що готувалася за запитом читачів. Готувалися інформаційні та рекомендаційні списки літератури різноманітної тематики, з природничих та суспільних наук, з питань техніки, сільського господарства, культури і мистецтва. Зміцнювалися зв'язки з галузевими бібліотеками, з органами НТІ. Удосконалювалась система єдиної довідково-бібліографічної служби в межах мережі бібліотек АН УРСР і в цілому по республіці.

Довідково-бібліографічна діяльність спрямовувалася на допомогу вченим, спеціалістам народного господарства, винахідникам, раціоналізаторам, аспірантам. Науково-інформаційна, довідково-бібліографічна робота полягала в підготовці бібліографічних покажчиків, формуванні тематичних бібліографічних картотек, складанні бібліографічних списків, виконанні усних і письмових бібліографічних довідок, організації виставок нових надходжень, тематичних виставок, проведенні Днів інформації тощо.

Важливого значення надавалося координації бібліотечно-бібліографічного забезпечення наукових досліджень, науково-інформаційної, довідково-бібліографічної діяльності в системі АН УРСР. Здійснювалася робота з перспективного планування науково-бібліографічних праць спільно з інформаційними підрозділами та бібліотеками установ АН УРСР, проводилися спільні науково-інформаційні заходи. Було створено головну довідкову картотеку інформаційно-бібліографічних ресурсів бібліотек АН УРСР.

У 70-ті роки ХХ. ст. у науково-інформаційній діяльності АН УРСР головне місце посідали бібліотечно-інформаційний та довідково-бібліографічний її напрями, які реалізовували бібліотеки. Традиційно бібліотеки НДУ АН УРСР здійснювали індивідуальне і групове інформування, виконували усні і письмові бібліографічні довідки, здійснювали бібліотечно-бібліографічне обслуговування вчених і спеціалістів інших установ країни за проблематикою діяльності своєї установи. Відомості про виконані письмові бібліографічні довідки (списки), бібліографічні картотеки, підготовлені бібліотеками НДУ АН УРСР поточні чи ретроспективні бібліографічні покажчики щорічно надсилалися до ЦНБ для звітності, аналізу і узагальнення.

У 1978 р. бібліотеками системи АН УРСР було виконано 44 030 усних довідок і консультацій (з них ЦНБ – 27 539, ЛНБ – 19 834, бібліотеки НДУ – 96 657). У 1978 р. бібліотеки АН УРСР випустили 1740 одиниць поточних інформаційно-бібліографічних бюлетенів і списків, провели більш ніж 2 тис. Днів інформації, направили груповим абонентам 36 тис. повідомлень [152, с. 37].

Інформаційні запити стосувалися економічних проблем, наукознавства, питань управління наукою, промисловістю, суспільством. Вченими широко розроб-

лялася регіональна тематика, краєзнавча, питання історії, культури, природних ресурсів, енергозбереження, міжнародних зв'язків тощо. У 1979 р. бібліотеками системи АН УРСР було підготовлено 933 тематичні списки і письмові бібліографічні довідки (з них – ЦНБ – 226, ЛНБ – 330, бібліотеками НДУ – 377) [152, с. 37].

Здійснювалася робота з удосконалення форм і методів поточного інформування, поглиблення диференціації інформаційно-бібліографічних видань за науковими напрямками і темами досліджень, залучення до відбору документів громадських інформаторів з кола наукових співробітників установи, що сприяло підвищенню якості та ефективності цієї роботи.

У ЛНБ однією з форм інформаційної роботи було проведення спільно з інститутами днів науки, днів інформації. Як зазначає З. В. Бродик, працівники бібліотеки заздалегідь складали план, вивчали тему наукових досліджень інститутів, розробляли спеціальну анкету для вчених. Протягом 1981–1985 рр. було проведено 13 днів інформації, зокрема, у Львівському відділенні Інституту економіки було проведено день інформації на тему «Системи автоматизованого проектування», в інституті геології та геохімії горючих копалин – «Проблеми геохімії та природних газів», у секторі фізикометрії Фізико-механічного інституту – «Використання слабких фізичних полів для одержання вимірювальної інформації» [112, с. 295].

Питання взаємодії бібліотек і ВНТІ постійно були в полі зору Президії, Бібліотечної ради АН УРСР, Відділення наукової інформації АН УРСР як координаційного центру для інформаційних підрозділів та ЦНБ. Упровадження в народне господарство нових економічних методів господарювання у 80-ті роки ХХ ст., а також пошук принципово нових технічних і технологічних рішень і напрямів наукових досліджень гостро поставили питання ефективного використання бібліотечно-інформаційних ресурсів і відповідної організації науково-інформаційної діяльності.

На початок 1980-х рр. в АН УРСР функціонувало 79 наукових установ, які мали 79 бібліотек і 61 відділ науково-технічної інформації (ВНТІ, 1 з них засновано до 1960 р., 30 – у 1961–1970 рр., 30 – у 1971–1982 рр.), 14 бібліотек входили до складу ВНТІ [125, с. 6; 568, арк. 1–2]. Всього у ВНТІ працював 1051 співробітник. З 79 бібліотек АН УРСР лише 14 склали єдині плани інформаційної роботи ВНТІ і бібліотек і тільки 11 координували свою роботу з ними [568, арк. 3–4].

Спільне наукове дослідження «Взаємодія бібліотек і органів науково-технічної інформації АН СРСР і АН союзних республік в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт», проведене на початку 1980-х рр. науковцями ЦНБ АН УРСР, БАН СРСР і Бібліотеки з природничих наук при Президії АН СРСР, показало, що взаємно погоджені, організаційно регульовані дії цих підрозділів в інформаційному процесі не набули належного розвитку. Причинами цього було довготривале становлення інформаційних служб в НДУ України, яке розтяглося на чверть століття, взаємодія бібліотек і ВНТІ не була регламентована нормативними документами. Дослідження також виявило недостатню співпрацю підрозділів наукової інформації і бібліотек в організації довідково-пошукового апарату (каталогів, картотек), бібліотечно-інформаційної і довідково-бібліографічної роботи. Неналежною була й частка виконання робіт науковими співробітниками ВНТІ з аналітико-синтетичної обробки інформації і довідково-інформаційного

обслуговування. В АН УРСР лише 16 % співробітників ВНТІ виконували роботи за профілем основної діяльності відділів [125, с. 17–19].

В АН УРСР основну частину робіт із забезпечення НДР науковою інформацією виконували бібліотеки за активної участі вчених. Кількість референтів з числа дослідників, яких залучали до інформаційної роботи на громадських засадах, складала 1100 осіб. Загальна кількість науковців, які співпрацювали з бібліотеками з різних питань (підготовка ретроспективних науково-допоміжних інформаційних посібників, створення автоматизованих систем НТІ) становила 1450–1500 осіб [125, с. 20].

Організаційне керівництво бібліотеками НДУ здійснювала Бібліотечна рада при Президії АН УРСР, методичне – ЦНБ АН УРСР. Методичне керівництво і координацію діяльності інформаційних підрозділів установ АН УРСР здійснювало Відділення наукової інформації АН УРСР, яке функціонувало в системі Академії з 1968 р. і вирішувало завдання дослідницького, методичного, організаційного характеру [77, с. 13; 125, с. 15].

За даними дослідження «Взаємодія бібліотек і органів науково-технічної інформації...» на початок 1980-х рр. усі 79 бібліотек наукових установ АН УРСР виконували такі види ДБО, як: видача усних бібліографічних і фактографічних довідок, консультування читачів; 57 укладали списки літератури [568, арк. 14].

З 61 ВНТІ, які функціонували на той час у бібліотеках НДУ АН УРСР, здійснювали видачу усних бібліографічних довідок – 15, фактографічних – 10, списків літератури – 14. Усі бібліотеки НДУ АН УРСР організовували такі види бібліографічного інформування, як: виставки нових надходжень літератури, тематичні виставки, Дні інформації; 20 бібліотек і 14 ВНТІ проводили огляди літератури. Лише 5 ВНТІ організовували виставки нових надходжень літератури, 7 – тематичні виставки, 14 – Дні інформації [568, арк. 14].

Групове інформування здійснювали 55 бібліотек і 22 ВНТІ НДУ АН УРСР, індивідуальне інформування – 53 бібліотеки і 24 ВНТІ; інформування в режимі ВРІ – 6 бібліотек і 23 ВНТІ; інші види інформування розвивали 4 бібліотеки і 8 ВНТІ. Поточні інформаційно-бібліографічні видання готували 57 бібліотек і 60 ВНТІ, відбір джерел для ретроспективних інформаційно-бібліографічних видань здійснювали 71 бібліотека і 48 ВНТІ [568, арк. 15–17]. Незначною була оглядово-аналітична діяльність ВНТІ, аналітико-синтетична переробка інформації, недостатнє інформування вчених в режимі ВРІ.

У 1981 р. бібліотеками мережі АН УРСР було надано 87 742 усні і 364 письмові бібліографічні довідки, проведено 209 бібліографічних оглядів, 548 лекцій, семінарів, 290 екскурсій бібліотеками; ЛНБ надала 15 164 усні і 320 письмових довідок, провела 34 бібліографічні огляди, 18 лекцій, семінарів, 85 екскурсій бібліотекою; бібліотеки ЗНЦ надали 5915 усних і 272 письмові довідки, провели 15 оглядів, 17 лекцій, семінарів, 3 екскурсії [460, с. 9]. У 1986 р. бібліотеками мережі АН УРСР було надано 62 510 усних і 420 письмових бібліографічних довідок, 1162 тематичні довідки, проведено 126 бібліографічних оглядів, 336 лекцій, семінарів, 168 екскурсій бібліотеками; ЛНБ надано 16 331 усну і 148 письмових довідок, проведено 43 бібліографічні огляди, 85 лекцій, 103 екскурсії бібліотекою; бібліотеками ЗНЦ надано 6723 усні і 48 письмових довідок, проведено 16 оглядів, 12 лекцій, семінарів [461, с. 20].

ЛНБ для підприємств Львова виконувала письмові довідки на теми «Планування перевезень», «Планування в умовах госпрозрахунку», «Розвиток промисловості західного регіону України», «Витяжна вентиляція зварювальних цехів, постів», «Збір і переробка металевої стружки з видачею брикетів» та ін. [347, с. 117]. Особливістю ДБО віддалених кореспондентів у ЛНБ було надання за виконаним тематичним бібліографічним запитом копій першоджерел, що підвищувало якість бібліотечно-інформаційної послуги і сприяло використанню інформаційних ресурсів.

З метою підвищення бібліографічної культури науковців, аспірантів НДУ ЗНЦ, пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань ЛНБ розробила 4-годинну програму з питань: «Вступ до бібліографії», «Бібліографія та інформатика», «Біжуча державна бібліографія. Видання Всесоюзної і республіканської книжкових палат. ДБА бібліотеки», «Галузева бібліографія», «Як оформити бібліографію до наукової роботи. Правила бібліографічного опису», за якою були проведені семінари у Фізико-механічному інституті, Інституті суспільних наук, Львівському відділенні Інституті економіки, Інституті геології і геохімії горючих копалин [493, с. 59]. Рішенням наукових рад в академічних інститутах та установах ЗНЦ були затверджені наукові консультанти, які визначали коло джерел для тематичних картотек, брали участь в розробленні класифікації наукової тематики НДУ тощо.

У ЛНБ довідково-бібліографічна робота здійснювалася в усіх підрозділах, які безпосередньо обслуговували наукових співробітників ЗНЦ АН України, спеціалістів народного господарства, викладачів ВНЗ, студентів. Основний її обсяг виконував відділ бібліографії, довідково-бібліографічний фонд якого на початок 1990-х рр. становив 70 тис. примірників словників, енциклопедій, важливих бібліографічних посібників з усіх галузей знання, з них 5 тисяч у відкритому доступі у спеціалізованому читальному залі.

За дослідженням М. В. Кострової, найбільшим попитом у читачів користувалися бібліографічні видання і довідники з природничих наук (27–28 %), гуманітарних наук (23–25 %), видання з техніки (8,9–11,6 %) [347, с. 112].

У ЛНБ великого значення надавалось як комплектуванню ДБФ найважливішими довідково-бібліографічними виданнями, упорядкуванню, перерозподілу маловикористовуваних документів, так і розкриттю і популяризації ІР. Проводилися огляди-семінари на теми «Іншомовні джерела до історії міст і сіл України у фондах ЛНБ АН України», «Енциклопедії англійською та німецькими мовами у відділі бібліографії», «Бібліографічні покажчики, передані у відкритий фонд за 1988–1989 рр.» тощо.

Велика увага у ЛНБ приділялася пропаганді бібліотечно-бібліографічних знань, бесідам, індивідуальним і груповим консультаціям з бібліографічного опису документів за державними стандартами. Для студентів ВНЗ проводилися консультації та семінари на тему «Науково-бібліографічна робота ЛНБ ім. В. Стефаника АН України. Організація, методика, облік», «Бібліографія з суспільних наук», «Довідкові видання українською і російською мовами кінця XIX – початку XX ст.», «Загальна бібліографія як джерело розшуків літератури з питань слов'янознавства», «Словники в редакторській роботі» тощо [347, с. 117–118].

Висока кваліфікація працівників відділу бібліографії ЛНБ дозволяла на належному рівні надавати науково-практичну допомогу бібліотекам НДІ ЗНЦ щодо

організації ДБА, ведення картотек, проводити семінари для вчених і спеціалістів з основ бібліотечно-бібліографічних знань, методики пошуку документів, оформлення списків літератури до наукових праць.

Популярними у читачів були щотижневі виставки нових надходжень, довідково-бібліографічних видань з проблем наукових досліджень ЗНЦ АН України, до визначних суспільно-політичних і культурних подій, тематичні виставки довідково-бібліографічних видань: «Українські Карпати», «Цільова комплексна програма «Труд», «Покажчики змісту журналів», «Праці відділу бібліографії» тощо [347, с. 117]. Практикувалися й виїзні виставки довідково-бібліографічних, енциклопедичних видань на підприємства і наукові установи Львова, що проводилися спільно відділами наукової бібліографії, обслуговування та інформаційним з питань економіки, охорони навколишнього середовища тощо.

Великого значення у ЛНБ надавалося підвищенню кваліфікації кадрів бібліографів. Цьому сприяли систематичні огляди нових надходжень до бібліотеки довідково-бібліографічних видань, семінари з актуальних питань довідково-бібліографічної роботи, самостійне ознайомлення з новою літературою у залах нових надходжень і періодичних видань, постійна самоосвіта, відвідування курсів іноземних мов. Молоді працівники відвідували дворічні курси «Основ бібліотекознавства, бібліографії та інформації», влитися в колектив і практично опанувати професію їм допомагали досвідчені наставники, відомі в Україні бібліографознавці М. А. Вальо, Л. І. Ільницька та ін. [347, с. 117]. У 1989 р. ЛНБ отримала статус науково-дослідного інституту.

У 1990 р. кількість читачів бібліотек АН УРСР склала 113 775 (з них бібліотек мережі – 64 427, ЛНБ – 22 083, мережі ЗНЦ – 2856), а відвідувань – 2 004 500 (відповідно – бібліотек мережі – 1 546 318, ЛНБ – 271 684, мережі ЗНЦ – 1 003 009) [462, с. 5]. Інформаційно-бібліотечне сприяння науковим працівникам і спеціалістам здійснювалося різноманітними формами і методами надання практичної, дієвої допомоги інформацією, консультаціями, організацією лекцій, екскурсій тощо. Крім того, бібліотеки НДУ видавали тематичні бібліографічні покажчики, покажчики праць співробітників наукових установ, біобібліографічні покажчики, зокрема й у серії «Біобібліографія вчених Української РСР», покажчики до академічних періодичних видань, вели тематичні бібліографічні картотеки і картотеки праць співробітників.

Значно зросла кількість бібліотек, що забезпечували НДР бібліографічною інформацією, скорочувалися терміни підготовки довідково-інформаційних матеріалів. Здійснювалися заходи з подальшої оптимізації бібліотечно-бібліографічної інформації, спрямовані на створення диференційованої системи, у складі якої ЦНБ і Львівська наукова бібліотека виконували функції центрів бібліографічної інформації з комплексних і регіонально-галузевих проблем, а бібліотеки наукових закладів забезпечували всіма формами інформаційно-бібліографічного обслуговування профільно-тематичні дослідження інститутів.

Водночас довідково-бібліографічна діяльність розвивалася у напрямі подальшого підвищення ідейно-політичної діяльності бібліотек. Різноманітні форми пропаганди книги використовувалися на допомогу політичній освіті науковців і фахівців, для підвищення їхніх економічних знань, поширення соціалістичного змагання, висвітлення засобами бібліографії проблем сучасності.

Особлива увага надавалася пропаганді переваг соціалістичного суспільства, радянського способу життя, його політичних, соціально-економічних і духовних основ, патріотичному та інтернаціональному вихованню, що знаходило відбиття у соціальних запитах на інформацію і, відповідно, підготовці бібліографічних посібників, тематичних списків літератури, використанні масових форм пропаганди книги.

Разом з тим ставилися завдання збільшення інформаційного потенціалу бібліотечних установ для задоволення потреб науки і виробництва, удосконалення системи бібліографічного обслуговування, підвищення використання фондів, зокрема, зарубіжної науково-технічної інформації, посилення організаційно-методичної і науково-організаційної роботи, наукової організації праці та координаційних зв'язків бібліотек, удосконалення підвищення кваліфікації кадрів бібліографів, зміцнення матеріально-технічної бази бібліотек.

Причинами відставання інформаційно-бібліотечного обслуговування вчених академічних установ від зростаючих потреб науки були й низькі темпи створення автоматизованих інформаційних систем і мереж. На початок 1980-х рр. автоматизовані системи наукової інформації мали лише 7 НДУ АН УРСР, з них лише 2 бібліотеки готували бібліографічні записи для введення до ЕОМ [568, арк. 21].

У ЛНБ відділ автоматизованої обробки наукової інформації та механізації бібліотечних процесів, завданням якого було здійснення науково-технічних розробок та впровадження прикладного математичного забезпечення для автоматизації бібліотечних процесів, було створено у 1990 р. [114, с. 255].

З метою удосконалення методичного керівництва і координації роботи бібліотек і підрозділів науково-технічної інформації установ НАН України з інформаційного забезпечення наукових досліджень постановою Президії АН УРСР від 15 лютого 1990 р. утворено Інформаційно-бібліотечну раду (ІБР) Академії наук УРСР (раніше – Бібліотечна комісія, Бібліотечна рада). Наприкінці 1980-х років було створено підґрунтя для розвитку наукових бібліотек у нових соціально-економічних та технологічних умовах.

3.4. Розвиток довідково-пошукового апарату наукових бібліотек

Без повноцінного довідково-пошукового апарату (ДПА), що відповідає таким вимогам, як надійність, систематичність, гнучкість, динамічність, актуалізація, неможлива висока якість ДБО. Як відомо, базовою основою бібліографічного пошуку є каталоги і картотеки.

Складі структура довідково-пошукового апарату як бази ефективного ДБО формувалися поступово, з опрацюванням фондів, поповненням їх новими довідково-бібліографічними виданнями, налагодженням систематичного випуску бібліографічних, реферативних видань тощо. У зв'язку з процесами інтеграції і диференціації наук, зростанням документальних потоків стала ускладнюватися і структура ДПА. З одного боку, ускладнення тематики інформаційних запитів читачів вимагало деталізованішого ДПА, з іншого – потребувало політематичного охоплення документних масивів. Тому деякі бібліотеки НДУ вели майже універсальний ДПА, інші – зосереджувалися на їх спеціальній тематиці. Вважалося, що максима-

льне задоволення інформаційних потреб читачів можливе за рахунок кооперації роботи бібліотек та інформаційних служб регіону.

На початку 50-х рр. XX ст. у ДПБ здійснюється реорганізація довідково-пошукового апарату, зумовлена поширенням теоретичних концепцій та ідей про «рекомендаційні каталоги», запроваджувачем яких вважається З. І. Амбарцумян [47]. На його думку, до читацьких каталогів мали заноситися лише ті книги, які сприяли підвищенню ідейно-теоретичного рівня трудящих, відповідали інтересам основного контингенту читачів, широко відображали марксистсько-ленінське вчення. Оскільки в цей період Бібліотека виконувала комплексну роботу з приведення каталогів у відповідність до фондів, за цією ідеєю здійснюється поділ каталогів на читацькі та службові. З 1950 по 1955 р. було переінвентаризовано понад 2 млн книг та журналів, заведено єдину інвентарну книгу, створено топографічний каталог, який було зв'язано з генеральним алфавітним каталогом, а також зв'язано систематичний каталог з алфавітним [279, с. 140]. Від читача фактично усувалися величезні за обсягом дореволюційні фонди, які опинялися у так званому «резервному» фонді, або «фонді концентрації».

Хоча позицію З. І. Амбарцумяна було підтримано керівними органами, вона викликала дискусію серед фахівців бібліотечної справи, яка тривала понад десять років, про доцільність ведення рекомендаційних читацьких каталогів. Зокрема, М. А. Бріскман, С. І. Копилов і Є. П. Щербакова зазначали, що переводячи до службових каталогів бібліографічні описи на величезну кількість книг, бібліотеки позбавляють читачів літератури, яка становить науковий інтерес, завдають збитків ДБА, ускладнюють використання фонду читачами [110]. Розкритиковано було й позицію Є. І. Шамуріна, який не погоджувався зі спрощеним трактуванням каталогів як засобу ідейно-виховного впливу [677].

С. В. Сороковська підтримувала думку про те, що у науковій бібліотеці необхідно ліквідувати паралельне ведення читацького і генерального алфавітного і систематичного каталогів, виступала за відображення у генеральному систематичному каталозі усіх фондів (за винятком нот, рукописів, інших спецвидів літератури), обов'язкову організацію алфавітно-предметного покажчика до систематичного каталогу [596]. Методичні матеріали, інформаційні й оглядові з метою прискорення їх наближення до читача пропонувалося обробляти спрощено.

Однак, ідею службових і читацьких каталогів було впроваджено, що й досі негативно позначається на якості обслуговування читачів. Можна погодитися з фахівцями, які вважають, що нині це можна трактувати як ідеологічну дискримінацію і обмеження свободи доступу до інформації [293].

На початку 1950-х рр. у бібліографічному відділі ДПБ велися систематична картотека журнальних і газетних статей з усіх галузей знання, систематична картотека авторефератів дисертацій, картотека рецензій, творів лауреатів Сталінських премій, періодичних видань за 1917–1945 рр., низка тематичних картотек: «300-річчя возз'єднання України з Росією», «Розвиток виробничих сіл Полісся», «Художня література про Велику Вітчизняну війну» та ін. [554, с. 14].

У 1960-х рр. створення єдиної системи довідково-бібліографічного обслуговування було визнано актуальною і важливою проблемою. «Положение

о справочно-інформаційних фондах органів інформації» від 25 травня 1962 р. передбачало поряд з фондом первинних документів створення довідкового апарату [385, с. 32].

Рішення про координацію довідково-бібліографічної роботи в УРСР зумовило певну перебудову ДБА Бібліотеки. Переглядався і уточнювався профіль комплектування ДБФ, редагувалися каталоги, створювалися тематичні картотеки відповідно до закріпленої за установою тематики.

Розвиток системи НТІ вплинув на розгортання науково-інформаційної роботи, науково-технічну проблематику видань, пошук нових форм роботи, удосконалення ДБА, впровадження з метою його уніфікації системи ББК наукових бібліотек, застосування єдиних форм і структури звітної-планової документації тощо. У ДПБ почалося переведення генерального систематичного каталогу, фондів і каталогів спеціалізованих підрозділів на схему ББК, що тривало декілька десятків років.

На кінець 1970-х рр. пошуковий апарат ЦНБ, ЛНБ і наукових бібліотек НДУ АН УРСР складався з системи каталогів, бібліографічних картотек, яких у бібліотеках АН УРСР нараховувалося понад 500 [152, с. 31–32]. У ЦНБ функціонувало понад 30 алфавітних і 35 систематичних каталогів. У більшості бібліотек вівся алфавітно-предметний покажчик до систематичного каталогу, який був основним інструментом довідково-бібліографічного пошуку.

Основу системи каталогів ЦНБ склали: генеральний (службового користування з XIX ст.) і читацький (загального користування з 1940 р.), алфавітні каталоги книг, надрукованих мовами на основі кириличної графічної системи; систематичний каталог книг, надрукованих кирилицею (з XIX ст.); алфавітний та систематичний каталоги книг, надрукованих латинським шрифтом (з XIX ст.); зведені алфавітний та систематичний каталоги іноземних книг, що централізовано надходять до фондів бібліотек наукових установ НАН України (з 1979 р.); каталог журналів і видань, що продовжуються, надрукованих мовами на основі кириличної графічної системи (з XIX ст.); каталог журналів і видань, що продовжуються, надрукованих латинським шрифтом (з XIX ст.); алфавітний та систематичний каталоги дисертацій (з 1951 р.); алфавітний каталог авторефератів дисертацій (з 1966 р.); каталог архівного фонду творів друку України (з 1917 р.); каталоги окремих книжкових колекцій основного книгосховища; каталоги на фонди галузевих та спеціалізованих відділів.

У довіднику «Каталоги Центральної научної бібліотеки» (укладачі О. П. Дараган, М. Я. Каганова; відп. ред. Ф. З. Шимченко. – К., 1981) подано опис системи каталогів ЦНБ АН УРСР, викладено основні правила їхньої побудови і використання [303].

У Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника АН УРСР у другій половині 1950-х рр. було організовано загальнобібліотечні каталоги: алфавітний (на всі видання фонду з 1940 р.) і систематичний читацькі, генеральний алфавітний для службового користування, обсяг яких становив 4,5 млн карток (за видами: періодики, книг, спецвидів; кириличним і латинським шрифтами). Крім цього, всі спеціалізовані відділи мають алфавітні і систематичні каталоги на свої фонди [493, с. 53]. Були створені географічний і хронологічний каталоги на стародруковані видання кирилицею і латинським шрифтом XV–XVIII ст. [101].

Починаючи з 1976 р. до ГАК включалися відомості й про надходження видань до бібліотек львівських академічних установ. У цей період ЛНБ здійснювала цілеспрямоване забезпечення інститутів ЗНЦ науковою інформацією за визначеною науковою тематикою.

Порушувалося питання про уніфікацію класифікації у бібліотеках мережі ЗНЦ, адже дві бібліотеки застосовували УДК, інші – модернізовану десяткову класифікацію, ЛНБ – ББК (систематичний каталог був переведений на ББК у 1970-ті роки).

У більшості бібліотек наукових установ АН УРСР крім каталогів книжкових видань велися ще алфавітні і систематичні каталоги періодичних видань і видань, що продовжуються, авторефератів дисертацій, дисертацій.

У фондах деяких бібліотек АН УРСР, які мають давню історію, організовані на базі бібліотек наукових установ, що існували ще до створення АН, представлено багато цінних наукових видань за профілем діяльності інститутів ХІХ – початку ХХ ст., що відображено у системі каталогів і картотек. Так, у бібліотеці Фізико-хімічного інституту велися каталоги: алфавітні – на книги та інші види видань (з 1896 р.), на періодичні видання (з 1885 р.); систематичний – на книги (з 1930 р.); у бібліотеці Інституту фізіології – каталоги: алфавітні – на книги, періодичні видання і видання, що продовжуються, автореферати дисертацій, дисертації (з 1931 р.); систематичні – на книги, дисертації, автореферати дисертацій (з 1953 р.); у бібліотеці Карадазького філіалу Інституту біології південних морів – авторефератів (з 1989 р.), мікрофільмів (з 1980 р.), літератури про Крим (з 1914 р.), періодичних видань і видань, що продовжуються (з 1914 р.) та ін. [101].

Організації та інформаційному наповненню картотек сприяло отримання державних бібліографічних покажчиків і друкованих карток Всесоюзної та республіканської книжкових палат, ВДБІЛ, ВІНІПІ, передплата періодичних бібліографічних видань: «Новые книги», «Нові книги УРСР», «Друг читача» та ін.

Систему каталогів доповнювали картотеки. На допомогу читачам у 1960-ті рр. у відділі бібліографії ДПБ велися тематичні картотеки журнальних і газетних статей, що охоплювали такі питання: «Діалектичний та історичний матеріалізм», «КПРС, комуністичні партії зарубіжних країн, ВЛКСМ», «Економіка», «Держава і право», «Наука, преса, книгознавство», «Військова справа», «Освіта, педагогіка», «Мовознавство», «Мистецтво», «Література», «Історія зарубіжних країн», «Історія міст». Для задоволення запитів з художньої літератури і театру велися «Картотека п'єс», «Тематична картотека художньої літератури» та ін. [845, арк. 14].

Для координації роботи над картотеками при відділі бібліографії була створена і затверджена дирекцією методична рада з представників відділів і кабінетів, завданням якої було вивчати і координувати роботу, обговорювати і затверджувати схему картотек тощо. Було визначено, що відділ бібліографії веде універсальну картотеку з усіх питань, за винятком тих, з яких ведуться картотеки у спеціалізованих відділах і кабінетах [643, с. 66].

У цей період бібліографічні картотеки були головними бібліографічними ресурсами. Так, на основі лише шести картотек відділу бібліографії (щороку до них включалося 100–150 тис. карток) у 1962 р. було виконано 25 723 довідки, у 1963-му – 20 435 [848, дод.1, с. 4].

У 1963 р. методичною радою з організації робіт над картотеками ДПБ розглядалися питання: «Скорочення робіт по деяких розділах картотеки журнальних і газетних статей у відділі бібліографії», «Про схеми картотек в спеціалізованих відділах і кабінетах», «Про стан картотеки журнальних і газетних статей у філії № 1» та ін. [848, арк. 36].

Тільки у 1968 р. відділом бібліографії було вліто до картотек 126 462 нові картки. Ряд розділів картотеки (історія, техніка, сільське господарство, українська література, преса, педагогіка, геологія) перекласифіковано за схемою ББК. До спеціальних і тематичних картотек інших відділів було включено 160 228 карток [854, арк. 25].

З розвитком й удосконаленням системи НТІ, і, головне, оперативнішим виходом у світ бібліографічних видань намітилася тенденція до зменшення кількості картотек. Наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. у зв'язку з появою значної кількості нових бібліографічних і реферативних видань, які в багатьох галузях науки і техніки стали основними джерелами поточного бібліографічного інформування, а також з метою дотримання принципів координування з науковими спеціалізованими бібліотеками і раціоналізації використання трудових ресурсів ЦНБ відмовилася від ведення універсальної за змістом картотеки журнальних і газетних статей, зосередивши зусилля на формуванні картотек за узгодженою тематикою. ЦНБ АН УРСР посилювала зв'язки з державними бібліотеками та бібліотеками установ Академії наук республіки і АН СРСР.

Особлива увага зверталася на якість довідково-інформаційного забезпечення читачів, у першу чергу, бібліографування матеріалів з питань досягнень країни у всіх галузях науки, культури, мистецтва. У спеціалізованих відділах велися численні картотеки, що в різних аспектах розкривали зміст наявних у фондах Бібліотеки картографічних матеріалів, газет, рукописів, образотворчих матеріалів, нотномузичної літератури, книгознавства, бібліотекознавства тощо. Як правило, картотеки організовувалися з проблем, не забезпечених бібліографічно поточними виданнями або недостатньо забезпеченими інформаційними виданнями, але такими, що мають значний інтерес для читачів. Поповнювалися картотеки передплаченими друкованими картками Всесоюдної та республіканської книжкових палат, а також рукописними – створеними співробітниками підрозділів на основі розписування визначеного кола профільних періодичних видань, матеріалів конференцій, наукових збірників тощо.

Систему бібліографічних картотек ЦНБ АН УРСР склали картотеки за змістом: галузеві, тематичні, спеціальні; за способом організації матеріалу – систематичні, алфавітні, хронологічні.

У 1980-ті рр. ВДБО продовжував вести картотеки, започатковані ще відділом бібліографії наприкінці 1940-х рр.: «Персоналії державних і громадських діячів, діячів науки, культури, мистецтва» (1949–); «Українська література. Літературознавство. Персоналії» (1949–); «Російська література. Персоналії» (1945–); «Зарубіжна література. Персоналії» (1949–); «Журнальні публікації літературно-художніх творів письменників України та зарубіжних країн» (1949–); «Назви художніх творів» (1949–); «Премії в галузі науки, техніки, літератури і мистецтва» (1972–); «Рецензії на вистави і кінофільми» (1945–); «Історія населених пунктів України та зарубіжних країн» (1940–); «Історія періодичних

видань» (1945–), «Наука на Україні» (1978–1986), «Праці співробітників Бібліотеки» (з 1970 р.) та ін. [863, арк. 160].

Для забезпечення проблемних, «гарячих» тем на початку 1980-х рр. була організована «Експрес-картотека», де формувалися рубрики з актуальних проблем суспільно-політичного життя, а також питань, що цікавили широке коло читачів, тематика яких змінювалася відповідно до зміни читацьких інтересів («День Перемоги», «Антикомунізм», «Контрпропаганда», «Наукова інформація», «Розвинутий соціалізм», «Міжнародні відносини СРСР», «Зарубіжна україніка», «Неформальні молодіжні об'єднання», «НЛЮ», «Бермудський трикутник», «Екстрасенси», «Народна медицина», «Голодомор» тощо) [863, арк. 21].

Галузеві бібліографічні картотеки організовувалися в галузевих і спеціалізованих читальних залах за профілем їхньої діяльності, тематичні – з актуальних проблем відповідно до профілю діяльності спеціалізованих і галузевих читальних залів, з актуальних питань внутрішньополітичного і зовнішньополітичного життя держави; спеціальні – організовувалися в спеціалізованих читальних залах, забезпечували пошук інформації з вузької теми, комплексної проблеми. У відділі фонду ООН велися картотеки «Україна», «Міжнародні договори, конвенції, декларації», «Туризм» та ін. [868, арк. 80].

Перед бібліотеками ставилося завдання підвищити обертаність бібліотечно-інформаційних ресурсів, ефективно використовувати інформацію про досягнення науки, передовий досвід на допомогу прискоренню соціально-економічного розвитку країни, науково-технічного прогресу. Це зумовлювало необхідність удосконалювати каталоги, картотеки, організувати їх у єдину систему, здійснювати заходи, спрямовані на підвищення ефективності їх використання.

У рекомендаціях «Организация библиографических картотек в библиотеках НИИ АН УССР» (М. С. Печоріна, Г. О. Ритова. – К., 1986) розглянуто систему, структуру і методику організації бібліографічних картотек у бібліотеках наукових установ АН УРСР, подано поради щодо ведення і покращання якості каталогів [455].

У ЦНБ було затверджено Положення про систему каталогів і картотек та створено дорадчий орган при дирекції Бібліотеки – Раду по системі каталогів і картотек, розроблені типові положення про підсистему каталогів і картотек, про окремий каталог або картотеку, затверджені облікові документи щодо їх ведення [492].

У ЛНБ у 1970-ті рр. було біля 40 тематичних картотек, переважно гуманітарного профілю: «Револьюційні і прогресивні видання», «Львівські друки», «Художнє оформлення книги» (відділ рідкісної книги) та ін.

На початку 1990-х рр. у ЛНБ велися картотеки: «Укази Президента України та постанови Верховної Ради України», «Лауреати Державної та інших премій України», Головна довідкова картотека інформаційно-бібліографічних матеріалів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН України та інформаційних підрозділів інститутів ЗНЦ АН України, «Картотека художньої літератури за назвами», «Ілюстрації і репродукції (живопис, графіка, скульптура)», «Портрети», «Види міст і місцевостей», «Автографи славетних людей», «Географічні назви, які зустрічаються в рукописних і архівних матеріалах», «Україніка в австрійській книзі», «Газетно-журнальні статті з суспільних наук» [101].

Особливу цінність має картотека «Українська книга, 1798–1916», організована спільними зусиллями співробітників БАН в Києві та її філіалу у Львові (нині ЛННБ України імені В. Стефаника) у 1946–1947 рр. під загальним керівництвом Ю. О. Меженка з метою створення бібліографії української книги (у Львові керував роботою тодішній завідувач відділу бібліографії Я. Р. Дашкевич). Картотека нараховувала понад 20 тис. карток і була цінним джерелом для задоволення читачьких запитів і створення бібліографічних покажчиків [347, с. 114].

У довідково-пошуковому апараті бібліотек НДУ АН УРСР картотеки також посідали важливе місце.

«Положення про організацію та координацію інформаційно-бібліографічної роботи в Академії наук УРСР» (1975) визначило обов'язковим ведення Головної довідкової картотеки (ГДК), картотек: збірників праць і тез міжнародних, всесоюзних та республіканських з'їздів, конференцій і симпозиумів за профілем установи, праць співробітників установи, рецензій на роботи співробітників установи, зарубіжних і вітчизняних журналів за профілем установи, письмових бібліографічних довідок (списків), складених працівниками бібліотеки та відділом наукової інформації [490, с. 6].

ГДК вели бібліотеки: Інституту імпульсних процесів і технологій, Харківського відділення Інституту економіки (з 1967 р.), Інституту філософії (з 1947 р.), Морського гідрофізичного інституту та ін. [101].

Майже всі бібліотеки НДУ вели «Картотеку праць співробітників інституту», зокрема, інститутів біології південних морів (з 1871 р.), зоології (з 1920 р.), гідромеханіки, літератури (з 1926 р.), фізичної хімії (з 1927 р.), колоїдної хімії та хімії води, археології (з 1930 р.), математики (з 1934 р.), мистецтвознавства, фольклористики та етнології (з 1936 р.), історії України (з 1938 р.), технічної теплофізики (з 1939 р.), електродинаміки, (з 1944 р.), механіки, фізіології (з 1945 р.), електрозварювання, гідробіології, фізіології рослин і генетики (з 1946 р.), філософії (з 1947 р.), держави і права (з 1949 р.), мовознавства, газу, економіки (з 1950 р.), фізики, металофізики (з 1955 р.), біохімії (з 1956 р.), геологічних наук, надтвердих матеріалів (з 1958 р.), органічної хімії, економіки промисловості (з 1963 р.), прикладної математики і механіки (з 1966 р.), проблем матеріалознавства, географії (з 1970 р.) та ін. [101].

Усі бібліотеки, як правило, вели галузеві картотеки, а також тематичні – з найбільш актуальних наукових проблем свого профілю, за основними напрямками наукових досліджень, що здійснювалися в республіці. Бібліотеки багатьох інститутів залучали вчених до складання тематичних схем картотек, до систематизації матеріалів.

У 1967 р. бібліотеки мережі мали 588 картотек, до яких було включено 401 896 карток, з них друкованих – 204 378 [852, арк. 48].

До прикладу, бібліотека Інституту археології вела галузеву картотеку статей на вітчизняні й зарубіжні періодичні і продовжувані видання, картотеку рецензій з питань археології, праць археологічних з'їздів, читань у Товаристві Несторалітописця, «Известий Археологической комиссии», наукових працівників Інституту та видатних вчених-археологів СРСР та УРСР; бібліотека Інституту електрозварювання – галузеву картотеку вітчизняних та іноземних журнальних статей з питань електрозварювання, предметну – іноземних журнальних статей

з електрозварювання, регіональну – каталогів іноземних фірм, перекладів, мікрофільмів тощо [852, арк. 48]; бібліотека Інституту історії України – «Історія Києва»; Інституту філософії – «Філософська література, що вийшла в Україні» (статті з періодичних видань і видань, що продовжуються, тематичних збірників з 1809 р.) [856, арк. 107].

Більшість бібліотек вели спеціальні картотеки: дисертацій, авторефератів, рецензій, перекладів, мікрофільмів тощо.

Бібліотеки інститутів мікробіології і вірусології, молекулярної біології і генетики, біохімії, зоології, ядерних досліджень вели картотеки матеріалів з історії діяльності своїх установ. Бібліотека Інституту технічної теплофізики вела картотеку «Теплопровідність. Теплопередача» (з 1965 р.); бібліотека Інституту проблем кріобіології і кріомедицини – картотеку перекладів (з 1972 р.); бібліотека Інституту зоології – статей з вітчизняної та зарубіжної періодики (з 1957 р.); бібліотека Інституту біології південних морів – «Чорне та Азовське моря» (з 1871 р.), «Забруднення морів і океанів і боротьба з ними. Охорона навколишнього середовища» (з 1970 р.); бібліотека Інституту електрозварювання вела тематичні картотеки: з проблем зварювання та якісної металургії (статті з вітчизняних і іноземних періодичних видань і видань, що продовжуються) (з 1961 р.); предметну – з проблем зварювання (статті з іноземних періодичних видань і видань, що продовжуються (з 1946 р.); алфавітні – перекладів (з 1961 р.), мікрофільмів (з 1964 р.), матеріалів Міжнародного інституту зварювання (з 1962 р.), матеріалів іноземних фірм (з 1974 р.); Інституту ядерних досліджень – картотеки: «Публікації МАГАТЕ»; дисертацій; щорічників; статей (з 1972 р.); Інституту теоретичної фізики – статей з вітчизняних періодичних видань з фізики і математики (з 1966 р.); Головної астрономічної обсерваторії – публікацій зарубіжних і вітчизняних обсерваторій; журнальних статей і перекладів; Інституту радіофізики і електроніки – картотеки: препринтів (з 1970 р.), перекладів (1960–1981 рр.), звітів про науково-дослідні роботи (з 1968 р.), сигнальної інформації за іноземними журналами (зміст статей з 1976 р.); Інституту геофізики – «Цитування» (з 1977 р.); Інституту проблем матеріалознавства – матеріалів конференцій, симпозіумів, семінарів, нарад, з'їздів, конгресів, сесій за тематикою Інституту (з 1972 р.), депонованих рукописів (з 1979 р.), перекладів (з 1980 р.), копій статей з іноземних видань та ін. [101].

Бібліотека Інституту напівпровідників вела 12 тематичних картотек, загальним обсягом понад 145 тис. карток, зокрема: «Оптика напівпровідників», «Фізика поверхні напівпровідників», «Теоретична фізика і теорія напівпровідників», на базі яких щотижнево готувала 11 тематичних бібліографічних списків. У веденні картотеки велику допомогу надавали наукові інформатори Інституту (51 людина, які представляли усі відділи) [152, с. 33].

Значну роль у формуванні довідково-пошукового апарату відігравали ВНТІ. На початок 1980-х рр. з 79 бібліотек і 61 ВНТІ установ АН УРСР 8 бібліотек і 5 ВНТІ вели ГСК, 42 ВНТІ вели різноманітні фактографічні картотеки (властивостей і складу речовин, технічних характеристик, технологічних процесів); 14 бібліотек і 61 ВНТІ – картотеки адрес підприємств і установ; 49 ВНТІ – адрес зарубіжних фірм [568, арк. 12–13].

Бібліотеки мережі ЗНЦ вели картотеки нових надходжень, праць співробітників і рецензій на ці праці, картотеки, присвячені видатним діячам науки і техніки, ювілейним датам, тематичні картотеки за профілем діяльності інституту. Бібліотека Львівського філіалу Інституту економіки вела картотеку з питань управління виробництвом, Державного природознавчого музею – «Природа західних областей УРСР» [493, с. 55].

У «Положенні про організацію та координацію інформаційно-бібліографічної роботи в Академії наук УРСР» (1975) вказувалося, що ЦНБ АН УРСР і Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника забезпечують систематичне планове комплектування своїх фондів вітчизняними і зарубіжними виданнями за профілем комплектування, організують єдиний довідково-інформаційний фонд, ведуть алфавітні і систематичні каталоги на зарубіжні видання, які надходять до фондів наукових установ АН УРСР, ведуть бібліографічні картотеки, передбачені «Положенням про координацію довідково-бібліографічної роботи в УРСР», а також тематичні бібліографічні картотеки, необхідні для інформаційно-бібліографічного забезпечення науково-довідкової роботи установ АН УРСР [490, с. 3].

У 1970–80-ті рр. ЦНБ розширювала обсяги роботи з координації ДБР, поглиблювала методичну допомогу бібліотекам НДУ. Для широкого використання довідкового апарату ЦНБ і бібліотек системи АН УРСР у ВДБО як центри інформаційної і методичної роботи була створена спеціальна довідкова картотека «Довідково-бібліографічний апарат НДУ АН УРСР», де подавалися відомості про кожну картотеку (назва, основні розділи, призначення, хронологія, види матеріалів, що включаються, тощо) [152, с. 35]. Картотека широко використовувалася при виконанні бібліографічних довідок і консультацій, а також при вирішенні методичних і координаційних питань. Крім того, відомості про картотеки подавалися у щорічному покажчику, що видавався ЦНБ «Інформаційний покажчик бібліографічних праць, виконаних бібліотеками та установами системи АН УРСР...» у 1970–80-ті рр. Отже, задоволення запитів користувачів на базі комплексного універсального довідково-пошукового апарату сприяло ефективності використання бібліотечно-інформаційних ресурсів.

З метою визначення чіткої системи картотек та єдиної методики і принципів їх ведення у ЦНБ було підготовлено методичні документи: «Положение об алфавитном каталоге книг, напечатанных гражданским шрифтом, библиотеки научного учреждения АН УССР» (К., 1984), «Положение о систематическом каталоге библиотеки научного учреждения» (К., 1984), «Положения о каталогах библиотеки научного учреждения Академии наук Украинской ССР» (К., 1986) та ін. Зведений план бібліографічних покажчиків бібліотек АН УРСР на 1986–1990 рр. було вміщено у виданні ЦНБ «Информационный указатель библиографических работ, выполненных библиотеками и научными учреждениями АН УССР в 1985 году и запланированных на 1986–1990 гг.» (укладач Р. С. Жданова. – К., 1986) [274].

Нині довідково-пошуковий апарат зазнає значних змін. Змінюються його структура, змістове наповнення, принципи формування та організація доступу. Картотеки і каталоги відцифровуються і надаються для доступу віддаленим користувачам. Приклади – генеральний алфавітний каталог НБУВ (містить 5 млн зображень сканованих карток про книжкові видання, основні та додаткові біб-

ліографічні записи (<http://www.nbuv.gov.ua/db/gak.html>); каталог дисертацій; каталоги окремих фондів (Інститут рукопису, відділів газетних фондів, стародруків та рідкісних видань, зарубіжної україніки, образотворчих мистецтв, формування музичного фонду), імідж-каталог ЛНБ (містить інформацію про книги, періодичні та продовжувані видання, що вийшли друком до 1990 р.) (<http://www.lsl.lviv.ua>) тощо.

Однак, традиційні карткові каталоги ще зберігають своє науково-інформаційне та історико-культурне значення, адже процес переведення їх в електронну форму довготривалий. До того ж технології, що застосовуються, на жаль, не завжди стовідсотково адекватно відображають усі елементи бібліографічного опису. Сучасні бібліотеки використовують і підтримують традиційні карткові каталоги і картотеки не тому, що не мають електронних засобів, а тому, що їх організація і підтримка можлива без використання технічних засобів.

3.5. Формування довідково-бібліографічних фондів наукових бібліотек

Повноцінна довідково-бібліографічна діяльність неможлива без належно укомплектованих довідково-бібліографічних фондів.

Довідково-бібліографічний фонд – основна частина довідково-бібліографічного апарату бібліотеки, що включає законодавчі та нормативні документи, найважливіші довідкові і бібліографічні документи: вітчизняні та зарубіжні енциклопедії, словники, довідники, бібліографічні посібники, видання органів державної бібліографії та науково-технічної інформації, інформаційні ресурси на електронних носіях, фонд неопублікованих бібліографічних посібників (архів виконаних довідок).

ДБФ – один з основних ланцюгів інформаційно-пошукової системи бібліографічного пошуку та бібліографічного інформування, ресурсна база всіх напрямів бібліографічної діяльності бібліотеки і довідково-бібліографічного обслуговування читачів.

На основі ДБФ здійснюється оперативне задоволення інформаційних запитів читачів універсального характеру, допомога науковим співробітникам, фахівцям різних галузей знань, аспірантам та студентам, котрі щодня звертаються по допомогу для одержання різноманітної бібліографічної інформації про книги, періодичні видання, факти, події, необхідні для наукової і практичної роботи.

Його формування визначається профілем установи чи підрозділу, однак обов'язковим елементом є універсальні вітчизняні та зарубіжні довідкові й енциклопедичні видання, загальні та галузеві довідники, спеціальні, галузеві, бібліографічні видання різних жанрів. Як відомо, зміст ДБФ має відповідати типологічним особливостям бібліотеки, напрямам і функціям діяльності, профілю роботи, контингенту читачів, тематиці їхніх запитів, а також професійним потребам бібліотечних працівників.

Специфіка формування ДБФ у наукових академічних бібліотеках полягає у тому, що профіль його комплектування ширший за комплектування спеціалізованого фонду. Це зумовлено тим, що в цих бібліотеках висока кваліфі-

кація читачів, широкий діапазон їхніх запитів, активне використання документів іноземними мовами, видань минулих років і найновішої літератури, що вимагає максимально повного комплектування цього фонду тематичними, поточними і ретроспективними посібниками, бібліографічними виданнями зарубіжних країн, вітчизняною і зарубіжною довідковою літературою, покажчиками бібліографічних посібників.

Особливістю академічних бібліотек є також те, що до ДБФ включаються державні і урядові документи, узагальнювальні наукові праці, довідкові, енциклопедичні видання, поточні і ретроспективні бібліографічні покажчики, словники, путівники, календарі міжнародних і національних наукових з'їздів, конференцій, конгресів, каталоги дисертацій тощо.

Наукові бібліотеки галузевих НДУ комплектують свій ДБФ виходячи з потреб галузі, наукових працівників, які в них працюють, та регіонів, до яких вони належать. У довідковому фонді наукової бібліотеки представлені узагальнювальні праці з різних галузей знання і проблем, в яких часто подаються бібліографічні матеріали, що допомагають підібрати літературу навіть з вузькоспеціальних тем; історіографічні і джерелознавчі роботи, науково-аналітичні огляди, сигнальна, бібліографічна і реферативна інформація.

Значну частину у довідкових фондах становлять універсальні і галузеві енциклопедії, бібліографічні словники, біографії окремих осіб, календарі і хроніки подій, довідники різного характеру: галузеві, тематичні, біографічні, географічні, адміністративно-територіального поділу, краєзнавчі та країнознавчі, статистичні видання, довідники-путівники по бібліотеках і архівних фондах тощо.

Поліпшенню комплектування довідково-бібліографічних фондів бібліотек сприяла Постанова Ради Міністрів СРСР та ЦК КПРС № 1185 від 25 червня 1955 р. «О мерах по улучшению использования научной и технической литературы, патентов и каталогов». Постанова Ради Міністрів УРСР № 898 від 25 липня 1955 р. «Про заходи щодо поліпшення використання наукової і технічної літератури, патентів і каталогів зарубіжних країн в Українській РСР» зобов'язала розробити заходи щодо розширення фондів іноземної наукової і технічної літератури у ДПБ і бібліотеках системи АН УРСР [842, арк. 46].

Питання про організацію науково-технічної інформації щодо досягнень зарубіжної науки та бібліографічного забезпечення вчених України слухалося на засіданні Президії АН УРСР (доповідав заступник директора ДПБ М. П. Рудь) [842, арк. 46]. За наслідками обговорення було прийнято спеціальну постанову Президії АН УРСР від 4 серпня 1955 р., якою передбачалося збільшення коштів у бюджеті Бібліотеки на закупівлю літератури, удосконалення книгообміну, врахування при закупівлі літератури конкретних потреб науковців. Важливо, що постановою було зобов'язано ДПБ підготувати зведений ретроспективний каталог іноземних періодичних видань за 1945–1955 рр., що зберігаються у фондах бібліотек АН УРСР, систематично публікувати списки нових надходжень монографічних і довідкових видань [842, арк. 46].

Президією АН УРСР були запропоновані заходи з поліпшення використання наукової і технічної літератури зарубіжних країн у системі АН УРСР. Державній публічній бібліотеці УРСР надано право безпосереднього обміну виданнями з іноземними установами та організаціями. Було вжито заходів щодо розширення

фондів іноземної науково-технічної літератури в ДПБ і бібліотеках окремих наукових установ АН УРСР, а також щодо обслуговування цією літературою науково-технічних працівників АН УРСР [505].

Завдяки координації з республіканськими бібліотеками ЦНБ відмовилася від комплектування вузькоспеціальною медичною, сільськогосподарською, патентною літературою і нормативно-технічною документацією, а також технічними каталогами. Весь ретроспективний фонд цих видань було передано до УкрНДІНТІ Держплану УРСР [379, с. 63].

З другої половини 50-х рр. ХХ ст. відбуваються кардинальні зміни у поповненні фондів ДПБ офіційними документами, довідковими виданнями, статистичними довідниками ООН. З 1960 р. ДПБ стає депозитарієм ООН і її спеціалізованих установ. Довідково-бібліографічний фонд систематично поповнювався новими міжнародними бібліографічними виданнями: «Index Translationum», «International bibliography historical sciences» та ін.

Як зазначає науковий співробітник НБУВ Н. І. Малолетова, яка безпосередньо займалася налагодженням книгообмінних зв'язків і професійно здійснює їх у бібліотеці ось вже понад 50 років, міжнародний книгообмін розширювався не лише кількісно, а й якісно. Упродовж 1956–1957 рр. до Бібліотеки надійшло понад 40 нових назв іноземних журналів. Серед них і такі вагомні реферативні видання, як «Physics Abstracts» (починаючи з 1940 р.), «Metallurgical Abstracts» та ін. Інститути АН УРСР хімічного профілю одержали понад 30 примірників цінних предметних покажчиків до реферативного журналу «Chemisches Zentralblatt» за 1937–1957 рр. На замовлення Фізико-технічного інституту у Харкові, інститутів математики, органічної хімії, фізики, фізіології рослин та інших було також одержано цінні довідники [379, с. 39–40].

Національна бібліотека Польщі упродовж багатьох років надсилала продовжувані видання «Polski słownik biograficzny», «Przewodnik bibliograficzny», «Polska bibliografia bibliologiczna» та ін.; Бібліотека Лондонського університету – «Annual Abstracts of Statistics», що є вагомими інформаційними ресурсами [379, с. 96–97].

Слід зазначити науковий підхід до комплектування бібліотек АН України зарубіжною періодикою. Джерелами виявлення кращих світових журналів, які не надходили до бібліотек мережі, стали міжнародні довідкові видання «Ulrich's International Periodical Directory» (N.-J.: Bowker), які детально аналізувалися за розділами знань референтами-комплектаторами. Їхні пропозиції щодо передплати і міжнародного книгообміну обговорювалися і погоджувалися з членами експертних комісій АН УРСР [379, с. 54].

Важливо, що після опрацювання співробітниками відділу комплектування зазначених вище видань, вони поповнювали діючий ДБФ Бібліотеки і широко використовувалися при наданні читачам бібліографічних довідок (з уточнення назв видань, років виходу, періодичності, адрес редакцій тощо).

У 1960-ті рр. відділ бібліографії ЦНБ продовжував комплектування бібліографічними виданнями зарубіжних країн, універсальними і галузевими енциклопедіями, реферативними журналами, іноземними галузевими бібліографічними покажчиками. На 1 січня 1968 р. ДБФ відділу складав 36 130 прим. книг і журналів [852, арк. 20], а на початок 1970-х рр. нараховував вже близько 45 тис., з них 12 тисяч у відкритому доступі [231].

Значні труднощі існували у комплектуванні фонду бібліографічними посібниками з нових напрямів розвитку науки, що видавалися науковими бібліотеками невеликими тиражами. Це не давало змогу комплектувати ними навіть великі бібліотеки. Фахівці порушували питання про необхідність централізованого розповсюдження бібліографічних посібників у масштабах країни. Було налагоджено інформацію про малотиражні видання, що видаються установами АН УРСР.

У липні 1974 р. ЦНБ брала участь у виставці-огляді «Науково-технічна інформація в СРСР (НТІ-74)», де демонструвалися результати діяльності органів НТІ всіх рівнів, бібліотек, науково-дослідних установ; розробки організації довідково-інформаційного фонду як основи виконання запитів на науково-технічну інформацію; сучасні інформаційно-пошукові системи і організація довідково-інформаційного обслуговування користувачів, засновані на базі єдиних довідково-інформаційних фондів, що забезпечують цілеспрямованість, повноту, достовірність та точність інформації, високу оперативність [231, с. 132].

З метою кращої орієнтації у ДБФ на допомогу читачам було підготовлено посібник «Вітчизняні довідково-бібліографічні видання у фонді відділу наукової інформації ЦНБ АН УРСР» (укладач П. М. Кавицька. – К., 1975), який містив стислу характеристику вітчизняної частини фондів відділу наукової інформації і знайомив читачів з основними довідково-бібліографічними виданнями.

Анотований покажчик «Информационно-библиографическая периодика зарубежных стран в фондах библиотек АН УССР» (укладачі Л. І. Гольденберг, Н. І. Малолетова; відп. ред. К. Д. Бакулін. – К., 1975), який містив відомості про майже 400 зарубіжних бібліографічних періодичних видань (бібліографічних щорічників, видань національної бібліографії, реферативних журналів, сигнальної інформації тощо), що надходять до ЦНБ і бібліотек системи АН УРСР, надавав значну допомогу працівникам бібліотек і науковцям у виборі інформаційних видань з тем їхніх наукових досліджень, сприяв їх популяризації і використанню.

На кінець 70-х рр. ХХ ст. в Україні в ЦНБ і 80 бібліотеках наукових установ АН УРСР був сформований могутній науково-інформаційний ресурс. Універсальний за змістом бібліотечний фонд нараховував біля 20 млн творів друку і неопублікованих документів, у тому числі 3 млн зарубіжних [164, с. 78].

Ураховуючи важливість довідкових і бібліографічних видань для забезпечення потреб науки і виробництва і з метою поліпшення науково-бібліографічної інформації читачів тривала робота з видання систематичних покажчиків іноземних періодичних і книжкових видань у фондах бібліотек АН УРСР.

Ретроспективний покажчик зарубіжної довідкової літератури, що надійшла до бібліотек наукових установ («Довідкова зарубіжна література у фондах Центральної наукової бібліотеки та бібліотек наукових установ Академії наук УРСР: систематичний покажчик (надходження за 1955–1964 рр.)» (К., 1967), містив відомості про надходження до 49 бібліотек АН УРСР і відображав 1357 назв. Аналогічний ретроспективний покажчик охоплював надходження за 1966–1970 рр. («Довідково-бібліографічні зарубіжні книжкові видання у фондах ЦНБ та бібліотек наукових установ АН УРСР» (К., 1973) і містив відомості про надходження до 65 бібліотек АН УРСР, відображав 1260 назв. З 1974 до 1991 р. покажчик виходив під назвою «Довідково-бібліографічні зарубіжні книжкові

видання у фондах ЦНБ і бібліотек наукових установ АН УРСР», який виходив раз на два роки і, відповідно, включав документи цього періоду ².

Важливим науково-інформаційним і довідковим виданням є зведений каталог «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1665–1975 гг.)» (Т. 1–5. – К., 1980–1981; Т. 6–8 (1976–1980). – К., 1983–1984), «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1981–1985)» (К., 1986–1987), «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР, 1985–1989» (К., 1990).

У 1986–1995 рр. виходив систематичний покажчик «Зарубежные периодические издания, заказанные библиотеками АН Украины по валютной подписке» («Зарубіжні журнали, замовлені по валютній передплаті на ... рік»), а згодом («Зарубіжні журнали, отримані на ... рік», які щорічно інформували про нові надходження періодичних видань).

Аналіз ретроспективних і поточних покажчиків надходжень до ЦНБ і бібліотек НДУ дозволив встановити, що бібліографічні і реферативні видання посідали пріоритетне місце в комплектуванні ДБФ. Так, зокрема, систематично надходили до фондів ЦНБ такі зарубіжні періодичні бібліографічно-реферативні видання: «Abstracts of Bioanalytic Technology», «Abstracts of Hungarian Economic literature», «Biological Abstracts», «Chemical Abstracts», «Chemisch-Pharmazeutisches Zentralblatt», «Current Abstracts of Chemistry and Index Chemicus», «Index Medicus», «International Abstracts of Biological Sciences», «Science Abstracts» (Sect. A. Physics Abstracts, Sect. B. Electrical & Electronics Abstracts, Sect. C. Computer & Control Abstracts) та ін.

У читальних залах ВДБО до послуг читачів надавалися бібліографічні видання Інституту наукової інформації (США), які користувалися незмінним попитом у читачів: «Arts & Humanities Citation Index», «CompuMath Citation Index», «Index to Scientific Book Contents», «Index to Scientific Reviews», «Index to Scientific & Technical Proceedings», «Index to Social Sciences & Humanities Proceedings», «Science Citation Index», «Social Sciences Citation Index», «Current Contents» (серії: «Agriculture, «Biology & Environmental Sciences»; «Arts & Humanities»; «Clinical Medicine»; «Engineering, Computing & Technology»; «Life Sciences»; «Physical, Chemical & Earth Sciences»; «Social & Behavioral Sciences»).

Користувалися активним читацьким попитом серед науковців видання: «Dissertation Abstracts International» – реферативний покажчик докторських дисертацій, захищених у США і Канаді, Західній Європі (до ЦНБ надходила серія В з 1967 р.); «Engineering Index» (у фондах ЦНБ з 1960 р.) [863, арк. 1–3].

Для пропаганди і популяризації зарубіжних бібліографічних видань проводилися семінари, надавалися індивідуальні консультації. Головним бібліографом Н. М. Ісаєвою готувалися пам'ятки, у яких подавалися основні відомості про

² З 1992 р. покажчик виходив під назвою «Довідкові та бібліографічні книжкові видання у фондах ЦНБ і бібліотек наукових установ АН України», з 2003 р. – «Енциклопедичні, довідкові та бібліографічні зарубіжні книжкові видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і бібліотек науково-дослідних установ НАН України» (надходження 2000–2002. – К., 2003, надходження 2003–2005 рр. – К., 2007).

характер і зміст видань, пошуковий апарат тощо. Вона вважала, що бібліотечні працівники мають наполегливо працювати, щоб зменшити інформаційний розрив між виходом періодичного видання, насамперед зарубіжного, отриманого бібліотекою, і наданням його споживачеві, активніше їх пропагувати, адже періодичні видання надають 70 % наукової інформації, що використовується ученими і спеціалістами [863, арк. 17].

Видання «Abstracts of Romanian Scientific and Technical literature» отримувала Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка; «Biological Abstracts» – бібліотеки інститутів фізіології, мікробіології, Центрального республіканського ботанічного саду (Київ), Інституту біології південних морів (ІБПМ, Севастополь); «Chemical Abstracts» і «Chemisches Zentralblatt» – бібліотеки інститутів фізико-органічної хімії та вуглекислоти (Донецьк), загальної та неорганічної хімії, органічної хімії, фізичної хімії, біохімії, хімії високомолекулярних сполук, біоорганічної хімії та вуглекислоти (Київ), Фізико-хімічного інституту (Одеса), ЛНБ; «Horticultural Science Abstracts» – бібліотека Центрального республіканського ботанічного саду; «Index Medicus» – бібліотеки інститутів фізіології, проблем онкології (Київ), проблем кріобіології та кріомедицини (Харків), ЛНБ; «Nuclear Science Abstracts» – бібліотека Донецького фізико-технічного інституту, бібліотеки інститутів металознавства, хімії високомолекулярних сполук, теоретичної фізики, ядерних досліджень; «Science Abstracts. Sect. A. Physics Abstracts» – бібліотеки інститутів фізики, металознавства, напівпровідників (Київ), ЛНБ, бібліотеки інститутів радіофізики та електроніки, Фізико-технічного інституту низьких температур (Харків); «Science Abstracts. Sect. B. Electrical & Electronics Abstracts» – бібліотеки інститутів напівпровідників, електродинаміки, ядерних досліджень, ЛНБ; «Science Abstracts Sect. C. Computer & Control Abstracts» – бібліотеки інститутів напівпровідників, електродинаміки, ядерних досліджень, ЛНБ та ін.

Отже, у системі НАН України було налагоджено систематичне інформування користувачів про нові наукові досягнення, важливі нові іноземні довідково-бібліографічні, реферативні, енциклопедичні видання, яке нині продовжується з застосуванням нових інформаційних технологій і відображається в електронних каталогах бібліотек.

19 травня 1978 р. розпорядженням Президії АН УРСР були затверджені «Методические рекомендации по организации справочно-информационного фонда учреждения АН УССР», у яких знайшли відображення основні положення щодо складу, комплектування і організації ДІФів та довідково-пошукового апарату до них [400].

У 1980-ті рр. у ЦНБ та бібліотеках НДУ інтенсивно розвивалася науково-допоміжна бібліографія. Інформаційно-бібліографічна робота ЦНБ розвивалася відповідно до досліджень, що проводилися в республіці і країні, які визначалися «Комплексною програмою науково-технічного прогресу та його соціально-економічних наслідків по Українській РСР» [231, с. 240]. З залученням окремих вчених і колективів АН УРСР готувалася низка поточних бібліографічних покажчиків (щоквартальники «Українська РСР в братній сім'ї радянських народів» (1973–1985), «Социалистический образ жизни и формирование нового человека» (1977–1987), «Социально-экономические проблемы научного прогресса в Украинской ССР» (1978–1987), «Охрана природы и рациональное использование

природных ресурсов» (1976–1992), щорічники «Наука на Украине» (1980–1987), «Порошковая металлургия» (1979–1990), «Указатель библиографических пособий по общественным наукам» (1979–1982), які склали базу ДБО, оперативно включалися до складу ДБФ, рекомендувалися читачам.

ЦНБ брала участь у створенні зведених каталогів (УРСР та СРСР), видавала поточні, ретроспективні науково-допоміжні покажчики літератури з комплексних та міжгалузевих проблем згідно з напрямками наукових досліджень АН УРСР, каталоги найцінніших фондів та колекцій рукописних матеріалів.

Слід враховувати, що Бібліотека виконувала функції центральної наукової бібліотеки АН УРСР і в той же час всеукраїнської, державної бібліотеки республіки. У зв'язку з цим її довідково-бібліографічний фонд як складова частина ДБА включає матеріали основоположного директивного характеру, універсальні, галузеві, тематичні, тематичні енциклопедії; словники всіх типів (біографічні, краєзнавчі, лінгвістичні, тлумачні тощо); бібліографічні видання, переважно науково-допоміжного характеру, з усього комплексу наук. У ньому зібрані за тривалий період вітчизняні і зарубіжні енциклопедії, галузеві наукові довідники, міжнародні і національні бібліографічні видання країн Європи і Америки, багато з яких унікальні, а в інших бібліотеках відсутні. Оскільки Бібліотека є депозитарієм ООН та інших міжнародних організацій, то в ДБФ широко представлені бібліографічні, довідкові і в тому числі статистичні видання, довідники зарубіжних країн і міжнародних організацій; статистичні довідники та щорічники, державні бібліографічні покажчики, видання головних науково-інформаційних центрів тощо. У складі ДБФ Бібліотеки найповніша колекція в Україні реферативних журналів ВІНПІ з усіх напрямів науки.

У ЦНБ найповніше зібрання довідково-бібліографічних видань у ВДБО, довідково-бібліографічні видання зберігаються у відділі фондів, представлені у галузевих та спеціалізованих фондах.

Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника формувала свої ДБФ відповідно до тематики наукових досліджень НДЦ цього регіону, а також потреб і запитів користувачів інформації Західної України. ЛНБ видавала щорічний «Зведений покажчик періодичних видань капіталістичних країн, які одержують наукові бібліотеки міста Львова» (1959–1976, з 1977 р. – «Зведений покажчик періодичних видань зарубіжних країн, одержаних науковими бібліотеками м. Львова в ... році»), покажчик «Радянські Карпати» (з 1976 р.; з 1986 – «Українські Карпати») та ін.

У Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника здійснювалася значна робота зі створення системи науково-технічної інформації на базі ДБФ. На виконання постанов Ради Міністрів СРСР про удосконалення системи науково-технічної інформації ЛНБ розробила програму поліпшення інформаційного обслуговування потреб науки і виробництва бібліотеками мережі Західного наукового центру АН УРСР, основними завданнями яких визначено: підготовка поточної науково-бібліографічної інформації відповідно до основних напрямів діяльності НДУ, розкриття бібліотечних фондів, розвиток оперативної інформації [493, с. 51]. Підвищенню рівня науково-інформаційної, довідково-бібліографічної роботи сприяла науково-практична конференція працівників наукових і спеціалізованих бібліотек Львова «Бібліотека на допомогу науці» (9–10 грудня 1971 р.).

Великого значення надавалося організації ДБА: каталогів, картотек, довідково-бібліографічного фонду. Основна частина довідкового фонду мережі бібліотек ЗНЦ зосереджена у ЛНБ (близько 150 тис. видань, з них – 70 тис. у відділі бібліографії) [493, с. 52].

Бібліотеки ЗНЦ мають окремо виділені довідково-бібліографічні фонди за профілями діяльності інститутів, у складі яких бібліографічні видання Книжкових палат, реферативні журнали, збірники ВІНТІ, видання галузевих і республіканських органів НТІ.

Наприкінці 1980-х рр. склалася складна ситуація з поповненням ДБФ бібліотек бібліографічними посібниками. Негативно позначилася на укомплектованості книжкових фондів ринкова кон'юнктура. Перехід книговидавничої галузі з 1 січня 1988 р. на повний госпрозрахунок і самофінансування, розвиток комерційних структур зумовили підвищення оптових і роздрібних цін на книжкову продукцію. Видання бібліографічних посібників виявилось збитковим, і навіть такі видавництва, як «Дніпро», «Радянський письменник» (тепер – «Український письменник»), були змушені відмовитися від видання бібліографічної продукції [863, арк. 82]. Додалися до цього ще проблеми з державною бібліографією, припиненням централізованого випуску Книжковою палатою України комплектів друкованих карток та чотирьох видів літописів, ретроспективних бібліографічних покажчиків. Сталися значні зміни не лише в кількісному зниженні репертуару видань Книжкової палати, у яких реєструються твори друку, а й певні зміни у структурі видань, методах відображення матеріалу. Кількість періодичних видань, відібраних для бібліографування, охоплювало їх незначну кількість. Не задовольняли користувачів і строки відображення документів. Не вистачало бібліографічних посібників, які відображали б нові та пріоритетні напрями розвитку науки та техніки, проблеми ресурсо- та енергозбереження.

Прогалини у довідково-бібліографічних фондах бібліотек викликали незадоволення читацького попиту, не сприяли оперативності задоволення читацьких запитів, негативно впливали на імідж бібліотеки, яка повинна забезпечувати читачів оперативною та достовірною інформацією, забезпечувати розкриття своїх фондів. Існувала гостра необхідність систематичного забезпечення надходження до бібліотеки всього комплексу довідкових та бібліографічних джерел відомих світових виробників, видань національної бібліографії. Це передбачало здійснення постійного моніторингу інформаційних ресурсів, оновлення знань персоналу довідкових служб, опанування ними аналітичної, дослідницької діяльності. Необхідні були розробка і впровадження нових методик, пов'язаних з пошуком та відбором інформації за допомогою телекомунікаційних технологій, її аналізом і перетворенням на нові знання.

Активне впровадження у зарубіжних бібліотеках новітніх інформаційних технологій, загальнодоступних інтерактивних каталогів зумовили формування концепції електронної бібліотеки, яка спирається передусім на електронні форми інформації.

Досягнення якісно нового рівня задоволення універсальних за змістом інформаційних запитів користувачів вимагало цілеспрямованого і координованого комплектування новими вітчизняними і зарубіжними виданнями та тісної співпраці бібліотек України з формування довідково-бібліографічного фонду

регіону на основі оптимального комплексного поєднання друкованих джерел та електронних інформаційних ресурсів.

3.6. Організація і використання фондів неопублікованих бібліографічних посібників

Особливе місце в ДБА наукової бібліотеки посідає *фонд неопублікованих бібліографічних посібників* (ФНБП).

За визначенням ГОСТ 7.0-84 *фонд виконаних довідок* – це частина довідково-бібліографічного фонду бібліотеки, що є зібранням копій раніше виконаних письмових бібліографічних довідок [30, с. 19].

У багатьох бібліотеках ця частина ДБА називається *архівом виконаних довідок*. Така назва не зовсім відповідає завданням ФНБП, адже він є сукупністю сворених, використаних (і змінюваних) джерел інформації, відображає робочу, як і інші, частину ДБА. Крім копій виконаних довідок до ФНБП органічно входять також оригінали або копії різних бібліографічних покажчиків, списків, оглядів, які з будь-яких причин залишились неопублікованими або надійшли з інших бібліотек.

У практиці роботи бібліотек ФНБП представляє зібрання документів, друкованих письмових довідок, виконаних різними підрозділами бібліотеки на замовлення організацій, установ. Запити на ті самі теми можуть повторюватись, тому з часом при використанні бібліографічних довідок з архіву рекомендується доповнювати їх новою інформацією.

З 1960-х рр. в СРСР було налагоджено централізоване інформування бібліотек про підготовлені неопубліковані бібліографічні покажчики. З 1957 р. ДБЛ видавала «Информационный указатель библиографических списков и картотек, составленных библиотеками Советского Союза». З травня 1960 р. покажчик двічі на місяць видавався спільно з ДПНТБ СРСР. У 1960 р. 270 бібліотек країни надсилали для цього покажчика інформацію про складені бібліографічні списки і картотеки з метою обміну бібліографічною продукцією і її ширшого використання науковцями і фахівцями. У цей рік в «Информационном указателе...» було опубліковано відомості про 7426 бібліографічних списків і картотек [40, с. 27].

Для усунення паралелізму у довідково-бібліографічній роботі органів науково-технічної інформації і бібліотек, кращого інформування про складені ними неопубліковані покажчики і списки літератури Державним комітетом Ради Міністрів СРСР з науки і техніки 3 січня 1972 р. було затверджено «Порядок организации и использования фондов неопубликованных указателей и списков литературы, составленных органами научно-технической информации и библиотеками по запросам ученых, специалистов и работников производства».

Відповідно до цього документа у країні створено систему фондів неопублікованих покажчиків і списків літератури. «Порядок...» пропонував направляти відомості і копії складених за запитом учених, спеціалістів неопублікованих покажчиків і списків у відповідні всесоюзні й центральні галузеві органи науково-технічної інформації, великі бібліотеки. Зокрема, неопубліковані

бібліографічні покажчики з питань техніки, промисловості, економіки і управління, будівництва, транспорту, НТІ, охорони навколишнього середовища слід направляти до ДПНТБ СРСР, з природничих наук – до БАН СРСР, з суспільних наук – до ІНІСН АН СРСР, з патентних матеріалів – до ВНДПП з метою підготовки зведених галузевих інформаційних покажчиків. Списки в галузі мистецтва й культури зі створенням у 1972 році Інформаційного центру з питань культури і мистецтва (Информкультура) направлялися до ДБЛ.

У березні 1976 року, за результатами вивчення стану роботи з виконання всесоюзними, центральними галузевими й республіканськими органами науково-технічної інформації вищевказаного «Порядку...» Держкомітетом з науки й техніки СРСР були розроблені «Методические рекомендации по дальнейшему повышению эффективности использования указателей и списков литературы, выполняемых по запросам организаций и предприятий».

В Інформаційному центрі з проблем культури й мистецтва ДБЛ, який був центральним галузевим органом інформації у зазначеній галузі, було створено фонд неопублікованих покажчиків і бібліографічних списків з таких питань: загальні проблеми культури й культурного будівництва в СРСР і зарубіжних країнах; образотворче мистецтво; музика; хореографія; театр; цирк; естрада; загальні проблеми культурно-просвітньої роботи; клубознавство; паркознавство; народна творчість; бібліотечна справа й бібліотекознавство; бібліографія й бібліографознавство; охорона пам'яток історії й культури.

У листах за № 5/139 від 30 листопада 1973 р., № 5/80 від 15 квітня 1974 р. і № 5/136 від 2 липня 1975 р., надісланих бібліотекам, роз'яснювалися правила оформлення й надходження до Інформцентру з проблем культури і мистецтва неопублікованих бібліографічних покажчиків і списків літератури. Однак, як виявилось, у комплектуванні галузевого фонду неопублікованих покажчиків і списків літератури брала участь незначна кількість бібліотек і органів науково-технічної інформації [456, с. 2].

Так, упродовж 1974–1976 рр. до Інформцентру надійшло всього 144 списки, виконані бібліотеками, у тому числі з Білорусії – 8, Киргизстану – 6, Молдови – 4, України – 4, Узбекистану – 3, Таджикистану – 1, Туркменії – 1, Вірменії – 1, Литви – 1, Естонії – 1 [456, с. 2–3].

В інструктивно-методичному листі «Организация и использование фондов неопубликованных указателей и списков литературы по проблемам культуры и искусства» наголошувалося на незадовільній якості списків, що надсилаються, недотриманні правил оформлення, відсутності супровідних бібліографічних карток і неправильному їх заповненні, несистематичній методичній роботі з обласними бібліотеками тощо.

У листі нагадувалося про обов'язок всіх організацій й установ культури надавати до Інформцентру з проблем культури і мистецтва один (перший машинописний) примірник виконаного списку або покажчика й одночасно відомості про нього строком не пізніше трьох днів від дня завершення роботи зі складання бібліографії.

Зверталася увага, що супровідну карту до списку чи покажчика треба заповнювати чітким почерком, вказувати всі елементи бібліографічного опису, на титульному аркуші необхідно зазначати: найменування бібліотеки або

організації, що склала покажчик; найменування теми, що розкриває зміст покажчика; перелік видів включеної до покажчика літератури (книги, журнальні статті, стандарти тощо); мови, якими ця література опублікована; хронологічне охоплення літератури; дату виконання покажчика.

Йшлося також про те, що надіслані списки й покажчики літератури мають забезпечувати можливість подальшого копіювання цих матеріалів за запитом організацій і установ культури, а відповідальність за повноту й зміст неопублікованих покажчиків і списків літератури несуть організації-виконавці.

У разі відсутності покажчика або списку у фонді Інформцентру або неналежної якості їх оформлення Інформцентр доручає копіювання організації-виконавцеві. Крім виконаних списків і покажчиків літератури пропонувалося вислати до Інформцентру також і відомості про прийняті до виконання покажчики і списки із вказівкою строку завершення цієї роботи [456].

Зі свого боку, Інформцентр організував щомісячну інформацію про неопубліковані покажчики й списки літератури через бібліографічні покажчики «Новости научной литературы», що видавалися в серіях: «Общие проблемы культуры и культурного строительства», «Изобразительное искусство», «Театр», «Музыка», «Библиотечковедение и библиографоведение», «Культурно-просветительная работа и народное творчество», «Музееведение и охрана памятников».

Інформцентр надавав усні й письмові довідки про наявні неопубліковані списки й покажчики літератури, виготовляв і розсилав на замовлення організацій і установ культури копії бібліографій, наявних у фонді, або надавав їх у тимчасове користування. Рекомендувалося організаціям і установам культури, перш ніж приступати до складання списків літератури за запитом, перевіряти наявність готових покажчиків з питань, що цікавлять споживача, і при їх наявності замовляти копію в Інформцентрі, відображати їх в ДБА бібліотеки (у систематичному каталозі або картотеці), створювати службову картотеку на фонд неопублікованих покажчиків і списків літератури.

ЦНБ активно включилася у цю роботу. Адже у бібліотеці зберігався і поповнювався архів виконаних письмових довідок, основу якого становили тематичні бібліографічні списки. Особливістю використання неопублікованих бібліографічних списків з централізованих фондів була можливість задоволення навіть вузькоспеціальних запитів.

У ЦНБ неопубліковані довідки і списки стали об'єктом систематичного обліку з 1950 р. і нині становлять єдиний багатогалузевий фонд письмових довідок (кількістю понад 30 тис.), що централізовано зберігається у ВДБО і є важливим джерелом для вивчення історії розвитку бібліографічної діяльності та задоволення сучасних інформаційних потреб. Він містить бібліографічні списки, виконані відомими вченими, бібліографами, які в різний час працювали у бібліотеці, наприклад, Л. І. Гольденбергом («Історія рідного краю», «Історія с. Вішнопіль», «Мемуарна література про Київ у 1870–80-х рр.»), І. Г. Шовкоплясом («Змійові вали»), С. І. Бойком («Історія Погоринської землі», «Образ Б. Хмельницького в українській народній творчості», «Народно-визвольна війна 1648–1654 рр. в художній літературі»), та багато інших.

У ЦНБ була організована зведена картотека списків і довідок, виконаних бібліотеками АН УРСР. Архів копій письмових довідок і списків, виконаних

кожною академічною бібліотекою, є складовою частиною довідкового апарату бібліотек і слугує одним з джерел бібліографічного пошуку [152, с. 35–36].

Більше уваги було надано в ЦНБ технології виконання письмових бібліографічних довідок. Так, на засіданні дирекції ЦНБ 12 березня 1971 р. було затверджено «Інструкцію про порядок проходження кореспонденції у відділі бібліографії ЦНБ АН УРСР», у якій було відображено технологію виконання письмових довідок, які надходили на адресу Бібліотеки.

Зокрема зазначалося, що «на адресу відділу надходять листи-замовлення від установ, читачів та інших осіб з різних кінців СРСР, а також з-за кордону з проханням:

а) підібрати літературу за зазначеною темою, б) виконати фактичну довідку, в) зробити бібліографічне уточнення, г) надіслати фотокопію виконаних довідок».

Згідно з Інструкцією, одержуючи кореспонденцію, яка надходить до відділу бібліографії через канцелярію Бібліотеки або безпосередньо через експедицію, завідувач відділу, визначає характер відповіді, передає лист для реєстрації особі, відповідальній за порядок проходження кореспонденції у відділі. Вся кореспонденція записувалася у книзі реєстрації листів і обліку їх виконання за такою формою: № з/п; дата; замовник; адреса; тема; виконавець; № відповіді; дата відповіді.

Особлива увага зверталася на дотримання строків виконання замовлення і принципів координації довідково-бібліографічної роботи в Україні. Було відпрацьовано технологію дублювання довідок з архіву, їх копіювання і надсилання замовникові післяплатою у стислі строки. Оригінали листів, що надійшли до відділу з канцелярії Бібліотеки, поверталися з поміткою про дату виконання. На копії відповідного листа у відділі робилася помітка про повернення листа до канцелярії. Листи, що надійшли безпосередньо на адресу відділу, зберігалися в його архіві. Копії відповідей на запити установ і окремих читачів разом з їхніми листами (крім листів, що надійшли з канцелярії) підшивалися в спеціальній папці: «Листи 19... року». Папки листів зберігалися у відділі 2–5 років, після чого передавалися до архіву Бібліотеки.

Введення в дію даної Інструкції сприяло упорядкуванню роботи з надання письмових бібліографічних довідок, уважнішому ставленню до якості їх виконання, посилило відповідальність виконавців, налагодило контроль за проходженням документів у межах Бібліотеки.

Для вивчення ефективності довідково-бібліографічного обслуговування наприкінці 1970-х рр. у ВДБО було введено «*карту зворотного зв'язку*», яка надсилалася замовнику разом з виконаною тематичною довідкою (списком літератури). Замовнику бібліографічної послуги пропонувалося дати відповідь на такі запитання: Чи відповідає інформація запиту? З якою метою Ви передбачаєте використовувати підготовлений нами список? (у науково-дослідній роботі; для вирішення конкретних виробничих або практичних завдань (яких?); у викладацькій роботі; лекторській чи пропагандистській роботі, для самоосвіти, іншої (якої?) діяльності). Містилися поля щодо освіти, виду зайнятості замовника, зауважень та побажань щодо даного списку, а також подяки за надану відповідь. Йшлося про те, що зауваження і пропозиції замовника сприятимуть подальшому удосконаленню роботи з довідково-бібліографічного обслуговування. Це не стільки дис-

циплінувало виконавців (цією роботою займалися високопрофесійні бібліографи Н. М. Ісаєва, І. К. Коновалова, М. А. Маєва, А. Л. Панова, Н. М. Погребецька, І. Б. Вишневецька, М. С. Печоріна, З. М. Силаєва та інші – сумлінні і віддані своїй справі люди), скільки надавало інформацію про важливість і корисність їхньої праці. Як виявилось, за картою зворотного зв'язку приходили лише подяки, що приносило моральне задоволення співробітникам і стимулювало подальшу роботу.

Головний бібліограф ЦНБ М. А. Масва розробила інструкцію «Организация, ведение и использование фонда письменных библиографических справок (списков), выполненных ЦНБ им. В. И. Вернадского и библиотеками системы АН Украины» (К., 1979), де було висвітлено методологію і узагальнено практичний досвід цієї роботи в бібліотеці. Питання формування і використання цих фондів порушувалися у статтях М. А. Масвої, І. М. Архіпової та ін. [54; 377].

Інформація про виконані довідки, підготовлені тематичні списки літератури вміщувалася в «Информационном указателе библиографических списков и карточек, составленных библиотеками Советского Союза» (М., 1957–1973), «Списке неопубликованных библиографических работ в библиотеках и информационных центрах СССР» (з 1974 р.), «Сводном каталоге библиографических работ, выполненных библиотеками Советского Союза. Естественные и физико-математические науки» (Вып. 1–28, Л., 1960–1993), «Каталоге библиографических указателей по технике, составленных библиотеками СССР» (М., 1966–1987) тощо.

ДПНТБ СРСР були розроблені «Методические рекомендации по дальнейшему совершенствованию повышения эффективности использования фондов неопубликованных библиографических указателей» (М., 1985), спрямовані на удосконалення цієї діяльності.

Плідно працювала у цьому напрямі ЦНБ, яка з метою координації та інформування науково-бібліографічної роботи бібліотек системи АН УРСР з початку 1970-х років стала випускати щорічний «Інформаційний показник бібліографічних праць, виконаних бібліотеками та установами системи АН УРСР... [1972–1990 рр.]» (К., 1973–1991). Матеріал у ньому розташовувався за галузями знань. Бібліографічний опис списку включав назву, види та кількість відображених документів, хронологічні межі зібраної літератури у списку, та сиглу бібліотеки, тобто вказувалися створювач довідки і місцезнаходження кожного списку.

Але, на жаль, ця систематична робота припинилася на початку 1990-х рр. у зв'язку зі зміною напрямів науково-бібліографічної діяльності і була відроджена на початку ХХІ ст. у нових формах. Адже досить часто в процесі бібліографічного обслуговування доводиться звертатись по допомогу до бібліографічного списку із ФНБП, в якому найшвидше можна знайти необхідні бібліографічні матеріали, відсутні в ретроспективних показниках.

Архів письмових довідок ЛНБ на кінець 1980-х рр. нараховував понад 1700 довідок і списків літератури за період з 1954 р., переважно з історії, літературознавства, мовознавства, краєзнавства – які мають дослідницький характер [347, с. 115].

Республіканська наукова медична бібліотека УРСР з кінця 50-х рр. періодично видавала інформаційні бюлетені «Библиографические указатели и справки, выполненные [РНМБ] в ... году» (К., 1957–1961), «Указатель библиографических

работ, выполненных медицинскими библиотеками Украинской ССР» (К., 1973–1990), у яких зазначалися характер включених до покажчиків джерел, кількість назв, хронологічні межі. Аналогічні покажчики випускали й інші бібліотеки, приміром, Харківська наукова медична бібліотека («Каталог библиографических справок и указателей, выполненных ХГНМБ в... году» (Х., 1948–1980)», які розсилалися до медичних бібліотек з метою взаємовикористання і обміну бібліографічними посібниками.

У зв'язку з тим, що бібліотеки наукових установ НАН України покликані забезпечити максимальне і ефективне використання вченими і спеціалістами науково-інформаційних ресурсів відповідно до проблем наукових досліджень, що проводяться в країні, на ЦНБ було покладено завдання з координації ДБО серед установ АН України. У 1980-ті роки ВДБО надавалася конкретна науково-методична допомога. Як вже згадувалося, було розроблено ряд методичних посібників з методики виконання бібліографічних довідок. Довідково-бібліографічне обслуговування посідало помітне місце в системі інформаційного забезпечення цільових комплексних програм і науково-технічних проблем.

12 жовтня 1990 р. Держкомітет з науки і техніки СРСР скасував регламентуючий документ «Порядок організації і використання фондів неопублікованих покажчиків і списків літератури, складених органами науково-технічної інформації і бібліотеками за запитами вчених, спеціалістів і робітників виробництва», прийнятий 1972 р. [414, с. 79]. Очевидно, причиною такого непопулярного рішення було недостатньо ефективне використання бібліотеками можливостей обміну неопублікованими бібліографічними списками і покажчиками, що спостерігалось у той час, зумовлене переходом до нового господарського механізму, а також стрімким зростанням обсягів науково-технічної інформації і швидкою втратою актуальності бібліографічної продукції.

Нині цінний бібліографічний матеріал, що зберігається в архівах бібліотек, відцифровується і надається у суспільне використання. До прикладу, представляє інтерес, оприлюднений на сайті РНБ, ретроспективний «Открытый библиографический архив : полные тексты неопубликованных библиографических работ» (<http://www.nlr.ru/ibores/oba/index.php>), що включає тематичні списки з різних галузей знання, складені бібліографами РНБ упродовж багатьох десятиків років (починаючи з другої половини ХХ ст.). Аналогічна робота нині здійснюється у НБУВ.

Отже, розвиток ДБД наукових бібліотек умовно можна поділити на три періоди.

Перший період включає посявоєнні роки та 1950-ті роки. Цей період пов'язаний з відбудовою народного господарства, тому зміст ДБО був спрямований на підтримку відродження соціалістичної економіки, розвитку промисловості, сільського господарства та радянської культури. Головні бібліотеки Академії наук УРСР були тимчасово реорганізовані на публічні та переорієнтовані на масового читача. Так, БАН УРСР стала Державною публічною бібліотекою (1948–1964).

Хоча відбулося офіційне засудження культури Й. Сталіна, тривав процес ідеологічного контролю радянської влади в галузі науки та культури, розбудови соціалістичної держави. Усе це зумовлювало домінування у довідково-бібліографіч-

ній діяльності суспільно-політичної тематики, що відображало розвиток політосвіти, посилення партійної пропаганди, поширення форм заочного навчання, розгортанням культурно-просвітницької роботи.

Водночас велися пошуки оптимізації ДБО з урахуванням змісту загальнобібліотечного фонду, відбувався й процес поширення довідково-бібліографічних функцій на інші підрозділи бібліотек (зі збереженням координаційної ролі довідково-бібліографічного відділу), що мали у складі підручних бібліотек науково-довідкові видання. Це покращило оперативність обслуговування, а його спеціалізація визначала якість роботи. Довідково-бібліографічна діяльність охоплювала усі підрозділи ДПБ, здійснювалася у ЛНБ, бібліотеках НДУ АН України.

Другий період визначає розвиток ДБД у 1960-х роках. У зв'язку з формуванням системи науково-технічної інформації у всесоюзному масштабі наукові бібліотеки знову повертаються до виконання наукових функцій і обслуговування науки. Цей період супроводжується й «відлигою» в суспільстві, що сприяє поповненню бібліотечних фондів, та розвитком інформаційних можливостей наукових бібліотек. У 1963 р. ЛНБ була переведена до структури Міністерства культури УРСР, а у 1965 р. ДПБ переіменовується на Центральну наукову бібліотеку АН УРСР, починає активно координувати функції формування фондів та ДБО в бібліотеках НДУ. Відтоді основна увага надавалася формуванню фондів наукової літератури та обслуговуванню потреб фундаментальної науки, науково-інформаційній діяльності в галузі науки і техніки.

У діяльності ЛНБ цей період характеризується інтенсифікацією різних форм довідково-бібліографічної та інформаційної роботи, пошуком нових форм забезпечення інформацією промислових і сільськогосподарських підприємств, закладів науки і культури. У 1969 р. ЛНБ повертається до структури АН УРСР.

Розвивалася взаємодія і координація ДБД наукових бібліотек та ДПБ УРСР як головної бібліотеки з республіканськими спеціалізованими бібліотеками, уточнювалися функції, види та форми ДБО, зокрема, форми та спеціалізація консультативної роботи, виконання бібліографічних довідок, формування ДБФ, відбувалася спеціалізація в обслуговуванні читачів. Розширюється довідково-бібліографічна і координаційна діяльність ЛНБ серед бібліотек НДУ ЗНЦ.

Нові завдання бібліотек вимагали перерозподілу спеціалізації в ДБО наукових напрямів. В Україні вирішується низка організаційних питань щодо кооперації та координації роботи бібліотек одного типу, центральних і місцевих, зокрема, в системі бібліотек Міністерства культури; в системі технічних бібліотек – між ДПНТБ і центральними галузевими НТБ; відбувалися розмежування і кооперація в роботі універсальних та галузевих бібліотек в межах однієї території. Цим досягалася мета економії часу та оперативності у виконанні бібліографічних запитів, коли використовувалися можливості не лише центральних, а й місцевих бібліотек, зокрема галузевих, які мали більш розгалужений і деталізований довідковий апарат, що давало їм змогу оперативніше і повніше задовольняти вузькоспеціальні запити. Розвивається інтеграція між окремими галузями науки і техніки, що вимагає й координації розвитку науково-пошукового апарату бібліотек, залучення літератури із суміжних галузей знання, потребує використання фондів не лише спеціально-наукових, а й універсальних бібліотек.

Створюються науково-організаційні засади функціонування системи НТІ, постають нові вимоги до організації довідково-бібліографічного обслуговування читачів наукових бібліотек, виникає необхідність створення і функціонування територіальних бібліотечних об'єднань, у тому числі наукових бібліотек, перегляду засад ДБД та ДБО, уточнення функцій, розвиток змісту роботи. Налагоджується співробітництво галузевих бібліотек і бібліотек НДІ, які здійснюють поглиблене бібліографічне розроблення відомчих тем.

Розвиток системи НТІ у 1970-х рр. супроводжувався удосконаленням інформаційних функцій бібліотек на допомогу працівникам виробництва, науки, культури, партійного і державного апарату, науково-технічної інтелігенції; впровадженням у практику бібліотек сучасних форм інформаційної роботи; розвитком взаємодії з інформаційними службами. Почали розгортатися дослідження в галузі ДБД. Окремі бібліотеки проводили аналіз розвитку ДБО, намічали шляхи його удосконалення, з'явилися науково-методичні розробки та наукові огляди практичної довідково-бібліографічної діяльності бібліотек, виникли нові види науково-інформаційних документів, що використовувалися в практиці ДБО.

Диференційований підхід до різних груп читачів дав змогу побудувати ДБД відповідно до галузей знання, читацьких запитів, довідково-бібліографічних ресурсів, універсальних і спеціалізованих фондів, специфіки різноманітних видів видань та структури мережі бібліотек АН УРСР.

Третій період – 1980-ті роки – пов'язаний зі змінами суспільно-політичної ситуації, кризовими явищами в суспільстві, пошуками нових форм та джерел інформації, але водночас відбуваються позитивні зміни: нарешті вийшло Положення про бібліотечну справу, яке готувалося впродовж 70-х – початку 80-х років; реалізуються, хоча й повільно, перші спроби автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів; наприкінці 1980-х рр. поступово демократизуються засади управління в бібліотечній сфері та внутрішній діяльності бібліотечних установ. Це дало змогу по-новому підійти до співвідношення бібліотечного і бібліографічного обслуговування читачів у бібліотечі. Демократизація суспільства зумовила і різке зростання потреби у бібліографічній інформації, формування ДБА нового змісту, впровадження нових форм ДБО, пов'язаних із електронними технологіями, формування зведених баз даних довідково-бібліографічної інформації, активізацію електронного обміну документами, узгодження та кооперацію ДБД наукових бібліотек та органів НТІ.

На ЦНБ АН УРСР було покладено завдання з координації ДБО серед установ АН України. У 1980-ті роки Бібліотекою надавалася конкретна науково-методична допомога в ДБО вчених і фахівців, було розроблено низку методичних посібників з питань організації довідково-бібліографічного апарату, методики виконання усних та письмових бібліографічних довідок, удосконалення якості надання послуг, уніфікації обліку їх результатів. Довідково-бібліографічне обслуговування посідало помітне місце в системі інформаційного забезпечення цільових комплексних програм і науково-технічних проблем.

У 80-х рр. ХХ ст. було налагоджено функціонування чіткої системи ДБО, яка полягала у взаємодії та координації з бібліотеками системи АН УРСР, а також з універсальними і галузевими науковими бібліотеками Києва. Однак виявилася й проблема відсутності якісного фонду бібліографічних джерел в СРСР та республіках,

масштабного розвитку системи підготовки бібліографічних покажчиків та посібників, що становлять основу ДБА наукової бібліотеки. Тому загострилося питання про необхідність розвитку зведеного ДБА, підготовку національних, регіональних та галузевих бібліографічних довідників, складання покажчиків та бібліографічних посібників, путівників з усіх найважливіших галузей знання та комплексних наукових проблем.

У цей період йде активна робота над формуванням змістовних, добре укомплектованих ДБФ наукових бібліотек. Висувалися високі вимоги до його організації, відповідності типологічним особливостям бібліотеки, профілю роботи, контингенту читачів, тематиці їхніх запитів, профілю комплектування, який має бути ширшим за комплектування спеціалізованого фонду.

Висока кваліфікація читачів наукових бібліотек, широкий діапазон їхніх запитів, активне використання документів іноземними мовами, видань найновішої літератури вимагало максимально повного комплектування ДБФ тематичними, поточними і ретроспективними посібниками, бібліографічними виданнями зарубіжних країн, вітчизняною і зарубіжною довідковою літературою, покажчиками бібліографічних посібників, а також довідковими і бібліографічними виданнями, які висвітлюють різні аспекти наукової діяльності: покажчики, календарі міжнародних і національних наукових з'їздів, конференцій, конгресів, каталоги дисертацій, узагальнювальні наукові праці тощо.

Разом з тим, попри значні організаційні та методичні успіхи, соціальні умови, що склалися на той час, у тому числі економічні, не дали можливостей швидкого переходу та пристосування ДБО до суспільних змін, сформувати новий склад та суттєво розширити довідково-бібліографічний фонд наукових бібліотек, широко впровадити автоматизовані технології, оперативно забезпечувати потреби науки. Перешкодами на шляху удосконалення ДБА та ДБО стали повільне впровадження автоматизованих технологій та недостатнє забезпечення комп'ютерною технікою, консервативність традиційних підходів у практиці ДБО, неможливість швидкого переходу до електронних технологій у зв'язку зі швидкими змінами у комп'ютерній техніці та програмному забезпеченні, обмежені можливості тогочасних програмних засобів стосовно бібліотечних технологій тощо.

РОЗДІЛ 4
**РОЗВИТОК ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ
В НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ
(1991–2010)**

**4.1. Створення та використання науковими бібліотеками України
довідково-бібліографічних ресурсів**

В Україні початок 90-х років ХХ ст. характеризується входженням в стадію інформаційного суспільства, швидким впровадженням комп'ютерних технологій у процеси створення, оброблення, збереження та надання доступу до бібліотечних фондів. Розвиток комп'ютерних технологій суттєво вплинув на усі напрями діяльності бібліотек. Традиційний образ бібліотеки як сховища першоджерел – книг та рукописів – став змінюватися за рахунок появи електронних ІР. Комп'ютерні мережі об'єднують всю інфраструктуру бібліотеки та інтегрують світові інформаційні ресурси. Це стимулює розвиток бібліографічної теорії і практики, розроблення понятійного апарату, вивчення тенденцій взаємодії й інтеграції бібліографознавства та інформатики.

Комп'ютеризація та впровадження нових інформаційних технологій стало одним з пріоритетних напрямів роботи бібліотек. Фахівці бібліотек стали вирішувати питання, які ставить перед ними цифрова епоха і в яких реально існує інформаційна практика: бібліографічний опис і облік електронних документів, стратегія і методика ефективного пошуку інформації, створення систем інформаційного обслуговування, заснованих на мережевих технологіях, обслуговування цифрових масивів даних, впровадження електронних технологій.

За ініціативою ЦНБ ім. В. І. Вернадського у 1989 р. Бюро відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України прийняло ухвалу «Про створення державного фундаментального реєстру друкованої продукції». А у 1992 р. ця тема увійшла до затвердженої Комітетом з науково-технічного прогресу при Кабінеті Міністрів України науково-технічної програми «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного реєстру та системи збереження та загальнодоступності». Кінцевою метою даного проекту є побудова цілісної системи інформації про сукупний документний масив, створений у процесі історичного розвитку української нації – Український бібліографічний репертуар.

На початку 1990-х рр. ЦНБ ім. В. І. Вернадського, виконуючи функції головної бібліотечної установи країни, багатопрофільного науково-дослідного, науково-

інформаційного та культурологічного центру, посилила свою роботу в напрямі теоретичних і науково-прикладних досліджень у галузі книгознавства, бібліографії, бібліографознавства. Від 1996 р. Бібліотеці повертається початковий статус національної бібліотеки: за Указом Президента України вона називається Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

У середині 90-х років ХХ ст. бібліотечна мережа Національної академії наук України нараховувала 98 бібліотек. До її складу входили головні бібліотеки: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника та бібліотеки 96 науково-дослідних установ НАН України [101].

НБУВ за своїми напрацюваннями кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. стала головною установою в реалізації проєктів створення національної бібліографії та біографістики України. Інститут української книги та Інститут рукопису Бібліотеки сконцентрували свої зусилля на дослідженні та обґрунтуванні теоретико-методологічних і організаційно-технологічних засад створення УБР, на розробленні основних напрямів формування баз даних української книги, рукописної та архівної україніки.

Дослідження у напрямі «Створення національної бібліографії. Українська біографістика» передбачає створення національного банку даних української книги та біографістики, а також видання багатотомної ретроспективної національної бібліографії та багатотомної серії Українського біографічного словника.

Велике значення для формування ДБФ НБУВ мала реалізація проєкту провідних бібліотек України зі створення репертуару друкованої продукції, якого Україна практично не мала за всю свою історію. У контексті серії «Національна бібліографія України» системи показчиків національного друку у НБУВ видано 5 випусків бібліографічного показчика «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1916» (К., 1996–2002) та доповнене тритомне видання «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923» (К., 2004), у яких відображено книги українською мовою незалежно від місця їх видання. Продовжується формування БД для зведеного каталогу україномовної книги, зокрема й зарубіжної україніки. Видано 15 випусків (А–Р) бібліографічного показчика «Книга в Україні. 1816–1917» (К., 1996–2012). Вагомим внеском в українознавчу бібліографію є два випуски показчиків «Джерела українознавства» (Вип. 1. Вітчизняні бібліографічні джерела. – К., 1990; Вип. 2. Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань. – К., 1998). Цей ресурс відразу був включений до ДБФ бібліотек.

Здійснюється бібліографічне, історико-книгознавче та архівно-археографічне дослідження унікальних рукописних і спеціалізованих фондів НБУВ, що є культурним надбанням України. Наслідком комплексних досліджень стала підготовка наукових каталогів, бібліографічних показчиків рукописів, рідкісних та цінних видань. Серед них – «Книги Франциска Скорини у зібранні Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР» (укладачі І. О. Ціборовська-Римарович, Ю. А. Лабинцев, І. В. Стадниченко. – К., 1991), «Грецькі актові документи і листи з фондів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР» (укладач Є. К. Чернухін; редактор Л. А. Дубровіна. – К., 1991), «Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины» (укладач М. А. Шамрай

за участю Б. В. Грановського, І. Б. Торбакова. – К., 1995), «Аркушеві образотворчі видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1904–1923)» (укладачі Д. Д. Фоменко, І. І. Цинковська, Г. М. Юхимець. – К., 2002), «Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (укладач Л. А. Гнатенко. – К., 2007), «Українські нотні видання 1923–1934 у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (інструментальна музика)» (Л. В. Івченко, О. А. Вакульчук. – К., 2009) та ін.

Наполегливо й системно розгорнула науково-інформаційну діяльність, дослідження проблем бібліографознавства Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України.

На 1 січня 2011 р. загальний обсяг фонду ЛННБ становив понад 7 млн од. зб. Унікальний та рідкісний фонд бібліотеки включає рукописні пам'ятки XI – поч. XX ст., особові архівні фонди XVIII–XX ст., інкунабули, палеотипи, стародруковані видання XVI–XIX ст.; картографічні видання XVI–XVIII ст.; українську й іншомовну періодику XIX – першої половини XX ст.; твори українського і світового мистецтва – гравюри, рисунки, акварелі, гуаш, нотні твори вітчизняних і зарубіжних композиторів (XVI – початку XX ст.) [259, арк. 2].

Бібліотека спрямовує свої зусилля на розроблення проблем «Документальна пам'ять України», науково-бібліографічне опрацювання і розкриття рідкісних фондів, колекцій та збірок бібліотек, ретроспективний облік українських книжкових і періодичних видань, вивчення питань історії української бібліографії. Пріоритетними визначено науково-бібліографічні теми, пов'язані з формуванням репертуару української книги та періодики. Ці питання узагальнено в збірнику «Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики» (1996 р., відп. ред. Л. І. Крушельницька).

У Бібліотеці сформовано книгознавчу, бібліографознавчу та пресознавчу наукові школи, успішно функціонують наукові групи дослідників рідкісної стародрукованої та рукописної книг, творів мистецтва і музичної спадщини, які здійснюють підготовку матеріалів та формування електронної бази даних для створення національної бібліографії українського друку.

У ЛНБ, зокрема, науково опрацьовано архівну картотеку української книги, підготовлену у 1945–48 рр. академічними бібліотеками Києва та Львова під керівництвом Ю. Меженка, на основі якої видано 10-томний «Репертуар української книги, 1798–1916: Матеріали до бібліографії» (упорядкування, підготовка до друку та примітки Л. І. Ільницької, О. І. Хміль. – К., 2001–2009). Працю видано спільно зі Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України під науковим керівництвом проф. Я. Р. Дашкевича (1926–2010).

Розпочато укладання багатотомної бібліографії «Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939 рр.» (керівник проекту Л. І. Ільницька). Вже видано два томи цього ґрунтовного бібліографічного покажчика (Т. 1 : 1914–1919; Т. 2 : 1920–1923. – Л., 2010–2012).

Уже побачили світ бібліографічні покажчики «Товариство «Просвіта» у Львові (1868–1939 рр.)» (Л., 1996), «Видання Івана Тиктора та концерну «Українська преса. 1923–1977» (Л., 2000) та ін. Видано низку покажчиків, що розкри-

вають зміст періодичних видань («Назустріч», «Дзвони» та ін.). Науково-дослідним центром періодики ЛНБ розроблено єдину «Схему повного бібліографічного опису періодичного видання» (Л., 1994), спільно з усіма партнерами здійснюється бібліографування української преси. Це дає змогу на єдиних методичних засадах готувати анотовані каталоги, бібліографічні покажчики, історико-бібліографічні дослідження, покажчики змісту періодичних видань, формувати комп'ютерний банк даних (Мартинюк М. «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939)» (Л., 1998); «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.» (за ред. М. М. Романюка. – Т. 1–4, Л., 1998–2001); Романюк М. М., Галушко М. В. «Українські часописи Коломиї (1865–1994)» (Л., 1996); Романюк М. М., Галушко М. В. «Українські часописи Північної Буковини (1870–1940)» (Л., 1999); «Українські періодичні видання для жінок в Галичині, 1853–1939 рр.: анотований каталог» (Л., 1996) та ін.

Започатковано унікальне 20-томне історико-бібліографічне дослідження «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» (вже видано 3 томи; укладачі: М. В. Галушко, М. М. Романюк (керівник проекту), Л. В. Сніцарчук: Т. 1: 1812–1890; Т. 2: 1891–1907 рр. – Л., 2007–2009).

Підсумком теоретичних досліджень і науково-бібліографічних напрацювань ЛННБ є фундаментальні наукові праці, зокрема: випуски збірників наукових праць Науково-дослідного центру періодики, матеріали до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах» (Вип. 1–19. – Л., 1997–2012), що містять біо-бібліографічні статті про багатьох відомих, малознаних, «забутих» і сучасних українських журналістів, письменників, редакторів, літературознавців, видавців.

Видано покажчики, що розкривають унікальні рідкісні фонди ЛННБ: «Особисті архівні фонди відділу рукописів» (Л., 1995), чотири випуски «Каталогу кирилических стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України» (Л., 1993–2002).

Розвитку мережі бібліотек академічних установ як єдиної інформаційно-бібліотечної системи сприяє діяльність консультативно-дорадчого органу – Інформаційно-бібліотечної ради Національної академії наук України.

На засіданнях ІБР НАН України, наукових конференціях, семінарах, круглих столах, які проводилися спільно з НБУВ, обговорювався світовий досвід організації інформаційного забезпечення дослідницької діяльності в умовах зростання обсягів інформації і одночасного скорочення бюджетного фінансування та росту цін на друковану та електронну продукцію, розглядалися питання інтеграції діяльності бібліотек у формуванні і використанні ЕІР, модернізації бібліотечних технологій, адаптації бібліотечних кадрів до роботи у нових умовах [865, арк. 20].

Бібліотечний фонд мережі бібліотек науково-дослідних установ НАН України становить універсальну документну базу для наукових досліджень у галузі гуманітарних, природничих і технічних наук.

У 2007 р. бібліотечна мережа системи НАН України поповнилася трьома бібліотеками новостворених академічних установ – інститутів енциклопедичних досліджень, хімії поверхні та НІАЗ «Ольвія»; у 2010 р. – збільшилася на три бібліотеки: Національного науково-природничого музею, Інституту проблем природокористування та екології, а також Інституту керамології (відділення Інституту

народознавства НАН України). Разом з двома науково-методичними центрами – НБУВ і ЛННБ ім. В. Стефаника – бібліотечно-інформаційна мережа НАН України на 2012 р. нараховує 105 бібліотек [535, с. 1; 539, с. 3].

Станом на 01.01.2012 р. фонди бібліотек НДУ налічували 9177 тис. прим. (на 01.01. 1998 р. цей показник становив 8813,8 тис. прим.) [535, с. 5; 538, с. 6].

Середина 90-х рр. ХХ ст. була періодом початку формування українського сегменту в глобальній комп'ютерній мережі Інтернет. Бібліотеки почали активно створювати електронні каталоги, реферативні, проблемно-орієнтовані бази даних. Технічне переоснащення бібліотек на основі впровадження нових інформаційних технологій справило значний якісний вплив на розвиток довідково-бібліографічного обслуговування, кардинально розширивши ресурсні можливості, які надаються до послуг користувачів, підвищуючи оперативність доступу до наявних у бібліотеці та віддалених ресурсів.

У 1994 р. ЦНБ почала створювати електронний каталог (ЕК) нових надходжень книг, авторефератів дисертацій, періодичних видань та інших документів. У Бібліотеці було розроблено інформаційне забезпечення ЕК на окремі види документів та БД авторитетних записів; адаптовано машинозчитувану каталогізаційну технологію під вимоги оброблення стародруків і рідкісних видань; розроблено структуру формату бібліографічного запису нотних і образотворчих видань; впроваджено комплекс лінгвістичних засобів для інтелектуалізації пошуку в ЕК. Нині ЕК дозволяє здійснювати пошук за видами видань, елементами бібліографічного опису документа, словами з назв, рубриками ББК, вихідними даними тощо та є основним складником інтегрованої АБІС. На листопад 2012 р. ЕК НБУВ відображав понад 590 тис. книг, авторефератів, дисертацій, стандартів і понад 580 тис. періодичних і продовжуваних видань тощо (<http://www.nbuv.gov.ua/>). Загальний обсяг фондів НБУВ на кінець 2012 р. становив понад 15 млн.

Співробітники Бібліотеки запропонували й апробували технологію кооперативного реферування української наукової літератури, що передбачає централізоване оброблення монографічного складника обов'язкового примірника творів друку України в НБУВ і залучення інтелектуальних власників до реферування статей із серіальних видань, збірників наукових праць та матеріалів конференцій.

Загальнодержавна реферативна БД «Україніка наукова», започаткована НБУВ спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України у 1998 р., розкриває зміст основного потоку наукових видань України (монографії, енциклопедії, довідники, словники, періодичні видання, збірники наукових праць, матеріали конференцій, автореферати дисертацій тощо) і є цінним змістовим національним інформаційним ресурсом.

Нині це корпоративний проект «Системи реферування української наукової літератури» (учасники: ІПРІ, НБУВ, Національна наукова медична бібліотека України; Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського), метою якого є досягнення якісно нового рівня повноти й оперативності інформування суспільства про наукові напрацювання вітчизняних учених і фахівців.

Станом на 1 квітня 2008 р. БД вже нараховувала 246 610 записів і містила близько 500 назв наукових періодичних і продовжуваних видань, які опрацьовуються аналітично. З них: книги – 55 726 (23 %), автореферати дисертацій –

45 351 (18 %), статті – 145 533 (59 %). З них близько 120 назв (25 %) – періодичні та продовжувані видання НАН України, решта – видання науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів України [251].

Обсяг цієї БД постійно зростає, на 1 жовтня 2012 р. кількість записів становила вже понад понад 450 тис. Вільний доступ до БД на сайті Бібліотеки дає змогу отримувати оперативну реферативну інформацію щодо результатів наукової діяльності вітчизняних учених і фахівців. Активним попитом користується й Український реферативний журнал «Джерело». Його 4 галузеві серії (*Сер. 1. Природничі науки; Сер. 2. Техніка. Промисловість. Сільське господарство; Сер. 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво; Сер. 4. Медицина. Медичні науки*) містять аналітичну інформацію і є незамінними при задоволенні інформаційних запитів науковців, дослідників і студентів, найбільш оперативно і професійно забезпечують користувачів науковою інформацією з усіх галузей знання за документами, що виходять в Україні.

Подальший розвиток Системи реферування української наукової літератури передбачає досягнення вичерпного представлення інформації про результати діяльності українських учених і фахівців; рейтингування серіальних видань за критерієм інтегрованості в систему наукової комунікації (визначення «українського» імпаکت-фактора) на основі проведення бібліометричних та інформметричних досліджень; виділення галузевих фрагментів бази даних «Україніка наукова» та їх подальше передавання до відповідних міжнародних реферативних баз даних для включення вітчизняної наукової інформації у світову систему документних комунікацій [346].

У НБУВ формуються бібліографічні та фактографічні БД довідкових і бібліографічних зарубіжних видань; зарубіжних видань, що надходять шляхом міжнародного книгообміну; національної бібліографії України; джерел національної біографістики і алфавітний словник видатних діячів України та ін.

Створено загальнодержавний репозитарій електронних версій наукової періодики України, що включає статті з більш як 1,8 тис. журналів і збірників наукових праць останніх років. Нормативною базою наповнення репозитарію став спільний наказ ВАКу і НАН України «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 15 січня 2009 р. Серед проектів відкритого доступу репозитарій не має аналогів у Європі та СНД.

Формування Наукової електронної бібліотеки у НБУВ і розроблення механізму доступу до неї спрямоване на вирішення питання з забезпеченням користувачів національною науковою інформацією.

У ЛННБ наповнення ЕК здійснюється з 1997 р. Крім цього, читачі бібліотеки мають змогу користуватися створеними у ЛННБ України ім. В. Стефаніка БД, що відбивають фонди бібліотеки: періодичних видань, інкунабулів та кирилических стародруків, фольклорно-музичних записів, колекцій [101]. Нині ЕК ЛННБ містить понад 400 тис. записів, крім того створено БД авторитетних записів (понад 20 тис.).

Робота бібліотек та бібліотечно-інформаційних підрозділів НДУ НАН України спрямовувалася на формування документних ресурсів як бази наукового

дослідження. Для їх розвитку характерне взамовикористання, бібліографічне, науково-аналітичне опрацювання інформації, створення локальних і корпоративних електронних довідково-бібліографічних ресурсів.

Бібліотеки системи НАН України почали активно створювати власні електронні каталоги та бібліотеки, БД відповідно до тематики наукових досліджень та інтегрувати їх до національної системи електронних бібліотек. Бібліотеки та інші науково-інформаційні підрозділи системи стали зосереджувати увагу на організації знань, їх кумуляції, створенні конкурентоспроможних національних інформаційних ресурсів. Інформаційні підрозділи інститутів переорієнтувалися на складніші і відповідальніші завдання з прогнозування розвитку науково-технологічної та інноваційної сфер, підготовки аналітичних оглядів, проведення патентно-ліцензійних робіт, здійснення стандартизаційної та перекладацької діяльності тощо [865, арк. 4].

Вже на середину 1990-х рр. до послуг науковців, користувачів бібліотек інших установ надавалися різноманітні БД. Поряд з формуванням традиційних каталогів і картотек бібліотеки установ НАН України створюють ЕК. Бібліотека Інституту кібернетики веде ЕК з 1987 р., Інституту металофізики – з 1993 р., Інституту економіки та прогнозування – з 1993 р., Інституту математики – з 1997 р. Формують електронні каталоги бібліотеки інститутів радіофізики та електроніки, біохімії, ботаніки, соціології, історії України, зоології, археології, біології південних морів, гідробіології, філософії, держави і права, ГАО, ФТІНТ. У першу чергу до ЕК вводяться картотеки праць співробітників, нові надходження.

У 2001 р. в інститутах було створено: 19 БД аналітичних оглядів, 20 – стандартів, 42 – патентів і ліцензій, 30 перекладів, 28 – тематичних картотек, 4 – виконаних НДР [865, арк. 15]. На початок 2002 р. у багатьох установах НАН України були створені БД наукових праць співробітників. В інститутах газу, кібернетики, фізики напівпровідників, історії України ведуться БД з провідної тематики установ. В Інституті металофізики найбільшим попитом користується БД «Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології».

З одного боку, у складних умовах економічної скрути та обмеженого фінансування, а з іншого – в період бурхливого розвитку інформаційної індустрії, впровадження Інтернету, бібліотеки НАН України намагаються самостійніше вирішувати питання як щодо формування ДБА, так і використання програмного забезпечення для створення своїх ЕК та БД.

У 2002 р. НБУВ для керівників бібліотек організувала семінар на тему «Взамовикористання інформаційних ресурсів бібліотеками НАН України», а спільно з провідними бібліотеками Києва – нараду «Інтеграція електронних інформаційних ресурсів бібліотеками НАН України» [865, арк. 23]. Такі науково-практичні семінари для бібліотек мережі проводяться щорічно.

Активізації діяльності НБУВ як головної науково-інформаційної установи НАН України, науково-методичного і координаційного центру для бібліотечно-інформаційних підрозділів НДУ сприяло прийняття Президією НАН України постанови від 9 липня 2004 р. «Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи», в якій розвиток цієї сфери визнано одним з пріоритетних напрямів зміцнення вітчизняного науково-технічного потенціалу,

окреслено основні завдання удосконалення діяльності бібліотечно-інформаційних підрозділів.

У бібліотеках інститутів біології південних морів, проблем матеріалознавства, сорбції та проблем ендокології, кібернетики, проблем реєстрації інформації, загальної та неорганічної хімії, ГАО, ФТІНТ створювалися БД аналітичних оглядів, перекладів, стандартів, патентів, ліцензій, виконаних НДР, адресної, бібліографічної та біобібліографічної інформації [865, арк. 9].

Інститут радіофізики та електроніки веде бібліографічну БД наукових статей, Інститут надтвердих матеріалів – «Каталог інструментів з надтвердих матеріалів», Донецький ботанічний сад – БД «Колекційний фонд Донецького ботанічного саду», Фізико-технологічний інститут металів та сплавів – БД «Теплофізичні та механічні властивості металів та сплавів», «Ливарне виробництво чорних та кольорових металів», які користуються сталим попитом на інформаційному ринку. БД з металургійного, доменного, сталеплавильного виробництва, властивостей шлакових та металевих розплавів ведеться в Інституті чорної металургії; з порошкової металургії – в Інституті проблем матеріалознавства; з біотехнології та біобезпеки – в Інституті біохімії [865, арк. 9, 15, 22].

Деякі бібліотеки пропонують користувачам наявні в них електронні ресурси, повнотекстові БД на своїх веб-сайтах. У бібліотеці Кримського філіалу Інституту археології (КФІА) створено БД «Бібліографія з археології», «Праці співробітників КФІА». Бібліотеки інститутів проблем міцності, фізики напівпровідників, ботаніки, математики представляли свої електронні ресурси на веб-сайті НБУВ.

Слід зазначити, що у регіонах зміцнили позиції окремих бібліотек НДУ як галузевих інформаційних центрів. Бібліотеки інститутів біології південних морів, Фізико-хімічного інституту, ФТІНТу, Інституту економіки промисловості, маючи унікальні документні фонди, якісний довідково-пошуковий апарат, стали зв'язки з міжнародними науковими установами і організаціями, стали по суті головними галузевими інформаційними центрами регіонів.

Бібліотека ФТІНТ бере участь у зведеному каталозі та БД періодичних видань, які надходять до фондів наукових бібліотек Харківської області, що створюються у Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка. Бібліотека Інституту чорної металургії подає списки нових надходжень вітчизняних та зарубіжних періодичних видань до Дніпропетровської центральної наукової бібліотеки гірничо-металургійного комплексу, яка готує зведений покажчик наукової літератури бібліотек міста [535, с. 25].

Хоча з року в рік й розширювався комп'ютерний парк наукових бібліотек, їх підключення до мережі Інтернет, у 2007 р. 15 % бібліотек НДУ ще взагалі не мали комп'ютерної техніки. Отримали вихід в Інтернет і обладнали АРМі бібліотеки інститутів газу, кібернетики, літератури, проблем моделювання в енергетиці, демографії та соціальних досліджень, Криворізького ботанічного саду. Всього у бібліотеках НДУ створювалося 143 БД, з них 120 – бібліографічних, 23 – повнотекстових, 704 – бібліографічних картотек [535, с. 15, 25].

В окремих бібліотеках НДУ до ЕК включають бібліографічні бази даних особових бібліотек учених. Наприклад, в ЕК Інституту металофізики представлені: «Бібліотека Д. К. Заболотного», «Книжкове зібрання академіка В. М. Свечнікова»,

«Особова бібліотека академіка АН УРСР В. Н. Гриднева». Бібліотека Інституту електрозварювання надає доступ до БД «Література з особистої бібліотеки Б. Є. Патона», бібліотека Інституту електронної фізики – до БД «Особова бібліотека професора І. П. Записочного», бібліотека Інституту проблем міцності – до БД «Бібліотека Г. С. Писаренка» та «Бібліотека С. В. Серенсена», бібліотека Інституту регіональних досліджень – до БД «Бібліотека академіка НАН України М. І. Долішного», бібліотека Інституту теоретичної фізики – до БД «Бібліотека д-ра фіз.-мат. наук А. Й. Тешенка» [538, с. 41].

Бібліотеками НДУ НАН України створюються бази даних, які розкривають їхні фонди та висвітлюють певні галузеві чи тематичні проблеми відповідно до потреб певних регіонів, конкретних замовників і користувачів, здійснюється інформаційно-аналітичне забезпечення вищих та регіональних органів законодавчої та виконавчої влади. Однак на 2010 р. для віддалених користувачів на сайтах НДУ були доступні ЕК лише 20 бібліотек. Каталоги ще 20 бібліотек доступні тільки у локальних мережах наукових установ або в приміщеннях бібліотек.

Найбільші за обсягом (кількістю бібліографічних записів) ЕК створено в бібліотеках інститутів проблем міцності (136 тис. записів) та зоології (понад 100 тис. записів). У 2010 р. завершили введення до ЕК усіх наявних у фонді документів бібліотеки Радіоастрономічного інституту та Інституту географії [538, с. 40].

Крім бібліографічних БД бібліотеки створюють і повнотекстові БД наукових іноземних журналів (інститути електронної фізики, проблем міцності, фізики конденсованих систем), статей співробітників (Криворізький ботанічний сад), монографій та наукових збірників (інститути проблем ринку та економіко-екологічних досліджень) та ін. [538, с. 41].

Для забезпечення вченим і фахівцям вільного доступу до актуальної наукової інформації у руслі Будапештської ініціативи «Відкритого доступу» бібліотеки Інституту біології південних морів, Одеського філіалу ІБПМ, Інституту ботаніки, Фізико-хімічного інституту, ГАО та ін. формують репозитарії своїх установ – електронні архіви опублікованих та неопублікованих статей співробітників, дисертацій, монографій, навчально-методичних посібників, найзапитуваніших книг, збірників конференцій та інших документів. Це не лише надає змогу довгострокового зберігання і забезпечення доступу до наукових матеріалів, а й розширює можливості установи щодо обміну метаданими та організації пошуку за розподіленими репозитаріями [538, с. 33–34].

ЛННБ і НБУВ у 2010 р. приєдналися до організації «Світова цифрова бібліотека», метою якої є сприяння взаєморозумінню та поінформованості представників різних країн і культур, поширення багатомовного змістового ресурсу в мережі Інтернет, сприяння науковим дослідженням, освіті, скорочення «розриву» в цифрових технологіях [259]. Бібліотеки створюють цифрову колекцію найцінніших видань, які становлять національне надбання, для відображення у Європейській бібліотеці, Світовій цифровій бібліотеці та в проекті Некомерційного партнерства «Бібліотечна Асамблея Євразії» «Золота колекція Євразії».

Провідним напрямом діяльності наукових бібліотек системи НАН України є поліпшення інформаційного забезпечення наукових досліджень Національної академії наук, нарощування інформаційного потенціалу бібліотек, впровадження

сучасних високоефективних технологій для забезпечення доступу до світових ІР, подолання дефіциту інформації.

4.2. Довідково-бібліографічне обслуговування електронними інформаційними ресурсами

Збільшення обсягів інформації та створення її надлишків, універсальність та ексклюзивність запитів користувачів потребували оперативності бібліографічного пошуку та релевантності інформації. У зв'язку з цим значно зросла роль вторинного інформаційного ресурсу – різноманітних бібліографічних, реферативних, проблемно-орієнтованих баз даних, інформаційно-аналітичних продуктів, які є засобом доступу до першоджерел інформації.

У 90-ті рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. суспільно-політичні зміни спричинили зміни на ринку праці, перегляд програм навчальних закладів, що, своєю чергою, зумовило підвищений попит на економічну, правову, соціологічну та іншу інформацію і призвело до збільшення кількості користувачів бібліотек, а також до зростання обсягів довідково-бібліографічної роботи. Змінилася й тематика бібліографічних довідок. Вона охоплювала різноманітні сфери суспільно-політичного життя України та зарубіжних країн, питання ринкової економіки, проблеми природничих і точних наук.

Довідково-бібліографічне обслуговування у ЦНБ здійснювалося як спеціалізованими підрозділами та читальними залами бібліотеки, так і безпосередньо відділом довідково-бібліографічного обслуговування. У 1991 р. у ЦНБ розпочато довідково-бібліографічне обслуговування користувачів інформаційними ресурсами на компакт-дисках.

У середині 90-х рр. ХХ ст. у НБУВ і ЛНБ для задоволення інформаційних потреб читачів інтенсивно впроваджувалися і використовувалися локальні бази даних та БД на магнітних носіях, компакт-дисках, які відзначалися компактністю, надійністю, високою ємністю і мобільністю. Наукова організація доступу до максимуму бібліографічної та довідкової інформації, передусім на електронних носіях, локально та у онлайн-режимі створювали надійну базу для забезпечення інформаційних запитів читачів, надавали можливість здійснювати ДБО на якісно новому рівні.

У бібліотеці Інституту надтвердих матеріалів до послуг спеціалістів надавалася автоматизована БД «Надтверді матеріали» (з 1980 р., 140 тис. документів), що дало можливість отримувати інформацію із зарубіжних БД за системою CODAS; у бібліотеці Інституту фізики напівпровідників – БД «Матеріалознавство напівпровідників»; у бібліотеці ГАО – БД «Астрономія». У бібліотеці Інституту проблем матеріалознавства науковці користувалися БД «ДОФІН» (документальна (реферативна) інформаційно-пошукова система з порошкової металургії, нової кераміки, композитів і покриттів); документальною БД «Організації» (підприємства та установи, які працюють у галузі порошкової металургії), «Персоналії» (персоналії науковців, які працюють у галузі порошкової металургії); електронним тримовним (російсько-українсько-англійський) словником сучасного матеріалознавства [101].

У бібліотеках Фізико-технологічного інституту металів та сплавів до послуг спеціалістів надавалася БД з питань ливарного виробництва; в Інституті електродинаміки – БД «Діалог-2»; Інституті хімії високомолекулярних сполук – БД з теплофізичних властивостей полімерів [101].

Бібліотека Інституту проблем кріобіології кріомедицини до послуг спеціалістів надавала БД відділу науково-технічної інформації «Кріомедицина, кріобіологія, кріогенна техніка», «Кріобіології центри світу»; бібліотека Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного – БД «Лишайники України», «Гербарій вищих рослин України», «Рідкісні і ендемічні рослини Криму і Карпат».

Бібліотека Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського створюєвала БД «Путівник по рукописних фондах Інституту»; бібліотека Інституту мовознавства – БД «Генеральний реєстр українських слів», «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.», «Українська лінгвістична термінологія», «Словник морфем української мови», «Лексична картотека української мови», «Лексична діалектична картотека», «Ономастична картотека» та ін. [101].

Якщо у 1999 р. більш як у 30 наукових установах були створені локальні комп'ютерні мережі з виходом в Інтернет, то у 2000 р. – вже у 37, у 2001 р. – у 47 [865, арк. 4, 8, 14].

У ЛНБ з 1995 р. впроваджено технічне та програмне забезпечення для прийому інформації електронної комп'ютерної газети «ВСЕ – ВСІМ», що включала передплачені БД ВІНІТІ та «Current Contents» [114, с. 257].

Впровадження комп'ютерних технологій значно змінило характер традиційної роботи і зміст професійних функцій бібліотечних фахівців: їм доводилося опановувати нові, ефективніші технології пошуку та оброблення документів. Використання електронних інформаційних ресурсів у довідково-бібліографічному обслуговуванні розширювало інформаційну базу для виконання всіх типів бібліографічних довідок залежно від конкретного запиту і можливостей пошукових систем та конкретних БД (бібліографічних, реферативних, повнотекстових, тематичних, фактографічних тощо).

Міжнародний фонд «Відродження», Інститут Відкритого суспільства, Міжнародний науковий фонд у 1995–2002 рр. підтримали проекти НБУВ, спрямовані на організацію локальних комп'ютерних мереж, відкритого доступу до інформації, до мережі Інтернет, придбання політематичних баз даних на компакт-дисках.

Створена у 1996 р. за проектом «Доступність інформації» (керівник Т. В. Добко) локальна CD-ROM-мережа з двома серверами, оснащеними багатодисковими пристроями для читання інформації (CD-ROM Jukebox CDJ 70044 X фірми «Nacamichi» з касетами на 7 дисків і три Changer DRM-624 X фірми «Pioneer» з касетами на 6 дисків), набагато підвищила доступність та простоту використання компакт-дисків, а також сприяла фізичному збереженню оптичних носіїв. Одночасний доступ надавався до 35 компакт-дисків, враховуючи й встановлені у комп'ютери CD-ROM-драйвери. Застосування невиокремлених серверів в умовах гострої нестачі коштів на придбання комп'ютерів дозволяло використовувати їх одночасно для двох завдань – забезпечення спільного доступу до мережевих ресурсів, з одного боку, та використання як робочої станції для співробітників – з іншого. А масштабність і відкритість системи давала змогу у

наступні роки розширювати інформаційний потенціал за рахунок включення у мережу додаткових багатодискових накопичувачів [212].

Це надало можливість працювати на окремій ЕОМ з кількома базами одночасно, забезпечувався й доступ до БД на КОД з декількох комп'ютерів, зокрема, й у читальному залі, за рахунок чого помітно зменшилися витрати часу на надання інформаційних послуг. Тобто довідково-бібліографічне обслуговування перейшло на якісно новий рівень [863, арк. 136, 141–142].

Для надання читачам науково-методичної допомоги при пошуку інформації у БД співробітниками НБУВ було підготовлено анотований каталог найважливіших баз даних на компакт-дисках, наявних у бібліотеці, «Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування» (К., 1996) [178]. Путівник по електронних бібліографічних ресурсах інформував про 37 БД, у тому числі 29 зарубіжних, доступних українським користувачам (бібліографічних, фактографічних та повнотекстових). Назва БД супроводжувалася короткою інформацією про її тип, зміст, види документів, хронологію, способи пошуку, виробника.

Зокрема, рекомендовано до використання користувачами локальні БД: повнотекстові БД «Закон», «Кодекси», «Різне» комп'ютерної правової бібліотеки (виробник – Інформаційно-аналітичний центр «Ліга», м. Київ); бібліографічна: «ECON – Питання ринкової економіки», бібліографічно-реферативна «Статистика»; інформаційно-аналітична «Події. Факти. Коментарі»; «Електронний каталог бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Шевченка (м. Сарсель, Франція)» (виробники – НБУВ, НТШ) та ін.

Серед інформаційних ресурсів на CD-ROM найбільший інтерес для користувачів мали такі зарубіжні бібліографічні, реферативні БД з великою ретроспекцією: «Index Translationum» (Центр обміну інформацією ЮНЕСКО, Париж), «Periodical Abstracts Research I» (University Microfilms International (UMI), США), «Prszwodnik Bibliograficzny» (виробник – Бібліотека Народова (Варшава, Польща)), «Science Citation Index: An International interdisciplinary index to the literature of science, medicine, agriculture, technology and behavioral sciences» (Інститут наукової інформації, США), «Slovenska Bibliografija» (Бібліотека Народного університету, м. Любляна, Словенія), «Social Sciences Index» (Y. W. Wilson Company та компанія SilverPlatter Information, США).

Важливим і корисним для працівників бібліотеки був отриманий в дар ЕК Бібліотеки Конгресу (США) (Library of Congress) на компакт-дисках, який складався з декількох випусків CDMARC Bibliographic, CDMARC Names, CDMARC Subjects і періодично оновлювався. Він містив понад 4 млн назв книг, серійних видань, карт, музичних і відеоматеріалів за період з 1968 по 1994 р. 450 мовами.

Користувачі за допомогою БД мали можливість знаходити необхідну для наукових досліджень інформацію, не відображену в інших бібліографічних джерелах.

Комплектування ДБФ інформаційними ресурсами на CD-ROM здійснювалося шляхами поточного комплектування, валютної передплати, міжнародного книгообміну, отримання в дар. Серед них найбільш інформативною була БД «Periodical Abstracts. Reseach I», отримана в дар від Американського дому, що функціонував при Посольстві США в Україні [178, с. 2]. Для їх ефективного використання завідувач сектору ДБА В. С. Бородавко здійснила переклад з

англійської мови і адаптацію інструкції з використання пошукової системи «ProQuest», що сприяло усуненню мовних бар'єрів та інтенсифікації самостійного пошуку інформації користувачами.

Варто згадати, що БД на компакт-дисках «Journal Citation Reports» за 1996–1998 рр. і «Science Citation Index with Abstracts» за 1999 р., а також комп'ютерне обладнання для їх використання Бібліотека також отримала завдяки грантам Міжнародного фонду «Відродження» в рамках Міжнародної Соросівської програми підтримки освіти в галузі точних наук і Міжнародного наукового фонду [863, арк.132].

Низка бібліографічних і фактографічних БД Росії з питань держави і права, підприємництва, банківської справи, комп'ютерних технологій («Экспортеры и импортеры России», «Промышленность России и ближнего зарубежья» тощо), отримані шляхами централізованого комплектування та обміну, задовольняли тематичні запити з питань ринкової економіки.

До фондів НБУВ надійшла низка EIP Silver Platter Information (SPI, США) – компанії, широко відомої у світі сучасними інформаційними технологіями. В середині – наприкінці 90-х рр. XX ст. для користувачів Бібліотеки були представлені такі бази даних SPI на CD-ROM: «F & S INDEX plus Text. International» (Information Access Company та SPI), «MATHSCI DISK» (Американське математичне товариство та SPI), «MEDLINE» (Національна медична бібліотека США SPI), «PsycLit Journal Articles» (Американська психологічна асоціація та SPI) та ін.

З метою ефективного використання EIP у ВДБО готувалися анотовані каталоги БД та інструкції, інформаційні листи, пам'ятки, які інформували користувачів про наявні електронні ресурси і допомагали українським бібліотекарям професійно їх використовувати при довідково-інформаційному обслуговуванні [863, арк. 83, 84, 149–151, 153, 221–223].

Провідний бібліограф НБУВ В. А. Шкаріна розробила інструкцію з практичного використання системи пошуку «Пошукова система WinSPIRS» (К., 2000), де викладено методику роботи з базами даних інформаційно-пошукової системи SPIRS для Windows [692]. Це дало можливість персоналу та користувачам оволодіти методикою ефективного пошуку в EIP на компакт-дисках.

Увага співробітників Бібліотеки акцентувалася також на використанні комп'ютерних технологій з метою полегшення виконання рутинних копітких ручних процесів. Так, 1997 р. головним бібліографом НБУВ О. М. Василенко було розроблено і запроваджено технологію статистичної звітності за основними показниками ДБО на програмному забезпеченні Excel. Технологія стала запроваджуватися в інших підрозділах і бібліотеках, і досі ефективно використовується у НБУВ для статистичного обліку та аналізу бібліотечно-інформаційних послуг [179, с. 41–49].

Питання стану та перспектив удосконалення довідково-бібліографічного обслуговування у НБУВ неодноразово розглядалися на засіданнях вченої ради НБУВ. Зокрема, у рішенні вченої ради від 22 червня 1999 р. було вказано на необхідність посилення уваги до розвитку перспективних напрямів ДБД, створення ЕК на ДБФ, формування баз даних, переведення бібліографічних картотек на нові носії, уніфікації системи обліку довідок [863, арк. 148].

Впровадження нових технологій бібліографічного пошуку внесло якісні зміни у ДБО, а також, попри недостатнє кадрове забезпечення підрозділу, зумовило кількісне збільшення основних показників бібліотечно-бібліографічного обслуговування.

Після деякого спаду у наданні бібліографічних послуг наприкінці 1980 – на початку 1990-х років, пов'язаного з переїздом у нове приміщення Бібліотеки, зміною режиму роботи (зменшення годин на обслуговування читачів), іншими суб'єктивними чинниками з 1995 р. почали значно зростати кількісні показники відвідувань НБУВ взагалі і читального залу ВДБО зокрема (1995 р. – 16 952, 1996 р. – 19 972, 1997 р. – 23 541, 1998 р. – 24 253, 2000 р. – 28 662, 2001 р. – 26 804, 2003 р. – 23 708). Відповідно, зростали кількісні показники надання ВДБО усних бібліографічних довідок (1995 р. – 5165, 1996 р. – 5449, 1997–5869, 1998 р. – 6033, 2000 р. – 6522, 2003 р. – 5349) та книговидача (1995 р. – 221 645, 1996 р. – 263 012, 1997 р. – 306 366, 1998 р. – 239 635, 2000 р. – 322 983, 2001 р. – 325 382, 2003 р. – 291 717 примірників) [863, арк. 142–143, 868, арк. 168].

У 1995 р. ВДБО було виконано 189 письмових бібліографічних довідок, що включали 7496 назв документів, у 1996 р. – 170 (9945 назв), у 1997 р. – 167 (6800 назв), у 1998 р. – 186 (4450 назв), у 2000 р. – 148 письмових (6123 назв), у 2001 р. – 148 (6536 назв), а у 2003 р. – 147 (7647 назв), при виконанні яких застосовувався бібліографічний пошук у традиційному режимі та з використанням баз даних [863, арк. 143, 200; 868, арк. 168]. Якщо з використанням локальних ЕІР та ресурсів на компакт-дисках у 1996 р. було виконано 779 бібліографічних довідок, то у 1997 р. вже 1615, у 1998 р. – 4079, у 2000 р. – 1286, у 2001 р. – 978, у 2003 р. – 742 (у вигляді відповідним чином оформленого списку літератури або електронного файлу) [863, арк. 143, 200; 868, арк. 168].

Найбільш активно використовували при задоволенні інформаційних потреб читачів такі бази даних: «Комп'ютерна правова бібліотека» («Ліга. Закон»), «Periodical Abstracts Research», «Science Citation Index», «Journal Citation Reports» та ін. Середня кількість відвідувачів ВДБО у 2001 р. на місяць склала 2233,6, середньоденна – 75,5. Середня книговидача на одного відвідувача – 12,1. Найбільш активними були місяці лютий, березень, жовтень, листопад, а дні – вівторок, четвер та субота, години – з 12 до 17. У читальному залі ВДБО було лише 30 читацьких місць і 4 АРМ, що спричиняло незручності і створювало напружену обстановку.

Аналіз відвідувань за категоріями показав, що найактивніше послугами читального залу ВДБО користувалися: фахівці різних галузей виробництва – 42,8 %, студенти – 23 %, наукові працівники без вченого ступеня – 15,7 %, кандидати наук – 15,6 %, академіки, члени-кореспонденти, доктори наук – 2 %, іноземні спеціалісти, аспіранти – 0,5 %.

З наданих читачам у 2001 р. 5956 усних бібліографічних довідок та консультацій за видами становили: тематичні – 55,2 %, адресні – 6,3 %, уточнювальні – 5,8 %, фактографічні – 23,5 %, бібліографічні консультації – 9,2 %. Розподіл усних бібліографічних довідок та консультацій за галузями знань був таким: гуманітарні, суспільні науки – 78,5 %, природничі – 10,8 %, технічні – 7 %, медицина, сільське господарство – 3,7 %. Найбільший відсоток усних бібліографічних довідок склали довідки юридичної тематики – 16 %, філологічної –

13 %, економічної – 12,7 %, історичної – 9,2 %, з питань науки, освіти, культури – 11,7 %.

Великий попит у користувачів при пошуку повних текстів сучасного законодавства України мали БД нормативних і законодавчих документів, законопроектів, представлені на сайті Верховної Ради України (<http://www.rada.kiev.ua>).

Основним правовим електронним ресурсом у 90-ті рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. були БД «Комп'ютерної правової бібліотеки», які включають українською мовою повні тексти Законів України, указів та розпоряджень Президента України, документів Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, положень та інструкцій різних міністерств та відомств за період 1991 р. (нині цей ресурс змістовно і хронологічно розширено). У ВДБО систематично здійснювалася актуалізація БД за модемним зв'язком через мережу Інтернет. Упродовж року до БД надходило понад 10 тисяч текстів законодавчих і нормативних документів.

Надавалися до послуг користувачів і бібліографічні бази даних ІНІСН на компакт-дисках, що надходили до фондів НБУВ за передплатою: «Социальные и гуманитарные науки», «Экономика и демография (1991–1998)», «Языкознание (1986–1998)», «Литературоведение (1986–1998)», «Философия и социология (1991–1998)», «Науковедение (1991–1998)», «Государство и право. Политология (1996–1998)», хронологія продовжувалася і в наступні роки. Згодом з'явилася можливість безкоштовно послуговуватися ресурсами через мережу Інтернет: www.inion.ru).

Інформаційні запити з медицини допомагала задовольняти БД «Российская медицина (1988–1995, 1996–1998)» (ГЦНМБ, «Российская национальная библиография» М., 1997; М., 1998) та ін.

У 2001 р. ВДБО за запитами читачів, наукових та офіційних установ за БД виконав 978 довідок. З них найбільше за БД «Ліга. Закон» – 685 (70 %) (у 2000 р. – 933), БД ІНІСН, «Science Citation Index», «EBSCO», «Journal Citation Reports», «Российская медицина», «Zentralblatt MATH», «ProQuest», «Index Translationum» та інші – 126 (13 %).

На кінець 90-х рр. ХХ ст. у фондах НБУВ вже нараховувалося понад 100 різноманітних баз даних на CD-ROM. Слід сказати, що хоча НБУВ і була лідером у впровадженні нових комп'ютерних технологій в Україні, проте комплектування ЕІР на CD-ROM, вторинних ІР світових виробників, які є стратегічним інформаційним ресурсом держави в забезпеченні розвитку наукових досліджень, урахуваючи нестабільне фінансування, відсутність систематичної валютної передплати, залежність від грантів, благодійної підтримки, обміну, дарів інших бібліотек, мало фрагментарний характер. Тому адміністрація та провідні фахівці бібліотеки працювали над пошуком додаткових джерел фінансування, намагаючись створити належне інформаційне забезпечення користувачів.

Комп'ютеризація вплинула на якість довідково-бібліографічного обслуговування, в більшості випадків значно скорочуючи час користувача на пошук бібліографічної, фактографічної чи повнотекстової інформації. Втім користувачі, як правило, не мають навичок пошуку, великих знань про ресурси (як друковані, так і електронні) чи оціночних навичок, якими володіють бібліотекарі. Ці додаткові послуги стали тією сферою професійної експертизи та соціального авторитету бібліотекаря, які формувалися і створювалися протягом багатьох років роботи

з друкованими джерелами інформації. Знання організації традиційного ДБФ, бібліографічних та реферативних покажчиків, каталогів, систем класифікації допомагають бібліографам і при автоматизованому пошуку.

З одного боку, поширення електронних інформаційних ресурсів значно розширило можливості бібліографічного пошуку, з іншого – ускладнило вибір відповідного джерела пошуку.

Важливим інструментом забезпечення релевантності інформації є визначення оптимальної стратегії пошуку документів, надійності джерел інформації. Стратегія автоматизованого бібліографічного пошуку включає такі основні етапи: аналіз запиту; інтерв'ю з користувачем; визначення предметних рубрик, ключових слів, термінів, дескрипторів, їх взаємозв'язків; доповнення переліку пошукових термінів синонімами, асоціативними термінами; подання визначених пошукових термінів мовою, що використовується у БД; формування пошукового припису; оцінка результатів пошуку; відбір джерел, релевантних запиту; запис результатів у вигляді файла; відправка інформації користувачеві каналами зв'язку [179, с. 37].

В умовах перевиробництва інформації актуальним є орієнтація на рівень «інформаційної достатності». У ДБО рівень «інформаційної достатності», насамперед, визначається наперед заданими користувачем критеріями пошуку інформації, обмежений обсягом необхідної інформації, видами документів, мовами, хронологією тощо.

Інформація з теми щодо прийняття того чи іншого управлінського рішення, вирішення певного наукового чи виробничого завдання може бути повна, часткова, конкретна, описова, оглядова тощо, але завжди постійними критеріями її оцінки є об'єктивність та актуальність. Орієнтація на рівень інформаційної достатності обмежує результати пошуку необхідної користувачеві інформації, знижує «інформаційний шум», ймовірно присутній при об'ємних бібліографічних пошуках. У цьому зв'язку вміння використовувати вторинну інформацію набуває першорядного значення. На перший план виходить знання про організацію інформації, їх оцінка та аналіз, організація до них доступу.

Робота НБУВ щодо підвищення інформаційної культури користувачів була спрямована на розширення процесів їх самообслуговування при пошуку інформації. Для забезпечення ефективності пошуку і релевантності інформації персонал відповідних підрозділів здійснював підготовку довідкової інформації для користувачів широкого спектру, путівників по ЕІР. Це було викликано все ще неуніфікованістю програмного забезпечення, що застосовується виробниками інформаційних продуктів на компактних оптичних дисках, різними пошуковими можливостями БД на CD-ROM, DVD, принципами роботи з їх аналогами в Інтернеті.

Досвід провідних фахівців НБУВ з питань довідково-бібліографічного пошуку, використання ЕІР активно популяризувався у фахових періодичних виданнях, доповідях на науково-практичних конференціях. Низка публікацій була присвячена порівнянню ресурсів пошуку – традиційних та електронних каталогів, розкриттю змісту та питанням методики використання окремих БД.

Упродовж 1995–2001 рр. науковці НБУВ І. М. Архіпова, О. М. Василенко, Н. С. Дацькова, Т. В. Добко, Н. Я. Зайченко, О. В. Карплюк, Н. І. Моїсеєнко, С. А. Третяк, В. А. Шкаріна опублікували понад 30 статей з різних аспектів

використання баз даних з питань ринкової економіки, українського і міжнародного права, зарубіжних БД: «Silverplatter Information» «Zentralblatt MATH», «Science Citation Index» тощо [53, 119, 120, 169, 178, 183, 184, 189, 192, 216, 250, 301, 634–637, 688–690]. Найактивніше працювали з питань впровадження ЕІР, використання БД на CD-ROM та висвітлювали практику ще тоді «нетрадиційних» ресурсів у бібліотеці Т. В. Добко, Л. Й. Костенко, Н. І. Моїсеєнко, В. А. Шкаріна та ін.

Персонал довідково-інформаційних служб відкрив для себе нові сфери надання допомоги користувачам за допомогою використання бібліографічних програм, програм проведення презентацій, графічних засобів та інших подібних до них пакетів.

Робота фахівців НБУВ з впровадження нових інформаційних технологій, створення та використання локальної CD-ROM-мережі отримала позитивну оцінку на засіданні Бібліотечної ради Президії НАН України, досвід поширювався і використовувався в інших бібліотеках України [212; 863, арк. 142].

У ЛНБ за сприяння фонду «Відродження» у 2000 р. користувачі отримали доступ до електронних публікацій видавництв Springer, EBSCO, Academic Press. Також було започатковано обслуговування системи правової інформації «ЛОЦ-МАН» [114, с. 258].

На початку третього тисячоліття значні за обсягом і хронологією ЕІР були надані користувачам України завдяки програмі *EIFL Direct* (Електронна інформація для бібліотек), що є спільним проектом Інституту відкритого суспільства (Будапешт) як складової частини фонду Дж. Сороса та фірми *EBSCO Publishing* (складової частини *EBSCO Industries Inc.*) – одного з найбільших світових виробників електронних журналів та баз даних. Було організовано доступ до понад 3000 повнотекстових електронних журналів, близько 1300 брошур, більш як 150 газет, текстів інформаційних стрічок 6 найбільших служб новин, а також бюлетенів і довідників таких відомих наукових видавництв, як *American Institute of Physics*, *Blackwell Publishers*, *Gordon & Breach Science Publishers*, *Harvard Business School Publishing*, *MCB University Press*, *Taylor & Francis*, *University of California Press* та ін.

В Україні протягом трьох років (2000–2002) програма працювала за сприяння Міжнародного фонду «Відродження». Нею було охоплено понад 160 бібліотек та інших установ України. *EIFL Direct* включала дві системи: електронні журнали та бази даних. Режими доступу – онлайн-вий через Інтернет та компакт-диски.

До НБУВ за програмою *EIFL Direct* надходили чотири БД на компакт-дисках, що містять реферативну та на 70 % повнотекстову інформацію. Це такі реферативно-бібліографічні БД *EBSCO Publishing: Academic Search FullTEXT International* (1984–2001); *Comprehensive MEDLINE Fulltext* (1966–2001); *Newspaper Source* (1995–2000); *Public Library FullTEXT* (1984–2001).

З метою популяризації нових технологій довідково-бібліографічного пошуку та підвищення ефективності використання даних ресурсів на допомогу користувачам було розроблено методичні рекомендації з їх практичного використання «Бази даних *EBSCO Publishing* на CD-ROM: система пошуку» (укладач В. А. Шкаріна. – К., 2001) [689].

БД *EBSCO* активно використовувалися у НБУВ для задоволення найрізноманітніших запитів користувачів і нині є вагомим за обсягом ретроспективним

електронним зібранням зарубіжної бібліографії з широкого спектру суспільних та гуманітарних дисциплін, а також з медицини.

Упродовж багатьох років НБУВ передплачувала інформаційні ресурси одного з найавторитетніших і загальновізнаних світових виробників інформаційних продуктів – Інституту наукової інформації (Institute for Scientific Information, Philadelphia, USA (ISI), зараз входить у корпорацію Thomson Scientific) і нині має найбільш повну колекцію в Україні друкованих видань (1965–1994, 2004) та на компакт-дисках (1986–2000). Вони мають стійкий читачий інтерес і широко використовуються науковцями, дослідниками, користувачами Бібліотеки. Популярними у користувачів є БД «Current Contents» та «Science Citation Index», які є найбільш повним світовим багатогалузевим джерелом наукової інформації і практично хронологією досліджень, що проводяться у наукових закладах різних країн світу. У серіях «Current Contents» (*Agriculture, Biology & Environmental Sciences; Arts & Humanities; Clinical Medicine; Engineering, Computing & Technology; Life Sciences; Physical, Chemical & Earth Sciences; Social & Behavioral Sciences* та ін.) відображено зміст понад 5000 найменувань найбільш важливих наукових журналів з різних галузей знання. Ці показники є досить оперативними, а паралельне їх видання на електронних носіях ще більше розширює перспективи інформаційного пошуку. Важливо, що в Інституті проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ), який від 1994 р. отримував БД «Current Contents», було відпрацьовано технологію електронної доставки зарубіжних документів. Крім організації прямого доступу до цих ЕІР в ІПРІ, Інститут отримав ліцензію на розповсюдження усіх серій «Current Contents» на території України (через телегазету «ВСЕ – ВСІМ», електронною поштою та у зручній для користувача формі на компакт-дисках). Також було організовано доставку користувачам першоджерел інформації [425]. ІПРІ на замовлення інститутів НАН України та Міністерства науки і освіти України розповсюджував 52 галузеві серії перевиданих ними компакт-дисків з базами даних реферативної інформації ВІНІТІ та ІSІ [865, арк. 8].

У зв'язку з підвищенням комп'ютерної грамотності користувачів слід відмітити тенденцію до їх самообслуговування при пошуку інформації у БД, що зумовило зменшення кількості наданих довідок за електронними інформаційними ресурсами.

Упродовж 2003 р. з наданих у читальному залі ВДБО НБУВ 6091 усної довідки в традиційному режимі та з використанням електронних ресурсів за галузями становили: економіка – 759 (12,5 %), політика – 243 (4 %), право 1256 (20,6 %); а лише в традиційному: природничі науки – 644 (12 %), технічні – 422 (7,4 %), медицина, сільське господарство – 217 (4 %), економіка – 678 (12,5 %), політика – 222 (4 %), право 787 (15 %) [868, арк. 168–169].

Гуманітарна і суспільно-політична тематика переважала й при виконанні письмових довідок. Так, у 2001 р., зокрема, були підготовлені списки літератури за такими темами: «Багаторівнева вища освіта» (41 назва), «Взаємовідносини України і Казахстану» (51 назва), «Виборча компанія. Політична реклама» (39 назв), «Вплив засобів масової інформації на свідомість та суспільство» (81 назва), «Інформаційне суспільство» (42 назви), «Глобалізація суспільства» (591 назва), «Громадянське суспільство» (192 назви), «Дистанційне навчання» (1115 назв), «Духовність як основа консолідації суспільства» (158 назв),

«Жінки в державотворенні України» (339 назв), «Контроль і оцінка знань студентів ВНЗ» (345 назв), «Практична підготовка студентів у ВНЗ України та зарубіжних країн» (226 назв), «Концепція інформаційної політики Росії та зарубіжних країн» (67 назв), «Логістика зовнішньоекономічної діяльності» (50 назв), «Маркетинг послуг науково-технічної діяльності» (168 назв), «Міжнародне митне регулювання» (46 назв), «Соціальне партнерство – механізм реалізації прав людини, розбудови правової держави» (217 назв) тощо.

У 2000-і рр. щороку ВДБО НБУВ з використанням ЕІР виконував в середньому до 150 письмових довідок. Крім традиційного ведення архіву виконаних письмових довідок було організовано архівування їх комп'ютерних файлів. При повторенні тематичного запиту раніше введена бібліографічна інформація доповнювалася новою, що сприяло оптимізації бібліографічної діяльності і надавало користувачеві актуальну інформацію.

Розвиток загальнобібліотечної мережі дав змогу ширше використовувати електронні ІР, представлені на сайті Бібліотеки, залучати до ДБО довідково-бібліографічні видання та електронні каталоги, відкрито представлені у глобальній світовій мережі Інтернет.

Робота зі створення ЕК ВДБО на програмному забезпеченні ІРБІС розпочалася у 2001 р. невеликим колективом бібліографів (Л. А. Петрієва, В. Ю. Радченко, Н. А. Мартиненко), які крім каталогізації займалися ще й безпосереднім комплектуванням ДБФ та періодично чергували в читальному залі відділу (редактор і адміністратор БД В. А. Шкаріна).

На 1 січня 2004 р. спеціалізований ДБФ НБУВ нараховував 169 433 документи, серед них: 28 228 книг, 96 803 бібліографічної періодики, 44 151 періодичних видань, 251 БД на CD–ROM, тому створення ЕК, у якому аналітично розкривалися б довідково-бібліографічні ресурси, було важливим завданням [868, арк. 164].

Фахівцями НБУВ Т. В. Добко, О. М. Василенко, М. А. Чиж було підготовлено методичний посібник «Бібліографічна довідка в системі довідково-бібліографічного обслуговування» (К., 2004), який містив рекомендації з виконання та обліку бібліографічних і фактографічних довідок, надання платних довідково-бібліографічних послуг. У Додатку до посібника було наведено анований перелік основних БД, що надаються до послуг користувачів у НБУВ [179].

Організація доставляння документів здійснювалась у НБУВ, бібліотеках НДУ НАН України, які працювали за проектом Міжнародної асоціації сприяння співробітництву з науковцями країн СНД (INTAS) [74].

До прикладу, у 1999 р. НБУВ за програмою INTAS було відібрано і направлено в інформаційні центри Франції, Великої Британії, Німеччини, Нідерландів чотири тисячі заявок, 80 % яких виконано. Вчені 45 академічних установ одержали через НБУВ копії статей з 500 іноземних періодичних видань. В установах Північно-східного наукового центру НАН України аналогічну роботу проводив ФТІНТ [865, арк. 5].

Використання ресурсів на компактних оптичних дисках увійшло в практику роботи багатьох бібліотек мережі НАН України. Інформаційні ресурси бібліотек поповнювалися за рахунок придбання кумулятивної інформації провідних інформаційних центрів світу на компакт-дисках, створення в установах БД власної

генерації спільно з іншими інформаційними підрозділами інститутів та здійснення пошуку у віддалених БД за допомогою телекомунікаційних мереж [865, арк. 2].

Не лише в головних бібліотеках системи – НБУВ і ЛНБ, а й у бібліотеках інститутів НАН України на кінець 1990-х рр. було створено масиви інформації на компакт-дисках з ретроспекцією у 20–30 років.

До прикладу, бібліотека Інституту біології південних морів мала масиви провідних галузевих журналів, записаних на CD-ROM за 40 років [865, арк. 15]. У 1994 р. бібліотека цього інституту стала членом Європейської асоціації бібліотек та інформаційних центрів з морських та водних наук (EURASLIC), що сприяло налагодженню обміну і взаємовикористанню ІР [101]. Бібліотека має доступ до бібліографічної БД видань про Чорне море за фондами бібліотеки Плімутської морської лабораторії. Як офіційний представник України в цій асоціації ця бібліотека забезпечувала доступ до БД ASFA не лише співробітникам свого Інституту, а й інших установ та організацій Криму і України, які використовували накопичені на веб-сервері бібліотеки ресурси зарубіжних видавництв («Academic Press», «Springer Verlag», «Silver Platter», «Elsevier Science», «Oxford University Press» тощо). Бібліотеки Радіоастрономічного інституту, Фізико-технологічного інституту металів та сплавів, інститутів електрозварювання, фізики, металофізики, фізики напівпровідників, надтвердих матеріалів, фізичної хімії, біології південних морів, клітинної біології та генетичної інженерії, біохімії, ГАО отримували записані на компакт-дисках БД Інституту наукової інформації (США), ВІНІТІ, повнотекстові електронні БД видавництв «Springer Verlag», «Elsevier Science» з певних наукових напрямів.

З вересня 2002 р. бібліотеки інститутів радіофізики та електроніки, монокристалів, молекулярної біології та генетики, ГАО, Радіоастрономічного інституту брали участь у роботі консорціуму, створеного і фінансованого INTAS для країн колишнього СРСР. Проект, що діяв до березня 2005 р., забезпечував доступ до ресурсів таких видавництв, як Springer (470 журналів), Backwell Science (278 журналів), Zentralblatt Mathematik (бібліографічні БД), а також до електронних журналів та БД з біології, біомедицини, біотехнології, техніки, інформатики, комп'ютерних технологій, економіки тощо [865, арк. 20].

Розвивали такий вид послуг Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, інші бібліотеки. У ЛНБ у 2004 р. за фінансової підтримки Фонду Тетяни та Омеляна Антоновичів розпочав своє функціонування Комп'ютерно-інформаційний центр, головним завданням якого стало надання доступу користувачам до ЕК бібліотеки та до передплачених і відкритих електронних ресурсів [114, с. 259].

Учені Інституту фізики за домовленістю з Американським фізичним товариством мали доступ до повнотекстових версій журналів цього товариства та Американського фізичного інституту; Інституту ядерних досліджень – до БД МАГАТЕ, ГАО – до міжнародних БД з астрономії [865, арк. 14, 21].

Міжнародне співробітництво у взаємовикористанні ІР налагоджене в бібліотеках Інституту біології південних морів, Морського гідрофізичного інституту, Карадазького природного заповідника, які завдяки наданню своїх ресурсів до БД «ASFA» забезпечують безплатний доступ своїх науковців до всіх повнотекстових БД наукової інформації з морських наук [535, с. 26].

Ефективності використання ресурсів сприяє й організований доступ до БД на АРМ у відділах: користувачі Інституту біології південних морів отримали у 2007 р. повні тексти 657 статей (10 950 сторінок з рейтингових наукових журналів) [535, с. 23].

Користувачі Інституту фізики напівпровідників мали можливість використовувати БД STN INTERNATIONAL, SPIE.

В умовах гострої нестачі фінансових ресурсів бібліотеки займалися пошуком позабюджетного фінансування, обмінювалися власними ЕІР з іншими бібліотеками і науковими установами. Так, бібліотека Інституту проблем кріобіології і кріомедицини завдяки реферуванню власного журналу отримала онлайнний доступ до ЕІР ВІНІТІ. РЖ на електронних носіях отримували бібліотеки Національного ботанічного саду, Криворізького ботанічного саду, Інституту технічної механіки. Шість випусків електронних версій РЖ передплачувала бібліотека Інституту зоології, три – бібліотека Інституту геотехнічної механіки [535, с. 10, 22].

Особливістю ЕІР є те, що їх використання потребує технологій доступу, зміни у яких здійснюються дуже великими темпами. На думку фахівців, цифрова інформація за своїм характером менш довговічна порівняно з такими традиційними засобами збереження, як папір чи мікроплівка [662]. Це потребує забезпечення процесів електронного архівування, постійного перезапису інформації на оновлюваних пристроях і засобах.

Принципово нові можливості забезпечення інформаційних запитів користувачів були реалізовані завдяки організації доступу до БД провідних світових виробників з використанням телекомунікаційної інфраструктури НАН України.

Співробітниками Центру комп'ютерних технологій НБУВ було розроблено корпоративну систему доступу до передплачених мережевих ресурсів. Її функціональні можливості забезпечують надання повного спектру онлайнних сервісів у інтранет-середовищі Бібліотеки і децентралізований доступ до визначеного ліцензійними угодами кола джерел інформації з локальних мереж установ НАН України.

Організація систематичної передплати онлайнних зарубіжних ЕІР для НБУВ, ЛННБ і бібліотек мережі НАН України ознаменувала новий якісний етап ДБО. Значними перевагами комерційних інформаційно-пошукових, реферативно-бібліографічних БД є інтегрування значних наукових ресурсів, велика хронологія пошуку, можливість виходу на повний текст релевантного запиту документа, можливість використання предметно-спеціалізованих рубрикаторів, тезаурусів та інших аналітичних засобів інформаційного пошуку.

З 2006 р. для забезпечення оперативного інформування науковців новітніми зарубіжними науково-технічними досягненнями та інформацією з гуманітарних та суспільних наук НБУВ передплачувала доступ до мережевих ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації. Серед цих ресурсів – інформаційні продукти видавництва Elsevier: наукова електронна бібліотека на платформі ScienceDirect (24 тематичні колекції, що містять понад 2 тис. журналів з багатолітньою ретроспективою), при цьому забезпечується перехід до повних текстів передплачених журналів. До БД на платформі EBSCO (Academic Search Premier; Library, Information Science & Technology Abstracts; MEDLINE; Newspaper Source) передплата здійснювалася для всіх установ НАН України. Постійний

користувацький попит має БД Scopus, яка містить реферати 18 тис. провідних світових наукових журналів та збірників конференцій (загальний обсяг бази даних – понад 42 млн записів) та забезпечує систематичний моніторинг нових публікацій з теми наукового дослідження, бібліометричний та наукометричний аналізи. Реферативно-бібліографічна БД «Medline with FullText» з вбудованим повнотекстовим архівом забезпечує вичерпний пошук медичної інформації, одночасно надаючи значний масив повних текстів документів.

Значну колекцію склали передплачені БД американських наукових товариств: American Chemical Society, American Institute of Physics, American Physical Society, American Society of Mechanical Engineers.

У 2007 р. значно зросло використання науковцями НДУ НАН України передплачених ЕІР. Доступ надавався до ресурсів видавництва Elsevier, БД компаній EBSCO, електронних журнальних колекцій американських наукових товариств, видавництва Оксфордського університету, найавторитетніших наукових журналів: Nature, Science, Cell. Порівняно з попереднім роком кількість користувацьких сесій збільшилася на 72 %, отриманих рефератів на – 28 %, повних текстів – на 69 %. Всього науковцями було отримано понад 500 тис. публікацій. Найактивніше використовували ці ресурси установи відділень фізики і астрономії; фізико-технологічних проблем матеріалознавства; ядерної фізики та енергетики; інститути фізики напівпровідників, соціології, НТК «Інститут монокристалів», Інститут фізики конденсованих систем у ЗНЦ [535, с. 10].

Надання доступу до зарубіжних ЕІР позитивно вплинуло на ДБО. Бібліотеки НДУ НАН України активно впроваджують для користувачів послуги, спрямовані на оперативне задоволення їхніх потреб: попереднє замовлення документів електронною поштою, тематичний пошук інформації у віддалених БД, відправку електронною поштою копій документів та бібліографічних довідок.

У 2007 р. у бібліотеках НДУ за запитами користувачів було підготовлено вдвічі більше тематичних довідок – 18 682 [535, с. 21]. Бібліотека Інституту енциклопедичних досліджень за запитами читачів підготувала 80 письмових довідок, Інституту фізики – 4 тематичні списки і 30 письмових тематичних довідок, Інституту біології південних морів – 80 письмових довідок [535, с. 21].

Найактивніше користувачі НАН України використовували передплачені ресурси у 2008–2010 рр. Якщо у 2006 р. кількість користувацьких сесій передплачених онлайн-науково-інформаційних ресурсів секціями та відділеннями НАН України становила 34 915, то у 2008 р. – 98 189, у 2009 р. – 174 012, у 2010 р. – 108 893 [538, с. 72]. Якщо у 2006 р. користувачами було здійснено 107 070 пошуків, то у 2008 р. – 149 262, 2009 р. – 196 593, 2010 р. – 194 657. У 2010 р. підвищеною популярністю користувалися інформаційні ресурси електронної бібліотеки ScienceDirect. Найбільш активно ресурси використовували НБУВ (36 818 сесій), Донецький фізико-технічний інститут (14 375 сесій), Інститут сорбції та проблем ендоекології (5818 сесій), ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут» (5334 сесії), ФТПНТ (3366 сесій), Інститут фізики напівпровідників (3320 сесій) та Фізико-механічний інститут (3022 сесії) [538, с. 71].

За відомостями, наведеними Д. В. Соловянцем, в електронній бібліотеці ScienceDirect кількість користувацьких сесій становить 76 062, пошуків – 93 900, одержано рефератів – 57 074, становить повних текстів – 451 570 [538, с. 71].

Профільні тематичні колекції ScienceDirect передплачувалися для Донецького фізико-технічного інституту, Інституту прикладної фізики, Інституту радіофізики і електроніки, Інституту фізико-органічної хімії і вуглекімії, ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут», НТК «Інститут монокристалів», Фізико-механічного інституту та ФТІНТ.

БД Inspec передплачувалася для НБУВ, Донецького фізико-технічного інституту, Інституту прикладної фізики, Інституту радіофізики і електроніки, Інституту фізико-органічної хімії та вуглекімії, ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут», НТК «Інститут монокристалів», Радіоастрономічного інституту, Фізико-механічного інституту та ФТІНТ.

На умовах тесту у 2009 р. були доступні інформаційні ресурси EBSCO Academic Search Complete, Central & Eastern European Academic Source, Research Starters – Business, Research Starters – Education, Research Starters – Sociology, книжкова колекція Ebrary Academic Complete та ін. [288].

Більшість наукових установ України використовувала також можливості пільгових проектів INTAS, AGORA, бібліотечних асоціацій EURASLIC та IAMSILIC. У 2009 р. активно користувалися ресурсами БД AGORA інститути проблем кріобіології і кріомедицини, клітинної біології та генетичної інженерії, Карадазького природного заповідника, БД OARE – інститути біохімії, клітинної біології та генетичної інженерії, фізики, ГАО, радіоастрономічного інституту [537, с. 28–29].

Серед ЕІР, доступних науковцям України у 2010 р., на умовах тесту були: електронна бібліотека Institute of Physics на платформі IOPscience; електронна журнальна колекція Society for Information Display; електронна журнальна колекція Journal of Neurosurgery Publishing Group; Ebrary Academic Complete; MarketLine та Business Insights компанії Datamonitor Group; електронна бібліотека видавництва Bentham Science [538, с. 70–74].

У рамках тестового доступу у 2010 р. було здійснено 14 895 пошуків, одержано 115 935 рефератів і 59 607 повних текстів документів [288; 538, с. 74]. Лише за місяць тестового доступу до книжкової колекції Ebrary Academic Complete користувачі здійснили 787 пошуків і отримали 3285 текстів [538, с. 74].

Науковці інститутів біохімії, молекулярної біології і генетики, теоретичної фізики мали змогу використовувати бази даних HINARI, доступ до яких був наданий коштом установ [538, с. 16].

У НБУВ для забезпечення нового рівня мережевого обслуговування користувачів обладнано у читальних залах понад 50 АРМів, під'єднаних до Інтернету телекомунікаційними каналами з пропускною спроможністю 100 Мб/сек. Крім того, за сприяння Посольства США в Україні в основному корпусі Бібліотеки організовано дві зони Wi-Fi-доступу до Інтернету.

У ЛННБ і НБУВ було організовано віртуальні читальні зали Російської державної бібліотеки з доступом до електронної бібліотеки дисертацій.

Крім того, у ЛННБ у 2009–2010 рр. надавався доступ ще до БД Oxford University Press, інформаційних ресурсів на платформі OvidSp, БД на платформі ProQuest з медицини, біології, біотехнології, комп'ютерних наук та технологій, фізики, інженерії, телекомунікацій, LexisNexis та ін. [258].

Співробітники ЛННБ звертають увагу, що починаючи з 2007 р., відбувається падіння відвідування бібліотеки та книговидачі, яке частково пояснюється недостатнім комплектуванням фондів бібліотеки, пов'язаним із загальною фінансовою кризою, а також розширенням можливостей пошуку інформації в Інтернеті [660, с. 380–381].

Так, у ЛННБ у 2009 р. було зафіксовано 240 425 відвідувань, у 2010 р. – відповідно – 213 911. Проте, у 2009 р. було надано 76 428 довідок і 15 549 консультацій, а в 2010 р., відповідно, – 78 938 і 27 351, велика кількість яких стосувалася питань доступу до Інтернету, користування ЕІР [258, 259]. Отже, при зменшенні загальної кількості відвідувань попит на довідкові послуги і консультаційну допомогу зростає. Аналогічна ситуація і в НБУВ.

Співробітники бібліотек інститутів фізики, газу, органічної хімії, проблем моделювання в енергетиці, чорної металургії у звітах підкреслюють активне використання користувачами ЕІР Інтернету. Бібліотекарі вважають одним з головних своїх завдань допомагати читачам орієнтуватися в електронному середовищі, оскільки значна частина користувачів зацікавлена в консультаціях і допомозі бібліотечних спеціалістів у організації тематичного пошуку у віддалених БД.

Так, у бібліотеці Інституту газу впродовж 2010 р. за замовленнями користувачів здійснено 326 тематичних пошуків у ресурсах світових мереж. В Інституті фізіології виконано 152 тематичні заявки з проблем кардіології, патофізіології, молекулярної біології, імунології, біохімії, гіпоксії тощо [538, с. 32].

Участь у консорціумах відкриває ширші можливості доступу до зарубіжних БД. У 2010 р. ЛНБ приєдналася до проекту ELibUkr – «Електронна бібліотека України: створення Центрів знань в університетах України» (засновники Національний університет «Києво-Могилянська академія», Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича та Харківський національний університет ім. В. Каразіна), спрямованого на якісне інформаційне забезпечення розвитку науки та освіти в Україні, організацію доступу до світових інформаційних ресурсів. Проект передбачає доступ до головних баз даних через центральний вебпортал – www.elibukr.org. Важливо, що у межах проекту ELibUkr діє електронне доставлення документів (ЕДД) статей з міжнародних наукових журналів.

Це дає можливість доступу до ресурсів таких видавництв: American Association for the Advancement of Science; American Institute of Physics; Elsevier; Institute of Physics; John Wiley & Sons; Oxford University Press; National Academy of Sciences; Nature Publishing Group; Royal Society of Chemistry; Sage Publications; Springer Science+Business Media; Cambridge UP, Taylor & Francis та ін.

У багатьох зарубіжних бібліотеках останнім часом використовується програма EBSCO Discovery Service, яка дозволяє шукати не послідовно в кожній окремо БД, а в усіх ресурсах (передплачених БД віддаленого доступу і ЕІР бібліотеки), доступних користувачам на певних сайтах установ. За оцінками фахівців, це на 25 % збільшує використання інформаційних ресурсів.

Проте, з кожним роком вартість інформаційної продукції зростає. Організація доступу науковців і фахівців до науково-інформаційних ресурсів усе більше потрапляє в залежність від інформаційних технологій і стабільного фінансового забезпечення. Монополізація виробників і розповсюджувачів періодичних видань, їх електронних аналогів або й просто електронних журналів, зростання цін

на інформацію на світовому ринку приводить до непослідовності в комплектуванні інформаційних ресурсів, зміни політики передплати зарубіжних БД.

На звуження репертуару передплачуваних ресурсів ScienceDirect, Scopus та EBSCO у 2011–2012 рр., як і важливих у науково-інформаційному забезпеченні вчених реферативних і бібліографічних видань ВІНІТІ та ІНІСН, має вплив фінансова криза, обмежене виділення коштів.

З огляду на це перед передплатою доступу до онлайн-інформаційних ресурсів бібліотекам необхідно проводити значну підготовчу роботу з вивчення вмісту цих ресурсів, методики пошуку (шляхом організації тестових доступів, експертних оцінок, аналітичних досліджень, вивчення думки користувачів), здійснювати навчання персоналу ДБС, проводити постійні тренінги користувачів з метою ефективного використання ЕІР упродовж усього періоду доступу.

Варто звернути увагу на формування та використання довідково-бібліографічних ресурсів, організацію доступу до БД провідних світових виробників, ураховуючи інформаційні потреби і запити користувачів та зважаючи на випередження їх задоволення.

Придбання баз даних та надання доступу до ІР провідних світових виробників слід розглядати як цілеспрямовану політику, що має стратегічне значення для розвитку наукового потенціалу, забезпечення наукових досліджень. Тому існує гостра необхідність систематичного забезпечення надходження до бібліотек усього спектру основних зарубіжних бібліографічних, реферативних і повнотекстових ІР, а також надання можливості онлайн-доступу до якісно нового інформаційного продукту – БД наукового цитування Web of Science, з організацією електронного доставляння повних текстів документів користувачам.

Отже, колосальні інформаційні ресурси, новітні інформаційні технології, інтерактивні каталоги стали реально доступними та надають можливість значно збагатити інформаційний потенціал бібліотеки та розширити перелік послуг, що надаються користувачам. Використання ЕІР у довідково-бібліографічному обслуговуванні розширює інформаційну базу для виконання всіх типів довідок: тематичних, фактографічних, адресних, уточнювальних, бібліометричних, надає користувачам принципово нові можливості інформаційного забезпечення наукової діяльності.

Тому довідково-бібліографічне обслуговування, яке є традиційною і разом з тим найбільш складною та перспективною сферою бібліографічної діяльності, спрямованої на забезпечення індивідуальних запитів користувачів, ефективно використання інформаційного ресурсу, ми розглядаємо як головний елемент системи доступу до знань.

4.3. Довідково-бібліографічне забезпечення владних структур

Значні зміни в політичному, економічному житті країни вимагали від ЦНБ пошуку нових підходів до інформаційного забезпечення органів державної влади і управління, в першу чергу депутатського корпусу Верховної Ради України з метою сприяння його законотворчої діяльності. В ініціативному порядку з 1991 р. Бібліотека стала здійснювати систематичне цільове бібліотечне, довідково-бібліографічне обслуговування особливої категорії користувачів інформації – народних депутатів, постійних комісій, підрозділів Секретаріату Верховної Ради.

Одними з перших, і в подальшому постійними замовниками, були комісії з питань законодавства і законності та з питань освіти і науки. Робота виконувалась висококваліфікованими бібліотечними фахівцями в мінімальні строки з максимальною повнотою за рахунок ущільнення робочого дня, без додаткового матеріального забезпечення цих робіт, з високим почуттям розуміння ними необхідності нового напрямку діяльності.

Практична робота з інформаційного забезпечення депутатського корпусу дала можливість зрозуміти, що для ефективного її здійснення необхідно створити окрему структуру, використовувати нові технології, організувати створення потужної технічної бази (копіювально-розмножувальної техніки, мікрофільмування, засобів зв'язку – електронної пошти, факсимільних апаратів тощо), розробити організаційно-розпорядчу, технологічну документацію, яка регламентувала б роботу всіх ділянок системи в Бібліотеці та зовнішніх установ і організацій, що здійснювали б інформаційне обслуговування органів державної влади і управління.

Розв'язання цих питань вимагало від виконавців високої якості підготовки нових видів інформаційних матеріалів, що відрізнялися обсягами і складністю тематики, формами подання інформації, потребувало оперативності і точності пошуку. Забезпечення постійного інформаційного супроводження передбачало впровадження сучасної інформаційної технології, ефективності використання фондів ЦНБ, а також зарубіжних бібліотек.

Це зумовило необхідність теоретичного осмислення й науково-практичного вивчення нового інформаційного середовища, потреб замовників, з одного боку, та міжнародного і зарубіжного інформаційного забезпечення державних структур – з іншого.

Було вивчено зарубіжний досвід організації інформаційного обслуговування органів законодавчої влади, зокрема в таких країнах, як США, Японія, Канада, Велика Британія, ФРН, де обслуговування парламентарів здійснюють створені парламентські бібліотеки або національні бібліотеки, на які покладено виконання функцій парламентської бібліотеки. Ці бібліотеки мають спеціальні дослідні підрозділи, які проводять наукові дослідження, консультації, а також організацію і проведення семінарів для членів парламенту тощо. Це, своєю чергою, підтверджувало попередні висновки щодо вдосконалення розпочатої в ЦНБ роботи [111, с. 116].

У 1991 р. у ЦНБ створено Інформаційно-аналітичний центр, завданням якого стало інформаційно-аналітичне обслуговування владних структур.

Пріоритетність та важливість використання інформаційного ресурсу серед інших чинників розвитку усвідомлювали усі структури державної і виконавчої

влади, наукові й освітні заклади. Адже належне інформаційне та аналітично-прогнозне забезпечення процесів прийняття управлінських рішень є стратегічними важелями ефективного державного управління, від якого залежить розвиток суспільства.

Створення у 1992 р. у структурі ЦНБ Інформаційно-аналітичного центру, а у 1994 р. – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ, керівник В. М. Горовий) і включення ВДБО в структуру Служби по-новому і, відповідно, конкретніше визначило завдання підрозділу щодо забезпечення інформаційних запитів органів державної влади та управління.

Основним завданням ВДБО стало оперативне забезпечення разових інформаційних запитів Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України на основі використання універсальних фондів бібліотеки, сучасних електронних довідково-бібліографічних ресурсів та доступних світових інформаційних ресурсів.

Зокрема, для задоволення інформаційних запитів замовників у ЦНБ створювалися БД, що відображають законотворчі процеси, суспільно-політичне, економічне життя України («Економіка», «Події, факти, коментарі», «Вибори», «Преса про референдум», «Преса про вибори до Верховної Ради», «Внутрішня, зовнішня і воєнна політика» та ін.).

На середину 1990-х рр. у НБУВ був накопичений значний масив локальних БД, що відображають законотворчі процеси, сучасне соціально-політичне, економічне життя України та зарубіжних країн.

СІАЗ здійснював підготовку інформаційно-аналітичних продуктів за такою суспільно значущою тематикою: діяльність органів державної влади; політичне життя в Україні; економічний розвиток України; життя регіонів; проблеми зайнятості в Україні; шляхи реформування української науки; національна безпека, проблеми енергетичного комплексу та ін.

Обслуговування владних структур здійснювалося у координації і кооперації діяльності підрозділів, що входять в СІАЗ (відділ політологічного аналізу, відділ економічного аналізу, відділ аналізу періодичної преси, відділ електронних технологій обробки інформації, відділ зарубіжних зв'язків і фонду ООН, відділ газетних фондів та ін.), а також у взаємодії з іншими підрозділами Бібліотеки (відділ обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю, відділ зарубіжної україніки, згодом Фонд Президентів України та ін.) відповідно до тематики конкретних інформаційних запитів.

ДБО здійснювалося у двох основних формах:

- виконання оперативних бібліографічних довідок при безпосередньому зверненні представника відповідного владного органу до читальних залів Бібліотеки;
- виконання письмових бібліографічних довідок на замовлення владних структур при отриманні запиту телефоном чи електронною поштою.

Другий варіант передбачає виконання пошуку необхідної користувачеві інформації персоналом бібліотеки і підготовку, як правило, ґрунтовної тематичної бібліографічної довідки (списку літератури, бібліографічного покажчика).

Замовників переважно цікавив досвід зарубіжних країн з економіки і права, законодавчі матеріали. За допомогою у доборі необхідних документів найчастіше зверталися комісії з питань розвитку базових галузей народного господарства,

освіти і науки, культури і духовного відродження, планування бюджету, фінансів і ціноутворення.

Упродовж 1990–1994 рр. за запитамі владних структур поза цільовим інформуванням було підготовлено 84 письмові бібліографічні довідки (3646 документів): у 1990 р. – 6, у 1991 р. – 33, у 1992 р. – 26, у 1993 р. – 14, у 1995 р. – 15. З них тематичних – 42, фактографічних – 38, адресних – 4 [863, арк. 82].

За запитамі народних депутатів та комісій Верховної Ради були підготовлені бібліографічні списки: «Економічна програма виходу з кризи у 1930-ті рр.», «Увічнення пам'яті захисників Батьківщини», «Форми власності у зарубіжних країнах», «Закон про нацменшини у зарубіжних країнах», «Історія Української автокефальної церкви», «Закон про залізничний транспорт у зарубіжних країнах», «Різдвяні звичаї», «Адміністративний поділ України, 1918–1946 рр.», «Визначні жінки України», «Конверсія», «Парламентська опозиція», «Права людини», «Етика депутата», «Конституції зарубіжних країн», «Антимонопольне законодавство у зарубіжних країнах», «Закони зарубіжних країн про інвестиції», «Державне мито», «Концепції національної безпеки (зарубіжний досвід)», «Промисловий капітал», «Міністерство юстиції: структура, функції», «Місцеве і регіональне самоврядування», «Прапор Президента» тощо [863, арк. 99–110].

Систематично здійснювався пошук у проблемно-орієнтованій БД з актуальних питань ринкової економіки. Щомісяця роздруковувалися тематичні списки літератури і надавалися народним депутатам за темами: «Акціонерні товариства», «Асоціації, консорціуми, концерни», «Банківська діяльність», «Біржі», «Маркетинг», «Підприємництво», «Приватизація», «Фермерство», «Ринок цінних паперів», «Страховання в умовах ринкової економіки», «Інвестиційна політика», «Інновації» тощо. З травня 1993 р. БД була надана до послуг Верховної Ради в режимі теледоступу [863, арк. 82].

З метою чіткої організації виконання бібліографічної тематичної довідки у ВДБО розроблено форму подання запиту, що включає такі поля для заповнення замовником: тема запиту; види документів (книги, статті з журналів, газет, збірників, автореферати дисертацій тощо); мова документів; хронологічні межі; вид надання інформації (друкований список, комп'ютерний файл, формати виводу); термін виконання; замовник (прізвище, ім'я, по батькові, фах); адресні відомості (адреса, тел/факс, e-mail замовника); спосіб доставляння. Умови та особливості пошуку визначаються щоразу індивідуально при прийманні запиту.

Аналіз надання письмових довідок свідчить, що більшість замовлень приймалися телефоном/факсом (це давало можливість уточнити запит, визначити ключові слова, пошукові терміни і передбачало, за потребою, консультування з замовником протягом виконання довідки). Оперативне надання бібліографічної довідки чи фактографічної інформації, організація відкритого перегляду відібраних документів, доставлення їх копій електронною поштою забезпечувало високу якість обслуговування.

У 1990–2000-х рр. при задоволенні інформаційних запитів користувачів активно використовувалися інформаційно-аналітичні продукти, які готуються СІАЗ в оперативному режимі: інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі» (присвячений висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальних сферах; 1998–),

бюлетень оперативної інформації електронних видань «Резонанс» (у реферативній формі аналізуються актуальні питання міжнародного співробітництва та суспільно-політичні, економічні процеси в Україні; 2001–), реферативний бюлетень матеріалів ЗМІ «Шляхи розвитку української науки» (висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності) та ін. Використовувалися з цією метою й бази даних «Події, факти, коментарі» (1993–1996), «Вісті з регіонів» (1997–2000), «Політичні партії, громадські об'єднання» (1998–2000), створені СІАЗ, та БД Фонду Президентів України НБУВ: бібліографічна «Інститут президентства», повнотекстова – «Президент України: виступи, заяви, послання, доповіді, інтерв'ю, прес-конференції, звернення, привітання, співчуття», фактографічна – «Президент України: хроніка подій» та ін.

Для ефективного задоволення інформаційних запитів (ІЗ) владних структур здійснювався постійний моніторинг їх тематики та прогнозування появи нових – відповідно до пріоритетів суспільного життя, законотворчого процесу, управлінських рішень, що зумовлювало формування та удосконалення ДБА Бібліотеки, передплату необхідних вторинних документів, розвиток ДБО у випереджувальному режимі.

Незважаючи на розроблення чіткої схеми оперативних аналітичних матеріалів, що готуються СІАЗ в постійному режимі, забезпечення реальних інформаційних потреб владних структур потребувало ексклюзивного підходу, адже вони змінювалися відповідно до розвитку соціально-політичної ситуації, суспільного, економічного стану.

Так, за запитами Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Служби безпеки України у 2001 році виконані такі письмові бібліографічні довідки: «Законодавчі матеріали РФ з інформації» (13 назв), «Концепція інформаційної політики Росії та зарубіжних країн» (61 назва), «Нелегальна міграція», «Тероризм» (368 назв) та ін.

У 2002 р. ВДБО підготовлено 19 ґрунтовних списків літератури, що відображають 2089 назв документів. Запити стосувалися актуальних питань міжнародного співробітництва, законодавчого забезпечення, правового реформування, питань розвитку підприємництва тощо. Серед них: «Слідчий. Інститут слідства (1938–2002)»; «Законодавство зарубіжних країн про партії та громадські об'єднання (1979–1997)», «Конституції України (1921–2001)», «Історія м. Острог», «Паблік рилейшнз (PR) (1995–2001)», «Соціологічні аспекти виборчої кампанії (1993–2002)», «Відносини України та ОБСЄ (1995–2001)», «Відносини України та НАТО (1991–2001)», «Соціальне партнерство (2000–2002)», «Співробітництво між Україною та ЄС (1992–2001)», «Наркоманія. Наркологія (1991–2002)», «СНІД (1991–2002)» та ін.

У 2003 р. за запитами органів державної влади підготовлено 24 тематичні списки: «Легітимність та легальність влади (1994–2002)» (54 назви), «Ліцензування еколого-небезпечної діяльності (1991–2002)» (65 назв), «ОУН–УПА в роки Другої світової війни (1974–2003)» (49 назв), «Політичні ризики (1986–2001)» (48 назв), «СНД: Практика розбудови, перспективи розвитку (1992–2002)» (952 назви), «Україна та СНД (1991–2002)» (235 назв), «Соціальна держава (1984–2003)» (306 назв), «Виборчі технології (1991–2002)» (56 назв), та ін. [868].

За запитами органів законодавчої та виконавчої влади України у 2004 р. підготовлено вже 30 тематичних списків: «Гармонізація технічних стандартів України з міжнародними та європейськими (1999–2003 рр.)» (34 назви), «Дебіторська інформація та кредиторська заборгованість підприємств (2000–2004 рр.)» (50 назв), «Економічний розвиток України (1998–2004)» (179 назв), «Державний фінансовий контроль та управління у бюджетній сфері (1998–2004)» (100 назв), «Інформаційне забезпечення процесом реформування суспільства (1994–2002)» (89 назв), «Організація виборчого процесу (1991–2003)» (83 назви), «Структурні реформи та адміністративні перетворення (1996–2004)» (101 назва) та ін. На замовлення Служби безпеки України було підготовлено показник «Міжнародний тероризм у сучасному процесі глобалізації, 1995–2003 рр.» (укладачі М. В. Матвійчук, Н. С. Дацькова, О. В. Карплюк та ін. – К., 2004).

Розвитку інформаційного забезпечення владних структур сприяли й наукові дослідження, які здійснювалися відповідно до затверджених наукових тем. Так, у 2002–2006 рр. наукові працівники ВДБО НБУВ Т. В. Добко, Н. С. Дацькова, Н. І. Моїсеєнко, М. А. Чиж та ін. були включені у розроблення наукової теми СІАЗ «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління процесами реформування українського суспільства» (науковий керівник – В. М. Горовий). Вони, зокрема, працювали над розділами: «Вивчення характеру запитів владних структур, інших суспільних інститутів стосовно аналізу процесів реформування українського суспільства», «З'ясування ставлення громадськості до перебігу реформ в Україні шляхом аналізу запитів користувачів відділу довідково-бібліографічного обслуговування», «Досвід ДБО бібліотек зарубіжних країн в інформаційному забезпеченні управлінських рішень» [209]. Були опрацьовані вторинні інформаційні ресурси, здійснювався пошук інформації за темою, зібрано бібліографію за 1985–2004 рр. Результати дослідження представлялися на наукових конференціях, висвітлювалися у публікаціях.

У 2005 р. наукові співробітники ВДБО працювали над дослідженням цієї наукової теми за розділом «Вивчення інформаційного потенціалу бібліотек, можливостей сучасного довідково-пошукового апарату щодо оперативного і якісного забезпечення запитів користувачів, налагодження постійного зворотного зв'язку», у 2006 р. за розділом – «Формування баз даних інформаційно-бібліографічних матеріалів за надходженнями довідково-бібліографічних видань та їх оперативне використання за рахунок застосування інноваційних технологій пошуку, обробки, зберігання та доставки інформації» (керівник Т. В. Добко) [209]. У межах наукової теми здійснювалося удосконалення видів інформаційних продуктів для користувачів усіх рівнів, формувалися БД нових надходжень довідково-бібліографічних видань.

Серед тематичних бібліографічних списків, складених в наступні роки, відзначаються ґрунтовністю, повнотою, широким охопленням матеріалу: «Громадянське суспільство (1999–2006)» (359 назв), «Кризисний менеджмент (1995–2006)» (135 назв), «Українці в світі (статистичні відомості)» (85 назв), «Структура виробничих ланцюгів (доданої вартості) в ключових галузях, що формують ВВП України (1998–2006)» (131 назва), «Конституційно-правовий статус коаліцій депутатських фракцій Верховної Ради України та парламентів зарубіжних країн (1986–2007)» (115 назв), «Голодомори в Україні (1922–2007)»

(242 назви), «Державно-церковні відносини та Руська православна церква в 1945–1985 роках (1945–2008 рр.)» (446 назв), «Захист суспільної моралі (1980–2009)» (136 назв), «Недопущення проявів пропаганди культу насильства та жорстокості, розповсюдження порнографії (1991–2009)» (94 назви), «Розвиток платіжних систем в Україні (2001–2007)» (283 назви), «Конституційне право (1991–2010)» (299 назв), «Конституція Пилипа Орлика (1695–2010)» (213 назв).

У 2007–2009 рр. наукова робота ВДБО НБУВ здійснювалася відповідно до загальної теми СІАЗ 1.4. 07-09 «Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек в процесі демократичних перетворень українського суспільства» (керівник – д-р іст. наук В. М. Горвий). Протягом цього періоду наукові співробітники відділу працювали за розділами «Відображення питань демократичних перетворень у державних бібліографічних покажчиках і електронних ресурсах», «Дослідження та формування довідково-бібліографічного фонду, підготовка інформаційно-аналітичних продуктів, які розкривають його сучасні складові»; «Вдосконалення організації забезпечення інформаційних запитів користувачів довідково-бібліографічними ресурсами» (керівник Т. В. Добко).

З метою оперативного забезпечення інформаційних запитів користувачів вивчалася інформаційне середовище Інтернету, здійснювався пошук сайтів, які містять значне змістове інформаційне наповнення, подають об'єктивне висвітлення проблем сучасної економіки, права, політології, розвитку науки тощо. Виявлені довідкові матеріали, бібліографічні покажчики з метою оптимізації їх використання архівувалися та встановлювалися в мережі відділу та інтранет-середовищі бібліотеки.

За результатами наукових досліджень було удосконалено систему довідково-бібліографічного обслуговування абонентів усіх рівнів оперативною, достовірною, об'єктивною інформацією, розширено види інформаційних продуктів.

Варто зазначити, що часом складність і об'ємність виконання бібліографічних довідок за запитами окремих осіб чи структур, суспільна значущість тематики об'єктивно викликали створення на їхній базі бібліографічних покажчиків. Так, бібліографами НБУВ були підготовлені ґрунтовні бібліографічні покажчики «Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях, 1837–2004» (укладачі Д. Айдачич, Н. Дацькова, Т. Добко, Н. Моїсеєнко та ін. – К., 2005), «Зінаїда Павлівна Тулуб» (укладачі А. Колесніченко, Н. Моїсеєнко, Т. Добко, Ю. Левченко та ін. – К., 2012).

На виконання доручення Кабінету Міністрів України та Президії НАН України у співпраці з завідувачем кафедри світової літератури Львівського національного університету ім. Івана Франка професором Яремою Кравцем підготовлено покажчик «Українсько-бельгійські літературні зв'язки, 1870–2008» (укладачі Т. Добко, Я. Кравець, Н. Дацькова, М. Чиж. – К.; Л., 2010).

Перевагою підготовки тематичних бібліографічних списків є, насамперед, оперативність. Активно працювали у цьому напрямі бібліографи С. М. Горбань, Ю. С. Левченко, Н. І. Моїсеєнко, С. В. Блиндарук, Л. П. Мацкевич, В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна, А. М. Колесніченко та ін. У 2011 р. були складені для замовників такі тематичні списки: «Подвійне громадянство» (58 назв), «Регулювання пенсійного забезпечення: міжнародний досвід» (99 назв), «Система соціального забезпечення в країнах Європи» (37 назв), «Еліта в державному управлінні (1997–

2010)» (153 назви), «Соціально-психологічний портрет керівника в системі державного управління (1996–2011)» (95 назв), підготовлено бібліографічний покажчик «Українсько-російські відносини (2001–2011)» (2982 назви) та ін.

Надана користувачам інформація зберігається в ФНБП та вводиться до метабібліографічної БД «Архів довідок» (адміністратор П. М. Штих). Про актуальність тематики, що готується на замовлення владних структур, свідчить й те, що в подальшому підготовлені бібліографічні списки неодноразово використовуються при надходженні аналогічних запитів.

Особливістю довідково-інформаційної діяльності НБУВ є те, що з підготовлених списків літератури замовники мають змогу відібрати першоджерела для перегляду та опрацювання або замовити копії необхідних документів. Виконання функцій щодо забезпечення ІЗ владних структур спрямоване на їх комплексне задоволення (від пошуку інформації до її аналізу, систематизації, виявлення у фондах конкретної книгозбірні чи її підрозділу та надання копії документа або першоджерела). З цією метою було налагоджено чітку взаємодію ВДБО з відділами міжбібліотечного абонементу, газетних фондів, публікацій ООН та ін. Водночас розширювалася кооперація та координація з іншими бібліотеками та інформаційно-аналітичними центрами України, які надавали відповідні послуги.

Розвиток взаємодії між Бібліотекою і владними структурами свідчить про значне підвищення авторитету установи, послідовне формування її позитивного іміджу, поступове усвідомлення суспільством її великої ролі та значення у соціальному прогресі та розвитку держави.

4.4. Правові засади надання платних довідково-бібліографічних послуг у бібліотеках України

З метою удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, отримання додаткових джерел фінансування для поліпшення статутної діяльності бібліотеки надають додаткові платні послуги.

Перехід України до нових умов господарювання у 90-х роках ХХ ст. зумовив перегляд концепції бібліотечно-інформаційного обслуговування населення. Тепер вже ринкові умови, недостатнє фінансування з боку держави змусили бібліотеки взятися за пошук каналів позабюджетного фінансування, зокрема, надання платних бібліотечно-інформаційних, бібліографічних послуг.

Розглядаються ці питання й на міжнародному рівні. Так, у статті 7 «Модельного бібліотечного кодексу для держав – учасників СНГ» зазначено, що читач має право користуватися іншими видами послуг, у тому числі платними, перелік яких визначається правилами користування бібліотекою [402, с. 88]. Згідно з міжнародними рекомендаціями щодо законодавства для національних бібліотек, бібліотека має визначати принципи і умови доступу до бібліотеки: вік, освіту; порядок доступу, який, з одного боку, забезпечує збереження фондів, з іншого – права і зручності користувачів. Бібліотека має право сама визначити, які послуги є платними, які безплатними, політику ціноутворення тощо [61, с. 167].

Не заперечуючи принципів загальнодоступності інформації, у 90-ті рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. в Україні на загальнодержавному рівні була ухвалена низка законодавчих та нормативних документів, які визначають правові засади надання бібліотеками, науковими та архівними установами інформаційних послуг на платній основі [1, 3, 4, 6, 7, 13, 14, 17–23]. Додаткові платні послуги впроваджуються з метою удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, розвитку інноваційних напрямів бібліотечної роботи, отримання додаткових джерел фінансування для поліпшення статутної діяльності.

Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. встановлює загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, а також регламентує систему інформації, її джерела, визначає статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону і поширюється на інформаційні відносини, які виникають в усіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації [3]. У Законі викладено основні принципи інформаційних відносин і державної інформаційної політики. Так, згідно зі статтею 2 цього Закону основними принципами інформаційних відносин є: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода обміну інформацією; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [4, с. 2].

Стаття 23 «Інформаційна продукція та інформаційна послуга» подає такі визначення: «Інформаційна продукція – матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення потреб суб'єктів інформаційних відносин. Інформаційною послугою є діяльність з надання інформаційної продукції споживачам з метою задоволення їхніх потреб. Інформаційна продукція та інформаційні послуги є об'єктами цивільно-правових відносин, що регулюються цивільним законодавством України» [4, с. 10].

Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. [6] визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації, створює правову базу для одержання та використання науково-технічної інформації, регулює правові і економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначає правові форми міжнародного співробітництва в цій галузі. Дія Закону поширюється на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, а також громадян, які мають право на одержання, використання та поширення науково-технічної інформації (крім інформації, що містить державну таємницю).

Згідно зі ст. 6 цього Закону, науково-технічна інформація є об'єктом права приватної або інших форм власності [6]. Підставою виникнення права власності на науково-технічну інформацію є створення науково-технічної інформації своїми силами і за свій рахунок; виконання договору про створення науково-технічної інформації; виконання будь-якого договору, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи. Стаття 15 визначає умови надання

інформаційної продукції та послуг. Зокрема, зазначено, що у наукових і науково-технічних бібліотеках, які фінансуються з бюджету, науково-технічна інформація, що не потребує спеціального тематичного пошуку або копіювання, надається безплатно. Огляди, аналітичні і фактографічні довідки, інші види інформаційної продукції, що готуються на основі аналізу, оцінки та узагальнення науково-технічної інформації (за винятком державних замовлень), реалізуються на комерційних засадах [6].

Закон визначає також, що державні органи та служби науково-технічної інформації, інші інформаційні центри, фірми, підприємства, установи і організації, які формують ресурси науково-технічної інформації за рахунок власних коштів, надають інформаційну продукцію і послуги на комерційних засадах. У ході здійснення купівлі-продажу інформаційної продукції мають гарантуватись охорона прав інтелектуальної власності, державної та комерційної таємниці, законні права та інтереси власника і виробника інформаційної продукції і послуг [6].

Стаття 16 визначає відносини виробників і споживачів науково-технічної інформації. Зокрема, відносини між державними органами і службами науково-технічної інформації, підприємствами, установами і організаціями будь-яких форм власності, які здійснюють науково-інформаційну діяльність, і споживачами інформації будуються на основі контрактів (договорів) та на інших формах угод, передбачених чинним законодавством. Контракт (договір) є основним документом, що регламентує відносини між виробником і споживачем інформації. На контрактній (договірній) основі можуть також здійснюватись інформаційне забезпечення, наукові дослідження і розробки для органів державної влади, крім випадків, коли діючими законами передбачено безплатне надання інформації цим органам. Розрахунки з зарубіжними партнерами здійснюються на договірних умовах і в порядку, встановленому законодавством [6].

Головна засада державної політики в галузі бібліотечної справи викладена в ст. 4 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995 р., з подальшими змінами і доповненнями). Її основою є реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності до інформації й культурних цінностей, що збираються, зберігаються й надаються у тимчасове користування бібліотеками [1].

Відповідно до ст. 20 цього Закону, бібліотеки мають право самостійно здійснювати господарську діяльність, встановлювати переліки платних послуг.

У документі визначено права громадян України, підприємств, установ і організацій на бібліотечне обслуговування, що забезпечуються створенням мережі бібліотек та різноманітністю їх видів і безплатністю основних бібліотечних послуг (ст. 21) [1].

У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» не встановлено переліки послуг, які належать до основних безплатних і додаткових платних. У ньому і «Типових правилах користування бібліотеками в Україні», (затверджені наказом Міністерства культури і мистецтв України від 5 травня 1999 року, із змінами і доповненнями згідно з наказом Міністерства культури і мистецтв України від 25 травня 2001 року), що поширюються на мережу діючих бібліотек усіх форм власності та підпорядкування і організацію бібліотечної справи, підкреслено права користувачів [1, 24].

Так, у ст. 22 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» і пункті 2.3 «Типових правил...» визначено, що користувачі бібліотеки мають право:

- безоплатно користуватися інформацією про склад бібліотечних фондів через довідково-пошуковий апарат (крім комерційних баз даних);
- безоплатно отримувати консультаційну допомогу в пошуку та виборі джерел інформації;
- безоплатно отримувати в тимчасове користування документи із фондів бібліотеки, крім документів, придбаних за кошти, одержані від господарської діяльності бібліотеки;
- одержувати документи або їх копії по міжбібліотечному абонементу;
- одержувати інформацію з інших бібліотек, користуючись каналами зв'язку;
- користуватися іншими видами послуг, у тому числі на платній основі;
- брати участь у роботі бібліотечних рад [1, 24].

Механізм впровадження додаткових послуг у діяльність бібліотек, науково-інформаційних закладів розроблявся Кабінетом Міністрів України. Ним були прийняті постанова «Про затвердження Переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній формі власності» від 5 червня 1997 р. (постанова втратила чинність 19 грудня 2011 р.), де передбачалася можливість надання таких послуг, як: складання бібліографічних списків для курсових, дипломних і наукових робіт, каталогів для особистих бібліотек та бібліотек підприємств, установ і організацій, інформаційно-бібліотечне обслуговування підприємств, установ і організацій, підготовка фактографічних, аналітичних довідок, консультації з бібліотечно-бібліографічних питань, дистанційний інтерактивний доступ до машинозчитуваних баз даних тощо [18].

До Переліку платних послуг, які можуть надаватися державними архівними установами (затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 р.; зі зміною назви – Перелік платних послуг, які можуть надаватися архівними установами, що утримуються за рахунок бюджетних коштів – згідно з постановою Уряду від 30 листопада 2004 р.) включено: підготовку тематичних оглядів, переліків та тематичне виявлення документів; перевірку правильності посилань на архівні джерела у публікаціях документів, монографіях і дисертаційних роботах; наукове консультування про склад і зміст документів; підготовку довідок (фактографічних, генеалогічних, біографічних, історичних, тематичних і майнових) на запити фізичних та юридичних осіб, пошук і надання архівної інформації в електронній формі [20].

Постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. (зміни і доповнення внесені постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2009 р.) затверджено перелік платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами, до якого включено: інформаційно-аналітичне забезпечення наукової діяльності, послуги з доступу до локальних і корпоративних комп'ютерних мереж, Інтернету, автоматизованих баз даних та пошукових систем через сегменти локальних і корпоративних мереж наукових установ, підготовка бібліографічних, реферативних і аналітичних оглядів, довідок, добірок, каталогів, рекламних матеріалів, тиражування матеріалів бібліотек на носіях інформації, надання консультаційних послуг тощо [19].

Організаційно-правові засади надання бюджетними науковими установами платних послуг, пов'язаних з їх основною діяльністю, визначаються «Порядком та умовами надання платних послуг бюджетними науковими установами» (затвердженим спільним Наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 1 грудня 2003 року) [23]. У ньому зазначено, що підставою для надання платних послуг є договір з фізичною або юридичною особою, у якому визначається порядок надання послуги, розмір та терміни оплати за надану послугу; заява фізичної особи. Розмір плати за той чи інший вид послуги встановлюється на підставі її ціни, базою для визначення якої є розрахунок валових витрат, пов'язаних з наданням послуги. Витрати на преміювання та інші види матеріального заохочення, на надання додаткових пільг працівникам здійснюються за рахунок прибутку [23].

Аналіз практичної діяльності наукових бібліотек України у сфері надання платних бібліографічно-інформаційних послуг засвідчив, що з кінця 1990-х рр. і упродовж першого десятиліття XXI ст. найбільшого поширення набуло:

- поточне інформування споживачів за визначеною тематикою;
- підготовка усіх видів довідок (фактографічних, бібліографічних, аналітичних, генеалогічних тощо);
- підготовка реферативних оглядів документів;
- складання анотацій до джерел інформації;
- консультування зі складання та оформлення бібліографічних списків до наукових, дисертаційних, дипломних робіт;
- складання тематичних бібліографічних списків для наукових робіт за запитами окремих осіб, установ та організацій;
- бібліографічне редагування списків літератури до наукових робіт (згідно з вимогами чинних державних стандартів);
- підготовка бібліографічних посібників;
- складання каталогів, картотек на власні бібліотеки користувачів;
- підготовка книжкових виставок, оглядів;
- організація презентацій книг;
- визначення індексів ББК, УДК та авторського знака до документів та наукових тем;
- інтерактивний доступ до баз даних (Інтернету);
- інформаційний пошук в електронних інформаційних ресурсах;
- користування міжбібліотечним абонементом (електронне доставляння документів) та ін.

Діяльність бібліотек визначається не лише Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», а й Бюджетним кодексом України. Всі кошти, що вдалося отримати завдяки наданню платних послуг, зараховуються до доходів спеціального фонду відповідного бюджету та використовуються на утримання бібліотеки відповідно до законодавства [542, с. 25].

Організаційно-правову форму надання платних послуг населенню, підприємствам, установам, організаціям закладами культури і мистецтв визначає спільний наказ Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України від 21 грудня 1999 р. «Порядок надання

платних послуг закладами культури і мистецтв», за яким розмір плати за той чи інший вид послуги визначається на підставі її ціни (тарифу), а базою для визначення ціни послуги є розрахунок витрат, пов'язаних з наданням послуги [22].

До складу витрат виробництва належать: витрати на оплату праці; внески на соціальні заходи (на державне соціальне страхування, державне пенсійне страхування тощо); матеріальні витрати, у тому числі на придбання сировини, матеріалів, палива, енергії, інструменту, пристроїв, спеціального одягу і взуття, захисних пристроїв, на проведення поточного ремонту, технічний огляд та технічне обслуговування основних фондів, що використовуються для надання послуг, службові відрядження, на оплату послуг зв'язку, засобів сигналізації, господарські та канцелярські витрати тощо; амортизація основних фондів, що використовуються для надання послуг; інші витрати, зокрема витрати на реалізацію послуг, оплату відсотків за фінансовими кредитами [22].

До ціни послуг, окрім зазначених витрат виробництва, зараховуються прибуток (якщо такий планується), обов'язкові податки, відрахування, платежі, збори відповідно до чинного законодавства [22]. Вартість (ціна) послуг формується виходячи з витрат (собівартості) та прибутку з урахуванням попиту та платоспроможності покупців.

Разом з тим, «Порядок...» визначає, що за рахунок коштів, одержаних від надання платних послуг, може проводитися преміювання як працівників, безпосередньо зайнятих їх виконанням, так і тих, хто сприяє їх здійсненню, згідно з положенням, затвердженим керівником і профспілковим комітетом, відповідно до чинного законодавства [22].

У ст. 29 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» вказано, що бібліотеки, які безплатно надають основні бібліотечні послуги в порядку, передбаченому законом, звільняються від оподаткування доходів, отриманих від надання платних послуг [1].

У п. 197.1.20 ст. 197 Податкового кодексу України (від 2 грудня 2010 року) серед операцій, звільнених від оподаткування: «постачання бібліотеками, які перебувають у державній або комунальній власності або у власності всеукраїнських громадських організацій інвалідів, платних послуг з комплектування реєстраційно-облікових документів (квитків, формулярів), користування рідкісними, цінними довідниками, книгами (у тому числі нічним абонементом), тематичного добору літератури за запитом споживача та надання тематичних, адресно-бібліографічних та фактографічних довідок» [26, с. 294]. Отже, перелік платних послуг бібліотек, що звільняються від оподаткування, значно скорочено порівняно з Законом України «Про податок на додану вартість», що діяв до прийняття Податкового кодексу України [12].

Через рік після прийняття Податкового кодексу України постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2011 р. затверджено згаданий вище Перелік платних послуг, які можуть надаватися закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності [17] (відповідно, втратив чинність попередній «Перелік...» 1997 р.). У новому Переліку визначено такі додаткові бібліотечні послуги:

– формування бібліографічних списків для курсових, дипломних та наукових робіт, каталогів для особистих бібліотек і бібліотек підприємств, установ та організацій;

- підготовка фактографічних, аналітичних, бібліографічних та інших довідок для фізичних та юридичних осіб;
- користування міжбібліотечним абонементом (пересилання документів), електронне доставлення документів;
- надання послуг з оформлення електронних реєстраційних документів користувачів бібліотек та ін. [17].

У новому Переліку відсутні деякі послуги, що були у Переліку 1997 р., зокрема: *консультації* з питань культури, літератури, музичного, театрального та образотворчого мистецтва, кіно-, фотомистецтва, архітектури, краєзнавства, історії та з *бібліотечно-бібліографічних питань*, інформаційно-бібліотечне обслуговування підприємств, установ і організацій; дистанційний, інтерактивний доступ до машинозчитувальних баз даних та ін.

У Постанові вказано, що Міністерству культури разом з Міністерством фінансів та Міністерством економічного розвитку і торгівлі необхідно затвердити порядок визначення вартості та надання платних послуг, зазначених у затвердженому цим документом переліку [17].

На даний час, враховуючи важливість та необхідність чіткого налагодження роботи бібліотек Мінкультури України, вивчається питання щодо можливості внесення змін до цієї постанови Кабінету Міністрів України.

Суперечності у правовому полі, внесення не завжди виважених і обґрунтованих змін до законодавчої і нормативної бази перешкоджають стабільній діяльності бібліотек з надання платних послуг користувачам. Для розвитку цих послуг необхідними є не лише продуманість, плановість, активність з боку персоналу, а й сприятливі умови для максимального залучення позабюджетних коштів і ефективного їх використання, належне правове забезпечення цієї діяльності, яке б стимулювало власну господарську діяльність установ, заохочувало колектив і, в кінцевому підсумку, працювало на користувача.

4.5. Розвиток платних довідково-бібліографічних послуг у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського

ЦНБ АН УРСР відновила надання платних бібліографічних послуг у 1991 р. Згідно з чинним законодавством, Статутом Бібліотеки розроблено «Положення про систему організації платних послуг» та «Перелік платних послуг» на основі діючого на той час преїскуранта Державного комітету СРСР по науці і техніці «Ціни на масові види послуг у галузі науково-технічної інформації» № 57-15-92 від 6 червня 1989 р. [859, 860].

На запити, які не мали централізовано затверджених цін, встановлювалися погоджені між споживачем і виконавцем договірні ціни з урахуванням фактичних витрат робочого часу згідно з наказом Міністерства культури СРСР № 29-109 від 26 грудня 1990 р. «Про перехід підприємств на вільне ціноутворення», який надавав право бібліотекам встановлювати договірні ціни на всі види платних послуг [859, арк. 5]. Згідно з «Положенням про порядок надання платних послуг населенню підприємствами і установами, для яких надання платних послуг не є основною діяльністю», затвердженого 17 червня 1985 р. № СА-50-д Держпланом СРСР,

Мінфіном СРСР, Держкомпраці СРСР та Держпостачем СРСР, 70 % коштів від надання платних послуг вносилися на розрахунковий рахунок бібліотеки [859, арк. 7].

Основна мета організації платних послуг у Бібліотеці – сприяти підвищенню якості обслуговування читачів, удосконаленню організації бібліотечно-інформаційних процесів, зростанню продуктивності праці, установленню залежності оцінки праці і матеріального стимулювання співробітників Бібліотеки від кінцевих результатів здійснюваної ними діяльності. Було визначено механізм розподілу коштів, отриманих в результаті надання платних послуг, у тім числі й тих, які спрямовуються на матеріальне заохочення підрозділів-виконавців платних послуг. Введення платних послуг при додержанні принципу безплатності користування бібліотекою не порушує корінних інтересів читачів. Воно спрямоване на найповніше задоволення запитів, покращення якості обслуговування.

ВДБО був одним з перших підрозділів у ЦНБ, який розпочав надавати платні бібліографічні послуги, розробивши, відповідно, свої пропозиції до «Переліку платних послуг...», «Положення про впровадження платних послуг у відділі довідково-бібліографічного обслуговування ЦНБ АН УРСР» (затверджене директором ЦНБ АН УРСР 10 жовтня 1991 р.) [859].

У ньому йшлося, що платні послуги запроваджуються з метою підвищення ефективності використання матеріально-технічних, фінансових і трудових ресурсів, розвитку ініціативи, відповідальності і підприємництва в забезпеченні більш повного і ефективного використання фондів бібліотеки, пошуку нових нетрадиційних форм роботи, стимулювання матеріальної зацікавленості працівників у досягненні високих кінцевих результатів, а також прагнення уникнути «марних, необґрунтованих, продиктованих пустою цікавістю запитів, підготовка яких потребує значних витрат робочого часу» [859, арк. 1].

Додаткові платні послуги не входять в коло прямих обов'язків бібліотеки. Вони призначені задовольняти наднормативні, не фінансовані з бюджету, складні та трудомісткі запити громадян, виконання яких потребує значних або додаткових фінансових витрат. Плата стягується за підвищену комфортність обслуговування, коли не читач, а співробітник відділу здійснює пошук і добір літератури за замовленою тематикою, уточнює елементи бібліографічного опису документів, визначає наявність зарубіжних видань у фондах інших бібліотек, здійснює фактографічний пошук.

Робота з надання платних бібліографічних послуг у НБУВ упродовж цих років постійно вдосконалювалася, розширювалася, набувала нових форм. Зараз вона ведеться відповідно до «Положення про організацію платних послуг» та «Переліку платних послуг, які надаються Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського», затверджених генеральним директором НБУВ, змін до нього з урахуванням вивчення попиту на послуги, змін у законодавчих і нормативних актах та рівня інфляції. Перелік було складено на основі практики і досвіду підрозділів-виконавців та узагальнення репертуару послуг, встановлених «Переліком платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній формі власності», «Переліком платних послуг, які можуть надаватися закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності», «Переліком платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами», «Пере-

ліком платних послуг, які можуть надаватися державними архівними установами» [13, 17–20].

Платні послуги надаються юридичним і фізичним особам усіма підрозділами Бібліотеки, відповідно до репертуару послуг та реальних можливостей підрозділів, у робочий час за рахунок підвищення продуктивності праці. Вони можуть надаватися споживачам як одноразово, так і протягом визначеного строку – місяць, рік тощо. Облік та оплата платних послуг здійснюється відповідно до калькуляції та кошторисно-фінансових розрахунків трудомісткості виконаних робіт та матеріальних витрат.

Замовлення на виконання платної бібліографічної довідки узгоджуються з керівництвом Бібліотеки і приймаються завідувачем відділу у письмовій формі: лист від установи (організації), договір на платну послугу; для приватних осіб – бланк-замовлення. У ВДБО переговори з замовником, укладання з ним договору або заповнення бланку-замовлення здійснюються завідувачем відділу чи завідувачем сектору бібліографічних довідок (відповідальним за платні послуги).

Замовник письмової бібліографічної довідки чітко формулює тему запиту, види і мови документів, хронологічні межі пошуку, вид надання інформації (друкований список, комп'ютерний файл і його формати), зазначає засоби доставлення інформації (самостійно, поштою, факсом, електронною поштою), термін виконання, прізвище, номер читацького квитка, адресні відомості. Замовник сплачує аванс (40–50 % від орієнтовно визначеної загальної суми послуги) на підставі рахунку або приходного касового ордеру. Також можлива й попередня оплата всієї вартості послуги.

З метою організації і поширення платних послуг фахівці НБУВ розробили пакет типових документів. Велику роботу з наукової організації і впровадження платних послуг здійснювали завідувачка ВДБО Г. А. Ритова і завідувачка сектору М. А. Чиж. Методика, досвід такої роботи висвітлювався на конференціях і семінарах бібліотечних працівників, у публікаціях [179, 207].

Виконану роботу замовник отримує після сплати повної вартості послуги і складання «Акту здачі – прийняття наданих послуг». За термінове виконання замовлення (при скороченні термінів виконання не менш, ніж удвічі) може встановлюватися надбавка у розмірі до 50 %. Оплата пошуку при відсутності релевантної інформації здійснюється на основі фактичних трудовитрат. Виконання платних послуг реєструється в облікових документах. Розрахунки здійснюються через бухгалтерію Бібліотеки.

Бібліотека періодично переглядає та затверджує ціни на бібліотечно-інформаційні послуги, корегує їх відповідно до ринкового попиту та рівня інфляції. Організуються також реклама бібліотечно-інформаційних послуг, інформування читачів про їх асортимент та умови надання. Працівники, задіяні у наданні платних послуг, зобов'язані забезпечувати високу якість послуг, дотримуватись обумовлених зі споживачем (замовником інформаційної послуги) термінів та виконання, оформлювати відповідні документи про надані Бібліотекою послуги.

Дирекція контролює розподіл коштів, отриманих у результаті надання платних послуг, направлення їх на забезпечення статутної діяльності Бібліотеки і матеріальне заохочення працівників.

Серед чинників, які спонукають споживачів користуватися платними послугами, можна назвати такі: потреба здійснити якісний і повний відбір документів, необхідних для наукової (професійної) діяльності, задоволення освітніх потреб; брак часу виконати роботу самостійно; прагнення перекласти складну, рутинну роботу на плечі фахівців-бібліотекарів; довіра до професіоналів; відсутність необхідних джерел інформації у бібліотеках ВНЗ та інших наукових бібліотеках; низька інформаційна культура користувачів; недостатнє розкриття бібліотечних фондів тощо.

Серед платних бібліографічних послуг найбільшим попитом користується підготовка тематичних списків літератури. Аналіз тематики запитів користувачів початку 1990-х рр. засвідчив, що вона найчастіше стосувалася проблем реформування економіки, впровадження ринкових умов господарювання в Україні. Хоча надходили замовлення і з питань історії, соціології, релігії, освіти, лікувально-оздоровчої тематики. У цей період набули поширення різні форми навчання та перекваліфікації спеціалістів у нових соціально-економічних умовах (семінари, бізнес-школи та ін.). Відповідно, зросла кількість звернень до Бібліотеки за поточною бібліографічною інформацією з тем: «Підприємництво», «Акціонерні товариства», «Банки. Банківська справа», «Приватизація», «Право промислової власності», «Фермерські господарства», «Спільні підприємства», «Біржі. Біржова справа», «Ринок цінних паперів», «Довірчі товариства», «Страховання при переході до ринкових відносин», «Інвестиційна політика», «Холдингові компанії», «Асоціації», «Кредитно-валютна політика» [207, с. 121–122].

Найбільшу кількість мали замовлення на складання списків літератури до курсових, дипломних робіт, редагування бібліографічного апарату наукової праці. Вони надходили від студентів, аспірантів і докторантів з Києва та багатьох регіонів України. Серед особливостей виконання таких бібліографічних довідок варто виокремити: необхідність перегляду широкого кола вторинних документів, значне хронологічне та тематичне охоплення матеріалу, складність та специфічність пошуку, відсутність необхідних бібліографічних покажчиків з теми, велика трудомісткість.

У цьому сегменті довідок переважали тематичні списки літератури з економіки, історії, політики, права, сільського господарства. Відповідно, вони становили: у 1996 р. – 12 %, 1997–7 %, 1998–12,5 %, 1999–6 %, у 2000 р. – 8 % від загальної кількості наданих письмових тематичних довідок [207, с. 122]. Запити на виконання фактографічних і адресних довідок мали поодинокий характер.

Якщо аналізувати запити за індивідуальними замовленнями, то у 1991 р. було підготовлено 9 тематичних списків, які включали 3614 назв, у 1992-му – 48 (8408 назв), у 1993-му – 11 (1680 назв), у 1994-му – 62 (400 назв), у 1995-му – 15 (695 назв), у 1996-му – 11 (1189 назв), у 1997-му – 9 (1124 назви), 1998-му – 9 (615 назв), у 1999-му – 17 (1973 назви), у 2000-му – 10 (1251 назва), у 2001 р. – 12 (2524 назви).

Довідки, виконані з використанням баз даних, фіксувалися та аналізувалися окремо. Враховуючи високу вартість зарубіжних електронних інформаційних ресурсів і великий попит на них, пошук інформації і оформлення його результатів оцінювалися як платна послуга. Широко практикувалося виконання замовлень від організацій та приватних осіб на підготовку бібліометричних довідок

за БД «Science Citation Index», «Journal Citation Reports». Усього за 1996–2000 рр. було виконано за БД 13 456 довідок, зокрема: у 1996 р. – 779 довідок, з них платних – 704 (90 %); у 1997-му – 1615 довідок з них платних – 1193 (74 %); 1998-му – 4079 довідок, з них платних – 3786 (93 %); 1999-му – 5697 довідок, з них платних – 4665 (82 %); у 2000 р. – 1286 довідок, з них платних – 31 (2,4 %).

Зменшення кількості платних довідок за БД пояснюється зростанням комп'ютерної грамотності користувачів, набуттям ними практичних навичок, що дає змогу самостійно вести інформаційний пошук необхідної інформації. Крім того, ресурси, які доступні користувачам в Інтернет/інтранет мережі Бібліотеки (ЕК, БД «Україніка наукова») є не тільки безплатними, але й найбільш популярними. До того ж передплата онлайн-електронних інформаційних ресурсів провідних світових виробників (Elsevier, EBSCO та ін.) у 2006–2011 рр. для НБУВ і установ НАН України і, відповідно, безкоштовне надання доступу до них користувачам (що, на нашу думку, правильно) усунуло саму можливість надавати такі послуги за плату. Послуги, які надаються бібліографами користувачам з супроводу використання цих ЕР мають консультативний, рекомендаційний характер, і на сьогодні вони є безплатними. До того ж, з метою підвищення інформаційної грамотності користувачів було проведено цілу низку навчальних семінарів, у тому числі й на базі бібліотек наукових установ НАН України.

Бібліографічні списки першого десятиліття XXI ст., що уклалися за плату, мали більш широкий тематичний діапазон: «Національна безпека України в контексті її зовнішньої політики», «Українське писанкарство як прояв духовності українського народу», «Екологічні дискусії 20–90-х років XX ст.», «Кримінально-правова відповідальність за незаконну вирубку лісів», «Кримінологічна характеристика та попередження згвалтування», «Наступність в освіті – як педагогічна категорія», «Підготовка молоді до сімейного життя», «Підлітковий суїцид», «Планування соціалістичної економіки», «Києво-Печерська Лавра – історичний центр культури і духовності України», «Спасо-Преображенський чоловічий монастир», «Товарно-грошові відносини при соціалізмі», «Концепція державної регіональної політики», «Київська митниця: історія і сучасність», «Порівняльний аналіз моделей та стратегія економічного зростання країн Південно-Східної Азії», «Державна регіональна політика», «Соціальне прогнозування як засіб регулювання суспільних відносин», «Парк «Олександрія, м. Біла Церква», «Законодавство з питань державного регулювання в сфері пенсійного забезпечення громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи», «Людвіг Фейєрбах: проблема людини». У бібліотеці було відпрацьовано технологію надання платних бібліографічних послуг, які рекламувалися індивідуально, через друковані оголошення і сайт бібліотеки. Лише у 2001 р. було надано 381 платну бібліографічну послугу, з них 22 – тематичні довідки (загальним обсягом 2667 назв документів).

Значна кількість бібліографічних списків стосувалася питань освіти та педагогіки: «Багаторівнева вища освіта», «Дистанційне навчання кадрів у ВНЗ», «Контроль і оцінка знань студентів ВНЗ», «Модульна система навчання», «Оцінка діяльності викладачів ВНЗ», «Педагогічні основи формування культури взаємовідносин шкільного і дошкільного віку», «Право на освіту», «Практична підготовка в навчальних закладах», «Теоретико-методичне забезпечення

стандартів освіти» та ін. З розгортанням науково-інформаційної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБ), виданням галузевих бібліографічних покажчиків, участю ДНПБ і бібліотек освітянської мережі у створенні БД «Україніка наукова» і реферативного журналу «Джерело» кількість замовлень на підготовку тематичних бібліографічних списків з питань освіти і педагогіки значно зменшилася.

Отже, тематика виконаних бібліографічних довідок, підготовлених за плату, є досить близькою до тематики довідок, які надавалися користувачам в усній формі безплатно. Вона віддзеркалює пріоритети і напрями суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку, проблеми перехідного періоду до ринкових відносин в Україні, становлення і розвиток державних процесів, відродження духовності тощо. Користувачі вкладали гроші в отримання інформації, розраховуючи в подальшому отримати певні дивіденди, заощадити час, відведений для наукової праці, прискорити розроблення науково-виробничого завдання.

Надання платних послуг значною мірою мотивується можливістю матеріального стимулювання співробітників, задіяних у даній роботі. Воно заохочує колектив удосконалювати бібліографічну продукцію, розширювати репертуар послуг, шукати нові форми діяльності. Відповідно, відсутність матеріального заохочення за надані послуги негативно позначається на ініціативі персоналу.

Для об'єктивної оцінки внеску кожного працівника, який брав участь у підготовці замовлених бібліографічних послуг, застосовувалася комплексна оцінка результатів діяльності виконавця, яка враховувала витрати робочого часу на виконання платних послуг, якісні показники виконання, складність тематики, важливість виконуваної роботи, кваліфікацію та творчу активність виконавця, виробничі показники тощо [859, арк. 7].

Упровадження системи платних бібліографічних послуг розширює можливості щодо задоволення інформаційних потреб користувачів, сприяє розвитку інформаційного сервісу, послуг, що ґрунтуються на попиті та пропозиції, підвищує суспільне значення науково-інформаційної діяльності бібліотеки.

В останні роки спостерігається зниження надання платних бібліографічних послуг, особливо тих, виконання яких потребує інтелектуальних зусиль персоналу. Аналіз наданих НБУВ ресурсо- та наукомістких платних послуг (бібліографічні довідки, інформаційна, інформаційно-аналітична діяльність, підготовка книжкових виставок, атрибуція стародруків тощо) засвідчив, що у 2010 р. вони становили лише 15 % [256, с. 13–14], у 2011 р. – 7,3 % [257, с. 16–20] загальної суми усіх платних додаткових послуг Бібліотеки. Варто зазначити, що вони надавалися несистематично. Цілком очевидним є й те, що послуги недостатньо популяризувалися. Скрутна фінансова ситуація в державі, постійна змінюваність і суперечності у законодавчій базі, обмаль часу та неукомплектованість підрозділів високопрофесійними кадрами не давали змоги активізувати діяльність з надання наукомістких платних послуг. Для порівняння: у структурі платних послуг провідних бібліотек Міністерства культури України загальнодержавного значення у 2010–2011 рр. платне довідково-інформаційне обслуговування становило лише 3 % загального обсягу доходів від власної господарської діяльності (домінували послуги з оформлення реєстраційних документів (читацьких квитків), виготовлення копій з документів, розміщення реклами, обладнання).

Це й світова тенденція. Адже дедалі більше довідково-бібліографічної, повнотекстової інформації вільно виставляється в Інтернеті. Удосконалення користувачького інтерфейсу, розвиток порталів, що технічно забезпечують інтеграцію ресурсів і комплексний пошук необхідних документів, є своєрідними шлюзами між пошуком інформації користувачем і цифровими ресурсами бібліотеки. Тому довідкові служби орієнтуються, насамперед, на створення онлайн-ових довідкових колекцій, сприяють інформаційному самообслуговуванню користувачів, більш ефективному і менш витратному, ніж задоволення конкретних окремих вузькоспеціальних індивідуальних потреб.

Разом з тим, сучасні користувачі почувають себе інформаційно перевантаженими у складному мінливому світі, тому вони потребують допомоги в пошуку і управлінні якісними науково-інформаційними ресурсами. Користувачі в Україні і за рубежем не завжди мають достатньо терпіння і часу, щоб послідовно вести пошук у різних базах даних з різноманітними інтерфейсами, поєднувати традиційні технології і ресурси з електронними. У користувачів щоразу з'являтимуться нові інформаційні потреби. А при прийнятних фінансових умовах і забезпеченні належної якості послуг з'являтимуться нові клієнти, які захочуть доручити інформаційний пошук саме професіоналам.

У багатьох зарубіжних бібліотеках упроваджено онлайн-ову послугу «Запитай бібліотекаря». Проте, безплатно детальний бібліографічний пошук за користувача ніхто не здійснює. Як правило, зарубіжні бібліотеки безплатно дають відповіді на запитання стосовно роботи установи, надають методичні рекомендації з використання електронного каталогу, БД, надають консультації з пошуку літератури, посилення на інші бібліотеки й електронні колекції, у кращому випадку подають опис декількох джерел.

Так, в Австрійській національній бібліотеці безплатно виконуються прості довідки, які не потребують значних витрат часу, не більше півгодини (наприклад, короткі біографічні довідки, довідки про видавництва, доповнення; уточнення бібліографічних відомостей). Платними ж є укладання списків літератури, деталізовані біографічні та бібліографічні запити. Вартість пошуку за запитами: 1 год – 40 євро, за кожні наступні півгодини 20 євро, незалежно від того, яким буде результат пошуку. Такі ж розцінки діють, коли працівники беруть на себе пошук у БД [763].

У Німецькій національній бібліотеці служба «Електронне доставляння інформації» передбачає проведення бібліографічного пошуку. Вона надає відповіді на питання за темами, пропонує як одноразові, так і поточні списки літератури відповідно до профілю дослідження користувачів. Здійснюється пошук бібліографічних даних за темами, уточнюються адреси видавництва, інститутів, надаються довідки про біографічні дані окремих осіб і різноманітні факти [722].

Основою для інформаційних пошуків слугують Німецька національна бібліографія, електронні і традиційні каталоги, а також загальна і спеціальна бібліографія. Оплата здійснюється за підготовку кожного окремого списку (книги і статті з журналів і збірників, газет) від 1 до 7 назв – 10 євро. Кожна наступна назва – 0,70 євро. За підготовку складних довідок, великих списків літератури, що вимагають значних витрат часу, додатково стягується плата, відлік якої починається зі чверті робочої години. Довідки, підготовлені на основі відповідних

запитів, всі без винятку є платними. Запит надходить через онлайнний формуляр і підлягає обов'язковому оформленню з подальшою оплатою витрат за підготовлену довідку. Це відбувається навіть у тому разі, якщо інформаційні послуги є безрезультатними. Виконання одного запиту відбувається в основному протягом трьох робочих днів, плюс додатковий час на відправку. У разі тривалих і складних пошуків, коли виконання затримується, користувача інформують упродовж цього терміну. Замовник несе відповідальність за дотримання авторських прав.

Аналіз практики надання платних послуг засвідчив, що необхідними для розвитку цього виду діяльності є продуманість, плановість, активність з боку персоналу. З метою кращої організації платних бібліотечно-інформаційних, довідково-бібліографічних послуг доцільно у великих бібліотеках створювати підрозділ, який би цілеспрямовано й комплексно займався їх організаційним і правовим забезпеченням, маркетингом і бізнес-плануванням, рекламуванням й інформуванням потенційних споживачів про можливості установи ефективно задовольняти інформаційні потреби. Тут необхідно постійно вивчати стрімко змінюване інформаційне середовище, ринковий попит на інформацію, інформаційні потреби користувачів, удосконалювати систему бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Слід звернути увагу й на ресурсну базу надання платних довідково-інформаційних послуг: на наявність, стабільну передплату і актуалізацію традиційних і електронних бібліографічно-реферативних і повнотекстових IP провідних світових виробників; оновлення необхідного парку комп'ютерної техніки для створення нових аналітичних, бібліографічних продуктів і їх оперативного доставляння споживачам, що визначає успіх цієї діяльності. Важливим чинником є увага до підготовки, перепідготовки персоналу довідково-бібліографічних, науково-інформаційних служб, підвищення професійної кваліфікації бібліографів. Адже висока якість послуг є неодмінною умовою стійкого попиту на них.

Отже, період 1990-х років позначений деідеологізацією суспільства, незалежним розвитком України, стрімким розвитком інформаційних технологій, створенням багатьох фундаментальних бібліографічних довідників як у традиційній, так і електронних формах, що швидко заповнили ретроспективні лакуни та склали нове інформаційне середовище. Створюються засади українського бібліографічного репертуару та національної бібліографії. Такі бібліотеки, як НБУВ, ЛННБ та ін., створюють низку довідково-бібліографічних видань у цій сфері, які закладають засади нового за змістом та широкого за інформаційним наповненням ДБФ.

Розвиваються дослідження проблем бібліографування науки. Розробленням проблем бібліографознавства займаються також великі наукові бібліотеки, вищі спеціалізовані навчальні заклади та органи НТІ, питання галузевого бібліографознавства за своїм профілем опрацьовують Національна наукова медична бібліотека, Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека України, Державна науково-педагогічна бібліотека ім. В. О. Сухомлинського, Державна науково-технічна бібліотека та ін. Значний внесок у розвиток ретроспективної бібліографії країни належить Національній історичній бібліотеці України, яка видає історичну бібліографію, ретроспективні покажчики краєзнавчих бібліографічних покажчиків.

Якісний вплив на розвиток довідково-бібліографічного обслуговування справили удосконалення бібліотечної технології, технічне переоснащення бібліотек на основі впровадження нових інформаційних технологій, пов'язаних зі створенням, обробленням, засобами доступу та пошуком бібліографічної інформації. 90-ті роки ХХ ст. характеризуються реальним впровадженням комп'ютерних технологій у процеси створення, збереження та надання доступу до бібліотечних фондів, відбувається формування понятійного апарату, вивчення питань взаємодії й інтеграції бібліографознавства та інформатики.

Створення комп'ютерних мереж об'єднує всю інфраструктуру бібліотеки та інтегрує світові інформаційні ресурси. Бібліотека сама стає активним виробником баз даних бібліографічної, реферативної, аналітичної інформації, у довідково-бібліографічну діяльність бібліотек впроваджуються комп'ютерні технології, що дало змогу кардинально змінити можливості ДБО, розвивати його методичний апарат, стратегії і методики ефективного пошуку інформації, створення систем інформаційного обслуговування, заснованих на Інтернет/інтранет технологіях. Універсальні та спеціалізовані наукові бібліотеки стали активно осмислювати свою роль в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт, виробничих, освітніх і духовних потреб і спрямували зусилля на забезпечення інтелектуального доступу до довідково-інформаційних ресурсів, документно-ресурсної бази наукових досліджень.

Характерними особливостями цього етапу є зростання кількості виробників нових знань, поглиблення залежності ДБО від стану ДБА та взаємодії між виробниками, створювачами ЕІР та їх розповсюджувачами, а також зміни форм комплектування ресурсів, активним включенням баз даних та інших електронних ресурсів до складу ДБФ.

Створення електронних каталогів бібліотек, впровадження стандартизованих форматів даних бібліографічного опису, технології кооперативного реферування української наукової літератури, формування світових ресурсів впливає й на зміни професійної підготовки фахівців, підкреслює необхідність інтелектуалізації їхньої праці, безперервної освіти, самоосвіти і опанування нових ІКТ.

Використання ЕІР у довідково-бібліографічному обслуговуванні розширювало інформаційну базу для виконання всіх типів бібліографічних довідок: тематичних, фактографічних, адресних, уточнювальних – залежно від конкретного запиту та можливостей певних БД. Колосальні інформаційні ресурси збагачують інформаційний потенціал наукових бібліотек.

Змінюється й контингент користувачів інформації, що призводить до нових форм ДБД. Типовість багатьох запитів з боку владних структур, підприємств, банків, бірж, компаній зумовили створення проблемно-орієнтованих бібліографічних баз даних, зокрема, з питань ринкової економіки, української науки, культури, бібліографічного репертуару, спонукали оперативно відображати нові надходження книг, авторефератів дисертацій, розкривати зміст періодичних видань, збірників тощо українською, російською та іншими мовами.

Разом з тим, джерела глобальних комп'ютерних мереж, зростання комерційної складової обслуговування, нові господарські механізми вимагають нових організаційних форм роботи, сприяють розвитку інформаційного сервісу, впливають на розширення репертуару і видів послуг, що надаються користувачам, спонукають до впровадження платних бібліографічних послуг.

На початку 1990-х рр. у бібліотеках України було відновлено надання платних довідково-бібліографічних, науково-інформаційних послуг, що розширило можливості із задоволення інформаційних потреб користувачів, сприяло розвитку інформаційного сервісу, послуг, що ґрунтуються на попиті та пропозиції. Впровадження платних послуг підвищує суспільне значення науково-інформаційної діяльності бібліотеки і водночас потребує належного забезпечення ресурсної бази і кваліфікованого персоналу щодо їх якісного і оперативного надання.

РОЗДІЛ 5
ТРАНСФОРМАЦІЯ
ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

**5.1. Вплив Інтернету на довідково-бібліографічну
діяльність бібліотек**

З революцією у сфері інформаційних і комунікаційних технологій перед бібліотеками відкриваються широкі перспективи використання мережевих ресурсів. Мультимедіа, телекомунікації, соціальні мережі, веб 2.0 і багато інших інновацій в інформаційно-комунікаційних технологіях радикальним чином змінюють способи отримання інформації, спілкування, навчання та обміну знаннями, надають доступ до отримання освіти для кожного – незалежно від місця проживання та соціального стану.

Нині виросло покоління виховане Інтернетом. Для юнаків та молоді комп'ютер – звичний побутовий прилад. Бібліотеки України не можуть не брати до уваги нову інформаційну ситуацію, що склалася. Відомо, що починаючи з 1950 р., загальний обсяг знань у світі подвоювався кожні 10 років, з 1970 р. – кожні 5 років, а з 1991 р. – щорічно. До початку XXI в. світовий обсяг знань збільшився більш ніж у 250 тис. разів, тобто на кілька десяткових порядків [327, с. 34].

За повідомленням Інформаційного каналу Subscribe.Ru, вчені Каліфорнійського університету в результаті дослідження обсягів інформації, створеної на планеті, дійшли висновків, що «Кожного року обсяг виробленої людством інформації збільшувався в середньому на 30%, а середній житель США присвячує 46 % свого часу її сприйняттю. Як з'ясувалося, тільки в 2002 р. на друкованих, плівкових, магнітних і оптичних носіях інформації було згенеровано близько 5 ексабайт (1 ексабайт – 1024 петабайт, 1 петабайт – 1024 терабайт) нової інформації. При цьому, як відзначають дослідники, якщо папір зберігає свої позиції як один найпопулярніших носіїв інформації, то плівка стрімко втрачає, поступаючись місцем цифровим носіям [442].

Продуктування електронної інформації стає не лише неконтрольованим, а й кількісно вражаючим. У мережі Інтернет щохвилини пошукова система Google обробляє понад 694 тис. запитів; на фотохостинг Flickr завантажується більш 6,6 тис. зображень; Youtube поповнюється 600 відеороликами загальною тривалістю понад 25 год; на Facebook користувачі оновлюють більше 700 тис. статусів, залишають 80 тис. записів на сторінках друзів, а також додають понад

500 тис. коментарів; реєструється 70 нових доменів; відправляється 168 млн електронних листів; в Twitter з'являється 320 нових користувачів і 98 тис. нових повідомлень; з магазину додатків Apple завантажується більше 13 тис. додатків для iPhone; браузер Firefox завантажується більше 1,7 тис. разів; користувачі Skype наговорюють між собою більше 370 тис. хвилин [674].

Проблема доступу до інформації в електронну еру ще більше загострюється. Якщо ще наприкінці 90-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. користувачі були поставлені перед проблемою: де шукати необхідну інформацію – у фондах бібліотек, на компакт-дисках чи скористатися пошуком у мережі Інтернет, то нині стрімке зростання мережевих ресурсів, удосконалення механізмів пошуку інформації в електронному середовищі на перший план висуває EIP віддаленого доступу.

Впровадження Інтернету у практику роботи зарубіжних бібліотек у 1990-х рр. спричинило радикальні зміни в інформаційно-довідковій роботі. Нові цифрові технології довідкової діяльності дали змогу досягти небачених успіхів у сфері доступу до зростаючих обсягів інформації.

Стрімке поширення довідкових послуг в електронному середовищі викликало жваву дискусію на сторінках фахових журналів в усьому світі. Деякі автори зазначали, що з вибухом популярності Інтернету, розвитком електронних ресурсів і нових ІКТ функція довідкових служб бібліотек знизиться, потреба у консультаціях бібліотекарів у кінцевому рахунку відпаде. Так, К. Евінг (K. Ewing) і Р. Гауптман (R. Hauptman) (1995 р.) закликали до скасування традиційної інформаційно-довідкової служби, обґрунтовуючи це тим, що інформаційні технології значною мірою перетворили роль консультацій бібліотекарів з розумових зусиль до керівних завдань із застосуванням комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення [733].

Інші вчені – К. Батчер (K. Butcher), Д. Френк (D. G. Frank), К. Келхоун (K. L. Calhoun), В. Хенсон (W. V. Henson), М. Вілсон (M. C. Wilson) – меншою мірою драматизували ситуацію, однак стверджували, що традиційна інформаційно-довідкова служба зазнає змін [734, 786]. М. Вілсон, зокрема, вважав, що в умовах, коли користувачам надається доступ до неосяжних сховищ інформації, акценти інформаційно-довідкових служб повинні бути спрямовані на навчання користувачів здійснювати пошук та оцінювати довідкові джерела, а також на допомогу користувачам формулювати та задовольняти свої інформаційні потреби [786].

К. Бунге і Р. Бопп стверджували, що роль бібліотекарів замість особистої допомоги користувачам зміниться на «проекування і створення інтерфейсів між користувачами і ресурсами» [712].

На думку С. Ганді, застосування інформаційних технологій у бібліотеках просто змінили спосіб, у який бібліотеки зберігали та надавали доступ до інформації. Замість карткових каталогів вони тепер забезпечують доступ до своїх ресурсів через онлайнні каталоги, замість друкованих журналів, газет, каталогів та енциклопедій бібліотеки надають доступ до цієї інформації через Інтернет, бази даних World Wide Web і портали [736]. Однак, знання про найкращі джерела або найкращі практики містяться в неявному знанні, яке бібліотекарі можуть набути через досвід, але останній не передається користувачам через інформаційно-

керуючі системи, як OPAC, онлайнві бази даних, а також World Wide Web [736, с. 373].

Проблеми і перспективи довідково-бібліографічної роботи бібліотек неодноразово були предметом розгляду на конференціях і засіданнях Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій ІФЛА. У 1997 р. в Копенгагені була створена Дискусійна група з довідкової роботи, яка визначила для обговорення міжнародним співтовариством такі проблеми, як вплив електронного середовища на довідкове та інформаційне обслуговування, можливості бібліотек і очікування користувачів, питання етики високоякісного обслуговування, довідкові фонди в електронному світі, безперервна освіта і навчання персоналу бібліотек, маркетинг довідкового й інформаційного обслуговування тощо.

У 1998 р. в Амстердамі відбулося перше офіційне засідання, присвячене діяльності довідкових служб, у 1999 р. – друге офіційне засідання у Бангкоку, що розглянуло нове визначення довідкової роботи.

Третє офіційне засідання Дискусійної групи з довідкового обслуговування на 66-й Генеральній конференції ІФЛА (Іерусалим, 2000 р.) на тему «Космічна Одиссея: будуючи мости між віртуальними і довідковими службами» зібрало чисельну аудиторію (150 учасників) [350, с. 4]. На конференції наголошувалося, що багатонаціональні ресурси Інтернету, які не мають географічних і мовних обмежень, надають унікальні можливості бібліотекам та інформаційним центрам у задоволенні інформаційних запитів користувачів. Були виділені макрофактори, що впливають на місце бібліотек в «суспільстві знання»: зростання обсягу інформації; еволюція письмової інформації; тенденція до ускладнення форм і засобів вираження інформації; виникнення нових форм і засобів інтелектуального спілкування та визначено основні завдання адміністрації бібліотек у перехідний період – від традиційної до гібридної бібліотеки: радикальна зміна надання послуг; маркетинг для розвитку нових послуг; визначення вартості доступу; навчання персоналу [598].

У 2002 р. у зв'язку з визнанням важливості окреслених проблем був створений офіційний Постійний комітет з довідково-інформаційної роботи (Standing Committee on Reference Work, у 2005 р. перейменований в Постійний комітет з довідкового й інформаційного обслуговування – Standing Committee on Reference and Information Services), було підготовлено й опубліковано керівні принципи з організації онлайнвих довідкових служб, надання цифрових довідок [557].

На зустрічі представників ІФЛА 11 листопада 2005 р. в Александрійській бібліотеці (Єгипет) був прийнятий Маніфест, в якому визначено роль бібліотек інформаційного суспільства у забезпеченні прав людини на доступ до інформації. У документі зазначено, що бібліотеки та інформаційні служби сприяють розумному функціонуванню всеосяжного інформаційного суспільства, створюють умови для інтелектуальної свободи, забезпечують доступ до інформації, ідей і творчих досліджень на будь-якому носії незалежно від географічних кордонів. Підкреслювалася унікальна роль бібліотек у тому, що вони реагують на конкретні питання і потреби людей, що засвідчує їхню життєву необхідність для відкритого демократичного інформаційного суспільства [44, с. 49].

У Стратегічному плані Секції з довідкового та інформаційного обслуговування ІФЛА на 2006–2007 р. зазначалося, що Секція має на меті досліджувати

кращі зразки практики довідкового й інформаційного обслуговування, їх організаційну структуру й кадровий складник, вивчати вплив електронного середовища на довідкові й інформаційні послуги, просувати довідкове обслуговування, у центрі якого перебуває користувач, встановити стандарти якості довідкового й інформаційного обслуговування, досліджувати традиційні та електронні фонди бібліотек як ресурси для довідкового й інформаційного обслуговування, вивчати інструкції й стандарти щодо їх відповідності етиці довідкового й інформаційного обслуговування, популяризувати доступність постійного бібліотечного довідкового обслуговування для користувачів усього світу тощо [569].

Те, що ІКТ є всього лише інструментом, і без людей, які знають, як їх використовувати і застосовувати, інформаційне суспільство залишиться для всіх лише «далекою мрією» – стверджувала й Президент ІФЛА Кай Расерока [515, с. 113].

Л. Хан і А. Гоулдінг звертають увагу на те що, проста у використанні цифрова бібліотека дозволяє користувачам отримувати доступ до інформації самостійно. У результаті схема пошуку інформації переходить від професійно-посередницького режиму до режиму самообслуговування кінцевого користувача. Крім того, деяка частина роботи бібліотекарів замінюється автоматичними інструментами [745]. Дискутуючи з В. Армз (W. Y. Arms), який порушив питання стосовно необхідності послуг довідкових бібліотекарів в електронній бібліотеці, вважаючи, що засоби автоматизації зменшують потребу у фахівцях довідкових служб і що подальше удосконалення користувацьких інтерфейсів приведе до поступового зникнення багатьох довідкових послуг [703], вони стверджують, що інформаційно-довідкові послуги в цифровій бібліотеці мають перспективу розвитку. Головна роль бібліотекаря як посередника між ресурсами і користувачами залишається такою самою, що і в традиційних бібліотеках, хоча засоби виконання цієї ролі суттєво змінилися. Фахівці з надання інформаційних послуг є, завжди були і залишаються фахівцями, які виявляють, з одного боку, інформаційні потреби користувачів, з іншого – якісні інформаційні ресурси. Однак, замість того, щоб допомагати користувачам напряму, більша частина їх роботи нині відбувається «за лаштунками», невидимо для користувачів [745].

Виходячи з того, що технології автоматизованої цифрової бібліотеки вирішують дедалі більше інформаційних потреб і змінюють режим обслуговування користувачів, Л. Хан і А. Гоулдінг виявили три рівні в структурі інформаційних потреб користувачів: загальні потреби, притаманні усім користувачам; потреби окремих груп користувачів, об'єднаних загальними цілями роботи з інформацією (наукові працівники, аспіранти, студенти тощо), і потреби окремих користувачів, що характеризуються індивідуальними особливостями. Відповідно, вони запропонували трирівневу систему підтримки потреб користувачів і обумовили роль довідкових бібліотекарів на кожному рівні [745]. Розглядаючи цифровий довідковий сервіс як новий засіб надання послуг, вони звернули увагу на необхідність систематичної підтримки інформаційних потреб користувачів у цифровій бібліотеці, наголосивши, що користувачі прагнуть простого й ефективного самообслуговування, а особисту допомогу бібліотекаря використовують лише у разі потреби. Поміж тим, допомога персоналу довідкових служб повинна залишатись невід'ємною частиною системи задоволення інформаційних потреб користувачів у цифровій бібліотеці [745, с. 261]. Автори дійшли висновку, що

ідеальною моделлю для довідково-інформаційного обслуговування є інтелектуальна цифрова бібліотечна система у поєднанні з високим рівнем підготовки персоналу і ефективною індивідуальною допомогою.

Однак, незважаючи на захоплення технологіями та пов'язані з ними перспективи, нове інформаційне середовище принесло з собою багато нових проблем і викликів як для окремої людини, так і для суспільства в цілому. Джон Фріч і Скотт Б. Манденак виклали своє бачення розвитку інформаційно-довідкових служб у новому технологічному інформаційному середовищі. Величезний обсяг інформації в Інтернеті та легкість доступу до неї призвела до поширення думки (і, можливо, певного переконання), що все, чого потребує людина, можна знайти одним натиском пальця, і все буде доступним цілодобово і безперервно [735]. Звертаючи увагу на певне зниження статистичних даних традиційних довідкових послуг, вчені намагалися відповісти на питання, чи є це ознакою того, що роль інформаційно-довідкових служб насправді знижується, і чи будуть консультації бібліотекарів та інформаційно-довідкових служб неминуче замінені провідними інформаційними технологіями [735].

Вони вважали, що нова довідкова парадигма за своєю сутністю полягає у тому, що технологічно багате інформаційне середовище спрямовується на більш ретельне поєднання консервативних та ліберальних філософій консультування. Будучи основною ланкою у сфері розвитку суспільства та культури, бібліотекарі повинні визнавати цінність спільноти та соціальний контекст надання інформаційних послуг, забезпечення усього спектру сучасних потреб користувачів. Довідкові служби, наділені сильною навчальною роллю, повинні стати активнішими у забезпеченні ефективної системи послуг, звертаючи увагу на багатогранні інформаційні запити, з якими сьогодні стикаються бібліотекарі [735].

Дж. Строу (J. E. Straw) стверджував, що проведення повного довідкового інтерв'ю у цифровому середовищі набагато складніше, ніж інтерв'ю з користувачем віч-на-віч. Проаналізувавши довідкові інтерв'ю, він дійшов висновку, що незважаючи на швидкість електронних повідомлень по мережі, було б помилкою для бібліотекарів, що надають довідки, робити висновок про те, що електронне спілкування за своєю природою є ефективнішим [779, с. 377].

Важливість довідкового інтерв'ю, яке зберігає ключову роль у наданні допомоги користувачам, підкреслював В. Катц: «ті, хто стверджують, що довідкове інтерв'ю не потрібне, або є відмираючим чи навіть мертвим, очевидно, не знають про стрімкі зміни в галузі інформації, завдяки яким це інтерв'ю сьогодні є важливішим, ніж будь-коли в минулому» [755, с. 162].

За дослідженням зарубіжних фахівців, перспективи щодо розвитку довідкових служб з упровадженням комп'ютерних технологій позитивні, адже бібліотекарі знають, як організована інформація, володіють методикою проведення інформаційного пошуку. За їх прогнозами, в подальшому навчання користувачів буде включати вибір баз даних та допомогу в оформленні результатів пошуку. Вірогідно, що в практиці ДБО набуде поширення організація роботи з користувачем на основі попередньої домовленості, а взаємовідносини набудуть характеру спілкування професіонала і клієнта.

Цю тезу підтверджує і дослідження Ліз Берк. Проаналізувавши спектр послуг та статистику надання довідкових послуг інформаційно-довідковими службами

в австралійських наукових бібліотеках 1985–2005 рр., дослідивши зміну моделей надання довідкових послуг, вчена дійшла висновку, що в XXI ст. довідкова служба буде як і раніше складовою послуг академічних бібліотек [713].

За даними аналізу інтернет-аудиторії України, яке проводиться за проектом Opinion Software Media на замовлення Інтернет Асоціації України компанією InMind з 2010 р., в березні 2012 р. доступ до Інтернету мали 48 % мешканців України віком 15 років і старші. Користуються Інтернетом: 42 % (16,9 млн) – раз на місяць і частіше; 39 % (17,7 млн) – раз на тиждень і частіше; 31 % (12,4 млн) – щодня, або майже щодня [50].

Тоді як, за розрахунками Internet World Stats, з 45 134 707 населення в Україні 15 300 000 є користувачами Інтернету, що становить 33,9 %. Для порівняння, наприклад, у США користуються глобальною мережею 69,6 % населення країни, в Німеччині – 61,3 %, у Великобританії – 50,3 %, Франції – 50,3 %, Польщі – 62 % та в Росії – 44 %. Назагал 50,9 % населення ЄС користуються ресурсами Інтернету [748].

Фахівці відзначають значний дисбаланс між віковими та регіональними аудиторіями вітчизняного сегменту мережі Інтернет, надзвичайно низький ступінь розвитку широкосмугового доступу до глобальної мережі, відсутність Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства. Аудиторія користувачів і кількість звернень до Інтернету значною мірою збільшується за рахунок розвитку технологій мобільного й бездротового доступу, збільшення можливостей мобільних комп'ютерних пристроїв, кишенькових персональних комп'ютерів, стільникових телефонів, планшетів тощо.

За результатами соціологічного дослідження, здійсненого вченими Інституту соціології НАН України у 2010 р., через мережу Інтернет знайомляться з останніми новинами, поточною інформацією 49,1 % опитуваних; використовують Інтернет для підвищення кваліфікації 39,3 %; шукають інформацію, потрібну для виконання професійних обов'язків, 35,1 %; відвідують сайти державних, громадських структур тощо 12,7 %; знаходять, читають чи завантажують художні книги у свою електронну бібліотеку 11,4 % респондентів [285, с. 47].

Інтернет став новим типом соціального середовища, завдяки якому користувачі реалізують свої економічні, політичні, соціальні, особисті інформаційні інтереси та потреби. ООН включила доступ до Інтернету в список базових прав людини. Відповідно, відсутність доступу до глобальної мережі визнана порушенням громадянських прав особи, обмеженням доступу до інформації [454]. Разом з тим, відбувається невинний процес створення найефективніших пошукових систем, які б полегшили знаходження потрібної інформації як у локальних базах даних та мережах, так і в ресурсах Інтернету.

Впровадження автоматизованих бібліотечно-інформаційних технологій у наукових бібліотеках України стало якісно новим етапом у розвитку довідково-бібліографічної діяльності.

На початку XXI ст. в Україні лише 24 з 27 обласних бібліотек мали доступ до Інтернету. Електронні мережі загального доступу стали формуватися переважно в рамках програм надання допомоги, зокрема за програмою Міжнародного фонду «Відродження» «Розвиток регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек» [465, с. 25], програм

Посольства США в Україні – «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)», «Вікно в Америку» та ін.

Підтримка донорськими організаціями ряду бібліотек України у 90-ті рр. ХХ – на початку ХХІ ст., велика популяризаторська робота щодо можливостей використання глобальної мережі спричинила впровадження Інтернет-технологій у практику роботи бібліотек і, відповідно, створення національних ЕІР відкритого доступу.

За дослідженням 2008 року, лише 567 публічних бібліотек України було підключено до Інтернету, що становить близько 3 % їх загальної кількості. Доступ читачам до мережі надавали 449 бібліотек; 355 (1,8 %) бібліотек мають адресу електронної пошти, а 139 (0,8 %) – власні веб-сайти [683].

На подолання цифрової нерівності спрямована програма «Бібліоміст» що працює за партнерства Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства культури України та Української бібліотечної асоціації (УБА) і фінансово підтримується Фондацією Білла та Мелінди Гейтс. Метою програми є підтримка вільного громадського доступу до Інтернету, підключення до мережі міських та районних публічних бібліотек України. До кінця 2012 р. кількість підключених до мережі бібліотек мала зрости до 1630 [99].

Нині в загальнодержавних бібліотеках України вже накопичені значні масиви електронних ресурсів, які надаються до послуг користувачів. Широкий спектр ЕІР представлений на сайті НБУВ: ЕК книжкових видань, журналів та продовжуваних видань; скановані каталоги (генеральний алфавітний каталог (5 млн карток) і каталог дисертацій (1951–2006 рр., 97 тис. карток); реферативна БД «Україніка наукова», електронні каталоги, імідж-каталоги та тематично-видові БД спеціалізованих підрозділів НБУВ; історико-культурні фонди (відцифрований фонд), всеукраїнський репозитарій «Наукова періодика України» (понад 700 тис. статей), електронний фонд авторефератів дисертацій, захищених в Україні (1998–2011 рр., понад 64 тис.), понад 4 тис. бюлетенів оперативної інформації та інформаційно-аналітичних оглядів та ін.

Аналіз відвідування сайту НБУВ засвідчив, що найактивніше користувачі використовують повнотекстові ресурси, до них «звертається 80 % користувачів, яким щодоби надається понад 300 тис. статей (3 статті щосекунди)» [249]. До того ж вони потрапляють на сайт через первинне використання пошукової системи Google. За статистикою, кількість відвідувачів сайту НБУВ постійно зростає (на 30–40% за рік) і, відповідно, самостійні пошуки у представлених інформаційних ресурсах (якщо 15 травня 2004 р. портал відвідали 2,3 тис. користувачів з різними інтернет-адресами, то 15 травня 2011 р. – 48,7 тис., 15 травня 2012 р. – 62,6 тис.) [249].

З ІР, представлених на сайті http://irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv.html, за видами ресурсів у середньому за друге півріччя 2011 р. співвідношення таке: 50 % користувачів цікавив повнотекстовий ресурс, 50 % – вторинна інформація (каталоги). Таке співвідношення зумовлене перевагою на домені вторинної інформації, реалізацією тематичного пошуку за ієрархічним рубрикатором або тезаурусом в онлайн-каталозі на основі програмних рішень системи автоматизації бібліотек ІРБІС-64, яка має розвинений сучасний веб-інтерфейс, що дало змогу

впровадити оптимальні рішення для надання оперативного доступу до інформації про надходження до бібліотечних фондів, мати можливість користувачам бачити інформацію про всі нові надходження, навіть про ті видання, що знаходяться в опрацюванні і ще не мають бібліотечних шифрів [370, с. 9].

Національна парламентська бібліотека України крім ЕК надає до загальнокористування змістові інформаційні ресурси «Картотека статей зі збірників наукових праць», «Політика і політики в дзеркалі періодичних видань», «Політематична БД статей з українських періодичних видань» та ін. (<http://nplu.kiev.ua>).

Електронні каталоги ведуться в усіх бібліотеках загальнодержавного рівня, обласних наукових бібліотеках, спеціалізованих наукових, бібліотеках ВНЗ. Проте, відсутність електронного зведеного каталогу найбільших бібліотек України змушує за запитом користувача вести послідовний пошук у множині онлайн-електронних каталогів окремих бібліотек, що ускладнює пошук. Інструментом перевірки наявності видання у фондах бібліотек світу є всесвітній федеративний бібліотечний каталог WorldCat Online Computer Librarian Center (OCLC), який забезпечує засоби для паралельного пошуку видань у каталогах більш ніж 10 тис. бібліотек світу [284, с. 180].

Бібліографічні покажчики – основна продукція наукових бібліотек – нині оперативно розміщується в Інтернеті, одночасно або навіть раніше за друковану версію, у спеціальних розділах «Бібліографічні покажчики», «Бібліографічна продукція», «Інформаційні матеріали» тощо, включаються до колекцій електронних бібліотек.

Виявлення бібліографічних покажчиків, тематичних списків літератури ускладнений через їх розпорошеність на сайтах окремих бібліотек, тому логічним є створення веб-метабібліографії, яка б орієнтувала у бібліографічних ресурсах. Така робота ведеться у НБУВ.

Окрему групу ресурсів складають електронні бібліотеки. Роботи зі створення електронних бібліотек були розпочаті в США і Великій Британії на початку 1990-х років. Зазвичай такі роботи набували статусу національних програм та міжнародних проектів. Прикладами можуть слугувати проекти «National Digital Library Program» у США, «eLib» у Великій Британії, «Gallica Digital Library» – у Франції, проект створення мережі цифрових бібліотек dLibra у Польщі, європейський проект інтегрованої системи електронних бібліотек «The European Library» тощо.

Іntenсивно формуються й електронні бібліотеки в Україні. «Цифрова патентна бібліотека» надає віддаленим користувачам можливість здійснювати оперативний доступ до електронних патентно-інформаційних ресурсів (фондів) та інших електронних джерел для отримання достовірних відомостей стосовно винаходів, корисних моделей, промислових зразків, а також відомостей, необхідних для набуття, охорони та захисту прав на відповідні об'єкти права інтелектуальної власності <http://library.ukrpatent.org/>

Електронна бібліотека «Культура України» – інтегрований інформаційний ресурс з єдиною точкою доступу, яка забезпечує безплатний доступ користувачів до надбань української культури і мистецтва, формується НПБУ як базовою організацією за участю бібліотек, музеїв, інших закладів культури та авторів, які надають свої ЕІР для збереження та суспільного використання (<http://elib.nplu.org>).

Різноманітні електронні бібліотеки представляють світу давню та сучасну українську літературу: *«Ізборник»* (бібліотека давньої української літератури, історія України IX–XVIII ст., першоджерела та інтерпретації) (<http://izbornyk.org.ua/>); *«Бібліотека української літератури Ukrlib»* (<http://www.ukrlib.com.ua/>); *ПОЕТИКА: Бібліотека української поезії* (<http://poetry.uazone.net/>); *Електронна бібліотека української літератури* (<http://www.utoronto.ca/elul/>); *«Українське життя в Севастополі»* (<http://www.ukrlife.org/main/library.html>) тощо.

Бібліотеки стали активними користувачами мережі Інтернет, отримали можливість використовувати е-пошту, телеконференції, бази даних, електронні каталоги, електронні публікації. Принципово іншим став підхід до пошуку та використання джерел інформації. Збільшилась оперативність отримання інформації. Користувачі активно використовують віддалені інформаційні ресурси: бібліотечні каталоги, галузеві і тематичні бази даних. При пошуку інформації активно використовуються інформаційно-пошукові системи GOOGLE, YANDEX, RAMBLER, ALTA-VISTA, YAHOO, Scirus, Flexum та ін., які стають важливим інструментом (частіше першорядним) в одержанні бібліографічної інформації, до того ж постійно вдосконалюється їх функціональність. Практика доводить, що фактично користувачі частіше звертаються до послуг Google чи Yahoo!, ніж до бібліотечних БД, оскільки їхні пошукові механізми є простішими і легшими в користуванні.

Але варто враховувати, що навіть найбільш потужні і популярні пошукові системи покривають лише частину веб-простору.

Неупорядкованість, стихійність й екстенсивність розвитку мережі Інтернет спонукає кожного дослідника самостійно обстежувати інформаційне середовище або користуватися послугами інформаційних компаній, інфопосередників. Адже Інтернет – це нерозбірливе сховище інформації, значна частина якої є неточною, здубльованою або рекламною. Актуальні теми для обговорення, новини, розваги, ринкова інформація, туризм, послуги, фінансова інформація, статистика тощо добре підходять для пошуку їх в Інтернеті. Однак, коли постає питання щодо доступу до високоякісної та достовірної, рецензованої, наукової інформації, багато користувачів потрапляють у складні ситуації. Тоді, як вважають Д. Фріч і С. Б. Манденак, у складних умовах інформаційного середовища і технологічних змін виникає критична точка, в якій вибір ресурсу сам по собі стає переважаючим [735].

Не змінюючи сутності самого процесу обслуговування, служба ДБО використовує сучасні можливості для задоволення інформаційних запитів користувачів, нові IP використовує за новими технологіями, що значним чином сприяє його ефективності. ДБО є сферою бібліотечно-інформаційної діяльності, яка найбільш швидко відчуває зміни технологічного середовища та змушена адекватно реагувати на вимоги та запити користувачів, які змінюються відповідно до соціально-комунікативної ситуації.

Забезпечення ДБО користувачів відповідно до сучасних потреб вимагає постійного вивчення інформаційного середовища, дослідження ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, можливостей використання віддалених IP, забезпечення доступу до комерційних БД.

Нині можна виділити такі основні напрями надання довідково-бібліографічних послуг через Інтернет: підготовка бібліографічних, фактографічних, бібліо-

метричних довідок згідно з запитами користувачів; забезпечення можливості самим користувачам здійснювати пошук у довідково-бібліографічних ЕІР, вільно доступних та передплатених комерційних БД, організовуючи до них доступ, здійснюючи навігацію та консультативну допомогу.

Розвиток ДБД в електронну еру передбачає орієнтацію більшою мірою на потенційного користувача та сприяння його самообслуговуванню під час пошуку інформації. Це яскраво виявляється у другому випадку: перехід від процесу безпосереднього виконання довідки персоналом до надання у разі потреби користувачеві консультативної допомоги при виборі ресурсів пошуку, пошукових систем або формування його стратегії та послідовності. При цьому бібліограф довідкової служби стає інформаційним менеджером, інформаційним консультантом, навігатором.

З кожним днем Інтернет збагачується новими довідковими, енциклопедичними, бібліографічними виданнями, що надаються у вільний доступ. Однак посилання на інтернет-ресурси вимагають регулярної перевірки, впевненості в тому, що вони активні, що інформація є актуальна і доступна.

Особливу групу складають електронні ресурси, які містять перевірену довідкову і бібліографічну інформацію. Вони добре організовані, мають систему посилань на відомі довідкові джерела, що традиційно використовуються для виконання довідок (енциклопедії, словники, довідники, статистичні збірники, адресно-довідкові матеріали).

До прикладу, проект «Internet Encyclopedia of Ukraine» (Інтернет-енциклопедія України) – джерело інформації англійською мовою про Україну, її історію, видатних людей, географію, суспільство, економіку та культурну спадщину. БД містить оновлений вміст п'яти томів енциклопедії «Encyclopedia of Ukraine» (Toronto, 1984–1993) (<http://www.encyclopediaofukraine.com>)

На сайті Інституту історії НАН України представлені електронні версії чотиритомної «Радянської енциклопедії історії України» (К., 1969–1972) і вже 9 томів нової «Енциклопедії історії України» (К., 2003–2012). Надається й інтерактивний пошук (доступ забезпечено до 7829 повних текстів статей при загальному обсязі понад 13 тис.): (<http://www.history.org.ua/?encyclop>).

Відкрита багатомовна всесвітня електронна енциклопедія Вікіпедія (Wikipedia) містить понад 21 млн статей 285 мовами, усе більше завойовує популярність демократизмом формування і оперативністю відображення подій. Інтенсивно зростає україномовна Вікіпедія (понад 420 тис. статей), яка на сьогодні є одним з найбільших україномовних сховищ знань, динамічно розвивається.

Можливість використання інформаційних ресурсів Інтернету частково вирівнює ситуацію з бібліотечно-інформаційним забезпеченням українських користувачів в умовах обмеженого фінансування на придбання наукових видань і надання доступу до комерційних ресурсів. Адже доступ до електронних каталогів зарубіжних бібліотек та некомерційних довідкових і бібліографічних БД є безплатним; окрім цього багато видавництв надають доступ до повних текстів електронних періодичних видань, зазвичай одночасно або перед появою друкованого аналога.

Фахівцям ДБС важливо вміти визначати вільно доступні ЕІР в мережі Інтернет, до яких доцільно звертатися при виконанні тих чи інших запитів. Це, насамперед,

урядова і правова інформація, статистика, поточні суспільно-політичні новини, ювілейні дати, «гарячі теми», бізнес, навчальна література, безплатне програмне забезпечення, інформація адресно-довідкового характеру, туристична, освітня інформація.

При задоволенні бібліографічних і фактографічних запитів користувачів науково-освітнього і виробничого характеру фахівці довідково-бібліографічних служб при рекомендації ЕІР керуються насамперед змістовими критеріями, враховують хронологію пошуку, обсяг представлених документів, доступність ресурсу, надійність, повноту і актуалізацію.

Організація ефективного пошуку в мережі Інтернет потребує від персоналу ДБС постійного вивчення її ресурсів, можливостей доступу, умов та використання певних БД, досвіду та практичних навичок.

Нові інформаційні технології суттєво впливають на видову структуру як інформаційної продукції, так і послуг бібліотеки, зобов'язують їх перейти на більш високий аналітичний рівень інформаційного обслуговування.

Вирішення проблеми ефективного задоволення інформаційних запитів користувачів та розроблення науково-теоретичних і методологічних засад їх систематизації є важливим науково-практичним завданням з огляду на необхідність забезпечення розвитку інноваційної культури суспільства, використання комп'ютерних інформаційних систем для поширення досягнень вітчизняної культури, створення та надання доступу насамперед до електронних ресурсів, що забезпечують розвиток національної науки і освіти, сприяють пропаганді кращих здобутків української та світової науки і культури з метою їх ефективного використання у сфері освіти та виховання.

Пошуку інформації в Інтернеті присвячено чимало підручників, посібників, довідкових видань типу «Жовті сторінки Інтернету», які періодично перевидуються, актуалізуються. Допомагають зорієнтуватися персоналу ДБС та користувачам путівники та оглядові статті щодо пошуку в Інтернеті ЕІР з різних галузей знання³.

Розширення інформаційного простору відбувається за рахунок надання бібліотеками на своїх сайтах доступу не лише до власного науково-пошукового апарату, а й за рахунок системи гіперпосилань до важливих ЕІР: органів державної

³ *Святець Ю. А.* Інформаційні ресурси ІНТЕРНЕТ для істориків // Острозька Академія. Наукові записки. – Острог, 1998. – Т. 1, ч. 2.; *Відейко М. Ю.* Археологія в Інтернеті: довідник / НАН України; Ін-т археології. – К., 2001; *Ненахов Г. С., Максимова В. В., Шеланкова Н. В.* Информационные ресурсы зарубежных патентных ведомств и ВОИС в Интернете: метод. пособие для экспертов / Рос. агентство по патентам и товарным знакам. Информ.-издат. центр. – М.: ИНИЦ Роспатента, 2001; Ресурсы Украинского Интернет-2002: лучшие сайты: справочник / С. С. Азаров (гл. ред. редкол.). – К.: Lucky.Net, 2002; *Колесніченко А. М.* Електронні довідково-бібліографічні ресурси з історії та права // Україна: події, факти, коментарі. – 2009. – № 14; *Артамонова Н. О.* Пошук інформаційних ресурсів з радіології в Інтернеті: метод. посіб. / Н. О. Артамонова, Ю. В. Павліченко, О. В. Масіч; ДУ «Ін-т мед. радіології ім. С. П. Григор'єва НАМН України». – Х., 2010; *Онлайновые патентные информационные ресурсы по нанотехнологиям и наноматериалам / И. В. Зибарева, Н. В. Новикова // Копирайт. – 2012. – № 3. та ін.*

і місцевої влади, сайтів інших бібліотек, закладів науки, культури та освіти, галузевих та універсальних бібліографічних БД тощо.

Тематичний інтернет-навігатор «Інформаційні ресурси Інтернету», що підтримується ВТДО НБУВ, орієнтує в ЕІР мережі: пошукових засобах України та світу; інформує про бібліотеки України, які мають свої веб-сайти, та зарубіжні національні і спеціалізовані наукові бібліотеки; допомагає вийти на колекції словників, довідників, енциклопедій, електронних періодичних видань. Ресурс містить посилання до понад 1500 сайтів, що допомагають користувачам у пошуках суспільно значущої інформації та виявленні ресурсів з наукових проблем та різних галузей знання.

Ураховуючи залежність результативності професійної діяльності наукового співтовариства від якості і швидкості наукових комунікацій, онлайнві анотовані путівники по вітчизняним та зарубіжним науковим ресурсам відкритого доступу, ЕК бібліотек України і світу пропонує ЛНБ (<http://www.lsl.lviv.ua/freeaccess.htm>).

Інтернет-навігатори відповідно до наукових напрямів діяльності своїх установ розміщені на сайтах багатьох інститутів НАН України. До прикладу, навігатор по ресурсах Інтернету Інституту історії України НАН України містить посилання і пропагує не лише ресурси з української і всесвітньої історії (історичні портали, науково-дослідні установи, електронні каталоги бібліотек, архівів, бази даних, періодичні та серійні онлайнві видання тощо), а й подає гіперпосилання з короткими анотаціями до найважливіших довідково-бібліографічних видань (електронних енциклопедій, словників, довідників), орієнтує в електронних бібліотеках і архівах України і світу; надає інформацію за тематичними напрямками, корисну історикам і широкому колу користувачів. Безперечно, такий ресурс якісної соціально значущої інформації, відібраний і рекомендований науковими працівниками Інституту, здійснює навчально-орієнтувальну функцію, виховує інформаційну культуру користувачів.

Створюють путівники-навігатори по найважливіших електронних ресурсах Інтернету з галузевої проблематики бібліотеки інститутів фізики, прикладної фізики, електрозварювання, фізико-технічного інституту металів і сплавів, проблем міцності, монокристалів, фізико-хімічного, мікробіології і вірусології, ботаніки, фізіології, кріобіології і кріомедицини. У бібліотеці ІБПМ було складено путівник усіх необхідних електронних адрес в Інтернеті з питань охорони навколишнього середовища та проблем водної екології [865, арк. 4]. Постійну роботу на допомогу орієнтації користувачів у ресурсах Інтернету здійснюють також інститути соціології, електродинаміки, фізики напівпровідників, ФТІНТ та ін.

Отже, кожна бібліотека створює вебліографічні посібники, свої списки сайтів, навігаторів Інтернет-ресурсів, переліків електронних документів віддаленого доступу, «корисних посилань» тощо як загального характеру, так і за профілем наукової установи, що пропонуються до послуг користувачам на сайтах бібліотек. Як правило, це якісно відібрана і перевірена інформація, вибірково анотована, що допомагає в оперативному обслуговуванні користувачів. На нашу думку, доцільно було б спільними зусиллями створити постійно оновлюваний і розміщений на сайті НБУВ та бібліотек-учасниць інтегрований структурований ресурс відомостей про електронні довідники, бібліографічні покажчики, енциклопедії.

У Росії значну роль з визначення нових підходів до організації інформаційного обслуговування в електронному середовищі відіграє Російська національна бібліотека (Санкт-Петербург), яка де-факто взяла на себе роль методичного центру в країні з даного напрямку. З 1996 р. на базі РНБ регулярно проводяться загальноросійські науково-практичні конференції «Сучасні користувачі автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем: проблеми обслуговування, вивчення і навчання». Бібліотека поступово переходить від традиційних бібліографічних покажчиків до інтернет-орієнтованих пошукових систем, здійснює підготовку електронних путівників по довідкових і бібліографічних ресурсах [382, 383]. На допомогу користувачам і персоналу видано низку методичних посібників з пошуку інформації в електронних ресурсах «World Wide Web – стратегія ефективного пошука»; «Информационное обслуживание в библиотеках: электронные библиографические ресурсы» (СПб., 2009), систематично оновлюються на сайті галузеві і тематичні онлайнві путівники по довідково-бібліографічних ресурсах [273].

Зарубіжні бібліотеки з метою розповсюдження інформації пропонують безплатно свої бібліографічні БД, що є вагомим довідково-бібліографічним ресурсом і можуть широко використовуватися світовою спільнотою. Застосовуючи свій практичний досвід з використання традиційних вторинних документів, фахівці сфери ДБО визначають та рекомендують як базові джерела інформаційного пошуку ЕІР бібліотек та науково-інформаційних установ, які володіють достатнім інформаційним ресурсом у друкованій формі, здійснюють або здійснили ретроконверсію карткових каталогів, пропонують безплатний інтерактивний пошук глибокої ретроспекції (Бібліотека Конгресу, Британська Бібліотека, зведені електронні каталоги бібліотек Німеччини, Італії тощо) або є виробниками й розповсюджувачами поточної бібліографічної і реферативної інформації (ІНІСН РАН, передплатні агенції Elsevier, EBSCO Publishing, SWETS, Springer тощо).

Колекції найбільшої бібліотеки світу – Бібліотеки Конгресу (США) – містять понад 147 мільйонів книг, періодичних видань, рукописів, карт, нот, музичних записів, гравюр, листівок та електронних ресурсів. Понад 16 мільйонів бібліографічних записів, що описують ці колекції, представлені в онлайнвому каталозі бібліотеки в Інтернеті. Через сайт Бібліотеки Конгресу можливий доступ до служби Z39.50 для здійснення пошуку у БД 300 інших бібліотек. Заслуговує на увагу й добірка довідкових електронних ресурсів «Virtual Reference Shelf», відібраних фахівцями Бібліотеки Конгресу (<http://www.loc.gov/rr/askalib/virtualref.html>). Онлайнвий каталог Бібліотеки Конгресу містить інформацію про передплачені БД та інформацію про вільно доступні ресурси (<http://eresources.loc.gov>).

Широкі можливості для бібліографічного пошуку надають зведені і сумісні ЕК. Зокрема, величезні обсяги бібліографічних даних надаються німецькими бібліотечними об'єднаннями. Електронний каталог Карлсруе (Karlsruher Virtueller Katalog – KVK) є пошуковим мета-інтерфейсом, який дає змогу отримати доступ до більш ніж 500 мільйонів книг та серіальних видань у бібліотеках та книготорговельних каталогах багатьох країн світу через Інтернет (<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>).

Німецький зведений банк періодичних видань (Zeitschriftendatenbank – ZDB), спільну відповідальність за функціонування та розвиток якого несуть Державна бібліотека в Берліні Пруської культурної спадщини та Німецька національна бібліотека (ННБ), надає доступ до більш ніж 1,6 млн друкованих (починаючи з 1500 р.) та електронних журналів, газет і баз даних 4300 бібліотек німецьких земель і Австрії (<http://www.zeitschriftendatenbank.de/startseite>).

Зведений каталог Бібліотечного об'єднання Баварії (Bibliotheksverbund Bayern – BVV) і Кооперативного бібліотечного об'єднання Berlin – Brandenburg (КОВВ) охоплює понад 23 млн назв документів бібліотек вищих шкіл Баварії, Берліна і Бранденбурга і 48 млн бібліографічних записів, що вказують місцезнаходження видань у понад 150 державних бібліотеках і 55 млн статей із 23 тис. журналів (<http://opacplus.bib-bvb.de>).

БД EZB (Elektronische Zeitschriftenbibliothek) – ресурс, що забезпечує швидкий, структурований та уніфікований доступ для ефективного використання повнотекстових електронних наукових журналів. EZB містить 53 229 назв, у тому числі 7319 оригінальних онлайн-журналів з усіх галузей знання. 27 927 журналів знаходяться у вільному доступі. EZB – кооперативний сервіс 559 бібліотек з Німеччини, підтримується Університетською бібліотекою м. Регенсбург. Для зареєстрованих користувачів у віддаленому доступі (<http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit>) надається 29 333 назви видань [320, с. 33].

З початку 2010 р. ННБ стала кардинально міняти свою бізнес-модель з метою поступового безплатного розповсюдження власних бібліографічних БД та надання їх даних для скачування, повторного використання і подальшого опрацювання [723, с. 8].

Зусилля вчених Данії останніх років були спрямовані на координування проектів і розроблення нової концепції бібліотеки в суспільстві знань. Велике зацікавлення бібліотечної спільноти мала доповідь данських вчених Й. Торхауга і Е. Т. Йепсена «Успіхи й невдачі цифрових (електронних) бібліотечних сервісів: десятилітній досвід Данії» на засіданні Секції довідково-інформаційного обслуговування ІФЛА під час 77-ї Генеральної конференції ІФЛА (13–18 серпня 2011 р., Сан-Гуан, Пуерто-Рико), у якому об'єктивно проаналізовано розвиток бібліотечного обслуговування і послуг в цифровому середовищі [629].

В урядовій доповіді «Публічні бібліотеки у суспільстві знань» 2010 р. зроблені рекомендації з трьох основних напрямів: необхідність напрацювання нової концепції бібліотеки з головним акцентом на процес навчання і надання допомоги в освоєнні ресурсів знань; зміцнення партнерства між бібліотеками та іншими організаціями як засіб розвитку сервісу, мета якого не формування фондів, а задоволення запитів користувача, що залишається головною відмінністю від традиційного бібліотечного обслуговування; важливість національного аспекту в розвитку сервісів [629, с. 43].

Нині можна визначити такі основні електронні інформаційні ресурси Інтернету, які використовуються у ДБО при багатоаспектному пошуку інформації з усіх галузей знання:

- пошукові засоби Інтернету та програмні засоби інтегрованого пошуку, що застосовуються для одночасного пошуку в локальних та віддалених ресурсах;
- онлайн-каталоги бібліотек України і зарубіжних країн;

– зведені електронні каталоги бібліотек певних регіонів, країн, відомчих мереж тощо;

– реферативно-бібліографічні БД;

– проблемно-орієнтовані та галузеві БД власної генерації, які створюються для забезпечення наукових напрямів, задоволення потреб конкретних замовників, певних регіонів, структур, організацій тощо;

– зарубіжні ЕІР провідних світових виробників, доступні через мережу Інтернет за передплатою;

– репозитарії відкритого доступу;

– електронні бібліотеки;

– електронні колекції довідково-бібліографічних ресурсів;

– електронні та відцифровані енциклопедії, словники, довідники, бібліографічні покажчики.

Аналіз використання ЕІР при пошуку інформації згідно з запитам користувачів дає змогу зробити такі висновки:

– в електронному середовищі накопичені значні обсяги інформації, що свідчить про інтеграцію традиційних друкованих й електронних ресурсів, проте їх ефективне використання потребує постійного моніторингу, насамперед довідково-бібліографічних ІР, представлених в Інтернеті безплатно, вивчення, каталогізації та архівування, а також систематизації і рекламування та розвитку взаємодії і співпраці створювачів ресурсів, розповсюджувачів та користувачів;

– в українській бібліографії, фаховій періодиці недостатньо інформації про існуючі БД, що зумовлює необхідність створення галузевих путівників насамперед по вітчизняним ЕІР, їх постійної актуалізації;

– необхідним є створення бібліографічних покажчиків другого ступеня (онлайн-ових метабібліографічних покажчиків), які б інформували, зокрема й про національні електронні бібліографічні ресурси;

– з метою ефективного використання електронних ІР співробітники бібліотек повинні готувати анотовані каталоги, що включають характеристику наукових та соціально значущих ЕІР, проводити навчальні семінари для персоналу, групові заняття та індивідуальні консультації для користувачів.

Основним напрямом у наукових бібліотеках України стала організація ДБО користувачів в електронному середовищі. Прискорений розвиток інформаційних технологій та індустрії телекомунікацій змушує бібліотеки постійно удосконалювати технічне та технологічне забезпечення доступу до інформаційних ресурсів. Задоволення інформаційних запитів користувачів стає все більш залежним від матеріально-технічного стану, надійності та доступності каналів зв'язку.

Отже, Інтернет та ІКТ впливають на довідково-бібліографічну діяльність у двох основних площинах: розширення ресурсної бази для обслуговування користувачів і спектру послуг та форм обслуговування віддалених користувачів, а також надання можливості користувачам самостійно використовувати ЕІР, вільно представлені в глобальній мережі, без посередництва бібліотек. Крім того, спостерігається тенденція до комплексності обслуговування, інтеграції ДБО і бібліотечно-інформаційного обслуговування, коли за запитом користувача надаються у більшості випадків вже не просто бібліографічні описи документів, а їх повні тексти.

На нашу думку, бібліотекарі довідкових служб повинні зберегти і навіть розширити свою роль як керівників розвитку суспільних знань в інтернет-середовищі. У цьому зв'язку наукові бібліотеки України повинні активніше працювати над розробленням і формуванням нових бібліографічних, метабібліографічних, аналітичних продуктів, що орієнтують і розкривають ресурси локальних і глобальної мереж.

5.2. Онлайнове довідково-бібліографічне обслуговування

З розвитком інтернет-технологій бібліотеки отримали нові можливості довідково-бібліографічного обслуговування. На початку третього тисячоліття в Україні набуває поширення онлайнове ДБО через сайт бібліотеки. У практиці науково-інформаційної діяльності довідково-бібліографічних служб бібліотек активно розвивається дистанційне обслуговування засобами ІКТ. Обслуговування віддалених користувачів за допомогою електронної пошти – одна з раних форм електронного ДБО, яка зберігає своє значення дотепер.

У зарубіжних бібліотеках процес онлайнового довідково-інформаційного обслуговування розпочався раніше. Основні елементи міжнародної статистичної звітності ще на початку 90-х рр. ХХ ст. були доповнені інформацією про електронні бібліотечні послуги, такі як обслуговування в онлайновому режимі, тому що стало зрозумілим, що цей вид діяльності стрімко набирає обертів, потребує додаткових штатів та капіталовкладень і має знайти відображення в статистиці.

У міжнародному стандарті ISO 2789:2006 «Information and documentation – International library statistics» («Інформація і документація – Міжнародна бібліотечна статистика») подано визначення понять і їх кількісні характеристики, необхідні для статистичних звітів про діяльність бібліотек та оцінки їх ефективності. Електронні послуги включають: онлайнові каталоги, бібліотечний веб-сайт, електронну колекцію, електронну доставку документів (опосередковану), *електронну довідкову службу*, навчання користувачів користуванню електронними послугами і доступу до Інтернету, які забезпечуються через бібліотеку [749, с. 11, 42; 750, с. 4].

В англійській професійній літературі для позначення довідкового обслуговування в електронному середовищі найчастіше вживаються терміни *digital reference* (цифрова довідково-інформаційна служба), *online service* (онлайнова служба), *virtual reference* (віртуальна довідково-інформаційна служба), *e-reference* (електронна довідково-інформаційна служба), *Internet information service* (Інтернет-інформаційна служба), *real-time reference* (довідково-інформаційна служба в реальному часі), *live reference* (жива довідково-інформаційна служба), що використовуються як синоніми, котрі визначають довідково-інформаційні служби, які тим або іншим способом використовують комп'ютерні технології. А бібліограф електронних довідкових служб отримав назву «*online reference librarian*» або «*online services librarian*», «*reference and information assistance*» (бібліотекар з онлайнового обслуговування, той, хто допомагає у роботі з базами даних).

Джоан Рейц (Joan M. Reitz) у словнику «Online Dictionary for Library and Information Science» основним визначає термін «*digital reference*» (*цифрова довідка*) – довідкові послуги, які запитуються і надаються через Інтернет, як правило, через електронну пошту, миттєві повідомлення («чат»), або заповнення веб-форми, зазвичай, виконуються бібліотекарями з довідкового відділу, іноді учасниками спільної довідкової системи, яка обслуговує більше однієї установи [771, с. 218].

Online services (онлайнове обслуговування) – у бібліотеках вид послуг для користувачів, пов'язаний з вибором і забезпеченням доступу до електронних ресурсів, таких як онлайнві каталоги та бібліографічні бази даних, включаючи пошук за допомогою бібліотекаря, часто спрямований бібліотекарем з онлайнвих послуг [771, с. 500].

Значний вплив на впровадження онлайнного ДБО у країнах світу мав досвід довідково-інформаційної діяльності США, яка має давні традиції і активно розвивається значним чином завдяки діяльності Американської бібліотечної асоціації. У керівних принципах Асоціації довідкового обслуговування АБА йдеться, що «Мета інформаційного обслуговування полягає в наданні інформації, пошукуваної користувачем. Інформаційне обслуговування повинне передбачати потреби користувачів, а також задовільняти їх. Воно повинне підвищувати рівень поінформованості користувачів про можливості інформаційних ресурсів щодо задоволення інформаційних потреб окремих осіб» [743].

Перший великомасштабний проект «Віртуальний довідковий пункт» (VRD – Virtual Reference Desk) було реалізовано в США в 1996 р. за підтримки Міністерства освіти США та ряду інших організацій. Основною метою проекту VRD стало створення спільної мережі й консорціуму служб Aska, орієнтованих на обслуговування в режимі «запит – відповідь» [236].

На 1999 рік щонайменше 75 з 122 членів Асоціації дослідницьких бібліотек (Association of Research Libraries) пропонували цифрові довідкові послуги через електронну пошту або онлайн [738]. І все ж, ефективність цих технологій для здійснення довідкових операцій залишалася недоведеною. Вчені вважали, що для появи упевненості в цифровій довідковій службі як ефективній і дієвій необхідні подальші дослідження [735].

Прототип нової довідкової служби – Спільної цифрової довідкової служби Collaborative Digital Reference Service (CDRS), розроблений Бібліотекою Конгресу спільно з OCLC започатковано у 2000 р. На початок 2002 р. ця служба об'єднувала 250 бібліотек та інших організацій із США та інших країн світу, в тому числі національні бібліотеки Нідерландів, Норвегії і Британську бібліотеку [58]. Мета проекту – надання професійного довідкового обслуговування користувачам скрізь і у будь-який час через міжнародні електронні мережі бібліотек і споріднених установ. Переваги такої довідкової служби: через Інтернет надається надійне обслуговування широкому колу користувачів у будь-якій частині світу; пошук відповідей на запити виконується силами кваліфікованих працівників довідкових служб в авторитетних архівах, які надають інститути-учасники CDRS або у мережі; у деяких випадках запити переадресовуються до спеціалізованих фондів інститутів CDRS у світі; послуги доступні користувачам цілодобово, навіть коли бібліотеки зачинені [57, с. 205].

Таким чином, CDRS задуманий як інформаційно-посередницький центр, який надає інформацію і електронні джерела або переадресовує запити у відповідні інституції. Загальне керівництво і розроблення ключових елементів системи здійснює Бібліотека Конгресу. OCLC надає методичну допомогу і сприяння у формуванні бази даних за профілем інститутів-учасників і веде бібліографічний пошук «запит – відповідь» для обліку відповідей і їх збереження в архіві. OCLC також займатиметься маркетингом діяльності Центру і навчанням кадрів [57, с. 205–206].

Складність інформаційного середовища, а також неконтрольоване розповсюдження інформації висунули перед користувачами нові проблеми, що сприяло розвитку цифрових довідкових послуг. За результатами дослідження (2001) професора Школи бібліотечно-інформаційних наук Університету штату Теннесі в Ноксвіллі К. Тенорі (С. Tenorі), найновіший варіант довідкових послуг – віртуальна довідка в реальному часі – вже пропонувалася 20 з 70 опитаних університетських бібліотек США (29 %). Майже кожна бібліотека надавала довідки за допомогою електронної пошти (99 %) і довідки за домовленістю (96 %) [783, с. 38]. Авторка звернула увагу на те, що запити, які надходять до штату довідкової служби, стають все складнішими порівняно з попередніми роками і потребують, у середньому, більше часу на їх відповідь, а «відповідь на запити без присутності читача ще більш ускладнює процес надання довідки» [783, с. 38]. Дослідниця описала зміни, що сталися в діяльності довідкових служб, національні ініціативи на шляху до втілення довідкової допомоги в онлайн-режимі, яка б діяла 24 години на добу 7 днів на тиждень.

Г. Реш у доповіді на 69-й конференції ІФЛА в 2003 р. в Берліні виділяв такі форми цифрових довідково-інформаційних послуг, що надаються в Німеччині: довідки електронною поштою, мережеві форми (web forms); чат-довідки (chat reference); мережевий контактний центр (web contact center) (дає можливість користувачам користуватися як електронною поштою, так і мережевою формою або чатом – залежно від конкретної мети); відеоконференції (які вимагають додаткової апаратури); VoIP – голос через Інтернет (що забезпечує можливість робити телефонний запит одночасно з іншими способами використання Інтернету і дає змогу покращити і прискорити зв'язок через Інтернет, адже немає потреби набирати питання за допомогою клавіатури) [526].

У документі «Керівні принципи створення і функціонування віртуальних довідкових служб», підготовлених Спеціальним комітетом з розроблення керівних документів для цифрових довідкових служб Секції автоматизованого обслуговування АБА і схвалених секцією директорів Асоціації довідкового обслуговування у червні 2004 р., йдеться: «Віртуальна довідка – це довідкова служба, що функціонує за допомогою електронних технологій, часто в реальному масштабі часу. Клієнти використовують комп'ютери або інші інтернет-технології для взаємодії з персоналом служби без фізичного контакту. При цьому часто застосовуються такі комунікаційні технології, як чат, відеоконференції, передача голосу по інтернет-протоколу (IP), зв'язок через браузер (co-browsing), електронна пошта й інтернет-пейджинг (instant messaging).

У діяльності віртуальної довідкової служби часто використовуються ресурси, доступні в реальному масштабі часу, однак використання електронних ресурсів

при пошуку відповіді на запит користувача саме по собі не є віртуальною довідкою. Запити віртуальних користувачів часто супроводжуються спілкуванням з персоналом телефоном, факсом, електронною або звичайною поштою, однак самі по собі ці способи комунікації не можуть розглядатися як віртуальні [558].

Привертає увагу той факт, що у новій редакції документу «Guidelines for Implementing and Maintaining Virtual Reference Services» («Керівництво з впровадження та підтримки віртуальних довідкових служб»), переглянутому RUSA MARS / RSS і затверджене Радою директорів RUSA у березні 2010 р., подане таке тлумачення поняття «віртуальна довідка» – електронна довідкова служба в реальному часі, де клієнти використовують комп'ютери та інші інтернет-технології для спілкування з персоналом без фізичної присутності [742]. ВДС не повинна бути новим підрозділом у бібліотеці, а лише інтегрованою в існуючу структуру обслуговування, звернено увагу на необхідність обрання тієї моделі, яка буде підтримувати якісні довідкові взаємодії через усі засоби комунікації.

Розглядаючи питання покращення цифрового довідкового обслуговування в університетських бібліотеках Австралії, К. Шоу та А. Спінк на основі аналізу значної кількості літературних джерел і практичного досвіду представили модель цифрової довідки, інструменти та засоби керування системою, а також розглянули переваги/недоліки спільних корпоративних та індивідуальних служб віртуальної довідки, порушили питання професіоналізму кадрів, їх навчання та оцінки якості послуг. Порівнявши різні форми надання довідок в електронному середовищі (електронною поштою, в чаті), вивчивши питання методів аналізу для оцінки рентабельності роботи ресурсу та забезпечення постійного вдосконалення послуг, вони дійшли висновків, що база частих питань є однією з найпрогресивніших та економічно виправданих видів системи цифрової довідки [776, с. 200].

У Бібліотеці Конгресу довідково-інформаційне обслуговування здійснюється спеціалізованими підрозділами відповідно до структури бібліотеки. Через розділ «Ask a Librarian» («Запитай бібліотекаря») пропонується обрати відповідний спеціалізований підрозділ, до якого після заповнення веб-форми встановленого зразка адресується запит. У формі запиту крім традиційних питань: ім'я, електронна адреса, адреса, країна, телефон, освітній рівень користувача – пропонується вказати вже використані ресурси пошуку. До того ж користувачеві пропонуються й інші варіанти звернень в окремих відділах: чат, е-пошта тощо [756].

Упродовж 2010 р. Бібліотека Конгресу отримала більше 527 тис. запитів: особисто, телефоном, письмово і через електронну пошту. Більш ніж 1,1 млн запитів надійшло через веб-форму «Ask a Librarian» без відвідування бібліотеки [704, с. 20].

Довідкові служби типу «Запитай бібліотекаря» активно розвиваються і в російськомовному Інтернеті.

Плідно працює в Росії Віртуальна довідково-інформаційна служба публічних бібліотек (проект Міністерства культури РФ і Міжрегіональної асоціації ділових бібліотек), відкрита в жовтні 2003 р. на основі безплатної довідково-інформаційної служби «Віртуальна довідка», яка протягом трьох років розміщувалася на сайті Централізованої бібліотечної системи «Київська» (Москва), а нині є міжнародним проектом, що об'єднує довідкові служби 20 публічних бібліотек Росії, трьох з України і одну з Казахстану (розміщується на загальноросійському інформаційно-довідковому порталі www.library.ru).

У РНБ службу «Спроси библиографа» було відкрито у 2004 р., а у 2007 р. створено Віртуальну довідкову службу корпорації універсальних наукових бібліотек (КОРУНБ), до якої зараз входить 15 обласних бібліотек, а також Національна бібліотека Білорусі, Національна бібліотека Республіки Бурятія, Національна бібліотека Республіки Карелія, Національна бібліотека Республіки Саха (Якутія).

КОРУНБ є розподіленою онлайнвою довідковою службою, що функціонує за організаційно-методичної підтримки Російської національної бібліотеки, об'єднуючи універсальні наукові бібліотеки й виконуючу разові запити віддалених користувачів, пов'язані з пошуком бібліографічної, фактографічної й повнотекстової інформації із усього спектру тематичних напрямів. Цю службу відзначає висока інформаційна культура, дотримання вимог чинних стандартів бібліографічного опису, зокрема й електронних ресурсів. У професійному блозі КОРУНБ «Библиограф+» йде жваве обговорення інновацій у ДБД, у коментарях користувачі можуть висловлювати свої думки щодо діяльності служби, побажання, пропозиції (<http://korunb.blogspot.com>).

На 15 травня 2012 р. БД нараховувала понад 13 тис. запитів – відповідей, а БД «Спроси библиографа» близько –18 тис. Зручно, те, що система дає змогу здійснювати об'єднаний пошук по архівах виконаних довідок ВСС КОРУНБ і ВСС РНБ «Спроси библиографа».

Бібліографічно-орієнтована модель ВВС, розроблена у Санкт-Петербурзі під керівництвом д-ра пед. наук О. Д. Жабко, стала прообразом створення аналогічних служб у регіональних бібліотечних центрах.

З 422 сайтів наукових бібліотек різних систем і відомств у Росії станом на 2012 рік на 126 з них містився розділ «Віртуальна довідкова служба», 22 містили розділ «Електронне замовлення», 199 – «Інтернет-ресурси», 184 – «Електронні ресурси», і лише одна запровадила послуги на мобільну версію бібліотечного сайту [479, с. 28].

В Україні довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів через мережу Інтернет почало впроваджуватися з середини 1990-х рр. (у НБУВ з 1995 р. – фактично з підключення бібліотеки до глобальної мережі) засобами електронної пошти.

Впровадження онлайнвого ДБО розпочалося на початку ХХІ ст. у публічних бібліотеках. У 2005 році Міністерство культури і туризму України вивчало стан роботи «віртуальних довідкових служб» системи, було складено характеристику кожної «віртуальної» служби. У даному напрямі в 2005 р. плідно працювала ХДНБ, силами якої проведено два загальнодержавних дослідження та одне регіональне. Метою загальнодержавного дослідження «Віртуальна довідка в бібліотеках України» було визначення умов для створення корпоративної мережі довідково-бібліографічної віртуальної служби України, активізація використання довідково-бібліографічних віртуальних служб (ДВС), створених у бібліотеках України шляхом оптимізації їх діяльності, визначення умов для створення корпоративної ДВС України [424]. Досліджувалися можливості віддаленого довідкового обслуговування за допомогою комп'ютерних технологій, аналізувався стан роботи створених довідкових служб, форм і методів обслуговування, організація виконання запитів та інструментарію, вивчалася аудиторія користувачів за соціально-демографічними характеристиками тощо [676].

На сайті НБУВ в окремому розділі представлено послугу «Віртуальна бібліографічна довідка», яка працює з 2011 р. за підтримки створеного у 2010 р. відділу технологій дистанційного обслуговування (ВТДО). Бібліографи ВТДО виконують бібліографічні, фактографічні, бібліотечно-інформаційні довідки, надають консультації за запитами віддалених користувачів через спеціально розроблену на програмному забезпеченні ІРБІС веб-форму, здійснюють навігацію в ЕІР, скеровують користувачів відповідно до тематики запитів до спеціалізованих підрозділів НБУВ. Функціями бібліотекарів ВТДО є й моніторинг глобальної мережі, формування БД інтернет-ресурсів, потенційно корисним користувачам.

Реалізовано онлайн-сервіс з використання можливостей АБІС, що дало змогу реалізувати роботу АРМ бібліотекарів служби в єдиному інтерфейсі з іншими бібліографічними сервісами. Відповіді на запити користувачів надходять в асинхронному режимі і надаються переважно упродовж двох робочих днів (за винятком вихідних і святкових), обсягом до 15 назв друкованих та електронних джерел інформації. АРМ бібліотекаря довідкової служби надає можливість оформити відповідь у таких основних форматах: текстова інформація; бібліографічна довідка з зазначенням шифрів видань у НБУВ; посилання на повні тексти з електронної бібліотеки або архіву періодичних видань НБУВ; посилання на відповідні веб-сторінки інформаційних джерел Інтернету, переадресація запиту до спеціалізованих підрозділів НБУВ із вказівкою їхньої URL-адреси на сайті бібліотеки [371, с. 194].

Однак, аналіз «питань – відповідей» в Архіві довідок свідчить, що користувачам не завжди легко розібратися у структурі сайтів великих бібліотек. Це спонукає до підготовки методичних рекомендацій, розрахованих на різний кваліфікаційний рівень користувачів (від елементарного пошуку для початківців у каталогах до використання БД провідних світових виробників ІР), інформування про змістове наповнення ресурсів, ширшого розкриття можливостей довідково-пошукового апарату бібліотеки тощо.

У ВДБО НБУВ крім виконання довідок віддалених користувачів електронною поштою впроваджено консультації бібліографа через відеозв'язок Skype, що дає змогу миттєво реагувати на запити користувачів, спілкуватися з ними і мати зворотний зв'язок.

Плідно працюють у напрямі організації ДБО віддалених користувачів через власний сайт Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Рівненська, Хмельницька, Херсонська обласні наукові бібліотеки та ін.

Перевагами електронних довідкових служб є: можливість звернутися будь-кому з будь-якого місця, у будь-який час, оперативність отримання кваліфікованої відповіді провідних фахівців бібліотек. За часом одержання відповіді на запит виділяють асинхронне та синхронне обслуговування. Ці види обслуговування доповнюють один одного, дають можливість або відповідати зараз, або дозволяють підготувати бібліографові повнішу відповідь за відведений для послуги час. У практиці роботи бібліотек України застосовується переважно асинхронне довідково-бібліографічне обслуговування. Але суть послуги не змінилася: функціонування у режимі «запит – відповідь», пряма взаємодія реального читача (віддаленого користувача) і бібліографа, який в даний час стає оператором, навігатором інформаційних ресурсів.

Виконуються усі типи довідок: адресні, фактографічні, тематичні, уточнювальні. Зазвичай до виконання приймаються запити щодо наявності та місцезнаходження конкретних документів у фондах бібліотеки; встановлення певних фактів, подій; уточнювальні довідки (уточнення бібліографічних даних документа); тематичні довідки, виконання яких не потребує складного бібліографічного пошуку і можуть бути виконані на основі використання ресурсів бібліотеки і ресурсів Інтернету; тематичні довідки краєзнавчого характеру. Орієнтуючі довідки (про порядок та умови бібліотечно-інформаційного обслуговування в бібліотеці, про функції її структурних підрозділів, про заходи, що відбуваються в бібліотеці тощо) виконуються як засобами служби «Віртуальна довідка», так і виокремлюються в розділ «Найзапитованіші питання».

Існують у бібліотеках й різні обмеження щодо надання довідок: не розглядаються питання, пов'язані з написанням творів, пошуком готових рефератів, наукових, дипломних, курсових та контрольних робіт; не виконуються довідки, що потребують складного наукового та професійного пошуку і великих витрат часу (складні довідки, за бажанням користувача, можуть бути виконані на платній основі, проте можливості бібліотек обмежені й може бути певна черга, не всі типи довідок можуть бути прийняті до виконання); не надаються відповіді на запитання, що стосуються інформації комерційного характеру, а також інформації, що порушує чи суперечить чинному законодавству України та морально-етичним нормам; не розглядаються питання, що мають за мету задоволення інформаційних потреб розважального характеру (рішення кросвордів, відповіді на питання вікторин, інтелектуальних ігор); не надаються юридичні, медичні консультації тощо.

При задоволенні запитів перевага надається ресурсам Інтернету: пошуковим системам, онлайн-довідникам, енциклопедіям, електронним каталогам та бібліотекам, сайтам органів державної законодавчої і виконавчої влади, місцевих адміністрацій, наукових установ, університетів, видавництва, музеїв, інформаційних агенцій тощо. У разі потреби залучається традиційний довідково-бібліографічний апарат бібліотеки: каталоги, картотеки, довідково-бібліографічний фонд. Строки виконання довідок переважно становлять від одного дня до 20, у порядку їх надходження. Ці строки відповідають Закону України «Про доступ до публічної інформації», введеного в дію 10 травня 2011 р.: «Стаття 20. Строк розгляду запитів на інформацію. 1. Розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту. 4. У разі якщо запит стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, розпорядник інформації може продовжити строк розгляду запиту до 20 робочих днів з обґрунтуванням такого продовження» [2, с. 35].

Кількість обумовлених у відповідях різних бібліотек документальних, бібліографічних джерел або посилань на Інтернет-ресурси коливається від 5 до 20. Тобто інформація обмежується кількісно, а не змістовно і якісно.

Різноманітний і пошук у «Базі знань». Він можливий за датою, номером питання, ключовими словами (або словами з тексту питання), темою шляхом заповнення відповідного поля пошукової форми, електронною адресою користувача тощо.

Хорватський вчений Борис Бозанчич (Boris Bosančić), висвітлюючи теоретичні підходи до ефективного функціонування мережевих довідкових баз знань, вивчивши існуючі «бази знань» онлайнних довідкових служб, звернув увагу на певне зниження ентузіазму з боку бібліотечної спільноти і недостатнє використання цього ресурсу користувачами. Причинами цього, на його думку, є складність побудови такої бази знань, яка вимагає вдумливого і системного підходу, визначення схеми метаданих. Аналіз колекцій онлайнних довідкових документів на прикладі QuestionPoint і послуги «Запитай бібліотекаря» хорватських публічних бібліотек спонукає до вивчення можливостей ширшої інтеграції колекцій онлайнної довідкової літератури і мережевих довідкових баз знань [705, с. 154]. Б. Бозанчич наголошує на необхідності розроблення принципів і рекомендацій зі створення онлайнних довідкових баз знань, які заощаджуватимуть час бібліотекаря і користувача, сприятимуть навчання бібліотекарів довідкових служб, підвищуватимуть інформаційну грамотність користувачів [705]. Це, на нашу думку, є когнітивним підходом до побудови знанневих систем.

Вважаємо, що не завжди доречною є порада фахівців довідкових служб перед відправкою запиту пошукати відповідь у банку даних (знань): якщо вузько-спеціальний запит – шанс знайти відповідь на аналогічний запит незначний, а час витрачається на послідовний перегляд значного обсягу тематичних файлів; якщо запит на широку тему, то наявна у БД відповідь обмежена кількісно і на даний час морально застаріла – з'явилися нові публікації, пошук здійснюється в уже зміненому інформаційному середовищі. Одна з умов традиційного ДБО – при використанні довідки з Архіву виконаних довідок доповнювати список літератури новою інформацією – тут зазвичай ігнорується. Деякі бібліотеки навіть у правилах сервісу «Онлайнова довідка» вказують, що більш повний список літератури користувач може знайти самостійно у електронному каталозі або ж скористатися додатковими платними послугами (http://www.library.vn.ua/spravka_rules.php), що підкреслює навігаційну і навчальну функції послуги дистанційного обслуговування.

Аналізуючи онлайнне довідково-бібліографічне обслуговування в українських бібліотеках, Г. М. Швецова-Водка справедливо наголошує на необхідності розвитку бібліографічної культури і удосконалення цього перспективного виду бібліографічної діяльності [682].

Досліджуючи діяльність електронних довідкових служб, ми звернули увагу на такі особливості. Традиційним є те, що коли читач звертається до бібліотеки, його вчать *шукати* інформацію, інформують про *систему пошуку* і довідково-пошуковий апарат в конкретній бібліотеці (алфавітний, систематичний каталоги, довідково-бібліографічний фонд, довідкові електронні ресурси тощо), а організація діяльності переважної більшості онлайнних довідкових служб передбачає насамперед пряму відповідь на запит (не рекомендацію чи орієнтування: подивіться в цьому ж каталозі на цьому самому сайті) з мінімальною кількістю джерел, обраних оператором довідкової служби за своїм вибором. Тобто, існування довідкової служби виправдане: формально надана конкретна відповідь на конкретний запит, проте чи ця відповідь задовольняє користувача, дає йому можливість на належному рівні підготувати наукове дослідження, задовольняє його інформаційні потреби навчальної чи виробничої сфери,

навчає вести подальший самостійний пошук документів – залишається за межами довідкової служби.

При традиційному обслуговуванні критеріями обмеження пошуку є види документів, мови, хронологія, цільове призначення тощо, а не кількість. Хоча кількість документів обумовлюється (передбачається) ступенем глибини дослідження користувача залежно від цільового призначення: пізнавальний інтерес, підготовка короткого повідомлення, лекції, реферату, дипломної роботи чи монографії, дисертації (кандидатської, докторської), що впливає на ступінь опрацювання матеріалу.

До речі, на сайтах Бібліотеки Конгресу, Австралійської національної бібліотеки, які одні з перших запровадили службу «Ask a Librarian», перш ніж заповнити форму запиту, нагадується користувачеві про електронні каталоги бібліотеки, доступні на цьому ж сайті, а також пропонуються тематична система навігаторів, онлайнів систематичні добірки енциклопедичних, довідкових видань, аналітичні матеріали для самостійного пошуку.

Практики електронних довідкових служб звертають увагу на складність запитів, які надходять до їхніх підрозділів, як правило, після самостійної невдалої спроби користувача. Завдання фахівців бібліотек, бібліографів – максимально сприяти користувачам: організувати знання, створювати електронні каталоги з дружніми інтерфейсами і системами пошуку, навчати здійснювати самостійний пошук у БД, світових інформаційних ресурсах, вагомою частиною яких вже стали й українські ресурси, і які всередині країни є найбільш запитуваними.

Статистичні показники наданих електронних довідкових послуг через сайт бібліотеки і довідок, що виконуються традиційним шляхом, в українських бібліотеках ще не на користь перших. До прикладу, в бібліотеках Донецької області було виконано у 2009 р. всього 362 334 довідки, у 2010 р. – 394 528, з них електронних – у 2009 р. – 398, у 2010 р. – 235 [104, с. 26–27].

Упродовж 2011 р. для читачів НБУВ усіма підрозділами було виконано 102 495 бібліографічних довідок, з яких 101 612 – усні бібліографічні довідки, надані у читальних залах та пунктах обслуговування, телефоном та відіслані електронною поштою: 347 – письмові, 536 – довідки, виконані на запити віддалених користувачів, які надходили через веб-форму і розміщувалися на веб-сайті Бібліотеки [257, с. 14].

Нині обласні наукові бібліотеки і бібліотеки ВНЗ накопичили значний досвід обслуговування віддалених користувачів за допомогою нових ІКТ.

Має рацію Л. П. Свіркова, яка вважає, що необхідна загальна концепція «віртуально-довідкового обслуговування» [566, с. 119]. Підтримуючи й А. Шалиганову в тому, що бібліотеки України, діючи поодиноці, витрачають значні сили та засоби, замість того, щоб створити об'єднаний ресурс для задоволення зростаючих інформаційних запитів віддаленого користувача [676], ми вважаємо, що перевага такої співпраці в результатах діяльності, а саме – створенні корпоративного ресурсу виконаних запитів за умови його високої якості, уникнення паралелізму і дублювання, заощадженні бюджету робочого часу бібліографів.

Великий попит на інформаційні послуги, з одного боку, і недостатня забезпеченість кадрами бібліографів, недосконалість і обмеженість ДБА окремих бібліо-

тек – з іншого, змушують бібліотеки діяти спільними зусиллями, скоординовано. Позитивним у цьому плані є функціонування «Корпоративної віртуальної довідкової служби наукових бібліотек Харкова» на сайті бібліотеки ім. В. Г. Короленка, «Корпоративної віртуальної довідки бібліотек м. Луганська» та ін.

Найбільший в Україні архів електронних довідок проекту «Віртуальна бібліографічна довідка: об'єднана довідкова служба бібліотек України», який у 2011 році здобув перше місце на Ярмарку інноваційних бібліотечних послуг та електронного врядування, представлений на сайті Національної дитячої бібліотеки України (26547, станом на 10 травня 2012 р.) [314, с. 3].

Об'єднана онлайн-довідкова служба бібліотек України «Віртуальна бібліографічна довідка» добровільного об'єднання бібліотек України, що започаткована Національною бібліотекою України для дітей, виконує запити віддалених користувачів щодо пошуку політематичної бібліографічної інформації. Дана служба керується у своїй роботі такими принципами: загальнодоступність і безкоштовність для всіх користувачів незалежно від місця проживання, вікового та соціального статусу; універсальний характер запитів, що приймаються для виконання; оперативність виконання запитів; обов'язковість надання відповідей навіть у разі, якщо інформація не знайдена; відповідність мови відповіді мові запиту; лаконічність і ввічливість у спілкуванні з віддаленими користувачами.

Високо оцінюючи розвиток співпраці українських бібліотек різних відомств і рівнів, звертаємо увагу на те, що не зазначення у тематичних списках літератури, підготовлених Службою, місцезнаходження документа, шифру зберігання, відсутність бібліографічного опису електронних ресурсів не відповідає стандартам якості послуги, потребуватиме від користувача подальшого самостійного пошуку або нового звернення із запитом.

Аналіз запитів і відповідей, представлених у банках даних (знань), засвідчує, що змінилися лише форма подачі інформації, її відображення в електронному вигляді, але зміст інформації і якість послуги зазвичай знижується, насамперед за рахунок обмеження часу на підготовку відповіді.

У рекомендаціях ІФЛА для цифрових довідкових служб звертається увага на необхідність інтеграції нового виду послуг до існуючої в бібліотеці системи обслуговування. Рекомендується підтверджувати користувачеві отримання запиту, відповідати на питання якомога швидше, дотримуватися конфіденційності щодо запитів, імен користувачів, працювати змістовно, розвивати інформаційну грамотність користувачів, повідомляти користувачам, як знайдена інформація. Необхідно дотримуватися об'єктивності, подавати чіткі відповіді, вказувати, де знаходиться інформація, зазначати використані для пошуку джерела, виконавців [557].

На важливості дотримання бібліотекарями керівних принципів RUSA та IFLA з цифрової довідки, залученні їх для оцінки якості наданих послуг наголошують зарубіжні вчені: П. Шачаф, С. Горовіц, К. Шоу, А. Спінк та ін. Вони підкреслюють, що електронні довідкові служби на сьогодні є частиною послуг бібліотеки, а розроблені професійними асоціаціями стандарти можуть бути використані для розвитку, навчання й оцінки електронних довідкових служб [775, 776].

Питання якості інформаційних послуг вивчалось у Хмельницькому національному університеті. За їхнім дослідженням, переважна більшість онлайн-довідок виконані добре, позитивні відповіді даються на майже 80 % запитань.

Однак, виявляються запити, що були виконані, але мають недостатньо конкретну, недостатньо повну інформацію. Серед них виділяються проблемні теми, з яких не вистачає літератури [98].

Значна увага оформленню довідки приділяється у Вінницькій ОУНБ. При виконанні довідки користувачам надається бібліографічний список документів та/або джерела пошуку в одній відповіді, що залежить від складності запиту та обсягу знайденої інформації [587, с. 274–275].

Можна узагальнити принципи роботи українських довідкових служб, що діють в електронному середовищі: загальнодоступність та безплатність; оперативність виконання запитів; обов'язковість надання відповідей користувачам, навіть у разі відсутності необхідної інформації; гарантування конфіденційності особистої інформації, наданої користувачами при реєстрації; висока якість обслуговування віддалених користувачів; надання об'єктивної та достовірної інформації з посиланням на авторитетні джерела та дотриманням вимог Кодексу етики українського бібліотекаря; дотримання положень Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Ці принципи відповідають і ґрунтуються на традиційній моделі ДБО. Однак принципу конфіденційності дотримуються не всі служби. На відміну від зарубіжних бібліотек, перші російські, а згодом і українські довідкові служби запровадили публічність обслуговування: усі запити і відповіді друкуються на відповідній сторінці довідкової служби і зберігаються у відкритому архіві. «Спілкування у «Віртуальній довідці» більше нагадує участь у конференції, де всім користувачам мережі видно і питання, і відповіді, ніж спілкування електронною поштою, результати якого видно лише учасникам «розмови» [514].

Крім того, конфіденційними є не лише користувачі, які звертаються з запитом, а й самі запити, їх тематика. У «Кодексі етики бібліотекаря» УБА йдеться про те, що «ми оберігаємо право користувачів бібліотек на таємницю інформації та забезпечуємо конфіденційність бібліотечно-інформаційного обслуговування» [318, с. 49].

Це вимагається й Типовими правилами користування бібліотеками в Україні, розробленими Міністерством культури України відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (затверджені наказом Міністерства культури і мистецтв України від 5 травня 1999 р., із змінами і доповненнями згідно з наказом Міністерства культури і мистецтв України від 25 травня 2001 р.), які поширюються на мережу бібліотек усіх форм власності та підпорядкування і організацію бібліотечної справи [24]. У пункті 4-му Типових правил «Обов'язки бібліотек з обслуговування користувачів» йдеться, що бібліотеки зобов'язані «не використовувати відомості про користувачів бібліотеки та їх інтереси з будь-якою метою, крім наукової, без їх згоди» [24].

Принцип конфіденційності запитів дотримується при спілкуванні користувача і бібліотекаря віч-на-віч, телефоном, за допомогою SMS-повідомлень, звичайною чи електронною поштою, програми обмінів текстовими повідомленнями, цифрового відеозв'язку тощо.

Вважаємо, що певною дискримінацією для користувачів є відмова від відповіді на питання, які надходять електронною поштою без заповнення веб-форми, що практикують деякі українські бібліотеки. Користувача наперед ставлять у ста-

новище необхідності оприлюднення своїх наукових, виробничих проблем чи особистих інтересів.

Бібліографи електронних довідкових служб знаходяться у привілейованому, вигіднішому становищі порівняно з традиційними: у разі надходження від користувача більше одного питання протягом доби мають право (згідно зі встановленими правилами) надавати відповідь лише на одне з них за власним вибором. Крім того, вони позбавлені як емоційного роздратування, нетерплячості, невдоволення, які можуть виражати читачі при безпосередньому спілкуванні, так і позитивних емоцій, особистої вдячності, що є однією зі складових морального задоволення від наданої послуги. Важливим для успішного пошуку є психологічний контакт з користувачем. При спілкуванні віч-на-віч у фахівця служби ДБО більше можливостей провести інтерв'ю з користувачем, уточнити його запит, скерувати пошук.

Наш багаторічний досвід засвідчує, що значний ефект задоволення інформаційної потреби спостерігається при комбінованому використанні комунікацій: поєднання спілкування з користувачем телефоном і консультація щодо пошуку інформації за допомогою комп'ютерних технологій. Тоді у бібліографа є можливість детальніше уточнити інформаційну потребу користувача, рівень його інформаційної культури, самостійно опрацьовані інформаційні ресурси, комп'ютерне забезпечення тощо.

Про те, що бібліотекарям високоякісне спілкування набагато складніше встановити у цифровому середовищі, складніше чути, сприймати, читати невербальні сигнали і повною мірою реагувати на запити користувачів, зауважували Д. Фріч і С. Б. Манденак. Вони підкреслювали, що довідкова діяльність має бути спрямована на ефективне обслуговування клієнтів, а з появою нових комунікаційних технологій, які надають наочні та тональні сигнали, побудова відносин зі споживачами за допомогою електронних засобів стане простішою [735].

Складність сучасного інформаційного середовища, а також розвиток соціальних мереж змушує бібліотеки бути чутливими до потреб суспільства, особливостей контексту розвитку кожного елемента системи послуг. Зарубіжні вчені вважають, що дотримання належного та ефективного балансу «спільноти» і «суспільства» важливо, аби бібліотекарі підтвердили свою прихильність до концепції інформаційно-довідкових служб, створених багато років тому: персоналізоване, активне, дієве та ефективне надання довідкової допомоги та інструкцій, що відповідають потребам користувачів та базуються на зміцненні прихильних взаємовідносин, використання найкращих і найефективніших засобів [874].

Особливістю обслуговування в режимі «запит – відповідь» є саме індивідуальність і ексклюзивність послуги, прагнення задовольняти інформаційні потреби кожного окремого науковця, фахівця, студента. Орієнтування на пошук у базах відповідей опосередковано скеровує до своєрідного усереднення інформаційних потреб, формалізації ДБО.

Отже, застосовуючи електронні технології, персоналу варто подавати інформацію за запитом користувача у зручному вигляді, відповідно її систематизувати, описувати за чинними стандартами. Доцільно узагальнювати інформацію з архіву, доповнювати її новими документами з теми запиту.

Очевидно також, що користувач, який звертається за послугами до бібліотеки, потенційно й сам може знайти цю інформацію в електронному середовищі. Тому

користувачам варто зазначати вже самостійно переглянуті джерела, детальніше обґрунтовувати мотивацію, вказувати причини звернення саме до цих послуг, чому саме за його запитом фахівцем бібліотеки потрібно виконувати пошукову роботу. З іншого боку, неефективно і нераціонально утримувати службу чи підтримувати базу даних, яка по суті є фрагментами повніших баз того ж електронного каталогу, відібраних кимось, колись з якоюсь метою. Хоча ці своєрідні «хроніки», «історії пошуку» можуть широко використовуватися як навчальний матеріал бібліотечними фахівцями, слугувати банками даних вивчення інформаційних потреб користувачів, які зверталися до послуг електронного обслуговування. Ці Архіви довідок (банки знань), створені довідковими службами, швидше є банками ідей, а новітні ідеї є найціннішими.

Слід враховувати також, що й самі користувачі інформаційних послуг стають комп'ютерно грамотнішими, освіченішими і кваліфікованішими у пошуку інформації, та удосконалюються й самі ресурси пошуку.

Отже, в українських бібліотеках активно впроваджуються й розвиваються онлайнві довідково-бібліографічні послуги, які надаються як окремими бібліотеками за різними моделями, так і корпоративними регіональними та всеукраїнськими об'єднаннями.

Науково обґрунтованою є модель ДБО Російської державної бібліотеки, орієнтована на запити різних рівнів складності і вищо-тематичне спрямування, представлена на сайті бібліотеки у розділі «Віртуальна довідкова служба», що містить такі складники: 1. *Прості відповіді на ваші запитання* – включає добірку питань – відповідей типу: Як записатися до бібліотеки? Де шукати потрібну книгу? Хто може допомогти підібрати літературу для наукової роботи? 2. *Консультація бібліографа* – тут досвідчені фахівці допомагають підібрати літературу, підкажуть, якими довідковими ресурсами можна скористатися самостійно. Запити приймаються цілодобово, без обмежень, але на пошук необхідної інформації може витратитися 2–3 робочих дні. 3. *Чат з бібліотекарем* – в режимі реального часу існує можливість задавати питання про роботу бібліотеки і відразу отримати відповідь. 4. *База знань* – тут зібрані найцікавіші з виконаних бібліографічних довідок – списки літератури з певної теми, біографічні довідки. 5. Трудомісткі бібліографічні довідки, підготовка тематичних списків літератури, встановлення місцезнаходження документа (понад три назви) виконуються відділом ДБО на платній основі.

Подальший розвиток інтерактивного обслуговування російські бібліотекарі вбачають у наданні можливості користуватися чат-послугами через мобільні пристрої, а також чат-спілкування з функцією спільного перегляду ресурсів, розширенні сервісів для використання мобільних пристроїв як для пошуку інформації, так і для скачування електронних ресурсів [573, с. 7].

Статистика світової довідкової служби Global QuestionPoint показує, що чат-спілкування стає лідируючим у світі (у 2010 р. Службою було отримано 549 383 запити через веб-форму і 603 358 сесій чата) [573, с. 6].

У зарубіжних бібліотеках при обслуговуванні користувачів широко використовуються планшетні персональні комп'ютери та бездротові (Wi-Fi) технології. Основною їх перевагою над звичайним комп'ютером або ноутбуком є його значно нижча ціна і можливість носити з собою, що знімає потребу постій-

но сидіти перед монітором і чекати, поки надійде черговий запит від користувача. У цей час можливо і доцільно працювати у звичайному режимі, над виконанням поточних науково-виробничих завдань, а коли запит надійде, то планшетний комп'ютер просигналізує про це, і його можна обробити прямо на місці. Користувач також не повинен чекати на відповідь біля екрана свого комп'ютера – він може залишити свій номер телефону, електронну адресу тощо, а коли відповідь буде готова, він отримає sms-повідомлення, повідомлення на електронну адресу або у чатовій сесії [746].

Використовуючи портативну комп'ютерну техніку, бібліотекар має постійний доступ до внутрішніх електронних та традиційних ресурсів бібліотеки і може надавати консультативну допомогу не тільки зі свого робочого місця, а й безпосередньо у залах каталогів, читальних залах, фондах тощо. Коли запит складний, потрібен значний час на його опрацювання, – пропонується консультація, джерела для самостійного пошуку, що потенційно містять запитувану інформацію, чи пропонується здійснити виконання замовлення на платній основі.

Отже, проаналізувавши онлайнві довідково-бібліографічні послуги, впроваджені в бібліотеках різних систем і відомств країн світу, можна зробити висновки, що обов'язковими функціями для довідкових служб, що діють в електронному середовищі, мають бути:

- надання довідок щодо наявності видань та уточнення вихідних відомостей документів, що зберігаються у фондах конкретної бібліотеки;
- консультування щодо тематичного пошуку;
- навігація по сайту бібліотеки;
- навігація у ресурсах Інтернету;
- формування електронних колекцій довідково-бібліографічних видань, доступних в онлайнному режимі;
- рекомендація електронних джерел (сайтів бібліотек, електронних каталогів, бібліографічних, реферативних, проблемно-тематичних БД, електронних бібліотек і депозитаріїв відкритого доступу і передплачених БД відповідно до запиту користувача).

Необхідним є розроблення і дотримання стандартів якості, які впливають з перевіреної часом системи традиційного ДБО, – доступність, оперативність; професійний, кваліфікований пошук інформації; орієнтування користувача у світових інформаційних ресурсах; релевантність, повнота та достовірність інформації; висока загальна і бібліографічна культура обслуговування; взаємна повага.

Перспективним є створення і розвиток фахівцями довідкових служб знанневих систем (knowledge management), систематичне дослідження інформаційного простору і потреб користувачів, впровадження інтегрованого підходу до створення, організації доступу і використання ІР. На думку зарубіжних вчених, що просувають ідеї інженерії доступу, створення ефективно діючих знанневих систем у поєднанні з новітніми засобами пошуку інформації, дають змогу користувачам більше 75 % своїх запитів виконувати самостійно, а решту 25 % задовольняти в режимі випереджувального інформування [245, с. 76].

Досліджуючи впровадження онлайнного ДБО у зарубіжних бібліотеках, О. Д. Жабко зазначала, що невпинне зростання довідкового потенціалу

англомовного сегменту Інтернету дає змогу спеціалістам довідкових служб бібліотек виконувати практично усі типи запитів, за винятком запитів дослідницького характеру [245, с. 245]. Додамо до цього, що й україномовний і російськомовний сегменти Інтернету у темпах створення наукової електронної інформації стрімко розвиваються. Російська «Научная электронная библиотека» eLIBRARY.RU, найбільший російський інформаційний портал в галузі науки, технології, медицини і освіти, містить понад 34 тис. назв журналів, з них – 7460 російських і 6929 журналів з повними текстами, понад 14 млн статей (<http://elibrary.ru/defaultx.asp>).

Користувач – науковий співробітник і фахівець – мусить знати про ці ресурси, володіти методами пошуку, знаннями і практичними навичками використання необхідної інформації, мати до неї доступ. Адже науково-технічна діяльність є різновидом творчої праці, що дає змогу робити наукові відкриття лише на основі використання наявної інформації. Фахівцям довідкових служб вчені можуть довірити лише попередній відбір інформації.

Можна погодитися з зарубіжними вченими, що функції бібліотекарів довідкових служб будуть з часом змінюватися разом зі змінами і розвитком форм довідок. Ці нові ролі будуть багатограними і вимагатимуть від бібліотекарів більшої, ніж колись, активності. Для задоволення потреб користувачів бібліотекарям доведеться розробляти нові, досконаліші і більш персоналізовані системи [716].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що відкритий доступ до інформації в умовах суспільства знань стає все більш залежним від технічного забезпечення, яке дає змогу послуговуватися ЕІР, та уміння користувача використовувати системи пошуку, опановувати нові форми роботи. Онлайнове чи офлайнове довідкове обслуговування в електронному середовищі є логічним продовженням традиційного ДБО. Поява нових видів інформаційних послуг не спричиняє відмирання раніше існуючих, а доповнює їх, впливає на частковий перерозподіл аудиторії користувачів, з перспективою усе більшого домінування електронних технологій і послуг.

5.3. Розвиток довідково-бібліографічної діяльності у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського розвиток довідково-бібліографічного обслуговування відбувається відповідно до її статусу, завдань, системи науково-інформаційної діяльності, комплексного координування, кооперування і взаємодії підрозділів спеціалізованого бібліотечно-інформаційного обслуговування, диференційованого підходу до задоволення запитів користувачів.

У Державній програмі розвитку НБУВ до 2010 р., затвердженій розпорядженням Президента України від 2 грудня 2003 р., «Про заходи щодо вдосконалення діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [15] було спеціально передбачено завдання розвитку інформаційного обслуговування та створення системи загального доступу до знань для всіх категорій користувачів, надання рівних можливостей у задоволенні інформаційних потреб, визначено

розширення спектру онлайн-послуг веб-порталу Бібліотеки, розвиток дистанційного інформаційного обслуговування.

Сьогодні НБУВ відіграє визначальну роль в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт, виробничих та освітніх потреб і спрямовує зусилля на організацію інтелектуального доступу до довідково-інформаційних ресурсів, документно-ресурсної бази наукових досліджень, створення та покращення сервісних умов, виховання інформаційної культури користувачів.

У НБУВ в останні роки відбулися якісні зміни в обслуговуванні користувачів електронними інформаційними ресурсами. Насамперед, читачі мають доступ до електронних бібліотечно-бібліографічних ресурсів, на виробництво і розвиток яких спрямована інформаційна діяльність НБУВ. У бібліотеці впроваджено конвеєрну технологію формування інформаційних ресурсів електронної бібліотеки, структурними компонентами якої є бібліографічні, реферативні бази даних, документи Наукової електронної бібліотеки, інформаційно-аналітичні продукти.

Довідково-бібліографічна діяльність у Бібліотеці спрямована на максимальне задоволення універсальних запитів користувачів в усній, письмовій та електронній формах, розширення репертуару і користувацької аудиторії послуг на основі нових технологічних рішень і технічних можливостей, гармонійного використання як ресурсів власного інформаційного потенціалу, так і мережевих ресурсів. Логічним є пріоритетність задоволення запитів наукового, виробничого і освітнього характеру, які не можуть бути опрацьовані користувачами на базі доступних ресурсів місцевих, регіональних бібліотек та інформаційних центрів.

Важливість і необхідність функціонування системи ДБО підтверджують статистичні показники: при загальному зниженні кількості реальних читачів і відвідувань бібліотеки кількість наданих бібліографічних довідок зростає. Якщо у 2007 р. у НБУВ було надано 45 083 бібліографічні довідки і 1852 консультації, то у 2008 р. – 65 336 довідок і 2590 консультацій, у 2009 р. – 66 818 довідок і 5347 консультацій. Упродовж 2011 р. для читачів НБУВ усіма підрозділами вже було виконано 102 495 бібліографічних довідок, зокрема, тематичних – 8097 (8 %), адресних – 50 453 (49 %), уточнювальних – 40 969 (40 %), фактографічних – 2976 (3 %) [257, с. 14].

З одного боку, ці показники підкреслюють затребуваність послуг, з іншого – свідчать про зниження інформаційної культури користувачів, недостатню пропаганду бібліотечно-бібліографічних знань. І навпаки – зростання бібліографічних, реферативних, довідкових ресурсів в електронному середовищі, вміння користувачів шукати інформацію, самостійно задовольняти власні інформаційні потреби зменшує кількість звернень з конкретними питаннями до фахівців, і, як наслідок, приводить до зниження статистичних показників наданих послуг.

Діяльність підрозділів, що здійснюють довідково-бібліографічне обслуговування, становить систему. З метою вдосконалення ДБО у квітні 2011 р. вченою радою НБУВ було затверджено нове Положення про систему довідково-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського [491]. У ньому зафіксовано функції кожного підрозділу з довідково-бібліографічної діяльності в сучасних умовах, відображено узгоджену діяльність окремих структурних підрозділів, об'єднаних спільністю завдань і цілей інформаційного забезпечення користувачів; звернено увагу на необхідність дотримання загальних

організаційних принципів системи ДБО і кооперованого формування і використання ресурсів ДБА НБУВ і зовнішніх інформаційних ресурсів. У Положенні обумовлена координація і кооперація науково-інформаційної діяльності окремих структурних підрозділів на основі специфіки формування фондів і напрямів роботи, чіткого розмежування їхніх функцій, з урахуванням місця кожного підрозділу в загальній структурі Бібліотеки. Звернено увагу на диференційований підхід до задоволення інформаційних запитів користувачів НБУВ (залежно від категорії користувачів і характеру їхніх потреб), необхідність застосування єдиної системи обліку показників ДБО з метою уніфікації статистичного обліку, планування і звітності.

ДБО здійснюється на основі взаємодії структурних підрозділів НБУВ, координації бібліотечно-інформаційної роботи в Україні, взаємодії національних бібліотек, державних галузевих бібліотек, науково-інформаційних центрів та бібліотек мережі НАН України для задоволення інформаційних потреб користувачів [491].

Координаційним центром системи ДБО у НБУВ є відділ довідково-бібліографічного обслуговування, який здійснює основні функції у співпраці з іншими підрозділами Бібліотеки, у тісній кооперації і координації з бібліотеками та інформаційними центрами усіх систем і відомств України в галузі довідково-інформаційного забезпечення користувачів з метою сприяння ефективному використанню сукупних інформаційних ресурсів, у тому числі зовнішніх, і надання професійних бібліотечно-інформаційних послуг.

Основними принципами довідково-бібліографічного обслуговування у НБУВ є: загальнодоступність, розширення аудиторії користувачів через інформаційно-комунікаційні канали; єдині умови надання всім користувачам однотипних послуг; висока бібліографічна культура надання послуг і розширення їхнього спектра за рахунок інновацій у технології й організації, комфортність обслуговування. Адже головне в бібліотечному обслуговуванні – забезпечення вільного доступу до інформації всім громадянам, впровадження нових технологій, підвищення якості, збагачення форм і методів [228, с. 503].

З метою чіткішої уніфікації статистичного обліку, планування і звітності ВДБО спільно з відділом бібліотекознавства проводяться практичні семінари для працівників НБУВ, задіяних у ДБО, з обговорення тем: «Бібліографічна довідка: методика виконання», «Облік довідок», які сприяють якості надання послуг, уніфікації обліку, обґрунтованому плануванню, достовірній звітності, об'єктивному співставленню результатів діяльності.

Складовими системи ДБО НБУВ є довідково-бібліографічні служби структурних підрозділів, які здійснюють безпосереднє бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів, а також підрозділи, пов'язані з ними технологічно, що забезпечують їхнє функціонування.

Відповідно, до участі у ДБО виділено 2 групи. Першу групу складають підрозділи, безпосередньо пов'язані з обслуговуванням користувачів: відділ довідково-бібліографічного обслуговування, відділ комплексного бібліотечного обслуговування, відділ технологій дистанційного обслуговування, відділ між-бібліотечного абонементу, відділ наукової організації основних фондів, відділ обслуговування основними фондами, відділ бібліотекознавства, Національна

юридична бібліотека, культурно-просвітницький центр, відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків, відділ фонду ООН, Фонд Президентів України, відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій, відділ газетних фондів, відділ зарубіжної україніки, відділ образотворчих мистецтв, відділ стародруків і рідкісних видань, відділ формування музичного фонду, Інститут архівознавства, Інститут рукопису, відділ комплексного науково-інформаційного забезпечення наукових установ Академмістечка.

До другої групи умовно належать підрозділи, безпосередньо не пов'язані з обслуговуванням користувачів, але які сприяють виконанню функцій ДБО: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Інститут біографічних досліджень, Центр формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, відділ систематизації, відділ каталогізації, відділ національної бібліографії, Служба реферування української наукової літератури, відділ обмінно-резервних фондів, планово-економічний відділ, бухгалтерія, науково-видавничий центр.

Відділ довідково-бібліографічного обслуговування здійснює пріоритетне довідково-бібліографічне обслуговування органів державної влади і управління України, виконує бібліографічні довідки і надає бібліографічні консультації в усній, письмовій та електронній формах читачам у читальному залі відділу та віддаленим користувачам (телефоном, факсом, звичайною та електронною поштою тощо) за документами, виданими українською, російською, основними іноземними європейськими мовами з усіх галузей знання, на базі ДБА ВДБО та НБУВ, надання доступу до внутрішніх і зовнішніх електронних інформаційних ресурсів інших бібліотек та інформаційних центрів.

Основними напрямками діяльності ВДБО є: навігація у ресурсах пошуку інформації, формування довідково-бібліографічного фонду, організація сучасного довідково-бібліографічного апарату, удосконалення оперативного довідково-бібліографічного обслуговування, задоволення універсальних за змістом інформаційних запитів користувачів; сприяння ефективному використанню фондів бібліотеки, новітніх інформаційних ресурсів, надання допомоги користувачам у пошуку джерел інформації з теми наукового дослідження; рекомендація релевантних запиту вторинних документів, тих, які очевидно та/або потенційно містять запитувану інформацію, орієнтування читачів у світових бібліотечно-бібліографічних ресурсах.

Розвиток дистанційного навчання користувачів методам бібліографічного пошуку, загальним принципам орієнтування у бібліотечних ресурсах потребує систематичної підготовки серії онлайн-путівників по каталогах, картотеках, базах даних, довідково-бібліографічному фонду, бібліотечним колекціям. У цьому напрямі фахівцями НБУВ підготовлено низку видань різних жанрів, що розкривають ДБФ, зокрема анотовані каталоги: «Держава і право: бібліографічні посібники» (укладачі В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна) (К., 2010), «Історія Києва у довідково-бібліографічних виданнях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (укладач В. А. Шкаріна) (К., 2006), галузевий метабібліографічний покажчик «Економіка. Економічні науки» (укладачі В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна) (К., 2012). У правових ресурсах Інтернету орієнтує онлайн-вий

путівник «Держава і право: електронні бібліографічні ресурси» (укладач Н. І. Моїсеєнко, А. М. Колесніченко) (К., 2010) [172].

До уваги користувачів пропонуються й бібліографічні анотовані огляди бібліографічних покажчиків, які доступні віддаленим користувачам [325, 326].

Співробітники НБУВ систематично представляють інформацію на електронних виставках, готують списки літератури з актуальної тематики, інформують про нові надходження до фонду НБУВ довідкових, енциклопедичних видань, бібліографічних покажчиків. В інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі» вже опубліковано понад 120 реферативних оглядів довідково-бібліографічних видань. Крім того, що інформується широка аудиторія користувачів, зростає й професійний рівень співробітників, розширюються й поглиблюються їхні знання ІР.

Нині чітко проглядається тенденція до розширення сфери дії бібліографічних послуг і трансформації їх в інформаційні. Інформаційна діяльність, що розвивається на ґрунті довідково-бібліографічної, за своєю суттю відрізняється від традиційної інформаційної діяльності, насамперед, тим, що вона продовжує діяти в оперативному режимі «запит – відповідь», відповідно до конкретних потреб користувачів Бібліотеки.

Аналіз виконання запитів показав, що пріоритетне значення для користувача має інформація, а не документ як носій інформації. Користувач НБУВ має можливість одержати професійно опрацьовану інформацію, пакет документів, що включає бібліографію, анотації (реферати), аналітичні огляди видань, повні тексти документів, представлені у зручній для нього формі.

У практиці ДБО набуло поширення комплексне обслуговування, що включає пошук, надання документів, їхнє копіювання (сканування) і передання засобами зв'язку (електронною чи звичайною поштою) або безпосередньо користувачеві. Зокрема: бібліографічна (уточнювальна, тематична, фактографічна) довідка + встановлення місцезнаходження документ-а(ів) (адресна довідка) + доставка документ-а(ів) (або їх копій) користувачеві, у тім числі з передплачених ресурсів.

Однією з визначальних тенденцій розвитку ДБО є посилення ролі кооперації і координації підрозділів Бібліотеки при задоволенні запитів, що потребують залучення інформаційної бази декількох підрозділів (до прикладу, загальний пошук документів за темою здійснюється на базі ВДБО і доповнюється інформацією за ресурсами відділів Фонду Президентів України, зарубіжної україніки чи газетних фондів. Чітке спеціалізоване розмежування функцій у межах бібліотеки виключає паралелізм у роботі, дає змогу ґрунтовніше опрацювати запит на базі спеціалізованого підрозділу – відділу образотворчих мистецтв, відділу стародруків і рідкісних видань, відділу формування музичного фонду тощо.

Серед нових тенденцій у сфері ДБО визначальними є: перенесення бібліографічного обслуговування у кіберпростір, створення умов для ефективного самообслуговування користувачів при пошуку інформації.

Природно, що одній бібліотеці і навіть державі не під силу отримувати, обробляти та зберігати колосальні інформаційні масиви. Тому зараз особливого значення набуває вторинна інформація про наявні документи у фондах певних бібліотек, органів науково-технічної інформації, базах даних. Але в кінцевому підсумку користувачів цікавлять першоджерела або їх реферати. Тому очевидно,

що більша частина конкретних первинних документів буде замовлятися та поставлятися системами електронного доставлення документів. Такий підхід означає перехід від стратегії придбання потенційно необхідних документів до стратегії замовлення дійсно необхідних.

У зв'язку з цим у найближчі роки перспективним напрямом в обслуговуванні стане комплексне дистанційне обслуговування віддалених користувачів, яке включає пошук документів, їхнє копіювання (сканування) і передання засобами зв'язку з наданням переваги автоматизованому пошуку з метою підвищення оперативності, оптимізації діяльності, а також заощадження коштів на поштові витрати.

На удосконалення довідково-інформаційної діяльності спрямовані й науково-організаційні заходи – створення у 2012 р. Центру науково-бібліографічної інформації (ЦНБІ) і об'єднання в одній організаційній структурі підрозділів, які здійснюють формування довідково-бібліографічних ресурсів, науково-інформаційну діяльність, ДБО і доставляння документів – відділів довідково-бібліографічного обслуговування, технологій дистанційного обслуговування і міжбібліотечного абонементу. Це передбачає розширення взаємодії ВДБО, ВТДО і Служби електронної доставки документів, що розвивається на базі відділу міжбібліотечного абонементу.

Діяльність ЦНБІ спрямована на створення якісно нової системи довідково-бібліографічного обслуговування користувачів з метою реалізації прав громадян України на оперативне одержання інформації й забезпечення доступу до інформації незалежно від місця їх проживання, суспільного становища й сфери діяльності. Основними принципами організації діяльності Центру є комплексний підхід до задоволення інформаційних запитів користувачів – від бібліографічного пошуку літератури у фондах НБУВ та віддалених ЕІР до доставляння документів користувачам.

Комплексне обслуговування передбачає не лише взаємодію, у разі потреби, підрозділів ЦНБІ, відділів редакційно-видавничого, відцифрування документів, а й гармонійного поєднання традиційних і електронних ІР.

Пріоритетним напрямом у розвитку довідково-бібліографічного обслуговування у НБУВ є застосування новітніх технологій, спрямоване на те, щоб за запитом користувача надати точну, якісну, достовірну, оперативну інформацію за допомогою цифрових засобів, організувати комфортний доступ до гібридних колекцій (рукописних, друкованих і електронних) інформаційних ресурсів.

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що з метою удосконалення ДБО доцільно, насамперед, здійснювати формування ресурсної бази довідково-бібліографічної діяльності – системи каталогів, БД, інтеграції ЕІР, представлених на сайті НБУВ, прагнути до комплексності обслуговування, розширюючи можливості передплачених баз даних, максимально сприяючи користувачам у самостійних пошуках інформації. Адже, як відомо, перспектива розвитку бібліотечного обслуговування як найважливішої практичної складової бібліотечної справи базується на комп'ютеризації, інтеграції всіх видів обслуговування, розширенні комунікації бібліотечного працівника і користувача.

Довідково-бібліографічне обслуговування в онлайн-режимі має бути гнучкішим і мобільнішим. Тому доцільно ширше інформувати читачів про усі послуги, які вони можуть отримати у віддаленому режимі.

Це передбачає організацію на першій сторінці сайту розділу «Довідкова служба», який має складатися з декількох модулів:

– *Інформація про бібліотечно-інформаційні послуги і контакти.* Пропонуються користувачеві варіанти як безпосереднього відвідування бібліотеки, так і віддаленого звернення: телефоном, факсом, звичайною чи електронною поштою, засобами інтерактивних інтернет-технологій (чат, заповнення веб-форм, миттєвих повідомлень, онлайн тощо) – залежно від технологічних можливостей конкретного підрозділу бібліотеки, технологічного та кадрового забезпечення.

– Розділ «*Запитання – відповіді*» (*Питання, які найчастіше задають читачі*), де згруповані запитання і відповіді про порядок та умови бібліотечно-інформаційного обслуговування, функції структурних підрозділів бібліотеки тощо, до прикладу: *Як записатися до бібліотеки? Чи можна занести до бібліотеки фотоапарат, ноутбук? Як замовити копію документа? Чи можна отримати електронну копію видання? Як передати до бібліотеки автореферат дисертації, дисертацію?* тощо.

– «*Запитайте бібліотекаря*». Можливість задати питання через сайт. Пропонується обрати відповідний спеціалізований підрозділ (відповідно до структури НБУВ), до якого після заповнення веб-форми встановленого зразка адресується запит або обираються засоби інтерактивної взаємодії: цифровий відеозв'язок, чат-спікування тощо.

Безкоштовно виконуються прості довідки про наявність видань у фондах бібліотеки, здійснюється консультація щодо тематичного пошуку, навігація у ресурсах сайту та Інтернету. Тобто, здійснюється *первинна* допомога читачам, переважно консультаційна діяльність: орієнтування в інформаційних ресурсах, навчання здійснювати самостійний пошук, спрямовувати користувачів опанувати джерелознавчими знаннями щодо основних ретроспективних та поточних реферативно-бібліографічних ресурсів з теми свого наукового дослідження чи профілю діяльності.

Складні запити, які вимагають поглибленого бібліографічного пошуку й значних витрат часу, за бажанням користувача можуть бути виконані профільними підрозділами НБУВ на платній основі, у строки, встановлені для даного виду послуг і відповідно до Положення про платні послуги та «Переліку платних послуг, які надаються Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського». Розширення сфери надання платних бібліографічних послуг можливе за рахунок зміцнення кадрового потенціалу, адже на платній основі замовлення надходять на виконання довідок високої складності, глибокої ретроспекції, що потребує значних витрат бюджету робочого часу і має бути рентабельним. Впровадження структурованих веб-форм на етапі прийому запиту передбачає деталізованіше з'ясування інформаційної потреби користувача, отримання відомостей про його освітній рівень, виявлення вже самостійно опрацьованих ресурсів тощо.

Необхідність оперативного реагування на запити користувачів потребує створення *Бази знань*, яка ґрунтується на довідково-бібліографічних ресурсах у вигляді семантичної мережі (з взаємопов'язаними посиланнями).

Розділ «*Поради і консультації*» містить керівництва з пошуку інформації, науково-методичні рекомендації з використання довідково-пошукового апарату, онлайн-ресурсів, чинних стандартів бібліографічного опису тощо.

Один з напрямів ДБО, спрямований на забезпечення потенційних запитів користувачів, – підготовка бібліографічних та фактографічних довідок у випереджувальному режимі. Розвиток ДБД у випереджувальному режимі передбачає створення системи навігаторів по довідково-бібліографічних ресурсах, а також підготовку бібліографічних списків актуальної тематики для потенційних користувачів.

Це, зокрема, передбачає аналіз та узагальнення типових запитів, прогнозування появи нових запитів (відповідно до розвитку нових напрямів науки чи галузі діяльності або ювілейних, пам'ятних дат тощо), підготовку на них відповідей, складання тематичних списків літератури і наочне представлення готової інформації (у традиційній чи електронній формах) або видача її після надходження запиту. Це також сприяє інтеграції науково-інформаційної і довідково-бібліографічної діяльності бібліотеки, поєднанню процесів створення ресурсу і обслуговування ним.

У цьому напрямі ВДБО НБУВ працює у тісному зв'язку з підрозділами СІАЗ, готуючи бібліографічні покажчики, тематичні списки літератури, інформаційно-аналітичні огляди тощо. Серед підготовлених фахівцями ВДБО списків у випереджувальному режимі – «Національна безпека України», «Українська національна ідея», «Національні інтереси», «Патріотизм. Патріотичне виховання», «Захист суспільної моралі», «Захист конституційних прав та свобод громадянина в Україні», «Конституційно-правовий статус коаліції депутатських фракцій Верховної Ради України та парламентів зарубіжних країн», «Агропромисловий комплекс України і СОТ у бібліографії», «Розвиток промисловості України та СОТ», «Питання вступу України до Світової організації торгівлі», «Імідж політичного та державного діяча», «Безпека підприємництва», «Конституційне (державне) право України» та ін., які опубліковані у періодичних виданнях НБУВ «Україна: події, факти, коментарі», «Конституційна асамблея: політико-правові аспекти», «Соціальний захист», що розповсюджуються в електронній формі для понад 2 тис. передплатників і представлені на сайті Бібліотеки. Важливо, що зазначені у тематичних бібліографічних посібниках, списках літератури документи супроводжуються шифрами зберігання у фондах НБУВ. Це сприяє розкриттю інформаційного потенціалу бібліотеки і удосконаленню інформаційного обслуговування користувачів.

Звісно, жодна довідкова служба не зможе задовольнити усі інформаційні запити, тому бібліотекам усіх рівнів необхідно виховувати інформаційну культуру користувачів, розвивати навігаційну, прогностично-аналітичні функції, довідково-бібліографічну діяльність та ДБО у випереджувальному режимі.

Необхідним, на нашу думку, є вибіркове розповсюдження інформації, підготовка списків нових надходжень, тематичних списків з пріоритетних напрямів розвитку науки і виробництва (біотехнології, енергозбереження, нанотехнологій тощо) і адресне надсилання їх RSS-каналами та електронною поштою до НДУ НАН України, університетів, інших навчальних закладів, органів державної влади і управління, окремим зацікавленим користувачам тощо.

У цьому зв'язку:

– потребує удосконалення система інформування користувачів, розвиток популяризації бібліотечно-бібліографічних знань, підвищення інформаційної культури користувачів та безперервного навчання і оновлення знань персоналу;

– технічна модернізація підрозділів, що здійснюють ДБО і ЕДД.

Важливим є розвиток співпраці і міжбібліотечної взаємодії, насамперед з бібліотеками НДУ НАН України, координації з національними галузевими бібліотеками, розширення міждержавної взаємодії.

5.4. Бібліограф довідково-бібліографічної служби в сучасній бібліотеці: зміни змісту діяльності та професійна підготовка

Зміни принципів і механізмів організації інформаційного суспільства, глобальна інформаційна інфраструктура, що перебуває у стадії інтенсивного неперервного розвитку, висувають нові вимоги до професійної підготовки бібліотечних кадрів, вимагають від фахівців інформаційної сфери бути провідниками, розповсюджувачами інформації і у той же час хранителями світового знання людства.

Не випадково ще у праці «Совершенствование подготовки библиотечных кадров в условиях автоматизированной библиотечной технологии» (К., 1989) Л. З. Амлінський і В. С. Бабиш наголошували на необхідності поєднання комп'ютеризації і гуманізації бібліотечної освіти [48]. Вчені зазначали, що крім опанування комп'ютерними технологіями, набуття вміння здійснювати пошук у базах даних, виконувати бібліографічну роботу тощо, у бібліотечних спеціалістів має бути висока загальнолюдська культура, яка є визначальною категорією їхнього професіоналізму [48, с. 25].

Впровадження нових інформаційних технологій внесли значні зміни у зміст фондів, формування довідково-пошукового апарату бібліотеки, засоби зв'язку, види доставляння документів. Поява на інформаційному ринку IP на різноманітних носіях інформації, змінене інформаційне середовище надали нову якість інформаційним продуктам і послугам. Проте, для користувачів комп'ютерна технологія не завжди є найпоширенішим чи найкращим засобом спілкування. Ефективність і гнучкість безпосередньої взаємодії з людиною важко замінити навіть за допомогою найкращих технологічних сценаріїв. Людська допомога незамінна навіть у цифрових бібліотеках. Як справедливо зауважили Л. Мойо (L. Mayo) і А. Робінсон (A. Robinson), людський фактор сервісу робить управління технологіями комфортнішим і впевненішим [759].

Спеціалізація бібліографа довідкової служби стала функціонально трансформуватися у шукача, оператора БД, інформаційного посередника, мережевого бібліотекаря. Бібліотекарі стали виступати в якості гідів, лоцманів, соціальних посередників при передачі знань, інформаційних консультантів тощо.

Разом з тим бібліотекарям довідкових служб необхідно безпосередньо здійснювати величезну роботу з організації інформації і управління знаннями.

К. Бунге і Р. Бопп справедливо відзначали, що є цілком природним, що комплекс інформаційних засобів і систем завжди розвивається швидше, ніж компо-

ненти самообслуговування й інтерфейси, що робить необхідною персональну допомогу фахівців для повного використання новітніх та найпотужніших інформаційних ресурсів [712].

Кваліфікована допомога фахівців довідкових служб скорочує час пошуку необхідної інформації та підвищує його ефективність, сприяє його оптимізації. Задоволення запитів все частіше потребує глибокого осмислення інформаційної потреби користувача, попереднього дослідження IP, визначення послідовності перегляду джерел та оптимальної стратегії пошуку.

Джон Фріч і Скотт Б. Манденак підкреслюють, що бібліотекарі, які надають інформаційні довідки, краще за інших розуміють соціальний аспект інформації та їхню важливість в розповсюдженні знань і щодня слугують у якості соціальних посередників передачі знань [735].

Питання про соціальні функції сучасної бібліотеки – одне з найдискусійніших. Т. Ф. Берестова зазначає, що фахівці звертають увагу на близькість таких бібліотечних функцій, як трансляція, навігація й селекція пошукової, комунікативної та оціночної функціям бібліографічної інформації. Однак це цілком зрозуміло, тому що і бібліотека, і бібліографічна інформація виконують роль посередника в системі «документ – споживач». Відповідно до запропонованого нею методологічного підходу до розвитку інформаційного простору, сутнісна функція бібліотеки – триєдина, це – документальна комунікаційно-кумулятивна [82]. Вчена вважає, що перш ніж транслювати (передавати) документ, його необхідно відшукати в інформаційному просторі, так виникає похідна навігаційна функція. Вона спрямована на подолання групи бар'єрів, названих нею навігаційно-пошуковими. У число навігаційно-пошукових інформаційних бар'єрів входить і бар'єр, породжений невисоким рівнем інформаційної культури споживача [82].

Проте, бібліотека здатна долати інформаційні бар'єри і адаптуватися до нових реалій, зокрема долаючи труднощі навігації і пошуку документів у колосальному інформаційному просторі завдяки вторинним документам. Тому на перший план виходить знання про інформацію, що потребує орієнтації в інформаційних ресурсах, їх оцінки та аналізу, організації до них доступу. У сучасних умовах інформаційна функція бібліотек зростає, розширюється, стає пріоритетною, водночас набуваючи ресурсо-орієнтованого та ресурсо-оціночного характеру [189, с. 2].

Отже, в системі довідково-бібліографічного обслуговування на перший план виходить навігаційна функція, що потребує від бібліографа не лише перегляду і розширення його професійних обов'язків, а й розвитку прогностичного та аналітичного мислення.

Таким чином, бібліограф перетворюється на навігатора в інформаційних ресурсах, виконує навігаційну функцію з організації, систематизації, пошуку та використання інформації, адже бібліотека традиційно володіє знанням про засоби та системи організації знання та структурі інформації, має бібліотечно-бібліографічні класифікації, які з успіхом можуть використовуватися не лише в традиційних документальних системах, а й у сучасних інформаційних електронних масивах.

Домінування навігаційної функції у ДБО зумовлене невідпинним розвитком IP у різних формах, дедалі більшою доступністю нових каналів розповсюдження інформації, активним впровадженням у бібліотеках локальних комп'ютерних

мереж та організацією доступу до Інтернету як вже усталеної бібліотечної послуги. Збільшення обсягів інформації та створення її надлишків, універсальність та специфічність запитів користувачів потребують оперативності бібліографічного пошуку та релевантності інформації. Відбір джерел, які містять потенційно необхідну інформацію, вимагають їх попереднього вивчення, оцінки та аналізу, яке здійснює фахівець у галузі інформаційного пошуку, та певних практичних навичок їх використання.

У системі довідково-бібліографічного обслуговування ми розглядаємо розвиток навігаційної функції і, відповідно, – навігаторської діяльності бібліотекарів як визначальної та необхідної умови інформаційного забезпечення користувачів в умовах інформатизації. Навігаторська діяльність, як і інформаційна, забезпечується засобами, управлінськими рішеннями, діяльністю персоналу, що використовує засоби як інструмент і скеровує до використання того чи іншого ресурсу.

Зарубіжні вчені, зокрема, Р. Чейз, вважають, що настала «ера знань», характерною особливістю якої є «економіка знань», що є періодом стрімкої зміни парадигми для бібліотекарів, коли вирішується майбутнє бібліотечної професії: або розпочнеться її «золотий час», або процес маргіналізації, якщо ця професія не зможе відповідати прогресу електронних технологій. Бути навігатором знань – це значить мати чіткі уявлення про те, як це знання створюється і як розповсюджується [171, с. 9].

Те, що бібліотекарі перетворюються на дослідників знань, «інтелектуальних навігаторів», стверджує й Хосе-Марія Гріффітс [160]. Щоб виконувати роль інтелектуального навігатора (навігатора по знаннях) в середовищі, що постійно розширюється, бібліотекар повинен бути обізнаним з повним колом засобів пошуку і мати навички їх ефективного використання. Ця роль завжди була важливою, адже заощаджувала час недосвідчених користувачів і визначала найбільш корисні, релевантні матеріали за менший час. На її думку, бібліотекарі перетворюються з бібліотекарів довідкових служб («reference librarian») на інформаційних аналітиків/інтерпретаторів знань [160, с. 21]. Це вимагатиме від бібліотекаря бути близьким користувачеві в розумінні контексту для аналізу/інтерпретації, але при цьому не обов'язково поруч з ним, що ми бачимо при організації онлайнового ДБО.

Тоні Карбо вважає, що бібліотекарі стають створювачами БД і разом з тим створювачами, розповсюджувачами, зберігачами культури, організаторами знань [295]. Вона розглядає 10 ролей сучасного бібліотекаря: керівник, постачальник ресурсів, створювач чи розповсюджувач, хранитель культури, організатор знань, дослідник чи пошукувач, вихователь, довічний учень, експерт або радник, адвокат.

Т. Карбо надає перевагу терміну «mediacy», котрий позначає «знання, вміння і навички дослідження інформаційного простору, відкриття, вивчення, знаходження, організацію, управління, збереження, використання і оцінку інформації в усіх форматах і засобах, включаючи розуміння етичності її використання» [295, с. 25]. Термін «mediacy» має спорідненість з «immediacy» – негайно і mediation – посередництво (між людиною та інформацією) [295, с. 25–26]. Вона зазначає, що професія бібліотекаря – це професія знань, вмінь і служіння з давньою традицією цінностей і сильним бажанням до успіху.

Бібліотекарі стають експертами інформаційних систем, впливають на формування інформаційної політики.

Серед «професіоналів з видачі знань», за концепцією А. Андерсена, виділяються такі: 1) технологічний експерт – інструктор з навчання персоналу технологіям; 2) каталогізатор/працівник архівів – фахівець з організації інформації (формує базу даних); 3) гід – спрямовує користувача до зовнішніх ресурсів пошуку інформації; 4) розвідник – розшукує необхідну інформацію і вводить її до БД; 5) дослідник – допомагає користувачеві визначитися в інформаційних потребах і встановити пріоритети; 6) аналітик – виробляє додану вартість інформації, створюючи основу для нових інформаційних інтересів; 7) інтерв'юер – опитує учасників з метою дізнатися, чому вони навчилися. Усі разом вони складають «команду знань» [171, с. 10].

У сучасному глобалізованому електронному середовищі відбувається перерозподіл функцій бібліотечних працівників. Бібліотекарі ДБС стають менеджерами знань і одночасно надають інші інформаційні послуги, вони створюють веб-бібліотеки, мета яких – своєчасна передача знань в будь-який час незалежно від відстані [171].

Д. Черч замість традиційного визначення «бібліотекар» у новому «суспільстві знань» або «освіченому суспільстві» (learning society) пропонує свої варіанти класифікації: 1) консультант; 2) аналітик; 3) помічник/інструктор; 4) менеджер змісту Інтернету; 5) менеджер з планування випуску продукції та її маркетингу; 6) менеджер знання корпорації [623, с. 45–46].

Влада працівників знань як створювачів багатства суспільства відкриває перед бібліотекарями можливість стати представниками професії, яка сприяє створенню додаткового суспільного продукту, перетворитися на високооплачуваних навігаторів знань [623, с. 46].

Звертаючи увагу на інтелектуалізацію бібліотечно-інформаційного виробництва, І. О. Давидова стверджує, що бібліотекар повинен бути радником і провідником до інтелектуальних ресурсів, представлених у різних форматах, займаючись інтелектуальним обслуговуванням [166, с. 41].

Такі підходи трансформують традиційне ДБО в новий вид інформаційного сервісу, що ґрунтується на концепції інтерактивної взаємодії користувачів та фахівців ДБС, які стають інформаційними аналітиками, менеджерами і навігаторами знань.

Безперечно, усі ці ролі чи спеціалізації інформаційних фахівців важливі, однак особливістю професіоналізації і праці фахівців довідкових служб є поєднання зазначених вище функцій: гίδα, інформаційного аналітика, технологічного експерта, консультанта, інтерв'юера користувачів і дослідника ІР, менеджера знання установи. Важливими є комунікативні здібності і навички, вміння працювати в колективі (в команді).

До посадових обов'язків бібліографів у ВДБО НБУВ належать: чергування у читальному залі довідково-бібліографічних видань, надання усних довідок і консультацій; обслуговування ЕІР, БД на компакт-дисках і допомога при використанні передплатених комерційних ресурсів; виконання бібліографічних довідок у письмовій та електронній формах для віддалених користувачів; формування та організація певної галузевої частини ДБФ; підготовка електронних виставок і реферативних оглядів нових надходжень довідково-бібліографічних видань; моніторинг ресурсів Інтернету і підготовка аналітичних оглядів і БД довідково-

бібліографічних ресурсів, корисних потенційним користувачам; популяризація бібліографічних знань: проведення екскурсій по довідково-пошуковому апарату бібліотеки і семінарів для студентів, аспірантів, бібліотечних працівників з питань методики інформаційного пошуку, бібліографічного опису документів; підготовка інструкцій для користувачів з пошуку інформації тощо.

Отже, працівники ДБС є професіоналами з організації доступу і пошуку знань в умовах реалій українських бібліотек, реально поєднують у своїй діяльності декілька спеціалізацій, потребують вміння гармонійно використовувати для задоволення запитів користувачів традиційні й електронні ресурси і технології.

В інформаційно-технологічному середовищі користувач потребує, аби інформаційно-довідкові послуги стали багатограннішими. Багато інформаційно-довідкових операцій стають мінімально інструктованими, тобто бібліотекар допомагає визначити тематичну ідею, ключові слова, встановити джерела і структуру пошуку інформації (каталоги, покажчики, веб-сайти тощо), визначити та пояснити диференціацію між типами інформації, зробити огляд загальних пошукових стратегій і тактик, продемонструвати використання певної бази даних, пояснити інтерфейс, супроводжувати користувача в його пошуках, направляти користувачів туди, де вони зможуть скачати певну кількість необхідної інформації, та супроводжувати їх у представленні отриманої інформації належним чином, чітко і грамотно. Бібліотекар повинен бути здатним поєднати всі вищезазначені елементи в типову інформаційно-довідкову операцію [735].

На нашу думку, фахівці сфери ДБО все більше стають дослідниками інформаційних ресурсів, інформаційними аналітиками та експертами інформаційних систем, ніж шукачами інформації. Якісне, повне та оперативне забезпечення інформаційних запитів користувачів потребує від персоналу довідкових служб постійного оновлення знань, удосконалення форм обслуговування, набуття досвіду роботи з новими програмними продуктами та ЕІР, адже професійне володіння ресурсами й інструментами інформаційного пошуку, використання відповідних пошукових стратегій забезпечує отримання семантично відповідної інформації.

Побудова взаємовідносин з користувачами вимагає від персоналу значних навичок у спілкуванні, дружелюбності, відкритості, взаємності, що дозволяє налагоджувати певні соціальні зв'язки. Д. Фріч і С. Б. Манденак підкреслюють, що хоча сучасний світ часто виступає все більш безособовим, у тих сферах, де знання дійсно має значення, люди цінуються більше, ніж будь-коли [735].

Цілком слушно стверджує О. С. Онищенко, що сучасні бібліотечні працівники тепер окрім своїх традиційних функцій (працювати з друкованими і електронними ресурсами, досконало їх знати, роботи їх відбір, їх якісну оцінку, допомагати читачеві зорієнтуватися у них) повинні вміти самостійно синтезувати інформаційні продукти, їх тематично групувати, обробляти, а також, крім усього іншого, мати ґрунтовні психологічні та педагогічні вміння та навички [49, с. 40].

На нашу думку, бібліографічна діяльність є творчою професією. Творча діяльність як елемент духовності приносить моральне задоволення від наданої інформаційної послуги, знайденої за запитом користувача релевантної інформації, що ґрунтується насамперед на знаннях джерельної бази, досвіді, вмінні аналітично мислити, практичних навичках та інтуїції.

Бібліограф довідкової служби виступає в ролі дослідника, який має у стислі строки вирішити певне завдання з пошуку інформації, тим самим сприяти інформаційному забезпеченню розвитку науки чи освіти. Сучасні визначення творчості охоплюють дуже широкий діапазон: від ідеї, як подолати те чи інше проблемне завдання, до концепції творчого акту як повного здійснення і реалізації усіх унікальних можливостей індивіда.

Таким чином, у полі зору бібліографа є чотири основних аспекти творчості: творча ситуація, творча особистість, творчий процес і результати творчості. Користувач, який звертається до ДБС і здійснює пошук інформації, стає співтворцем і отримує результати інформаційної діяльності, що мають сприяти вирішенню конкретної наукової проблеми чи виробничого завдання, задовольняти освітні чи самоосвітні потреби особистості.

Відомий російський вчений В. П. Леонов вважає, що творчість бібліографа не буває простою. Щоб відібрати і розібратися в інформації, необхідно виховувати у собі особливі моральні якості, що складають «неписаний кодекс бібліографа»: результати бібліографічного пошуку, зокрема й негативні, мають бути документально підтверджені достовірними бібліографічними джерелами, а включені джерела мають обов'язково переглядатися *de visu* [366, с. 68]. Цілком погоджуємося з В. П. Леоновим, який у своїх працях досить романтично описує професію бібліографа і підкреслює необхідність збереження його індивідуальності, що нівелюється в сучасному інформаційному суспільстві.

Фахівці сфери ДБО, працюючи в інформаційно перевантаженому, мінливому технологічному середовищі, виконують важливу науково-інформаційну роботу, чим забезпечують вченим, спеціалістам доступ до знань, закладеним у світових ІР, сприяють удосконаленню їх професійної діяльності і задоволенню особистих інформаційних потреб. Необхідність і важливість бібліографів визнається тоді, коли вони надають семантично відповідну інформацію і отримують високу оцінку як професіонали.

Значну роль у наданні довідково-бібліографічних послуг відіграють психологічні чинники. В умовах політичної і соціально-економічної нестабільності, наростанні кризових явищ в економіці та інших сферах суспільного життя читачі можуть виявляти роздратованість і навіть неврівноваженість. Тому важливим стає виховання у фахівців ДБС стійкості до стресів, емоційної врівноваженості. Бібліографи довідкових служб повинні вміти вести діалог з користувачем, задавати питання коректно і ненав'язливо, викликати довіру. Важливо вміти залагоджувати напружену ситуацію, розуміти і корегувати власний емоційний стан. Доцільно мати у штаті великих бібліотек психолога, кімнату психологічного розвантаження.

Фахівці ДБС наукових бібліотек виділяють такі особисті якості і риси, важливі для виконання професійних обов'язків: високий інтелект, ерудованість, широкий світогляд, комунікабельність, добросовісність, чесність, бібліотечний патріотизм, гнучкість та аналітичність мислення, вміння працювати у стані втоми, переключатися з теми на тему, виділяти головне, уважність, проникливість, інтуїція, дипломатичність, толерантність у спілкуванні, вміння розуміти потреби користувачів і психологічний стан співрозмовника тощо.

З посиленням ролі інформації у суспільстві ускладнилась робота бібліотек, розширився діапазон кваліфікацій спеціалістів, які потрібні для роботи в

бібліотечно-інформаційній сфері. В умовах ринкової економіки, конкурентної боротьби, необхідності впровадження і стимулювання інновацій попит на інформаційних професіоналів, здатних створювати нові інформаційні ресурси і надавати нові послуги, величезний.

У середині 90-х років ХХ ст. в Україні спеціалістів вищої кваліфікації готували бібліотечні факультети Київського, Харківського, Рівненського інститутів культури та Миколаївська філія Київського державного інституту культури; молодших спеціалістів – 26 училищ культури. Щорічний випуск спеціалістів в Україні з вищою освітою становив 1500 осіб, з середньою спеціальною – 1200.

Наприкінці ХХ ст. Київський державний інститут культури реорганізовано у Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ), Харківський державний інститут культури – у Харківську державну академію культури (ХДАК), Рівненський державний інститут культури ввійшов до складу Рівненського гуманітарного університету. В їх структурі збереглися факультети, які готують спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери за багаторівневою системою відповідно до Болонського процесу – молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів, магістрів. При КНУКіМ, ХДАК і НБУВ функціонують аспірантури та докторанти, які готують кадри вищої кваліфікації – кандидатів та докторів наук. Підвищення кваліфікації бібліотечних працівників здійснює Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти при Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв України (Київ).

В основі концепції підготовки майбутніх інформатиків і менеджерів-документознавців лежить оперативне реагування на динаміку сучасного інформаційного середовища, ринку інформаційних продуктів та послуг. Декан факультету культурології КНУКіМ Т. В. Новальська вважає, що сучасний бібліотекар повинен володіти принципово новими знаннями, вміннями і навичками, адекватними викликам інформаційного суспільства і завданням соціально-економічного розвитку країни [432, с. 22].

Відповідно до вимог інформаційного суспільства визначаються й кваліфікаційні характеристики і вимоги до підготовки кадрів у ВНЗ. Педагоги ХДАК слушно визначають, що у галузі бібліотечно-інформаційних наук бібліотекар-бібліограф має знати: структуру системи соціальних комунікацій, принципи і методи вивчення інформаційних потреб; традиційні і новітні джерела інформації, технології їх аналітико-синтетичної обробки; структуру, вимоги до організації та надання в користування інформаційних ресурсів; сутність інформаційного менеджменту і маркетингу, економічні та правові основи бібліотечно-інформаційної діяльності; теорію та практику автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем та інтернет-технологій. У галузі бібліотечно-інформаційних технологій необхідно вміти: створювати, експлуатувати й оцінювати ефективність баз даних та АБІС; управляти сучасними системами телекомунікацій; застосовувати програмні засоби і системи; вести бібліотечно-бібліографічне обслуговування в традиційному та автоматизованому режимах тощо [650].

Отже, професійна освіта сучасного бібліотекаря передбачає надання основних знань та кваліфікації у галузі науково-інформаційної та довідково-бібліографічної діяльності, використання сучасних бібліотечно-інформаційних систем і пошукових програм, традиційних та електронних ІР, вміння їх оцінювати

і створювати нові аналітичні продукти. Проте, кількісний склад випускників ВНЗ не задовольняє потреби бібліотек та науково-інформаційних установ. Так, КНУКіМ готує щорічно 30 фахівців на стаціонарі і 50 на заочному відділеннях, з них лише 10 % після закінчення ідуть працювати в бібліотеку [432].

Питаннями підготовки бібліотечних кадрів опікується ІФЛА. Відділ професійної освіти і наукових досліджень ІФЛА сприяє організації обміну викладачами бібліотечних дисциплін, створенню міжнародних курсів з навчання бібліотекарів, формуванню «ядра» навчальних програм, проведенню порівняльних досліджень у галузі підготовки бібліотечних фахівців. Ця інформація, вільно представлена в Інтернеті, має велике значення для підготовки сучасних бібліографів – навігаторів інформаційно-бібліографічних систем, надає можливості для самоосвіти бібліографів та включення їх у контекст управління світовим інформаційним простором.

Важливо не лише налагодити систему безперервної освіти, підвищення кваліфікації фахівців, які впроваджують та реалізують автоматизовану бібліотечно-інформаційну технологію і здійснюють ДБД, а потрібно й глибоке усвідомлення важливості саме їхньої ділянки роботи й того, що постійна самоосвіта, оновлення знань є ключовим чинником їхнього існування в умовах інформатизації, конкурентного середовища, соціально-політичних змін. ДБО є процесом постійного навчання як для замовника інформаційної послуги, так і для того, хто його здійснює. Це потребує створення навчально-консультаційних центрів, розроблення і впровадження нових методик, пов'язаних з пошуком та відбором інформації за допомогою телекомунікаційних технологій, її аналізом і перетворенням на знання.

Навчання бібліографів ДБС, підтримка кваліфікації і систематичне поповнення знань має відбуватися упродовж усього професійного життя, адже процес створення ІР безперервний, як і невинні й постійні зміни в технологіях доступу, видах інформаційних продуктів і послуг.

Незважаючи на зміну інформаційного середовища, появу нових інформаційно-комунікаційних технологій для творення, збереження і передавання інформації, сутність діяльності сучасних бібліографів не змінюється: реальна допомога у пошуку інформації конкретному користувачеві у максимально короткі строки, надання за запитом користувачеві релевантної і пертинентної інформації. Традиційними лишаються прагнення високої культури обслуговування і якості надання послуг.

5.5. Довідково-бібліографічна діяльність – пріоритетний напрям розвитку наукових бібліотек інформаційного суспільства

У суспільстві високих інформаційних технологій, продуктів і послуг економіка базується на знаннях, а інформація стає найважливішим стратегічним чинником розвитку науки і виробництва. Сучасна соціогуманітарна, соціально-комунікативна ситуація, активні процеси на шляху побудови інформаційного суспільства по-новому визначають пріоритети у діяльності бібліотек.

У Законі України «Про інформацію», прийнятому 1992 р., йдеться, що інформаційний суверенітет держави забезпечується виключним правом власності України на інформаційні ресурси, які формуються за рахунок коштів державного бюджету, створенням національних інформаційних систем, встановленням режиму доступу інших держав до інформаційних ресурсів України [3].

22 червня 2000 р. лідерами «великої вісімки» на Окінаві була прийнята Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства, основні положення якої безпосередньо торкаються нових перспектив і напрямів розвитку України.

Всесвітній саміт по інформаційному суспільству, що проходив у два етапи (Женева, 2003 – Туніс, 2005), відобразив прагнення багатьох країн світу побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх інформаційне суспільство. Ухвалена на саміті Женевська декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» містить зобов'язання перетворити розрив у цифрових технологіях на цифрові можливості для всіх і забезпечити універсальний, повсюдний, справедливий і прийнятний у ціновому відношенні доступ до інфраструктури і послуг ІКТ. Документи, прийняті на другому етапі саміту в Тунісі 16–18 листопада 2005 р. («Туніська програма для інформаційного суспільства» і «Туніське зобов'язання»), підтвердили прагнення та рішучість побудувати інформаційне суспільство, спрямоване на те, щоб люди в усьому світі могли створювати інформацію і знання, мати до них доступ, використовувати і обмінюватися ними, повною мірою розкрити свій творчий потенціал. Було визнано, що доступ до інформації, а також спільне використання і формування знань суттєво сприяє економічному, соціальному і культурному розвитку країн світу [137, с. 45].

Наголошувалося, що один із шляхів забезпечення рівноправного доступу до інформації і знань для всіх – це надання підтримки навчальним, науковим і культурним закладам, архівам і музеям у виконанні ними своєї ролі в галузі створення ресурсу; сприяння неформальній і формальній освіті, науково-дослідній і новаторській діяльності; зокрема, надання підтримки бібліотекам у виконанні ними своєї ролі як однієї з державних служб у галузі забезпечення вільного і рівноправного доступу до інформації, а також підвищення рівня грамотності у сфері ІКТ [641].

Країни, що прийняли зазначені документи (у т. ч. Україна), повинні були внести корективи в національні системи моніторингу і оцінки сектору ІКТ і враховувати нові тенденції в розвитку інформаційного суспільства. Відомо, що рівень розвитку інформаційного суспільства залежить передусім від пріоритетності розвитку ІКТ в економічній політиці тієї чи іншої країни.

Нині відбувається зміна технологічного устрою як способу забезпечення життєдіяльності людства: зміна індустріального на інформаційний, ІКТ стають найважливішим чинником формування суспільства ХХІ ст. і життєво важливим стимулом розвитку світової економіки. Від того, наскільки Україна зможе інтегруватися у світовий інформаційний простір, чи збереже наукові кадри і розвине науку, залежить її технологічний рівень, соціально-економічний розвиток.

Учених дедалі більше турбує проблема теорії інформації, її обігу та зростання ролі інформації в життєдіяльності суспільства. Вирішення глобальних проблем потребує міжнародної взаємодії, оперативного рівноправного інформаційного

обміну, що вимагає оперування колосальними інформаційними масивами наукових знань, які забезпечують ефективну роботу з цими масивами. Нині неможливо обійтися без глибоких фундаментальних розробок у галузі інформаційного обміну між різними спеціалістами – фізиками, хіміками, генетиками, психологами, економістами тощо. На думку О. Євтуха, зростання ролі інформації у суспільстві зумовлене тим, що «людство на певному етапі свого розвитку зіткнулося з глобальними проблемами, розв'язання яких потребує спеціальних знань, а останні ґрунтуються на теорії інформації» [238, с. 8]. Знання про наукову інформацію, закони її обігу, принципи і методи використання мають базуватися на інтегрованих інформаційних ресурсах і інформаційно-аналітичних продуктах різних наукових досліджень і визначати конкретні шляхи, принципи і методи розв'язання сучасних проблем [238, с. 11].

Нестабільність політичної і соціально-економічної ситуації, світова економічна криза негативно позначаються на інформаційному забезпеченні української науки.

Вчених турбує стан інноваційної діяльності в Україні, зниження показників винахідницької та раціоналізаторської діяльності, падіння рівня наукоємності вітчизняної продукції, кризові явища у вітчизняній науково-технічній сфері.

Не випадково в огляді ООН «Компендиум передової практики в області поощрення розвитку, ґрунтованого на знаннях» (Нью-Йорк; Женева : ООН, 2008) до України застосовується поняття «країна з економікою наздоганяючого типу» [331, с. 1].

Завдяки досягненням у сфері інформаційно-комунікаційних технологій генерування, розповсюдження і використання знань також стало глобальним явищем. Тому бібліотеки повинні використати усі можливості інформаційного суспільства, щоб стати головними рушійними силами у цій сфері як на національному, так і на міжнародному рівнях. Діяльність наукових бібліотек має бути спрямована на сприяння створенню конкурентоспроможної української науки на основі економіки знань.

Академік НАН України О. С. Онищенко підкреслював, що завданням академічної науки є всебічне і своєчасне виявлення основних явищ і тенденцій у економічній, політичній та гуманітарній сферах, забезпечення державних органів розробками концептуального і прогностичного спрямування, перш за все – інноваційного потенціалу нашого суспільства. Він слушно вважав, що перехід до інтенсивного, випереджувального розвитку гуманітарної сфери – освіти, науки, культури, вітчизняних інформаційних ресурсів і масових комунікацій – має стати першорядною інновацією, і необхідно освоїти науку ефективного використання інноваційного наукового, технологічного, соціокультурного, людського потенціалу, яким багата Україна [186].

Інновації охоплюють усі сфери сучасного життя, у тому числі й бібліотечно-інформаційну діяльність і, насамперед, довідково-бібліографічну.

У Європейському Співтоваристві інформаційне забезпечення інноваційної діяльності здійснюється Службою інформації з досліджень і розробок Співтовариства (Community Research and Development Information Service – CORDIS), яка діє з листопада 1990 р. Для збирання, оброблення і розповсюдження інформації, корисної для інноваційної діяльності, в CORDIS створено спеціальний портал, де будь-яка зацікавлена особа чи організація може отримати документи

та інформацію щодо відповідного інноваційного проекту, які надходять з усіх доступних джерел (<http://cordis.europa.eu.int/press>).

У квітні 2005 р. була опублікована VII рамочна програма інноваційної діяльності ЄС, розрахована на 2007–2013 рр., метою якої є побудова в країнах Європейського Союзу найдинамічнішої у світі економіки, основаної на використанні знань. Європейський Союз проголошує саме розвиток інформаційного суспільства як ключовий напрям виходу з фінансової кризи.

В Україні існує законодавча і нормативна база діяльності бібліотек, спрямована на задоволення потреб функціонування галузі. Останніми роками прийнято низку законодавчих і нормативних документів з пріоритетів розбудови інформаційного суспільства.

Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» визначає концептуальні положення та обґрунтовані завдання, які стоять перед нашою державою на шляху до інформаційно відкритого суспільства, яке орієнтоване на інтереси людей [9].

У Законі України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 р. (зі змінами і доповненнями, внесеними законами України від 13 вересня 2001 р., від 1 червня 2010 р.) йдеться, що головною метою Програми є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави. Серед основних завдань Програми – формування системи національних інформаційних ресурсів, створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо; формування та підтримка ринку інформаційних продуктів і послуг [8].

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України (Держінформнауки) розробило та ініціювало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI». Мета Програми – підвищення ефективності використання, забезпечення доступності документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах, шляхом створення і забезпечення функціонування єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [16].

Строк виконання Програми – 2011–2015 роки. Для цього створено Робочу групу як консультативно-дорадчий орган при Держінформнауки. Основними тематичними напрямками її діяльності є:

- розроблення єдиних стандартів (форматів) обміну бібліографічними даними, їх гармонізація із міжнародними;
- відцифрування, оброблення, збереження та організація використання ресурсів України;
- створення єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів та єдиної точки входу в Інтернет до територіально-розподілених електронних бібліотечних ресурсів.

Виконання Програми дасть змогу підвищити рівень інформаційної культури населення та ввести у науковий обіг унікальні документи, що становлять історичну і культурну цінність не тільки для України, а і для світової спільноти. У реалі-

зації цих завдань одним з важливих шляхів є проведення моніторингу каталогів бібліотечних ресурсів для визначення тих, що мають загальнодержавне значення; визначення загальних критеріїв відбору документів для переведення їх в електронну форму та створення тематичних каталогів.

Програмою передбачено створення системи корпоративної каталогізації, зокрема розроблення інформаційної моделі системи корпоративної каталогізації видань, які зберігаються в бібліотечних фондах, розроблення інтегрованого довідково-пошукового апарату до відцифрованих фондів, розроблення загальних критеріїв відбору інформаційних ресурсів для переведення їх в електронну форму, проведення моніторингу наявних бібліотечних інформаційних ресурсів, що має забезпечити комфортне використання ЕІР сукупного бібліотечно-архівного фонду України [16]. Проте, належного фінансування Програми з боку держави не забезпечено.

Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 року визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні [11].

Доводиться визнати, що в Україні розвиваються окремі складники єдиного інформаційного простору, побудовані на принципах відкритих інформаційних систем (корпоративні проекти органів державного управління, установ науки і освіти).

Обов'язковою передумовою інноваційної діяльності є розвиток науки, наукових досліджень, що своєю чергою потребує їх відповідного інформаційного забезпечення.

Ефективна довідково-бібліографічна діяльність є чинником зміцнення науково-інформаційної бази інноваційної діяльності, підвищення обертаності бібліотечних та архівних інформаційних ресурсів як складника національного культурного надбання.

На думку Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенко, бібліотека як соціальний інститут «так само виконує завдання організації збирання, зберігання та використання знання в інтересах розвитку суспільства як у документальній, так і в електронній формі. За допомогою новітніх технологій вона репрезентує своє нове значення у світі, що швидко змінюється» [228, с. 501].

Сучасна бібліотека інтегрує рукописні, друковані та електронні ресурси, організовує роботу з документами на будь-якому носії інформації, здійснює еволюцію довідково-пошукового апарату, переходячи від традиційних каталогів і картотек до електронних ресурсів, баз даних і баз знань, впроваджує нові інформаційні технології, автоматизовані форми інформаційного забезпечення користувачів. В інформаційну добу національні бібліотеки зорієнтувались і усвідомили можливості, які надають ІКТ. Переглянувши свої завдання і функції, вони заявили про себе як про головного постачальника інформації на ринку знань, який постійно зростає.

Наукова бібліотека поряд з виконанням традиційних завдань документно-комунікаційного центру забезпечує реалізацію повного технологічного циклу інтелектуальних інформаційних технологій від бібліографування до виділення зі сховищ даних нових знань і надання їх користувачам.

У довідково-бібліографічній діяльності наукових бібліотек України останнього десятиліття як інноваційні розглядаються впровадження електронних технологій створення і використання довідково-бібліографічних ресурсів, організація онлайнного ДБО.

В умовах інформаційного перевантаження, розширення репертуару ІР, паралельної появи електронних і друкованих видань, з одного боку, і фінансової обмеженості бібліотек – з іншого, зростає роль використання вторинного інформаційного ресурсу – різноманітних бібліографічних і реферативних БД, які використовуються для ретроспективного пошуку і поточного інформування, визначення наявності документа у фондах конкретної установи, пошуку фактографічної чи тематичної інформації, є засобом доступу до первинних документів. Вторинні документи містять інформацію, отриману на основі аналітико-синтетичної та логічної переробки і систематизації первинних документів. Відбиваючи зміст первинних джерел у згорнутому вигляді, вони полегшують тим самим інформаційний пошук у масиві рукописних, опублікованих та електронних документів.

Розширення обсягу ІР, широке застосування різноманітних засобів для їх збереження та передання посилює значення науки їх використання і роль діяльності довідково-бібліографічних служб в інформаційному обслуговуванні. Разом з тим, бібліотеки перебувають у складному конкурентному інформаційному середовищі. Нині традиційні інструменти пошуку і довідково-інформаційне обслуговування користувачам у багатьох випадках замінюють пошукові системи, такі як Google, Yandex, відкриті електронні архіви, бібліотеки, репозитарії і колекції. Можна погодитися з данськими вченими, які доводять, що найзначнішими чинниками, що можуть сприяти втіленню різноманітних цифрових бібліотечних сервісів, є: ідея і унікальність, знання користувачів і взаємодія з ними; надійність, сучасність і готовність до змін; професіоналізм; кооперація і партнерство; маркетинг і розроблення брендів; бізнес-моделі і національне фінансування [629, с. 44]. Щоб витримати конкуренцію у сфері постачання і доступу до інформації, бібліотечне обслуговування має переважати інші сервіси, тобто сервіси бібліотек мають набути нових функціональних якостей. Підтримування цифрових послуг на належному рівні потребує систематичного відслідковування змін у потребах і пріоритетах користувачів, професіоналізму персоналу, функціональності налаштувань і розміщення даних, змістовності ресурсу.

В умовах стрімкого зростання обсягу інформаційних ресурсів у різних формах, широкого застосування різноманітних засобів для їх збереження та передання, технологічних змін, інформаційного перевантаження загострюється проблема організації ефективного доступу користувачів до інформації та посилюється значення науки їх використання і роль діяльності довідкових служб в інформаційному задоволенні запитів.

За умов незалежності України на новий рівень розвитку вийшла національна бібліографія, яка є атрибутом державності, найважливішим складником інформаційної системи України, зберігачем духовної та інтелектуальної пам'яті українського народу, індикатором його наукового та інтелектуального потенціалу.

В Україні основними центрами наукової інформації, бібліографії, бібліографознавчих, бібліотекознавчих і книгознавчих досліджень є Національна бібліотека

України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника, Національна парламентська бібліотека України, Книжкова палата України, наукові спеціалізовані бібліотеки. Науково-методичним центром бібліографічної інформації з педагогіко-психологічних питань є Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, з медицини – Національна наукова медична бібліотека України, техніки – Державна науково-технічна бібліотека України, сільського господарства – Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук, з історико-краєзнавчих питань – Національна історична бібліотека України. Важливу бібліографічну діяльність здійснюють ОННБ, ХДНБ, обласні наукові бібліотеки, бібліотеки ВНЗ, інші установи й організації науково-технічної інформації.

Основною метою діяльності УкрІНТЕІ є створення системи формування національних інформаційних ресурсів з науково-технічної та інноваційної діяльності і засобів доступу до них та побудова системи інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів усіх рівнів.

Розвиток України як сильної держави, сталий економічний розвиток і, врешті, добробут людей неможливий без умов належного інформаційного забезпечення української науки, науково-технічного розвитку, інноваційного поступу, впровадження передових досягнень світової науки у виробництво. Довідково-бібліографічна діяльність, забезпечення науковців світовими IP, безперечно, є соціально значущими бібліотечними послугами, надання яких має забезпечуватися за фінансової підтримки держави. Як справедливо вважає Т. І. Вилегжаніна, бібліотеки як некомерційні організації, насамперед «орієнтовані на соціальні цілі та результати – надання бібліотечних послуг для задоволення і розвитку документно-інформаційних і комунікативних потреб членів суспільства» [126, с. 3].

Довідково-бібліографічна діяльність – найбільш чутлива сфера, що функціонує, використовуючи інформаційні ресурси і технології, спрямовуючи їх на задоволення конкретних і потенційних потреб користувачів у науково-технічній інформації.

Розвиток бібліотек і їх взаємодія з іншими закладами культури, науково-інформаційними установами, а також з системами масових комунікацій може успішно здійснюватися за умови перетворення бібліотек на потужні багатоканальні центри інформації. Довідково-бібліографічні служби мають відігравати ключову роль в інтеграційних процесах задоволення індивідуальних і колективних інформаційних запитів користувачів.

У зв'язку з тим, що бібліотеки наукових установ НАН України покликані забезпечити максимальне і ефективне використання вченими і спеціалістами науково-інформаційних ресурсів відповідно до проблем наукових досліджень, що проводяться в країні, на НБУВ було покладено завдання з координування ДБО серед установ НАН України. Нині, з одного боку, у складних економічних умовах обмеженого фінансування, а з іншого – в період бурхливого розвитку інформаційної індустрії, поширення Інтернету, бібліотеки НАН України намагаються більш самостійно вирішувати питання як з формування ДБА, так і з використання програмного забезпечення для формування своїх електронних каталогів та баз даних. Однак, на нашу думку питанням кооперації діяльності з формування ДБА в електронному середовищі надається недостатня увага.

На жаль, не надто активно здійснюється співпраця провідних наукових бібліотек України щодо науково-теоретичного розроблення проблем кооперативної каталогізації, Національного формату представлення бібліографічних даних (УКРМАРК), що визначатиме єдині вимоги до структури і змісту даних, слугуватиме забезпеченню обміну бібліографічними даними. Вдосконалюється інформаційне забезпечення наукових досліджень на основі розроблення єдиних методологічних і науково-методичних підходів до вирішення комплексу проблем комп'ютерної бібліографії, реферування української наукової літератури та надання доступу до вторинних і першоджерел інформації. Це зумовлює необхідність визначення оптимальних моделей розподілу робіт між усіма суб'єктами вітчизняної системи документних комунікацій, організації міждержавного обміну бібліографічною інформацією.

Нині бібліотеки формують зведені електронні каталоги книг і періодичних видань, що надходять до фондів бібліотек, поки що на регіональному рівні. Досягли певних успіхів у створенні корпоративних ресурсів Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гмирьова (корпоративний каталог бібліотек міста), Рівненська державна обласна бібліотека (зведений краєзнавчий каталог), Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського (зведений каталог періодики м. Кіровограда) та ін. Позитивним прикладом у цьому плані є створення зведеного каталогу періодичних видань у бібліотеках Харкова, спільними зусиллями Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Науковим інформаційним центром Асоціації сучасних інформаційно-бібліотечних технологій, за участю бібліотеки Національного університету радіоелектроніки, що є узгодженою бібліографічною діяльністю, спрямованою на задоволення інформаційних потреб населення регіону.

Національною бібліотекою України для дітей створено інноваційні корпоративні проекти: аналітичний розпис статей з періодичних видань «КОРДБА», «Кращі Інтернет-ресурси від Української асоціації працівників бібліотек для дітей» [314, с. 3]. Проте цього недостатньо для повного задоволення інформаційних потреб користувачів, забезпечення оперативного пошуку та надання їм якнайповнішої інформації.

Вартий запозичення досвід організації російського проекту «МАРС» – «Межрегиональная аналитическая роспись статей» – добровільного об'єднання бібліотек з метою створення спільними зусиллями електронної анотованої бібліографічної БД російських журналів. У 2007 р. вже 126 бібліотек різних відомств і регіонів брали участь у проекті, загальними зусиллями розписуючи понад 1000 назв журналів, БД нараховувала понад 500 тис. бібліографічних записів, нині виконано бібліографічні описи всіх статей з 1800 російських журналів (<http://mars.udsu.ru>). Центр Лібнет об'єднав бібліотеки для участі у Зведеному каталозі бібліотек Росії. Продуктом Лібнет є Національний авторитетний файл предметних рубрик, за структурою виконаний у вигляді тезауруса і доступний бібліотекам-учасникам [584, с. 39].

На початку XXI ст. ширшої практики стало набувати задоволення інформаційних запитів користувачів шляхом електронних конференцій, посилання запитів на сервери, які виконують функції інформаційних порталів, впровадження онлайн-ового ДБО. Аналіз статистичних даних свідчить про збільшення кільк-

кісних показників використання відвідувачами традиційного ДБА і надання довідково-бібліографічних послуг в електронному середовищі. Це підтверджує думку про стійку привабливість бібліотеки як науково-інформаційної, культурно-просвітницької установи, основного компонента національної інфраструктури знання, а також про інтеграцію традиційних і друкованих джерел інформації, необхідність їх паралельного та комплексного використання.

Майбутнє бібліотек України, розвиток системи ДБО, повнота та якість ІР суттєво залежать від ступеня їх інтегрованості в структуру міжнародної інформаційної взаємодії. Бібліотека як інформаційний центр буде розвиватися в електронну еру, зробивши пріоритетною роботу з цифровими масивами конкретної бібліотеки та за її межами. Реалізація цього можлива за відповідного створення національних ІР і організації доступу до інформації провідних світових виробників та кваліфікованого консультування при пошуку інформації у кіберпросторі, тобто при визначенні довідково-бібліографічної діяльності як визначальної ланки у системі інформаційного забезпечення користувачів.

Загальновідомо, що інформаційна безпека країни залежить не лише від створення, збереження, використання і охорони її власної науково-технічної інформації, але й від регулярного надходження наукової інформації, котра створюється в інших країнах. Це особливо стосується придбання, збереження і використання зарубіжної науково-технічної літератури, перш за все наукової періодики, монографій, матеріалів наукових конференцій. Така інформація життєво необхідна країні для подальшого розвитку науки і техніки, які створюють інтелектуальну і технологічну базу інформаційного суспільства.

В інформаційному суспільстві послуги реальних бібліотек у системі електронних комунікацій мають бути не лише затребуваними, але й конкурентоспроможними. Прогрес інформаційних технологій невпинний. У рекомендаціях з реформи бібліотечного законодавства в Центральній Європі (1996 р.) відзначалося, що національні бібліотеки є надзвичайно важливими закладами культури, науки, освіти і потребують особливих законодавчих гарантій свого існування і подальшого розвитку. Серед важливих рекомендацій даного документа – необхідність встановити і зберегти особливий статус національних бібліотек як національних зібрань інтелектуального надбання країни, закріпити їх становище як центрів бібліографічної та інформаційної роботи і підвищення кваліфікації бібліотекарів [61, с. 164–167]. Це потребує більшої уваги з боку держави і суспільства до розвитку бібліотек, забезпечення належного виконання їхньої місії і функцій.

Отже, нові інформаційні технології значно впливають на видову структуру інформаційної продукції, де основного значення набувають електронні ресурси, якими користуються фахівці ДБО. Зокрема, ресурсну базу ДБО складають бібліотечні портали, електронні бібліотеки, зведені електронні каталоги бібліотек певних регіонів, країн, відомчих мереж, електронні каталоги бібліотек України і каталоги національних бібліотек зарубіжних країн, реферативно-бібліографічні БД, проблемно-орієнтовані та галузеві БД власної генерації, які створюються для забезпечення наукових напрямів, задоволення потреб конкретних замовників, зарубіжні ЕІР провідних світових виробників, колекції довідково-бібліографічних

електронних ресурсів (локальних та віддаленого доступу), окремі тематичні бібліографічні покажчики та списки літератури, доступні користувачам як онлайнві публікації, пошукові засоби Інтернету та програмні засоби інтегрованого пошуку.

Якісне забезпечення запитів користувачів стає все більш залежним від матеріального забезпечення, розвитку технологічної бази, вміння орієнтуватися в інформаційних ресурсах вже не тільки конкретних бібліотек і їх об'єднань, а від економічного розвитку держави і усвідомлення суспільством ролі та значення бібліотек у прогресі нації.

Аналіз ресурсів світових бібліотек та систем ДБО показав, що поєднання нових технологій (онлайнове обслуговування, чітка взаємодія і взаєморозуміння між бібліотекарями і бібліотеками, використання планшетних комп'ютерів, смартфонів, IP-фонів тощо), дає змогу досягти значного покращення обслуговування користувачів. Використовуючи портативну комп'ютерну техніку, бібліограф має постійний доступ до внутрішніх електронних та традиційних ресурсів бібліотеки і може оперативнo та якісно надавати консультаційну допомогу не тільки зі свого робочого місця, а й безпосередньо у залах каталогів, читальних залах, фондах шляхом використання програмних засобів (програми Skype – цифрового телефонного зв'язку, Instant Messenger – обміну миттєвими повідомленнями, ICQ, Jabber – протоколи обміну інформацією).

Важливим є те, що зарубіжні бібліотеки пропонують безплатно свої бібліографічні БД, які є вагомим довідково-бібліографічним ресурсом і можуть широко використовуватися світовою спільнотою. Виходячи з досвіду роботи і знань джерельної бази, фахівці служби ДБО визначають стратегію пошуку, його послідовність, пріоритетність використання ресурсів Інтернету для задоволення того чи іншого інформаційного запиту. При задоволенні бібліографічних і фактографічних запитів користувачів науково-освітнього і виробничого характеру фахівці довідково-бібліографічних служб керуються при рекомендації ЕІР насамперед змістовими критеріями, ураховують хронологію пошуку, обсяг представлених документів, доступність ресурсу, надійність, повноту і актуальність.

В умовах глобалізації та інтеграції інформаційного простору, невпинного розширення інформаційного середовища і збільшення обсягів знань кожним поколінням людства проблема доступу до інформації ще більше загострюється. У цих складних умовах навігаційну функцію з організації, пошуку та використання інформації бібліотечні працівники повинні взяти на себе, адже вони знають, як організована і структурована інформація, упорядковані інформаційні масиви. Вони й повинні визначати політику інформаційного забезпечення користувачів.

Як традиційний вид бібліографічної діяльності бібліотеки ДБО нині перебуває на новому етапі розвитку, пов'язаному з трансформацією бібліографа в інформаційного працівника, який працює в широкому інформаційному просторі не лише своєї бібліотеки або бібліотечної мережі, а й світових ресурсах.

Це підкреслює тенденцію щодо зростання навігаційної функції і, своєю чергою, передбачає підготовку відповідних метабібліографічних БД, орієнтованих матеріалів насамперед у ресурсах конкретної бібліотеки, бібліотек регіону, відомих систем чи корпоративних ресурсів та глобальних мереж.

У бібліотеках світу впроваджено різні моделі служб ДБО, що визначається специфікою бібліотек, національними традиціями бібліотечної справи, контингентом користувачів, рівнем розвитку ресурсної бази тощо.

Сьогодні бібліограф довідкової служби стає інформаційним менеджером, інформаційним консультантом, навігатором, інформаційним аналітиком. Від фахівців ДБС бібліотек залежить упорядкування колосальних інформаційних масивів, організація до них доступу, створення та покращення сервісних умов, розвиток культури інформаційного обслуговування.

Відкритий доступ до інформації в умовах суспільства знань є величезним досягненням інформаційного суспільства. Однак, розвиток ДБД та ДБО в електронному середовищі є логічним продовженням традиційного ДБО. Поява нових видів ДБО (зокрема, онлайн-обслуговування, ВДС, веб-орієнтованих баз даних тощо), інтерактивних інформаційних послуг не спричиняє відмирання раніше існуючих, а доповнює їх, впливає на частковий перерозподіл аудиторії користувачів, з перспективою усе більшого домінування електронних технологій і послуг. Проте, цей процес значним чином залежить від розвитку технічного забезпечення, підготовки кадрів, нових організаційних рішень у наукових бібліотеках.

Виходячи з досвіду роботи з довідково-інформаційного забезпечення користувачів, та вивчивши теоретичні підходи до побудови системи ДБО в електронному середовищі, у своїй діяльності ми вбачаємо доцільним зосередитись на розвитку когнітивних підходів до побудови знансєвих систем, створенні онлайн-баз знань довідкової інформації та забезпеченні навігації по довідково-бібліографічних ресурсах.

Переважаючими видами діяльності у сфері суспільного виробництва стають продукування, збирання, оброблення, зберігання, передавання і використання інформації. Тому, від рівня розвитку ДБО залежить ефективне використання інформаційного ресурсу, доступ до знань і, відповідно, вплив на культуру, піднесення інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства.

ПІСЛЯСЛОВО

Упродовж ХХ ст. – 10-х років ХХІ ст. довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек пройшла значний шлях від простого надання бібліографічних послуг до перетворення в окрему галузь бібліотечно-інформаційної діяльності.

У різних суспільно-політичних умовах була відпрацьована відповідна методична та технологічна база ДБД наукових бібліотек, яка змістовно видозмінювалася залежно від конкретних завдань на різних етапах розвитку бібліотечної справи. Еволюція інформаційної сфери суспільства безпосередньо впливає й на бібліотечно-бібліографічну діяльність, на розвиток як традиційних, так й інноваційних функцій бібліотек та довідково-бібліографічного обслуговування. ДБО трансформувалося разом із цими процесами.

Так, у період 1918–1940-х рр. бібліотеки України пройшли основні етапи становлення від організації бібліотечної справи на найкращих зразках провідних бібліотек світу до звуження межами радянської системи, де ідеологічна роль бібліотек була обмежена завданнями політичного та культурного виховання масового читача і обслуговування науки найбільш актуальними завданнями розбудови народного господарства. Тоді були визначені основні елементи системи ДБД та ДБО.

У 1950–1980-х роках відбувається значний розвиток ДБО наукових бібліотек, пов'язаний із завданнями розвитку економіки, науки і техніки, підвищення обороноздатності країни. Створення всесоюзної та республіканських державних систем НТІ мало значний якісний вплив на розвиток функцій наукових бібліотек, організацію ДБО, зумовило значну організаційну діяльність щодо спеціалізації, кооперації та координації діяльності ДБД наукових бібліотек різного статусу та підпорядкування. Уточнювалися функції, види та форми ДБО, зокрема, форми та спеціалізація консультаційної роботи, виконання бібліографічних довідок, формування ДБФ, відбувалася спеціалізація в обслуговуванні читачів, а також значні зміни у формуванні довідково-пошукового апарату. Переглядалися засади ДБД та ДБО, уточнювалися функції, налагоджувалося співробітництво галузевих бібліотек і бібліотек НДУ, які здійснюють поглиблене бібліографічне розроблення відомчих тем. З'явилися науково-методичні розробки та наукові огляди практичної довідково-бібліографічної діяльності українських бібліотек.

Розвиток системи НТІ в 1970-х рр. супроводжувався удосконаленням інформаційних функцій бібліотек на допомогу працівникам виробництва, науки, культури, партійного і державного апарату; впровадженням у практику бібліотек сучасних форм інформаційної роботи; поглибленням взаємодії з інформаційними

службами. Виникли нові види науково-інформаційних документів, що використовувалися в практиці ДБО.

У період з середини 1960-х і по 1980-ті роки розвитку науково-технічної інформації з боку держави приділялася велика увага і надавалося на її організацію належне фінансування.

У 1980-х роках змінюється суспільно-політична ситуація, реалізуються, хоча й повільно, перші спроби впровадження автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів. Було розроблено низку методичних посібників з питань організації довідково-бібліографічного апарату, методики виконання усних та письмових бібліографічних довідок, удосконалення якості надання послуг, уніфікації обліку їх результатів. Довідково-бібліографічне обслуговування посідало помітне місце в системі інформаційного забезпечення цільових комплексних програм і науково-технічних проблем.

У цей період йде активна робота над формуванням змістовних, добре укомплектованих ДБФ наукових бібліотек та Центральної наукової бібліотеки. Висувалися високі вимоги до його організації відповідно до профілю комплектування, типологічних особливостей бібліотеки, напрямів діяльності, контингенту читачів, тематики їхніх запитів.

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. поступово демократизуються засади управління в бібліотечній сфері та внутрішній діяльності бібліотечних установ. Демократизація суспільства зумовила потреби у новій бібліографічній інформації, формуванні ДБА нового змісту, впровадженні нових форм ДБО, пов'язаних із електронними технологіями, формуванням зведених баз даних довідково-бібліографічної інформації, активізацією електронного обміну документами, узгодженням та кооперацією ДБД наукових бібліотек та органів НТІ.

Особливе місце належить періоду початку 90-х років ХХ ст., що характеризуються розвитком інформаційного суспільства, зокрема впровадженням комп'ютерних технологій у створення ДБА, формуванням електронних каталогів, проблемно-тематичних бібліографічних БД, які стають основними IP задоволення запитів користувачів.

Досвід ДБО в наукових бібліотеках сьогодні інтегрується в новій суспільній реальності, коли відбувається бурхливий розвиток інформаційних процесів і суспільство характеризується як інформаційне з тенденцією переростання в суспільство знань. Загальновизнано, що суспільство високих технологій базується на знаннях, інформація стає найважливішим стратегічним чинником розвитку науки і різних форм суспільної діяльності людства. Бібліотеки стають основними накопичувачами, зберігачами та розповсюджувачами знань, зафіксованих у друкованих джерелах, рукописних та електронних фондах. Саме їм, на нашу думку, належить основна роль в інформатизації суспільства.

Інформаційно-комунікаційна функція бібліотек зазнає трансформації, і цей процес потребує осмислення, прийняття професійних управлінських рішень, розвитку нових напрямів та видів обслуговування, де ДБД набуває надзвичайно важливого значення. Від обслуговування книгою наукові бібліотеки переходять до обслуговування змістовим ресурсом, інформацією і знаннями. Розвиваються науково-інформаційна, навігаційна функції наукових бібліотек.

Відповідаючи на виклики часу, універсальні наукові, спеціалізовані наукові бібліотеки осмислюють свою роль в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт і спрямовують зусилля на забезпечення інтелектуального доступу до довідково-інформаційних ресурсів, документно-ресурсної бази наукових досліджень.

Технічне переоснащення бібліотек на основі впровадження нових інформаційних технологій, пов'язаних зі створенням, обробленням, засобами доступу та пошуком інформації справили значний якісний вплив на розвиток ДБО.

Новий етап починається наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли спостерігається перехід від більш жорсткої системи контролю інформаційного середовища до відкритішого та демократичнішого, водночас неконтрольованого, часто навіть хаотичного і агресивного. Комплексне вирішення проблеми доступності національних і світових інформаційних ресурсів як для певних категорій користувачів, так і для усіх громадян залишається актуальним завданням для українських бібліотек. Особливістю ЕІР є те, що їх використання потребує технологій доступу, зміни у яких здійснюються дуже великими темпами. Прискорений розвиток інформаційних технологій та індустрії телекомунікацій змушує бібліотеки постійно удосконалювати технічне та технологічне забезпечення доступу до ІР, потребує постійного оновлення та модернізації парків комп'ютерної техніки відповідно до впровадження нових програмних засобів і технологій, які створюються виробниками та розповсюджувачами інформаційних продуктів.

При збереженні усталених основних функцій та традицій, усвідомленні місії бібліотек у розвитку суспільства та науково-технічному прогресі, пріоритетності інформаційної функції принципових змін зазнає саме технологія формування довідково-пошукового апарату, який поповнюється новими видами довідково-інформаційних ресурсів, доповнюється електронними ресурсами віддаленого доступу.

Як основні тенденції у довідково-бібліографічній діяльності можна виділити такі: розширення сфери надання консультаційних послуг, насамперед щодо використання ЕІР, стирання меж між ДБО та іншими формами бібліотечного обслуговування, комплексність задоволення ІЗ користувачів бібліотек (бібліографічною, фактографічною і повнотекстовою інформацією). Широкої практики набуває задоволення інформаційних запитів користувачів шляхом електронних конференцій, використання електронної пошти для прийняття запиту та надання відповіді, впровадження онлайн-ДБО, використання соціальних мереж для просування послуг та обміну інформацією і досвідом, отримання послуг через мобільні пристрої.

Забезпечення ДБО користувачів відповідно до сучасних потреб вимагає постійного удосконалення довідково-пошукового апарату, ефективної організації інформаційних ресурсів, вивчення інформаційного середовища, дослідження ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, можливостей використання віддалених ІР, забезпечення доступу до комерційних БД.

Аналіз статистичних даних відвідувань бібліотек в Україні протягом останніх років, використання традиційного ДБА і надання довідково-бібліографічних послуг свідчить про значне збільшення кількісних показників, особливо використання користувачами електронних ресурсів локальних мереж та Інтернету.

Розвивається нова функція наукової бібліотеки – не лише як науково-інформаційної, культурно-просвітницької установи, а й основного компонента національної інфраструктури знань, що складається з інтегрованого ресурсу традиційних і друкованих джерел інформації, необхідності забезпечення їх паралельного, гармонійного та комплексного використання. У межах бібліографічної діяльності бібліотеки, системи інформаційного забезпечення користувачів навігаційна функція набуває величезного значення.

Майбутнє бібліотек України, розвиток системи ДБО, повнота та якість забезпечення інформаційних запитів користувачів великою мірою залежать від ступеня їх інтегрованості в структуру міжнародної інформаційної взаємодії. Бібліотека як інформаційний центр буде розвиватися в електронну еру, зробивши пріоритетною роботу з цифровими масивами, які існують у бібліотеці та за її межами. Реалізація цього можлива за належної організації доступу до інформації та кваліфікованого консультування при пошуку інформації у кіберпросторі, тобто при визначенні важливості розвитку системи довідково-бібліографічного обслуговування. Її ефективне функціонування можливе за умов визнання навігаційної функції визначальною, розвитку випереджувального ДБО, удосконалення ДБА, підвищення професіоналізму кадрів і відповідного розвитку матеріально-технічної бази.

Довідково-бібліографічна діяльність є однією з базових функцій бібліотеки і основним засобом організації доступу до інформації. Основними вимогами користувачів до ДБО є оперативність, точність, повнота і релевантність задоволення запитів, висока культура інформаційного обслуговування. ДБД повинна задовольняти потреби користувачів і разом з тим передбачати, випереджати їх.

Задоволення кожного окремого запиту зумовлює новий пошук, який здійснюється у вже зміненому інформаційному середовищі. Складність діяльності фахівця сфери ДБО полягає у необхідності розвивати вміння обрати з усієї сукупності джерел пошуку (ДБА, ПС, універсальні і галузеві довідково-бібліографічні ресурси – традиційні і електронні) саме той, який буде потенційно релевантним запиту конкретного користувача, зважаючи на тематику, мови, види документів, хронологічні межі, що визначається завжди індивідуально як вихідні умови пошуку. Частина запитів потребує комплексного використання усієї сукупності доступних довідково-бібліографічних ресурсів.

В основі нових реалій електронного інформаційного середовища ХХІ ст. лежать традиційні види, методи і процеси бібліографічної роботи, типи підготовки бібліографічних джерел, забезпечення можливостей для користувачів самостійного пошуку інформації, організації ефективної діяльності ДБС.

Сучасний динамічний світ, посилення конкурентної боротьби на світових ринках вимагають від бібліотекарів перегляду їхніх функцій і розширення професійних обов'язків. Вони формують нову генерацію аналітиків системи знань, що потребує розширення сфери їхньої професійної активності, ініціативної діяльності, вміння зберігати, систематизувати, робити доступними знання для різних категорій користувачів. Вони мають бути для користувачів інформаційними аналітиками і навігаторами, фахово їх орієнтувати в величезних інформаційних ресурсах бібліотек та наукових ресурсах Інтернету. З іншого боку, фахівці сфери ДБО повинні систематично досліджувати тенденції та змістові зміни потреб

користувачів, вивчати можливості їх задоволення, впливати на визначення політики їхнього інформаційного забезпечення. Тому важливо не лише налагодити систему безперервної освіти, підвищення кваліфікації фахівців, які впроваджують та реалізують комп'ютерну бібліотечно-інформаційну технологію і здійснюють ДБО, а й глибоке усвідомлення важливості саме їхньої сфери діяльності й того, що постійна самоосвіта, оновлення знань є ключовим чинником їхнього існування за умов інформатизації. ДБО є процесом постійного навчання як для замовника інформаційної послуги, так і для того, хто її надає. Це потребує створення навчально-консультаційних центрів при великих бібліотеках (можливо й на корпоративних засадах), розроблення і впровадження нових методик пошуку та відбору інформації за допомогою телекомунікаційних технологій, її аналізу і перетворення на знання. Це, зокрема, актуально сьогодні, оскільки таких спеціалістів в достатній кількості не готує жодний вищий навчальний заклад.

У сучасному інформаційному суспільстві змінюються й моделі довідково-бібліографічних служб наукових бібліотек – як науково-організаційно, так і змістовно. Вони мають враховувати високий освітній рівень сучасних користувачів, комп'ютерну грамотність, можливості їх самообслуговування при пошуку інформації в електронному середовищі, прагнення отримати одночасно бібліографічний опис документа і його повний текст. Такий підхід сьогодні взятий за основу в НБУВ. Організація Центру науково-бібліографічної інформації передбачає комплексне задоволення інформаційних потреб користувачів: від адресно-цільового інформування про нову літературу з певних галузей знання чи наукових напрямів до пошуку за запитом користувачів бібліографічної, фактографічної інформації, здійснення бібліометричних досліджень, створення інформаційно-аналітичних продуктів, укладання тематичних списків і доставляння копій необхідних документів споживачам.

Забезпечення інноваційного розвитку довідково-інформаційного обслуговування потребує активізації міжвідомчої взаємодії, координації та кооперації зусиль провідних бібліотек, науково-інформаційних установ зі створення національного інтегрованого довідково-бібліографічного ресурсу з метою ефективного забезпечення інформаційних запитів користувачів дійсно вичерпною інформацією згідно з їхніми освітніми, виробничими, професійними і духовними потребами.

Отже, подальше удосконалення ДБД можливе за рахунок застосування нових технологій і науково-методичних рішень, а також за рахунок узгодженого формування і використання довідково-бібліографічних ресурсів. Ключовими елементами усе ж таки залишається зміст інформації, що надається на запит користувача, і персонал, здатний надати професійну допомогу.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АБА	Американська бібліотечна асоціація
АБІС	автоматизована бібліотечна інформаційна система
АРМ	автоматизоване робоче місце
АСНТІ	автоматизована система науково-технічної інформації
БАН	Бібліотека Академії наук УРСР
БАН СРСР	Бібліотека Академії наук СРСР (з 1991 р. – Російської Академії наук)
ББК	бібліотечно-бібліографічна класифікація
БД	база даних
БК	Бібліотека Конгресу (США)
ВБУ	Всенародна бібліотека України
ВДБЛ	Всесоюзна державна бібліотека іноземної літератури
ВДБО	відділ довідково-бібліографічного обслуговування
ВДС	віртуальна довідкова служба
ВІНІТІ	Всесоюзний інститут науково-технічної інформації АН СРСР (Все-російський інститут науково-технічної інформації Російської академії наук)
ВНДІПІ	Всесоюзний науково-дослідний інститут патентної інформації
ВНЗ	вищий навчальний заклад
ВНТІ	відділ науково-технічної інформації
ВРІ	вибіркове розповсюдження інформації
ВТДО	відділ технологій дистанційного обслуговування
ВУАН	Всеукраїнська академія наук
ГАО	Головна астрономічна обсерваторія
ДАСНТІ	Державна автоматизована система науково-технічної інформації
ДБА	довідково-бібліографічний апарат
ДБД	довідково-бібліографічна діяльність
ДБЛ	Державна бібліотека СРСР імені В. І. Леніна
ДБО	довідково-бібліографічне обслуговування
ДБР	довідково-бібліографічна робота
ДБС	довідково-бібліографічна служба
ДБФ	довідково-бібліографічний фонд
ДВС	довідково-бібліографічна віртуальна служба
ДІБ	Державна історична бібліотека УРСР (України)
ДІО	довідково-інформаційне обслуговування
ДІФ	довідково-інформаційний фонд

ДНПБ	Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського
ДПА	довідково-пошуковий апарат
ДПБ	Державна публічна бібліотека АН УРСР
ДПНТБ	Державна публічна науково-технічна бібліотека СРСР (Росії);
ДПНТБ СВ	Державна публічна науково-технічна бібліотека Сибірського відділення АН СРСР (РАН)
ДСНТІ	Державна система науково-технічної інформації
ДРБ	Державна республіканська бібліотека УРСР ім. КІРС
ДЦНМБ	Державна центральна наукова медична бібліотека Міністерства охорони здоров'я СРСР
ЕДД	електронне доставлення документів
ЕІР	електронні інформаційні ресурси
ЕК	електронний каталог
ЕОМ	електронна обчислювальна машина
ЗНЦ	Західний науковий центр АН УРСР (НАН України)
ІБС	інформаційно-бібліотечна система
ІЗ	інформаційний запит
ІКТ	інформаційно-комунікативні технології
ІНІСН	Інститут наукової інформації з суспільних наук АН СРСР (Російської академії наук)
ІПРІ	Інститут проблем реєстрації інформації НАН України
ІПС	інформаційно-пошукова система
ІР	інформаційні ресурси
ІФЛА	Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій
КБВ	консультаційно-бібліографічний відділ
КНУКіМ	Київський національний університет культури і мистецтв
КОД	компактний оптичний диск
КФІА	Кримський філіал Інституту археології НАН України
ЛНБ	Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР (НАН України),
ЛННБ	Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника
НБУВ	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НДІ	науково-дослідний інститут
НДКБ	Науково-дослідна комісія бібліотекознавства і бібліографії
НДУ	науково-дослідна установа
ННБ	Німецька національна бібліотека
НПБУ	Національна парламентська бібліотека України
НТІ	науково-технічна інформація
ОДНБ	Одеська державна наукова бібліотека ім. О. М. Горького
ОННБ	Одеська національна наукова бібліотека ім. О. М. Горького
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОУНБ	обласна універсальна наукова бібліотека
РДБ	Російська державна бібліотека
РНБ	Російська національна бібліотека
РНМБ	Республіканська наукова медична бібліотека

СІАЗ	Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади
ТК	Тимчасовий Комітет
УБР	Український бібліографічний репертуар
УДК	універсальна десяткова класифікація
УКП	Українська Книжкова палата
УкрІНТЕІ	Український інститут науково-технічної і економічної інформації
УкрНДІТЕД	Український науково-дослідний інститут науково-технічної інформації і техніко-економічних досліджень Держплану УРСР
УНБ	універсальна наукова бібліотека
УНІК	Український науковий інститут книгознавства
ФНБП	фонд неопублікованих бібліографічних посібників
ФТІНТ	Фізико-технічний інститут низьких температур НАН України
ХДАК	Харківська державна академія культури
ХДНБ	Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка
ЦБС	Центральна бібліотечна система
ЦНБ	Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР (Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР ім. В. І. Вернадського)
ЦНБІ	Центр науково-бібліографічної інформації
ЦНСГБ	Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека Всесоюзної академії сільськогосподарських наук
ARL	Association of Research Libraries
BVB	Bibliotheksverbund Bayern
CORDIS	Community Research and Development Information Service
EZB	Elektronische Zeitschriftenbibliothek
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions
ISI	Institute for Scientific Information (Philadelphia, USA)
ISO	International Organization for Standardization
KVK	Karlsruher Virtueller Katalog
OCLC	Online Computer Library Center
RUSA	Reference and User Services Association
SPI	Silver Platter Information
VRD	Virtual Reference Desk
ZDB	Zeitschriftendatenbank

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України : (за станом на 20 лип. 2000 р.) / Верх. Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2000. – 24 с. Те саме [зі змінами і доп. : Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/>
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 10. – Ст. 446. – С. 29–37.
3. Про інформацію : Закон України станом на 1 груд. 2002 р. / Верх. Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2002. – 24 с.
4. Про інформацію. Про доступ до публічної інформації : Закони України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 25 жовт. 2011 р. : (офіц. текст). – К. : Видавець Паливода А. В., 2011. – 29, [3] с. – (Закони України).
5. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР // Відом. Верх. Ради України. – 1998. – № 27/28. – Ст. 182. – С. 494–509.
6. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 черв. 1993 р. № 3322-XII // Відом. Верх. Ради України. – 1993. – № 33. – Ст. 345. – С. 843–851.
7. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України станом на 10 жовт. 2001 р. / Верх. Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2001. – 28 с.
8. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 74/98-ВР // Відом. Верх. Ради України. – 1998. – № 27/28. – Ст. 181. – С. 482–493.
9. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р., № 537-V // Відом. Верх. Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102. – С. 511–522.
10. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 16 січ. 2003 р., № 433-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 10. – Ст. 271. – С. 5–11.
11. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 8 верес. 2011 р., № 3715-VI // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 77. – Ст. 2841. – С. 14–17.
12. Про податок на додану вартість : Закон України від 3 квіт. 1997 р., № 168/97-ВР [зі змінами і доп. : Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про%20податок%20на%20додану%20вартість>.
13. Про внесення змін до переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2009 р. № 365 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 29. – Ст. 977. – С. 79–80.

14. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 р. № 639 : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 трав. 2011 р. № 508 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 37. – Ст. 1520. – С. 89–90.

15. Про затвердження Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серп. 2004 р. № 1085 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 34. – Ст. 2253. – С. 29–36.

16. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2011 р. № 956 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 71. – Ст. 2672. – С. 64–80.

17. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 груд. 2011 р. № 1271 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 96. – Ст. 3505. – С. 50–51.

18. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній формі власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 черв. 1997 р. № 534 // Офіц. вісн. України. – 1997. – № 23. – С. 95–99.

19. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лип. 2003 р. № 1180 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 31. – Ст. 1629. – С. 109–110.

20. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними архівними установами : Постанова Кабінету Міністрів України, 7 трав. 1998 р. № 639 // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 19. – Ст. 684. – С. 29–31.

21. Про затвердження Порядку надання платних послуг державними архівними установами : Наказ Голов. арх. упр. України, 16 верес. 1999 р. № 59 // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 40. – Ст. 2027. – С. 132–134.

22. Про затвердження Порядку надання платних послуг закладами культури і мистецтв : Наказ М-ва культури і мистецтв України, М-ва фінансів України, М-ва економіки України, 21 груд. 1999 р. № 732/306/152 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 1. – Ст. 17. – С. 124–127.

23. Про затвердження Порядку та умов надання платних послуг бюджетними науковими установами : Наказ М-ва освіти і науки України, М-ва фінансів України, М-ва економіки та з питань європейської інтеграції України, 1 груд. 2003 р. № 798/657/351 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 51, ч. 2. – Ст. 2729. – С. 711–713.

24. Про затвердження Типових правил користування бібліотеками в Україні : наказ М-ва культури і мистецтв України, 5 трав. 1999 р. № 27 // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 28. – Ст. 1444. – С. 243–246.

25. Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи : Постанова Президії НАН України, 9 лип. 2003 р. № 186 // Бібл. вісн. – 2003. – № 5. – С. 9–10.

26. Податковий кодекс України : станом на 10 груд. 2010 р. – К. : Правова єдність, 2011. – 487 с.

27. ГОСТ 16448–70. Библиография : Термины и определения. [Введ. с 01.07.1971]. – Изд. офиц. – М. : Гос. ком. стандартов Совета Министров СССР, 1970. – 12 с.

28. ГОСТ 7.0–77. Библиография. Термины и определения. – Введ. 1977–07–01. – М. : Изд-во стандартов, 1977. – 24 с.
29. ГОСТ 7.26–80. Библиотечное дело. Основные термины и определения // Стандарты по библиотечному делу и библиографии. – М., 1985. – С. 125–137.
30. ГОСТ 7.0–84. Библиографическая деятельность. Основные термины и определения // Стандарты по библиотечному делу и библиографии. – М., 1985. – С. 5–28.
31. ГОСТ 7.0–99. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения. – Взамен ГОСТ 7.0–84 ; введ. 2000–07–01. – Минск : Межгос. совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 1999. – 23 с.
32. ГОСТ 7.20–2000. СИБИД. Библиотечная статистика. – Взамен ГОСТ 7.20–80, ГОСТ 7.41–82 ; введ. 2002–01–01. – Изд. офиц. – Минск, 2001. – 8 с. – (Межгосударственный стандарт).
33. ГОСТ 7.73–96. Поиск и распространение информации. Термины и определения // Стандарты по библиотечно-информационной деятельности. – СПб., 2003. – С. 307–317.
34. ДСТУ 3732–94. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення. – Чиний від 01.07.1995. – К. : Держстандарт України. – 1994. – 33 с. – (Інформація та документація).
35. ДСТУ 2392–94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. – Чиний від 01.01.95. – К. : Держстандарт України, 1994. – 53 с.
36. ДСТУ 2394–94. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення. – Введ. вперше / Держ. стандарт України. – К. : Держстандарт України, 1994. – 90 с. – (Інформація і документація).
37. ДСТУ 5034:2008. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Чиний від 2009–01–01. – Вид. офиц. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – III, 38 с.
38. Інформація та документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT). – Чиний від 2009–10–01. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – V, 237 с. – (Національний стандарт України).
39. Абрамов К. И. История библиотечного дела в СССР / К. И. Абрамов. – М. : Книга, 1980. – 352 с.
40. Абрикосова Ф. С. Задачи координации справочно-библиографической работы библиотек страны / Ф. С. Абрикосова // Совещание по справочно-библиографической работе, 23–25 янв. 1961 г. : сб. материалов / М-во культуры РСФСР, ГБЛ. – М., 1962. – С. 7–38.
41. Аваліани С. [Рецензія] / С. Аваліани // Изв. Одес. библиогр. о-ва при имп. Новорос. ун-те. – Одесса, 1913. – Т. 1: 1911–12, вып. 9. – С. 365–366.
42. Адрианова Н. Е. Асинхронное и синхронное справочно-библиографическое обслуживание в Интернет / Н. Е. Адрианова // Библиография. – 2005. – № 4. – С. 78–81.
43. Акімова О. Бібліотека Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського / О. Акімова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 175–188.
44. Александрийский Манифест о библиотеках «Информационное общество в действии» / Междунар. Федерация Библ. Ассоц. и Учреждений, 11.11.2005: [пер. на рус.] // Библиотекведение. – 2006. – № 1. – С. 49–50.
45. Александрова Г. М. Знавці книжкових морів / Г. М. Александрова // Соц. культура. – 1966. – № 2. – С. 38–39.

46. Александрова Е. К. Седьмое совещание директоров библиотек АН СССР и академий наук союзных республик / Е. К. Александрова, З. С. Карпова // Совет. библиогр. – 1962. – № 5. – С. 67–70.
47. Амбарцумян З. И. Основные вопросы теории каталогов советских библиотек / З. И. Амбарцумян // Библиотекарь. – 1951. – № 4. – С. 27–32.
48. Амлинский Л. З. Совершенствование подготовки библиотечных кадров в условиях автоматизированной библиотечной технологии / Л. З. Амлинский, В. С. Бабич. – К. : Об-во «Знание» УССР, 1989. – 28 с.
49. Амонс Ю. Сучасне бібліотекознавство: комплекс традицій та оновлень / Ю. Амонс // Бібл. вісн. – 2010. – № 6. – С. 40–46.
50. Аналіз інтернет-аудиторії України [Електронний ресурс] / Інтернет асоц. України : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – К., 2012. – Режим доступу: <http://www.inau.org.ua/252.3286.0.0.1.0.phtml>.
51. Англо-український словник. Т. 2 / склав М. І. Балла. – К. : Освіта, 1996. – 712 с.
52. Андреева Н. Е. Виртуальное справочное обслуживание читателей / Н. Е. Андреева // Мир библиографии. – 2006. – № 2. – С. 18–20.
53. Архіпова І. М. Використання повнотекстових баз даних з сучасного законодавства України для задоволення інформаційних потреб / І. М. Архіпова // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : тез. доп. міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 1996 р. / НАН України, НБУВ, Асоц. б-к України. – К., 1996. – С. 71–72.
54. Архіпова І. М. Неопубліковані бібліографічні покажчики та списки як важливий інформаційний ресурс / І. М. Архіпова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 477–481.
55. Бабич В. С. Довідково-бібліографічне та інформаційне обслуговування в бібліотеках педвузів України / В. С. Бабич, Л. В. Чепур // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1991. – Вип. 30. – С. 34–40.
56. Багалій Д. Харківська Громадська бібліотека, яко тип наукової і загально-просвітової обласної бібліотеки / Дм. Багалій // Книж. вістн. – 1919. – № 2. – С. 41–57.
57. Багрова И. Ю. Библиография в современной электронной среде: проблемы и опыт зарубежных библиотек (по материалам отечеств. и зарубеж. англояз. печати) / И. Ю. Багрова // Национальные библиотеки и проблемы развития библиотечного дела за рубежом в конце XX – начале XXI века : обзоры, реф. и пер. англояз. лит. / И. Ю. Багрова. – М., 2004. – С. 227–247.
58. Багрова И. Ю. Виртуальное справочно-информационное обслуживание : (по материалам англояз. печати 2000–2004 гг.) / И. Ю. Багрова // Библиотековедение. – 2005. – № 6. – С. 42–48.
59. Багрова И. Ю. Координация справочно-библиографической работы библиотек страны: (итоги деятельности Гос. б-ки СССР им. В. И. Ленина за 1961–1964 годы) / И. Ю. Багрова // Координация справочно-библиографической работы библиотек : сб. ст. – М., 1965. – С. 3–29.
60. Багрова И. Ю. Национальные библиотеки в зарубежной литературе 1992–1995 годов / И. Ю. Багрова // Мир библиотек сегодня : информ. сб. – М., 1996. – Вып. 1. – С. 27–46.

61. Багрова И. Ю. Правовое регулирование деятельности библиотек за рубежом: по материалам отечеств. и иностр. лит-ры 1994–2000 гг. / И. Ю. Багрова // Правовые аспекты деятельности библиотек : сб. науч. тр. – М., 2002. – С. 158–230.
62. Багрова И. Ю. Тенденции, состояние и перспективы обслуживания в национальных библиотеках мира (по материалам зарубежной печати) / И. Ю. Багрова // Мир библиотек сегодня : информ. сб. – М., 1996. – Вып. 3. – С. 13–28.
63. Балика Д. А. Активізація роботи в наукових бібліотеках / Д. А. Балика // Бібліотечний збірник. – К., 1926. – Ч. 1. – С. 89–98.
64. Балика Д. Бібліотека в минулому : (культ-іст. нарис) / Д. Балика ; Укр. наук. ін-т книгознавства. – К. : Держ. вид-во України, 1925. – 116, [2] с. – (Наук.-попул. б-ка за ред. Ю. Меженка ; вип. 3).
65. Балика Д. А. До питання про облік праці консультативно-виставочного відділу / Д. А. Балика // Бібл. журн. – 1925. – № 2/3. – С. 10–12.
66. Балика Д. А. Інтереси читачів-українців загальної читальні ВБУ / Д. А. Балика, О. І. Карпінська // Життя й революція. – 1927. – № 3. – С. 234–244.
67. Балика Д. А. [Изучение читателя в Библиотеке АН УСРР : прения по докл.] / Д. А. Балика // Тр. Второй Всерос. конф. науч. б-к. – Л., 1929. – С. 158.
68. Балика Д. Методы библиографического разыскания в областных библиотеках / Д. Балика // Библиотекарь. – 1948. – № 12. – С. 11–15.
69. Балика Д. Про рекомендаційну бібліографію / Д. Балика / Всенар. б-ка України при Укр. акад. наук. – К., 1927. – 23 с.
70. Балика Д. Як вести бібліографічну роботу у зв'язку з українізацією бібліотек / Д. Балика // Нова книга. – 1925. – Ч. 4/5. – С. 71–72.
71. Бальцер А. Довідково-бібліографічна робота районної бібліотеки / А. Бальцер // Культ.-освіт. робота. – 1951. – № 11. – С. 35–36.
72. Банщикова Л. С. О системном изучении библиографической деятельности областной библиотеки / Л. С. Банщикова // Совет. библиогр. – 1974. – № 4. – С. 65–66.
73. Баранчук І. Віртуальне бібліографічне обслуговування : (на прикл. Рівн. держ. обл. б-ки) / Ірина Баранчук // Звітна наукова конференція викладачів, аспірантів, співробітників і студентів РДГУ, 24–26 лют. 2009 р. Секція «Актуальні проблеми бібліотекознавства і бібліографії» / М-во освіти і науки України, Рівн. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2009. – С. 24–26.
74. Баркова О. Інформаційне обслуговування науковців за програмою INTAS (1997–1999) / О. Баркова // Бібл. вісн. – 2000. – № 3. – С. 49–51.
75. Барская Н. М. Использование метода экспертных оценок в экспертном изучении справочно-библиографической работы / Н. М. Барская // Эксперимент в изучении процессов функционирования библиотечных систем : сб. науч. тр. – Л., 1984. – С. 26–43.
76. Барсук А. И. Библиографоведение в системе книговедческих дисциплин : метод. очерк / А. И. Барсук. – М. : Книга, 1975. – 206 с.
77. Белая А. А. Информационная деятельность в системе Академии наук УССР / А. А. Белая, Ю. П. Каширин // Науч.-техн. информ. Серия 1, Организация и методика информационной работы. – М., 1995. – № 4. – С. 11–14.
78. Бем А. З теоретичних питань бібліографії. I. Ідеал вичерпучої бібліографії / А. Бем // Книгар. – 1919. – Чис. 22. – Стб. 1661–1656.

79. Бем А. 3 теоретичних питань бібліографії. 2. Суб'єктивний характер бібліографії / А. Бем // Книгар. – 1919. – Чис. 22. – Стб. 1815–1820.
80. Бем А. Суб'єктивний характер бібліографії / А. Бем // Книгар. – 1919. – Чис. 25/26. – Стб. 1661–1666.
81. Березюк Н. М. Джунковський – перший каталогознавець в Україні / Н. М. Березюк, В. В. Сєдих // Вісн. Книжк. палати. – 2009. – № 3. – С. 49–51.
82. Берестова Т. Ф. Библиотеки в преодолении информационных барьеров / Т. Ф. Берестова // Библиотековедение. – 2005. – № 1. – С. 53–56.
83. Берков П. Н. Библиографическая эвристика: (к теории и методике библиогр. разысканий) / П. Н. Берков. – М. : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1960. – 173 с.
84. Берков П. Н. Введение в технику литературоведческого исследования / П. Н. Берков. – Л. : Учпедгиз, 1955. – 154 с.
85. Берков П. Н. К вопросу о методике библиографического разыскания / П. Н. Берков // Совет. библиогр. – 1948. – № 5. – С. 78–91.
86. Беспалова Э. К. Формирование библиографической мысли в России (до 60-х гг. XIX в.) / Э. К. Беспалова. – М. : Профессия, 2007. – 320 с.
87. Бібліографічна Комісія Української Академії Наук в Києві // Бібліотечний збірник. – К., 1927. – Ч. 3 : Бібліографія на Україні. – С. 35–42.
88. Библиографическая работа библиотек Украины : материалы теорет. конф., (19–21 окт. 1951 г.) / Гос. науч. б-ка им. В. Г. Короленко. – Х., 1952. – 97 с.
89. Библиографическая работа в библиотеке: организация и методика / О. П. Коршунов, Д. Я. Коготков, Є. К. Беспалова [и др.] ; под ред. О. П. Коршунова. – М. : Кн. палата, 1990. – 255 с.
90. Библиографическая работа государственных библиотек союзных республик : справ.-библиогр. обслуживание : метод. рекомендации / сост. : Т. А. Васильева [и др.] ; ред. Л. М. Еремина ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1986. – 80 с.
91. Библиография : общий курс / ред. О. П. Коршунов. – М. : Книга, 1981. – 541 с.
92. Библиография естественно-научной литературы / под. ред. М. П. Гастфера, Г. К. Быстровой. – М. : Книга, 1983. – 287 с.
93. Библиотечная энциклопедия / гл. ред. Ю. А. Гриханов ; Рос. гос. б-ка. – М. : Пашков дом, 2007. – 1300 с.
94. Библиотечное дело : терминолог. слов. – М. : Книга, 1986. – 224 с.
95. Биковський Л. Ю. Національна бібліотека Української Держави / Л. Ю. Биковський. – Варшава, 1922. – 16 с.
96. Биковський Л. Ю. Національна бібліотека Української Держави, (1918–1921) / Л. Ю. Биковський. – Берлін, 1922. – 13 с.
97. Биковський Л. Ю. Книгарні – Бібліотека – Академія : спомини (1918–1922) / Л. Ю. Биковський. – Мюнхен, 1971. – 153 с.
98. Бичко О. М. Віртуальне довідково-бібліографічне обслуговування користувачів НБ ХНУ [Електронний ресурс]. – здобутки та перспективи / О. М. Бичко. – Електронні дані. – Режим доступу : http://library.tup.km.ua/about_library/naukova_robota/2008/bych_vir.html. – Назва з екрана.
99. Бібліоміст [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Бібліоміст>. – Назва з екрана.

100. Бібліотека в історичному просторі трьох епох : до 125-річчя Харк. держ. наук. б-ки ім. В. Г. Короленка / [Н. І. Полянська та ін.; пер. англ. мовою: Г. М. Герасимова, В. А. Долбня, Л. І. Міллер]. – Х. : ІРІС, 2011. – 239 с.
101. Бібліотеки Національної академії наук України: довідник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. : А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко, Т. Л. Кулаковська, Н. І. Малолетова ; наук. ред. О. С. Онищенко. – К., 1996. – 110 с.
102. Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність : зб. ст. / НАН України, НБУВ; Асоц. б-к України ; редкол. : О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – К., 2007. – 253 с.
103. Бібліотекознавство // Бібліол. вісті. – 1923. – Ч. 3. – С. 52–55.
104. Бібліотечна Донеччина в цифрах : (стат. зб., 2009–2010 рр.) / Донец. обл. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської. – Донецьк, 2011. – 35 с.
105. Бібліотечний збірник / Всенар. б-ка України при Укр. акад. наук. – К., 1926. – Ч. 1 : Праці Першої Конференції Наукових Бібліотек. – 174 с.
106. [Біла Г.] Інтенсифікація наукової читальні / Г. Б. // Бібл. журн. – 1925. – Ч. 2/3. – С. 7–8.
107. Білявська Н. П. Довідково-бібліографічне обслуговування науковців і фахівців у формі письмової довідки : [досвід ОДНБ] / Н. П. Білявська // Бібліотекознавство і бібліогр. : респ. міжвід. наук. метод. зб. / ХДІК. – 1983. – Вип. 23. – С. 87–90.
108. Билявская Н. П. Справочно-библиографическое обслуживание ученых и специалистов в форме справки / Н. П. Билявская // Библиотековедение и библиогр. – 1983. – Вып. 23. – С. 87–90.
109. Блюменау Д. И. Информация и информационный сервис / Д. И. Блюменау ; АН СССР. – Л. : Наука. Ленингр. отд-ние, 1989. – 190 с. – (Серия : Наука и технический прогресс).
110. Брискман М. А. Назревшие вопросы организации каталогов областных библиотек как части справочно-библиографического аппарата / М. А. Брискман, С. И. Копылов, Е. П. Щербакова // Тр. / Ленингр. библ. ин-т. – 1958. – Т. 4. – С. 153–172.
111. Бровкін А. Г. Універсальна наукова бібліотека в системі інформаційного обслуговування управлінських структур (на прикладі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / А. Г. Бровкін ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1996. – 194 арк.
112. Бродик З. Відділ науково-дослідної та інформаційно-довідкової роботи / Зоряна Бродик // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. пр. – Л., 2010. – Вип. 2 (18). – С. 292–303.
113. Буран В. Я. Бібліографія. Загальний курс : навч. посіб. для учнів культ.-освіт. училищ / В. Я. Буран, О. П. Довгопола, В. В. Пупченко ; за ред. В. Я. Бурана. – К. : Вища шк., 1984. – 215 с.
114. Бутитер О. Відділ автоматизованої обробки наукової інформації та комп'ютеризації / Олександр Бутитер // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. пр. – Л., 2010. – Вип. 2 (18). – С. 255–262.
115. Вальо М. Діяльність відділу наукової бібліографії 1963–2010 рр. / Марія Вальо // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. пр. / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника. – Л., 2010. – Вип. 2 (18). – С. 181–206.

116. Варганова Г. В. Довідково-пошуковий апарат галузевого НДІ в системі інформаційно-бібліографічного обслуговування регіону / Г. В. Варганова // Бібліотекознавство і бібліогр. – Х., 1987. – Вип. 27. – С. 89–95.

117. Варфоломеева М. В. Пропаганда бібліотечно-бібліографічних знань в академічних бібліотеках / М. В. Варфоломеева // Совет. библиогр. – 1975. – № 3. – С. 39–47.

118. Варюхина Л. Виртуальна справочно-інформаційна служба як нова услуга публичних бібліотек України / Л. Варюхина // Бібл. форум України. – 2005. – № 2. – С. 17–19.

119. Василенко О. М. Електронні ресурси як чинник оптимізації довідково-бібліографічного обслуговування / О. М. Василенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 204–210.

120. Василенко О. М. Україніка в базах даних ІНИОН / О. М. Василенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 455–462.

121. Васильєва Т. А. Место ГБЛ в системе справочно-библиографического обслуживания / Т. А. Васильева // Совет. библиогр. – М., 1986. – № 5. – С. 23–29.

122. Васильєва Т. А. О сущности справочно-библиографического обслуживания / Т. А. Васильева // Совет. библиогр. – 1984. – № 5. – С. 16–21.

123. Васильєва Т. А. Развитие теоретических представлений в области справочно-библиографической обслуживания в СССР (до 1959 г.) / Т. А. Васильева // Вопросы библиографоведения: состояние и тенденции развития общей ретроспективной библиографии и библиографического обслуживания специалистов в универсальных научных библиотеках. – М., 1983. – С. 115–132.

124. Васильєв О. В. Тематичний пошук наукової інформації медичного профілю / О. В. Васильєв // Медичні бібліотеки як соціальні інформаційні бази медичної науки та охорони здоров'я : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 14–16 трав. 2008 р., м. Чернівці / відп. ред. Р. І. Павленко ; Нац. наук. мед. б-ка України. – Чернівці, 2008. – С. 34–35.

125. Взаимодействие библиотек и подразделений научно-технической информации Академии наук СССР и Академий наук союзных республик в информационном обеспечении научно-исследовательской работы: аналит. справка и рекомендации по итогам изучения / Библ. Совет по естеств. наукам при Президиуме АН СССР; Б-ка по естеств. наукам АН СССР; БАН СССР; ЦНБ АН УССР; А. Г. Захаров (рук.), А. М. Маслов, В. А. Врубель, Ф. З. Шимченко, Г. А. Рытова. – М. ; К., 1986. – 25 с.

126. Вилегжаніна Т. Бібліотечна послуга в сучасному суспільстві : визначення пріоритетів для гарант. держ. фінансування / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2005. – № 3. – С. 4–6.

127. Вилегжаніна Т. До питання створення центру корпоративної каталогізації: підходи і перспективи / Т. Вилегжаніна, Є. Одинець // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С. 15–20.

128. Від XIX до XXI ст. : трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства: до 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12–14 жовт. 2011 р. / Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка»; [уклад. О. П. Куніч] ред. кол. : В. Д. Ракитянська [та ін.]. – Х. : РА «ІРІС», 2011. – 368 с.

129. Від Тимчасового Комітету для заснування Національної Бібліотеки Української Держави в м. Києві : [2 верес. 1918 р.] // Книж. вісн. – 1919. – № [1]. – С. 1–4; Бібл. вісн. – 1993. – № 3/4. – С. 10–14.

130. Власова С. А. Автоматизированная система обслуживания читателей научной библиотеки / С. А. Власова, Н. Е. Каленов // Науч.-техн. информ. ВИНТИ. Серия 1, Организация и методика информ. работы. – М., 1993. – № 2. – С. 16–19.
131. Войцехівська Г. А. Бібліографічна та довідково-інформаційна робота в архітектурно-будівельній галузі: науковий підхід / Г. А. Войцехівська // Наукова бібліотека: пріоритети розвитку та перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 24–25 верес. 2004 р.) : до 175-річчя ОДНБ ім. М. Горького / ОДНБ ім. М. Горького. – О., 2006. – С. 242–248.
132. Вормелл И. Критерии успеха и выживания информационных предпринимателей / И. Вормелл // Междунар. форум по информ. и документации. – 2000. – Т. 25, № 3. – С. 21–23.
133. Воройский Ф. С. Информатика. Энциклопедический словарь-справочник : введ. в совр. информ. и телекоммуникац. технологии в терминах и фактах / Ф. С. Воройский. – 3-е изд. – М. : Физматлит, 2006. – 767 с.
134. Воронцова И. В. Анализ результатов справочно-библиографической работы как обязательное условие совершенствования обслуживания ученых и специалистов / И. В. Воронцова // Эффективность информационно-библиографического обслуживания : сб. науч. тр. / БАН ССР. – Л., 1983. – С. 99–109.
135. Вохрышева М. Г. Библиографическая деятельность: структура и эффективность / М. Г. Вохрышева. – М., 1989. – 199 с.
136. Вохрышева М. Г. Структура библиографической практической деятельности / М. Г. Вохрышева // Совет. библиогр. – 1986. – № 5. – С. 50–58.
137. Всемирный саммит по информационному обществу (Женева, 2003 – Тунис, 2005) «Тунисское обязательство» / WSIS–05/TUNIS/DOC/7–R, 15.11.2005 : [пер. на рус.] // Библиотекведение. – 2006. – № 1. – С. 44–48. – Доступ к оригиналу: www.itu.int/wsIs
138. Всеукраїнська науково-практична конференція «Інформація, аналіз, прогноз – стратегічні важелі ефективного державного управління» / Укр. ін-т наук.-техн. і екон. інформації. – К., 2000. – 138 с.
139. Вугман И. С. Библиографическая работа в Одессе / И. С. Вугман // Библиография. – 1929. – № 2/3. – С. 99–100.
140. Выполнение устной библиографической справки в ЦНБ АН УССР : рекомендации / сост. : М. А. Маева, А. Л. Панова ; ЦНБ АН УССР. – К., 1985. – 9 с.
141. Высоцкая П. Ю. [Библиографическая картотека журнальных и газетных статей в ГПБ АН УССР] / П. Ю. Высоцкая // Библиотечно-библиографическая информация библиотек АН СССР и академий наук союзных республик. – М., 1961. – № 31. – С. 191–192.
142. Высоцкая П. Ю. Библиографические картотеки Центральной научной библиотеки АН Украинской ССР / П. Ю. Высоцкая, О. Я. Пишоха // Библиотечно-библиографическая информация библиотек АН СССР и АН союзных республик. – М., 1967. – № 3. – С. 24–37.
143. Ганопольська О. Довідково-бібліографічна робота масової бібліотеки / О. Ганопольська // Культ.-освіт. робота. – 1948. – Лют. (2). – С. 49–53.
144. Гиляревский Р. С. Виртуальная библиотека / Р. С. Гиляревский, О. А. Лавренова // Библиотечная энциклопедия. – М., 2007. – С. 264.
145. Гиляревский Р. С. Научная библиотека в эпоху электронных коммуникаций / Р. С. Гиляревский // Науч. и техн. б-ки. – 1998. – № 7. – С. 3–12.

146. Гинкен А. Идеальный библиотекарь: (Николай Федорович Федоров) / А. Гинкен // Гинкен А. О чтении и книгах. – СПб., 1914. – Вып. 3. – С. 146–168.
147. Глибицкая С. Б. Берегите ключ, или путь библиографии в Харьковском университете : (к 80-летию науч.-библиогр. отдела ЦНБ) / С. Б. Глибицкая // UNIVERSITATES: наука и просвещение. – 2006. – № 1. – С. 67–75.
148. Годкевич М. Книжкова палата й наукові бібліотеки / М. Годкевич // Бібліотечний збірник. – К., 1926. – Ч. 1. – С. 62–568.
149. Годкевич М. Центральний бібліографічний відділ в 1921 р. : (інформ. нарис) / М. Годкевич // Голос друку. – 1921 (1922). – Кн. 1. – С. 70–75.
150. Голд Д. Информационный работник: вклад в обеспечение конкурентоспособности / Д. Голд // Междунар. форум по информ. и документации. – 2000. – Т. 25, № 3. – С. 16–20.
151. Гольденберг Л. И. Научно-библиографична робота в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР / Л. И. Гольденберг // Вісн. АН УРСР. – 1969. – № 5. – С. 85–93.
152. Гончаренко Н. Н. Справочно-библиографический аппарат научных библиотек АН УССР : (обзор) / Н. Н. Гончаренко // Библиотеки АН СССР и академий наук союзных республик. – М., 1980. – Вып. 3. – С. 30–40.
153. Гордієнко Г. Л. Роль і значення бібліографії в суспільстві (історичний аспект) / Г. Л. Гордієнко. – К. : Наук. світ, 1999. – 47 с.
154. Горовий В. Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 18. – С. 36–48.
155. Горовий В. Зростаюча роль інформаційно-аналітичних служб у поширенні наукових знань / В. Горовий // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь : наук. пр. та матеріали конф. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 307–313.
156. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 2005. – 297 с.
157. Горовий В. СІАЗ: нова структура Бібліотеки / В. Горовий // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 50–52.
158. Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / Валерій Микитович Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [НВЦ НБУВ], 2010. – 356 с.
159. Гречихин А. А. Библиографическая эвристика: история, теория и методы информ. поиска: конспект лекции по курсу «Общая и книготорговая библиография» / А. А. Гречихин. – М. : Моск. полиграф. ин-т, 1984. – 48 с.
160. Гриффитс Х.-М. Почему сеть Web не является библиотекой / Хосе-Мария Гриффитс // Междунар. форум по информ. и документации. – 2000. – Т. 25, № 1. – С. 17–23.
161. Гриценко Н. Ф. Довідково-бібліографічне обслуговування користувачів науково-технічних бібліотек / Н. Ф. Гриценко, В. В. Гудзеватий // Національна сільськогосподарська бібліографія як складова програми інформатизації аграрної галузі України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., [7 груд. 2009 р., м. Київ] / УААН, ДНСГБ. – К., 2009. – С. 25–29.
162. Гуменюк М. П. Важная составная часть информационной работы библиотеки (о справочно-библиографической работе Львовской научной библиотеки

им. В. Стефаніка АН УССР) // Справочно-библиографическая работа в библиотеках. – М., 1977. – С. 70–78.

163. Гуменюк М. Українські бібліографи 19 – поч. 20 ст.: нариси про життя та діяльність / М. Гуменюк. – Х. : Ред.-вид. від. Книжк. палати УРСР, 1969. – 182 с.

164. Гутянський С. К. Информационно-библиографическое обеспечение научно-исследовательской работы в Академии наук УССР / С. К. Гутянський // Библиотека и научно-технический прогресс. – К., 1980. – С. 78–89.

165. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова ; Харк. держ. акад. культури. – Х.: ХДАК, 2005. – 295 с.

166. Давидова І. О. Бібліотечно-інформаційне виробництво: технологія інтелектуалізації та гуманізації / І. О. Давидова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 2. – С. 38–45.

167. Дараган О. П. Довідково-бібліографічний апарат ЦНБ АН УРСР / О. П. Дараган // 50 років Центральної наукової бібліотеки АН УРСР : матеріали ювіл. конф. – К. : Наук. думка, 1974. – С. 76–94.

168. Дараган А. П. О перестройке генерального систематического каталога по схеме библиотечно-библиографической классификации / А. П. Дараган, З. И. Рудая, И. К. Коновалова // Библиотечно-библиографическая информация библиотек Академии наук СССР и Академий наук союзных республик. – М., 1967. – № 2. – С. 30–54.

169. Дацькова Н. С. Друковані та електронні каталоги бібліотек як джерело бібліографічного пошуку / Н. С. Дацькова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 492–497.

170. Дворкина М. Я. Об изменении библиотечного обслуживания и о библиотечной философии / М. Я. Дворкина // Библиотековедение. – М., 1997. – № 5/6. – С. 20–28.

171. Деревянко Е. В. Навигаторы знания: будущее библиотечной и информационной профессии / Е. В. Деревянко // Библиотековедение. – 2000. – № 2. – С. 8–11.

172. Держава і право: електронні бібліографічні ресурси : путівник [Електронний ресурс] / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. : Н. І. Моїсеєнко, А. М. Колесніченко ; наук. ред. Т. В. Добко. – К., 2010. – 118 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/divisions/vdbo/monograf.html>. – Назва з екрана.

173. Держко І. З. Методи популяризації електронних журналів у наукових бібліотеках (на прикладі Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаніка) / І. З. Держко // Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України : зб. док. і матеріалів. – К., 2008. – Вип. 5. – С. 108–112.

174. Дзюба І. «Україні потрібна духовна аристократія» / Іван Дзюба ; розмову вів Ю. Залізняк // Універсум. – 2006. – Ч. 11/12. – С. 23–30.

175. Дияковський Ю. П. Зводний каталог українських бібліотек, як нехайна справа / Ю. П. Дияковський // Бібл. журн. – 1926. – Ч. 2/3. – С. 22–25.

176. Дияківський Ю. П. Про зводний каталог ВБУ та інших академічних бібліотек України / Ю. П. Дияківський // Бібл. журн. – 1925. – Ч. 8/10. – С. 29–32.

177. Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека : історична хроніка : рік заснування 1834 / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка ; [упоряд. Т. О. Абраїмова, Л. З. Горпиняк]. – Д. : ЕНЕМ, 2009. – 151 с.

178. Добко Т. В. Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування : анот. кат. / Т. В. Добко ; НАН України, НБУВ. – К., 1996. – 20 с.

179. Добко Т. В. Бібліографічна довідка в системі довідково-бібліографічного обслуговування : практ. посіб. / Т. В. Добко, М. А. Чиж, О. М. Василенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – 90 с.
180. Добко Т. В. Бібліографознавство / Т. В. Добко // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 641–644.
181. Добко Т. В. Бібліотекар у системі задоволення інформаційних запитів владних структур / Т. В. Добко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 145–152.
182. Добко Т. Бібліотечно-інформаційне обслуговування у бібліотеках Баварії / Т. Добко // Бібл. вісн. – 2000. – № 2. – С. 30–36.
183. Добко Т. В. Використання баз даних у довідково-бібліографічному обслуговуванні (з практики роботи ЦНБ ім. В. І. Вернадського) / Т. В. Добко // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи : міжнар. наук. конф., Київ, 10–12 жовт. 1995 р. – К., 1995. – С. 71–72.
184. Добко Т. В. Використання електронних інформаційних ресурсів в довідково-бібліографічному обслуговуванні / Т. В. Добко // Вісн. Книжк. палати. – 2003. – № 6. – С. 25–28.
185. Добко Т. В. Вплив Інтернету на довідково-бібліографічну діяльність: зарубіжний досвід і українська перспектива / Т. В. Добко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 35. – С. 24–38.
186. Добко Т. «Дванадцять років незалежності: інноваційний потенціал України» / Тетяна Добко // Молода нація : альманах. – 2003. – № 3 – С. 276–279.
187. Добко Т. В. До питання розвитку термінології бібліотечно-інформаційної сфери / Т. В. Добко // Вісн. Книжк. палати. – 2011. – № 8. – С. 13–16.
188. Добко Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне / Тетяна Добко // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 11–23.
189. Добко Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронну еру: розвиток навігаторської функції / Добко Тетяна // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 2–8.
190. Добко Т. В. Довідково-бібліографічне обслуговування в науковій бібліотеці / Т. В. Добко // Бібліотекознавство і бібліографія : респ. міжвід. наук.-метод. зб. / ХДІК. – 1988. – Вип. 28. – С. 73–80.
191. Добко Т. В. Довідково-бібліографічне обслуговування органів державної влади та управління України в ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України / Т. В. Добко // Бібліотека у демократичному суспільстві : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 21–23 листоп. 1995 р., м. Київ. – К., 1995. – С. 156–157.
192. Добко Т. В. Довідково-бібліографічне обслуговування у Національній бібліотеці ім. В. Вернадського: нові можливості бібліографічного пошуку / Т. В. Добко // Вісн. Книжк. палати України. – 1998. – № 1. – С. 15–17.
193. Добко Т. В. Електронні інформаційні ресурси з літературознавства : огляд, класифікація, проблеми використання / Т. В. Добко // Бібл. планета. – 2003. – № 4. – С. 6–9.
194. Добко Т. Електронні інформаційні ресурси провідних бібліотек Європи : можливості використання / Т. Добко, І. Архіпова, Н. Моїсеєнко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 154–163.
195. Добко Т. Енциклопедичний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: становлення і розвиток / Т. Добко // Українська енциклопедистика :

матеріали Другої міжнар. наук. конф. (м. Київ, 17 черв. 2011 р) : зб. ст. / НАН України, Ін-т енцикл. досліджень. – К., 2012. – 134–143.

196. Добко Т. В. Забезпечення інформаційних запитів користувачів довідково-бібліографічними ресурсами / Т. В. Добко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 25. – С. 67–75.

197. Добко Т. Звіт про Міжнародну наукову конференцію «Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів XXI ст.»: [про роботу секції «Новітні технології використання інформаційних ресурсів»] / Т. Добко // Бібл. вісн. – 2001. – № 1. – С. 26–28.

198. Добко Т. В. Информационное обеспечение предпринимательства в Национальной библиотеке Украины им. В. И. Вернадского / Т. В. Добко // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире : новые технологии и новые формы сотрудничества : материалы конф., Форос, Ялта, 1–9 июня 1996. – 1996. – Т. 2. – С. 70–72.

199. Добко Т. Інновації в системі бібліотечного сервісу / Т. Добко, Н. Каліберда, Т. Коваль // Бібл. вісн. – 2003. – № 6. – С. 13–17.

200. Добко Т. В. Інформаційні ресурси довідково-бібліографічного обслуговування: стан та проблеми використання / Т. В. Добко // Бібліографознавство: теорія і практика. – К., 1997. – С. 46–56.

201. Добко Т. В. Інформаційні ресурси Інституту наукової інформації США в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт / Т. В. Добко, Н. С. Дацькова, Н. І. Моїсеєнко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 322–359.

202. Добко Т. Інформаційно-бібліографічні ресурси культурології / Т. Добко // Вісн. Книжк. палати. – 2003. – № 7. – С. 24–27; № 9. – С. 25–27.

203. Добко Т. Кадри довідково-бібліографічних служб у контексті вимог інформаційного суспільства / Тетяна Добко // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 35–44.

204. Добко Т. В. Комп'ютерна правова бібліотека / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 36–37.

205. Добко Т. В. Міжнародний досвід довідково-бібліографічного забезпечення інформаційних запитів владних структур / Т. В. Добко // Наукові праці Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 61–66.

206. Добко Т. Платні інформаційні послуги у бібліотеках України: правові засади і практика / Т. Добко // Бібл. планета. – 2012. – № 4. – С. 18–22.

207. Добко Т. В. Платні послуги в системі бібліографічного обслуговування: теорія і практика / Т. В. Добко, М. А. Чиж // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 115–125.

208. Добко Т. В. Развитие библиографоведения в Украине: этапы и тенденции / Т. В. Добко // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. сб. – К., 2006. – Вип. 4. – С. 295–308.

209. Добко Т. Розвиток довідкової служби Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 30-річчя відділу довідково-бібліографічного обслуговування) / Тетяна Добко // Бібл. вісн. – 2010. – № 4. – С. 27–40.

210. Добко Т. В. СБО в електронну еру: доминирование навигаторской функции / Т. В. Добко // Библиография. – М., 2004. – № 4. – С. 11–16.

211. Добко Т. В. Система довідково-бібліографічного обслуговування у НБУВ: тенденції і перспективи розвитку / Т. В. Добко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 32. – С. 238–249.

212. Добко Т. В. Сітьове використання компакт-дисків у НБУВ / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 1997. – № 2. – С. 3–4.
213. Добко Т. В. Современное состояние информационного обслуживания в электронной среде : Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского / Т. В. Добко // Информационно-библиографическое обслуживание : сб. ст. / Рос. нац. б-ка. – СПб., 2008. – Вып. 2: Теория и практика. – С. 38–45.
214. Добко Т. В. Справочно-библиографическое обслуживание: традиции и новации / Т. В. Добко // Труды Международного библиографического конгресса (Санкт-Петербург, 21–23 сент. 2010 г.). – СПб., 2012. – Ч. 2: Библиография в помощь научным исследованиям. Библиографические ресурсы: общие проблемы теории и технологии формирования и использования. Информационно-библиографическое обслуживание. – С. 301–309.
215. Добко Т. В. Справочно-библиографическое обеспечение потребностей науки в Украине / Т. В. Добко // Роль книгоиздания в развитии международных научных и культурных контактов : материалы междунар. науч. конф. (Москва, 21–23 сент. 2005 г.). – М. : Наука, 2005. – С. 107–109.
216. Добко Т. В. Створення та використання бази даних з питань ринкової економіки у ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України / Т. В. Добко // Бібліотека у демократичному суспільстві : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 21–23 листоп. 1995 р., Київ. – К., 1995. – С. 117–118.
217. Добко Т. Сучасний розвиток бібліографічної Сковородіани / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 2007. – № 3. – С. 9–13.
218. Добко Т. В. Твори українських письменників у перекладах іншими мовами (шляхи бібліографічного пошуку: від традиційних джерел – до сучасних інформаційних технологій) / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 1997. – № 3. – С. 20–21.
219. Добко Т. В. Тенденції розвитку довідково-бібліографічного обслуговування / Т. В. Добко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 128–136.
220. Довгань К. За большевистский библиотечный каталог / К. Довгань // Красный библиотечарь. – 1936. – № 8. – С. 23–36.
221. Довідково-бібліографічна робота районної бібліотеки : (метод. посіб.) / склад.: Г. Б. Гальперіна [та ін.]. – Х. : Вид-во Книжк. палати УРСР, 1955. – 40 с.
222. Довідник бібліотекаря : зб. керівних матеріалів з питань бібліотечної роботи / складачі: В. С. Дідур, С. Й. Мінц, З. А. Печенізька, І. В. Шажко. – Х. : Ред.-вид. від. Книжк. палати УРСР, 1967. – 238 с.
223. Довідник бібліотекаря: керівні матеріали з питань бібліотечної роботи / уклад. : В. С. Дідур, Л. Л. Макаренко, С. Й. Мінц [та ін.]. – Х.: Ред.-вид. від. Книжк. палати УРСР, 1971. – 394 с.
224. Довідник бібліотекаря: керівні матеріали з питань бібліотечної роботи / уклад. – Х. Ред.-вид. від. Книжк. палати, 1977. – 395 с.
225. Доклады и отчеты (Новая серия). Вып. 2. / Рус. Библиол. о-во. – СПб., 1913. – 71 с.
226. Дорогунцов С. Освітня сфера в інформаційному суспільстві / С. Дорогунцов, В. Куценко // Вісн. НАН України. – 2002. – № 11. – С. 3–10.
227. Дригайло В. Г. Технология работы библиотеки : науч.-практ. пособие / В. Г. Дригайло. – М.: Либерия-Бибинформ, 2009. – 544 с.

228. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. : монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К. : [Б. в.], 2009. – 530 с.

229. Дубровіна Л. А. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 1998. – 337 с.

230. Дубровіна Л. А. Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 1941–1964 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : Наук. думка, 2003. – 357 с.

231. Дубровіна Л. А. Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 1965–1991 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 373 с.

232. Дубровський В. В. Організація мережі наукових бібліотек УСРР та найближчі завдання в їхній роботі / В. В. Дубровський // Бібліотечний збірник / Всенар. б-ка України при Укр. акад. наук. – К., 1926. – Ч. 1 : Праці Першої Конференції Наукових Бібліотек. – С. 10–16.

233. Дусинській И. Въ ожиданіи давно назревшей реформы: (к вопросу о матеріальномъ и служебномъ положеніи личного состава нашихъ университетскихъ библиотекъ въ связи съ предстоящимъ введеніемъ новыхъ штатовъ) / Ив. Дусинській // Изв. Одес. библиогр. о-ва при Новорос. ун-те. – Одесса, 1914. – Т.3, вып. 2 (март/апр.). – С. 65–88.

234. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Т. В. Добко [та ін.]] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2011. – 247 с.

235. Електронні ресурси бібліотек: за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. дир. держ. та обл. універс. наук. б-к, 14–17 жовт. 2003 р. / Кіровоград. обл. упр. культури обл. держ. Адміністрації, Кіровоград. обл. універс. наук. б-ка ім. Д. І. Чижевського. – Кіровоград, 2003. – 144 с.

236. Ерохо Т. Справочно-библиографическое обслуживание пользователей в виртуальной среде: зарубежный опыт и перспективы развития в НББ / Т. Ерохо // Библиотечный мир. – Минск, 2005. – № 4. – С. 10–13.

237. Євсєєв О. І. Громадські засади в бібліотечній роботі / О. І. Євсєєв // Бібліотекознавство та бібліогр. – Х., 1964. – Вип. 1. – С. 3–13.

238. Євтух О. Надбання і проблеми інформаційної епохи / О. Євтух // Вісн. НАН України. – 2004. – № 8. – С. 7–13.

239. Єфремов С. Про пошану до книги / С. Єфремов // Книгар. – 1918. – Чис. 5. – Стб. 251–254.

240. Єфіменко Г. В. Довідково-бібліографічна діяльність ДІБ України в процесі сприяння духовному розвитку та національному самоусвідомленню її користувачів / Г. В. Єфіменко // Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 3–5 черв. 2008 р., м. Київ / Укр. центр культур. дослідж. – К., 2009. – С. 250–255.

241. Жабін О. Бібліотечні технології інформаційного сервісу та інтеграція науково-інформаційних ресурсів / О. Жабін, Л. Костенко // Бібл. вісн. – 2004. – № 6. – С. 17–22.

242. Жабко Е. Д. Информационное обучение читателей крупных библиотек в процессах справочного обслуживания / Е. Д. Жабко // Проблемы националь-

ных библиотек и региональных библиотечных центров. – М., 1993. – Вып. 2. – С. 134–163.

243. Жабко Е. Д. Онлайнное СБО: особенности развития / Е. Д. Жабко // Библиография. – 2005. – № 3. – С. 3–11.

244. Жабко Е. Д. Предоставление деловой информации в Британской библиотеке / Е. Д. Жабко // Науч. и техн. б-ки. – М., 1996. – № 9. – С. 30–38.

245. Жабко Е. Д. Справочно-библиографическое обслуживание в электронной среде: теория и практика : монография / Е. Д. Жабко ; Рос. нац. б-ка. – СПб., 2006. – 387 с.

246. Жабко Е. Д. Справочное обслуживание в сетевой среде: от локального обслуживания к национальным корпоративным службам [Электронный ресурс] / Е. Д. Жабко. – Режим доступа: // www.library.ru/help/theory/zhabko.php. – Загл. с экрана.

247. З діяльності Тимчасового Комітету для заснування Всенародної (Національної) Бібліотеки // Книжк. вісн. – 1919. – № [1]. – С. 8–14.

248. З діяльності т. Комітету для заснування Всенародної (Національної) Бібліотеки // Книжк. вісн. – 1919. – № [2]. – С. 14–18.

249. Загальна статистика порталу Бібліотеки [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського / О. Жабін, Л. Костенко, Д. Соловяненко : веб-сайт. – Електрон. дані та прогн. – К., 2011. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/library/webstat.html>. – Назва з екрана.

250. Зайченко Н. Я. Використання бібліографічних БД на CD-ROM у інформаційно-обслуговуванні читачів / Н. Я. Зайченко // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : міжнар. наук. конф. : тези доп. – К., 1996. – С. 70–71.

251. Зайченко Н. Я. Наукова періодика у реферативних ресурсах НБУВ / Н. Я. Зайченко // Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2007 році: інформ.-аналіт. огляд. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 44–52.

252. Закон про утворення фонду «Національної бібліотеки Української держави» // Бібл. вісн. – 1993. – № 3/4. – С. 12.

253. Захарова Н. Б. Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2008) : дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Захарова Наталя Борисівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 218 арк.

254. Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. – К. : Друк. Укр. Наук. Т-ва, 1919. – IV, 87, XXXIV с.

255. Звіт про діяльність Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського і бібліотек наукових установ НАН України за [1995–1999 рр.] / НАН України, НБУВ. – К., 1996–2000.

256. Звіт про бібліотечно-бібліографічну та інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в 2010 році / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; О. О. Ісаєнко, С. М. Масловська, Л. Й. Костенко ; відп. ред. О. М. Василенко. – К., 2011. – 69 с.

257. Звіт про бібліотечно-бібліографічну та інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2011 рік / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. : О. М. Василенко, О. О. Ісаєнко, Ж. В. Самохіна та ін. ; відп. ред. О. М. Василенко. – К., 2012. – 69 с.

258. Звіт про роботу колективу Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника у 2009 році / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника. – Л., 2010. – [114 арк.].

259. Звіт про роботу колективу Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника у 2010 році / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника. – Л., 2011. – [113 арк.].

260. Здобнов Н. В. Избранное : тр. по библиографоведению и книговедению / Н. В. Здобнов. – М. : Книга, 1982. – 247 с.

261. Зотова В. Методичні підходи до інформаційно-бібліографічного обслуговування читачів у режимі «запит–відповідь» / Вікторія Зотова // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. – К., 2006. – С. 83–88.

262. Зотова В. Організаційні засади формування довідко-бібліографічної служби в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського / Вікторія Зотова // Вісн. Книжк. палати. – 2002. – № 12. – С. 29–30.

263. Зотова В. А. Становлення інформаційно-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського у 1918–1930-х рр. / В. А. Зотова // Зб. наук. пр. Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв. – К., 2009. – Вип. 25 : Питання культурології. – С. 43–50.

264. Зотова В. Формування системи інформаційного обслуговування в режимі «запит–відповідь» у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (1918–1924) / Вікторія Зотова // Вісн. Книжк. палати. – 2004. – № 3. – С. 36–38.

265. Зюба Л. А. Формування системи бібліотечно-бібліографічного обслуговування читачів ЦНБ АН УРСР / Л. А. Зюба // 50 років Центральної наукової бібліотеки АН УРСР : матеріали ювіл. конф. – К., 1974. – С. 39–45.

266. Игумнова Н. П. Библиографическая деятельность библиотек в 12-й пятилетке / Н. П. Игумнова, Т. Я. Кузнецова // Совет. библиогр. – 1986. – № 2. – С. 5–14.

267. Иениш И. Е. Библиографический поиск в научной работе : справ. пособие-путеводитель / И. Е. Иениш. – М. : Книга, 1982. – 247 с.

268. Иениш Е. В. Классификация и учет библиографических запросов специалистов / Е. В. Иениш // Совет. библиогр. – 1973. – № 1. – С. 26–41.

269. Иениш Е. В. Подготовка читателей к комбинированному использованию традиционных и нетрадиционных возможностей удовлетворения информационных потребностей / Е. В. Иениш // Общее и специфическое в информационных потребностях и условиях их удовлетворения : сб. науч. тр. – Л., 1983. – Вып. 3. – С. 37–50.

270. Информатизация : понятийный словарь терминов и аббревиатур / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти, Донец. нац. ун-т ; под ред. Л. С. Винарика, М. И. Крулькевич. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2006. – 208 с.

271. Информационно-библиографическое обслуживание. Вып. 2. Теория и практика / науч. ред. Е. Д. Жабко ; Рос. нац. б-ка. – СПб., 2008. – 192 с.

272. Информационное обеспечение науки. Новые технологии : сб. науч. тр. / под ред. Н. Е. Калёнова. – М., 1997. – 163 с.

273. Информационное обслуживание в библиотеках: электронные библиографические ресурсы : науч.-метод. пособие / Н. В. Абакшева [и др.] ; науч. ред. Е. Д. Жабко ; Рос. нац. б-ка, Рос. библ. ассоц. – СПб., 2009. – 200 с.

274. Информационный указатель библиографических работ, выполненных библиотеками и научными учреждениями АН УССР в 1985 году и запланированных на 1986–1990 гг. / АН УССР, ЦНБ. ; сост. Р. С. Жданова. – К., 1986. – 52 с.
275. Исакович В. Лекции по библиографии и библиотековедению въ Британскомъ Музее / Владимир Исакович // Изв. Одес. библиогр. о-ва при Новорос. ун-те. – Одесса, 1913. – Т. 1 : 1911–12, вып. 1. – С. 144–148.
276. История Библиотеки Академии наук СССР, 1714–1964 / авт. кол.: С. П. Луппов, А. И. Копанев, М. В. Кукушкина. – М. ; Л. : Наука, 1964. – 599 с.
277. История библиотечного дела в СССР : документы и материалы : ноябрь 1920–1929 / сост.: Л. Д. Дергачева [и др.]. – М. : Книга, 1979. – 294 с.
278. История Государственной Ордена Трудового Красного Знамени Публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Л. : Лениздат, 1963. – 435 с.
279. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР / Акад. наук УССР, Центр. науч. б-ка. – К. : Наук. думка, 1979. – 226 с.
280. Іваницький В. Ф. Науково-дослідча праця в галузі книгознавства та бібліотекознавства у зв'язку з підготуванням бібліотекарів та встановленням аспірантури при наукових бібліотеках / В. Ф. Іваницький // Бібліотечний збірник / Всенар. б-ка України при Укр. акад. наук. – К., 1926. – Ч. 1 : Праці Першої Конференції Наукових Бібліотек. – С. 29–39.
281. Іванченко М. Всенародня бібліотека України при ВУАН / М. Іванченко // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – 1930. – № 4. – С. 99–103.
282. Іванченко М. Всенародна бібліотека України при ВУАН за 1927/28 р. / М. Іванченко // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – К., 1929. – № 3. – С. 107–110.
283. Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку / В. О. Ільганаєва ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 1996. – 254 с.
284. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій / [О. С. Онищенко та ін.] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 222 с.
285. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості [Електронний ресурс]: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД. – 2010. – 64 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dubov_infsus-31058.pdf. – Назва з екрана.
286. Інформаційний показник неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України. 1996–2001 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; уклад. І. М. Архіпова ; ред.: Т. В. Добко, М. А. Чиж. – К., 2002. – 33 с.
287. Інформація, аналіз, прогноз – стратегічні важелі ефективного державного управління : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. / Укр. ін-т наук.-техн. і екон. інформації. – К., 2001. – 244 с.
288. Інформація про використання передплатених онлайн-научно-інформаційних ресурсів [Електронний ресурс] / НБУВ : [офіц. веб-сайт.]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/online-2011>. – Назва з екрана.
289. Ісаєнко О. Інноваційні бібліотечні технології інформаційного обслуговування / Олександр Ісаєнко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 157 с.
290. Історія Академії наук України (1918–1993). – К. : Наук. думка, 1984. – 318 с.

291. Калишевский А. И. Библиография в применении к академическим библиотекам / А. И. Калишевский // Труды Первого Всероссийского Съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1-го по 7 июня 1911 г. – СПб., 1911. – Ч. 2. – С. 111–114.

292. Каліберда Н. Ю. Система обслуговування читачів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: історія формування та тенденції розвитку (1918 – початок 90-х років) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Н. Ю. Каліберда ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1999. – 198 арк.

293. Каліберда Н. Ю. Формування системи обслуговування читачів Національної бібліотеки України (перше десятиліття існування). Н. Ю. Каліберда // Бібл. вісн. – 1993. – № 3/4. – С. 12–16.

294. Канюка О. А. Використання традиційних та сучасних форм довідково-інформаційного обслуговування користувачів / О. А. Канюка // Бібліотеки Закарпаття в добу перемін : матеріали міжвід. наук.-практ. конф., присвяч. 65-річчю Закарпат. ОУНБ / Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. ОУНБ. – Ужгород, 2010. – С. 88–97.

295. Карбо Т. Библиотекарь в большой семье информационных профессий: американская перспектива // Междунар. форум по информ. и документации. – 1999. – Т. 24, № 3. – С. 23–26.

296. Карклина Н. Значение, задачи и содержание справочно-библиографического обслуживания / Н. Карклина // Красный библиотекарь. – 1938. – № 9. – С. 39–48.

297. Карклина Н. Как вести справочно-библиографическую работу в библиотеке / Н. Карклина // Красный библиотекарь. – 1937. – № 3. – С. 89–93.

298. Карклина Н. И. Справочно-библиографическая работа крупной универсальной библиотеки : (основные вопросы организации и методики) : дис. ... канд. пед. наук / Н. И. Карклина ; Моск. гос. библ. ин-т. – М., 1942. – 254 л.

299. Карклина Н. Справочно-библиографическая работа массовой библиотеки / Н. Карклина ; Науч.-исслед. ин-т библиотековедения и рек. библиогр. – М., 1939. – 56 с.

300. Карпінська О. Виставочно-консультативний відділ ВБУ / О. Карпінська // Бібл. журн. – 1925. – Ч. 6/7. – С. 44–47.

301. Карплюк О. В. Повнотекстові бази даних сучасного законодавства України: порівняльний аналіз / О. В. Карплюк // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 482–491.

302. Каспін Л. Перший Всеукраїнський бібліотечний з'їзд / Л. Каспін // Шлях освіти. – 1926. – № 8–9. – С. 164–171.

303. Каталоги Центральной научной библиотеки : справочник / сост. : А. П. Драган, М. Я. Каганова ; отв. ред. Ф. З. Шимченко. – К. : Наук. думка, 1981. – 78 с.

304. Кац Р. С. Библиографическая работа государственной исторической библиотеки УССР: (к празднованию 300-летия воссоединения Украины с Россией) / Р. С. Кац // Совет. библиогр. – 1954. – Вып. 36. – С. 82–86.

305. Кирпичева И. К. Библиография в помощь научной работе : метод. и справ. пособие / И. К. Кирпичева ; под ред. П. Н. Беркова. – Л., 1958. – 480 с.

306. Кирпичева И. К. Пропаганда библиотечно-библиографических знаний / И. К. Кирпичева // Советское библиотечное дело по справочно-библиографической работе, 23–25 янв. 1961 г. : сб. материалов / М-во культуры РСФСР, ГБЛ. – М., 1962. – С. 77–96.

307. Кислюк Л. Удосконалення технологій бібліотечного та довідково-бібліографічного обслуговування бібліотек вищих навчальних закладів у перехідний період / Л. Кислюк // Вісн. Книжк. палати. – 2011. – № 3. – С. 38–41.
308. Ківшар Т. І. Головні напрямки бібліотечної політики в добу української революції 1917–1919 рр. / Т. І. Ківшар // Архівна та бібліотечна справа в Україні в добу визвольних змагань (1917–1921 рр.) : зб. наук. пр. – К., 1998. – С. 93–99.
309. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1926 рр.) / Т. І. Ківшар. – К.: Логос, 1996. – 344 с.
310. Клеменова О. Справочно-библиографическое бюро Всесоюзной библиотеки им. Ленина // Красный библиотечарь. – 1938. – № 9. – С. 53–61.
311. Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. док. и материалов. 1917–1941 / сост.: Л. И. Гольденберг, Т. Н. Кольяк, Е. М. Кравец [и др.] ; редкол.: Б. П. Ковалевский, А. А. Ирлин, Н. Ф. Кодак [и др.] ; АН УССР, Центр. науч. б-ка, Книж. палата УССР им. И. Федорова. – К. : Наук. думка, 1985. – 478 с.
312. Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. док. и материалов. 1941–1984 / сост.: Л. И. Гольденберг, А. С. Беляев, В. П. Колесников [и др.] ; редкол.: Н. И. Сенченко, А. А. Ирлин, Н. Ф. Кодак [и др.] ; АН УССР, Центр. науч. б-ка, Книж. палата УССР им. И. Федорова. – К. : Наук. думка, 1986. – 564 с.
313. Книговедение : энцикл. слов. / редкол. : Н. М. Сикорский [гл. ред. и др.]. – М. : Совет. энцикл., 1982. – 664 с.
314. Кобзаренко А. 45 років працюємо заради дитини / Анастасія Кобзаренко // Світ дитячих бібліотек. – 2012. – № 1. – С. 2–3.
315. Ковалевский Б. П. Состояние и перспективы развития системы информационно-библиографических изданий в Академии наук Украинской ССР / Б. П. Ковалевский // Информационно-библиографическое обслуживание читателей. – М., 1982. – С. 44–51.
316. Ковалевський Ю. Правила карткографії / Юр. Ковалевський ; Укр. наук. ін-т книгознавства. – К. : Село-Книга, 1923. – 69 с.
317. Ковалевський Ю. Теоретичні підстави бібліографічної класифікації / Ю. Ковалевський. – Х. : Держ. вид-во України, 1922. – 27 с.
318. Кодекс етики бібліотекаря : затв. конф. Укр. бібл. асоц. 30 трав. 1996 р. // Українська бібліотечна асоціація : документи і матеріали. – 5-те вид, допов. і перероб. / уклад. : В. С. Пашкова, Т. В. Добко, В. Г. Дригайло. – К., 2010. – С. 48–49.
319. Кожешкурт В. І. Формування та розповсюдження баз даних науково-технічної інформації в Україні / В. І. Кожешкурт, В. М. Лещенко // Реєстрація, зберігання і обробка даних. – 1999. – Т. 1, № 1. – С. 104–109.
320. Козлова А. А. Библиотеки Германии: опыт работы / А. А. Козлова, Н. Б. Черная // Медиатека и мир. – 2011. – № 3. – С. 30–34.
321. Козловський В. О. Бібліотекознавство в УРСР за період 1917–1927 років / В. О. Козловський // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – 1928. – № 2. – С. 3–14.
322. Козловський В. О. Спільні каталоги. Їх завдання і проблеми організації // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – 1927. – № 1. – С. 14–41; 1928. – № 2. – С. 35–49.
323. Колесник Е. А. Библиографическая доработка читательских требований в Центральной научной библиотеке Украинской ССР / Е. А. Колесник // Оптимизация работы по обслуживанию читателей : сб. науч. тр. – М., 1985. – С. 98–104.

324. Колеснікова В. Бібліотека Інституту археології / В. Колеснікова, Н. Михайлова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 155–174.
325. Колесніченко А. Бібліографічні показники: огляд електронних ресурсів / А. Колесніченко // *Україна : події, факти, коментарі*. – 2008. – № 4. – С. 94–99.
326. Колесніченко А. М. Електронні довідково-бібліографічні ресурси з історії та права // *Україна : події, факти, коментарі*. – 2009. – № 14. – С. 66–69.
327. Колин К. К. Россия на пути в информационное общество / К. К. Колин // *Библиотекведение*. – 2000. – № 3. – С. 34.
328. Коломиец П. Е. Информационно-библиографическая работа медицинских библиотек Украины / П. Е. Коломиец // *Совет. библиогр.* – 1958. – Вып. 49. – С. 53–57.
329. Колубовський Я. По першорядних книгозбірнях / Як. Колубовський // *Книж. вісн.* – 1919. – № [1]. – С. 45–53.
330. Комарова Н. Мобильное справочно-информационное обслуживание как способ максимального приближения информационных ресурсов к пользователям библиотеки / Н. Комарова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 108–117.
331. Компендиум передовой практики в области поощрения развития, основанного на знаниях / ООН ; Европ. эконом. комиссия. – Нью-Йорк ; Женева : ООН, 2008. – ix, 70 с.
332. Комплектование справочно-библиографического фонда универсальной научной библиотеки : метод. рекомендации / сост. : О. М. Тюрина, Т. В. Майстрович, Е. И. Усачева ; ГБЛ. – М., 1986. – 39 с.
333. Кондра С. Завдання української журнальної бібліографії / С. Кондра // *Книгар.* – 1918. – Чис. 15. – Стб. 877–884.
334. Кондратенко О. О. Проблеми впровадження корпоративної бібліотечної каталогізації в Україні / О. О. Кондратенко // *Вісн. ХДАК*. – 2003. – Вип. 11. – С. 228–235.
335. Кордт В. О. Про Національну бібліотеку Української держави / В. О. Кордт // *Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві*. – К., 1919. – С. 9–11.
336. Корецька Л. Довідково-бібліографічна робота з патентною літературою в Державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка / Л. Корецька // *Бібліотекознавство та бібліогр.* – 1969. – Вип. 6. – С. 44–51.
337. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період : нариси / І. І. Корнейчик. – Х. : Ред.-вид. від. Книжк. палати УРСР, 1971. – 374 с.
338. Королевич Н. Ф. Українські бібліографи ХХ ст. : навч. посіб. для ін-тів культури України / Н. Ф. Королевич. – К. : Книжк. палата України, 1998. – 327 с.
339. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Г. М. Швецова-Водка, Г. В. Сілкова, Л. О. Черепуха [та ін.]. – К. : Книжк. палата України, 1999. – 116 с.
340. Коршунов О. П. Библиография : теория, методология, методика / О. П. Коршунов. – М. : Книга, 1986. – 287 с.
341. Коршунов О. П. Библиографоведение : общий курс / О. П. Коршунов. – М. : Книга, 1990. – 232 с.
342. Коршунов О. П. Проблемы общей теории библиографии : монография / О. П. Коршунов. – М. : Книга, 1975. – 191 с.

343. Косолапов В. В. Оптимизация научно-исследовательской деятельности / В. В. Косолапов, А. Н. Щербань. – К. : Наук. думка, 1971. – 298 с.
344. Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.
345. Костенко Л. Бібліотечні електронні інноваційні технології / Л. Костенко // Бібл. вісн. – 2003. – № 6. – С. 36–38.
346. Костенко Л. Системи реферування української наукової літератури [Електронний ресурс] / Л. Костенко, Н. Зайченко // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – К. : НБУВ, 1998–2012. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/library/ref.html>. – Назва з екрана.
347. Кострова М. В. Форми і методи довідково-бібліографічного обслуговування у відділі бібліографії ЛНБ ім. В. Стефаника АН України / М. В. Кострова // Записки ЛНБ ім. В. Стефаника АН України. – 1993. – Вип. 1. – С. 111–120.
348. Котляревській А. На память будущим библиографамъ: заметка о библиографии въ отношеніи науки о русской старине и народности / А. Котляревській // Отеч. записки. – 1862. – Т. 145, № 11. – С. 78–86.
349. КПСС о культурно-просветительной работе. – 2-е изд., доп. / сост. Л. С. Фрид. – М. : Совет. Россия, 1972. – 280 с.
350. Краткий обзор последних номеров «Журнала ИФЛА» // Новости Рос. комитета ИФЛА. – 2002. – № 32. – С. 2–8.
351. Кревецкий І. І. Національна бібліотека Української держави / І. І. Кревецкий // Укр. книгознавство. – Подєбрати, 1922. – № 3. – С. 3–4.
352. Куделько Е. В. Довідник з бібліотекознавства і бібліографії / Е. В. Куделько, С. Й. Мінц ; під ред. М. П. Бронштейн. – Х. : Ред.-вид. від Книжк. палати УРСР, 1969. – 245, [4] с.
353. Кулаковська Т. Л. Бібліотечно-інформаційна система НАН України: (20-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.): автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.08 / Кулаковська Тетяна Леонтіївна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 20 с.
354. Кулаковська Т. Л. Бібліотечно-інформаційна система НАН України: (20-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис... канд. іст. наук : 07.00.08 / Кулаковська Тетяна Леонтіївна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 244 арк.
355. Кулаковська Т. Бібліотечно-інформаційна система НАН України: стан, основні завдання, перспективи (огляд діяльності у 1999–2003 рр.) / Т. Кулаковська // Бібл. вісн. – 2004. – № 1. – С. 2–10.
356. Кулаковська Т. Розвиток науково-інформаційної діяльності НАН України : пріоритети і перспективи / Т. Кулаковська // Бібл. вісн. – 2005. – № 3. – С. 17–25.
357. Кулаковская Т. Л. Роль библиотек научно-исследовательских учреждений НАН Украины в информационной поддержке научных исследований / Т. Л. Кулаковская // Библиотеки национальных академий наук : пробл. функционирования, тенденции развития. – К., 2003. – Вып. 2. – С. 101–117.
358. Кучмаренко В. А. З історії формування бібліотек установ Української Академії наук та значення академічних видань у цьому процесі (1918–1930 рр.) / В. А. Кучмаренко, С. В. Старовойт // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – К., 2006. – Вип. 15. – С. 77–87.

359. Кушнарєнко О. М. Веб-сайт як засіб локального і глобального довідково-бібліографічного обслуговування користувачів // О. М. Кушнарєнко // Вісн. ХДАК. – 2002. – Вип. 9. – С. 119–123.
360. Лавренова О. А. Электронная библиотека / О. А. Лавренова // Библиотечная энциклопедия. – М., 2007. – С. 1186–1188.
361. Лазорєнко Ю. Розвиток корпоративної взаємодії сільськогосподарських бібліотек територіальних об'єднань в Україні / Юлія Лазорєнко // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 32–37.
362. Лебєдюк О. Бібліотека ВНЗ як центр довідково-інформаційного обслуговування студентів / О. Лебєдюк // Вісн. Книжк. палати. – 2008. – № 11. – С. 15–17.
363. Лебєдюк О. О. Довідково-бібліографічне забезпечення науково-дослідницької роботи студентів вищого педагогічного закладу / О. О. Лебєдюк // Вісн. Харк. держ. академії культури : зб. наук. пр. – Х., 2006. – Вип. 18. – С. 181–186.
364. Левин Г. Л. Библиографический поиск : теоретический аспект / Г. Л. Левин // Библиотековедение. – 2000. – № 4. – С. 47–50.
365. Лєонов В. П. Пространство библиотеки : библ. симфония / В. П. Лєонов. – М. : Наука, 2003. – 123 с.
366. Лєонов В. П. Besame mucho: путешествие в мир книги, библиографии и библиофильства / В. П. Лєонов ; Б-ка, РАН. – СПб., 2008. – 268 с.
367. Линниченко И. А. Задачи библиографии / И. А. Линниченко // Изв. Одес. библиогр. о-ва при имп. Новорос. ун-те. – Одесса, 1913. – Т. 1: 1911–12, вып. 1. – С. 10–18.
368. [Лісник] Ф. Л. Харківська науково-педагогічна бібліотека / Ф. Л. // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – К., 1929. – № 3. – С. 110–113.
369. Літературне життя // Книгар. – 1918. – Ч. 12/13. – С. 794.
370. Лобузїна К. Електронний каталог НБУВ : проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища / Катєрина Лобузїна, Андрій Клочок // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 3–10.
371. Лобузїна К. В. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катєрина Лобузїна ; відп. ред. О. С. Онищенко ; Нац. акад. наук. України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 249, [1] с.
372. Ловцов А. И. Информационные обслуживание программ научно-технического прогресса Международным центром научной и технической информации / А. И. Ловцов // Пробл. информ. систем. – М., 1989. – № 7. – С. 29–39.
373. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 157 с.
374. Лукин-Эрвиц В. Методы справочной работы в библиотеке / В. Лукин-Эрвиц // Красный библиотекарь. – 1924. – № 8. – С. 18–21.
375. Лутковський В. Робота з читачами у каталогів / В. Лутковський // Журн. Б-ки АН УРСР. – 1946. – № 2. – С. 21–25.
376. Лутовинаова В. І. Теоретико-методичні засади та історія розвитку української рекомендаційної бібліографії (XI–XX ст.) / В. І. Лутовинаова. – К. : Книжк. палата України, 2002. – 148 с.
377. Маєва М. А. Организация, ведение и использование фонда письменных библиографических справок (списков), выполненных ЦНБ им. В. И. Вернадского и библиотеками системы АН Украины : инструкция / М. А. Маєва. – К., 1979. – 14 с.

378. Макаренко Л. Л. Сводная библиографическая картотека по истории городов и сел Украины / Л. Л. Макаренко // Совет. библиогр. – 1965. – № 4. – С. 46–51.
379. Малолетова Н. И. Міжнародний книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2008. Започаткування. Становлення. Розвиток / Н. И. Малолетова, Р. Л. Красій ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 144 с.
380. Малолетова Н. И. Німецька національна бібліотека у Лейпцигу: основні напрями діяльності / Н. И. Малолетова // Бібл. вісн. – 2010. – № 6. – С. 34–39.
381. Малолетова Н. И. Работа над ретроспективным сводным каталогом «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР, 1708–1975» / Н. И. Малолетова // Научная систематизация и каталогизация. – М., 1980. – С. 76–91.
382. Мангутова С. Д. Виртуальный путеводитель по библиографическим пособиям и справочникам: традиции и новые возможности / С. Д. Мангутова // Вопросы библиографоведения / Рос. гос. б-ка. – М. : Пашков дом, 2005. – Вып. 14. Библиография в современной электронной среде : (материалы семинара). – С. 107–112.
383. Мангутова С. Д. Электронный путеводитель по библиографическим источникам / С. Д. Мангутова // Мир библиогр. – 2004. – № 4. – С. 28–29.
384. Маранц І. Довідково-бібліографічна робота в бібліотеці / І. Маранц ; АН УРСР, Бібліотека. – К., 1939. – 12 с.
385. Материалы ГПНТБ СССР о справочно-информационных фондах. Замечания к «Положению о справочно-информационных фондах органов информации». – М. : ГПНТБ, 1964. – 50 с.
386. Матлина С. Г. Библиотечное обслуживание: мифы и реальность / С. Г. Матлина // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1991. – № 8. – С. 3–7.
387. Матусевич В. В. Діяльність Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ в 1925–1933 рр. / В. В. Матусевич ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 121 с.
388. Матюшенко В. С. Справочно-библиографические источники информации на службе здравоохранения / В. С. Матюшенко, С. Н. Булах, Н. А. Байнберг // Интеграция библиотечной науки и практики в Украинской ССР : сб. науч. тр. / ГРБ УССР им. КПСС. – К., 1988. – С. 24–27.
389. Маяковський Я. Л. Система посад у наукових бібліотеках, їх номенклатура й тарифікація / Я. Л. Маяковський // Бібліотечний збірник / Всенар. б-ка України при Укр. акад. наук. – К., 1926. – Ч. 1: Праці Першої Конференції Наукових Бібліотек. – С. 141–148.
390. Медведев Ю. Б. Справочно-библиографическая работа Книжной палаты УССР / Ю. Б. Медведев // Совет. библиогр. – 1956. – Вып. 44. – С. 64–69.
391. Меженко Ю. Актуальні питання української бібліографії / Ю. Меженко // Життя й революція. – 1927. – № 9. – С. 284–287.
392. Меженко Ю. (Іванов). Бібліотечна техніка / Юр. Меженко (Іванов). – К. : Держ. вид-во, 1922. – 52 с.
393. Меженко Ю. Всенародня бібліотека України / Юр. Меженко // Вісти Київ. Губерн. Револ. Комітету. – 1921. – 24 лют. (№ 85).
394. Меженко Ю. Государственная Орденa Трудового Красного Знамени публичная библиотека имени М. Е. Салтыкова-Щедрина / Ю. Меженко // Совет. библиогр. – 1940. – № 1. – С. 181–183.

395. Меженко Ю. Державна бібліографія на Україні та потреби наукової роботи / Ю. Меженко // *Бібліог. вісті.* – 1930. – № 4. – С. 5–14.
396. Меженко Ю. Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація : Скорочені таблиці з абетковим покажчиком і пояснюючий текст / Ю. Іванов-Меженко ; Голов. Книж. палата. – К., 1919. – 91 с.
397. Меженко Ю. Перспективи розвитку великих і наукових бібліотек на Україні / Юрій Меженко // *Бібліолог. вісті.* – 1926. – № 2. – С. 32–39.
398. Меженко Ю. Про стан мережі бібліотек наукових установ Академії наук УРСР: (доп. директора Бібліотеки АН УРСР Ю. О. Меженка на Президії АН УРСР 21 черв. 1946 р. / Юрій Меженко // *Журн. Б-ки АН УРСР.* – 1946. – № 2. – С. 3–13.
399. Меженко Ю. Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи / Ю. Меженко // *Бібліол. вісті.* – 1926. – Ч. 4. – С. 48–58.
400. Методические рекомендации по организации справочно-информационного фонда учреждения АН УССР : утв. распоряжением Президиума АН УССР от 19 мая 1978 г. № 1187. – [К., 1978]. – 19 с.
401. Мирошниченко А. Г. Справочно-библиографическая работа и ее роль в идейном воспитании читателей / А. Г. Мирошниченко // *Библиографическая работа библиотек Украины : материалы теорет. конф., (19–21 окт. 1951 г.) / Гос. науч. б-ка им. В. Г. Короленко.* – Х., 1952. – С. 18–29.
402. Модельный кодекс для государств – участников СНГ. (Ч. 1) // *Библиотека и закон.* – М., 1996. – С. 86–96.
403. Моїсеєнко Н. І. Питання демократичних перетворень у поточних державних бібліографічних покажчиках та електронних ресурсах / Н. І. Моїсеєнко, М. А. Чиж // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – К., 2008. – Вип. 21. – С. 60–73.
404. Моргенштерн И. Г. Библиографическая деятельность библиотек. (Опыт системно-структурного анализа) / И. Г. Моргенштерн // *Совет. библиография.* – 1972. – № 6. – С. 46–58.
405. Моргенштерн И. Г. В режиме «запрос-ответ» / И. Г. Моргенштерн // *Библиотека.* – 1992. – № 9–10. – С. 30–32.
406. Моргенштерн И. Г. Изучение советским библиографоведением проблем справочно-библиографической работы (1959–1976) / И. Г. Моргенштерн // *Вопр. библиографоведения: библиографическая работа библиотек и общие проблемы теории и практики библиографии : сб. науч. тр.* – М., 1978. – С. 85–105.
407. Моргенштерн И. Г. Использование возможностей справочно- библиографической работы библиотек : (к разработке вопр., методики и организации) / И. Г. Моргенштерн // *Использование библиотечно-библиографических ресурсов научной информации : сб. тр. / Гос. публ. б-ка им. Салтыкова-Щедрина.* – Л., 1978. – С. 22–62.
408. Моргенштерн И. Г. Качество и эффективность справочно-библиографического обслуживания / И. Г. Моргенштерн // *Совет. библиотекосведение.* – 1991. – № 3. – С. 42–48.
409. Моргенштерн И. Г. Методика и организация анализа выполненных устных справок / И. Г. Моргенштерн // *Сборник материалов в помощь разработке проблемы «Библиотека и научная информация» / Гос. публ. б-ка им. Салтыкова-Щедрина.* – Л., 1974. – Вып. 4. – С. 69–81.
410. Моргенштерн И. Г. Наглядное представление результатов справочно-библиографической работы / И. Г. Моргенштерн // *Науч. и техн. б-ки СССР.* – 1976. – № 7. – С. 3–7.

411. Моргенштерн И. Г. О профессии и личности библиографа / И. Г. Моргенштерн // Совет. библиогр. – 1983. – № 5. – С. 13–22.
412. Моргенштерн И. Г. Оптимизация справочно-библиографического обслуживания в советских библиотеках : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / И. Г. Моргенштерн ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1989. – 32 с.
413. Моргенштерн И. Г. Планирование СБО / И. Г. Моргенштерн // Совет. библиогр. – 1989. – № 2. – С. 8–10.
414. Моргенштерн И. Г. Развитие справочно-библиографического обслуживания в отечественных библиотеках (крат. ист. очерк) / И. Г. Моргенштерн // Историко-библиографические исследования : сб. науч. тр. – СПб., 1994. – С. 65–84.
415. Моргенштерн И. Г. СБА и СБО: состояние и перспективы развития / И. Г. Моргенштерн // Российское библиографоведение: итоги и перспективы : сб. науч. ст. – М., 2006. – С. 454–478.
416. Моргенштерн И. Г. Справочно-библиографический аппарат библиотеки / И. Г. Моргенштерн // Совет. библиогр. – 1982. – № 2. – С. 22–32.
417. Моргенштерн И. Г. Справочно-библиографическое обслуживание: теория и практика / И. Г. Моргенштерн; сост. и науч. ред. Г. А. Губанова. – М. : Либерея-Бибинформ, 2011. – 176 с.
418. Моргенштерн И. Г. Унификация элементов справочно-библиографической работы библиотек / И. Г. Моргенштерн // Сборник материалов в помощь разработке проблемы «Библиотечно-библиографические ресурсы научной информации». – Л., 1986. – Вып. 10. – С. 90–97.
419. Моргенштерн И. Г. Учет и подведение итогов справочно-библиографической работы / И. Г. Моргенштерн, Л. В. Шальнева // Совет. библиогр. – 1980. – № 4. – С. 14–23.
420. Морозова Л. Е. Качество – главное в обслуживании / Л. Е. Морозова // Науч. и техн. б-ки. – 1994. – № 5. – С. 41–50.
421. Мотовилова С. М. Про роботу в консультаційному відділі за червень 1926 р. / С. М. Мотовилова // Бібл. журн. – 1926. – Ч. 4/5. – С. 64–68.
422. Нагорная Л. Я. Автоматизация библиографической деятельности в библиотеках Украины / Л. Я. Нагорная // Библиография. – 1995. – № 6. – С. 6–8.
423. Наукові бібліотеки України : довідник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Координац. бюро ЕСУ; уклад. А. А. Свобода, Л. І. Загородня, Н. Б. Захарова, Н. В. Попович, О. В. Савченко ; відп. ред. О. С. Онищенко. – К., 2004. – 472 с.
424. НДР обласних бібліотек України в 2005 році [Електронний ресурс] // Національна парламентська бібліотека України ; офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://profu.nplu.org/articles.php?lng=uk&pg=72>. – Назва з екрана.
425. Науковцям України: 50 компакт-дисків (жовтень 1994 – березень 1998 р.) світової бази даних «Current Contents» Інституту наукової інформації США / НАН України, Ін-т пробл. реєстрації інформації. – К., [1998]. – [10] с.
426. Нещерет М. Ю. Библиографический поиск: эволюция и современность / М. Ю. Нещерет. – СПб. : Профессия, 2010. – 240 с.
427. Нещерет М. Ю. О поиске информации и таланте библиографа / М. Ю. Нещерет // Библиотековедение. – 2003. – № 2. – С. 49–53.
428. Нещерет М. Ю. От фонда неопубликованных библиографических пособий – к электронной базе знаний / М. Ю. Нещерет // Библиотеки и просвещение в области прав

потребителей : материалы 4-го Всерос. науч.-практ. семинара, Москва, 26 нояб. 2009 г. – М., 2010. – С. 87–93.

429. Нещерет М. Ю. Приоритетное информационно-библиографическое обслуживание в Российской государственной библиотеке на современном этапе / М. Ю. Нещерет // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – Вип. 12. – С. 182–189.

430. Нещерет М. Ю. Результаты библиографического поиска : критерии оценки качества и субъективный фактор / М. Ю. Нещерет // Библиография. – 2006. – № 1. – С. 21–25.

431. Нещерет М. Учет результатов справочно-библиографического обслуживания в Российской государственной библиотеке / Марина Нещерет // Бібл. вісн. – 2012. – №1. – С. 3–6.

432. Новальська Т. В. Кадри бібліотек України: стан, проблеми, перспективи / Т. В. Новальська // Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., приуроч. до 70-річчя заснування Держ. іст. б-ки України, 24–25 верес. 2009 р. – К., 2009. – С. 22–23.

433. Новиков Э. А. Информация и исследователь / Э. А. Новиков, В. С. Егоров. – Л. : Наука, 1974. – 189 с.

434. Нові слова та значення : словник / уклад. : Л. В. Туровська, Л. М. Василькова ; Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Довіра, 2008. – 271 с.

435. О библиотечном деле в Союзе ССР : Постановление ЦИК СССР от 25 марта 1934 г. // Собр. узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР. – 1934. – № 18. – Ст. 141. – С. 250–255.

436. О мерах по дальнейшему развитию общественных наук и повышению их роли в коммунистическом строительстве : Постановление ЦК КПСС, 14 авг. 1967 г. // Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М., 1972. – Т. 9. – С. 342–357.

437. О мерах по дальнейшему улучшению организации научно-исследовательской работы в области библиотековедения и библиографии : Приказ министра культуры СССР от 1 окт. 1971 г. № 547 // Руководящие материалы по библиотечному делу. – М., 1975. – С. 64–68.

438. О мерах по выполнению постановления ЦК КПСС «О повышении роли библиотек в коммунистическом воспитании трудящихся и научно-техническом прогрессе» : Постановление коллегии М-ва культуры СССР от 7 июня 1974 г. // Руководящие материалы по библиотечному делу. – М., 1975. – С. 19–30.

439. О мероприятиях по повышению эффективности работы научных организаций и ускорению использования в народном хозяйстве достижений науки и техники от 24 сент. 1968 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. – М., 1970. – Т. 7. – С. 111–136.

440. О состоянии и мерах улучшения библиотечного дела в стране : Постановление ЦК КПСС, от 22 сент. 1959 г. // Справочник партийного работника. – М., 1961. – Вып. 3. – С. 478–484.

441. Об общегосударственной системе научно-технической информации : Постановление Совета Министров СССР от 29 нояб. 1966 г. № 916 // Собр. постановлений правительства СССР. – 1966. – № 25. – С. 551–559.

442. Об объемах производимой человечеством информации (РБК, 31.10.03) [Электронный ресурс] // Мировая экономика : глобальные тенденции развития: Еженедел. Но-

вост. вып. (Ч.1). – 2003. – Вып. № 374, 2 нояб. – Режим доступа: <http://subscribe.ru/archive/business.globalec/200311/02211359.html>. – Загл. с экрана.

443. Об улучшении научно-технической информации в стране : Постановление Совета Министров СССР от 10 сент. 1964 г. № 755 // Собр. постановлений правительства СССР. – 1964. – № 16. – С. 368–372.

444. Обухов А. Центральное справочное бюро по народному образованию / А. Обухов // Народное образование в земствах : сборник / под. ред.: Е. А. Звягинцева, А. М. Обухова, С. О. Серополко, Н. В. Чехова. – М., 1914. – С. 438–448.

445. Оксіюк М. Ф. Зведений каталог нової чужоземної періодики в бібліотеках м. Києва / М. Ф. Оксіюк // Журн. бібліотекознавства і бібліогр. – 1928. – № 2. – С.115–118.

446. Олавская Л. И. Справочно-библиографическая работа, как метод библиотечной работы / Л. И. Олавская, Н. Т. Цветков // Тр. первой конф. науч. б-к РСФСР. – М., 1926. – С. 146–151.

447. Онищенко О. Бібліотечна справа в Україні наприкінці XIX – у 10-х роках XX ст. : стан і основні напрями розвитку / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісн. – 2005. – № 2. – С. 3–13.

448. Онищенко О. Бібліотечна справа в Україні у XX ст. : 30–50-ті роки / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісн. – 2005. – № 4. – С. 3–16.

449. Онищенко О. Внесок Інформаційно-бібліотечної ради НАН України у розбудову академічної науково-інформаційної системи / О. Онищенко, Г. Солоіденко, А. Свобода // Бібл. вісн. – 2011. – № 2. – С. 34–42.

450. Онищенко О. Головна академічна бібліотека України (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) в контексті XX ст. / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2006. – Вип. 15. – С. 11–21.

451. Онищенко О. С. Доминирующая тенденция развития информационной сферы / О. С. Онищенко // Библиотеки национальных академий наук : проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2000. – Вып. 1. – С. 3–6.

452. Онищенко О. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в 1918–1998 рр. : основні етапи розвитку / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 5–18.

453. Онищенко О. С. Українські бібліотеки у 90-х роках XX ст. : основні тенденції розвитку та напрями діяльності / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 2009. – № 3. – С. 12–23.

454. ООН визнала відключення від Інтернету порушенням прав людини [Електронний ресурс] / ТСН. – Режим доступа: <http://tsn.ua/svit/oon-viznala-vidklyuchennya-vid-internetu-porushennyam-prav-lyudini.html> – Назва з екрана.

455. Организация библиографических картотек в библиотеках НИУ АН УССР : рекомендации / сост. М. С. Печорина, Г. А. Рытова. – К. : ЦНБ АН УССР, 1986. – 30 с.

456. Организация и использование фондов неопубликованных указателей и списков литературы по проблемам культуры и искусства : (инструкт.-метод. письмо). – [М., 1974]. – 6 с.

457. Организация устного библиографического обзора в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации / сост. : З. А. Врублевская, Н. М. Исаева ; ред. : Б. В. Гохфельд. – К., 1985. – 13 с.

458. Основные мероприятия по развитию универсальных научных библиотек как части общегосударственной системы научно-технической информации: прил. к поста-

новленню коллегії М-ва культури СРСР от 8 сент. 1967 г. // Руководящие материалы по библиотечному делу. – М., 1968. – С. 56–70.

459. Основные направления развития Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского АН УССР / Н. И. Сенченко, Л. А. Дубровина, Л. И. Костенко, М. С. Слободяник. – К., 1989. – 12 с. – Препринт.

460. Основные показатели работы библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик за 1981 год / Библ. Совет по естеств. наукам при Президиуме АН СССР; сост. С. А. Новак; под ред. М. Э. Варфоломеевой. – М., 1982. – 20 с.

461. Основные показатели работы библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик за 1986 год / Библ. Совет АН СССР по естеств. наукам; сост. С. А. Новак; под ред. М. Э. Варфоломеевой. – М., 1987. – 30 с.

462. Основные показатели работы библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик за 1990 год / Информ.-библ. совет АН СССР; сост. С. А. Новак; под ред. Е. Д. Дьяченко. – М., 1991. – 20 с.

463. Остапчук Ю. А. Інформаційно-бібліографічна система університетської бібліотеки: зміст, організація, використання / Ю. А. Остапчук; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2011. – 289 с.

464. Остапчук Ю. Обґрунтування терміна «довідково-бібліографічний апарат бібліотеки» / Ю. Остапчук // Бібл. вісн. – 2009. – № 4. – С. 33–37.

465. Оцінка електронної готовності України: Підготовлено у рамках проекту Уряду України / ПРООН – «Інноваційний трамплін: ІКТ задля добробуту України» / ПРООН в Україні; Держ. ком. зв'язку та інформатизації України. – К., 2002. – 88 с. : іл., табл.

466. Панських І. Бібліотека Державного природничого музею / І. Панських // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 144–154.

467. Павлуша Т. П. Подходы к интеллектуализации библиографического поиска в электронных каталогах / Т. П. Павлуша // Библиотека – информация – наука : тез. докл. – К., 1991. – Ч. 1. – С. 64–66.

468. Патон Б. Інноваційний шлях розвитку економіки / Б. Патон // Вісн. НАН України. – 2002. – № 2. – С. 11–15.

469. Пашкова В. С. Національні бібліотечні асоціації, 1876–2008 / В. С. Пашкова. – Х. : Акта, 2009. – 336 с.

470. Первый съезд библиотечных работников Киевского Военного Округа, 22–28 янв. 1921 г. (по стеногр. отчету). – К. : Изд-е Политупр. Киев. Воен. Округа, 1921. – 32 с.

471. Перша Всеукраїнська Нарада робітників книги // Бібліол. вісті. – 1923. – № 4. – С. 51–60.

472. Перша Конференція Наукових Бібліотек УСРР // Бібліотечний збірник / Все-нар. б-ка України при Укр. акад. наук. – К., 1926. – Ч. 1 : Праці Першої Конференції Наукових Бібліотек. – С. 3–10.

473. Петруня Т. М. Організація довідково-бібліографічної діяльності бібліотеки з використанням нових інформаційних технологій / Т. М. Петруня // Електронні ресурси в бібліотеках – 2004 : матеріали наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 17–21 трав. 2004 р. – К., 2004. – С. 60–62.

474. Пилко И. С. Библиографические услуги в библиотеках / И. С. Пилко // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1988. – № 5. – С. 25–28.

475. Плеский Г. М. Пропаганда библиографических знаний среди аспирантов академических институтов / Г. М. Плеский // Библиотечно-библиографическая информация библиотек АН СССР и академий наук союзных республик. – 1964. – № 51. – С. 64–91.
476. Плеский Г. М. Пропаганда библиографических знаний среди инженеро-диссертантов / Г. М. Плеский // Техн. б-ки СССР. – 1964. – № 4. – С. 18–22.
477. Плеський Г. М. Про допомогу бібліотеки дисертантам : (в порядку обговорення) / Г. М. Плеський // Журн. Б-ки АН УРСР. – 1946. – № 2. – С. 26–32.
478. Плеський Г. М. Про керівництво бібліотеками наукових установ АН УРСР // Журн. бібліотекознавства і бібліографії. – 1946. – № 1. – С. 30–40.
479. Плешакова М. А. Разработка принципов формирования виртуальной системы библиотечного сайта / М. А. Плешакова, О. Л. Лаврик // Библиосфера. – 2012. – № 2. – С. 27–32.
480. Положение о библиографической работе библиотек в СССР : утв. решением Гос. межвед. библ. Комис. при М-ве культуры СССР 18 мая 1987 г. / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина ; Б-ка АН СССР [и др.]. – М., 1987. – 21 с.
481. Положение о библиотеке научно-исследовательского учреждения АН УССР / сост.: Т. А. Игнатович, Т. А. Лоось. – К., 1981. – 8 с.
482. Положение о взаимодействии универсальных и научно-вспомогательных библиотек : утв. зам. министра культуры СССР, 4 окт. 1978 г., зам. Пред. Гос. ком. СССР по науке и технике, 5 окт. 1978 г. // Руководящие материалы по библиотечному делу. – М., 1982. – С. 120–122.
483. Положение о каталогах библиотеки научного учреждения Академии наук Украинской ССР / АН УССР, ЦНБ ; сост.: А. П. Дараган, Н. П. Драган, М. И. Нечаева ; ред. Б. В. Гохфельд. – К., 1980. – 19 с.
484. Положение о научной работе библиотек АН СССР и АН союзных республик : утв. Бюро Библ. совета АН СССР 10. 12. 1979 г., протокол № 3 // Сборник типовых документов, регламентирующих деятельность библиотек Академии наук СССР и Академии наук союзных республик. – М., 1982. – С. 13–27.
485. Положение о научно-методической работе Центральной научной библиотеки АН УССР по оказанию помощи библиотекам научных учреждений Академии наук Украинской ССР // Централизация библиотечно-библиографических процессов : сб. документов. – К., 1983. – С. 112–117.
486. Положение о системе повышения квалификации кадров библиотек НИУ АН УССР / сост. Т. А. Лоось ; отв. ред. Т. А. Игнатович. – К., 1981. – 6 с.
487. Положение о Научном Комитете Укрглавпрофобра // Наука на Украине. – Х., 1922. – Февр. – Стб. 109–112.
488. Положение о централизации библиотек АН СССР и АН союзных республик : утв. Бюро Библ. совета АН СССР 10. 12. 1979 г., протокол № 3 // Сборник типовых документов, регламентирующих деятельность библиотек Академии наук СССР и Академии наук союзных республик. – М., 1982. – С. 3–12.
489. Положення про бібліографічну комісію при ВУАН // Бібл. зб. – 1927. – № 3. – С. 35–42.
490. Положення про організацію та координацію інформаційно-бібліографічної роботи в Академії наук УРСР / АН УРСР. – К., 1975. – 7 с.

491. Положення про систему довідково-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського : затв. вченою радою НБУВ 12 квіт. 2011 р. / НАН України, НБУВ. – К., 2011. – 22 с.

492. Положення про систему каталогів і картотек Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН УРСР / АН УРСР. ЦНБ ; уклад.: І. А. Зарічняк, Г. Є. Палажченко, Г. О. Ритова, Н. І. Смаглова. – К., 1991. – 23 с.

493. Полудень В. Основні напрямки інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки / В. Полудень // Бібліотека та інформація: темат. зб. наук. праць. – Львів, 1973. – С. 51–61.

494. Попик В. І. Російські книжкові та електронні енциклопедії, біографічні словники і довідники як джерело формування українських біографічних науково-інформаційних ресурсів / В. І. Попик // Українська біографістика : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 7–39.

495. Поручи поиск человеку: виртуальные справочные службы в современных библиотеках / И. Б. Михнова, А. А. Пурник, А. В. Пурник, М. М. Самохин. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2005. – 304 с.

496. Постанова РМ УРСР про реорганізацію Бібліотеки АН УРСР в Державну публічну бібліотеку УРСР, 7 серп. 1948 р. // Історія Національної академії наук України, 1946–1950 : док. і матеріали : у 2 ч. – К., 2008. – Ч. 1. – С. 252.

497. Постернак С. Всенародня Бібліотека України (До п'ятирічного ювілею) / С. Постернак // Бібліол. вісті. – 1923. – Ч. 4. – С. 13–22.

498. Постернак С. П. Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській академії наук у м. Києві / С. П. Постернак. – К. : Друк. Всеукр. акад. наук, 1923. – 63 с.

499. Постернак С. Ф. Кооперирование научных библиотек : [выступление на конф.] / С. Ф. Постернак // Тр. Второй Всерос. конф. науч. б-к. – Л., 1929. – С. 57–58.

500. Постернак С. Ф. [Координирование научно-библиографических работ: выступление на 1-ом Всерос. библиогр. съезде в Москве, 2–8 дек. 1924 г.] / С. Ф. Постернак // Библиогр. изв. – 1926. – № 1/4. – С. 50.

501. Постернак С. П. Проблема Наукових Бібліотек УСРР / С. П. Постернак // Бібл. зб. / Всенар. б-ка України при Укр. акад. наук. – К., 1926. – Ч. 1 : Праці Першої Конференції Наукових Бібліотек. – С. 16–23.

502. Посудневська Т. В. Бібліотека Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка / Т. В. Посудневська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 255–281.

503. Придбані за гроші і подаровані бібліотеки і книжки // Книжк. вісн. – 1919. – № [2]. – С. 15–36.

504. Применение стандартизированной библиографической терминологии : метод. рекомендации по внедрению ГОСТа 7.0.–84 «Библиографическая деятельность. Основные термины и определения» / ГБЛ. – М., 1986. – 36 с.

505. Про заходи по поліпшенню використання наукової і технічної літератури зарубіжних країн // Вісн АН УРСР. – 1955. – № 9. – С. 74.

506. Про координацію довідково-бібліографічної роботи в УРСР : Рішення IV Пленуму Міжвід. Ради з питань бібл. роботи при М-ві культури УРСР, 31 трав. 1961 р. // Довідник бібліотекаря : зб. кер. матеріалів з питань бібл. роботи. – Х., 1967. – С. 120–124.

507. Про підвищення ролі бібліотек в комуністичному вихованні трудящих та науково-технічному прогресі : Постанова ЦК КПРС, 8 травня 1974 р. // Комуністична партія

Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК : пер. з 8-го рос. вид. – К., 1982. – Т. 11: 1972–1975. – С. 377–382.

508. Про поліпшення справи вивчення і впровадження в народне господарство досвіду передової вітчизняної і зарубіжної науки і техніки : Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, 28 трав. 1955 р. : (витяг) // Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК : пер. з 8-го рос. вид. – К., 1981. – Т. 7 : 1955–1959. – С. 65–69.

509. Про стан і завдання бібліотечної роботи в УРСР : резолюція Респ. Народи бібліотечних працівників України // Культ.-освіт. робота. – 1948. – № 12. – С. 14–17.

510. Пройдаков Е. М. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, інтернету і програмування : [понад 14 тис. терм.] / Е. М. Пройдаков, Л. А. Теплицький. – 2-ге вид, доп. і доопрац. [укр. ред.]. – К. : СофтПрес, 2007. – 823 с.

511. Проект статуту Бібліотеки Всеукраїнської Академії наук [1934 р.] // Історія Національної академії наук України. 1934–1937 : док. і матеріали. – К., 2003. – С. 146–152.

512. Пропаганда бібліотечно-бібліографічних знань в бібліотеке научного уряду АН УРСР : рекомендації / АН УРСР, ЦНБ ; сост. : Н. М. Ісаєва, А. Л. Панова, З. Н. Силаєва ; ред. З. А. Врублевська. – К., 1985. – 17 с.

513. Протоколи першого засідання Всеукраїнського Комітету Содействія Ученым // Наука на Україні. – Х., 1922. – Февр. – Стб. 126–134.

514. Пурник А. А. Виртуальна справочно-інформаційна служба публічних бібліотек: перші результати і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / А. А. Пурник // Бібліотеки і інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу : 11-й Міжнародний конф. «Крим 2004»: тр. конф. – Електрон. дан. – М., 2004. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/crimea/2004/doc/282.pdf>. – Загл. с екрана.

515. Расерока К. Информационные потребности в рамках закона : интервью с К. Расерока, Президентом ИФЛА // Всемирный Саммит по информационному обществу. – СПб., 2004. – С. 113–116.

516. Рашко М. Об'єднання наукових бібліотек м. Харкова / М. Рашко // Нова книга. – 1925. – № 4/5. – С. 69.

517. Редькина Н. С. Внедрение инноваций в технологические процессы научной библиотеки / Н. С. Редькина, М. Ю. Драцкая // Библиосфера. – 2012. – № 2. – С. 33–42.

518. Рейсер С. А. Хрестоматия по русской библиографии с XI века по 1917 г. / С. А. Рейсер. – М. : Госкультпросветиздат, 1956. – 447 с.

519. Резолюция научно-методического совещания по библиографии второй степени, 21–23 дек. 1961 г., Ленинград // Методические материалы в помощь библиотекам, работающим над составлением библиографии второй степени. – Л., 1962. – Вып. 3. – С. 8–10.

520. Рекомендации Всесоюзного совещания «О совершенствовании библиографической работы в стране в свете требований постановления ЦК КПСС «О дальнейшем улучшении идеологической, политико-воспитательной работы» // О совершенствовании библиографической работы в стране в свете требований постановления ЦК КПСС «О дальнейшем улучшении идеологической, политико-воспитательной работы» : материалы Всесоюз. совещ. (Москва, 14–15 нояб. 1980 г.). – М., 1981. – С. 118–124.

521. Рекомендации Всесоюзной научно-практической конференции «Актуальные проблемы деятельности библиотек по коммунистическому воспитанию трудящихся» [нояб. 1975 г., Москва] // Совет. библиотечное дело. – 1976. – № 3. – С. 9–13.

522. Рекомендации Всесоюзной научно-практической конференции «Проблемы координации и кооперации работы библиотек различных ведомств на современном этапе» (29–30 мая 1978 года) // Проблемы координации и кооперации работы библиотек различных ведомств на современном этапе: (Централизация библиотечной сети) / ГБЛ, ГПНТБ СССР. – М., 1980. – С. 138–142.

523. Рекомендації Республіканської наради-семінару з питань довідково-бібліографічної та інформаційної роботи бібліотек Української РСР, м. Київ, травень 1961 р. // Довідник бібліотекаря : зб. кер. матеріалів з питань бібл. роботи. – Х., 1967. – С. 113–116.

524. Ремизова Т. В. Использование электронных ресурсов и современных технологий в справочно-библиографическом обслуживании [Электронный ресурс] / Т. В. Ремизова // Электронные ресурсы региона: проблемы создания и взаимиспользования : материалы науч.-практ. конф. (г. Новосибирск, 25–28 окт. 2004 г.) : тез. докл. – Новосибирск, 2004. – Режим доступа: <http://www.prometeus.nsc.ru/archives/docs/elres/remizova.ssi>. – Загл. с экрана.

525. Республиканское совещание-семинар по вопросам справочно-библиографической работы (26–29 мая 1964 г., Киев) // Совет. библиогр. – 1964. – № 4. – С. 114–115.

526. Реш Г. Цифровая справочно-информационная служба в Германии: крат. обзор деятельности и опыта работы по повышению квалификации персонала: [докл. на Междунар. конгрессе по библиотеч. делу и информации: 69-я генерал. конф. и заседание Совета ИФЛА. 1–9 авг. 2003 г., Берлин] / Герман Реш [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.library.ru/help/theory/germany_lib.php

527. Рибак І. М. Віртуальна довідкова служба Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: перші результати та перспективи розвитку / І. М. Рибак // Короленківські читання 2006 : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ, 6 жовт. 2006 р. – Х., 2006. – С. 81–90.

528. Рибчинська Н. Створення і становлення відділу бібліографії (з архівних джерел 1940–1962 рр.) / Наталя Рибчинська // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. пр. – Л., 2010. – Вип. 2 (18). – С. 157–180.

529. Риженко Г. С. Бібліотека Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні / Г. С. Риженко // Наук. пр. Нац б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 308–326.

530. Рикун И. Э. Создание библиографических указателей и справочников: информ. ресурсы и методы поиска: метод. пособие / И. Э. Рикун / М-во культуры и туризма Украины, Одес. гос. науч. б-ка им М. Горького. – О., 2005. – 95 с.

531. Рішення наради по довідково-бібліографічній роботі, м. Москва, січень 1961 р. // Довідник бібліотекаря : зб. кер. матеріалів з питань бібл. роботи. – Х., 1967. – С. 104–108.

532. Робота бібліотек науково-дослідних установ НАН України в 2003 р. : інформ.-аналіт. огляд / О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Т. Л. Кулаковська, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України. – К., 2004. – Вип. 8. – 144 с.

533. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2005 році : інформ.-аналіт. огляд / НБУВ ; А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко ; відп. ред. О. В. Воскобойнікова-Гузєва. – К., 2006. – Вип. 11. – 121 с.

534. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2006 році : інформ.-аналіт. огляд / НБУВ ; Т. Л. Кулаковська, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко ; відп. ред. О. В. Воскобойнікова-Гузєва. – К., 2007. – Вип. 12. – 132 с.

535. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2007 році : інф.-аналіт. огляд / НБУВ ; В. П. Здановська, А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко. – К., 2008. – Вип. 13. – 140 с.

536. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2008 році : інформ.-аналіт. огляд / НБУВ ; В. П. Здановська, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко ; відп. ред. Г. І. Солоїденко, А. А. Свобода. – К., 2009. – Вип. 14. – 176 с.

537. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2009 році : інформ.-аналіт. огляд / НБУВ ; В. П. Здановська, А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко ; відп. ред. А. А. Свобода, Г. І. Солоїденко. – К., 2010. – Вип. 15. – 202 с.

538. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2010 році : інформ.-аналіт. огляд / НБУВ ; В. П. Здановська, А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко ; відп. ред. А. А. Свобода, Г. І. Солоїденко. – К., 2011. – Вип. 16. – 215 с.

539. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2011 році : інформ.-аналіт. огляд / НБУВ ; В. П. Здановська, А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко ; відп. ред. А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко. – К., 2011. – Вип. 17. – 204 с.

540. Ровнер О. С. Бібліографічний відділ Бібліотеки АН УРСР / О. С. Ровнер // Журн. б-ки Акад. наук УРСР. – 1946. – № 1. – С. 15–21.

541. Рогова П. І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.) / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; наук. ред. О. С. Онищенко. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 271 с.

542. Розколупа Н. Платні послуги в бібліотеках / Н. Розколупа // Бібл. планета. – 2012. – № 1. – С. 25–27.

543. Романюк М. Наукові здобутки і творчий пошук колективу Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України / М. Романюк // Бібл. вісн. – 2000. – № 3. – С. 28–34.

544. Романюк М. М. Статус науково-дослідного інституту зобов'язує / М. М. Романюк // Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України : покажч. видань б-ки та л-ри про її діяльн. (1981–2000). – Л., 2004. – С. 3–10.

545. Рубинській К. И. Культурная роль библиотеки и задачи библиотекостроения : [публич. лекція, читанная в актовом зале Харьк. ун-та 22-го нояб. 1909 г.] К. И. Рубинській. – Х. : Тип. и Литорграфия М. Зильбербергъ и С-вья, 1910. – 32 с.

546. Рубинський К. І. Чи варто об'єднувати: з приводу ст. т. Годкевича «Якої бібліотеки потребує столиця» / К. І. Рубинський // Культура і побут. – 1928. – 22 верес. (№ 38). – Дод. до газ. «Вісті ВУЦВК».

547. Рубінштейн С. Бібліографічна комісія УАН і планування бібліографічної роботи в УРСР / С. Рубінштейн // Зап. Бібліогр. т-ва в Одесі. – 1928. – № 1. – С. 56–59.

548. Рубінштейн С. Л. Завдання Наукової Бібліографії на Україні / С. Л. Рубінштейн // Бібліотечний збірник. – К., 1926. – Ч. 1. – С. 54–62.

549. Рубінштейн С. Л. Зведений каталог чужомовної наукової періодики, що знаходиться в бібліотеках м. Одеси / С. Л. Рубінштейн // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – 1929. – № 3. – С. 113–114.

550. Рубінштейн С. Л. Організація спеціальної наукової бібліографії в УСРР / С. Л. Рубінштейн // Бібліотечний збірник. – К., 1927. – Ч. 3 : Бібліографія на Україні. – С. 115–117.
551. Рубінштейн С. Л. Основные задачи научной библиографии в СССР / С. Л. Рубинштейн // 1-й Всерос. библиогр. съезд : тез. к докл. ; Проекты порядка дня и регламента съезда. – М., 1926. – С. 30–33.
552. Рубінштейн С. Л. Основні завдання наукової бібліографії в СРСР / С. Л. Рубінштейн // Пр. Одес. центр. наук. б-ки. – 1927. – Т. 1. – С. 121–136.
553. Рубинштейн С. Л. Современное состояние в очередные задачи научной библиографии в СССР / С. Л. Рубинштейн // Библиография. – 1929. – № 4. – С. 3–40.
554. Рудь Н. Государственная публичная библиотека Украинской ССР и 300-летие воссоединения Украины с Россией / Н. Рудь // Государственная ордена Трудового Красного Знамени публичная библиотека имени М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Л., 1950. – Вып. 7. – С. 5–20.
555. Рудь Н. П. Справочно-библиографическое обслуживание читателей в Государственной публичной библиотеке УССР / Н. П. Рудь // Совет. библиогр. – 1959. – № 2. – С. 49–53.
556. Руководящие принципы библиотечного законодательства и библиотечной политики в Европе (Совет Европы, 2000 г.) // Информационно-библиотечная сфера : междунар. акты и рекомендации : сборник. – М., 2001. – С. 59–68.
557. Руководящие принципы ИФЛА по цифровой справке = IFLA Digital Reference Guidelines // Поручи поиск человеку: виртуальные справочные службы в современных библиотеках / И. Б. Михнова, А. А. Пурник, А. В. Пурник, М. М. Самохин. – М., 2005. – С. 243–259.
558. Руководящие принципы создания и функционирования виртуальных справочных служб = Guidelines for Implementing and Maintaining Virtual Reference Services / MARS Digital Reference Guidelines Ad Hoc Committee = Спец. Ком. по разраб. руководящих док. для цифровых справоч. служб Секции комп'ютер. справок [Американ. библ. ассоц.] / пер. с англ. А. В. Пурника // Поручи поиск человеку: виртуальные справочные службы в современных библиотеках / И. Б. Михнова, А. А. Пурник, А. В. Пурник, М. М. Самохин. – М., 2005. – С. 260–271.
559. Сагарда М. І. Бібліографічна Комісія при ВУАН : звіт доп. на засіданні Президії ВУАН 15.XI.29 / М. І. Сагарда // Вісті Всеукр. Академії наук. – 1929. – № 9/10. – С. 27–42.
560. Сагарда М. І. Бібліографічна робота в наукових бібліотеках / М. І. Сагарда // Бібліотечний збірник. – К., 1926. – Ч. 1. – С. 42–54.
561. Сагарда М. І. Науково-дослідчі завдання Всенародної Бібліотеки України / М. І. Сагарда // Бібл. зб. – К., 1927. – Ч. 2 : На науково-бібліотечному фронті УСРР. – С. 26–53.
562. Сагарда М. І. Основні питання зведеного каталога часописів у бібліотеках України / М. І. Сагарда // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – К., 1929. – № 3. – С. 43–54.
563. Сагарда М. І. Основні проблеми українського бібліографічного репертуару / М. І. Сагарда // Бібліотечний збірник. – К., 1927. – № 3. – С. 43–59.
564. Сагарда М. І. Перша конференція наукових бібліотек УСРР / М. І. Сагарда // Шлях освіти: пед. журн. – 1926. – № 2. – С. 124–128.

565. Сагарда М. Робота Президії Науково-дослідчого інституту Бібліотекознавства: (інформація) / М. І. Сагарда // Бібл. журн. – 1926. – Ч.1. – С. 5–24.
566. Свіркова Л. П. Інформаційно-бібліографічне забезпечення професійних потреб науковців та фахівців / Л. П. Свіркова // Сучасна бібліотека – науково-інформаційний центр освіти майбутнього : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23–24 верес. 2008 р.) / М-во культури і туризму України, ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Х., 2009. – С. 115–121.
567. Свобода А. Бібліотечно-інформаційне забезпечення наукових досліджень Національної академії наук України / А. Свобода // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2001. – Вип. 6. – С. 6–14.
568. Сводные таблицы по теме: «Взаимодействие библиотек и органов научно-технической информации АН Союзных республик в информационном обеспечении научно-исследовательских работ». – М., 1986. – [22] л.
569. Секция по справочному и информационному обслуживанию=Reference and Information Services Section. [ИФЛА] Стратегический план на 2006–2007 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rba.ru/ifla/sec/4_36.html. – Загл. с экрана.
570. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінол. енцикл. / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
571. Сенченко М. І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення / М. І. Сенченко. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Книжк. палата України, 2004. – 164 с.
572. Сенченко Н. М. Книжкова палата України: становлення державної бібліографії / Н. М. Сенченко. – К. : Книжк. палата України, 1999. – 114 с.
573. Серова О. Обеспечение доступности информации – важнейшая задача библиотек / Ольга Серова // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 3–7.
574. Сивцова А. Г. 125 років науковій бібліотеці Інституту біології південних морів / А. Г. Сивцова, О. А. Акімова // Бібл. вісн. – 1996. – № 4. – С. 27–30.
575. Сівцова І. І. Довідково-бібліографічне обслуговування он-лайн : проблеми та перспективи / І. І. Сівцова // Електронна бібліотека на допомогу організації бізнес-освіти : реалії та перспективи : матеріали інформ. семінару, 12–13 груд. 2003 р. / Консорціум із удоскон. менедж.-освіти в Україні, ХГУ «НУА». – [К., 2003]. – С. 29–32.
576. Симоненко Т. В. Розвиток системи інформаційно-бібліотечного забезпечення науки / Т. В. Симоненко // НТІ. – 2006. – № 3. – С. 52–56.
577. Сірополко С. О. Взірцевий катальог шкільної та народної бібліотеки / зложив С. О. Сірополко. – К. : Вид. Всеукр. учит. вид. т-во «Всеувито», 1918. – 31 с.
578. Сірополко С. О. Короткий курс бібліотекознавства: історія, теорія і практика бібл. справи / С. О. Сірополко. – Л. : Накладом фонду «Учітеся, брати мої», 1924. – 127 с.
579. Сірополко С. Народні бібліотеки : організація та техніка бібліотечного діла / С. Сірополко. – Кам'янець-Подільський : Накладом Вид. Від. Поділ. Губерніял. Народної Управи, 1919. – 24 с.
580. Серополко С. О. Подготовка библиотечного персонала: доклад / С. Серополко // Первый общеземский съезд по народному образованию : доклады: в 2 т. – М., 1911. – С. 36–41.
581. Серополко С. Справочная библиотека отдела народного образования / С. Серополко // Народное образование в земствах : основы организации и практика дела : сборник. – М., 1914. – С. 136–141.

582. Серополко С. Учительские библиотеки / С. Серополко // Народное образование в земствах: основы организации и практики дела : сборник. – М., 1914. – С. 256–271.
583. Скорик І. О. Трансформація системи довідково-бібліографічного та інформаційного обслуговування наукової бібліотеки університету в умовах впровадження інформаційних технологій / І. О. Скорик // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: пробл. науки, освіти, практики : матеріали 4-ї Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 21–23 трав. 2007 р. / ДАКККіМ. – К., 2007. – С. 124–126.
584. Скоробогатов В. М. Справочно-библиографическое обслуживание на этапе перестройки. Диалог профессионалов – 2 / В. М. Скоробогатов, Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 9. – С. 37–44.
585. Слободяник М. С. Комітет для заснування Національної бібліотеки Української Держави : основні напрямки і результати діяльності / М. С. Слободяник // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. – Вип. 1. – К., 1995. – С. 108–118.
586. Слободяник М. С. Наукова бібліотека : еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – К. : Ред. журн. «Бібл. вісн.», 1995. – 266 с.
587. Слотюк Г. М. Віртуальне довідково-бібліографічне обслуговування користувачів у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва: нові можливості традиційних послуг / Г. М. Слотюк // Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ : (до 50-річчя створення ВНТУ) : зб. матеріалів Респ. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Вінниця, 12–18 квіт. 2010 р. / Вінниц. нац. техн. ун-т, Вінниц. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. працівників. – Вінниця, 2010. – С. 270–277.
588. Сляднева Н. А. Библиографическая эвристика художественной литературы и литературоведения : учеб. пособие / Н. А. Сляднева. – М. : Изд-во МГИК, 1987. – 95 с.
589. Смушкова М. Справочная работа / М. Смушкова // Красный библиотекарь. – 1928. – № 9. – С. 15–22.
590. Сно О. Є. Підсумки роботи по відбудові бібліотеки Інституту геологічних наук АН УРСР / О. Є. Сно, В. Т. Сябрий // Журн. Б-ки АН УРСР. – 1946. – № 2. – С. 19–21.
591. Совещание по справочно-библиографической работе, 23–25 янв. 1961 г. : сб. материалов / М-во культуры РСФСР, ГБЛ. – М., 1962. – 216 с.
592. Соколинский Е. К. Ю. А. Меженко: (штрихи к портрету) / Е. К. Соколинский, А. Р. Румянцев // Историко-библиографические исследования. – СПб., 1994. – Вып. 4. – С. 85–113.
593. Соколов А. В. Автоматизация библиографического поиска / А. В. Соколов. – М. : Книга, 1981. – 167 с.
594. Соколов А. В. Информационные опусы. Опус 9. Библиотеки и информация: советский опыт практической дезинтеграции и научной интерации // Науч. и техн. б-ки. – 2011. – № 12. – С. 5–22.
595. Солоіденко Г. І. Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку : монографія / Галина Іванівна Солоіденко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 204 с.
596. Сороковская С. В. О системе каталогов крупной библиотеки // Библиотечно-библиографическая информация библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик. – М., 1959. – № 22. – С. 71–77.
597. Составление письменной библиографической справки в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации / сост. : А. Л. Панова, Н. М. Погребецкая ; ред. Б. В. Голфельд ; ЦНБ АН УССР. – К., 1983. – 13 с.

598. Сохранение прошлого для будущего. 66-я Генерал. конф. ИФЛА, 13–18 августа 2000 г., Иерусалим, Израиль [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archive.libfl.ru/win/ifla/jerus.html>. – Загл. с экрана.

599. Співробітництво бібліографів і вчених / Н. О. Шемець, В. С. Петрова, З. О. Врублевська, М. К. Погребняк // Вісн. АН УРСР. – 1980. – № 6. – С. 100–102.

600. Справка о рекомендациях, принятых IV Всесоюзным совещанием по библиографии библиографии по теме: «Библиография библиографии и ее место в системе научной информации». Вильнюс, 19–21 мая 1981 г. – Л., 1981. – 80 с.

601. Справочник библиографа / науч. ред. : А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Профессия, 2006. – 592 с. – (Серия : «Библиотека»).

602. Справочно-библиографическая работа массовой библиотеки // Методы обслуживания читателей в массовой библиотеке. – М., 1938. – С. 63–76.

603. Стан видавничої справи в Академії наук УРСР // Вісн. АН УРСР. – 1969. – № 3. – С. 14–22.

604. Стандарты по библиотечному делу и библиографии / Гос. стандарты СССР. – изд. офиц. – М. : Изд-во стандартов, 1985. – 278 с.

605. Стандарты по библиотечному делу : сборник / сост. : Т. В. Захарчук, О. М. Зусьман, Л. И. Петрова, Т. А. Завадовская. – СПб. : Профессия, 2001. – 512 с.

606. Старинкевич Л. Організація бібліографічної довідки / Л. Старинкевич // Довідник раціоналізатора : зб. ст. – Х., 1932. – С. 411–434.

607. Старобинская Н. Медж А. Д. Путеводитель по справочным книгам / Н. Старобинская // Совет. библиогр. – 1940. – Сб. 1. – С. 285–299.

608. Статут Національної Бібліотеки Української Народньої Республіки в м. Київ при Українській Академії Наук // Книжк. вісн. – 1919. – № 2. – С. 2–12.

609. Створення та використання електронних ресурсів в університетах України: за результатами дослідження / Укр. бібл. асоціація [та ін.] ; [упоряд.: Ярошенко Т. О., Чуканова С. О. ; ред. Патрушева О. В.]. – К. : Вид.-полігр. центр НАУКМА, 2012. – 64 с. : рис., табл.

610. Степанов В. Библиографический поиск в Интернет / В. Степанов // Библиография. – 1998 – № 1. – С. 5–10.

611. Степанов В. К. Библиотечное обслуживание в сетевой среде / В. К. Степанов // Российское библиографоведение: итоги и перспективы : сб. науч. тр. – М., 2006. – С. 479–502.

612. Степанов В. К. Виртуальный справочно-библиографический аппарат в библиотеках России / В. К. Степанов // Науч. и техн. б-ки. – 1996. – № 11. – С. 15–20.

613. Степанов В. К. Виртуальный СБА: проблемы внедрения и использования в библиотеках / В. К. Степанов // Библиография. – 1996. – № 4. – С. 5–8.

614. Степанов В. К. Интернет: навигационный поиск / В. К. Степанов // Мир библиографии. – 1999. – № 6. – С. 6–11.

615. Степанов В. К. Об эпохе сетевого интеллекта / В. К. Степанов // Мир библиографии. – 2001. – № 3. – С. 82–85.

616. Степанов В. К. Обслуживание читателей в справочно-библиографическом отделе ГПНТБ СО АН СССР / В. К. Степанов // Библиотечно-библиографические ресурсы Сибири: система информационно-библиографического обслуживания : сб. науч. тр. / АН СССР, Сиб. Отд-ние, ГПНТБ. – Новосибирск, 1984. – С. 122–140.

617. Стефанович В. Н. В. В. Стасов (1824–1906) / В. Н. Стефанович: очерк библиотечной деятельности. – М. : Изд-во Всесоюз. Книж. палаты, 1956. – 132 с.
618. Столяров Ю. Н. Критика термина «виртуальная библиотека» / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 1997. – № 8. – С. 15–20.
619. Стрішенець Н. В. Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект : монографія / Н. В. Стрішенець ; Нац. акад. наук. України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 502 с.
620. Сукиасян Э. Р. Библиотечная профессия и кадровый менеджмент / Э. Р. Сукиасян. – СПб. : Профессия, 2011. – 430 с.
621. Сукиасян Э. Р. OCLC : вчера, сегодня, завтра / Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. библ. – 1995. – № 8–9. – С. 31–50.
622. Тараманов Д. Д. О справочно-библиографическом обслуживании читателей : из опыта работы науч. б-к Украины / Д. Д. Тараманов // Учен. зап. Харьк. гос. библ. ин-та. – 1956. – Вып. 2. – С. 119–139.
623. Таран А. В. Библиотекарь в эпоху Интернета – интеллигент или интеллеktуал? / А. В. Таран // Панорама культур. жизни Рос. Федерации. – 2002. – Вып. 3. – С. 27–55.
624. Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології. Організаційна структура і напрями діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm. – Назва з екрана.
625. Тлумачний словник з інформатики / Г. Г. Півняк [та ін.] ; Нац. гірн. ун-т. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Д. : Нац. гірн. ун-т, 2010. – 605 с.
626. Томас Л. А. Использование непубликуемых информационно-библиографических материалов в справочно-информационной работе : метод. пособие / Л. А. Томас ; Гос. ком. СССР по науке и технике, Ин-т повышения квалификации информ. работников. – М., 1985. – 37 с.
627. Торлин И. Виртуальная библиографическая справка – информационная «ско-рая помощь» удаленным пользователям библиотек / И. Торлин // Бібл. форум України. – 2005. – № 4. – С. 34–37.
628. Торлин И. Г. Виртуальная справка – перспективное направление справочно-библиографического обслуживания удаленных пользователей / И. Г. Торлин // Наук. пр. Держ. наук.-педаг. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / Акад. пед. наук України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітньої галузі України. – С. 260–265.
629. Торхауг Й. Успехи и неудачи цифровых (электронных) библиотечных сервисов: десятилетний опыт Дании / Й. Торхауг, Э. Т. Йепсен // Науч. и техн. б-ки. – 2012. – № 4. – С. 38–52.
630. Торштейн А. А. Відділ обслуговування читачів перед новими завданнями / А. А. Торштейн // Журн. бібліотекознавства і бібліогр. – 1946. – № 1. – С. 11–14.
631. Трачук Л. Віртуальне довідково-бібліографічне обслуговування в українських бібліотеках / Л. Трачук // Вісн. Книжк. палати. – 2006. – № 8. – С. 16–18.
632. Трачук Л. Довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів: досвід українських бібліотек / Л. Трачук // Звіт на наукова конференція викладачів, аспірантів, співробітників і студентів РДГУ, 20–22 квіт. 2006 р. Секція «Актуальні проблеми бібліотекознавства і бібліографії» / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2006. – С. 28–33.
633. Трачук Л. Ф. Комп'ютеризація бібліографічної діяльності бібліотек в Україні (1991–2009 рр.): основні напрями розвитку бібліографування та бібліографічного обслу-

говування : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Трачук Людмила Федорівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 20 с.

634. Третяк С. А. БД на компактних оптичних дисках у наукових бібліотеках / С. А. Третяк // Бібл. вісн. – 1998. – № 11. – С. 13–17.

635. Третяк С. А. Електронний путівник баз даних на CD-ROM наукової бібліотеки / С. А. Третяк // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф., Київ, 14–17 жовт. 1997 р. – К., 1997. – С. 95–97.

636. Третяк С. А. Спрямованість комплектування бібліотек базами даних на оптичних дисках / С. А. Третяк // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : тези доп. міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 1996. р. – К., 1996. – С. 65–66.

637. Третяк С. А. Бази даних «Science Citation Index» у практиці довідково-бібліографічного обслуговування / С. А. Третяк // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи : тези доп. міжнар. наук. конф., Київ, 10–12 жовт. 1995 р. – К., 1995. – С. 52–53.

638. Труды второй Всероссийской конференции научных библиотек : стеногр. отчет [3–9 дек. 1926 г.] / Гос. публ. б-ка в Ленинграде. – Л., 1929. – XII, 363 с.

639. Труды Перваго Всероссийскаго Съезда по библиотечному дѣлу, состоявшагося въ С.-Петербургѣ съ 1-го по 7 іюня 1911 г. : в 2-х ч. – СПб. : Типогр. М. Меркушова, 1912. – 439 с.

640. Труды Перваго Всероссийскаго библиографическаго съезда в Москве, 2–8 дек. 1924 г. / Рус. библиогр. о-во при Моск. ун-те. – М., 1926. – 263 с.

641. «Тунисская программа для информационного общества» : / WSIS-05/TUNIS/DOC/6(Rev.1)-R, 15.11.2005: [пер. на рус.] // Библиотекведение. – 2006. – № 1. – С. 48.

642. Ульянинский Н. Ю. Библиографическое разыскание (эвристика) / Н. Ю. Ульянинский // Библиография. – 1929. – № 1. – С. 38–43.

643. Ульянова А. Д. Из опыта координации справочно-библиографической работы в ГПБ АН УССР / А. Д. Ульянова // Библиотечно-библиогр. информ. б-к АН СССР и акад. наук союз. респ. – 1964. – № 50. – С. 61–68.

644. Ундольский В. М. Библиографические разыскания / В. М. Ундольский. – М. : тип. Августа Семена, 1846. – 106 с.

645. Усилить справочно-библиографическое обслуживание читателей // Красный библиотекарь. – 1941. – № 4. – С. 1–3.

646. Уставъ Императорскаго Харьковского Университета // Периодическое сочиненіе об успехахъ народнаго просвещенія. – СПб., 1805. – № 10. – С. 225–285.

647. Устиновський Д. В. Науково-бібліографічна діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2010): етапи, напрями, зміст : дис. ... канд. іст. наук. : 27.00.03 / Устиновський Дмитро Володимирович ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 263 с.

648. Учет результатов справочно-библиографического обслуживания : положение / ФГБУ «Рос. гос. б-ка». – М., 2011. – 12 с.

649. Учет справочно-библиографического обслуживания в универсальной научной библиотеке : метод. рекомендації / сост. : Т. А. Васильева [и др.] ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. Отд. справ.-библиогр. обслуживания. – М., 1988. – 21 с. : табл.

650. Факультет бібліотекознавства та інформатики [Електронний ресурс] // Харківська державна академія культури : [офіц. веб-сайт]. – Електрон. дані. – Х., 2011. – Режим доступу: http://www.ic.ac.kharkov.ua/Facs_Kaf/F_VI.html. – Назва з екрана.

651. Филиппов Н. Г. Совещание московских библиотек / Н. Г. Филиппов, В. В. Госина // Совет. библиогр. – 1962. – № 5. – С. 71–77.
652. Филиппова Л. Я. Автоматизированные библиографические базы данных: пользовательский подход : кн. для работников электрон. б-к и информ. служб, имеющих гуманитар. образование / Л. Я. Филиппова. – К. : ЧП «Интеграл Кин», 1998. – 192 с.
653. Фокеев В. А. Библиографическая наука и практика: терминолог. слов. / В. А. Фокеев. – СПб. : Профессия, 2008. – 270 с.
654. Фокеев В. А. Библиографическое знание и библиографическая информация / В. А. Фокеев // Библиография. – 1993. – № 1. – С. 33–42.
655. Фокеев В. А. Очерк истории развития библиографоведения / В. А. Фокеев // Мир библиографии. – 2003. – № 1. – С. 2–5.
656. Фомин А. Г. Избранное / А. Г. Фомин. – М. : Книга, 1975. – 199 с.
657. Фонотов Г. П. Советская библиография. Итоги и проблемы развития : учеб. пособие / Г. П. Фонотов ; Всесоюз. ин-т повышения квалификации. – М., 1984. – 61 с.
658. Хавкина Л. Б. Библиотека и книга / Л. Б. Хавкина. – СПб. : Рос. нац. б-ка, 2011. – 152 с. – (Серия «Библиотековедение: изучая прошлое – создаем будущее»; вып. 1).
659. Хавкина Л. Б. Библиотеки : их организация и техника / Л. Б. Хавкина. – 2-е изд. – СПб. : Суворин, 1904. – 76 с.
660. Харгелія О. Відділ обслуговування читачів / Олена Харгелія, Наталія Чернюк // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. пр. – Л., 2010. – Вип. 2 (18). – С. 361–387.
661. Хибник І. Бібліотека Інституту гідробіології / І. Хибник // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 15. – С. 210–221.
662. Ходж Г. Цифровое электронное архивирование: современное состояние и практика / Г. Ходж, Ч. Кэррол // Междунар. форум по информ. и документации. – 1999. – Т. 24, № 3. – С. 9–16.
663. Хорошилова Н. С. Різновиди форм віртуального довідково-інформаційного обслуговування, які застосовуються в роботі віртуальних довідкових служб України / Н. С. Хорошилова // Освіта, культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 листоп. 2007 р. / ХДАК [та ін.]. – Х., 2007. – С. 224–225.
664. Хорошилова Н. С. Технологія виконання запитів віртуальною довідковою службою за допомогою мережевої форми / Н. С. Хорошилова // Культура та інформаційне суспільство ХХІ ст. : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 24–25 квіт. 2008 р. / М-во культури і туризму України, ХДАК. – Х., 2008. – С. 261–262.
665. Хотяков Я. И. Справочно-библиографическая работа Публичной библиотеки в Петербурге в 1814–1917 гг. / Я. И. Хотяков ; под ред. Д. А. Волошина. – Л., 1958. – 117 с.
666. Хроніка // Бібл. журн. – 1925. – № 1. – С. 37–39.
667. Хюрик И. М. Справочно-библиографическое обслуживание в американских библиотеках / И. М. Хюрик // Актуальные аспекты деятельности зарубежных библиотек. События международной библиотечной жизни. – М., 1993. – Вып. 2. – С. 15–23. – (Библиотечное дело и библиография за рубежом : экспресс-информация).
668. Чачко А. С. Библиотечный специалист: особенности труда и профессионализации / А. С. Чачко. – К. : Наук. думка, 1984. – 192 с.
669. Чекмарьов А. О. Національна система електронних бібліотек / А. О. Чекмарьов, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 50 с.

670. Черненко І. С. Бібліотекознавство, бібліографія і книгознавство / І. С. Черненко, Ф. К. Сарана // Історія Академії наук Української РСР : у 2 кн. – К., 1967. – Кн. 1. – С. 385–390.

671. Черниш Н. Основні етапи і напрями діяльності бібліографічної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка (1909–1939) / Наталія Черниш // Вісн. Книжк. палати. – 2006. – №. – С. 40–44.

672. Черный А. И. Инновационная деятельность: информационное обеспечение / А. И. Черный // НТИ. Сер. 1: Орг. и методика информ. работы. – 2006. – № 5. – С. 1–4.

673. Черный А. И. На пороге информационного общества / А. И. Черный // НТИ–2000: материалы Пятой междунар. конф., Москва, 22–24.11. 2000. – М., 2000. – С. 332–336.

674. Что происходит в Сети за одну минуту (инфографика). 22.06.2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://webtun.com/others/1470-что-происходит-в-сети-за-одну-минуту-инфографика.html>

675. Шажко И. В. Справочно-библиографическая работа библиотек Украинской ССР / И. В. Шажко // Совещание по справочно-библиографической работе, 23–25 янв. 1961 г. : сб. материалов. – М., 1962. – С. 39–52.

676. Шалиганова А. Віртуальна довідкова служба в публічних бібліотеках України: напрями розвитку / Алла Шалиганова // Бібл. форум України. – 2006. – № 2. – С. 16–18.

677. Шамурин Е. И. За высокую идейность против формализма и объективизма в библиотечной теории // Библиотекарь. – 1950. – № 3. – С. 1–4.

678. Шамурин Е. И. Словарь книговедческих терминов для библиотекарей, библиографов, работников печати и книжной торговли / Е. И. Шамурин. – М. : Совет. Россия, 1958. – 340 с.

679. Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. для студентів напрямку 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліогр.» / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – 3-тє вид., випр. та допов. – Рівне, 2011. – 231 с.

680. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : слов.-довід. термінів і понять : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – 2-ге вид., стереотип. – К., 2012. – 319 с.

681. Швецова-Водка Г. Теорія, історія, організація та методика бібліографії : вибр. пр. / Галина Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне : ПП ДМ, 2011. – 495 с.

682. Швецова-Водка Г. Н. Технология виртуального справочно-библиографического обслуживания [Электронный ресурс] / Г. Швецова-Водка // Культура народов Причерноморья. – № 100, Т. 2. – С. 27–36. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNarknpl00/pdf/100_t2/knpl00_t227-36.pdf. – Название с экрана.

683. Шевченко І. Бібліотеки України і світова бібліотечна інфраструктура : (текст доповіді на 14-й міжнар. конф. «Крим 2007» «Бібліотеки і інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу» [з доповн.]) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dakkkim.edu.ua/tekstu-publikacij/256-libraries-of-ukraine-and-the-world-library-infrastructure>. – Назва з екрана.

684. Шемаєва Г. Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку / Г. Шемаєва // Бібл. планета. – 2006. – № 4. – С. 21–25.

685. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.

686. Шестериков П. С. Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России» / П. С. Шестериков. – Одесса : «Коммерч. тип. Б. И. Сапожникова, 1915. – 261 с.
687. Шимченко Ф. З. К вопросу о централизации библиотек научных учреждений Академии наук Украинской ССР / Ф. З. Шимченко, Т. Николаева // Проблемы централизации работы библиотек АН СССР и академий наук союзных республик. – М., 1975. – С. 14–23.
688. Шкаріна В. А. База даних «Zentralblatt MATH» / В. А. Шкаріна // Бібл. вісн. – 2000. – № 1. – С. 21.
689. Шкаріна В. А. Бази даних EBSCO Publishing на CD-ROM: система пошуку / В. А. Шкаріна ; наук. ред. Т. В. Добко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – 52 с.
690. Шкаріна В. А. Досвід використання баз даних SILVERPLATTER INFORMATION / В. А. Шкаріна // Вісн. Книжк. палати. – 2001. – № 6. – С. 21–23.
691. Шкаріна В. Концепція ДБА бібліотеки / В. Шкаріна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 18. – С. 198–209.
692. Шкаріна В. А. Пошукова система WinSPIRS : інстр. користувача / НБУВ, Від. довід.-бібліогр. обслуг. ; В. А. Шкаріна ; наук. ред. Т. В. Добко. – К., 2000. – 53 с.
693. Шкаріна В. Теоретичні аспекти дослідження ДБА бібліотеки / В. Шкаріна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 2. – С. 34–43.
694. Экстрем М. В. Классификация справок в системе справочно-библиографического обслуживания / М. В. Экстрем // Проблемы оценки библиотечной деятельности и совершенствование обслуживания читателей : сб. науч. тр. – Л., 1985. – Вып. 6. – С. 132–137.
695. Экстрем М. В. Оперативное справочно-библиографическое обслуживание и пути его совершенствования : автореф. дис. ... канд. пед. наук / М. В. Экстрем ; Ленингр. гос. ин-т культуры им. Н. К. Крупской. – Л., 1985. – 15 с.
696. Яковенко О. А. Виртуальное библиографическое обслуживание в ЦНБ ХНУ имени В. Н. Каразина / О. А. Яковенко // Четверті бібліографічні студії, присвячені 120-річчю Михайла Ясинського / М-во культури і туризму України, ДЗ «ХДНБ ім. В. Г. Короленка». – Х., 2009. – С. 57–61.
697. Ярошенко Т. Колекція ресурсів вільного доступу – складова сучасного фонду / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. – 2011. – № 1. – С. 49–51.
698. Ясинський М. Бібліографія на радянській Україні 1927 / М. Ясинський // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – К., 1929. – № 3. – С. 71–82.
699. Ясинський М. Бібліографія на радянській Україні 1928 р. / М. Ясинський // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – 1930. – № 4. – С. 35–44.
700. Ясинський М. Краєзнавча робота Всенародньої Бібліотеки / М. Ясинський // Зоря. – 1925. – Ч 7. – С. 23–25.
701. Ясинський М. Чергова краєзнавча робота бібліотек / М. Ясинський // Зоря. – 1925. – Ч. 1. – С. 21–22.
702. American Library Association. Code of ethics of the American Library Association [Electronic resource]. – 1995. – Mode of access: <http://www.ala.org/alaorg/oif/ethics.html>
703. Arms W. Y. Automated digital libraries: how effectively can computers be used for the skilled tasks of professional librarianship / W. Y. Arms // D-Lib Magazine. – 2000. – Vol. 6, №7/8. – P. 1–10.
704. Annual report of the Librarian of Congress : for the fiscal year ending September 30, 2010. – Washington, D.C., 2011. – 70 p.

705. Bosančić B. A Blueprint for Building Online Reference Knowledge Bases / Boris Bosančić // *Reference & User Services Quarterly*. – 2010. – Vol. 50, № 2. – P. 152–61.
706. Bristow A. Academic reference service over electronic mail / Ann Bristow // *College and Research Libraries News*. – Chicago, 1992. – Vol. 53, № 10. – P. 631–632.
707. Brown J. Providing access to CD–ROM data across a local area network / J. Brown // *Manag. Inf.* – 1995. – Vol. 2, № 12. – P. 35–37.
708. Brown J. D. Using quality concepts to improve reference services / J. Brown // *College and Research Libraries News*. – Chicago, 1994. – Vol. 55, № 3. – P. 211–219.
709. Bruse T. Using the Internet for reference purposes in an academic library / T. Bruse, A. Lennon, D. Nelsek // *Manag. Inf.* – 1995. – Vol. 2, № 4. – C. 39–40.
710. Buckland M. K. Reference library service in the digital environment / Michael K. Buckland // *Library & Information Science Research*. – 2008. – Vol. 30. – P. 81–85.
711. Bunge C. A. CD–ROM stress / Charles A. Bunge // *Libr. J.* – 1991. – Vol. 116, № 7. – P. 63–64.
712. Bunge C. A. History and varieties of reference services / C. A. Bunge, R. E. Bopp // *Reference and Information Services: an Introduction* / R. E. Bopp, L. C. Smith, [eds]. – Colorado, 2000. – P. 3–25.
713. Burke L. Models of reference services in Australian academic libraries / Liz Burke // *J. of Librarianship & Information Science*. – 2008. – Vol. 40, Iss. 4. – P. 269–286.
714. Butcher K. Reflections on academic librarianship / K. Butcher // *Journal of Academic Librarianship*. – 1999. – Vol. 25, № 5. – P. 350–353.
715. Carter D. Digital reference services in academic libraries / D. Carter, J. Janes, P. Memmott // *Reference and User Services Quarterly*. – 1999. – Vol. 39, № 2. – P. 145–150.
716. Cassell K. The future of reference / K. Cassell, U. Hiremath // *Public Libraries*. – 2007. – Vol. 46, № 1. – P. 10–12.
717. Cassell K. A. Reference and information services in the 21 st century : an introduction / K. A. Cassell, U. Hiremath. – 2 nd ed. rev. – N. Y. : Neal-Schuman Publishers, 2011. – xvii, 461 p.
718. Child W. B. Reference work at the Columbia College Library / B. William Child // *Libr. J.* – 1891. – Vol. 16, Oct. – P. 298.
719. Conflicts in reference services / Ed. B. Katz, R. A. Fraley.– N. Y. : Haworth press, 1985. – 236 p.
720. Crawford G. A. A conjoint analysis of reference services in academic libraries / G. A. Crawford // *College a. research libr. : CRL*. – Chicago, 1994. – Vol. 55, № 3. – P. 257–267.
721. Dangaard V. Net librarian. Danish net-based information service / V. Dangaard // *Scandinavian public library quarterly*. – 2000. – Vol. 33, № 2. – P. 7–9.
722. Deutsche National Bibliothek. Service [Electronic recourse] – Mode of access: http://www.dnb.de/DE/Service/service_node.html;jsessionid=EAEABEFE68B3072F38CB3446F698D599.prod-worker4. – Title from the screen.
723. DieDeutscheNationalbibliothek. Jahresbericht2010/[DieDeutscheNationalbibliothek; red. M. Michel. – Frankfurt am Main : [2011]. – 75 S.
724. Devine S. Internet-based reference services and community libraries: A need for new models and strategies / S. Devine, D. Woods // *Electron Libr.* – 1996. – Vol. 14, № 4. – P. 299–302.
725. Dewdney P. Flying a Light Aircraft: Reference Service Evaluation from a User's Viewpoint / P. Dewdney, C. Ross // *RQ*. – 1994. – Vol. 34, № 2. – P. 217–230.

726. Dowlin K. E. The electronic library : The promise a. the process / K. E. Dowlin. – N. Y. : Neal-Schuman Publishers, 1984. – X1, 199 p., ill. – (Applications in inform. management a. technology ser.).

727. Dulton Gwenda M. E. Quantitative approach to user satisfaction in reference service evaluation / M. E. Gwenda Dulton // S. Afr. J. Libr. and Inf. Sci. – 1992. – Vol. 60, № 2. – P. 89–103.

728. Ethics and evaluation of reference service // Reference and information services. – Metuchen (N. J.) ; L., 1986. – P. 61–144.

729. Evaluating reference service in a large academic library / Elzy Ch., A. Nourie, F. W. Lancaster, K. M. Joseph // College a. research libr. : CRL. – Chicago, 1991. – Vol. 52, № 5. – P. 454–465.

730. Evaluation of reference services / ed. by B. Katz, R. A. Fraley. – N. Y. : Haworth press, 1984. – 334 p. : tab. – (Ref. libr. ; № 11).

731. Evans G. E. Introduction to library public services / G. E. Evans [et at.]. – 5 ed. – Englewood : Libr. Unlimited, 1992. – 374 p.

732. Evans G. E. Introduction to library public services / G. Edward Evans, Thomas L. Carter. – 7 th ed. – Westport, Conn. : Libraries Unlimited, 2009. – xix, 401 p.

733. Ewing K. Is traditional reference service obsolete? / K. Ewing, R. Hauptman // J. of Academic Librarianship. – 1995. – Vol. 21, № 1. – P. 3–6.

734. Frank D. G. The changing nature of reference and information services / D. G. Frank, K. L. Calhoun, W. B. Henson [etc.] // Reference & User Services Quarterly. – 1999. – Vol. 39, № 2. – P. 151–157.

735. Fritch J. W. The emerging reference paradigm: a vision of reference services in a complex information environment [Electronic resource] / John W. Fritch, Scott B. Mandernack // Library Trends. – 2001. – Mode of access: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1387/is_2_50/ai_83342859/pg_3/?tag=content;coll. – Title from the screen.

736. Gandhi S. Knowledge Management and Reference Services / Smiti Gandhi // J. of Academic Librarianship. – 2004. – Vol. 30, № 5. – P. 368–381.

737. Garnsey B. A. Electronic mail reference services in the public library. Reference and User / B. A. Garnsey, R. R. Powell // Services Quarterly. – 2000. – Vol. 39, № 3. – P. 245–254.

738. Goetsch L. SPEC kit 251: Electronic reference service executive summary / L. Goetsch, L. Sowers, C. Todd ; American Library Association. October 1999. Mode of access: http://www.arl.org/spec/251_sum.html. – Title from the screen.

739. Green Samuel S. Personal relations between librarians and readers / S. Green Samuel // Amer. Libr. J. – 1876. – Nov. 30. – P. 74–81.

740. Grogen D. Practical reference work / D. Grogen. – London : Libr. Assoc. Publ., 1992. – 200 p.

741. Guidelines for Implementing and Maintaining Virtual Reference Services [Electronic resource] / Prepared by the MARS Digital Reference Guidelines Ad Hoc Committee, Reference and User Services Association, 2004. Approved by the RUSA Board of Directors June 2004. – Mode of access: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/rusa/resources/guidelines/virtrefguidelines.cfm>. – Title from the screen.

742. Guidelines for Implementing and Maintaining Virtual Reference Services : Approved by the RUSA Standards and Guidelines Committee, January 2010, Approved by the RUSA Board of Directors, March 2010 [Electronic resource] / Reference and User Services Association. American Library Association. – Mode of access: <http://www.ala.org/rusa/resources/guidelines>

743. Guidelines for Information Services [Electronic resource]. / ALA. Reference and User Services Association – Mode of access: <http://www.ala.org/rusa/resources/guidelines/guidelinesinformation>. – Title from the screen.
744. Halm J. Information gateways / J. Halm // *New Library World*. – 2002. – Vol. 103, № 6. – P. 222–224.
745. Han Lifeng. Information and reference services in the digital library / Lifeng Han, Anne Goulding // *Information Services & Use*. – 2003. – Vol. 23. – P. 251–262.
746. Hilyard N. B. The art of finding things / N. B. Hilyard // *Public Libraries*. – 2007. – Vol. 46, № 1. – P. 17–22.
747. Hope Charity B. The impact of the Internet: Increasing the reference librarian's role as teacher / B. Hope Charity, S. Kajiwaru, M. Liu // *Ref. Libr.* – 2001. – № 74. – P. 13–36.
748. Internet World Stats. Europe Internet Usage Stats Facebook subscribers and Population Statistics [Electronic resource]. – [2012]. – Mode of access: <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe>. – Title from the screen.
749. ISO 2789:2006. Information and documentation – International library statistics: International Standart = Information et documentation – Statistiques internationales de bibliothèques. – 4 ed. 2006–09–15 / ISO. – Geneva, 2006. – V, 61 p.
750. ISO/TR 28118:2009 Information and documentation – Performance indicators for national libraries. – Geneva, 2009. – VI, 90 p.
751. Johnson C. A. How do public libraries create social capital? An analysis of interactions between library staff and patrons / Catherine A. Johnson // *Libr. & Information Science*. – 2010. – Res. 34. – P. 52–62.
752. Katz S. N. Form and substance in the electronic age / S. N. Katz // *Harvard libr. bull.* – Cambridge (Mass.), 1993. – Vol. 4, № 1. – P. 1–26.
753. Katz W. A. Introduction to reference work. Vol. 1 : Basic information sources. – 6 th ed. / William A. Katz. – N. Y. [etc.] : McGraw-Hill book co, 1992. – XVII, 485 p.
754. Katz W. A. Introduction to reference work. Vol. 2 : Reference services and reference processes. – 6 th ed. / William A. Katz. – N. Y. [etc.] : McGraw-Hill book co., 1992. – XVI, 255 p.
755. Katz W. A. The reference interview // Katz W. A. Introduction to reference work. – 7 th ed. – N.Y. : McGraw-Hill, 1997. – Vol 2.: Reference services and reference processes. – P. 153–177.
756. The Library of Congress. Ask a Librarian [Electronic resource]. – Electronic data and program. – [Wash., 2013]. – Mode of access: <http://www.loc.gov/rr/askalib/>.
757. Mackey T. Think quality: The Deming approach does work in libraries / T. Mackey, K. Mackey // *Libr. J.* – 1992. – Vol. 117, № 9. – P. 57–61.
758. Matteson M. L. A systematic review of research on live chat service / Miriam L. Matteson, Jennifer Salamon, Lindy Brewster // *Reference & User Services Quarterly*. – 2011. – Vol. 51, Iss. 2. – P. 172–189.
759. Moyo L. Beyond research guidance: the gateway library research mentoring program / L. Moyo, A. Robinson // *Library Management*. – 2001. – Vol. 22, № 8/9. – P. 343–350.
760. Nowak A. Biblioteki i ksiazka a platformy spolecznosciowe. Na podstawie Facebooka / A. Nowak // *Bibliotekarz*. – 2011. – № 9. – S. 9–13.
761. Oakleaf M. Instructional Strategies for Digital Reference: Methods to Facilitate Student Learning / Megan Oakleaf, Amy VanScoy // *Reference & User Services Quarterly*. – 2010. – Vol. 49, № 4. – P. 380–390.

762. Olszewski L. An international comparison of virtual reference services / Lawrence Olszewski, Paula Rumbaugh // *Reference & User Services Quarterly*. – 2010. – Vol. 49, № 4. – P. 360–368.

763. Österreichische Nationalbibliothek. Services [Electronic recourse] – Mode of access: <http://www.onb.ac.at/services.htm>. – Title from the screen.

764. Pace A. Technically speaking: what's in a name? / Andrew K. Pace // *American Libraries*. – 2005. – Vol. 36, № 6. – P. 88–89.

765. Pagell R. The virtual reference librarian: using desktop videoconferencing for distance reference / R. Pagell // *Electron. Libr.* – 1996. – Vol. 14, № 1. – P. 21–26.

766. Pisanaki J. National Libraries and their Websites / Jan Pisanaki, Maja Zumer // *Alexandria*. – 2005. – № 17. – P. 49–58.

767. Pomerantz J. The current state of digital reference: validation of a general digital reference model through a survey of digital reference services / Jeffrey Pomerantz, Scott Nicholson, Yvonne Belanger, R. David Lankes // *Information Processing and Management*. – 2004. – Vol. 40. – P. 347–363.

768. Reference and information services: a reader for today / comp. by W. A. Katz. – Metuchen (N. J.) ; L. : Scarecrow, 1986. – VII, 425 p.

769. Reference and information services : an introduction / ed. Richard E. Bopp, Linda C. Smith. – 4 th ed. – Santa Barbara, Calif. : Libraries Unlimited, 2011. – xxiii, 743 p.

770. Reference and information services: an introduction / ed by R. E. Bopp, L. C. Smith. – Englewood, Colorado : Libr. Unlimited, INC, 1991. – 483 p.

771. Reitz J. M. Dictionary for Library and Information Science / by Joan M. Reitz. – Westport, Con.; L. : Libraries Unlimited, 2004. – X, 788 p.

772. Rothstein S. The growth of reference services and special librarianship and its consequences for leginslatures / S. Rothstein // *Spec. Libr.* – 1990. – Vol. 81, № 4. – P. 309–316.

773. Rothstein S. The development of reference services through academic traditions, public library practice, and special librarianship. – Boston : Gregg Press, 1972. – 124 p. – (ACRL monograph ; N. 14).

774. Scharna D. Online-Recherchen im Bibliographier- und Signierdienst wissenschaftlicher Bibliotheken. Darstellung von Methodik u. Einsatzmöglichkeiten / D. Scharna. – Berlin : Spitz, 1985. – 81 S.

775. Shachaf P. Virtual reference service evaluation: adherence to RUSA behavioral guidelines and IFLA digital reference guidelines / Pnina Shachaf, Sarah M. Horowitz // *Library & Information Science*. – 2008. – Res. 30. – P. 122–137.

776. Shaw K. University library virtual reference services : best practices and continuous improvement / Kate Shaw, Amanda H. Spink // *Australian Academic & Research Libraries*. – 2009. – Vol. 40, № 3. – P. 192–205.

777. Sloan B. Electronic reference services: some suggested guidelines / Bernie Sloan // *Reference and User Services Quarterly*. – 1998. – Vol. 38, № 1. – P. 77–81.

778. Steiner H. Reference utility of social networking sites: options and functionality / H. Steiner // *Libr. Hi-Tech News*. – 2009. – Vol. 26, № 5/6. – P. 4–6.

779. Straw J. E. A virtual understanding: The reference interview and question negotiation in the digital age / Joseph E. Straw // *Reference and User Services Quarterly*. – 2000. – Vol. 39, № 4. – P. 376–379.

780. Tanes J. Digital reference: Reference librarians' experiences and attitudes / J. Tanes // *J. Ames. Soc. Inf. Sci. and Technol.* – 2002. – Vol. 53, № 7. – P. 549–566.

781. Tenopir C. Electronic reference options tracking the changes / C. Tenopir, R. Neufand // Online. – 1995. – Vol. 19, № 4. – P. 67–73.
782. Tenopir C. Reference services / C. Tenopir, L. A. Ennis // Online (USA). – 2001. – Vol. 25, № 4. – P. 40–42, 44–45.
783. Tenopir C. Virtual Reference Services in a Real World / Carol Tenopir // Libr. J. – 2001. – Vol. 126, Iss. 12. – P. 38–39.
784. Video to online: Ref. services a. the new technology / ed. by B. Katz, R. A. Fraley. – N. Y. : Haworth press, 1983. – 205 s. : ill. – (Ref. librarian ; № 5/6).
785. The Virtual Reference Experience: Integrating Theory into Practice / R. David Lankes, Joseph Janes, Linda C. Smith, Christina M. Finneran (ed.). – N.Y.: Neal-Schuman Publishers, 2004. – 289 p.
786. Wilson M. C. Evolution or entropy: changing reference/user culture and the future of reference librarians / M. C. Wilson // Reference and User Services Quarterly. – 2000. – Vol. 39, № 4. – P. 387–390.

Архівні джерела

787. Архів Президії НАН України. ф. Р-251, оп. 1, спр. 1 «Б», арк. 1–2.
788. Архів Президії НАН України. ф. Р-251, оп. 1, спр. 1 «Б», арк. 24.
789. Архів НБУВ. Ін-т рукопису. ф.1. № 14596, 374 арк.
790. Архів НБУВ, оп.1, спр 1, 327 арк.
791. Там само, спр. 2, 16 арк.
792. Там само, спр. 15, 180 арк.
793. Там само, спр. 34, 6 арк.
794. Там само, спр. 64, 28 арк.
795. Там само, спр. 65, 15 арк.
796. Там само, спр. 67, 61 арк.
797. Там само, спр. 70, 14 арк.
798. Там само, спр. 86, 52 арк.
799. Там само, спр. 110, 79 арк.
800. Там само, спр. 140, 117 арк.
801. Там само, спр. 142, 92 арк.
802. Там само, спр. 142 а, 6 арк.
803. Там само, спр. 168, 95 арк.
804. Там само, спр. 204, 39 арк.
805. Там само, спр. 207, 82 арк.
806. Там само, спр. 229, 29 арк.
807. Там само, спр. 250, 15 арк.
808. Там само, спр. 279, 8 арк.
809. Там само, спр. 293, 36 арк.
810. Там само, спр. 296, 59 арк.
811. Там само, спр. 297, 238 арк.
812. Там само, спр. 313, 31 арк.
813. Там само, спр. 316 а, 45 арк.
814. Там само, спр. 333, 28 арк.
815. Там само, спр. 335, 72 арк.

816. Там само, спр. 345, 60 арк.
817. Там само, спр. 348, 72 арк.
818. Там само, спр. 365, 41 арк.
819. Там само, спр. 366, 242 арк.
820. Там само, спр. 378, 98 арк.
821. Там само, спр. 384, 35 арк.
822. Там само, спр. 405 а, 56 арк.
823. Там само, спр. 417, 32 арк.
824. Там само, спр. 419, 36 арк.
825. Там само, спр. 421, 171 арк.
826. Там само, спр. 422, 75 арк.
827. Там само, спр. 436, 63 арк.
828. Там само, спр. 450, 70 арк.
829. Там само, спр. 456, 36 арк.
830. Там само, спр. 499, 137 арк.
831. Там само, спр. 505, 48 арк.
832. Там само, спр. 512, 83 арк.
833. Там само, спр. 516, 14 арк.
834. Там само, спр. 533, 75 арк.
835. Там само, спр. 544, 41 арк.
836. Там само, спр. 548, 61 арк.
837. Там само, спр. 551, 10 арк.
838. Там само, спр. 642, 53 арк.
839. Там само, спр. 643, 46 арк.
840. Там само, спр. 646, 22 арк.
841. Там само, спр. 716, 9 арк.
842. Там само, спр. 813, 39 арк.
843. Там само, спр. 1152, 153 арк.
844. Там само, спр. 1153, 123 арк.
845. Там само, спр. 1154, 65 арк.
846. Там само, спр. 1155, 81 арк.
847. Там само, спр. 1156, 105 арк.
848. Там само, спр. 1187, 66 арк.
849. Там само, спр. 1222, 69 арк.
850. Там само, спр. 1225, 41 арк.
851. Там само, спр. 1247, 8 арк.
852. Там само, спр. 1343, 74 арк.
853. Там само, спр. 1371, 50 арк.
854. Там само, спр. 1377, 118 арк.
855. Там само, спр. 1442, 149 арк.
856. Там само, спр. 1553, 273 арк.
857. Там само, спр. 1562, арк. 1–5.
858. Там само, спр. 2369, 10 арк.
859. Там само, спр. 2439, 11 арк.
860. Там само, спр. 2604, 46 арк.
861. Там само, спр. 2704, 21 арк.

- 862. Там само, спр. 2786, 40 арк.
- 863. Там само, спр. 3294 а, 233 арк.
- 864. Там само, спр. 3326, 64 арк.
- 865. Там само, спр. 3434, 31 арк.
- 866. Там само, спр. 3319, 115 арк.
- 867. Там само, спр. 3359, 159 арк.
- 868. Там само, спр. 3360, 210 арк.
- 869. Там само, спр. 4854, арк. 10.

БІБЛІОТЕКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ПІДРОЗДІЛИ НАУКОВИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ*

І. СЕКЦІЯ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНИХ І МАТЕМАТИЧНИХ НАУК НАН УКРАЇНИ

1. Відділення математики

1. Бібліотека Інституту математики НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1934 р. Фонд 183 тис. прим.

2. Бібліотека Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України

м. Львів. Бібліотека заснована у 1961 р. як бібліотека Львівського філіалу Інституту геофізики АН УРСР. Фонд 82 тис. прим.

3. Бібліотека Інституту прикладної математики і механіки НАН України

м. Донецьк. Бібліотека заснована у 1965 р. як бібліотека Донецького обчислювального центру АН УРСР. Фонд 90,6 тис. прим.

2. Відділення інформатики

4. Бібліотека Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1957 р. як бібліотека Обчислювального центру АН УРСР. Фонд 271 тис. прим.

5. Бібліотека Інституту проблем реєстрації інформації НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1989 р. Фонд 4,6 тис. прим.

3. Відділення механіки

6. Бібліотека Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1935 р. як бібліотека Інституту будівельної механіки АН УСРР. Фонд 89 тис. прим.

* Відомості подані за виданнями: Бібліотеки Національної академії наук України: довідник / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад.: А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко, Т. Л. Кулаковська, Н. І. Малолєтова ; наук. ред. О. С. Онищенко. – К., 1996. – 110 с.

Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2011 році: інформаційно-аналітичний огляд / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; авт.: А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоїденко; відп. ред. А. А. Свобода, Г. І. Солоїденко. – К., 2012. – Вип. 17. – 203 с.

**7. Бібліотека Інституту технічної механіки
НАН України і НКА України**

м. Дніпропетровськ. Бібліотека заснована у 1968 р. як бібліотека Дніпропетровського відділення Інституту механіки АН УРСР. Фонд 110,7 тис. прим.

8. Бібліотека Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1966 р. Фонд 96 тис. прим.

**9. Бібліотека Інституту геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова
НАН України**

м. Дніпропетровськ. Бібліотека заснована у 1962 р. як бібліотека Дніпропетровського відділення гірничорудних проблем Інституту електротехніки АН УРСР. Фонд 109 тис. прим.

10. Бібліотека Інституту гідромеханіки НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1926 р. як бібліотека науково-дослідного Інституту водного господарства АН УРСР. Фонд 86,5 тис. прим.

4. Відділення фізики і астрономії

11. Бібліотека Інституту фізики НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1929 р. як бібліотека Науково-дослідного інституту фізики при Народному комісаріаті освіти УСРР. Фонд 285 тис. прим.

**12. Бібліотека Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова
НАН України**

м. Київ. Бібліотека заснована у 1961 р. Фонд 172,6 тис. прим.

13. Бібліотека Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1947 р. як бібліотека Лабораторії металофізики АН УРСР. Фонд 118 тис. прим.

**14. Бібліотека Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова
НАН України**

м. Київ. Бібліотека заснована у 1966 р. Фонд 156,6 тис. прим.

15. Бібліотека Головної астрономічної обсерваторії НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1944 р. Фонд 79 тис. прим.

**16. Бібліотека Фізико-технічного інституту низьких температур
ім. Б. І. Веркіна НАН України**

м. Харків. Бібліотека заснована у 1960 р. Фонд 210 тис. прим.

**17. Бібліотека Інституту радіофізики та електроніки ім. О. Я. Усикова
НАН України**

м. Харків. Бібліотека заснована у 1955 р. Фонд 135 тис. прим.

18. Бібліотека Радіоастрономічного інституту НАН України
м. Харків. Бібліотека заснована у 1955 р. як бібліотека Відділення радіоастрономії АН УРСР. Фонд 78,8 тис. прим.

19. Бібліотека Донецького фізико-технічного інституту імені О. О. Галкіна НАН України
м. Донецьк. Бібліотека заснована у 1965 р., входить до складу ВНТІ. Фонд 151 тис. прим.

20. Бібліотека Інституту фізики конденсованих систем НАН України
м. Львів. Бібліотека заснована у 1991 р. Фонд 12,7 тис. прим.

21. Бібліотека Інституту електронної фізики НАН України
м. Ужгород. Бібліотека заснована у 1970 р. Фонд 27 тис. прим.

5. Відділення наук про Землю

22. Бібліотека Інституту геологічних наук НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1926 р. як бібліотека Українського науково-дослідного геологічного інституту Наркомосвіти УСРР. Фонд 133 тис. прим.

23. Бібліотека Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1961 р. Фонд 110 тис. прим.

24. Бібліотека Полтавської гравіметричної обсерваторії Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України
м. Полтава. Бібліотека заснована у 1926 р. як бібліотека Полтавської гравіметричної обсерваторії Палати мір і ваги. Фонд 20 тис. прим.

25. Бібліотека Інституту географії НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1970 р. як бібліотека Сектора географії Інституту геофізики АН УРСР. Фонд 33 тис. прим.

26. Бібліотека Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1969 р. як бібліотека Інституту геохімії і фізики мінералів. Фонд 74,5 тис. прим.

27. Бібліотека Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України
м. Львів. Бібліотека заснована у 1951 р. як бібліотека Інституту геології корисних копалин АН УРСР. Фонд 82 тис. прим.

28. Бібліотека Морського гідрофізичного інституту НАН України

м. Севастополь. Бібліотека заснована у 1944 р. як бібліотека Морської гідрофізичної лабораторії. Входить до складу відділу науково-технічної інформації та інформаційних технологій. Фонд 116,5 тис. прим.

29. Бібліотека Експериментального відділення Морського гідрофізичного інституту НАН України

АР Крим, м. Ялта, смт Кацівелі.

Бібліотека заснована у 1929 р. як бібліотека Чорноморської гідрофізичної станції. Фонд 25 тис. прим.

30. Бібліотека Відділення гідроакустики Морського гідрофізичного інституту НАН України

м. Одеса. Бібліотека заснована у 1975 р., входить до відділу науково-організаційної та патентно-ліцензійної роботи. Фонд 12 тис. прим.

6. Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства

31. Бібліотека Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1934 р. Фонд 267 тис. прим.

32. Бібліотека Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1953 р. як бібліотека Лабораторії спеціальних сплавів АН УРСР відділу фізико-хімічних металургійних процесів Інституту чорної металургії АН УРСР. Фонд 163 тис. прим.

33. Бібліотека Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1956 р. на базі технічної бібліотеки Дослідного заводу твердосплавного інструменту. Бібліотека входить до складу науково-організаційного відділу. Фонд 94 тис. прим.

34. Бібліотека Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1945 р. як бібліотека Лабораторії машинобудування і проблем сільськогосподарської механіки АН УРСР. Фонд 150 тис. прим.

35. Бібліотека Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України

м. Львів. Бібліотека заснована у 1951 р. як бібліотека Інституту машинознавства та автоматики АН УРСР. Бібліотека входить до складу науково-організаційного відділу. Фонд 130 тис. прим.

**36. Бібліотека Науково-технологічного комплексу
«Інститут монокристалів» НАН України**

м. Харків. Бібліотека заснована у 1962 р. як бібліотека Всесоюзного науково-дослідного інституту монокристалів Міннафтопрому СРСР. Бібліотека входить до складу ВНТІ. Фонд 135 тис. прим.

**37. Бібліотека Інституту імпульсних процесів і технологій
НАН України**

м. Миколаїв. Бібліотека заснована у 1963 р. як бібліотека Проектно-конструкторського бюро електрогідравліки при Держплані УРСР. Бібліотека входить до складу ВНТІ. Фонд 128 тис. прим.

**38. Бібліотека Інституту чорної металургії ім. З. І. Некрасова
НАН України**

м. Дніпропетровськ. Бібліотека заснована у 1953 р. Фонд 132 тис. прим.

7. Відділення фізико-технічних проблем енергетики

39. Бібліотека Інституту технічної теплофізики НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1947 р. як бібліотека Інституту теплоенергетики АН УРСР. Фонд 142 тис. прим.

**40. Бібліотека Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного
НАН України**

м. Харків. Бібліотека заснована у 1944 р. як бібліотека Харківського філіалу Інституту енергетики АН УРСР. Фонд 163 тис. прим.

41. Бібліотека Інституту електродинаміки НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1944 р. Фонд 239 тис. прим.

**42. Бібліотека Інституту проблем моделювання в енергетиці
ім. Г. Є. Пухова НАН України**

м. Київ. Бібліотека заснована у 1983 р. Фонд 39 тис. прим.

**43. Бібліотека Інституту вугільних енерготехнологій
НАН України та Мінпаливенерго України**

м. Київ. Бібліотека заснована у 1983 р. Фонд 56,8 тис. прим.

44. Бібліотека Інституту газу НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1960 р. Фонд 101,5 тис. прим.

45. Бібліотека Інституту відновлюваної енергетики НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 2004 р. Фонд 2350 прим.

8. Відділення ядерної фізики та енергетики

46. Бібліотека Інституту ядерних досліджень НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1970 р. Фонд 70 тис. прим.

47. Бібліотека Інституту прикладної фізики НАН України

м. Суми. Бібліотека заснована у 1989 р. Фонд 21 тис. прим.

II. СЕКЦІЯ ХІМІЧНИХ І БІОЛОГІЧНИХ НАУК НАН УКРАЇНИ

9. Відділення хімії

48. Бібліотека Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1927 р. як бібліотека Українського інституту фізичної хімії Народного комісаріату освіти УСРР. Фонд 141 тис. прим.

49. Бібліотека Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1931 р. як бібліотека Інституту хімії АН УСРР. Входить до складу відділу хімічного та інформаційного аналізу. Фонд 206 тис. прим.

50. Бібліотека Інституту органічної хімії НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована в 1939 р. як бібліотека Інституту органічної хімії та технології АН УРСР. Входить до складу ВНТІ та міжнародних зв'язків. Фонд 145,2 тис. прим.

51. Бібліотека Інституту хімії високомолекулярних сполук НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1959 р. як бібліотека Інституту хімії полімерів і мономерів. Входить до складу ВНТІ. Фонд 95 тис. прим.

52. Бібліотека Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії ім. Л. М. Литвиненка НАН України

м. Донецьк. Бібліотека заснована у 1967 р. як бібліотека Донецького відділення фізико-органічної хімії ордена Трудового Червоного Прапора Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського АН УРСР. Фонд 111,6 прим.

53. Бібліотека Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1968 р. як бібліотека Інституту колоїдної хімії та хімії води АН УРСР. Фонд 108 тис. прим.

54. Бібліотека Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України

м. Одеса. Бібліотека організована в 1911 р. при Одеському відділенні Російського науково-технічного товариства. Фонд 152 тис. прим.

55. Бібліотека Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1986 р. Фонд 19 тис. прим.

56. Бібліотека Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України

Бібліотека заснована у 1978 р. як бібліотека Сектору нафтохімії. Фонд 77 тис. прим.

57. Бібліотека Інституту сорбції та проблем ендоекології НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1990 р. Фонд 5,6 тис. прим.

10. Відділення молекулярної біології, біохімії, експериментальної і клінічної фізіології

58. Бібліотека Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1925 р. як бібліотека Українського біохімічного інституту. Входить до складу відділу науково-інформаційних та патентно-ліцензійних досліджень. Фонд 81 тис. прим.

59. Бібліотека Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1931 р. як бібліотека Інституту експериментальної біології і патології Міністерства охорони здоров'я УСРР. Входить до складу відділу наукової інформації. Фонд 96,7 тис. прим.

60. Бібліотека Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1930 р. як бібліотека Інституту мікробіології та епідеміології ім. Д. К. Заболотного Всеукраїнської академії наук. Фонд 120,6 тис. прим.

61. Бібліотека Інституту молекулярної біології і генетики НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1969 р. як бібліотека Сектору молекулярної біології та генетики Інституту мікробіології та вірусології ім. Д. К. Заболотного АН УРСР. Фонд 82 тис. прим.

62. Бібліотека Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1960 р. як бібліотека Українського науково-дослідного інституту експериментальної та клінічної онкології МОЗ УРСР. Фонд 76,7 тис. прим.

**63. Бібліотека Інституту проблем кріобіології і кріомедицини
НАН України**

м. Харків. Бібліотека заснована у 1973 р. як бібліотека Інституту проблем кріогенної біології та медицини АН УРСР. Фонд 54 тис. прим.

11. Відділення загальної біології

64. Бібліотека Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1921 р. як бібліотека Ботанічного кабінету (Музею) і Гербарія Всеукраїнської академії наук. Входить до складу інформаційного відділу. Фонд 114 тис. прим.

65. Бібліотека Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1919 р. як бібліотека Зоологічного музею АН УСРР. Входить до складу науково-інформаційного видавничого відділу. Фонд 164 тис. прим.

66. Бібліотека Інституту фізіології рослин і генетики НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1946 р. як бібліотека Інституту фізіології рослин і агрохімії АН УРСР. Фонд 74 тис. прим.

**67. Бібліотека Інституту клітинної біології та генетичної інженерії
НАН України**

м. Київ. Бібліотека заснована у 1991 р. Фонд 9,7 тис. прим.

**68. Бібліотека Інституту проблем природокористування та екології
НАН України**

м. Дніпропетровськ. Бібліотека заснована у 1982 р. як бібліотека Відділення Інституту економіки промисловості, неодноразово змінювала профіль діяльності та назву. Входить до складу ВНТІ. Фонд 1980 прим.

69. Бібліотека Інституту гідробіології НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1929 р. як бібліотека Дніпровської біологічної станції АН УСРР. Фонд 75 тис. прим.

**70. Бібліотека Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського
НАН України**

м. Севастополь. Бібліотека заснована у 1871 р. як бібліотека Севастопольської біологічної станції Новоросійського товариства природодослідників. Фонд 160 тис. прим.

**71. Бібліотека Одеського філіалу Інституту біології південних морів
ім. О. О. Ковалевського НАН України**

м. Одеса. Бібліотеку засновано в 1954 р. як бібліотеку Одеської біологічної станції Інституту гідробіології АН УРСР. Входить до складу науково-організаційної групи інформаційного забезпечення. Фонд 20 тис. прим.

**72. Бібліотека Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка
НАН України**

м. Київ. Бібліотека заснована у 1945 р. як бібліотека Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР. Фонд 93 тис. прим.

73. Бібліотека Національного науково-природничого музею НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 2005 р. Входить до складу Служби НТІ. Фонд 2130 прим.

74. Бібліотека Донецького ботанічного саду НАН України

м. Донецьк. Бібліотека заснована у 1965 р. Входить до складу ВНТІ. Фонд 51 тис. прим.

75. Бібліотека Криворізького ботанічного саду НАН України

м. Кривий Ріг. Бібліотека заснована у 1993 р. Фонд 19 тис. прим.

76. Бібліотека Державного природознавчого музею НАН України

м. Львів. Бібліотека заснована в середині XIX ст. Фонд 69 тис. прим.

77. Бібліотека Карадазького природного заповідника НАН України

АР Крим, Феодосійський район, п/в Курортне

Заснована у 1914 р. як бібліотека Карадазької біологічної станції ім. Т. І. В'яземського. Бібліотека входить до складу відділу екологічної просвіти і наукової інформації. Фонд 58 тис. прим.

ІІІ. СЕКЦІЯ СУСПІЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ НАУК НАН УКРАЇНИ

12. Відділення економіки

78. Бібліотека Інституту економіки та прогнозування НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1936 р. як бібліотека Агроекономічного інституту АН УСРР. Фонд 89 тис. прим.

79. Бібліотека Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України

м. Харків. Бібліотека заснована у 1967 р., входить до Загального відділу. Фонд 8,7 тис. прим.

80. Бібліотека Інституту економіки промисловості НАН України

м. Донецьк. Бібліотека заснована у 1963 р. як бібліотека Відділення економіки Донецького раднаргоспу. Входить до складу відділу комп'ютеризації та інформатизації наукової діяльності. Фонд 70 тис. прим.

81. Бібліотека Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1978 р. як бібліотека Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Фонд 59 тис. прим.

82. Бібліотека Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

м. Одеса. Бібліотека заснована у 1971 р. як бібліотека Одеського відділення Інституту економіки АН УРСР. Фонд 36 тис. прим.

83. Бібліотека Інституту регіональних досліджень НАН України

м. Львів. Бібліотека заснована у 1964 р. як бібліотека Львівського відділення Інституту економіки АН УРСР. Фонд 53 тис. прим.

84. Бібліотека Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 2004 р. Фонд 4 тис. прим.

13. Відділення історії, філософії та права

85. Відділ науково-технічної інформації Інституту історії України НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1936 р. як бібліотека Інституту історії України АН УРСР. Фонд 133 тис. прим.

86. Бібліотека Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1991 р. як бібліотека Інституту української археографії АН України. Фонд 7 тис. прим.

87. Бібліотека Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

м. Львів. Бібліотека заснована у 1931 р. Фонд 39 тис. прим.

88. Бібліотека Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1993 р. Фонд 8,7 тис. прим.

89. Бібліотека Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія»

Миколаївська обл., Очаківський р-н, с. Парутине. Формування бібліотеки розпочалося у 1950-х рр. XX ст. Фонд 5 тис. прим.

90. Бібліотека Інституту археології НАН України

м. Київ. Бібліотека заснована у 1921 р. при Антрополого-етнологічному кабінеті ім. Ф. К. Волкова АН УРСР. Фонд 86,5 тис. прим.

91. Бібліотека Кримського філіалу Інституту археології НАН України
м. Сімферополь. Бібліотека заснована у 1970 р. Фонд 18 тис. прим.

92. Бібліотека Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1928 р. як бібліотека Комісії по Жовтневій революції і громадянській війні на Україні. Фонд 139 тис. прим.

93. Бібліотека Інституту енциклопедичних досліджень НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 2005 р. Фонд 5240 прим.

94. Бібліотека Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1946 р. Фонд 65 тис. прим.

95. Бібліотека Інституту соціології НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1991 р., на її базі створено ВНТІ. Фонд 27 тис. прим.

96. Бібліотека Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1949 р. як бібліотека Сектору держави та права АН УРСР. Фонд 94 тис. прим.

97. Бібліотека Одеського археологічного музею НАН України
м. Одеса. Бібліотека заснована у 1825 р. як бібліотека Одеського міського музею старовини. Фонд 31 тис. прим.

14. Відділення літератури, мови та мистецтвознавства

98. Науково-інформаційний відділ Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1926 р. як бібліотека науково-дослідного інституту Тараса Шевченка. Фонд 164 тис. прим.

99. Бібліотека Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1921 р. як бібліотека Інституту української наукової мови АН УСРР. Фонд 118 тис. прим.

100. Бібліотека Інституту української мови НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1921 р. Фонд 118 тис. прим.

101. Бібліотека Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
м. Київ. Бібліотека заснована у 1936 р. як бібліотека Інституту українського фольклору АН УСРР. Фонд 104 тис. прим.

102. Бібліотека Інституту народознавства НАН України

м. Львів. Створена в 1951 р. на базі фондів двох бібліотек – Міського промислового музею (заснованого в 1874 р.) та Етнографічного музею при Науковому товаристві ім. Шевченка (заснованого в 1895 р.). Фонд 64 тис. прим.

103. Бібліотека Інституту керамології відділення

Інституту народознавства НАН України

с. Опішня, Зіньківський р-н, Полтавська обл.

Бібліотека заснована у 2005 р. Фонд 1,8 тис. прим.

Добко Т. Справочно-библиографическая деятельность научных библиотек НАН Украины: становление и развитие (XX в. - первое десятилетие XXI в.) / Татьяна Добко; отв. ред. О. С. Онищенко ; НАН Украины. Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского. – Киев, 2013. - 376 с. – Укр. яз.

В монографии освещены становление и развитие справочно-библиографической деятельности Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, Львовской национальной научной библиотеки имени В. Стефаника и других научных библиотек Украины; рассмотрены методические основы, виды, формы и направления справочно-библиографического обслуживания, формирование его как составляющей научно-информационной деятельности в системе библиотечных коммуникаций, определены преемственность традиций и внедрение инноваций в деятельность библиотек в период трансформации информационного общества в общество знаний.

Автором рассмотрены традиционный и современный понятийный аппарат этой сферы библиотековедения, предложены концептуальные подходы к организации справочно-библиографической деятельности научных библиотек в соответствии с изменениями информационной среды и информационно-технологических коммуникаций, потребностей пользователей и общественных приоритетов. Проанализирован зарубежный опыт справочно-информационной деятельности в электронной среде, намечены перспективы развития справочно-библиографической деятельности в условиях постоянного роста объемов информационных ресурсов.

Dobko T. Information and Reference Services of Scientific Libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine: History and Development (the 20th century and the first decade of the 21st century) / Tetiana Dobko ; ed. by O. S. Onyshchenko. – Kyiv: V. Vernadsky National Library of Ukraine, 2013. – 376 p. – Ukr.

Monograph deals with the history and development of information and reference services at V. Vernadsky National Library of Ukraine, Lviv V. Stefanyk National Scientific Library of Ukraine and other scientific libraries of Ukraine; covering methods, types, forms and various aspects of the information and reference services the author considers them as an integral part of the research and information work of a library communications system; the importance of using traditional methods as well as introducing innovations into library work in the period of transition from information society to knowledge society are emphasized.

The author focuses on traditional and modern conceptual principles in this sphere of library science, proposes conceptual approaches to the organization of scientific libraries information and reference services with regard to changes in the information environment, IT communications, users' demands and social priorities. The issues also highlighted are foreign experience in organizing information and reference services in the electronic environment, ways of further upgrading information and reference services under continuously growing scope of information resources.

Наукове видання

ДОБКО Тетяна Василівна

**ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ:
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
(XX ст. – перше десятиліття XXI ст.)**

Монографія

Редактор
Н. М. Маслакова

Комп'ютерна верстка
Г. І. Булахова

Підп. до друку 21.12.2012. Формат 70x100/16.
Друк офс. Ум. друк. арк. 24,2. Обл.-вид. арк. 28,95.
Наклад 300 пр. Зам. № 39.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.